

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 20 / Sayı: 1 Haziran - 2018

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences
Volume: XX / Issue: 1 June - 2018

ISSN: 2149-4894

HAZİRAN 2018

Cilt: XX / Sayı: 1

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Afyon Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 20, Sayı: 1, Haziran 2018

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences

Volume: 20, Issue: 1, June 2018

Sahibi/Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Celal DEMİR

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal DEMİR

Doç. Dr. Elbeyi PELİT

Yrd. Doç. Dr. Selim KAYA

Yardımcı Editörler/Co-Editors

Arş. Grv. Dr. Sibel TİMUR

Arş. Grv. Mehmet YAĞCI

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Prof. Dr. Hilmi UÇAN
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR	Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Prof. Dr. Celal DEMİR	Prof. Dr. Hakkı YAZICI
Prof. Dr. Mustafa ERGÜN	Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Doç. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU
Prof. Dr. Ernest-Wolf GAZO	Doç. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Doç. Dr. Uğur TÜRKMEN
Prof. Dr. Arthur KOZLOWSKI	Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Sabri FANİ
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Dr. Öğr. Üyesi Selim KAYA
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KILIÇ
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Dr. Reem BAAZA
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Dr. Leyla KERİMOVA
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Dr. Christopher S. LIGHTFOOT
Prof. Dr. Kasım TURHAN	Dr. Adel M. ZEYADA

Dergi Sekreteryası ve İletişim/Secretary of Journal and Communication

Arş. Grv. Mehmet YAĞCI e-mail: akusbder@aku.edu.tr

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ANS Yerleşkesi, 03200/AFYONKARAHİSAR

Tel.: +90 272 2281255/10565 - **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr, **web:** http://www.sbd.aku.edu.tr

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, alanında uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir.

AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, ULAKBİM TR Dizin, ASOS, EBSCO, EBSCOhost, ResearchBib, DRJI, Scientific Indexing Services, SocINDEX, MLA ve Akademik Dizin tarafından indekslenmektedir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

YAZAR	MAKALE	SAYFA
Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN	Şad Kaptanlığı'nın Kuruluşu ve Basra'nın Stratejik Önemi <i>Establishment of Şad Captaincy and the Strategic Importance of Basra</i>	1
Dr. Öğr. Üyesi Satı DOĞANYİĞİT Doç. Dr. Kubilay KOLUKIRIK Dr. Öğr. Üyesi Mehmet METİN	İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Ses Kullanımına Yönelik Bilinç Düzeyleri ve Ses Sorunları <i>Levels of Consciousness and Voice Problems Regarding Voice Usage of Individuals Serving as Imam-Preacher and Muezzin-Tutor</i>	17
Dr. Öğr. Üyesi Serap SUNAY	Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishanelerine Bir Örnek: Bolvadin Hapishanesi <i>An Example to the Provincial Prison of Ottoman's Last Period: Bolvadin Prison</i>	43
Doç. Dr. İbrahim SEZER	Taşköprü İlçesinin Tarımsal Üretim Durumu ve Kastamonu Tarımındaki Yeri <i>Agricultural Production Situation and Place of Taşköprü District in Kastamonu Agriculture</i>	67
Doç. Dr. Süleyman CAN Öğrt. Gözde ÇAVA KURU	İlkokul Programında Yer Alan Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinin Bazı Avrupa Ülkelerindeki Benzer Dersler İle Karşılaştırılması <i>Comparison of the Play and Physical Activities Course in the Elementary School Program with Similar Courses from Some European Countries</i>	97
Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÜNSAL	Sanat ve Hayat Bağlamında, Sanat/Zanaat Söylemi <i>The Speech "Art/Craft" In Context With Art and Life</i>	109
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Hilal TUĞAN	Günümüz Sinemasında Geleneksel Anlatı: Marslı (2015-Ridley Scott) Filminin Dramatik Yapısı <i>Traditional Narration in Contemporary Cinema: The Dramatic Structure of the Martian (2015- Ridley Scott)</i>	125
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ÖĞÜNÇ	The Sense of Uncanny in Agatha Christie's A Caribbean Mystery <i>Agatha Christie'nin Ölüm Adası'nda Tekinsizlik Duygusu</i>	149

Öğr. Gör. Hakan SARIKALE Dr. Öğr. Üyesi Berfu İLTER	Finansal Analiz Sürecindeki Temel Mali Tablo Düzeltilmelerinin Oran Analizine Etkisi <i>The Impact of Basic Financial Statement Restatements on the Ratios in the Financial Analysis Process</i>	165
Dr. Ahmet EFE	Bir Yönetişim Hedefi Olarak Değer Optimizasyonu: Kalkınma Ajansları Üzerinden Bir Analiz <i>Value Optimization as a Governance Goal: An Analysis over the Regional Development Agencies in Turkey</i>	185
Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞAR EKİCİ Rabia ATAALP Rabia ÇELEBİ Cansu Eda EMİNOĞLU Gamze YÜKSEL	Okul Öncesi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Tutumları ile Algıladıkları Mesleki Etik İlkeleri Arasındaki İlişki <i>Relationship Between Critical Thinking Attitudes of Preschool Teachers and Professional Ethical Principles They Perceive</i>	223
Doç. Dr. Ender DURUALP Prof. Dr. Neriman ARAL	Çocukların İnce ve Kaba Motor Gelişimlerine Oyun Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi <i>Investigation the Effects of Play Activities on the Development of Fine and Gross Motor of Children</i>	243
Dr. Öğr. Üyesi Veysel AKÇAKIN	Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması <i>Validity and Reliability Study of Turkish Version of Motivation towards Mathematics Learning Questionnaire</i>	259
Dr. Öğr. Üyesi Ender BAYKUT Prof. Dr. Veysel KULA	Borsa İstanbul Pay Endekslerinin Volatilite Yapısı: BİST-50 Örneği (2007-2016 Yılları) <i>Volatility Structure of BIST Stock Indices: Case of BIST-50 Index (2007-2016)</i>	279
Dr. Güngör GÖÇER	Hatıratın Tarihsel Değeri ve Nedret Gürcan'ın Hatıratında Dinar'a Dair Ayrıntılar <i>The Historical Value of Recollection and the Details about Dinar in Nedret Gürcan's Recollections</i>	305
Doç. Dr. Şendil CAN Arş. Gör. Cüneyt ÇELİK	Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışlarının İncelenmesi <i>Investigation of Science and Classroom Teachers' Teaching-Learning Understandings</i>	327

Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Sabri FANİ	Kur'ân-ı Kerim'de Geçen İsm-i Tafdil Kalıpları <i>The Superlative Forms in The Holy Quran</i>	341
Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA	Dünyada Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Sağlanan Vergi Teşviklerinin Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Tax Incentives Provided to Renewable Energy Investments in the World</i>	357

Şad Kaptanlığı'nın Kuruluşu ve Basra'nın Stratejik Önemi*

DOI NO: 10.5578/jss.66805

Selim Hilmi ÖZKAN**

Geliş Tarihi: 29.12.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Stratejik konumu oldukça ön planda olan Basra ve çevresinin önemi, Kanuni döneminde Osmanlı idaresine katıldıktan sonra artarak devam etti. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin Basra-Halep ticari yolunu kontrol altına alması buranın stratejik önemi biraz daha artırdı. Buna ilaveten coğrafi keşifler sonrası meydana gelen gelişmeler Basra'nın stratejik önemi ile birlikte siyasi, iktisadi ve idari önemini daha da ön plana çıkardı. Bu durumu dikkate alan Osmanlı yönetimi, Basra'nın siyasi, idari ve ticari yönünü düzenlemeye çalıştı. Bunun sebeplerinden birisi Hintli tüccarları yeniden bu bölgeye çekerek iktisadi canlanmayı sağlamaktır. Bunun için Fırat donanması güçlendirildi. Son olarak Fırat donanması "Şad Kaptanlığı" adı altında yeniden yapılandırıldı.

Bu çalışmamızda kuruluş tarihi kesin olarak belli olmasa da 1699 tarihinden sonra kullanılmaya başlanan ve merkezi Basra olan "Şad Kaptanlığı"nın önemi açıklanacaktır. Ayrıca buranın kaptanlığını yapan Aşçıoğlu Mehmet Paşa'nın siyasi ve askerî faaliyetleri ile birlikte Basra'nın siyasi, ticari, idari ve stratejik önemi de incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Donanması, İnce Donanma, Şad Kaptanlığı, Basra, Aşçıoğlu Mehmed Paşa

Establishment of Şad Captaincy and the Strategic Importance of Basra

Abstract

Strategic location of Basra and its neighborhood had been highly prioritized and its importance continued after the region was conquered by the Ottoman during the period of Kanuni. Especially, once Ottoman Empire took Basra-Aleppo trade line under control, the strategic importance of the region highly increased. In addition, the developments after the geographical discoveries brought to the fore of political, economic and administrative importance along with the strategic importance of Basra. Ottoman Empire took these issues into consideration and tried to manage the political, administrative and commercial features of Basra by heavily focusing on the region. One of the reasons of this was to revive the economics by attracting the Hindu merchants to the region. Moreover, Fırat Navy

---

* Bu çalışma 20-22 Aralık 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "100. Yılında Uluslararası Bağdat (Medinetü's-selâm) ve Kûtü'l-Amâre Sempozyumu" nda sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, shilmi@yildiz.edu.tr

had been strengthened. Finally, political power support was provided to the region of Basra through the establishment of a new captainship called "Şad Captainship".

In this study, although the exact establishment date is unknown, it is aimed to show the importance of "Şad Captainship", which was centered around Basra region and started being used after 1699. Furthermore, this study examines political, commercial, administrative and strategic importance of Basra along with the political and military actions of the captain of the region, Aşçıoğlu Mehmed Pasha.

Keywords: Ottoman Navy, Light Navy, Şad Captainship, Basra, Aşçıoğlu Mehmed Pasha.

Giriş

Tarih boyunca siyasi, ticari ve stratejik önemi hiç azalmayan bölgelerden birisi de Basra'dır. Bölgeye adını veren Basra şehri, Basra Körfezi ve Şattü'l-Arap yolu ile Akdeniz limanlarına giden yolun üzerinde bulunduğundan Basra'dan başlayıp Bağdat ve Halep yönünde ilerleyen ticari ve askerî yolu kontrol altında tutmak için hep çok önemli olmuştur (Şenel, 2016: 188). Basra'nın önemini daha başlangıçta kavrayan Osmanlı Devleti, hernekadar bir kara devleti olarak kurulmuş bile olsa kısa sürede denizlere ulaşarak liman kentlerini de kontrol etmesini bildi. Bu amaçla Karadeniz ve Akdeniz'e ulaştıktan sonra kendi donanmasını oluşturdu. Osmanlı Devleti deniz donanmasının yanı sıra Fırat, Dicle ve Tuna nehri başta olmak üzere önemli nehirlerde de donanma bulundurmıştır. Bu donanmalardan belki en önemlisi Fırat nehri üzerindeki donanmadır. Devlet bu donanmalardan barış zamanlarında nakliye, sefer zamanlarında sefer mühimmatını taşımak için yararlanmıştı. Fırat üzerindeki *Şad Donanması*, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren *Şad Kaptanlığı* olarak yeniden teşkilatlandırıldı. Şad Kaptanlığının merkezi de Basra olarak belirlendi. Böylece her geçen gün stratejik önemi artan Basra'nın önemi biraz daha ön plana çıkmış oldu.

1. Basra'nın İdari, Siyasi ve Coğrafi Konumu

Yavuz Sultan Selim Çaldıran savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını güvence altına aldı. Mercidabık ve Ridaniye savaşları sonrası da Mısır ile birlikte tüm Arap yarımadasını hâkimiyeti altına aldı. Kanuni döneminde gerçekleşen 1534 tarihindeki "*İrakeyn Seferi*" sonrası Bağdat ve çevresi Osmanlı egemenliğine alındığı gibi İran bu bölgeden uzaklaştırıldı. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Basra, Bağdat vilayetine bağlandı. Bu fetihle birlikte bölgenin tek egemen gücü Osmanlı Devleti olduğu için, Basra hâkimi olan Megâmisioğlu Râşid, oğlu Mani'yi şehrin anahtarları ile birlikte bağlılığını bildiren bir mektubu o sırada Karaboğdan sefer için Edirne'de bulunan Kanuni'ye gönderdi. Şehirde 24 Temmuz 1538'de padişah adına hutbe okundu (Nasûhü's-Silâhî, 1976: 2442-244; Demirtaş, 2009: 423). Bu tarihten sonra Basra ve çevresi

vilayet olarak Raşid'e bırakıldı. Böylece Basra eyaleti de kurulmuş oldu. Fakat bir süre sonra Basra beyleri bağımsız hareket ederek Osmanlı varlığından rahatsızlıklarını ortaya koydular. Ancak Osmanlı Devleti Basra körfezinde tam hâkimiyet kurmak istiyordu. Çünkü Portekizliler bölgeye gelerek Hint-Osmanlı ticaret yolunu tehdit etmeye başlamışlardı. Bu dönemde Osmanlının en büyük rakiplerinden birisi doğu ticaretinin tekeli elinde bulundurma iddiasında olan Portekizlilerdi. Portekizliler açık denizler için yapılmış ve son teknik özelliklerle donatılmış gemiler sayesinde Hint okyanusunda hâkimiyet tesisi ettikleri gibi, Basra Körfezi ile Kızıldeniz'de de rahatça dolaşmaktaydılar (Orhonlu, 1996: 5). Bundan dolayı, Portekizliler ile etkin şekilde mücadele edebilmek için Basra'nın Osmanlı yönetimine tam olarak bağlanması gerekmektedir. Bunun üzerine Bağdat Valisi olan Ayas Paşa, Basra üzerine yürüyerek şehri 1546 yılında tam olarak kontrol altına aldı ve Osmanlı yönetimine bağladı. Bu sefer sırasında büyük yararlılık gösteren Bilal Mehmed Paşa Basra'ya beylerbeyi olarak atandı. Başarılarından dolayı da kendisine 200.000 akça terakki verildi. Bu sefer sonrası Basra doğrudan doğruya Osmanlı kontrolüne girdi ve beylerbeylik haline geldi. Bilal Mehmed Paşa da 1.000.000 akça salyane ile Basra'nın ilk beylerbeyi oldu (Rüstem Paşa, No. 2438: v.243b; Özbaran,1971: 56). Fakat birinci İran seferinde istediği askerî ve diplomatik başarıyı elde edemeyen Kanuni, 1548 tarihinde ikinci İran seferine çıktı. Bu sefer sonrası Osmanlı Devleti'nin Güney sınırlarından sonra, Basra ve Bağdat'ın da içinde bulunduğu Irak-ı Arap bölgesindeki hâkimiyeti güçlendi.

Her feth edilen bölgede olduğu gibi burada da tahrir işlemi yapıldı. Muhtemelen beylerbeyliğin ilk teşkilâtını gösteren 1552 tarihli mufassal Basra vilâyeti Tahrir Defteri'ne göre Basra, Garrâf, Zekiye, Şereş, Sadr Süveyb, Maharzî, Kapan ve Katif livâlarıyla Şimâl, Cenûb, Aşşâr ve Kurna nahiyelerinden meydana gelmekteydi. 1572 yılına ait bir ruûs defterinde ise Basra'nın Garrâf, Hemmâr, Medine, Kurna, Rahmâniye, Zekiye, Fethiye, Sadr Süveyb, Turre-i Cezâyir, Zernuk, Ebû Arbe, Ma'dan, Kin Kinbad, Vakı, Caruz, Taşköprü, Akçakale, Arca, Maharzî, Şerîr ve Remle adlarında yirmi bir sancağı olduğu görülmektedir (Halaçoğlu, 1992: 112). Devletin diğer eyalet ve idari birimlerinde olduğu gibi, Basra ve Bağdat çevresinde de zaman zaman siyasi ve idari yapısı değişse de XVII. yüzyılın sonlarına kadar Basra, Paşa Sancağı, Kıyab, Badiye, Sabusne, Gaffât, Mensûr, Batna, Seremle, Şuş, Gazan, Resle, Safiye ve Ceğar sancaklarından oluşan bir idari yapıdaki statüsünü korumuştur (Kılıç, 1997: 74). Fakat Basra, bazen ocaklık veya mülkiyet şeklinde bazen de doğrudan doğruya merkezden atanan valilerce yönetildi. Mesela Basra'ya egemen olan hanedanlardan en dikkat çeken *Efresyâb Hanedan'dır* (Eroğlu vd., 2012: 15). Bu hanedanlar zaman zaman merkezi dinlemeyerek neredeyse bağımsız olarak hareket etmişlerdir. Bu ve buna benzer olaylar Basra'nın idari ve siyasi yapısındaki değişmelerin

nedenlerindedir. Bunun için her yeni düzenleme, Basra ve çevresinin stratejik önemini ön plana çıkardı. Elbette yapılan her siyasi ve idari değişiklik, buranın stratejik önemini artırdıkça daha fazla hâkimiyet mücadelesine sahne oldu. Bu mücadelelere rağmen Osmanlı yönetimi Basra üzerindeki hâkimiyetini uzun yıllar muhafaza etmesini bildi. Bu sayede şehir, Osmanlı devri boyunca bölgenin idarî, askerî, ilmî, kültürel ve ticarî merkezi olma özelliğini hep korudu.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Basra ve çevresi bölgenin fethi sonrası Bağdat'la birlikte ayrı birer eyalet olarak teşkilatlandırılmıştı. Bu konumunu hep muhafaza etti. Fakat diğer eyaletlerden farklı olarak, Basra beylerbeyleri herhangi bir sefer durumunda Bağdat beylerbeylerinin kumandasında sefere katılmaktaydı. Bağdat'ın Basra ve Lahsa üzerinde himaye hakkı vardı. Benzer uygulama Mısır için de geçerliydi. Mısır'ın da Yemen ve Habeş eyaleti üzerinde himaye hakkı bulunmaktaydı. Şahin'in ifadesiyle Basra ve Lahsa Bağdat'ın birer yavru eyaleti gibiydi (Şahin, 1997: 237). Bu durumundan dolayı Basra'ya atanan beylerin diğer atamalardan farklı olduğunu görmekteyiz. Mesela Bağdat'a Karaman, Halep ve Şam gibi büyük eyalet merkezlerinden tayin yapılmasına rağmen, Basra eyaletine tayin edilen beylerbeylerin bir kısmı bir önceki görevlerinde de beylerbeyi olup bunlar Lahsa, Kıbrıs, Şehr-i Zol, Maraş ve Dinever gibi farklı bölgelerdeki eyaletlerdendir. Atanan beylerin diğer bir kısmı ise Mısır defterdarlığı, Malatya sancak beyliği ve Bağdat sancak mutasarrıflığı gibi muhtelif daha alt düzeydeki idarî görevlerdendir (Aydın ve Günalan, 2011: 36).

Basra ve çevresindeki idari yapıdaki değişikliklerin temel nedenlerinden birisi güvenlik gelmektedir. Yapılan idari düzenlemeler ile bölge daha güvenli hale getirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda merkezin etkisi güçlendirilmek istenmiştir. XVII. yüzyılın sonlarına doğru ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi burada da itaatsizlik ve karışıklık baş gösterdi. Bu dönemlerde bölgede bazen de ara rejimler ortaya çıktı. Bu otorite boşluğundan istifade eden yerel beyler ve aşiret liderleri Basra'yı müstakil bir idare gibi yönetmişlerdir. Mesela bu karışıklık olaylarının devam ettiği dönemde VI. Murad, Bağdat seferi sonrası Basra'yı yeniden Bağdat'a bağlamak istenmişse de yerel halk ve idareciler bu değişikliğe fazla sıcak bakmamışlardır. Bunun üzerine Basra eski statüsünü korumuştur. Bu durum II. Viyana kuşatmasına kadar devam etti. II. Viyana kuşatması sonrası dönemde ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi buralarda da bir takım karışıklıklar yeniden baş gösterdi. Çünkü II. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması Osmanlı Devleti'ni siyasi, ekonomik, idari ve sosyal olarak birçok alanda zor durumda bırakmıştır. İşte bu dönemde ülke

içerisindeki karışıklık ülkenin uzak eyaletlerinde, özellikle Garp Ocakları, Suriye, Irak ve el-Cezire¹ taraflarında daha belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Bu siyasi otorite boşluğundan istifade eden Arap aşiretlerden bir kısmı ile birlikte yerel yöneticiler merkez ile bağlarını kestiler. Bu durumdan yararlanan asiler Basra ve Korna taraflarında tam hâkimiyeti sağladılar. Mesela bunlardan biri olan ve daha önce Basra ve Bağdat çevresinde eşkıyalık yapan ve Basra valisi Osmanpaşazade Ahmed Paşa'yı şehit eden Mani' eşkıyası, 1693 Ağustosunda yeniden hareketlendi. Bu eşkıyalık olayının bastırılması için Diyarbakir, Musul, Şehrizer ve diğer bir takım valiler görevlendirildi. Fakat bu eşkıyalık hareketinin önüne geçilemedi. Bunun üzerine 1696 senesi başlarında Arap, Türkmen ve Kürd eşkıyalığının artması üzerine Fırat donanması ile birlikte Rakka Valisi Hüseyin Paşa² ve Bağdat Valisi Ali Paşa, Basra tarafındaki bu hareketi bastırmak için görevlendirildi. Bunların masrafları için de hazineden Rakka Valisine on beş bin kuruş, Bağdat Valisine de otuz beş bin kuruş ödenek çıkarıldı (Râşid, 1282: 356; Anonim, 2062/3: 57a; Defterdar, 1995: 628). Fakat XVII. yüzyılın sonlarında Bağdat Valisi Ali Paşa'nın görevine tam olarak yapmaması üzerine buralarda kontrol tekrar elden çıkarak Mani' eşkıyasının eline geçti. Bunun üzerine hükümet yeniden harekete geçerek Bağdat valiliğine Basra seraskerliği ile birlikte Rakka Valisi Vezîr Daltaban Mustafa Paşa'yı atadı(BOA, *D.EVM*, 156/83; 157/49; Râşid, 1282: 484). Bu atama sonrası bölgedeki birçok vali ve askerî erkân gerektiğinde kullanılmak üzere Mustafa Paşa'nın emrine verildi. Şad donanmasını komuta etmek üzere de Tuna ince donanması kaptanı Aşçıoğlu Mehmet Paşa görevlendirildi. Donanmanın eksiklerinin tamamlanması için de Maraş dağlarından kereste kesilip nakledilmesi ferman olundu. Seferin önemine binaen, görev alan sipah ve silahdarlara 7'şer, kethüdalarına 15'er, ağalarına 25'er akçe terakki zammı verildi³. Bu hazırlıklar sonrası geniş yetkiler ile donatılan Daltaban Mustafa Paşa harekete geçerek asilerin eline düşmüş olan Kurna ile Basra'yı 1701 Mayıs'ında kurtararak huzur ve sükûnu sağladı. Buraya da

¹ Günümüzdeki Irak toprakları; Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki alanı kapsayan coğrafyanın adıdır. Bu kadim ve bereketli coğrafya Mezopotamya olarak ta adlandırılır.

² Hüseyin Paşa bu sefere görevlendirildikten sonra eceli ile vefat etmiştir. Onun yerine Silahdar Ağası Ahmet Ağa görevlendirilmiştir (Râşid, *Tarih*, C. II, s. 356).

³ BOA, A. *{DVNS.MHM.d -111*, s. 531, 563; BOA, *Ali Emiri, Mustafa-II*, 11/1033; BOA, *D. BŞM*, 40885, (Bağdat kalesi muhafazasındaki yeniçerilerin ihtiyaçlarının içeren belge); BOA, A. *{DVN*, 264/51; BOA, *İE, AS*, 3871; Anonim, *Tarih-i Seferi Basra*, 2062/3, s. 57a; Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme-I-II*, (Sad. İsmet Parmaksızoğlu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1962, C-II İstanbul, 1966, s. 30-31; Anonim, *Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, (Yay. Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 154; Râşid, *Tarih*, C. II, s. 510, 511; Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târîhi*, C. I-II, (Haz. Raşit Gündoğdu), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2005, s. 456.

Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın damadı Vezîr Ali Paşa tayin edildi (BOA, A./DVN, 259/3)⁴.

Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması sonrası bölgenin stratejik önemini de göz önüne alarak buradaki, güvenlik ve asayiş problemini ortadan kaldırmak için Basra ve çevresindeki siyasî, iktisadi, idarî ve sosyal olaylara biraz daha önem verdi. İlk olarak 1701 senesine gelinceye kadar 30 yıla yakın bir süredir ilgilenilmediği için yatağından taşarak Ziyab adı verilen kanal üzerinden akmaya başlayan Fırat nehri için bir proje hazırlandı. Fırat nehrinin mecrasından kayarak farklı bir kanal üzerinden akmaya başlaması sürekli taşkınlara ve bölgenin bataklık haline dönüşmesine neden olmaktaydı. Bu durum üretimin düşmesi ile birlikte halkın zor durumda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgeden geçen ticaret yolu da bu durumdan zarar görmüştür. Yolu kullanan tüccarlar bu yolu terk etmeye başlamışlardır. Durumunu vahametini gören hükümet, Ziyab kanalına kayan ve ana kaynaktan daha fazla akmaya başlayan Fırat nehrinin eski yatağına taşıttı (İcmâl-i Seferi Nehri Ziyab, 84a; Özcan, 1993: 433; Nusretnâme, 1962: 97, 98). Ziyab nehrindeki çalışmalara tamamlandıktan sonra Mehmed Paşa ve Bağdat valisine birer emir yazılarak, donanma-i hümayun gemilerinden on beş⁵ fırkatayı nehir üzerinde hizmet için bıraktıktan sonra kalanları Şad Kaptanı Mehmed Paşa ile birlikte Basra taraflarına gönderilmesi emredilmiştir. (A. {DVNS.MHM.d...112/759, 760, 886). Bağdat Valisi Yusuf Paşa'dan ise eşkıyalık olaylarının bastırılmasından dolayı memleket işlerini düzene sokması için çalışması istenmiştir. Buradaki şekavet olayının kaldırılması sonrası, Diyarbekir, Şehrizer ve Musul Beylerbeyleri ile eyalete bağlı bir kısım ocaklık sancaklar Bağdat valisinin emri ve kumandasına verilerek Bağdat valisine geniş yetkiler verildi (Kılıç, 1997: 71-73).

Bu düzenlemeler şunu gösteriyor ki, daha önceki paragraflarda da ifade edildiği gibi, Basra ve çevresinin önemi hiç azalmamış hatta her geçen gün daha da artarak devam etmiştir. Mesela XIX. yüzyılın ortalarında Basra körfezinin öneminin hat safhaya çıktığı bir zamanda, Bağdat valisi 16 Kasım 1849 tarihinde meclisi valaya sunduğu tezkiresinde Basra'nın stratejik önemine binaen Şad kenarına taşınmasını teklif etmektedir. Aynı tezkire ile

---

⁴ Anonim, *Tarih-i Seferi Basra*, s. 64a, 65b; *Nusretnâme*, C. II, s. 49, 52-70; Orhan Fuad Köprülü, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *İ.A.*, C. V/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 649; Halaçoğlu, *a.g.m.*, s. 113; Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat", *DİA*, C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 434; Abdülkadir Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 433.

⁵ Bir hükümde birkaç fırkata, diğer hükümde on altı fırkata, 921, 922, 924 ve 925 nolu hükümlerde ise on beş gemi alıkonulması geçmektedir.

Kerbela ve Necef kaymakamı İffet Bey’inde terfi ettirilmesi teklif edilmiştir (BOA, A.}AMD, 13/13).

2. Şad Kaptanlığının Kurulması Basra’nın Askerî ve Ticari Önemi

Osmanlı Devleti hem Tuna üzerinde hem de Fırat ve Dicle üzerinde sefer ve nakliye alanında kullanılmak üzere her zaman hazır ve kullanışlı bir donanma bulundurduğunu ifade etmiştik. Fırat Nehri bilhassa Birecik’ten sonra taşımaya elverişli olduğu için, Anadolu’nun dağlık bölgelerinden elde edilen ağaçlardan yapılan tekne veya kelekler vasıtasıyla, sivil ve askerî malzemeler Rıdvaniye ve Bağdat üzerinden Basra Körfezine kadar rahatlıkla ulaşabilmektedir. Nehrin bu özelliğinden dolayı Anadolu’da hazırlanan ticari emtia ve askerî malzemeler bu yolla Birecik, Bağdat ve Basra üzerinden Hindistan ve oradan da Çin’e kadar ulaşabilmekteydi (Yiğit, 2007: 3399). Bunun için doğu-batı ticaretinin en önemli yollarından birisi de Kızıldeniz’den sonra Basra Körfezi’nden geçmekteydi (Orhonlu, 1996: 2).

Sefer organizasyonunda daha çok kara yolunu tercih eden Osmanlı yönetimi, güvenliği sağlayabildiği yerlerde daha ucuz ve hızlı olması sebebiyle nehir donanmasını da tercih etmiştir. Bu donanmalardan Tuna donanmasına “*İnce Donanma*”, Fırat üzerindeki ise “*Şad Donanması*” denilmiştir. Bir süre sonra da Şad Donanması için “*Şad Kaptanlığı*” tabiri kullanılmaya başlamıştır. Bu ismin tam olarak ne zaman ve ne amaçla kullanıldığı bilinmese de Basra ve çevresinin önem kazanmaya başlaması Şad Donanmasının önemini artırmıştır. Bunun için de Fırat Donanması ayrı bir kaptanlık olarak teşkilatlandırılmıştır. Çünkü hükümet Basra, Bağdat ve çevresinin öneminin artması üzerine buradaki idari, siyasi ve askerî yapıyı güçlendirmeye çalıştı. Bu kaptanlığa da nehir filosunu sevk ve iskândaki becerisinden dolayı Tuna Kaptanlığından Aşçıoğlu Mehmed Paşa 1699’da getirildi (Pul, 2014: 292). Devletin Aşçıoğlu Mehmed Paşa’yı tercih etmesinin nedenlerinden birisi, Tuna’daki İnce Donanmaya benzer bir teşkilatlı yapıyı buraya kurmaktır. Bunun için de bir önceki paragrafta ifade edildiği gibi Tuna Kaptanlığında görev yapmış olan Aşçıoğlu Mehmet Paşa Şad Kaptanlığını komuta etmek için tercih edilmiştir. Şad Kaptanlığının merkezi de Basra olarak belirlenmiş ve Şad Donanması, Şad Kaptanlığı olarak anılmaya devam etmiştir. Şad Kaptanlığı görevine getirilen Aşçıoğlu Mehmet Paşa’ya bir süre sonra da kaptanlık görevine ilave olarak yeniden 23 Eylül 1703 tarihinde Basra Beylerbeyliği görevi tevcih edilmiştir (BOA, AE.SMST.II, 2/171).

Basra merkezli kurulan Şad Kaptanlığının önemi göz önüne alınarak, donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere Halep cizyedarı Osman Ağazade Abdurrahman 1699 yılı Ağustos’unda nazır tayin edildi. Birecik, Rakka, Ruha, Maraş, Malatya, Kıbrıs, Trablusşam kadı ve valilerine birer hüküm

gönderilerek, Fırat nehrinin suyu tetkik edildikten sonra nehir üzerinde işleyebilecek niteliklerde altmış kıt'a firkata, yirmi beş kıt'a filika ve sandal, beş kıt'a kayık, sekiz kıt'a üstü açık olmak üzere müceddeden yeni bir donanma gemilerinin Birecik tersanelerinde inşa olunması için çalışmaların başlatılması istenmiştir. Yapılacak bu donanmaların masrafı içinde 92.270 kuruş masraf çıkartılmışsa da bu yetmemiştir. Çünkü bir firkatanın İstanbul'da 1255 kuruşa mal olurken buradaki defter kayıtlarına göre malzemenin daha uzak yerlerden temin edilmesinden dolayı, bir firkatenin 1771 kuruşa mal olduğunu görmekteyiz. Bunun için 106.586,5 kuruş harcama yapılmıştır. Buraya gidecek donanma kaptanına dört yüz kuruş, neferler için de dokuz yüz atmış kuruş haraç verilmesi ferman olmuştur. Yapılan çalışmalar ile gemiler bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde hazır hale gelmiştir (BOA, C. BH, 7106; BOA, MAD.d, 5433: 2). Donanmada çalışacak kaptanlar, leventler, marangozlar, ameleler ve diğer teknik elemanlar İstanbul'dan yollanmıştır. Fırat nehri için yapılan bu nehir araçları Tuna'daki donanmadan esinlenilerek yapılmakla beraber Fırat nehrine özgü yeni tip araçlar olarak imal edilmiştir (BOA, MAD.d, 5433: 2; Orhonlu ve Işıksal, 1963: 77vd). Donanma şaronpa kazıklarının yapımı için gerekli malzemenin Maraş taraflarından temini içinde Rışvanzade Halil Paşa görevlendirilmiştir. Bu malzemeler buradan Birecik'e nakledilmiş ve malzemelerin masrafı olan 160.000 akçe, 1111(H) yılı Maraş mal-ı mirisinden karşılanmıştır (BOA, AE.SMST.II, 115/12556). Şad Donanması için gerekli kereste ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için Maraş'ın seçilmesi tesadüfî değildir. Buradaki ormanların verimli ve gerekli malzemeyi cömertçe sunmasının yanı sıra burada elde edilen ürünlerin Birecik iskelesi yolu ile Fırat üzerinden intikalinin daha rahat ve ucuz olmasından dolayıdır (Faroqhi, 2006: 80). Böylece hükümet donanmanın ihtiyacı olan keresteyi yine nehir yolu ile naklederek bu yolun önemini ve gerekliliğini bu şekilde göstermiş oluyordu. Mehmet Paşa Basra Beylerbeyliğine atanmasından sonra Şad donanmasında kullanılmakta olan çektirileri daha hızlı ve etkili firkateye dönüştürmekle görevlendirildi. Bu firkatelerin beylerine 60 akçe maaş ödenmesi emrolunmuştur. Ayrıca donanmaya uygun yeni kalyonlar inşa etmesi için de görevlendirilmiştir (BOA, AE.SMST.II, 2/171). 1720 yılına geldiği zaman gemilerin 240 seren direğine ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Buna ilave olarak yıpranma dolayısıyla kullanılmaz halde olan 930 kürek firkate, 142 kürek filika, 60 kürek sandal ve gemiler için de 120 seren direği istenmiştir. Bütün bu malzemelerin her zaman olduğu gibi Maraş, Malatya ve çevresinden kesilmesi ve nakliyesi için baltacılar ve nakliye araçları temin edilmesi hususunda ilgili kadılıklara ferman yazılmıştır. Ferman da ayrıca malzemenin masrafları ve nakliyesinin yapılabilmesi için Rakka Valisi Vezir Hasan Paşa'dan Rakka mukataasından ücretleri ödenmek üzere 100 nefer baltacı, 300 çift karasığır ve 300 adet mekkâre davarını hazırlaması emredilmiştir (Yiğit, 2007: 3401).

Askerî amaçla inşa edilen donanmaların dışında zahire taşımak için de Fırat nehrine uygun yeni sefineler inşa edilmiştir (BOA, İE, BH, 908; BOA, C. BH, 4305). Devletin burada sefine inşa etmedeki amacı taşıma işini daha ucuza getirebilmek içindir. Mesela XVII. yüzyılın ortalarında Birecik'ten-Bağdat'a zahire nakleden 723 mekkâre deveye 18.250 kuruş kira verilmiştir. Bir yüz yıl sonra ise 1743 senesinde 60 zahire sefinesinin yapımı için ise 17.836 kuruş ödenmiştir. Bu sayede devlet daha hızlı, daha güvenli ve daha çok zahireyi nehir güzergâhındaki yerlere daha ucuza nakletme imkânına kavuşmuştur (Güçer, 1987: 36).

Basra ve çevresinin önemi ön plana çıktıktan sonra Tuna üzerinde kurulan üstüaçık tabir edilen nehir gemilerinin Şad Donanmasında da kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Bunun temel nedenlerinden birisi Basra ve çevresinin güvenlik açısından ön plana çıkmaya başlamasıdır. Hükümet ise Açık-ı Tuna adının Tuna'dan çok uzak bir coğrafyada Fırat Nehri'nde kullanmaya başlayarak devletin Tuna nehrinden kazandığı tecrübe ve birikimini zaman kaybetmeden Fırat'a taşıma düşüncesinden gelmektedir (Pul, 201: 292). Ayrıca bu tecrübeye ilave olarak burada yeni donanma yapımına hız verilerek Şad'a uygun yeni gemiler yapılmıştır (BOA, AE.SMST.II, 2/171).

Osmanlı Devleti'nin Basra ve Bağdat üzerindeki tam kontrolü XVII. yüzyıl ortalarına hatta sonlarına kadar sorunsuz bir şekilde devam etti. Daha önce ifade edildiği gibi bilhassa II. Viyana kuşatması sonrası kontrol devletin elinden çıktı. Fakat yapılan çalışmalar sonrası ve Şad Kaptanlığının kurulması ile birlikte Basra'nın siyasi olarak güçlendirilmesinin de etkisiyle güven ortamı tekrar sağlandı ve Hint tüccarları yeniden Basra limanını tercih etmeye başladı. Çünkü Hint tüccarları buradaki karışıklık ve istikrarsızlıktan dolayı İran üzerinden ticaret yapmaya başlamışlardı. Yapılan çalışmalar sonrası ticaret yeniden Basra'ya kaymaya başladı. Fakat Şad Kaptanlığının kurulmasında kısa bir süre sonra Şad Kaptanı Mehmet Paşa, büyük masraflarla yapılan Fırat donanmasının atıl vaziyette bulundurmasından dolayı tenkit edilmiş ve donanmayı daha verimli şekilde kullanması istenmiştir (BOA, A. {DVNS.MHM.d -112: 358; Orhonlu ve Işıksal, 1963: 77). Şad Kaptanlığının en önemli görevi bölgedeki güvenliğin sağlayarak nehir üzerinde yapılan seyrü seferin düzenli şekilde yapılmasını sağlamaktır. Ayrıca Basra limanlarına gelen ticaret mallarının iç bölgelere güvenli bir şekilde nakledilmesinden de sorumluydu. Çünkü donanmanın aktif olarak kullanılması ticaretin de canlanması anlamına gelmekteydi. Osmanlı nehir donanmalarının sadece askerî amaçla kullanılmadığını daha önce ifade etmiştik.

Basra'nın öneminin XIX. yüzyıldan sonra giderek arttığı ifade edilse de, Basra'nın önemi hiç azalmamıştır. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin bölgeyi

fethi sonrası Basra ve Bağdat daha da önemli bir konuma gelmiştir. Bilhassa Basra-Bağdat-Halep, Basra-Şam ve bu güzergâhlardan Anadolu'ya ulaşan ticaret güzergâhında güvenlik sağlandıktan sonra, Baharat yolunun kontrolü için Basra'nın stratejik önemi artarak devam etti. Osmanlı idaresinde Basra, ticarî, zirai, siyasi ve idari bakımından oldukça hareketli bir şehir özelliği göstermekteydi. Şehrin bu özelliği Basra'nın, Basra Körfezi ve Şattü'l-Arap yolu ile Akdeniz limanlarına, Bağdat ve Halep yolu ile de Anadolu içleri ve Avrupa'ya giden yolun üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Basra'dan başlayıp Bağdat ve Halep yönünde ilerleyen Baharat yolunu kontrol altında tutmak, Osmanlı ekonomisi için oldukça önemli idi. Çünkü Basra doğu ticaretinin en önemli yollarından birisi olarak kabul edilmekteydi. Bu nedenle Hint Okyanusuna açılan yol üzerinde bulunan Basra körfezi ve Basra'nın içinde yer aldığı coğrafya önce Osmanlı-Portekiz, daha sonra ise Osmanlı-İngiliz çekişmesine sahne olacaktır. Ayrıca Basra'nın Hint Okyanusuna açılan kapı olması buranın uluslararası önemini de artırmıştır (Orhonlu, 1996: 2, 135; Şenel, 2016: 189; Eroğlu, 2012: 26).

Osmanlı Devleti başlangıçtan itibaren Basra üzerinden yapılan Hint ticaretinin güvenliğine büyük önem vermekteydi. Devlet Kızıldeniz Hindistan ticareti yanında, Hindistan-Basra ticaretinin de eskiden olduğu gibi muntazam şekilde devam etmesi için azami gayret göstermiştir. Çünkü Basra Körfezi sadece Anadolu ve Akdeniz Limanlar ile bağlantıyı sağlamıyordu. Aynı zamanda buraya gelen mallar, Sevakin ve Masavva` limanları aracılığı ile Afrika'ya buradan iç bölgelere naklediliyordu. Sudan malları da Sevakin ve Masavva` üzerinden Basra yolu ile diğer bölgelere nakledilmekteydi. Fakat coğrafi keşifler sonrası dillere destan Baharat yolu ticaretini ele geçirmek amacıyla Hint okyanusuna gelen Portekizliler karşılarında siyasi birlikten mahrum Hint Müslümanları ve zengin bir ülke ile karşılaştılar. Portekizlilerin bölgeye gelmesi bir anda Basra'nın önemini bir kat daha artırdı. Portekizlilerin acımasız ve kontrolsüz tecavüzü karşısında Hindistan'da bulunan Gücerat ve Kalkutta Sultanları Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Osmanlı Devleti Avrupa-Asya ticari yolların kontrolünü fetihler yolu ile eline alırken buradaki durumun dini ve siyasi yönünü ilk başlangıçta çok fazla ön plana almamıştır. Fakat Müslümanların yardım istekleri karşısında işin seyri bir anda değişti. İşte bu durum karşısında Osmanlı yönetimi hem Portekizlileri engellemek hem de buradaki Müslümanlara yardım etmek amacıyla Hint Müslümanları ile ilgilenme gereği hissetti. Aynı zamanda Hindistan-Basra ticaret yolunun da güvenliğini sağlamak istiyordu. Çünkü buradaki ticari hareketlilikten hem Müslüman tüccarlar hem de Osmanlı Devleti çok iyi kazanç elde etmekteydi. Bu durumu fark eden Portekiz Devleti, 1503 yılında Koçin ve Keynanor'da iki ticari temsilcilik açmıştı. Daha sonra 1510 yılında Batı Hindistan'da bulunan Goa liman şehrini, 1515 yılında da Hürmüz'ü alarak bu ticaret yolundaki

trafiği kontrol etmeye başladı. Bu arada Yavuz'un Memlûk Devletini tarihe karıştırmayla Mısır'ın Hindistan ticaret yolundan elde ettiği gelirler Osmanlı hazinesine akmaya başladı. Aynı zamanda Yavuz'un kutsal topraklara sahip olmasıyla birlikte devlet buradaki Müslümanlar ile yakından ilgilenmenin meşru yollarını da sahip olmuş oldu (Özbaran, 1971: 51-60). Daha önce de ifade edildiği gibi Yavuz'dan sonra Osmanlı tahtına oturan Kanuni döneminde Basra ve Bağdat idari olarak ta Osmanlı sınırlarına dâhil oldu. Böylece Osmanlı Devleti Basra'daki ticari faaliyetleri doğrudan doğruya kontrol etmeye başladığı gibi bölgenin siyasi anlamda da egemeni oldu. Kanuni Süleyman'ın Bağdat seferi sonucu, Osmanlı Devleti'nin, Şattü'l-Arap ve Basra üzerindeki gücü artmış, hatta Mısır'da Süveyş Limanı, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Denizi ve buradaki ticari kontrol Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmiştir. Bu seferden sonra Kanuni'nin namı ile birlikte Osmanlı'nın gücü ve siyasi hâkimiyet alanı Hind-i Sine kadar ulaştı (Kılıç, 2011: 583). Osmanlı Devleti'nin ticari akışı güvenli bir şekilde sağladığını iyi bilen Hint tüccarları Basra'nın Osmanlı egemenliğine girmesinden sonra doğrudan doğruya Basra limanına yöneldiler. Fakat Osmanlı Devleti'nin buradaki ticari kontrolü sağlamasına rağmen Basra-Hint ticari yolundaki Portekiz etkisi XVI. yüzyılın başlarından başlayarak 1600'lerden 1758'e kadar etkisini hissettirdi. Daha sonra ise burada bir işgal kuvveti olarak İngiltere'nin etkisi kendini gösterecektir (Said, 1991: 128). İngiltere'nin etkisi o kadar belirgindir ki, Şad nehrinde işleyecek çektiri tarzındaki sefineler bile Bombay'daki İngiliz tüccarlara sipariş edilecektir. Sipariş edilen bu on kıta çektirilerin bedeli olan ellibin kuruşun ise İngiltere elçisi veya Halep'te bulunan İngiliz konsolos aracılığıyla ödenmesi istenmiştir (BOA, *C.BH*, 68/3245).

Basra'nın her geçen gün artan stratejik öneminden dolayı İngiltere, Asya ticaret yollarını kontrol edebilmek için Basra, Bağdat, Halep, Şam, Kahire, Zeyla, Masavva`, Sevakın ve İskenderiye gibi önemli şehirlerdeki siyasi faaliyetlerini XVIII. yüzyıldan itibaren artırmaya başladı. Bunun üzerine XIX. yüzyılın başlarında Masavva` nâibi İdris, İngilizlerin Etiyopya ile ilişki kurmalarını engellemeye çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır (Avcı, 2003: 74). Bu başarısızlığın sebeplerinden birisi, İngilizlerin imparatorluğun uzak bölgelerinde takip ettiği yegâne siyaset olan bölgesel hoşnutsuzlukları körükleyerek gelecekteki ticari ve iktisadi faaliyetlerine zemin hazırlamasıdır. Bilhassa aşiretlerin bölgedeki etkinliği ve çıkan huzursuzluklar, İngiltere açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu sayede İngiltere, bölgeye nüfuz etme fırsatı bulacak ve aşiretlerin devletle çatışmalarından kendi adına faydalar çıkarmaya çalışacaktır. Aşiretlerin kendi aralarındaki ve devletle olan mücadelesi hep üçüncü güçlere yaramıştır. Bu durumdan da en çok İngiltere istifade etmiştir. Bu sebeple bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden devletlerden Fransa, Rusya, İran

ve İngiltere zaman zaman nüfuz mücadelesine de girmiştir. Bunun için de bu devletler bölgedeki aşiretleri ve eşkıyaları destekleyerek bölgenin siyasi istikrarsızlığından siyasi menfaat devşirme yoluna girmişlerdir. İngiltere'nin Basra, Bağdat ve çevresindeki faaliyetlerini artırması, Doğu Hindistan Şirketi'nin Basra Körfezi'ndeki ticari faaliyetlerini kolaylaştırmak içindir. Hindistan ve Asya'da İngiliz İmparatorluğu'nun faaliyetlerini artırması, İngiliz ticaretinin güvenliği için Basra ve çevresindeki güvenlik önlemlerini de ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle Afganistan, İran ve Basra Körfezi kritik bölgeler olarak ön plana çıktı. Bilhassa İngiltere için Basra'nın önemi giderek arttı. İngiliz siyaset bilimci Henry Layard Basra'nın önemine atfen: "... İngiltere'nin çıkarları Basra deltasının kendisine düşman olmayan bir devletin egemenliğinde olmasını gerektirmektedir" diyerek bölgeye yönelik İngiliz stratejisini ortaya koymaktadır (Şenel, 2016: 192). Bilhassa XIX. yüzyılın sonlarına doğru buradaki Osmanlı, İngiliz ve İran rekabeti en üst düzeye çıkmıştır. Bunun için de Osmanlı yönetimi buradaki bazı tedbirleri artırmıştır. İran'da Basra körfezindeki etkinliğini artırmak için sürekli Osmanlı sınırlarını gözetim altında tutmayı tercih etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 332/96). Basra ve çevresinde hâkimiyet kurmak demek Arap yarımadasını kontrol edebilmek, Asya ile Avrupa'nın ticaretini elinde tutmak ve bu sayede iktisadi üstünlük ile siyasi kontrolü ele geçirmek anlamına gelmekteydi (Şenel, 2016: 189). Sadece Avrupa-Asya ticareti değil Masavva`, Sevakın ve Yemen sahillerinden Hint sahillerine yapılan ticaret çok gelir getirmekteydi. Gelir getirmenin ötesinde, Basra'dan başlayan ve Afrika sahillerine ulaşan ticari yollardan bir kısmı bu limanlarda son bulmaktaydı. Bunun için bu bölgenin de kontrolü gerekmektedir (BOA, C.ML, 342/14058). Osmanlı sınırlarında görev yapan İngiliz ve Fransız memurlar, Afrika sahillerine sık sık seyahat yaparak buranın durumu hakkında raporlar düzenlemişlerdir (BOA, HR.MKT, 28/14). Buradaki bilhassa İngilizler Afrika sahillerini kontrol altında tutabilmek için halkı isyana teşvik etmişlerdir (BOA, HR.TH, 51/28; HR.ŞFR.3...304/3). İşte bu durumu göz önüne alan Osmanlı Devleti, XIX yüzyılın ortalarından itibaren Afrika sahilleri ile birlikte Basra'daki askerî ve ticari hareketliliği dikkate alarak Fırat, Dicle ve Şad nehirlerinde işletmek üzere ganbot⁶ olarak buranın askerî gücüne daha fazla takviye yapma ihtiyacı duymuştur (BOA, BEO, 3223/241675). Bu ganbotlardan ikisi Şad diğer ikisi de Dicle ve Fırat nehirlerinde karakol vazifesi icra etmek üzere önce Almanya'ya daha sonra Fransa'ya sipariş edilmiştir. Fakat daha sonra takriben her biri yirmi bin liraya mal olacak şekilde Londra'ya sipariş edilmiştir (BOA, BEO, 3104/232768).

---

⁶ Yapısı küçük olmakla birlikte ağır toplarla donatılmış harp gemisi.

Osmanlı Devleti Şad nehrinin temizliği ve bakımı ile de ilgilenmiştir. Bu temizliklerden bir tanesi 1851 yılında Bağdat valiliği tarafından Rıdvaniye nehri ile birlikte yapılmıştır. Masrafları da Bağdat tarafından karşılanmıştır (BOA, A./MKT.UM, 54/67). Diğer bir temizlik ve nehrin kenarında bulunan sedlerin bakım işi aynı yıl içerisinde Müntefik şeyhi nezaretinde gerçekleştirilmiştir. Nehir kenarında bulunan balıkçı dükkânlarının da başka yerler nakli gündeme gelmiştir. Gerekli paranın da ihtiyaç halinde Bağdat'a havale edileceği ve masrafların buradan karşılanacağı ifade edilmiştir (BOA, A./MKT.MVL, 40/52). Aslında bu ve buna benzer çalışmalar devletin nehir ticaretine baştan beri verdiği önemin bir göstergesidir.

Sonuç

Tuna nehrinde olduğu gibi, Fırat ve Dicle nehirleri de tarihin ilk dönemlerinden itibaren Basra Körfezi'ne kadar taşımacılık ve sefer organizasyonunda kullanılmıştır. Bilhassa Birecik'ten sonra nehir suyu taşımacılığa çok elverişlidir. Bunun için Birecik tersanesinde imal edilen askerî malzemeler ve ticari emtia çok rahat bir şekilde Bağdat ve Basra'ya ulaşabilmektedir. Tarihin ilk dönemlerinden beri stratejik konumu ön planda olan Basra ve çevresi, bilhassa Osmanlı egemenliğine girdikten sonra strateji önemi her geçen gün artmıştır. Buranın öneminin artmasına bağlı olarak Osmanlı Devleti de Basra'nın siyasi ve idari yapısında bir takım değişiklikler yapmıştır. Burada yapılan en önemli değişikliklerden birisi Fırat ve Şad Donanmasının XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Şad Kaptanlığı olarak yeniden teşkilatlandırılmasıdır. Devletin bu değişiklikteki amaçlarından birisi, burada kaybolan devlet otoritesini yeniden sağlamak, İran üzerine kayan ticareti yeniden buraya çekmektir. Ayrıca Basra Körfezi üzerinde rekabet eden devletler ile daha etkin mücadele edebilmektir. Çünkü XVIII. yüzyılda Osmanlı-Safevî mücadelesi artınca Osmanlı Devleti için özellikle askerî açıdan Bağdat büyük önem kazanmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Bağdat'ın Akdeniz limanlarından ve Anadolu'dan askerî malzeme ve asker için gerekli zahire ihtiyacı da artacaktır. Artan bu ihtiyaçların temini için Fırat Donanması önemli bir rol oynamıştır. Özellikle bu donanma ile birlikte, Basra Donanmasının ihtiyaçları da bu güzergâh ile sağlanmıştır.

Basra'nın öneminin artması ile birlikte başta İngiltere olmak üzere İran, Rusya, Fransa gibi yabancı ve güçlü devletlerin ilgisi Basra körfezine kaydı. Böylece Basra ve çevresi zamanla birçok devletin rekabet alanı haline geldi. Bilhassa İngiltere zaman içerisinde buraya yerleşti. İngiliz siyaset bilimci Henry Layard'ın ifadesi ile İngiltere Basra'yı, düşman olmayan bir devletin egemenliğine bırakmak için yüzyıllık bir mücadeleden geri durmadı.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

- BOA, A.{DVN, 259/3; 264/51.
BOA, A.{DVNS.MHM.d... 111, 112.
BOA, A.}AMD, 13/13.
BOA, A.}MKT.MVL, 40/52.
BOA, A.}MKT.UM, 54/67.
BOA, AE.SMST.II, 2/171; 11/1033; 115/12556.
BOA, BEO, 3104/232768; 3223/241675.
BOA, C. BH, 68/3245; 4305, 7106.
BOA, C.ML, 342/14058.
BOA, D. BŞM, 40885.
BOA, D.EVM, 156/83; 157/49.
BOA, DH.ŞFR, 332/96.
BOA, HR.MKT, 28/14.
BOA, HR.ŞFR.3... 304/3.
BOA, HR.TH, 51/28.
BOA, İE, AS, 3871.
BOA, İE, BH, 908.
BOA, MAD.d, 5433.

Diğer Kaynaklar

Anonim. 2000. Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704). Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Anonim. Tarih-i Seferi Basra. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kısım, nr. 2062/3.

Avcı, Casim. 2003. Masavva`. *İslam Ansiklopedisi*, 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 73-74.

Aydın, B. ve Günalan, R. 2011. Ruûs Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Teşkilatı ve Gelişimi. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 38, 27-160.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa. 1995. Zübde-i Vekayiât. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Demirtaş, Funda. 2009. *Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.

Eroğlu, C., Babuçoğlu, M., Özdil, O. 2012. *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Basra*, Ankara: ORSAM Yayınları.

Faroqhi, S. 2006. Onaltıncı Yüzyıl Boyunca Anadolu ve Balkanlar'da Kırsal Toplum I. *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev. Emine Sonnur Özcan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 57-103.

Güçer, L. 1987. XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Politikası. *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, 1, 1-128.

Halaçoğlu, Y. 1991. Bağdat. *İslam Ansiklopedisi*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 433-437.

Halaçoğlu, Y. 1992. Basra. *İslam Ansiklopedisi*, V, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 112-114.

Kılıç, O. 1997. *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ: Ceren Matbaacılık.

Kılıç, R. 2011. Bağdat'ın Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi ve Kanuni'nin Bağdat'taki Faaliyetleri. *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's-Selam) Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 583-602.

Köprülü, O. F. 1993. Amcazâde Hüseyin Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, V/1, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 646-650.

Nasûhü's-Silâhî [Nasûh-i Matrakı]. 1976. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han*. Nşr. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Orhonlu C. ve – Işıksal T. 1963. Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat. *Tarih Dergisi*, 17-18, 77-102.

Orhonlu, C. 1996. *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özbaran, S. 1971. XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar: Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu. *Tarih Dergisi*, S. 25, 51-78.

Özcan, A. 1993. Daltaban Mustafa Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 433-434.

- Pul, A. 2014. Osmanlı Tuna Donanmasının Üstüaçık Gemileri. *Tarih Okulu Dergisi*, XVIII, 285-317.
- Râşid Mehmet Efendi. 1282 (1865). *Tarihi Râşid*. II, İstanbul
- Rüstem Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü No: 2438.
- Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa. 1966. *Nusretnâme*. I-II, (Sad.), İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Said, E. 1991. *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu*. Çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Şahin, İ. 1997. XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilatının Özellikleri. *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Ed. Abdülkadir Özcan, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 233-258.
- Şenel, Ş. 2016. 19. Yüzyılda İngiltere'nin Basra Bölgesindeki Faaliyetleri. *Gazi Akademik Bakış*, 9 (18), 187-207.
- Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, 2005. *Uşşâkîzâde Târîhi*. I-II, (Haz.) Raşit Gündoğdu, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Yiğit, A. 2007. Osmanlı Devleti'nin Payas ve Birecik Limanları Üzerinden Bağdat'a Askerî Malzeme Nakline Dair Ayıntab Şer'iyye Sicillerinden Bazı Belgeler. *ICANAS*, 38, 3397-3418.

İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Ses Kullanımına Yönelik Bilinç Düzeyleri ve Ses Sorunları

DOI NO: 10.5578/jss.66892
Geliş Tarihi: 12.12.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Satı DOĞANYİĞİT*
Kubilay KOLUKIRIK**
Mehmet METİN***

Özet

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ses kullanımına yönelik bilinç düzeyleri ve ses sorunlarını tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışma, durum tespitine yönelik tarama modelindedir. Çalışmanın katılımcıları Kırşehir İl Müftülüğü merkezinde imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak çalışan 115 din görevlisinden oluşmaktadır. Veriler anket ve görsel değerlendirmelerden elde edilmiştir. Görsel özellikler fleksible fiber optik nazofaringoskopi ve anterior rinoskopi ile ses kullanımı ve sağlığına ilişkin veriler ise 20 sorudan oluşan anket ile belirlenmiş olup, verilerin istatistikî analizinde betimsel yöntem kullanılmıştır.

Anket sorularından elde edilen verilere göre; katılımcıların, ses kullanımına ilişkin bilinçli bir yaklaşım gösteremedikleri, ses eğitimi, diksiyon dersi ve konuşma eğitimi alanların sayısının az olduğu, en çok sabah ve yatsı ezanlarında zorlandıkları, yoğun ses şikâyeti yaşadıkları, sık soğuk algınlığı geçirdikleri ve sesi etkileyen durumlara maruz kaldıkları görülmüştür. Görsel değerlendirmeden elde edilen verilere göre ise septum deviasyonu, nodül, alt konka hipertrofisi (burun eti) ve reflü teşhis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müezzin-Kayyım, İmam-Hatip, Din Görevlisi, Ses Eğitimi, Ses Sorunları

Levels of Consciousness and Voice Problems Regarding Voice Usage of Individuals Serving as Imam-Preacher and Muezzin-Tutor

Abstract

This study, a screening model towards status assessment, was carried out in order to determine the level of consciousness and voice problems related to voice use of individuals working as imam-preacher and muezzin-tutor. Participants of the work consist of 115 religious officers working as imam-preacher and muezzin-tutor in the center of Kırşehir Provincial Office of Mufti. The data was obtained from questionnaires and visual evaluations. Visual features were determined by flexible optical fiber nasopharyngoscopy and anterior rhinoscopy with the help of a

* Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi, satidgnygt@hotmail.com

** Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi, kubilaykolukirk@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Tıp Fakültesi, mehmet.metin@ahievran.edu.tr

questionnaire consisting of 20 questions about the use and health of the voice and a descriptive method was used in statistical analysis of the data.

According to the results obtained from the survey questions; it was seen that the participants did not have a conscious approach to voice use, that the ones receiving voice training, diction lesson and speech training were low, that most of them had difficulties in the morning and evening prayers, that they experienced intense voice complaints and that they had frequent colds and were exposed to situations affecting the voice. According to the visual evaluation, septum deviations, nodules, inferior turbinate hypertrophy (nose) and reflux were diagnosed.

Keywords: *Muezzin-Tutor, Imam-Preache,; Religious Officer, Voice Training, Voice Problems*

Giriş

İnsanların pek çok açıdan kendini ifade etmek için başvurdukları en etkili yollardan biri olan müzik, inançların ifade edilişi açısından da büyük önem arz etmektedir. Müzik geçmişten günümüze dini törenlerde kullanılagelmiş olup dini duyguları harekete geçirmek ve etkisini artırmak için oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Dinlerin çoğunda olduğu gibi İslam dininde de müziğe yer verilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm ezgi ile okunduğunda etkisi artmakta, ibadete çağrı ezan ile yapılmaktadır. Bu anlamda “Türk Din Müziği”ni kullanım özelliklerine göre sınıflandırmakta yarar görülmektedir.

“Türk Din Müziği, form ve icra biçimi bakımından cami müziği ve Tekke Müziği diye iki kısma ayrılır. Camide icra edilen, gerek ibadet sırasında, gerekse ibadet öncesi ve sonrasında, çoğu zaman doğaçlama olarak, yani hâfızalardaki melodi kalıplarına belirli ibarelerin döşenmesi şeklinde ortaya çıkan ses müziğine “Cami Müziği” denir” (Özcan, 1982: 10-11).

“Cami müziğinin en belirgin özelliği, yalnızca insan sesi kullanılıyor olmasıdır” (Keklik 2006: 29). Cami müziğinin genel özellikleri şunlardır:

Cami müziğinde güfte olarak adlandırılmış olan metinler, dinî zaruretler gereği çoğunlukla Arapça olup, Türk Din Müziği kaidelerine göre bestelenmişlerdir. Güftelerin züht, takva, ubudiyet ve dua unsurlarını taşıması, icra edilen müzik üzerinde de etkili olarak, bu müzik çeşidinde daha çok zâhidâne bir üslûbun hâkimiyetine yol açmıştır. Ayrıca bu tür müzikte herhangi bir müzik aleti kullanılmamakta, sadece insan sesi ile icra edilmektedir. Cami müziğine ait eserler genellikle tek kişinin icrasından oluşmaktaysa da, koro halinde yapılan ve “Cumhur Müezzinliği” adı verilen toplu icra şekli de mevcuttur (Demirtaş, 2007: 46).

“İmam-hatip kadrosunda görev yapan din görevlilerinin görev yerleri olan camilerde en çok icra ettikleri müzik formu Kur’ân-ı Kerîm tilavetidir. Kur’ân-ı Kerîm Tilaveti cami müziği formlarının ilkidir. Bu form, Kur’ân-ı Kerîm’in bestesiz olarak ve müzik usullerine bağlı olmaksızın irticalen (doğaçlama) okunmasıdır. Kur’ân, tecvîde ve tertîl kurallarına riayet etmek

şartı ile hemen her makamdan okunabilir. Kur'ân'ın güzel sesle okunması İslâm'ın bir emridir. Güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini arttırdığı gibi, dinleyenlerin O'ndan etkilenmesine de vesile olmaktadır" (Akdoğan, 1990: 37).

Uçan'a göre, imparatorluk dönemi eğitim düzeni içinde uzun süre yer alan başlıca örgün sivil eğitim kurumlarından olan sıbyan mekteplerinde ve medreselerde ezan, Kur'ân ve ilahilerin makamsal denilebilen bir çerçevede, ezgisel kalıplar içinde güzel sesle ve kuralla okunup söylenmesine önem verildiği bilinmektedir. Bu bakımdan, programlarında ayrı bir "müzik" dersinin yer almadığı bu okullarda, doğrudan olmasa bile, dolaylı bir "dinsel müzik eğitimi" yapıldığından söz edilebilir. Bu dönemde dinsel müzik eğitiminin daha kapsamlı olarak ve doğrudan yapıldığı kurumların daha çok "tekkeler" olduğunu öne süren Uçan'a göre, eğitim bakımından yetkili dini makamlarca yönetilip denetlenen sıbyan mekteplerinde ve medreselerde dinsel olmayan müzik eğitimine yer verilmiş olması pek de mümkün değildir. (2005: 41-42).

Mesleğini sesi üzerine inşa eden imam-hatip ve müezzin-kayyımlar, Ezân, Hutbe, Mevlid, Salâ, Kâmet ve Cumhur Müezzinliği gibi Türk Din Müziği formlarını icra etmektedirler. İmam-hatip ve müezzin-kayyımların mesleklerinde başarılı olmaları için ses kullanımını birinci derecede önem arz etmektedir.

Mesleklerinde başarılı olmak için seslerine bağlı olan bireyler profesyonel ses kullanıcısı olarak tanımlanmaktadır. Hayatlarını sesini kullanarak yaptığı iş sayesinde kazanan bu insanlara; avukatlar, satış elemanları, ses sanatçıları, din görevlileri ve öğretmenler gibi pek çok değişik meslek grubu mensubu örnek gösterilebilir (Doğan, 2004: 35; Kırış ve Müderris, 2011: 61).

Sesin kullanımını icra edilen mesleklere göre sınıflandırılmıştır. Koufman ve Isaacson (1991) sesi kullanım açısından dört düzeyde değerlendirmiştir;

- I. Elit ses kullanıcısı (The elite vocal performer): Hafif bir ses bozukluğunun bile ciddi sonuçlar doğurabileceği kişilerdir. Şarkıcı ve aktörlerin çoğu bu grupta değerlendirilebilir.
- II. Meslekî ses kullanıcısı (Professional voice user): Bu grupta ses bozukluğu ciddi bir şekilde meslekî süreci etkileyebilir. Din görevlisi (imam-müezzin), öğretim üyesi/okutman ve çağrı merkezi çalışanları bu grupta değerlendirilebilir.
- III. Meslekî ses kullanıcısı olmayanlar (The nonvocal professional): Bu grupta ciddi bir ses kısıklığı meydana gelirse, mesleğini düzgün şekilde yerine getiremeyebilirler. Öğretmen, doktor, avukat, iş adamı ve resepsiyon görevlileri bu grupta değerlendirilebilir.

IV. Mesleğinde sesini kullanmayanlar (The nonvocal nonprofessional): Bu grup ciddi ses kısıklıklarında bile mesleğini icra edebilen kişilerdir. Çiftçi, kâtip vb. meslekler bu grupta değerlendirilebilir (Koufman ve Isaacson: 985-986).

Sesini profesyonel olarak kullananların anatomik yapılarının sağlıklı ve şarkı söylemeye uygun olması; fizyolojik yasaların mükemmel işlemesi ön koşuldur (Yiğit, 2012: 956). Gerekli koşullar sağlandıktan sonra ise; “İyi bir müzik kulağı, duyduğu melodiye tekrarlarken güzel tınlayan bir ses, yani kaliteli bir materyal, şarkı söylemek için kararlılık ve istek gereklidir” (Sabar, 2008: 32).

Bu temel gereklilikler sağlandıktan sonra, iyi ses tınlatma, iyi bir atak için şarkıcının beyninde hazır olması gereken önemli noktalar vardır. Bunlar; gerilimsiz bir vücut, doğru bir duruş, güzel bir nefes ve destek, açık gırtlak, doğru pozisyon, doğru artikülasyon, güzel ton duygusu olarak sıralanabilir (Sabar, 2008: 88)

Profesyonel ses kullanıcılarının seslerini kullanma şekilleri larengeal vokal fonksiyonlarını etkilemekte olup, seslerini yoğun bir şekilde kullanan bu insanların hatalı ses kullanımları fonksiyonel ve/veya organik ses patolojilerine yol açmaktadır. Ses bozuklukları, ses kaybı gelişmeden önce de bireylerde fonksiyonel, fiziksel ve psikolojik değişikliklere neden olarak günlük hayatlarını etkilemektedir (Doğan, 2004: 35).

“Tıbbın çok ilerlemiş olduğu günümüzde ses tellerinin en ufak bir havayla oluşan kenar hareketlerini bile saptayacak teknik geliştirilmiş, uzmanlar titreşimin çoğalmasıyla değişiklik gösteren tellerin görünümünü elde edebilmişler, enstrümanı ayrıntılarıyla izleme olanağına kavuşmuşlardır” (Sabar, 2008: 31).

Sesini profesyonel olarak kullanan veya kullanmayan herkes için, tıbbi tedavinin yanı sıra, ses eğitimi çalışmaları değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Ayrıca ses eğitimi çalışmalarının büyük yararı olduğu doktorlar tarafından da belirtilmiştir (Sabar, 2008: 31).

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Diyadin İşleri Başkanlığı'nda imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ses kullanımına yönelik bilinç düzeyleri ve ses sorunlarını araştırmak amacıyla yapılmış olan bu çalışma, durum tespitine yönelik tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi için alan yazın taraması yapılmıştır.

1.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, Kırşehir İl Müftülüğü bünyesinde (merkez ve merkez köyler) görev yapan 115 imam-hatip ve müezzin-kayyım

oluşturmaktadır. Çalışma grubunun yaş ve sayı özellikleri tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Grubun Yaş Aralığı ve Ortalaması

n	115
En Küçük Yaş	21
En Büyük Yaş	62
Ortalama	41

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmaya katılacak adaylara, açık ve anlaşılır bir dille hazırlanmış olan “Bilgilendirilmiş Onam Formu” sunulmuş, adaylar tarafından okunup kabul edilmiştir. Çalışmaya ilişkin gerekli açıklamalar araştırmayı yürüten ilgili kişi tarafından da ayrıntılı olarak yapılmıştır. Ahi Evran Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna sunulan araştırma için onay alınmıştır (Karar Tarihi: 26.04.2017/ No: 2017-03/01).

Veriler anket yoluyla ve görsel değerlendirmelerden elde edilmiştir. Anket için soru havuzu oluşturulmuş, Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi K.B.B. Baş-Boyun Cerrahisi Kliniği – Ses Laboratuvarı Profesyonel Ses Hastalığı Değerlendirme Formu’ndan yararlanılarak ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda 20 soru belirlenmiştir. Görsel özelliklerin değerlendirilmesi, çalışma grubunun tamamı hastaneye başvurmadığı için 30 kişi ile sınırlı kalmıştır. Görsel özelliklerinin değerlendirilmesi için Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kulak Burun Boğaz (KBB) polikliniğinde alan uzmanı (KBB hekimi) tarafından fleksible fiber optik nazofaringoskopi ve anterior rinoskopi kullanılarak yapılmıştır. Verilerin istatistikî değerlendirilmesinde ise betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ses kullanımına yönelik bilinç düzeyleri ve ses sorunlarına ilişkin anket ve görsel değerlendirmeden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Cami Müziği Formlarını (Kur’an Tilaveti, Ezan, Beş Vakit Namaz Boyunca Yapılan Tesbih, Sala) Seslendirmeden Önce Bedensel, Zihinsel ve Sese Yönelik Hazırlık (Egzersiz, Isınma, Ses Isıtma vb.) Yapma Durumuna İlişkin Bulgular

Elde edilen verilere göre; katılımcılardan 32 (%27,82) kişi cami müziği formlarını seslendirmeden önce bedensel, zihinsel ve sese (ses ısıtma) yönelik hazırlık yaptığını, 83 (%72.17) kişi herhangi bir hazırlık yapmadığını belirtmiştir.

2.2. *Cami Müziği Formlarını (Kur'an Tilaveti, Ezan, Beş Vakit Namaz Boyunca Yapılan Tesbih, Sala) Seslendirmeden Önce Bedensel, Zihinsel ve Sese Yönelik Yapılan Hazırlık (Egzersiz, Isınma, Ses Isıtma vb.) Türlerine İlişkin Bulgular*

Elde edilen verilere göre; hazırlık yaptığını belirten 32 (%27.82) kişinin 15'i (%13.04) ne tür hazırlık yaptıklarını belirtmezken, 17 (%14.78) kişiden 12'si (%10.43) diyafram nefesini geliştirmeye yönelik çalışma yaptıklarını, 1 (%0.86) kişi mırıldanma, 2 (%1.73) kişi ezan okuma ve 1 (%0.86) kişi ise zihinsel olarak makama odaklanma çalışmaları yaptıklarını ifade etmişlerdir. Hazırlık yapan katılımcıların sayısı, yapmayanlardan daha azdır.

2.3. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Günlük Telefonda Konuşma Süresine İlişkin Bulgular*

Tablo 2. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Günlük Telefonda Konuşma Süreleri

Günlük telefonda konuşma sürenizi belirtiniz?								
Süre	0-10 dk	10-20 dk	20-30 dk	30-40 dk	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat
n	25	23	29	5	21	10	1	1
%	21.73	20	25.21	4.34	18.26	8.69	0.86	0.86

Tablo 3 incelendiğinde; günlük telefonda görüşme süresini katılımcılardan 25 (%21.73) kişi 0-10 dk, 29 (%25.21) kişi 20-30 dk, 23 (%20) kişi 10-20 dk, 21 (%18.26) kişi 1 saat, 10 (%8.69) kişi 2 saat, 5 (%4.34) kişi 30-40 dk, 1 (%0.86) kişi 3 saat ve 1 (%0.86) kişi 4 saat olarak bildirmiştir. Katılımcıların yoğun bir telefon görüşmesi yapmadıkları anlaşılmaktadır.

2.4. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Seslerini Günde Ortalama Olarak Kullanma Süresine İlişkin Bulgular*

Tablo 3. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Seslerini Günde Ortalama Olarak Kullanma Süreleri

Ortalama olarak günlük sesinizi kullanma sürenizi belirtiniz?								
Süre	0-30 dk	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat	6 saat	7 saat
n	20	42	25	10	5	5	4	4
%	17.39	36.52	21.73	8.69	4.34	4.34	3.47	3.47

Tablo 3 incelendiğinde; sesin günde ortalama olarak kullanma süresini, 42 (%36.52) kişi 1 saat, 25 (%21.73) kişi 2 saat, 20 (%17.39) kişi 0-30 dk, 10 (%8.69) kişi 3 saat, 5 (%4.34) kişi 4 saat, 5 (%4.34) kişi 5 saat, 4 (%3.47) kişi 6 saat, 4 (%3.47) kişi 7 saat olarak bildirmiştir. Katılımcıların seslerini günlük kullanım sürelerinin uzun olmadığı anlaşılmaktadır.

2.5. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Mesleki Çalışma Süresine İlişkin Bulgular*

Tablo 4. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Mesleki Çalışma Süreleri

Mesleki çalışma sürenizi belirtiniz?									
Çalışma Yılı	0-5	5-10	10-15	15-20	20-25	25-30	30-35	35-40	Yanıtsız
n	27	22	16	13	9	18	4	1	5
%	23.47	19.13	13.91	11.30	7.82	15.65	3.47	0.86	4.34

Tablo 4'e bakıldığında; mesleki çalışma süresi bakımından, 27 (%23.47) kişi 0-5, 22 (%19.13) kişi 5-10, 16 (%13.91) kişi 10-15, 13 (%11.30) kişi 15-20, 9 (%7.82) kişi 20-25, 18 (%15.65) kişi 25-30, 4 (%3.47) kişi 30-35, 1 (%0.86) kişi 35-40 yıl aralığında olduğu görülmektedir. Beş (%4.34) kişi ise herhangi bir yanıt vermemiştir. Katılımcıların verdiği cevaplara göre; çalışma yılı azaldıkça kişi sayısının arttığı, çalışma yılı arttıkça kişi sayısının azaldığı anlaşılmaktadır.

2.6. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Son Üç Ayda İzin Kullanma ve Yoğun Bir Strese Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Bulgular*

Elde edilen verilere göre; son üç ayda 60 (%52.17) kişinin izin kullandığı, 55 (%47.82) kişinin izin kullanmadığı, 50 (%43.47) kişinin yoğun bir strese maruz kaldığı, 65 (%56.52) kişinin ise yoğun bir strese maruz kalmadığı görülmüştür. İzin kullanma ve yoğun bir strese maruz kalma oranlarının önemli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

2.7. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Ses Eğitimi Alma Durumu ve Süresine İlişkin Bulgular*

Araştırmaya katılanlardan 11 (%9.56) kişi ses eğitimi aldığını belirtmiştir. Aldıkları ses eğitiminin sürelerini ise; 6 ay, 2 ay, 45 gün, 40 gün, 3 hafta olarak ifade etmişlerdir. Altı kişi süre belirtmemiştir. 104 (%90.43) kişi ise hiç ses eğitimi almadığını bildirmiştir. Mesleğini sesi üzerine inşa eden katılımcılardan ses eğitimi alanların eğitim almayanlardan az olduğu görülmektedir.

2.8. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Diksiyon Dersi ve Konuşma Eğitimi Alma Durumlarına İlişkin Bulgular*

Araştırmaya katılanlardan 8 (%6.95) kişi diksiyon dersi aldığını, 107 (%93.04) kişi ise diksiyon dersi almadığını, 115 (%100) kişi ise konuşma eğitimi almadığını belirtmiştir. Diksiyon eğitimi alanların almayanlardan az olduğu görülmektedir.

2.9. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Ezan Okurken Zorlandıkları Vakıtlere İlişkin Bulgular*

Tablo 5. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Ezan Okurken Zorlandıkları Vakitler

Zorlandığınız Ezan vakitlerini işaretleyiniz?						
Ezan Vakitleri	Sabah	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Hiçbiri
n	48	20	17	4	32	47
%	41.73	17.39	14.78	3.47	27.82	40.86

Tablo 5'e göre; 48 (%41.73) kişi sabah, 20 (%17.39) kişi öğle ezanını, 17 (%14.78) kişi ikinci, 4 (%3.47) kişi akşam, 32 (%27.82) kişi yatsı ezanını okurken zorlandıklarını, 47 (%40.86) kişi ise herhangi bir zorluk yaşamadıklarını bildirmişlerdir. En çok zorluk çekilen ezan vaktinin sabah ve yatsı, daha az yoğunlukta ise öğle, ikinci ve akşam olduğu görülmekte olup 47 (%40.86) kişinin herhangi bir zorluk yaşamadığı anlaşılmaktadır.

2.10. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Ses Şikâyetlerine İlişkin Bulgular

Tablo 6. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Ses Şikâyetleri

Sesiniz ile ilgili sizde mevcut olan şikâyetleri işaretleyiniz.		
Belirti	n	%
Sabahları ses kısıklığı, öksürük	22	19.13
Sabahları ses problemi	49	42.60
Gün içerisinde sesin normale dönmesi	18	15.65
Ses kısıklığı	52	45.21
Ses yorgunluğu	45	39.13
Ses şiddetinde bozukluk	49	42.60
Ses aralığının kaybı	18	15.65
Ses kırılmaları	39	33.91
Ses sınıflamasında değişiklik	16	13.91
Seslendirme sırasında boğazda yabancı cisim hissi	34	29.56
Sesi ısıtma zamanında uzama	9	7.82
Konuşurken hava kaçağı	10	8.69
Konuşmaya başlamada veya sürdürmede gerginlik	15	13.04
Sesin duyulmasında zorluk	11	9.56
Boğazı temizleme ihtiyacı	67	48.69
Boğazda kuruluk ve hassasiyet	45	39.13
Boğazda ağrı ve konuşurken nefesin yetmemesi	38	33.04
Sesin kabaşlaşması ve çatallaşması	37	32.17

Sesin cümle sonlarında kaybolmaya başlaması	21	18.26
Yorulma	35	30.43
Hiçbiri	17	14.78

Tablo 6 incelendiğinde; 22 (%19.13) kişi sabahları ses kısıklığı ve öksürük, 49 (%42.6) kişi sabahları ses problemi, 18 (%15.65) gün içerisinde sesin normale dönmesi, 52 (%45.21) kişi ses kısıklığı, 45 (%39.13) kişi ses yorgunluğu, 49 (%42.60) kişi ses şiddetinde bozukluk, 18 (%15.65) kişi ses aralığının kaybı, 39 (%33.91) kişi ses kırılmaları, 16 (%13.91) kişi ses sınıflamasında değişiklik, 34 (29.56) kişi seslendirme sırasında boğazda yabancı cisim hissi, 9 (%7.82) kişi sesi ısıtma zamanında uzama, 10 (%8.69) kişi konuşurken hava kaçağı, 15 (%13.04) kişi konuşmaya başlamada veya sürdürmede gerginlik, 11 (%9.56) kişi sesin duyulmasında zorluk, 67 (%48.69) kişi boğazı temizleme ihtiyacı, 45 (%39.13) kişi boğazda kuruluk ve hassasiyet, 38 (%33.04) kişi boğazda ağrı ve konuşurken nefesin yetmemesi, 37 (%32.17) kişi sesin kabalaşması ve çatallaşması, 21 (%18.26) kişi sesin cümle sonlarında kaybolmaya başlaması, 35 (%30.43) kişi yorulma, 17 (%14.78) kişinin hiçbiri seçeneklerini işaretlediği görülmektedir. Çalışma grubunun yoğun ses şikâyeti yaşadığı anlaşılmaktadır.

2.11. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Seslerini Etkileyen Durumlara İlişkin Bulgular*

Tablo 7. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Seslerini Etkileyen Durumlar

Aşağıdaki seçeneklerden sizin için geçerli olanları işaretleyiniz.		
Uzun konuşma (öğretmen, din adamı)	23	20
Çene eklemi hastalığı	5	4.34
Sık boğaz ağrısı	22	19.13
Göğüste sık yanma hissi	14	12.17
Sabah acı veya asit tadı, kötü nefes	26	22.60
Sık fısıltı ile konuşma	5	4.34
Sık bağırma veya yüksek sesle konuşma	14	12.17
Kronik yorgunluk ve uykusuzluk	23	20
Sık susuz kalma	10	8.69
Sık egzersiz (aerobik, ağırlık kaldırma)	1	0.86
Havanın kuru olduğu ortamda çalışma	3	2.60
Gece geç yemek yeme	17	14.78
Anti asit kullanımı	5	4.34
Ağzı açık uyuma ve horlama	38	33.04
Sigara içilen yerde çalışma, yaşama ya da şarkı söyleme	6	5.21

Hiçbiri	23	20
---------	----	----

Tablo 7'ye bakıldığında; 23 (%20) kişi uzun konuşma (öğretmen, din adamı), 5 (%4.34) kişi çene eklemi hastalığı, 22 (%19.13) kişi sık boğaz ağrısı, 14 (%12.17) kişi göğüste sık yanma hissi, 26 (%22.60) kişi sabah acı veya asit tadı, kötü nefes, 5 (%4.34) kişi sık fısıltı ile konuşma, 14 (%12.17) kişi sık bağırma veya yüksek sesle konuşma, 23 (%20) kişi kronik yorgunluk ve uykusuzluk, 10 (%8.69) kişi sık susuz kalma, 1 (%0.86) kişi sık egzersiz (aerobik, ağırlık kaldırma), 3 (%2.60) kişi havanın kuru olduğu ortamda çalışma, 17 (%14.78) kişi gece geç yemek yeme, 5 (%4.34) kişi anti asit kullanımı, 38 (%33.04) kişi ağzı açık uyuma ve horlama, 6 (%5.21) kişi sigara içilen yerde çalışma, yaşama ya da şarkı söyleme ve 23 (%20) kişi hiçbiri seçeneklerini işaretlediği görülmektedir. Araştırmaya katılanların yoğun ses şikâyeti yaşadıkları anlaşılmaktadır.

2.12. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Seslerini Kullanmadan Önce "Çikolata, Kola, Süt, Dondurma, Kuruyemiş ve Baharatlı Yiyecek" Tüketme Durumlarına İlişkin Bulgular

Tablo 8. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Seslerini Kullanmadan Önce Yiyecek-İçecek Tüketme Durumları

Sesinizi kullanmadan önce herhangi birisini yiyor veya içiyor musunuz?							
Yiyecek İçecek	Çikolata	Kola	Süt	Dondurma	Kuruyemiş	Baharatlı Yiyecekler	Hiçbiri
n	12	5	7	5	9	8	83
%	10.43	4.34	6.06	4.34	7.82	6.95	72.17

Tablo 8 incelendiğinde; katılımcılardan, 12 (%10.43) kişi çikolata, 5 (%4.34) kişi kola, 7 (%6.06) kişi süt, 5 (%4.34) kişi dondurma, 9 (%7.82) kişi kuruyemiş, 8 (%6.95) kişi baharatlı yiyecekler tükettiklerini, 83 (%72.17) kişi hiçbirini tüketmediklerini belirttikleri görülmektedir. Katılımcıların tabloda yer alan yiyecek ya da içecekleri sık tüketmedikleri anlaşılmaktadır.

2.13. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Günlük Su Tüketimine İlişkin Bulgular

Tablo 9. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Günlük Su Tüketimleri

Günlük su tüketiminizi işaretleyiniz.							
n	5	38	33	26	4	5	2
Litre	0-0.5	0.5-1	1-1.5	1.5-2	2-2.5	2.5-3	3-3.5
%	4.34	33.04	28.69	22.60	3.47	4.34	1.73

Tablo 9'a göre; 5 (%4.34) kişi 0-0.5 litre, 38 (%33.04) kişi 0.5-1 litre, 33 (%28.69) kişi 1-1.5 litre, 26 (%22.60) kişi 1.5-2 litre, 4 (%3.47) kişi 2-2.5 litre, 5 (%4.34) kişi 2.5-3 litre, 2 (%1.73) kişi 3-3.5 litre su tüketmektedirler. Günlük su tüketiminin az olduğu anlaşılmaktadır.

2.14. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Günlük Çay, Kola, Kahve ve Diğer Kafeinli İçecek Tüketimine İlişkin Bulgular*

Tablo 10. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Günlük Kafeinli İçecek Tüketme Durumları

Günde kaç bardak çay, kola, kahve ve diğer kafeinli içeceklerden içiyorsunuz?								
	Çay		Kola		Kahve		Diğer	
Tüketilen miktar	n	%	n	%	n	%	n	%
1-5 bardak	40	34.78	5	4.34	13	11.30	0	0
5-10 bardak	7	6.08	0	0	0	0	0	0
10-15 bardak	53	46.08	0	0	0	0	0	0
15-20 bardak	7	6.08	0	0	0	0	0	0
20-30 bardak	3	2.60	0	0	1	0.86	0	0

Tablo 10 incelendiğinde; 40 (%34.78) kişi 1-5 bardak, 7 (%6.08) kişi 5-10 bardak, 53 (%46.08) kişi 10-15 bardak, 7 (%6.08) kişi 15-20 bardak, 3 (%2.60) kişi 20-30 bardak çay tükettiklerini, 5 (%4.34) kişi 1-5 bardak kola tükettiklerini, 13 (%11.30) kişi 1-5 bardak, 1 (%0.86) kişi 20-30 bardak arasında kahve tüketmektedir. Katılımcıların yoğun bir şekilde çay tüketirken, kahve ve kolayı sınırlı tüketmektedirler.

2.15/16/17/18/19. *İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan Bireylerin Soğuk Algınlığı, Alerji Geçirme Durumları ve Sigara Kullanımına İlişkin Bulguları*

Tablo 11. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımların Soğuk Algınlığı, Alerji Geçirme Durumları ve Sigara Kullanımları

	n	%
15) Son zamanlarda soğuk algınlığı geçirdiniz mi?	70	60.86
16) Şu an soğuk algınlığınız var mı?	24	20.86
17) Daha önce alerjiniz olduğu tespit edildi mi?	35	30.43
18) Sigara içiyor musunuz?	30	26.08
19) Sigara içilen ortamda çalışıyor musunuz?	5	4.34

Tablo 11'e bakıldığında; 70 (%60.86) kişi son zamanlarda soğuk algınlığı, 24 (%20.86) kişi anket çalışmasının yapıldığı gün soğuk algınlığı geçirmekte olduğunu, 35 (%30.43) kişide daha önce alerji tespit edildiği, 30 (%26.08) kişi sigara içtiğini, 5 (%4.34) kişi ise sigara içilen ortamda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların yoğun bir şekilde soğuk algınlığı, daha az yoğunlukta alerji geçirdikleri anlaşılmakta olup, %26.08'inin sigara kullandığı, %4.34'ünün sigara içilen ortamda bulunduğu anlaşılmaktadır.

2.20. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan
Bireylerin Doktora Gitmesini Gerektirecek Bir Ses Hastalığı Geçirme
Durumlarına İlişkin Bulgular

Tablo 12. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Doktora Gitmesini
Gerektiren Durumlar

Daha önce doktora gitmenizi gerektiren bir ses hastalığı var mıydı?							
Hastalık	Nodül	Polip	Larenjit	Kanser	Farenjit	Diğer (Reflü)	Hiçbiri
n	7	-	8	-	33	2	75
%	6.08	0	6.95	0	28.65	1.73	65.21

Tablo 12 incelendiğinde; katılımcılardan 7 (%6.08) kişi nodül, 8 (%6.95) kişi larenjit, 33 (%28.65) kişi farenjit, 2 (%1.73) kişi reflü şikayeti bildirirken, 75 (%65) kişi hiç birini geçirmediğini belirtmiştir. Katılımcılardan daha önce doktora giden ve yukarıdaki hastalıkları geçirenlerin, hastalık geçirmeyenlerden az olduğu anlaşılmaktadır.

2.21. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım Olarak Görev Yapan
Bireylerin Görsel Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Tablo 13. İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'ların Görsel Değerlendirmeleri

Görsel Değerlendirme Bulguları	Var	Yok
Reflü (mide sıvısının boğaza geri akması)	11	19
Alt Konka Hipertrofisi (burun eti)	19	11
Septum Deviasyonu (burun orta duvarının orta hattan kayması sonucu yaptığı burun tıkanıklığı hali)	19	11
Ön Kömüştür Ödemi (iki kord vokalin (ses teli) ön tarafta birleştiği yer)	1	29
İnter Arytenoid Alanda Hiperemi (kanlanma)	9	21
Kord Vokal Polipi (kord vokaller içindeki küçük bir damarın yırtılması sonucu oluştuğu düşünülen anormal doku büyümeleri)	1	29
Kord Vokal Nodülü (anormal doku büyümeleri)	14	16
Reinke Ödemi (kord vokallerde sıvı birikimi)	2	28

115 katılımcının 30'unda görsel değerlendirme yapılmıştır. Tablo 13 incelendiğinde; 11 kişide reflü olduğu, 19 kişide alt konka hipertrofisi, 19 kişide septum deviasyonu, 1 kişide ön kömüştür ödemi, 9 kişide interarytenoid alanda hiperemi, 1 kişide polip, 14 kişide nodül ve 2 kişide reinke ödemi teşhis edildiği görülmektedir. Katılımcıların yoğun ses şikâyeti yaşadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Cami müziği formlarını seslendirmeden önce bedensel, zihinsel ve sese (ses ısıtma) yönelik hazırlık çalışması yapma durumuna ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %27.82'sinin hazırlık yaptığı; %14.78'i diyafram çalışması, mırıldanma, ezan okuma ve makama odaklanma şeklinde çalışmalar yaptıkları; %13.04'ünün yaptıkları çalışmaları belirtmedikleri belirlenmiştir. Hazırlık yapan kişi sayısının az olduğu, bu kişilerin ise ne denli yeterli ve bilinçli bir düzeyde çalışma yaptıkları tartışılır niteliktedir.

Bedensel, zihinsel egzersizlerle sese yönelik çeşitli egzersizler aracılığıyla sesi kullanıma hazırlamak önemlidir. İkesus (1965: 35, 38) ses eğitiminde, rejisterlerin birbirlerine pürüzsüz bir biçimde perçinlenmesinin amaçlanması gerektiğini belirtmiş, bu sebeple en uygun egzersizlerin seçilerek sesin zorluklarının üstesinden gelinmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Günlük telefonda konuşma süresine ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %21.73'ünün 0-10 dk, %21.25'inin 20-30 dk, %20'sinin 10-20 dk, %18.26'inin 1 saat, %8.69'unun 2 saat, %4.34'ünün 30-40 dk, %0.86'sinin 3 saat ve %0.86'sinin 4 saat telefonda konuşma yaptığı anlaşılmıştır.

Sesin günde ortalama olarak kullanma süresine ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %36.52'sinin 1 saat, %21.73'ünün 2 saat, %17.39'unun 0-30 dk, %8.69'unun 3 saat, %4.34'ünün 4 saat, %4.34'ünün 5 saat, %3.47'sinin 6 saat, %3.47'sinin 7 saat sesini günlük kullandığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların günlük telefonda konuşma ve toplam konuşma sürelerinin az olmasına rağmen belirttikleri ses şikâyetleri ve görsel değerlendirme bulgularına göre ses problemleri yaşadıkları görülmektedir. İleri ve Yiğit (2016: 205) çalışmalarında bilinçsiz alışkanlıklar, doğru nefes almama, bağırarak konuşmak gibi davranışlara zamanında müdahale edilmezse ses tellerinin zarar görebileceğini ve bunun sonucunda ses problemlerinin ortaya çıkabileceğini belirtmektedirler. Ömür (2001: 73,74) ise topluluk içinde çok konuşan, mesleklerini sesiyle icra eden kişilerde ses teli nodülü görülme sıklığının diğer meslek gruplarına göre daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Mesleki çalışma süresine ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %23.47'sinin 0-5 yıl, %19.13'ünün 5-10 yıl, %15.65'inin 25-30 yıl, %13.91'inin 10-15 yıl, %11.30'unun 15-20 yıl, %7.82'sinin 20-25 yıl, %3.47'sinin 30-35 yıl, %0.86'sinin ise 35-40 yıl aralığında çalışma süresine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların verdiği cevaplara göre; çalışma yılı azaldıkça kişi sayısının arttığı, çalışma yılı arttıkça kişi sayısının azaldığı anlaşılmaktadır. Çalışma yıllarına göre, büyük çoğunluğun meslekî hayatlarının başında yoğun ses şikâyeti yaşamaları, durumun ciddi olduğunu

göstermektedir. Koçak vd. (1996); Keskin ve Aydın'a (1996) göre reinke ödemi kronik sigara içme alışkanlığı olan orta yaşta kişilerde görülmektedir (Koçak vd. 1996: 33; Keskin ve Aydın, 1996: 63). Çalışma grubunda orta yaşta ve sigara içen bireylerde görülen reinke ödemi görülme sıklığının az olması, çalışma yıllarına göre değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunun genç yaşta olmasından kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir.

Son üç ayda izin kullanma ve yoğun bir strese maruz kalma durumlarına ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %52.17'sinin izin kullandığı, %43.47'sinin ise yoğun bir strese maruz kaldığı görülmüştür.

Mesleğini etkili ve başarılı bir şekilde yerine getirmek, psikolojik ve fiziksel sağlıkla yakından ilgilidir. Bu sebeple; izin kullanma ile yoğun stres arasında, stres ve izin kullanma ile yaşanan ses sorunları arasında ilişki olabileceği, bu durumların bir birini etkilediği düşünülmektedir. Şenocak (1990: 113) ses çıkarma mekanizmasında etki yapan mekanizmalardan birisi olan psikoloji faktörünün daima göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ses eğitimi alma durumuna ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %9.56'sının ses eğitimi aldığı, alınan eğitimin ise 3 hafta ile 6 ay arasında değiştiği görülmüştür. Mesleğini sesi üzerine inşa eden katılımcılardan ses eğitimi alanların almayanlardan az olduğu görülmektedir. Bu durum ise sesin doğru kullanımına ilişkin sorunlar yaşanabileceğini göstermekte olup, bireylerin belirttiği ses şikâyetleri, görsel değerlendirme bulgularını destekler niteliktedir.

Mesleği gereği sesini kullanan bireylerin ses eğitimi almaları önem arz etmektedir. Nitekim ses eğitimi, ses sağlığını korumakla birlikte mevcut ses hastalıklarının tedavi edilmesinde ilk başvurulacak yöntem olarak dikkat çekmektedir. İleri ve Yiğit (2016: 205) çalışmalarında, sesin kötü kullanımına bağlı hastalıkların tedavisinde öncelikle ses eğitimi ile tedavi yöntemlerinin önerildiğini ifade etmişlerdir. Yiğit (2012: 956) Sesini profesyonel olarak kullanmak isteyen bireylerin, gırtlaklarının beceri kazanabilmesi ve doğru çizgide gelişebilmesi için iyi bir ses eğitimcisi ile ses eğitimi almalarının gerekli olduğunu belirtmektedir.

Sabar (2008: 136) ses tellerinin sağlığı açısından sesin fokuslanması/odaklanmasının önemli olduğunu, ses bu şekilde kullanılır ise ses tellerinin önündeki ve arkasındaki kasların desteklenerek, ses tellerinin gerektiği gibi kapanmasını ve korunmasını sağladığını, fokuslanmaya özen gösterilmezse ses tellerinin desteksiz kalacağını, birleşmeyeceğini, bozuk çalışmaya başlayacağını, tınların havalı, boğazdan geliyormuş gibi çıkacağını, bu durumun ise larenjiti tetiklediği gibi, nodüle kadar varabilen kötü sonuçlar doğurabileceğine de dikkat çekmektedir.

Yiğit (2004) profesyonel ses veya adaylarında karşılaşılan ses sorunlarının, sesin meydana gelmesinde birbiriyle mükemmel bir koordinasyon içinde çalışan üç sistemin (respiratör-vibratör-rezonatör) doğru kullanılmaması veya yönlendirilmemesi ve artikülasyon bozukluğu ile ortaya çıkmakta olduğunu ileri sürmüştür. Bilinçsiz alışkanlıkların, ses üretim mekanizmalarındaki değişiklikler olarak kalıcı alışkanlıklara dönüştüğünü belirterek, zamanında önlem alınıp düzeltilmediği takdirde sesi oluşturan yapıların zarar gördüğünü ve bu nedenle ses özelliklerinin bozulduğunu ifade etmiştir.

Akdoğan (2015: 28) Diyanet İşleri Başkanlığında din hizmetlerinde ve Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi hocası olarak görev alacak İlahiyat fakültesi öğrencilerinin mutlaka ses eğitimi almaları, hatta bir enstrüman kullanımı konusunda yetenek sahibi olmaları gerektiğini belirtmektedir. İlahiyat fakültelerinden beklenen hizmetlerin yeterince gerçekleşmediğini de ifade eden Akdoğan, Güzel Ezânlarıyla, Kur'ân-ı Kerim kıraatleriyle, mevlit, kasîde gibi dinî formlarını icra etmeleriyle bir dinî heyecan ve coşku meydana getiremedikleri için, insanların da bu fakültelerden beklentilerinin istenilen anlamda oluşmadığını belirtmektedir.

İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım olarak görev yapan bireylerin diksiyon eğitimi ve konuşma eğitimi alma durumlarına ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %6.95'inin diksiyon dersi aldığı anlaşılmıştır. Diksiyon dersi alanların almayanlardan az olduğu görülmektedir.

Topluluğa hitap eden meslek gruplarının etkili ve güzel konuşması önemlidir. Bu sebeple; imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin bu konuda eğitilmiş olmaları önem arz etmektedir. Sabar (2008:136) diksiyon veya artikülasyon hatası nedeniyle konuşurken gırtlak kasına yüklenenlerin, bu kötü alışkanlıklarını bilinçsizce şarkıya taşıdıklarını ve bu durumun seslerinin yorulmasına yol açtığına dikkat çekmektedir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ezan okurken zorlandıkları vakitlere ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %41.73'ü sabah ezanını okurken zorlandıklarını, %40.86'sı ise herhangi bir zorluk yaşamadıklarını, %27.82'si yatsı, %17.39'u öğle, %14.78'i ikindi, %3.47'si akşam ezanlarını okurken zorlandıklarını bildirmişlerdir.

En çok zorluk çekilen ezan vaktinin sabah ve yatsı, daha az yoğunlukta ise öğle, ikindi ve akşam olduğu görülmekte olup, bu durumun çalışmanın diğer bulguları ile de paralel olarak gece geç yemek yeme, uykusuzluk, yorgunluk, vücudu ve sesi ısıtmadan seslerini kullanma gibi sebeplerden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Gebhardt (2016:11) sağlıklı şarkı söylemek için ısınma ve dinlenmenin önemli olduğunu belirtmiştir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin ses şikâyetlerinden elde edilen verilere göre; katılımcıların %48.69'unun boğazı temizleme ihtiyacı, %45.21'inin ses kısıklığı, %42.60'ı sabahları ses problemi, %42.60'ının ses şiddetinde bozukluk, %39.13'ünün boğazda kuruluk ve hassasiyet, %39.13'ünün ses yorgunluğu, %33.91'inin ses kırılmaları, %33.04'ünün boğazda ağrı ve konuşurken nefesin yetmemesi, %32.17'sinin sesin kabalaşması ve çatallaşması, %30.43'ünün yorulma, %29.56'sinin seslendirme sırasında boğazda yabancı cisim hissi, %19.13'ü sabahları ses kısıklığı ve öksürük, %18.26'sinin sesin cümle sonlarında kaybolmaya başlaması, %15.65'i gün içerisinde sesin normale dönmesi, %15.65'inin ses aralığının kaybı, %13.91'inin ses sınıflamasında değişiklik, %13.04'ünün konuşmaya başlamada veya sürdürmede gerginlik, %9.56'sinin sesin duyulmasında zorluk, %8.69'unun konuşurken hava kaçağı, %7.82'sinin sesi ısıtma zamanında uzama şikâyetleri yaşadıkları görülmüştür. Katılımcıların yoğun ses şikâyeti yaşadığı anlaşılmaktadır. Şikâyetler görsel değerlendirme bulgularını destekler niteliktedir.

Bu çalışmanın aksine, Özaydın (2016: 62) konservatuvar şan öğrencilerine uyguladığı şarkı sesi sorunları indeksi bulgularına göre; profesyonel ses adaylarının büyük çoğunluğunun ses sorunu yaşamadığı sonucuna ulaşmış olup, bu durum şan eğitiminin olumlu etkileri olduğunu düşündürmektedir.

Doğan (2004: 36-37) çalışmasında öğretmenler, satış elemanları, konservatuvar öğrencileri, polis memurları, din görevlileri ve sekreterlerden herhangi bir ses problemi nedeni ile KBB kliniğine başvurmamış olan randomize olarak seçilen 25'er kişinin seslerini SBS (Ses Bozukluğu Skoru) ve G R B A S (Grade of severity, Roughness-Kabalık, Breathiness Nefeslilik -,Asthenia- Güçsüzlük, Strain- Gerginlik) skalasına göre değerlendirmiştir. SBS sonucuna göre en fazla ileri ve orta derecede ses problemi yaşayan bireylerin din görevlileri olduğunu, G R B A S sonucuna göre polis memuru ve din görevlisi gruplarının ses kabalığı derecesinin diğer gruplardan anlamlı derecede daha fazla bulunduğunu, sekreter ve din görevlisi gruplarının ses bozukluğu derecesinin diğer gruplardan anlamlı derecede daha fazla bulunduğunu tespit etmiştir.

“Sesi, hastalıklardan koruma veya bunlara karşı dayanıklılık kazandırma alışkanlığı, özellikle mesleği sesle ilgili olan kişiler tarafından kesinlikle bilinmesi gerekmektedir” (Cevanşir ve Gürel, 1982: 61).

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin sesi etkileyen durumlara ilişkin olarak; %33.04'ünün ağzı açık uyuma ve horlama, %22.60'ının sabah acı veya asit tadı, %20'sinin uzun konuşma (öğretmen, din adamı), %20'sinin kronik yorgunluk ve uykusuzluk, %20'sinin hiçbir şikâyet yaşamadığı, %19.13'ünün sık boğaz ağrısı, %14.78'inin gece geç yemek yeme, %12.17'sinin göğüste sık yanma hissi, %12.17'sinin sık bağıрма

veya yüksek sesle konuşma, %8.69'unun sık susuz kalma, %5.21'inin sigara içilen yerde çalışma, yaşama ya da şarkı söyleme, %4.34'ünün çene eklemi hastalığı, kötü nefes, %4.34'ünün sık fısıltı ile konuşma, %4.34'ünün anti asit kullanımı, %2.60'ının havanın kuru olduğu ortamda çalışma, %0.86'sının sık egzersiz (aerobik, ağırlık kaldırma) şikayeti belirttikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların sesi etkileyen durumlara maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Sabar (2008:136) devamlı bağırarak konuşmanın ve şarkı söylemenin, nefes desteğini bozuk kullanmanın, konuşma yanlışlarını şarkıya taşımanın, yanlış sınıflandırma, yanlış tesittürde çalışmanın zaman içinde şarkıcının ses organlarını zayıflattığını ve hastalığa davetiye çıkarttığını ifade etmektedir. Ayrıca beden ve ruh sağlığına önem verilmemesinin ise durumu daha da zorlaştırdığını, bu durumlar için herhangi bir önlem alınmazsa, ses tellerinin sağlığının bozulmaya başladığını, çalışmasının düzensizleştiğini ve tınların kalitesini kaybettiğini vurgulamaktadır.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin seslerini kullanmadan önce “çikolata, kola, süt, dondurma, kuruyemiş, baharatlı yiyecekler” tüketme durumlarına ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %72.17'sinin hiçbirini tüketmediği, %10.43'ü çikolata, %7.82'si kuruyemiş, %6.95'inin baharatlı yiyecekler, %6.06'sı süt, %4.34'ü kola, %4.34'ü dondurma tükettiklerini belirlenmiştir. Katılımcıların yukarıdaki yiyecek ya da içecekleri sık tüketmedikleri görülmektedir.

Ömür (2001: 71) ses kullanımından önce süt, dondurma, çikolata, kahve, kuruyemiş gibi besinleri tüketmenin, boğazda tahriş, boğazı temizleme ihtiyacı ve salgılarda koyulaşma meydana getirerek sesi olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin günlük su tüketimine ilişkin elde edilen verilere göre; %33.04'ünün 0.5-1 litre, %28.69'unun 1-1.5 litre, %22.60'ının 1.5-2 litre, %4.34'ünün 0-0.5 litre, , %4.34'ünün 2.5-3 litre, %3.47'sinin 2-2.5 litre, %1.73'ünün 3-3.5 litre su tükettikleri görülmektedir. Günlük su tüketiminin az olduğu anlaşılmaktadır.

Yeterli su tüketilmediği zaman ses tellerinde kuruluk meydana gelir. Bu durum ise ses sorunlarına yol açabilir. Bu sebeple su tüketimi önem arz etmektedir. Brodnitz (1953: 91) yeterli sıvı alımı sağlanmadığında ses tellerinin etkinliğinde azalma yaşandığını, ses üretim yolu ve solunum sisteminin asıl işlevi için su tüketiminin çok önemli olduğunu, özellikle tiz seslerin uzun süreli fonasyonunun ses yorgunluğuna sebep olduğunu, su tüketiminin ses tellerini kayganlaştırıcı etkisi ile bu durumun azaltılabileceğini belirtmiştir. Gebhardt (2016:11) çalışmasında, ses sağlığı için yeterli su tüketiminin faydasını göz ardı etmemek gerektiğini belirtmiştir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin günlük çay, kola, kahve ve diğer kafeinli içecek tüketimine ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %46.08'i 10-15 bardak, %34.78 1-5 bardak, %6.08'i 5-10 bardak, %6.08'i 15-20 bardak, %2.60'ı 20-30 bardak çay tükettikleri, %11.30'u 1-5 bardak, %0.86'sı 20-30 bardak arasında kahve tükettikleri, %4.34'ü 1-5 bardak kola tükettikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların yoğun bir şekilde çay tükettiği görülmekte olup kahve ve kola tüketiminin sınırlı olduğu anlaşılmıştır.

Kafeini yoğun içecekler, fazla yağlı gıdalar, baharatlı ve asitli gıdalar, alkol ve sigara kullanımı, yemek yedikten hemen sonra yatma alışkanlığı gastroözofageal reflü, larengofarengal reflü oluşumuna yol açarak larengal patolojiye ve disfoniye (ses kısıklığı) neden olurlar (Başerer ve Ertaş, 2005: 26).

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin soğuk algınlığı, alerji ve sigara kullanımına ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %60.86'sı son zamanlarda soğuk algınlığı, %30.43'ü daha önce alerji tespit edildiği, %26.08'i sigara içtiğini, %20.86'sı anket çalışmasının yapıldığı gün soğuk algınlığı geçirmekte olduğunu, %4.34'ü ise sigara içilen ortamda çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Yoğun soğuk algınlığının görülmesi katılımcıların kendilerini hastalıktan koruma yöntemlerini bilmediklerinden, dikkat etmediklerinden, çalışma ortamlarının uygun olmamasından veya çalışma saatlerinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Ömür (2001:70) sigara kullanımının ses kanalı boyunca hafif ödem ve yaygın iltihaba yol açtığını, sigara içilen ortamlarda bulunmanın da seste sorunlara yol açabileceğini belirtmiştir. Sabar (2008: 141) sigaranın mukozayı kuruttuğunu, ses tellerinin esnekliğini bozduğunu ve zaman içinde nefesi sıkıştırdığını, ayrıca nefes yolunu kullanarak mesleklerini sürdüren bireylerin daha çok oksijene ve tozlardan arındırılmış havaya gereksinim duyduklarını ifade etmiştir.

Erdebil (2004: 63-69) çalışmasında Pazar satıcıları ve imamların seslerini olumsuz yönde etkileyen faktörleri önem derecesine göre; üst solunum yolu enfeksiyonları, sesi belirli bir zaman aralığında gereğinden fazla kullanmak/zorlamak, stres ve beslenme problemleri şeklinde sıraladıklarını belirtmiştir. Ayrıca, pazar satıcıları ve imamlar gibi ses hijyeni ve sesin korunması ile ilgili herhangi bir eğitim almadan mesleğini icra eden bireylerin, bu konuda eğitim almış olan opera sanatçısı ve şan öğrencilerine göre daha büyük risk altında olduğunu ifade etmiştir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin daha önce doktora gitmesini gerektirecek bir ses hastalığı geçirme durumlarına ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların %65'i rahatsızlıkların hiç birini

geçirmediklerini, %28.65'i farenjit, %6.95'i larenjit, %6.08'i nodül, %1.73'ü reflü şikayeti geçirdiklerini belirtmiştir.

Katılımcılardan daha önce doktora giden ve yukarıdaki hastalıkları geçirenlerin, hastalık geçirmeyenlerden az olduğu anlaşılmaktadır. Ancak görsel değerlendirme bulguları incelendiğinde yoğun ses şikâyeti olduğu görülmekte olup, bu durum doktora başvuruların sayısının başvurmayanlardan az olduğunu düşündürmektedir.

Otuz İmam-hatip ve müezzin-kayyımdan elde edilen görsel değerlendirme bulgularına ilişkin elde edilen verilere göre; katılımcıların 19'unda alt konka hipertrofisi, 19'unda septum deviasyonu, 14'ünde nodül, 11'inde reflü, 9'unda inter arytenoid alanda hiperemi, 2'sinde reinke ödemi, 1'inde ön kömüştür ödemi ve 1'inde polip teşhis edilmiştir. Katılımcıların yoğun ses şikâyeti yaşadığı anlaşılmaktadır.

Ömür (2001: 73) profesyonel ses kullanıcılarında en sık rastlanan hastalıkların; ses teli nodülü, ses teli polipi, ses teli kistleri, reinke ödemi, üst solunum yolu enfeksiyonları ve reflü olmakla birlikte, şarkı sesinin yanlış kullanılması, konuşma sesinin yanlış kullanılması, ses teli iltihabı, hipotiroidi, cinsiyet hormonu bozuklukları, genel sağlık sorunları ve ses teli harabiyeti sayılabileceğini belirtmektedir.

Katılımcılarda ses teli nodülü ve oluşumuna yol açabilen reflü şikâyetlerinin fazla olması dikkat çekmektedir. Ömür (2001: 73) ses teli nodüllerinin konuşma ve şarkı sesinin kötü kullanımından kaynaklandığını belirtmektedir.

Koçak vd. (1996: 31, 32, 33) çalışmalarında larenjitin sık tekrarlayan larenjit ve kronik vokal suistimale bağlı olduğunu, nodül ve poliplerin vokal süistimal sonucu geliştiğini, reinke ödeminin ise orta yaşta sigara kullanan kişilerde görüldüğünü ifade etmişlerdir. Keskin ve Aydın (1996: 61, 62, 63) vokal nodüllerin, toplum içinde çok konuşan, sesi ile mesleğini icra eden bireylerde görülme sıklığının diğer meslek gruplarına göre daha fazla olduğunu, vokal kord poliplerinin özellikle sesini zaman zaman ani bir şekilde yükselterek (bağırarak) konuşan ve gürültülü ortamlarda çalışanlarda, reinke ödeminin ise sesini kötü kullanan ve kronik sigara alışkanlığı olan orta yaşlı kişilerde daha sık gözlemlendiğini belirtmişlerdir.

Dursun (2014) imamların yaşadıkları ses sorunları nedeni ile cemaatin seslerini beğenmediğini bu sebeple kurum değişikliği yapmak istediklerini ya da mesleklerini bırakmak zorunda kaldıklarını, Ankara Üniversitesi Kulak Burun Boğaz (KBB) Servisi'ne başvuran 100 imamdan 50'sinde ses problemi bulunduğunu Türkiye'de görev yapan 100 bin imamdan çoğunun ses hastalıklarına sahip olduğunu belirtmiştir. Türkçe dilleri olan imamların Arapça okurken gırtlak odaklı hareketlerin seste bozulmalara ve hastalıklara neden olduğunu vurgulayan Dursun KBB Servisi'ne gelen imam hastaların yüzde

50'si reflü, sesin kötü kullanımı, çevresel koşullardaki kötülük, sigara, beslenme tarzı, çevre koşulları ile ses tellerinde kanama, polip gibi problemlerin ön planda görüldüğünü belirtmiştir (Dursun, 2014: Milliyet.com.tr).

Cevanşir ve Gürel (1982: 63) konuşmalı meslekler seçenlerin veya şarkıcıların mesleğe başlamadan önce belirli kontrollerden geçirilmeleri ve bu tür mesleklere olan yatkınlıklarının ölçülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireyler meslekleri gereği seslerini oldukça fazla kullanmaktadırlar. Ancak yapılan çalışmalar, bu bireylerde yoğun bir biçimde ses hastalığı bulgularının tespit edildiğini ve mesleklerini idame ettirmekte zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Bu sebeple imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan bireylerin, öncelikle iyi bir müzik kulağına ve kaliteli bir sese sahip olmaları gerekmektedir. Bu yeteneğe ve yeterliğe sahip din görevlilerinin seçiminde görev yapacak komisyon üyelerinin arasında ses eğitimi alanında uzman kişilere yer verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, ses hastalıklarından korunma yolları (ses hijyeni), ses eğitimi, diksiyon ve konuşma eğitimi derslerinin gerek ilahiyat fakültelerinin gerekse imam-hatip liselerinin programında yer almasında fayda görülmektedir.

Kaynakça

Akdoğan, B. 1990. *Türk Din Müsikîsi'nde Formlar*, (Seminer), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

Akdoğan, B. 2015. Türk Din Müsikîsi Derslerinin Eğitim ve Öğretim Problemleri ve Çözüm Yolları ile İlgili Bazı Düşünceler, *Journal of Islamic Research*, 26 (1), 24-44.

Başerer, N. ve Ertaş, B. 2005. Disfoni Nedenleri, *Klinik Gelişim Dergisi*, 18 (1), 22-26.

Brodnitz, Friedrich, S. 1953. *Keep Your Voice Healthy*. New York: Harber.

Cevanşir, B. ve Gürel, G. 1982. *Foniatrı-Sesin Oluşumu, Bozuklukları ve Korunmasında Temel İlkeler*, İstanbul: Sanal Matbaacılık.

Demirtaş, Y. 2007. XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Müsikîsi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Doğan, M. 2004. Profesyonel Ses Kullanıcılarının Seslerinin Değerlendirilmesinde Sübjektif Testlerin Yeri ve Önemi, *XXVII. Türk Ulusal Otorinolarenoloji ve Baş Boyun Cerrahisi Kongresi'nde e-poster olarak sunulmuştur*, 3 (2), 35-41.

Erdebil, B. 2004. *Profesyonel Ses Kullanıcılarının Seslerini Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler Hakkındaki Görüşlerinin Belirlenmesi*, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Gebhardt, R. M. 2016. *The Adolescent Singing Voice in The 21st Century: Vocal Health and Pedagogy Promoting Vocal Health* (Doktora Tezi). The Ohio State University, United State.

İleri, S. ve Yiğit, N. 2016. Müzik Öğretmeni Adaylarının Ses Kullanım Alışkanlıkları İle Ses Hijyeni ve Ses Hastalıkları Hakkında Bilgi Düzeyleri, *İdil Dergisi*, 5 (20), 203-230.

İkesus, S. 1965. *Ses Eğitimi ve Korunması*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Keskin, G. ve Aydın, Ö. 1996. Ses ve Ses Hastalıkları, (Ed.) Ali Oğuz ve Alp Demireller, *Vokal Kordun Benign Lezyonları*, İstanbul: Ekin Tıbbi Yayın.

Keklik, S. 2006. *Din ve Müzik Etkileşimi (Şanlıurfa Örneği)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.

Kırış, M. ve Müderris, T. 2011. Profesyonel Ses, *Türkiye Klinikleri Kulak Burun Boğaz Ses Bozuklukları Özel Sayısı*, 4 (2), 61-69.

Koçak, İsmail, Yorulmaz, İrfan, Dursun, Gürsel ve Demireller, Alp 1996. Ses ve Ses Hastalıkları (Ed.) Ali Oğuz ve Alp Demireller, A. *Videolarenostroboskopi: Tanı ve Tedavide Pratik Uygulama Yöntemleri Çeşitli Patolojilerde VLS Bulguları*, İstanbul: Ekin Tıbbi Yayın.

Koufman, J. A. and Isaacson, G. 1991. The Spectrum of Vocal Dysfunction, *Otolaryngologic Clinics of North America*, 24 (5), 985-988.

Dursun, G. (15 Nisan 2014). Cemaat Seslerini Beğenmeyince İmamların Morali Bozuluyor. Milliyet. Erişim Adresi: Milliyet.com.tr / - 11:13 <http://www.milliyet.com.tr/cemaat-seslerini-begenmeyince-imamlarin-antalya-yerelhaber-147460>

Ömür, M. 2001. *Sesin Peşinde*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Özaydın, N. 2016. *Singing Voice Handicap Index'in Türkçe Uyarlaması; Profesyonel Ses Adaylarında Karşılaşılan Şarkı Sesi Sorunları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Özcan, Nuri. 1982. *On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Müzik*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Sabar, G. 2008. *Sesimiz Eğitimi ve Korunması*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Şenocak, F. 1990. Profesyonel Ses, Sahne ve Benzeri Sanatkarların Özel Sorunları, *Otolarengolojide ve Sanat Dallarında Disfoniler İnternasyonal Sempozyumu*, İstanbul, 112-120.

Uçan, A. 2005. *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum*, Ankara: Önder Matbaacılık.

Yiğit, N. 2004. Sesini Profesyonel Olarak Kullanan veya Kullanacak Olan Bireylerde Karşılaşılan Ses Sorunları ve Nedenleri, *1924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi SDÜ*, 7-10 Nisan, Isparta.

Yiğit, N. 2012. Profesyonel Ses, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (3), 955-964.

Ek-1

Görüşme Formu

1.) Yaşınızı belirtiniz?

.....
.....

2.) Cami müziği formlarını (Kur'an tilaveti, ezan, beş vakit namaz boyunca yapılan tesbih, sala) seslendirmeden önce bedensel, zihinsel ve sese yönelik hazırlık (egzersiz, ısınma, ses ısıtma vb.) yapıyor musunuz?

Evet Hayır

Birinci soruya evet yanıtı verdiyseniz ikinci soruyu yanıtlayınız.

3.) Cami müziği formlarını seslendirmeden önce ne tür hazırlıklar yaptığınızı belirtiniz?

.....

4.) Günlük telefonda konuşma sürenizi belirtiniz?

.....

5.) Ortalama olarak günlük sesinizi kullanma sürenizi belirtiniz?

.....

6.) Mesleki çalışma sürenizi belirtiniz?

.....

7.) Son üç ay içinde izin kullandınız mı?

Evet Hayır

8.) Son üç ay içinde yoğun bir strese maruz kaldınız mı?

Evet Hayır

9.) Ses eğitimi aldınız mı? Aldıysanız süresini belirtiniz?

Evet Hayır

.....

10.) Diksiyon dersi veya konuşma eğitimi aldınız mı?

Evet Hayır

11.) Ezan vakitlerinden özellikle zorlandığınız vakti (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz) belirtiniz?

Sabah Öğle İkinci Akşam

Yatsı

12.) Sesiniz ile ilgili sizde mevcut olan şikâyetleri işaretleyiniz (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz).

- Sabahları ses kısıklığı, öksürük
  - Sabahları ses problemi
  - Gün içinde sesin normale dönmesi
  - Ses kısıklığı
  - Ses yorgunluğu
  - Ses şiddetinde bozukluk
  - Ses aralığının kaybı
  - Ses kırılmaları
  - Ses sınıflamasında değişiklik
  - Seslendirme sırasında boğazda yabancı cisim hissi
  - Sesi ısıtma zamanında uzama
  - Konuşurken hava kaçağı
  - Konuşmaya başlamada veya sürdürmede gerginlik
  - Sesin duyulmasında zorluk
  - Boğazı temizleme ihtiyacı
  - Boğazda kuruluk ve hassasiyet
  - Boğazda ağrı ve konuşurken nefesin yetmemesi
  - Sesin kabalaşması ve çatallanması
  - Sesin cümle sonlarında kaybolmaya başlaması
  - Ağrı
  - Yorulma
  - Diğer.....
  - Hiçbiri
- 12.) Aşağıdaki seçeneklerden sizin için geçerli olanları işaretleyiniz (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)?
- Uzun konuşma (öğretmen, din adamı)
  - Çene eklemi hastalığı
  - Sık boğaz ağrısı
  - Göğüste sık yanma hissi
  - Sabah acı veya asit tadı, kötü nefes

- Sık fısıltı ile konuşma
  - Sık bağırma veya yüksek sesle konuşma
  - Kronik yorgunluk ve uykusuzluk
  - Sık susuz kalma
  - Sık egzersiz (aerobik, ağırlık kaldırma)
  - Havanın kuru olduğu ortamda çalışma
  - Gece geç yemek yeme
  - Anti asit kullanımı
  - Ağız açık uyuma ve horlama
  - Sigara içilen yerde çalışma, yaşama ya da şarkı söyleme
  - Hiçbiri
- 13.) Sesinizi kullanmadan önce herhangi birisini yiyiyor veya içiyor musunuz (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz) ?
- Çikolata   Kola   Süt   Dondurma
  - Kuruyemiş   Baharatlı yiyecekler
  - Diğer.....
- 14.) Günlük su tüketiminizi işaretleyiniz?
- 0-0.5 Litre   0.5-1 Litre   1-1.5 Litre
  - 1.5-2 Litre   2-2.5 Litre   2.5-3 Litre
  - 3-3.5 Litre   Diğer.....
- Aşağıdaki kafeinli içeceklerden günde kaç bardak (orta boy) tüketiyorsunuz (birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)?
- Çay.....   Kola.....   Kahve.....
  - Hiçbiri
  - Diğer.....
- 15.) Son zamanlarda soğuk algınlığı geçirdiniz mi?
- Evet   Hayır
- 16.) Şu anda soğuk algınlığınız var mı?

Evet Hayır

17.) Daha önce hiç alerjiniz olduğu tespit edildi mi?

Evet Hayır

Evet ise ne tür bir alerji: .....

18.) Sigara içiyor musunuz?

Evet Hayır

Evet ise günde kaç paket: .....

19.) Sigara içilen ortamda çalışıyor musunuz?

Evet Hayır

20.) Daha önce doktora gitmenizi gerektiren bir ses hastalığınız
var mıydı?

Nodül Polip Larenjit Kanser Faranjit

Diğer:.....

....

Tedavisi:.....

....

Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishanelerine Bir Örnek: Bolvadin Hapishanesi*

DOI NO: 10.5578/jss.66809

Serap SUNAY**

Geliş Tarihi: 07.12.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Tanzimat devrinde suç-ceza ilişkisinin Osmanlı ceza hukukunda yeniden yapılandırılmasıyla, pek çok suçun cezası hapse çevrildi ve böylece hapishanelere ihtiyaç çoğaldı. Ancak imkânların söz konusu büyümeyle mütenasip olmaması neticesinde hapishaneler mahkûmlarla doldu. Artan mahkûm sayısıyla birlikte buralardaki fiziki durum ve sağlık koşulları asgari insanî yaşam standartlarının altına düştü ve hapishanelerde yaşam günden güne kötüleşti. Söz konusu durum buralardaki koşulların iyileştirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirdi. Bu sebeple Osmanlı Devleti sınırları içinde hız kazanan hapishaneleri yaygınlaştırma faaliyetleri, kısa sürede yerini ıslah girişimlerine bıraktı. Bu noktadan hareketle, çalışmada Osmanlı Devleti'nin son senelerinde Bolvadin hapishanesinde gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahat konu alınarak; buradaki yaşamı normalleştirebilmek adına girişilen tamirat çabaları, suç türü ile oranı, mahkûm profili, çalışanlar, fiziki durum ve sağlık koşulları ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Hapishane, Islahat, Suç, Mahkûm, Bolvadin.

An Example to the Provincial Prison of Ottoman's Last Period: Bolvadin Prison

Abstract

With the restructuring of the crime-punishment relationship during the Tanzimat era in the Ottoman criminal law, punishment of a lot of crimes was turned into imprisonment and that's why the need for prisons increased. However, because the facilities couldn't correspond with the aforementioned growth, prisons were filled with prisoners. With the increasing number of prisoners, physical conditions and health conditions in the prisons were lower than the minimum human standard of living and life in prisons worsened from day to day. The situation also brought the necessity of improving the conditions in these places. That's why prison dissemination activities which had accelerated within the borders of the Ottoman State left its place to reclamation initiatives in a short time. From this point forth, in the study the reform which was attempted to realize in Bolvadin prison in the last years of the Ottoman Empire will be focused; and the restoration efforts undertaken

---

* Bu makale, Uluslararası Bolvadin Sempozyumu'nda "XX. Yüzyıl Başlarında Bolvadin Hapishanesi" başlığıyla sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, serapsunay@balikesir.edu.tr

in order to normalize life there, rate and type of crimes, prisoner profile, employees, and physical condition and health conditions will be discussed.

Keywords: *Prison, Reform, Crime, Prisoner, Bolvadin.*

Giriş

İnsan hürriyetini bağlayıcı cezaların en önde geleni olan hapis, hukukta “*sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoyarak şahsî hürriyetini kısıtlamak*” şeklinde tanımlanır (Bardakoğlu, 1997: 54). Günümüzdeki şekliyle üç asır öncesine kadar dünyanın hiçbir yerinde mevcut olmayan hapishaneler, kurumsal manada bir varlık göstermeseler de “*hapsetmek*”, fiili farklı şekillerle tarih boyunca var olmuştur (Yıldız, 2012: 1)¹. Osmanlı hukukunda hapis cezası ve uygulaması, ilk dönemlerde aslî bir ceza şekli olarak görülmemiş, sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmıştır. Modern hapishaneler tesis edilmeden önce, hafif ve orta dereceli suçlar için para ve hapis cezası, ağır suçlarda ise XVI. yüzyıldan itibaren kürek, XVIII. yüzyıldan itibaren kalebentlik cezası uygulanmıştır (Bardakoğlu, 1997: 63). Bunların yanı sıra kökeni XVI. yüzyıla dayanan ve imparatorluğun sonuna kadar uygulanan cezalardan birisi de prangadır (Saner, 2007a: 163)². Hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak yerleşmesinde Tanzimat devrinde yapılan 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunları mühim rol oynamıştır. Netice olarak hapis, XIX. ve XX. yüzyıllarda bütün suç türlerine karşılık gelen bir ceza halini almıştır (Bardakoğlu, 1997: 63)³.

Tanzimat devriyle birlikte, pek çok sahada başlayan değişim ve dönüşüm hareketleri arasında hapishanelerin modernleştirilmesi de yerini aldı. Bu bakımdan hapishane reformu, Osmanlı'nın modernleşme ve merkezileşme projesiyle birlikte değerlendirilmelidir (Şen, 2007: 207). Fakat bu süreçte, Osmanlı Devleti'ne dair birçok mevzu Avrupalı bazı devletlerin tesirlerine açık hale geldi. Bunlardan birisi de hapishanelerin ıslahı meselesiydi. Sultan Abdülmecid'in kendisine sağladığı bazı ayrıcalıklar ve kişisel özellikleri sayesinde büyük nüfuz kazanan İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford Canning, bu gücü ve ülkesinin Avrupa'da “*hapishane reformu*”nun

¹ Hapsin tarihi süreçte geçirdiği değişim için bkz. (Yıldız, 2012: 1vd.).

² Osmanlı Devleti'nde ceza türleri hakkında bkz. Mehmet İpşirli (1982), “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, s. 203-248; Neşe Erim (1984), “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, s. 79-88; Abdülaziz Bayındır (2002), “Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması”, *Türkler*, X/69-82; İsmail Acar (2002), “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, *Türkler*, X/83-90; Mustafa Avcı (2002), “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, *Türkler*, X/91-106.

³ Foucault'a göre “*cezaî hapsetme*” XIX. yüzyıldan itibaren bireyleri bir yandan hürriyetlerinden yoksun bırakmak diğer yandan da teknik olarak dönüştürülmelelerini kapsar hale gelmiştir (Michel Foucault (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, s. 292).

öncüsü konumunda olması neticesinde Osmanlı hapishanelerinin ıslahı hususunda bir hayli diplomatik baskı yaptı. Bu konuda da ölçüsüz eleştiriler yönelten Stratford, -kaldı ki o dönemde İngiltere'deki mahbes ve zindanlar da hiç iç açıcı durumda değildi- 1851 senesinde hazırladığı raporda, Osmanlı mahbeslerinde acilen yapılması gerekenleri bildirdi (Yıldız, 2012: 77, 137)⁴.

Uzun bir zamana yayılan hapishaneleri ıslah gayretlerinin somut adımı 1856 Islahat Fermanı'nda Osmanlı topraklarındaki hapishane ve tevkifhanelerin düzenlenmesine dair hükümler ile atıldı (Bozkurt, 1996: 109). Bu kez İstanbul başta olmak üzere Osmanlı hapishanelerini incelemek için İngiliz Binbaşı Gordon gönderildi. Yaklaşık bir buçuk sene süren Gordon'un incelemeleri neticesinde sunduğu rapor, Ocak 1858 tarihinde Meclis-i Tanzimat, Meclis-i Vükelâ ve Sultan Abdülmecid tarafından resmen kabul gördü. Buna göre Osmanlı ceza infaz sistemindeki kapatma mekânları, ilk kez “hapishane” başlığı altında toplandı. Zanlılara, kabahatlılere, cünhaya ve cinayet suçlularına ait suçun türü ve ağırlığına göre dört tip hapishane olacağı belirtildi. Böylece Stratford Canning'in öne sürdüğü hapishane ıslahatı meselesi, bir müddet bekletildikten sonra, ana hatları daha genişletilmiş bir biçimde devletin yeniden yapılanması sürecinin başlıca unsurlarından birisi halini aldı (Yıldız, 2012: 173, 179). 1879 tarihinde ise hapishanelerin ıslahı için Adliye Nezareti bir nizamname layihasını padişaha sundu. Hapishanelerin idaresi, görevlileri, mahbusların tayinatı ve çalıştırılması, koşu ve uyulacak kaideler ile mahbusların ibadetlerini düzenleyen 1880 tarihli “*Memâlik-i Mahrûsa-yı Şâhâne'de Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Lâyihası*” çıkarıldı (Bozkurt, 1996: 111-112)⁵. Ancak hapishanelerdeki koşulların düzeltilmesi sadece bunlara bağlı değildi. Zira adliye teşkilatında yaşanan tahsisat sıkıntısı, kalifiye eleman yetiştirilememesi, mahkemelerin yaygınlaştırılmaması ve davaların zamanında görülebilmesi gibi problemler direkt olarak hapishaneleri etkilemekteydi. Bu aksaklıklar ise tutukluların, muhakeme edilmemeleri ve tutukluluk sürelerinin uzamasından, mahbusların da fiziksel şartların kötülüğünden şikâyetine yol açmaktaydı (Demirel, 2007: 190, 192). Üstelik taşrada pek çok yerde, 1880 nizamnamesinin aksine imkânsızlıklar nedeniyle, ayrı tevkifhane ve hapishane olmaması, buralardaki kalabalığı

---

⁴ Bunlar, fiziki durum ve iç mimari; aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve temizlik; mahbusların güvenliği, sağlığı, hakça muamele görmeleri, ahlakî açıdan ıslahları ve farklı sınıflara ayrılmalari; mahbeslerin içinde ya da üzerinde otoritenin sağlanması ve mahbus şikâyetlerinin o çevredeki mahkemelere intikaline imkân verilmesi; farklı inançlara sahip mahbusların istedikleri ibadeti yapmalarının sağlanması gibi hususları içermekteydi (Yıldız, 2012: 137).

⁵ Nizamnamenin Latin harflerine çevrili tam metni için bkz. (Yıldız, 2012: 475-489).

arttırmakta, neticesinde fiziki ve sağlık koşullarının daha da bozulmasına neden olmaktadır.

Tüm bu sorunlara rağmen, devlet hapishaneleri modernleştirmek için bir yandan mevcut binaları tamir ederken, diğer yandan da yeni hapishaneler inşa etmekteydi (Tekin, 2008: 207). Ancak XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Osmanlı'da hapishane ile kastedilen halen valinin ikameti olan konak ya da köşkün dahilindeki mahbesden ibaretti. Buraların tamiri yapılırken, mahbes de biraz daha genişletilerek hapishaneye daha uygun hale getiriliyordu (Yıldız, 2012: 328)⁶. Yine 1893 tarihinde hapishanelerin genel vaziyetini anlatan bir örnek nizamname, Serkiz Karakoç tarafından Fransızca'dan tercüme edildi. Burada da hapishanelerin fiziki problemler ile yönetim ve sağlık koşullarının nasıl düzeltilebileceği yani, hapishanelerin ıslahına dair konular izah edilmiştir (Akin, 2011: s. 27-35). Bu çalışmada ağırlıklı olarak incelenen döneme tekabül eden XX. yüzyılın başlarında da- siyasi ve iktisadi tüm olumsuzluklara rağmen- artık ertelenmesi mümkün olmayacak kadar aciliyet kesbeden hapishanelerin ıslahına gayret edildi. Buna rağmen, otuz kadar şehir hapishanesi gezen Ahmet Şerif'in ifadesiyle, XX. yüzyılın başlarında hapishaneler genellikle "rutubetli, pis, havasız, ışıksız, sağlıksız ve dar" yani adeta "mezar" gibiydi. Hapishanelerdeki olumsuz koşullar üzerine Mayıs 1911'de hapishanelerin ıslahı için bir komisyon teşkil edildi. Hazırlanan raporda, Avrupa'daki standartlar göz önüne alınarak ülkenin çeşitli yerlerinde büyük hapishaneler yapılması ve vilâyet hapishanelerinin yeniden tanziminin elzem olduğu belirtildi (Gazel, 2005: 144, 151)⁷. Hapishanelerin inşası, işleyişi ve ihtiyaçlar için gerekli bütçe gibi hususlar, Dahiliye Nezareti'ne bağlı Mebânî-i Emiriyye ve Hapishaneler İdaresi Müdürlüğü'nün yetki sahasındaydı (Çelik, 2008: 605). Devletin merkez

⁶ Hapishane ve mahbes arasındaki işlev ve zihniyet farkı hakkında bkz. (Yıldız, 2012: 8 vd. ; Timur Demirbaş (2005), "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, Editörler Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul, s. 12).

⁷ Hapishanelerin harap ve kullanılmaz durumda olduğu hakkında ülke genelinde bazı örnekler için bkz. Kurtuluş Demirkol (2012), *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya; Beyza Karakaya (2016), *Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul; Saadet Tekin (2006), "XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mühlakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, sayı: 2, s. 69-74; Ufuk Adak (2006), *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir, s. 52-58; Mehmet Temel (2009), *XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri*, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 109-135; Özgür Yıldız (2015), "Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği", *Akademik Bakış*, C. 9, sayı: 17, s. 91- 111; Zafer Atar (2011), "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesi'nin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, sayı: 1, s. 89-90.

hapishanesi konumundaki Hapishane-i Umumi'nin (Atar, 2015: 21) yanı sıra İstanbul'un ilçe ve kazalarında yeni tevkifhaneler inşasına başlandı. 1912 tarihinde İshak Paşa (Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi) ile Üsküdar Paşakapısı'nda yeni tevkifhanelerin yapımı kararlaştırıldı. Ancak Balkan savaşları ve müteakiben I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar, tevkifhane ve hapishanelerin inşasını geciktirdi ve Üsküdar ile İshakpaşa tevkifhanelerinin yapımına üç sene sonra başlanabildi (Çelik, 2008: 606-607)⁸. Bu süreçte gerçekleştirilemeyen ıslah çabaları 1913-1914 yıllarında yeniden ele alınsa da 1917 senesinde uygulama alanı buldu (Gönen, 2005: 174-175). Bu bağlamda 1916 tarihinde Alman Doktor Pollitz'in Hapishaneler Umumi Müfettişliği göreviyle Osmanlı Devleti hizmetine girmesi, mevcut ıslahatı başka bir boyuta taşımıştır (Tekin, 2008: 208; Şen, 2007: 69; Schull, 2007: 235-236). İşe hapishanelerin mevcut durumunu tespit etmekle başlayan Dr. Pollitz, tatbik edeceği ıslahat programını oluşturabilmek için Osmanlı hapishanelerinde yeni bir istatistik çalışması başlattı (Demirkol, 2012: 144). Yürüttüğü çalışmalar neticesinde hapishanelere dair yapılacak düzenlemeler hakkında bir rapor hazırladı⁹. Fakat I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı ve Almanya aleyhine sonuçlanmasıyla Meclis-i Vükelâ, devlet hizmetinde bulunan Almanların sözleşmelerini iptal etti. Böylece Osmanlı Devleti'nin 1916-1918 tarihleri arasında güvendiği ve büyük ümitlerle hizmetine aldığı Dr. Pollitz'in hapishanelerin ıslahı çalışmaları da inkitâyâ uğradı (Şen, 2007: 69, 84). Avrupalı Devletler, 1919 tarihinde zor günler geçiren Osmanlı Devleti'nin bu durumunu dahi göz önünde bulundurmadan, mahkûmların yaşam koşullarıyla ilgili yaptırımlarına devam ettiler. İngiliz temsilcilerinden çekinen hükümet, mahkûmların ılaşesinin temin ve ıslahına dair emri ilgili yerlere göndermek zorunda kaldı (Tekin, Özkes, 2008: 189). Yine 1920'de İngiliz ve Fransız yüzbaşı ile İtalyan teğmenden mürekkep "*Müttefik Devletler Hapishane Heyeti*", içlerinde Afyonkarahisar'ın da bulunduğu on üç hapishanede inceleme yaptılar. Teftiş raporunu "*Hapishaneler ve Tevkifhaneler Kavânin ve Nizâmât Kalemî Mümeyyizi*" Bekir Bey kaleme aldı. Buna göre, aradan geçen onca yıl ve gayrete rağmen, hapishanelerin fiziki ve sıhhi bakımdan çok kötü koşullara ve yönetsel problemlere sahip oldukları ifade edildi. Sıkıntılarının giderilmesinin ise yabancı devletlerin müdahalesine müsaade etmeden, bir an evvel zaruret halini alan yeni hapishanelerin yapılmasıyla aşılabileceği belirtildi (Şen, 2007: 89-93). Özetle, hapishanelerin ıslahında Avrupa ülkelerindeki uygulamaları takip eden ve uzmanların yardımına başvuran Osmanlı Devleti, savaşlar ve beraberinde gelen mali külfetler neticesinde projelerini gerçekleştirme zemini bulamadı. Cumhuriyet

⁸ Üsküdar Paşakapısı tevkifhanesi hakkında bkz. (Çelik, 2008: 603-627). Ayrıca İstanbul hapishanelerinin idaresi ve sorunları için bkz. (Yıldıztaş, 2010: 213-238).

⁹ Rapor hakkında malumat için bkz. (Tekin, 2008: 205-222); (Şen, 2007: 69 vd.).

dönemine devrolan bu büyük sorunun 1932 senesinde dahi henüz düzeltilmediğini Zekeriya Sertel'in Sultanahmet Hapishanesi'ndeki beş yüz mahkûmun havasız, penceresiz, mangal kokuları içinde kuru ekmek yiyerek yaşadıklarını aktarmasından anlamaktayız. Sertel, ağır hükümlülerin bulunduğu bu koşuşu “*Yeryüzünde cehennem ancak böyle olabilirdi*” şeklinde tasvir eder (Sertel, 2001: 179-180).

1. XX. Yüzyıl Başlarında Karahisâr-ı Sâhib Hapishanelerinin Genel Durumu

1867 tarihli düzenlemeyle eyalet yerine vilayet adı kullanılarak Hüdâvendigâr vilayeti teşkil edildi. Vilayet, 1892'de Bursa, Ertuğrul, Kütahya, Karesi, Karahisar olmak üzere beş sancak, yirmi dört kaza, otuz beş nahiye ve 3059 köyden ibaretti (Emecen, 1998a: 286). Karahisâr-ı Sâhib sancağı, XVI. yüzyılda Barçınlı, Bolvadin, Çöl, Kırhisar veya Kayırhisar, Kiçi Sincanlı, Sandıklı, Ulu Sincanlı, Şuhut olmak üzere sekiz kazadan ibaretti. XVII. Yüzyılda Evliya Çelebi'ye göre kaza sayısı dokuz idi ve 1839 tarihinde Hüdâvendigâr eyaletine dahil edildi (Emecen (1998b: 444). 28 Ocak 1917 tarihli bir belgede, Karahisâr-ı Sâhib sancağında merkez, Bolvadin, Aziziye, Dinar ve Sandıklı olmak üzere toplam beş hapishane mevcuttu. Bunlardan ilk dördü müstakil hapishaneler iken Dinar'daki bir hanın iki odası kiralanmak suretiyle hapishane olarak kullanılmaktaydı (BOA, DH. MB. HPS, M, nr. 27/3, lef 1). Ekim 1914 tarihli rapora göre yeni teşkil olunan Çivril kazasında ise hapishane mevcut değildi (Şahin, 2015: 30). Keza 15 Şubat 1915 tarihli bir başka belgede de yine Çivril'de hapishane olmadığı belirtilmiştir (BOA, DH. MB. HPS, nr. 153/17). 1 Kasım 1918 tarihine gelindiğinde ise Hüdâvendigâr vilayeti merkez olmak üzere Karahisâr-ı Sâhib sancağında merkez liva, Bolvadin, Sandıklı, Dinar, Aziziye ve Çivril hapishaneleri mevcuttu (BOA, DH. MB. HPS, nr. 162/17).

XX. yüzyılın başlarında, vilayetlerdeki hapishanelerin genel durumları hakkında detaylı bilgi edinilmesini sağlayan “*suâl varakaları*” mevcuttu. Dahiliye Nezareti'ne bağlı çalışan Mebânî-i Emiriyye ve Hapishaneler İdaresi tarafından 1911'de hapishane ve tevkifhanelerden istenen vukuat ve yoklama defterlerinde yer alan istatistiki bilgiler çerçevesinde hükümet; ülke genelindeki suç ve suçlu oranlarını tespit ederek, hapishane ıslahını gerçekleştirecek adımları atmak amacındaydı (Şen, 2007: 143-147). Bu istatistikî verilerden elde ettiklerine hapishane görevlilerinin isim, rütbe, sayı, sorumlulukları, maaş ve çalışma takvimleri gibi bilgileri de ilave edilerek, ülke genelindeki hapishane nüfusu ve idaresi üzerine o güne kadarki en geniş kapsamlı çalışma hazırlandı (Schull, 2007: 232). Matbu olarak düzenlenen bu evraklarda, vilayetin-livanın-kazanın ve-hususi bir ismi varsa- hapishanenin ismi, kadın mahkûmlara mahsus hapishane olup olmadığı, hükümetin malı mı yoksa kira mı olduğu, halihazırdaki kadın ve erkek mahkûm sayısı, hükümet konağı dahilinde ya

da haricinde ve hükümet dairesi müstemilatından olup olmadığı, hapishanenin arazisinin miktarı ile arazinin her zirânın¹⁰ kıymeti, hapishanenin genel durumu, tamirat mı yoksa yeniden inşasının mı gerektiği gibi sorular mevcuttu. Bunlardan son soru bu dönemdeki hapishanelerin vaziyetini anlatması bakımından oldukça çarpıcıdır. Zira böyle bir istatistiğe duyulan ihtiyaç ve elde edilen veriler, hapishanelerin iyi durumda olmadığını en açık kanıtıdır. Söz konusu varakalar, incelenen döneme ait hapishaneler ile mahkûmların genel bir portresini çıkarmak için önemli kaynak değeri taşır. Bu dönemde bir de hapishanelerin tamirat masraflarına dair düzenlenen matbu talimat varakaları mevcuttur (DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 6, 8). Tamir faaliyetleriyle ilgili en ufak detayı dahi bilmek amacına yönelik bu evraklar, ülke sınırlarındaki hapishanelerinin birçoğunun tamire muhtaç olduğunu ve söz konusu ihtiyacı karşılamak için standartlaştırma çalışmalarlarıyla kurumsal bir oluşuma gidildiğini düşündürür.

Hüdâvendigâr Vilayeti'ndeki hapishanelere dair sual varakalarından, Karahisâr-ı Sâhib sancağındaki hapishanelerin vaziyetleri hakkında bilgi elde edebilmekteyiz. Bahsi geçen Ocak 1914 tarihli suâl varakasına göre Hüdâvendigâr Vilayeti, Karahisâr-ı Sâhib Livası hapishanesinin özel bir ismi yoktu. Kazalardakinin aksine erkek hapishanesinin bitişiğinde üç odalı bir kadın hapishanesi vardı. Hükümet malı olan hapishanede 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 776 erkek, 24 kadın olmak üzere toplam 800 mahkûm bulunmaktaydı. Hükümet konağının arka kısmında bulunan hapishane, hükümet dairesi müstemilatındandı ve arazisinin önemi üçüncü derecede idi. 2.576 zirâ arazi üzerine kurulan hapishanenin her zirânın kıymeti bir mecdiye idi. Hapishanenin erkeklere ayrılan kısmında yedi koğuş, bir hastane ve ortasıyla haricinde olmak üzere iki avlusu varken; kadınlar kısmında ise üç oda ve bir avlu vardı. Kadın mahkûmlar için yeterli olan hapishane, erkek mahkûmlar için yeterli gelmemekteydi ve 400 mahkûmdan fazlası için ilave koğuşlar yapılması gerekmekteydi. İki hapishane de tamiratla düzelebileceğinden yeniden inşasına ihtiyaç yoktu. Tamirat ve ilave binalar için toplam 55.000 kuruşa ihtiyaç vardı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 19). Merkez liva dışındaki kazalardan Sandıklı hapishanesi, aynı isimle anılmaktaydı. Müstakil bir kadın hapishanesi olmayan Sandıklı'da bunun için bir hane elli kuruş ücretle kiralandı. 97 erkek, 6 kadın toplam 103 mahkûm vardı. Hükümet binasının bitişiğinde olan hapishanenin arazisi çok değerliydi ve her zirâ bir Osmanlı lirası kıymetindeydi. Eski ve harap halde olan Sandıklı hapishanesi tamiri mümkün olmadığından, yeniden inşaya muhtaçtı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 21). Dinar hapishanesinde de ayrı bir kadın hapishanesi yoktu ve aylık 57 kuruşa geçici

¹⁰ Metrik sisteme geçmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimidir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder. Arapça'sı zirâ olan bu uzunluk ölçüsü, Türkçe'de arşın şeklinde kullanılır (Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA*, III/411).

bir hane kiralandı. Erkek hapishanesi ise belediyeye ait bir handı ve senelik 1992 kuruş kira ödeniyordu. 65'i erkek, 6'sı kadın toplam 71 mahkûmun bulunduğu Dinar'daki hapishane, konum olarak hükümet konağının karşısında yola nazır, belediyeye ait bir arsadaydı. Tahminen 1.500 arşın büyüklüğünde olan arazinin her zirâ 10 kuruş idi. Son derece iptidai koşullara sahip Dinar hapishanesi kerpiçten yapıldığından ve tamiri de mümkün olmadığından yenisinin inşası elzemdi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 22). Hükümet malı olan Aziziye hapishanesinde de bir kadın hapishanesi yoktu. 66 erkek mahkûmun bulunduğu hapishane, hükümet konağı müstemilatındandı. 360 zirâ olan arazisinin her bir zirâ 11 kuruş idi. Üç oda, bir gardiyan odası ve bir tuvaletten ibaret olan hapishanenin tamiratla düzeltilmesi mümkün değildi. Bu bakımdan Aziziye hapishanesinin de yeniden inşası gerekliydi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 23). Bunlardan pek farklı olmayan Bolvadin hapishanesiyle ilgili bilgiler ise aşağıda izah edildi. Zikredilen raporlara göre, XX. yüzyılın başlarında Karahisâr-ı Sâhib merkez hapishanesi dışında, kazalardaki hapishaneler fiziki, sağlık ve diğer koşullar bakımından son derece yetersiz vaziyetteydi.

2. Bolvadin Hapishanesi'nin Genel Durumu ve Tamirat Faaliyetleri

Bolvadin hapishanesinin inşaa tarihi eldeki verilerden tam olarak tespit edilemese de Mayıs 1895 tarihinde Bolvadin ve civarındaki bazı hapishanelerin tamirinin talep edilmesi, hapishanenin bu tarihten önce var olduğunu düşündürür (BOA, DH. MKT, nr. 173/43). Yukarıda zikredildiği üzere devlet, hapishanelerin ıslahını sağlamak için buralardaki vaziyeti tespit ve gerekli tedbirleri almak için harekete geçmişti. Bu minvalde ülke genelindeki diğer hapishanelerde olduğu gibi Bolvadin'de de durum pek iç açıcı değildi. Mayıs 1895 tarihinde Bolvadin, Uşak, Söğüd, Atranos ve Yenişehir hapishanelerin tamiri talep edildi. Yapılan keşfe göre Bolvadin hapishanesinin tamiri için 6.110 ve yeniden inşası için 10.415 kuruşa ihtiyaç vardı. Fakat Bolvadin, Uşak ve Atranos hapishanelerine ait defterlerin muhtevasının usul ve kaideye uygun olmaması gerekçe gösterilerek, talepleri geri çevrildi (BOA, DH. MKT, nr. 173/43). Eylül 1897'ye gelindiğinde halen söz konusu defterlerin yeniden tanzim edilip gönderilmediğini, sağlık koşullarına uygun olmayan Uşak hapishanesinin yeniden inşasına izin verilmesi için adı geçen kaza hapishanelerinin defterlerini düzenlemeleri gerektiğine dair yazıdan anlamaktayız (BOA, DH. MKT, nr. 2084/16).

Aradan birkaç sene geçmesine rağmen Mayıs 1900 tarihli Bolvadin ve çevresindeki bazı hapishanelerdeki koşulların elverişsizliği ve noksanları ile hapishanedeki mahkûmlara tayinat verilmediğine dair evrak (DH. TMIK.S, nr. 30/27), hapishanenin ıslahı hususunda mesafe kat edilemediğini göz önüne serer. Hapishanelerin söz konusu durumu hakkında her fırsatta

kaleme alınan layihaların arkasının kesilmemesi, meselenin bir türlü hale yola konulmadığının da göstergesidir. Bundan on sene sonra yani Nisan 1910 tarihinde dahi halen yeni bir bina inşa edilecek hapisane için bir yer belirlenemedi. Zira Bolvadin hapisanesi, yeniden yapılacak hükümet dairelerinin inşası sırasında yapılacaktı. Ancak bunlar için bir yer belirlenemediğinden, hapisanenin planı dahi yapılmamıştı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/25, lef 9). Ayrıca Bolvadin'de bina ve sıhhi koşullar bakımından başka problemler de mevcuttu ve sadece hapisaneye ihtiyaç yoktu. Yangında zarar gören hükümet konağı, geçici olarak askeri koşullara yerleştirildi. Fakat buraların zemin katta olması sebebiyle çok rutubetli olduğu ve memurların sağlığını tehlikeye attığı bildirildi. Bu sebeple, Ağustos 1912 tarihinde yeni bir hükümet dairesi yapılanaya kadar, aylık üç liraya geçici bir yer kiralandı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 27/59, lef 2). Mali sıkıntılarla dolu bu yıllarda, devlet değil hapisane, hükümet konağı inşa etmekte dahi zorluk çekmekte ve devlet dairesi ihtiyacını geçici bir çözüm olan kira yoluyla halletmeye çalışmaktaydı¹¹. Buradan da anlaşıldığı üzere, hapisanelerin fiziki koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ıslah çalışmaları çerçevesinde tamir ve yeniden inşaları genellikle hükümet konaklarının ihtiyaçlarıyla bir arada yürütülmekteydi. Zira XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kaleiçindeki ve Paşa konağındaki mahbesler, yerlerini hükümet konaklarının bahçesine ya da münasip bir yere inşa edilen hapisanelere bırakmıştı. Oldukça mütevazı olan hapisaneler, genellikle kârgir, iki katlı ve dikdörtgen şeklindeydi (Yıldız, 2012: 329).

Bolvadin hapisanesinde fiziki koşulların uygunsuzluğunun yanında hapisanenin hem sağlık koşullarının insani yaşam kriterlerine uygun olmadığı hem de yönetimindeki yolsuzluklar oraya teftişe gönderilen Dersaadet Jandarma Tensikât Dairesi Müdürü Binbaşı Saadeddin Bey tarafından bildirildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9, lef 1-2). Söz konusu problemleri detaylı bir şekilde anlatan 8 Ocak 1911 tarihli rapor, özelde Bolvadin, genelde ise Anadolu'daki diğer hapisanelerinin durumunu göz önüne sermesi ve hapisanenin işleyişi bakımından kayda değerdir. Raporunda son derece canlı tasvirlerle yer veren teftiş memuru meselenin vahametini, başlıklar altında şu şekilde izah eder: İlk olarak, hapisanede gerekli personel mevcut değildi ve sadece bir gardiyan vardı, kâtip yoktu. Hapisanedeki tüm işler bir gardiyana emanet ve itimat edilemediğinden, hapisaneye giren-çıkan zanlı ve mahkûmların defteri, usule aykırı bir şekilde jandarma tarafından tutulmaktaydı. Yani nizama göre hapisaneleri dışarıdan korumakla mükellef olan jandarma, bir kâtip atanamamasından

¹¹ Bu dönemde Hüdâvendigâr Vilayeti ile kazalarında kiralanın hükümet konakları ve hapisaneler ve aylık bedellerinin listesi için bkz. BOA, DH. MB. HPS, nr. 27/59, lef 7, 8. Ayrıca Bolvadin'de bir hükümet konağı inşası talebi için bkz. DH. MB. HPS, nr. 148/61, 9 Ağustos 1913/6 Ramazan 1331.

dolayı bu işleri de üstlenmek mecburiyetinde kalmıştı. Üstelik hapishane defteri, hükümetçe tasdik dahi edilmemişti. Bütün bu ifadeler, Bolvadin hapishanesinde işlerin ne denli ciddiye alınmadığını kanıtıdır. İkinci olarak, hapishanenin fiziki koşulları ve mahkûmların durumuna değinen Saadeddin Bey'e göre hapishanede farklı büyüklüklerde harap vaziyette üç oda bulunmaktaydı. Bunlardan birisi altı adım eninde ve on üç adım boyunda, "izbe kabilinde" idi. Pis, havasız ve nefes almanın dahi zor olduğu 33 kişinin bulunduğu bu koğuştta, mahbuslardan bazılarının altında hasır bile yoktu. Teftişi esnasında mahbuslar, soğuk havaya rağmen kendilerine ne kömür ne de hasır verildiğinden şikâyet ettiler. Saadeddin Bey de onların "sefâleti" üzerine meseleyi kaza kaymakamına şifahen bildirdi. Münasip bir yer araştırıldığı ve bulunduğu hapishanenin oraya taşınacağı, fakat kömür ve hasır meselesini maddi güçlükler ile esnafın peşin para istemesi nedeniyle çözümlenemeyen kolay olmadığı cevabını aldı. Konuyu Karahisâr'da da gündeme getiren Saadeddin Bey, aşağı yukarı aynı sözlerle karşılaştı. Saadeddin Bey'in raporda vurguladığı önemli hususlardan birisi de hapis cezasında maksadın mahbusların canına kastetmek değil; onların ahlaklarını temini idi. Bu sebeple söz konusu eksikliklerin ve bozuk uygulamanın biran evvel düzeltilmesini istirham etti (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9, lef 3). Resmi bir görevli olan Saadeddin Bey'in son sözleri, o devirde hapis cezasına hükümetin bakış açısını göstermek bakımından da ayrıca bir öneme sahiptir.

Zikredilen bu rapor üzerine hapishanedeki koşulları iyileştirmek için 1 Mayıs 1911 tarihinde Dahiliye Nezareti ile yapılan yazışma ile Bolvadin hapishanesinin tadilat ve tamirâtı için gereken masrafın tespiti ile harekete geçildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9, lef 5). Bolvadin Kazası'nda bulunan ve özel bir ismi olmayan ve hükümet malı olan hapishanede; 14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 80 erkek, 10 kadın olmak üzere toplam 90 mahkûm vardı. Bunlardan kadın ve erkek mahkûmlar harap ve hala hükümet konağında tahsis olunan odalarda idi. Odaların boyu 16,5 metre, eni 5 metre yani 82,5 metrekare idi ve hapishanenin bulunduğu arazinin her zirâi 30 Osmanlı lirası kıymetindeydi. Ayrıca önceki raporlarda olduğu gibi hapishanenin harap durumda olduğu ve tamirinin dahi mümkün olmadığı, bu yüzden yeniden yapılması gereği yenilendi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11, lef 20). Yukarıdaki bilgilere ilaveten söz konusu varakadan da anlaşıldığı üzere Bolvadin hapishanesinin tamiri ya da yeniden inşası kaçınılmazdı. 21 Aralık 1913 tarihli keşif defterine göre Bolvadin hapishanesinin tamiri için toplam 1.275 kuruş masraf öngörüldü (BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 2). Ancak ekonomik sıkıntı nedeniyle bu tamirata tahsisat ayrılamayacağı söz konusu meblağı gelecek sene hapishaneler tamir tahsisatından alınması için başvurulması cevabı geldiyse de (BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 3) neticede hapishanenin tamiri 1.200 kuruşa belediye kalfası Hüseyin Ağa'ya verildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 8/39, lef 7). 14 Haziran 1914 tarihinde

hapishanenin tamiratı için hazırlanan keşif defteri incelenerek kabul edildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 112/38). Ancak bütün bu girişimlere rağmen Bolvadin hapishanesinin ıslahında başarılı olunamadığı Eylül 1915 tarihli bir belgede hapishanenin eskiden beri “*gayr-i muntazam ve rutûbetli*” bir binada, üç odadan ibaret olduğu ayrıca bir tevkifhane olmadığından mahkûmlar ve mevkûfların aynı koşullarda kaldığının ve bunun sakıncalarının aktarıldığı mütalaadan açık bir şekilde anlaşılmaktadır (BOA, DH. MB. HPS, nr. 155/33).

Yine 5 Aralık 1916 tarihli bir başka belgeye göre Bolvadin hapishanesindeki koşullar hala sağlıksızdı. Ayrıca gardiyanın olmaması bu görevi jandarmanın yapması, mahbuslar ile mevkûflara tayinat verilmemesi gibi hapishanenin işleyişine dair sorunlar çözüme kavuşmak bir yana, bilakis kronikleşmiş bir şekilde devam etmekteydi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 76/11). Ocak 1917’ye gelindiğinde ise Bolvadin hapishanesi halen metruk ve eski hükümet binasının zemin katındaydı. Ayrıca bir müdürü, memuru ya da kâtabi olmadığı gibi görevli olarak sadece bir gardiyanı vardı (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 7). Mahbusların yiyecek ihtiyacını ise müteahhit karşılıyordu (Demiryürek, 2016: 558). Hapishanedeki mahkûmlardan siyasi suçlular hariç olmak üzere cezalarının bitmesine altı ay kalanlardan çiftçi ve yol tamiri gibi kamu yararına çalışabileceklerin sayısı da istenmişti. Buna göre Bolvadin hapishanesinde içlerinden bazılarının durumları kesinlik kazanmamış 10 kişi vardı. Hapishane işlerinde müstahdem ya da özel sipariş ile imalat yapan mevcut değildi. Özel siparişle imalat yapan sadece merkez hapishanesinde 30 kişiydi¹². Ayrıca tutukluların hepsi işsizdi (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1, 7)¹³.

Bir türlü çözüme kavuşamayan ve yılan hikâyesine dönen Bolvadin hapishanesinin ıslahı meselesine doğal afetler de ket vurdu. Örneğin depremden zarar gören Bolvadin hapishanesinin duvarının tamiri için 20 Nisan 1918 tarihinde 2.720 kuruş tahsisat gönderildi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 14/27). 24 Ocak 1920 tarihli rapora göre Afyonkarahisar kadın ve erkek hapishaneleri, teftiş kurulunun gezdiği on üç hapishaneye göre fiziki ve temizlik koşulları bakımından birçoğunun aksine daha iyi durumdaydı (Özçelik, 2011: 31-36)¹⁴. Buna karşın, 19 Ocak 1920 tarihli bir başka raporda ise Bolvadin hapishanesindeki koşulların kötülüğü “ *Bolvadin’de*

¹² Devlet, mahkûmların çalıştırılması ve meslek edinmeleri hususunda birtakım girişimlerde bulunmuştur. Verilen işleri yapmayı reddeden mahkûmlara ise bazı yaptırımlar uygulanmıştır (Kemal Daşcıoğlu, (2007), “Osmanlı Belgeleri Işığında Denizli Sancağı Hapishaneleri”, *Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler 1*, s. 443).

¹³ Merkez hapishanede 80, Sandıklı’da 2, Aziziye’de 3, Dinar’da 6, Bolvadin de dahil tüm sancakta toplam 101 tutuklu mevcuttu (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1).

¹⁴ Bunlar Bursa, Adapazarı, İzmit, Gökboza, Geyve, Bilecik, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Afyonkarahisar, Akşehir, Iğın, Konya hapishaneleridir (Özçelik, 2011: 31-36).

gördüğüm tevkifhane ahvâl-i sıhhiyesi yerinde olanları hasta ve malûl bir hale sokmaktan başka bir işe yaramaz” ifadeleriyle aktarılmıştır. Raporun devamında, hapishanede sıtmaya yakalanmayanların nadir olduğu, koşullarının müsait olmadığı bu gibi yerlerde hapishanelere daha fazla önem verilmesi gerektiği belirtilir. Bolvadin’de bunun aksine hareket edilmesi ise suçluların hayatına hiç ehemmiyet verilmemesinden kaynaklanmaktadır ve mevcut kötü şartların bir an evvel düzeltilmesi gerekmektedir (BOA, DH. MB. HPS, nr. 164/61). Sorun sadece hapishanenin fizik ve sağlık koşullarıyla da sınırlı değildi. Zira mahkûmların ısınma, aydınlanma, erzak gibi temel ihtiyaçlarının da karşılanmadığını buradaki tüm mahkûmlar adına yazılan Aralık 1920 tarihli telgraftan öğrenmekteyiz. Mahkûmların ya gereksinimlerinin karşılanmasını ya da Karahisâr-ı Sâhib hapishanesi nakillerini istemelerinden mağduriyetin hangi boyutlara geldiği de ortaya çıkmaktadır (BOA, DH. MB. HPS, nr. 69/51, lef 7).

3. Kadın Hapishanesi

İncelenen süreçte, Bolvadin’de bir kadın hapishanesi olmaması da gündeme gelen konulardandı. 31 Ağustos 1886’da kadın mahkûmlar için aylık altmış kuruşa bir tevkifhane kiralanması talebi, hazinenin müsait olmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi (BOA, DH. MKT, nr. 1362/78). 1913 senesine gelindiğinde ise Bolvadin’de yüzü aşkın suçlunun cezalarının infaz edilemediği ileri sürülerek, acilen geçici dahi olsa aylık 45 kuruşu kira, 65 kuruşu da gardiyan maaşı masraflarının karşılanması suretiyle bir kadın hapishanesi tesisi talep edildi. Zira kaza hapishanesinden kadın mahkûmlara bir oda tahsisi mümkün değildi ve civardaki Aziziye kazasında da bir kadın hapishanesi yoktu. Bahsi geçen meblağ gönderildi ve bir hane kiralanarak, Bolvadin geçici de olsa bir kadın hapishanesine kavuştu (BOA, DH. MB. HPS, nr. 41/67). Böylece 65 kuruşu kadın, 150 kuruşu erkek olmak üzere birer gardiyanı olan Bolvadin hapishanesinin aylık gardiyan masrafı toplam 215 kuruştur (BOA, DH. MB. HPS, nr. 151/82). Mart 1920 tarihine gelindiğinde ise Bolvadin hapishanesi gardiyanı 600, kadın hapishanesinin gardiyanı da 400 kuruş maaş almaktaydı. Karahisâr-ı Sâhib ve ona bağlı kazalardaki hapishanelerdeki görevlilerin aylık toplam maaşı 10.200 kuruş idi. Aynı tarihte Bolvadin dışında Sandıklı, Dinar, Şuhud, Çivril ve Aziziye kazalarında da kadın hapishaneleri mevcuttu ve bunların toplam aylık kirası 374 kûsur kuruş idi. Ayrıca bu tarihte Bolvadin’de halen bir hükümet dairesi inşa edilmediğini, hükümet dairesi için aylık 262 kuruş kira ödenmesinden anlamaktayız (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 42/60, lef 3).

4. Mahkûm Profili

Hapishanelerdeki mevcut durumu tespit etmek maksadıyla, mahkûm ve mevkûf sayısı ile suç türlerinin tespiti için dört ayda bir matbu yoklama cetvelleri düzenlenmekteydi. Her dört ayın bitiminde Karahisâr-ı Sâhib’e

bağlı kazaların hapisanelerinden ayrı ayrı toplanan bilgiler, tek bir evrakta birleştirilerek, istenildiği gibi seri bir şekilde Dahiliye Nezareti'ne gönderilirdi (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3). Hatta bazı listelerde mevkûfların ismi, şöhreti, baba adı, tutuklanma tarihi ve suçları ayrıntılı bir şekilde kaydedilirdi (BOA, DH. MB. HPS, nr. 161/42). Bu belgelerde tutulan istatistikler, bahsi geçen dönemde Osmanlı Devleti'nde hapisanelerin vaziyeti, suç oranı-türünü ve hapisanelerdeki sirkülasyonu ortaya koymak için önemli birer kaynak niteliğindedir. Yoklama cetvellerinde suçlar; sırasıyla cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmıştı¹⁵. Aşağıdaki tablolarda Bolvadin hapisanesine ait yoklama cetvellerinden birkaç örnek verilmiştir:

Tablo 1. 14 Kasım 1914/1 Teşrinisani 1330 Tarihli Cetvele Göre Bolvadin Hapisanesindeki Hükümlü ve Tutuklu Sayısı¹⁶

Suçun Cinsi	Mahkûmlar			Mevkuflar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	-	-	-	13	-	13
Cünha	113	14	127	80	4	84
Kabahat	13	-	13	-	-	-
Toplam	126	14	140	93	4	97

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS, nr. 153/11, lef 9.

Yukarıdaki tabloya göre, Bolvadin hapisanesinde 113 erkek ile 14 kadın cünha suçundan, kabahatten ise sadece 13 erkek olmak üzere toplam 140 mahkûm; cinayetten 13 erkek, cünhadan 80'i erkek, 4'ü kadın olmak

¹⁵ Cinayet, cünha ve kabahat suçlarına karşılık gelen ceza türleri hakkında bkz. *Türk Hukuk Lügatı* (1991), s. 54, 56, 181.

¹⁶ Erkekler (Zükûr), Kadınlar (Înâs).

üzere toplam 97 mevkûf vardı. Cinayet suçundan hiç mahkûm bulunmamaktaydı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 153/11, lef 9).

Tablo 2. 17 Mart 1915/4 Mart 1331 Tarihli Cetvele Göre Bolvadin Hapishanesindeki Hükümlü ve Tutuklu Sayısı

Suçun Cinsi	Mahkûmlar			Mevkuflar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	-	-	-	27	-	27
Cünha	9	2	11	26	-	26
Kabahat	27	7	34	37	4	41
Toplam	36	9	45	90	4	94

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 20/81 lef 1.

1915 senesinin ilk yoklama cetvelinde de bir öncekinde olduğu gibi cinayet suçundan mahkûm yoktur. Cünha ve kabahat suçlarından 36'sı erkek, 9'u kadın olmak üzere toplam 45 mahkûm mevcuttu. Sayıları 94 olan mevkûflardan erkeklerin 27'si cinayetten, 26'sı cünhadan, 37'si kabahatten ve kadınların da 4'ü kabahatten alıkonulmuştu. Bir önceki döneme göre toplam mahkûm sayısı üçte bir oranına düşmüşken; mevkûf sayısı birbirine yakındır (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 20/81, lef 1).

Aralık 1916 tarihinde ise hapishanede sadece 10 erkek mahkûm vardı. Bunların dışında ne kadın ne de 18 yaşına gelmeyen mahkûm ya da mevkûf bulunmamaktaydı (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 7). Aynı dönemde Karahisâr-ı Sâhib merkez hapishanesinde 219, Sandıklı'da 29, Aziziye'de 15 ve Dinar'da 28 mahkûm; merkezde 80, Aziziye'de 8 ve Dinar'da 12 olmak üzere toplam 100 mevkuf vardı (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1). Bu istatistiklerden de anlaşıldığı üzere incelenen dönemde Bolvadin'de ayrı bir tevkifhane mevcut değildi ve sayıları hiç de az olmayan mevkûflar da hapishanede tutulmaktaydı. Ocak 1917 tarihli bir belgede de Bolvadin de dahil olmak üzere Karahisâr-ı Sâhib ve ona bağlı Dinar, Sandıklı, Aziziye hapishanelerinin hiçbirinde tevkifhane bulunmadığı ve hapishane veya hapishane için kiralanın bina içinde bir ayrı odanın tevkifhane olarak kullanıldığı ifade edilir (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 27/3, lef 1). Oysaki 1880 tarihli Tevkifhane ve Hapishaneler Nizamnamesi'nde

her kazada hem hapishane hem de tevkifhane açılması gereği ifade edilmekteydi (Yıldız, 2012: 475). Mali imkânsızlıklar nedeniyle bu kaidenin uygulanamaması, suçluları ıslah fikriyle ortaya çıkan hapishane kavramının da amacına ulaşmasını engellemekteydi. Zira hükümlülerle, tutukluların aynı yerde tutulması uygun değildi.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı günlerde ise Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve kazaları hapishanelerinde hükümlüden ziyade tutuklu bulunmaktaydı. Dinar, Aziziye ve Çivril hapishanelerinde hiç mahkûm olmaması da dikkat çekicidir. Bolvadin hapishanesindeki tutuklu ve hükümlü sayısında da önceki yıllara nispeten gözle görülür bir azalma yaşanmıştı. 1 Mart 1918'de burada 11'i erkek, biri kadın toplam 12 kişi cünhadan mahkûm iken; cinayetten ve kabahatten hiç mahkûm bulunmamaktaydı. 18 erkek, 2 kadın toplam 20 adet de mevkûf vardı. 1 Kasım 1918 tarihinde ise sadece cünhadan 3 erkek mahkûm ve çeşitli suçlardan 28 erkek mevkûf vardı (BOA, DH. MB. HPS, nr. 160/36; BOA, DH. MB. HPS, nr. 162/17). Dört aylık Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim 1919 yoklamalarında ise Bolvadin hapishanesinde hüküm giymiş mahkûm yoktu. İlk iki ayda 14'ü erkek biri kadın mevkûfun işlemleri sürmekteydi. Eylül yoklamasında mevkûf sayısı 18 erkek; Ekim'de ise 18 erkek, 4 kadın olarak bildirilmişti. Bu cetvellerde, "*Mevkûfenin işleri hangi dairelerde olduğu*" başlığıyla diğerlerinden farklı olarak tutukluların yargılanma süreçleri, hangi mahkemede incelendikleri ve tarihleri ile ilgili bilgiler de istenmekteydi (BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 41/18).

Sonuç

Buraya kadar bahsedilenlerden anlaşıldığı üzere, Bolvadin hapishanesi ve ülke genelindeki taşra hapishanelerinde öne çıkan şikâyet konuları hapishanenin tamiri, yeniden inşası, sıhhi koşulların kötülüğü, izdiham gibi temel hususlardı. Ancak mevcut problemler bunlarla da sınırlı değildi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde taşra hapishanelerinden bir kesit sunan Bolvadin'de görüldüğü gibi hapishaneler yönetim, işleyiş, personel eksikliği gibi meselelerde de henüz kurumsal bir kimliğe kavuşmamış, tabiri caizse kara düzen bir yapıda idare edilmekteydi. Bunda gerekli araştırmalar ve alt yapı çalışmaları yapılmadan çoğalan hapishaneler kadar Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı gibi devletin içinde bulunduğu ve çok ciddi mali, siyasi, sosyo-kültürel sonuçlar doğuran bir süreçten geçmesi de önemli rol oynadı. Netice itibarıyla, Bolvadin örneğinde ve taşradaki pek çok hapishanede görüldüğü üzere, XX. yüzyıl başlarında ülkenin içinde bulunduğu vaziyet, hapishanelerin ıslahı hususundaki iyi niyetli çabaların hayata geçirilmesine mani oldu.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emiriyye -Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS), nr. 1/9; nr. 1/25; nr. 8/39; nr. 14/27; nr. 27/59; nr. 41/67; nr. 69/51; nr. 76/11; nr. 112/38; nr. 149/11; nr. 151/82; nr. 153/11; nr. 153/17; nr. 155/33; nr. 160/36; nr. 161/42; nr. 162/17; nr. 164/61.

Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emiriyye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH. MB. HPS, M), nr. 20/81; nr. 27/3; nr. 41/18; nr. 42/60.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT), nr. 173/43; nr. 1362/78; nr. 2084/16.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, (DH. TMIK.S), nr. 30/27.

Araştırma Eserleri ve Makaleler

Acar, İsmail. 2002). Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası. *Türkler*. X, 83-90

Adak, Ufuk. 2006. *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı. İzmir.

Akın, Hatice. 2011. .Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi. *History Studies*. Volume 3/3, 23-36.

Atar, Zafer. 2011. 20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesi'nin Genel Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 9, Sayı: 1, 87-101.

Atar, Zafer. 2015. 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul Hapishane-i Umumi'de Mahkûmların Üretim Faaliyetleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 34, 19-34.

Avcı, Mustafa. 2002. Osmanlı Hukukunda Para Cezaları. *Türkler*. X, 91-106.

Bardakoğlu, Ali. 1997. Hapis, *DİA*, XVI, 54-64.

Bayındır, Abdülaziz. 2002. “Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması. *Türkler*. X, 69-82.

Bozkurt, Gülnihal. 1996. *Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*. Ankara.

Çelik, Yüksel. 2008. Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali. *Belleten*. LXXII, 264, 603-627.

Daşcıoğlu, Kemal. 2007. Osmanlı Belgeleri Işığında Denizli Sancağı Hapishaneleri. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*. 1, 439-445.

Demirbaş, Timur. 2005. Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi. *Hapishane Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 3-40.

Demirel, Fatmagül. 2007. Osmanlı Adliye Teşkilatında Yaşanan Sorunların Hapishanelere Yansımaları (1876-1909). *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 190-199.

Demirkol, Kurtuluş. 2012. *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Demiryürek, Halim. 2016. Hüdavendigâr Vilayetinde Hapishaneler ve Mahpuslar (1914-1917). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 9, Sayı: 42, 552-562.

Emecen, Feridun. 1998a. Hudâvendigâr. *DİA*. XVIII, 285-286.

Emecen, Feridun. 1998b. "Afyonkarahisar", *DİA*. I, 443-446.

Erim, Neşe. 1984. Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları*. IV, İstanbul, 79-88.

Erkal, Mehmet. 1991. Arşın. *DİA*. III, 411-413.

Foucault, Michel. 1992. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.

Gazel, Ahmet Ali. 2005. Tanin Muhabiri Ahmet Şeref Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri. *Hapishane Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 143-151.

Gönen, Yasemin Saner. 2005. Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı. *Hapishane Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 173-183.

İpşirli, Mehmet. 1982. XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler. *Tarih Enstitüsü Dergisi*. İstanbul, 203-248.

Karakaya, Beyza. 2016. *Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Özçelik, Mücahit. 2011. Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durum. *CTAD*. Yıl 7, Sayı 14, 16-39.

Saner, Yasemin. 2007a. Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 163-189.

Schull, Kent. 2007. Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 212-238.

Sertel, Zekeriya. 2001. *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şahin, Naci. 2015. 20. Yüzyıl Başlarında (H. 1329-M. 1913/H. 1338-M. 1922 Yılları Arasında Afyonkarahisar'da Hapishaneler (Hapishanelerde İyileştirme Çalışmaları). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. C. 5, Sayı: 1, 21-45.

Şen, Hasan. 2007. Osmanlı'da Hapishane Mefhumu. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*. Derleyenler: Noemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 200-211.

Şen, Ömer. 2007. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Tekin, Saadet. 2006. XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 4, Sayı: 2, 65-77.

Tekin, Saadet. 2008. Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış. *OTAM*. Sayı: 24, 205-222.

Tekin, Saadet, ÖZKES Sevilay. 2008. Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu. *ÇTTAD*. VII, 16-17 (Bahar-Güz), 187-201.

Temel, Mehmet. 2009. XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı Hapishaneleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 109-135.

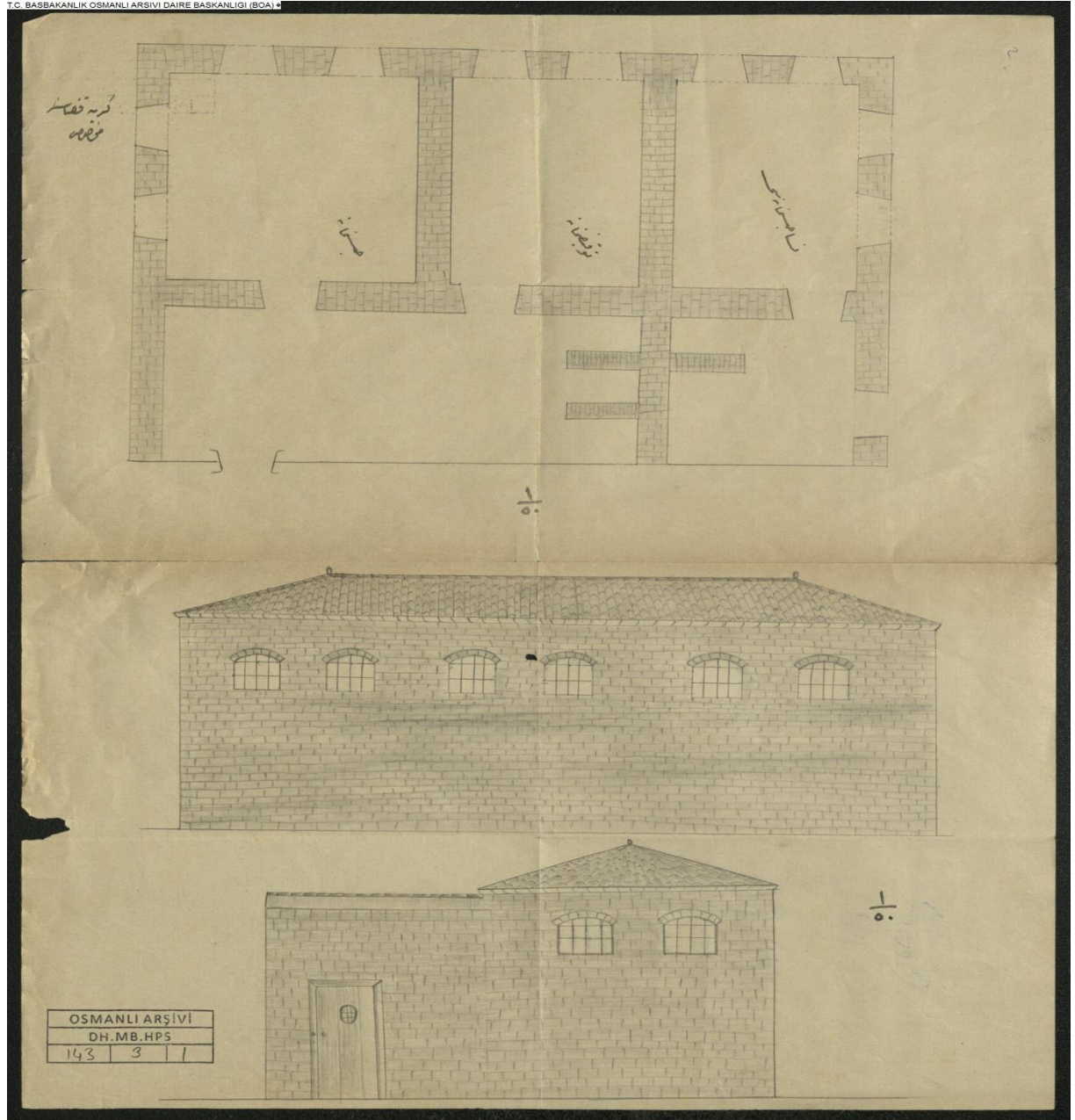
Yıldız, Gültekin. 2012. *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi.

Yıldız, Özgür. 2015. Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği. *Akademik Bakış*. C. 9, Sayı: 17, 91- 111.

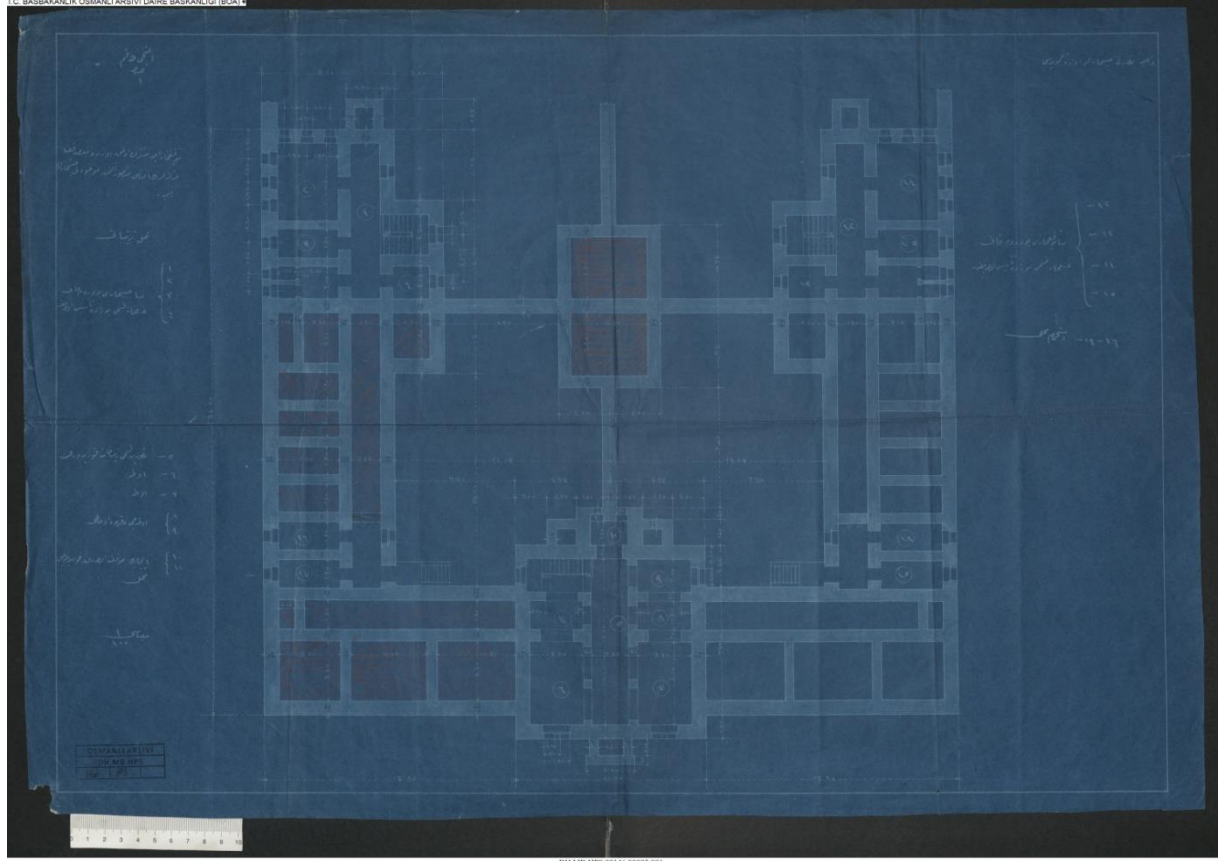
Yıldıztaş, Mümin. 2010. *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ekler

Ek 1: BOA, DH. MB. HPS, nr. 143/3 Vilayet, Liva, Kaza Hapishane ve Tevkifhanelerinin Islahı Kapsamında Yapılan Bina Planı

Ek 2. BOA, DH. MB. HPS, nr. 146/83 Kaza Merkezlerinde Yapılacak Altmış Kişilik Hapishanelerin Planı

Ek 3. BOA, DH. MB. HPS, nr. 149/11 Bolvadin Kazası Hapishanesi Sual Varakası

تملك عثمانیه موجد حبسخانهل ایچون داخایه نظارتنه وریله چك معلوماته داترسؤال ورقه سیدر .

ولايتك اسمی	قضانك اسمی	بروقو اوپ
لاواك اسمی	حبسخانهك خصوصی براسی وارسه آنك اسمی	حبسخانهك خصوصی بروقو
نسیاه مخصوص حبسخانه وارمیدر .	خواب و طعام حكومت قزغ غنده نصیص اولغان اولوب	
حكومتك مالیدر استیجار آمی استعمال اولتیور		
۳۲۹ سنهسی كانون اولك برنجی كونی موجود محبوسین عددی	حکومت ملكیدر . ارلك ۸۰ قادرین ۲۰ جمعا ۱۰۰	
حبسخانهك مینی بولندینی اراضینك محلنجه درجه اهمیتی حكومت قونناخی داخلنده ویباخر چنده و حكومت دائرهسی مشتملاتندن اولوب اولدینی	اسكن و طعام حكومت دائرهسی داخلنده در .	
حبسخانهك مینی بولندینی اراضینك مقدار ذراعی [بالمساحة ممكن اولدینی حالدده تحمیراً]	اشغال اولدیك اوطاكر لوكو : ۵۰۰۰۰ نرد عرض : ۵۰ نرد	
حبسخانهك مینی بولندینی اراضینك بهر ذراعنك قیصق	قیصق قیصق اسكن اراضینك قیصق	
حبسخانهك احوال عمومیه سنه دائر تعریفات : یكیدن یاقلق اقتضا ایدری تممیر ایله مطلوبه موافق برحاله افراغی ممكنیدر تعدیرات درجهسی و مطالعه مخصوصه	تخفیق قیصق اولدیك كیلدت یا بلیمه ازمند . حكومت قونناخی خواب و قزغ قوواق مت اولمشور اوج شتقص تیمبا اولتون چیاه شتقیات واره شتقص ایله حبسخانه ایدری متناسبه ییبا بوقوا سنه قزغ اوطاكر و قیصق قیصق ایدری بروجه یقصد اسكن ایدریكده .	

بجمله
۱. باریک اراضی
۲. باریک اراضی
۳. باریک اراضی
۴. باریک اراضی
۵. باریک اراضی

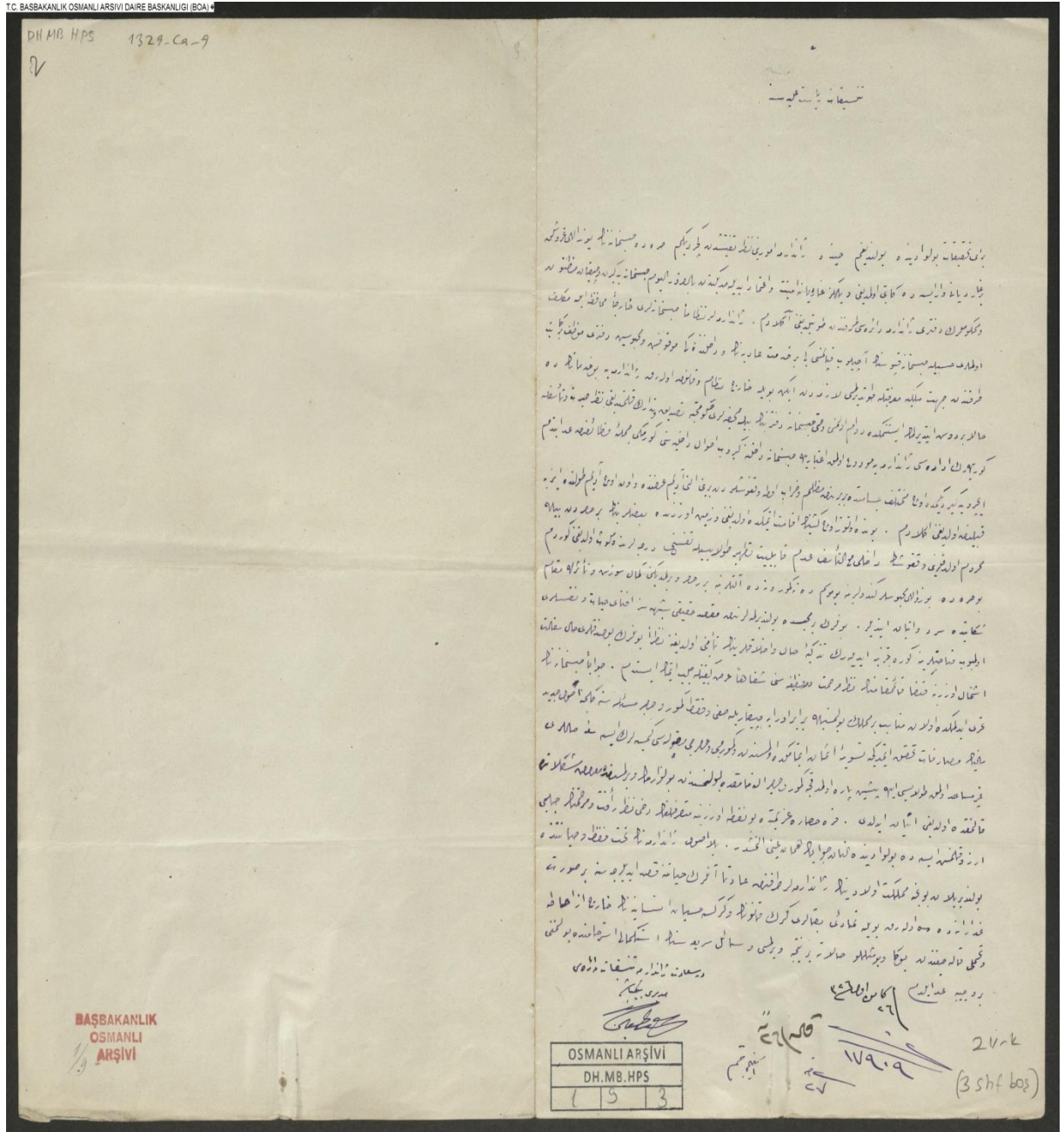
نصیه اولدیكده
نصیه اولدیكده
نصیه اولدیكده
نصیه اولدیكده
نصیه اولدیكده

۱۴۹۱۱۲۰

خلال مطبوعه

OSMANLI ARŞIVI		
DH.MB.HPS		
149	11	20

Ek 4. BOA, DH. MB. HPS, nr. 1/9 Bolvadin Hapishanesinin Durumunu Anlatan Rapor

DH.MB.HPS.00001.00009.003

Taşköprü İlçesinin Tarımsal Üretim Durumu ve Kastamonu Tarımındaki Yeri*

DOI NO: 10.5578/jss.66918

İbrahim SEZER**

Geliş Tarihi: 17.10.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Taşköprü ilçesi, batıda Kastamonu Merkez ilçe, güneyde Tosya ilçesi, kuzeyde Kastamonu'nun Devrekani ve Çatalzeytin ile Sinop'un Türkeli, kuzeydoğuda Kastamonu iline bağlı Hanönü, Sinop ilinin Boyabat ve güneydoğuda Çorum ilinin Kargı ilçesi ile çevrilmiş durumdadır. Kızılırmak'ın bir kolu olan Gökırmak tarafından sulanan Taşköprü Ovası'na sahip olan ilçe, Kastamonu ilinde tarımsal potansiyeli en yüksek ilçelerden birisidir. İlçede başta sarımsak olmak üzere şeker pancarı ve tahıllar yetiştirilmektedir.

Bu çalışmada, TÜİK verileri ve incelemeler neticesinde Taşköprü ilçesinin tarımsal üretim durumu, tarımsal üretimde zamanla meydana gelen değişimler, ilçenin en yüksek üretim gücüne sahip ürünleri ve ilçenin tarımsal açıdan Kastamonu ilindeki yeri üzerinde durulmuştur. Taşköprü ilçesinin tarımsal pazarlama, hastalık ve zararlılarla mücadele, çeşitli konularda çiftçilerin bilinçlenmesi ve profesyonelleşmenin sağlanması, doğal nedenlerle kaynaklanan sorunlarla etkin mücadele gibi hususlar başta olmak üzere tarımsal açıdan önem arz eden sorunların çözülmesi durumunda bugünkünden çok daha ileri seviyelerde olabileceği ve tarımsal rekabet gücünün artacağı kanısındayız.

Anahtar Kelimeler: Taşköprü, Tarım Coğrafyası, Sarımsak, Rekabet

Agricultural Production Situation and Place of Taşköprü District in Kastamonu Agriculture

Abstract

Taşköprü County is surrounded by Kastamonu central district in the west, Tosya county in the south, Devrekani and Çatalzeytin counties in Kastamonu and Türkeli county in Sinop in the north, Hanönü county in Kastamonu and Boyabat county in Sinop in the northeast, Kargı county in Çorum in the southeast.. The district, which has the Taşköprü Lowland watered by Gökırmak, a branch of Kızılırmak, is

* Bu makale, 10-12 Nisan 2017 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuş, yeni ve farklı bilgilerle genişletilerek makale haline getirilmiştir.

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ibrahimsezer@mynet.com

one of the highest agricultural potentials in the province of Kastamonu. In the county, especially garlic, sugar beet and cereals are grown.

In this study, the subjects about agricultural productivity situation of Taşköprü County, changes in agricultural production in time and products with the highest production power of the county and its place in Kastamonu province in terms of agriculture are emphasized as a result of Turkish Statistical Institute data and researches. We believe that Taşköprü County will be at a higher level than today and that the power of agricultural competition will increase if the problems having agricultural importance are solved such as agricultural marketing, fighting diseases and pests, raising awareness and professionalization of farmers on various issues and effective struggle with problems caused by natural causes.

Keywords: *Taşköprü, Geography of Agriculture, Garlic, Competition*

Giriş

En basit şekilde çiftçilik anlamına gelen tarım, dar anlamıyla bitkisel üretim etkinliklerini kapsarken, geniş anlamıyla araziden her türlü ürün elde edilmesi yani arazide yapılabilecek her türlü etkinliği kapsamaktadır. (Doğanay, 2011: 34-35; Doğanay ve Coşkun, 2012: 25-26). İnsanlığın en önemli ekonomik faaliyetlerinden biri olan tarım, keşfedildiği dönemden itibaren insanlığın en temel gereksinimlerinin karşılanmasına olanak sağlamıştır. Günümüzde sanayi ve hizmetler gibi sektörlerin gelişmesine bağlı olarak tarımın önemi azalıyor gibi görünse de insanlık için hala en hayati ekonomik faaliyetlerden birisi olarak önemini sürdürmektedir. Bunlara ek olarak tarımda toprak bakımı, makineleşme, sulama, gübreleme, ilaçlama, pazarlama gibi pek çok konuda ilerlemenin sağlanmasıyla tarımsal üretim ve verimlilik artmakta ve oldukça hızlı artan dünya nüfusunun ihtiyaç duyduğu gıda maddelerinin karşılanması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ülkemiz, sahip olduğu tarım arazileriyle tarımsal potansiyeli oldukça yüksek bir ülkedir. Özellikle sulanabilen ve verimli tarım arazilerinin bulunduğu sahalarda, bu açıdan değerlendirilecek özelliklere sahip durumdadırlar. Bu bağlamda Kastamonu ili sınırları içerisinde Gökırmak'ın suladığı verimli alanlara sahip olan Taşköprü ilçesi, barındırdığı tarımsal potansiyelle dikkat çekmektedir. İlçede başta sarımsak ve şekerpancarı olmak üzere tahıl türleri (arpa ve buğday), çeşitli sebzeler (kavun, ıspanak, hıyar, domates, marul, pırasa, taze fasulye, taze lahana, sivri biber, dolma biber), çeşitli meyveler (elma, çilek, armut, ayva, erik, kiraz, vişne, dut ve ceviz) yetiştirilmektedir. Taşköprü ilçesi Kastamonu iline bağlı ilçeler arasında tarımsal açıdan önemli bir konumdadır. Eldeki bu çalışmanın, Taşköprü

ilçesinin tarımsal potansiyelinin ortaya çıkarılmasına, mevcut potansiyelin geliştirilmesine, Kastamonu ilindeki değerinin anlaşılmasına ve sorunların çözümüne bilimsel düzeyde katkı yapmasını temenni ediyoruz.

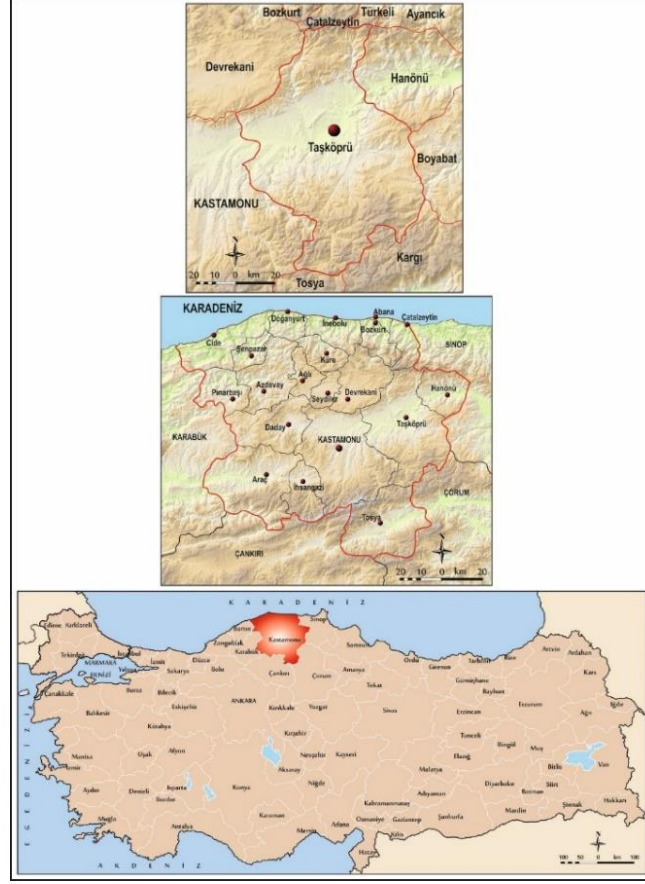
1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, Taşköprü ilçesinin sahip olduğu tarım potansiyelinin ortaya konulması, Kastamonu ilindeki öneminin ve ilçeler arasındaki yerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Makalede Taşköprü ilçesinin tarımsal üretim durumu ve il tarımındaki yeri, istatistiki verilerle kıyaslamalar yapılarak ele alınmakta ve mevcut durum ortaya konulmaktadır. Buna ek olarak ilçenin tarımsal açıdan önem taşıdığı en temel tarımsal ürünler başta olmak üzere son 20 yıldaki tarımsal üretim durumu ve bunların değişim seyri incelenmektedir. Ayrıca ilçe tarımının avantaj ve dezavantajları değerlendirilmekte, tarımsal açıdan mevcut sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmaktadır. Çalışma şekillendirilirken, TÜİK verilerinden, Kastamonu il ve Taşköprü İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüklerinin verilerinden ve saha gözlemlerinden yararlanılmıştır.

2. Araştırma Sahasının Konumu

Taşköprü ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde Kastamonu ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Taşköprü ilçesi, batıda Kastamonu Merkez ilçe, güneyde Tosya ilçesi, kuzeyde Kastamonu'nun Devrekani ve Çatalzeytin ile Sinop'un Türkeli, kuzeydoğuda Hanönü, Sinop ilinin Boyabat ve güneydoğuda Çorum ilinin Kargı ilçesi ile çevrilmiş durumdadır (Harita 1). Taşköprü ilçesinin yüzölçümü 1 758 km² olup, Kastamonu il alanının (13 064 km²) % 13,4'ünü kapsamaktadır (<http://www.hgk.msb.gov.tr/E.T:21.01.2017>). İlçe, alan olarak Kastamonu Merkez ilçeden (1 847 km²) sonra en geniş alana sahip ikinci ilçedir. Taşköprü ilçe merkezi, Gökırmak vadisi (550-560 m) ile yükseltisi 600 metreyi aşmayan tepelik alanlar arasında yer almaktadır. Taşköprü, Hanönü ilçesine 28 km, Türkeli ilçesine 117 km, Boyabat ilçesine 68 km, Çatalzeytin ilçesine 138 km, Devrekâni ilçesine 67 km, Tosya ilçesine 81 km, Kargı ilçesine 78 km ve Kastamonu Merkez ilçeye 44 km mesafede bulunmaktadır.

Harita 1. Taşköprü İlçesinin Lokasyonu.

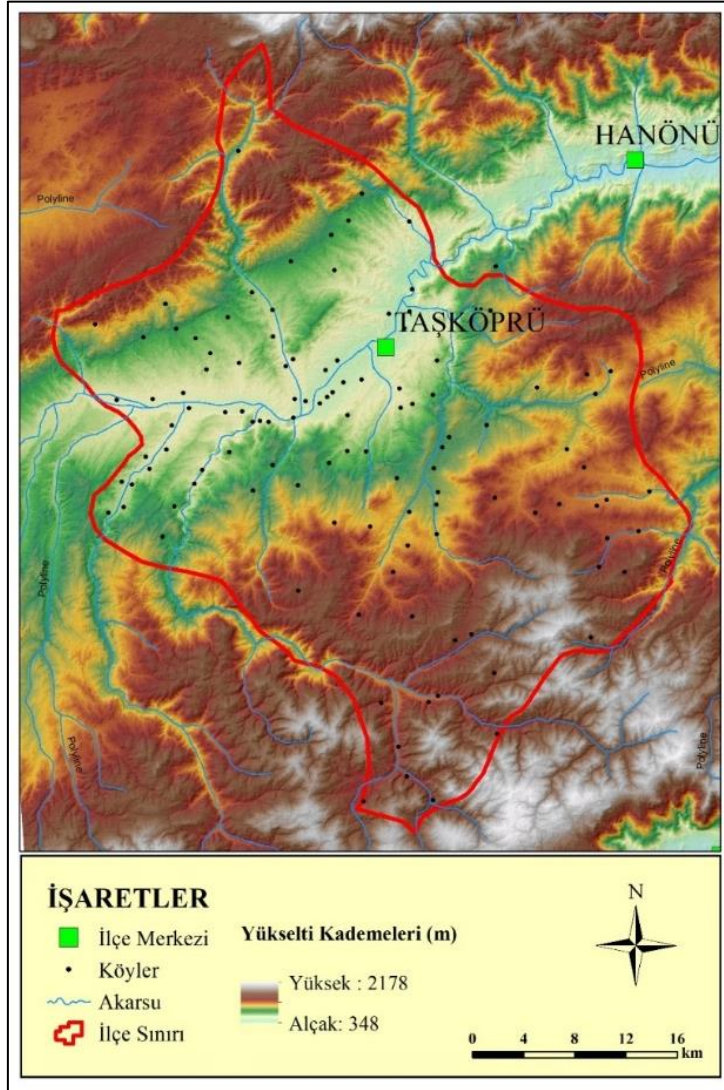

3. Araştırma Sahasının Tarımsal Potansiyeli

Kastamonu ili sınırları içerisinde Gökırmak'ın suladığı verimli alanlara sahip olan Taşköprü ilçesi, barındırdığı tarımsal potansiyelle dikkat çekmektedir. İlçede tarımsal faaliyetleri olumlu veya olumsuz olarak etkileyen doğal ve beşeri faktörler söz konusudur. Taşköprü ilçesinde tarımsal faaliyetleri etkileyen doğal faktörlerin başında, ilçenin sahip olduğu yer şekilleri gelmektedir. İlçenin kuzeyinde Küre (İsfendiyar) Dağları, güney kesiminde de Ilgaz Dağı'nın uzantıları yer almaktadır. Bu iki dağ sırası arasında plato alanları ile depresyon alanları bulunmaktadır. Dolayısıyla ilçe, topoğrafik açıdan alçak sahalar, platolar ve dağlık alanlar olmak üzere üç ana unsurdan oluşmaktadır (Çetinkaya, 1997:17,18,129; Ünal, 2013:16). İlçenin en önemli alanını oluşturan, Gökırmak ve kolları tarafından sulanan Taşköprü ovası, tarımsal açıdan büyük bir potansiyel barındırmaktadır. İlçede üretilen

sarımsak, şekerpancarı ve tahıl türleri gibi tarım ürünlerinin yetiştirildiği en önemli saha, Taşköprü ovasıdır. İlçenin başlıca akarsuları olarak, Gökırmak ve onun kolları olan Akkaya, Başören, Karadere ve Uludere çayları belirtilebilir. Gökırmak ve kolları, ilçedeki tarım arazilerinin sulanmasında büyük öneme sahiptir (Harita 2).

Harita 2. Taşköprü İlçesinin Topoğrafya Haritası.

Taşköprü ilçesindeki iklim özellikleri de tarımsal faaliyetler üzerinde etkili olmaktadır. Araştırma sahasında Karadeniz iklimi ile İç Anadolu bozkır iklimi arasında bir geçiş iklimi görülmektedir. Kuzeyden ve güneyden yükselen dağ sıraları, bu sahanın ikliminin şekillenmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Kuzeyden yükselen Küre dağları, denizel etkinin iç kısımlara sokulmasını önlemektedir. Bu yüzden ilçe, Karadeniz sahil kesimlerinden ve İç Anadolu'dan farklı bir iklim karakterine sahiptir (Çetinkaya, 1997:20-21).

Tablo 1. Kastamonu Meteoroloji İstasyonu'na ait bazı iklim elemanlarının değerleri (1950-2015).

İklim Elemanı	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Ort.Sic. °C	-0,9	0,7	4,3	9,6	14,1	17,5	20,3	20,0	15,6	10,6	5,1	0,9	9,8
Ortalama En Yüksek Sic. (°C)	3,2	6,0	10,8	16,5	21,1	24,6	27,8	28,0	23,9	17,9	10,9	4,9	16,3
Ortalama En Düşük Sic. (°C)	-4,3	-3,5	-0,8	3,5	7,6	10,5	12,4	12,3	8,9	5,2	0,9	-2,3	4,2
Ort. Yağ. (mm)	31,7	27,7	35,8	53,5	71,4	72,8	32,0	29,6	31,9	36,3	27,9	34,6	485,2

Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr> (Erişim Tarihi:21.02.2017).

Taşköprü ilçesine en yakın istasyonun bulunduğu Kastamonu Merkez ilçedeki Kastamonu Meteoroloji Müdürlüğü'nden alınan veriler incelendiğinde; bu çevrede yıllık ortalama sıcaklığın 9,8 °C ile nispeten düşük olduğu gözlenmektedir. Bu çevrede yaz mevsiminde sıcaklık ortalamalarının çok yükselmediği görülmektedir. Nitekim en yüksek aylık ortalama sıcaklık 20,3 °C ile temmuz ayında ölçülmüştür. Buna karşılık kış mevsiminde ise sıcaklığın çok düşmediği ve aylık ortalama sıcaklıkların genellikle (ocak ayı hariç) 0 °C'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Yağış değerlerinin de çok yüksek olmadığı ve yıllık ortalama yağışın 485 mm olduğu gözlenmektedir. Yağışın düşmediği mevsim bulunmamakla beraber, en fazla yağışın ilkbahar mevsiminde, en az yağışın ise kış mevsiminde düştüğü görülmektedir. Yıllık

yağışın % 33,1'i ilkbahar, % 27,7'si yaz, % 19,8'i sonbahar ve % 19,4'ü kış mevsiminde düşmektedir (Tablo 1).

Bu bağlamda her mevsim hatta her ay yağışın düşmesiyle Karadeniz iklimine, en fazla ilkbaharda düşmesiyle de step iklimine benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yaz kuraklığının az olması, tarımsal faaliyetler açısından avantajlıdır. Buna karşın özellikle ilkbahar aylarında görülmesi muhtemel don olayları, dolu yağışları, aşırı yağışlar ve kış mevsimindeki aşırı kar yağışları, tarımsal faaliyetleri olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Genel iklim karakteri böyle olmakla beraber Ilgaz ve Küre Dağları'ndan platolara ve Gökırmak'ın oluşturduğu Taşköprü ovasına doğru yükseltisi azalan arazi topoğrafyasına bağlı olarak başta sıcaklık olmak üzere diğer iklim elemanlarının değişmesi, yapılan tarımsal etkinlikleri de etkilemektedir.

Taşköprü ilçesindeki tarımsal faaliyetler üzerinde sadece doğal çevre faktörlerinin değil beşeri ve ekonomik çevre faktörlerinin de etkisi söz konusudur. Bu bakımdan özellikle tarım sektörüyle ilgili altyapı, tesisleşme ve diğer beşeri unsurlar önem taşımaktadır. Taşköprü ilçesi, Kastamonu ilinde bu bakımdan oldukça önemli avantajlara sahip olan ve tarımsal faaliyetlerin gelişmesine katkı yapan unsurlara sahip bir ilçedir. Nitekim ilçede tarımı destekleyen kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Bunlar içerisinde; 4 sulama tesisi, 6 sulama kooperatifi, 74 tarımsal kalkınma kooperatifi, 1 süt üretici birliği, 1 sarımsak üretici birliği, 14 kendir ıslama havuzu varlığı önemlidir. Bunun yanı sıra Taşköprü ilçesinin, ildeki gıda, tarım ve hayvancılık müdürlükleri içerisinde Tosya ilçesinden sonra en kalabalık personel sayısına sahip olması, 271 gıda satış ve toplu tüketim yeri sayısı ile ilde dördüncü sırada yer alması, 7 tohum bayiiyle Merkez ilçeden sonra en çok tohum bayine sahip olması, 8 tarım aleti bayisi ve 8 gübre bayisiyle Merkez ilçeden sonra en çok gübre ve tarım aleti bayine sahip olması da ilçedeki tarımsal faaliyetlerin gelişmesine katkı yapan unsurlar olarak nitelendirilebilir. Buna ek olarak 2015 yılında Taşköprü ilçesinde 11 üretici, 1168 dekarlık alanda 2078 ton ürün, bireysel olarak (sarımsak, şekerpancarı, mısır, buğday vb. ürünleri) iyi tarım uygulamaları kapsamında üretim gerçekleştirmiş ve sertifikalandırılmıştır. İlçedeki çiftçilere çeşitli konularda eğitimler verilmekte, hastalıkla ve zararlılarla mücadelelerde ve afetlerde destekler verilmekte ve ilçe tarımının geliştirilmesi için önemli gayretler sarf edilmektedir (Anonim, 2015).

Taşköprü ilçesinde yerşekilleri ve iklimin de etkisiyle Gökırmak ve kollarının suladığı alçak kesimlerden dağlık alanlara doğru tarımsal faaliyetler değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda vadi tabanında şeker pancarı, sarımsak, kenevir tarımı yapılabilirken, vadi tabanından kuzey ve güneydeki yamaçlara dikey olarak çıkıldığında sıcaklığın düşmesine, toprak verimliliğinin azalmasına ve sulama olanaklarının ortadan kalkmasına; yine

arazinin küçük ve dağınık olmasına bağlı olarak ürünlerde de farklılaşmalar görülmektedir. Başta buğday ve arpa olmak üzere tahıl tarımı ile hayvancılık dikey istikamette önem kazanmaya başlamakta, dağlık alanlarda ise hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri yoğunlaşmaktadır (Çetinkaya, 1997: 145-147).

Taşköprü ilçesinin de dahilinde bulunduğu Kastamonu ilinin çoğunlukla engebeli ve dağlık alanlardan oluştuğu gözlenmektedir. Nitekim Kastamonu ili arazilerinin % 74,6'sını dağlık ve ormanlık alanlar, % 21,6'sını platolar ve % 3,8'ini ovalar kaplamaktadır (<http://www.kastamonu.gov.tr/cografi-yapisi/E.T:20.02.2017>). İl arazisinin önemli bir bölümünün dağlık olması ve ormanlarla kaplı olması, tarım arazilerinin kapladığı alanın azalmasına neden olmuştur. Bu kapsamda il alanının sadece 11,8'i tarım alanlarından oluşmaktadır. Bu değer Türkiye ortalamasının (% 30,7) oldukça altındadır.

13 064 km² olan Kastamonu ilinin toplam yüzölçümünde, en fazla alan kaplayan ilçeler içerisinde ilk sırayı 1 847 km²'lik alanıyla Kastamonu Merkez ilçe almaktadır. İkinci sırada ise 1 758 km²'lik alanıyla araştırma sahamız olan Taşköprü ilçesi yer almaktadır. Bunları Araç ilçesi (1 446 km²) ve Tosya ilçesi (1 302 km²) izlemektedir (Tablo 2).

1.540.343 da'lık Kastamonu ilinin toplam tarım alanının ilçelere göre dağılımını incelediğimizde, ilde en fazla tarım alanına sahip iki ilçenin Kastamonu Merkez ilçe ile Taşköprü ilçesi olduğu görülmektedir. Nitekim il tarım alanının % 25,4'ü Kastamonu Merkez ilçeye aitken, % 17,6'sı Taşköprü ilçesi sınırları içerisinde (Tablo 2). Bu bağlamda Gökırmak ve kolları tarafından sulanan düzlük alanların varlığı, Taşköprü ilçesinin tarım arazileri açısından ildeki en önemli sahalardan birisi olmasına olanak sağlamıştır.

Tablo 2. Kastamonu ilinde yer alan ilçelerin toplam yüzölçümleri, toplam tarım alanı, ekili alan, sebze bahçeleri, dikili alanlar (2015).

İlçeler	Toplam Yüz.(da)	Toplam Tarım Alanı		Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekilen alanı(dekar)		Nadas alanı(dekar)		Sebze bahçeleri alanı(dekar)		Meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanı(dekar)	
		Miktar(da)	%	Miktar(da)	%	Miktar(da)	%	Miktar(da)	%	Miktar(da)	%
Kastamonu Merkez	1847000	390688	21,2	337080	18,3	38151	2,1	13380	0,7	2033	0,1
Abana	28000	1824	6,5	57	0,2	0	0,0	94	0,3	1673	6,0
Ağlı	225000	18103	8,0	17609	7,8	426	0,2	0	0,0	68	0,03
Araç	1446000	62059	4,3	45071	3,1	14367	1,0	1585	0,1	1036	0,1
Azdavay	759000	14289	1,9	9995	1,3	4257	0,6	21	0,003	16	0,002
Bozkurt	308000	16499	5,4	2818	0,9	0	0,0	1003	0,3	12678	4,1
Cide	652000	98358	15,1	6798	1,0	56562	8,7	4868	0,7	30130	4,6
Çatalzeytin	272000	6987	2,6	601	0,2	1596	0,6	177	0,1	4613	1,7
Daday	843000	64267	7,6	49249	5,8	14452	1,7	318	0,04	248	0,03
Devrekani	715000	168055	23,5	116962	16,4	51081	7,1	12	0,002	0	0,0
Doğanyurt	193000	23244	12,0	3438	1,8	48	0,02	154	0,1	19604	10,2
Hanönü	417000	24396	5,9	15033	3,6	8514	2,0	534	0,1	315	0,1
İhsangazi	1445000	54202	3,8	48713	3,4	5321	0,4	150	0,01	18	0,00
İnebolu	417000	22321	5,4	1217	0,3	11	0,003	8037	1,9	13056	3,1
Küre	406000	6310	1,6	3441	0,8	2660	0,7	0	0,0	209	0,1
Pınarbaşı	546000	5817	1,1	2556	0,5	3245	0,6	12	0,002	4	0,001
Seydiler	233000	63432	27,2	47427	20,4	15963	6,9	0	0,0	42	0,02
Şenpazar	252000	1931	0,8	955	0,4	0	0,0	89	0,04	887	0,4
Taşköprü	1758000	271118	15,4	230073	13,1	19155	1,1	21478	1,2	412	0,02
Tosya	1302000	226443	17,4	160703	12,3	49879	3,8	4687	0,4	11174	0,9
İl Toplamı	13064000	1540343	11,8	1099796	8,4	285688	2,2	56599	0,4	98216	0,8
Türkiye	780043000	239336141	30,7	157230212	20,2	41139762	5,3	8081714	1,0	32838481	0,0420983

Ürün istatistikleri için kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).
İl ve ilçe alanları için kaynak: <http://www.hgk.msb.gov.tr>(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

İlçe tarım alanlarının ilçe toplam alanına oranlanmasıyla tarım alanı oranı bulunabilmektedir (Şenol ve Sezer, 2013:639). Taşköprü ilçesi bu açıdan Kastamonu ilçeleri içerisinde beşinci sırada bulunmaktadır. Tarım

alanı oranı bakımından ilk sırada Seydiler ilçesi (% 27,2) gelmekte, bunu sırasıyla Devrekani (% 23,5), Kastamonu Merkez (% 21,2), Tosya (% 17,4) ve Taşköprü (% 15,4) ilçeleri izlemektedir (Tablo 2). Taşköprü ilçesinin, tarım alanı oranı bakımından beşinci sırada gelmesinde ilçe arazisinin yarısından fazlasının (% 64,5) ormanlarla kaplı olması ve dağlık alanların varlığı etkili olmaktadır.

Kastamonu ilini tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanların dağılışı bakımından incelediğimizde, ilin toplam alanının % 8,4'ünün (1.099.796 da) bu tür arazilerden oluştuğu görülmektedir. Bu değer, Türkiye ortalamasının (% 20,2) altındadır. İldeki bu tür arazilerin ilçelere dağılımında, ilk sırada gelen iki ilçenin Kastamonu Merkez ilçe ile Taşköprü ilçesi olduğu görülmektedir. İldeki tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanların % 30,6'sı Kastamonu Merkez ilçeye, % 20,9'u Taşköprü ilçesine aittir (Tablo 2). Bu kapsamda Taşköprü ilçesinin ekili alanlar bakımından da önemli bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır. İlçede Gökırmak ve kolları tarafından sulanan düzlük sahalardaki bu ekili alanlarda daha çok sarımsak, şeker pancarı ve tahıllar gibi ürünler yetiştirilmektedir.

İlçe toplam alanının ekili alanlara oranlanmasıyla ekili alan oranı bulunabilmektedir (Şenol ve Sezer, 2013:640). Bu açıdan Taşköprü ilçesi, Kastamonu ilçeleri içerisinde dördüncü sırada bulunmaktadır. Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanların oranı bakımından ilk sırada Seydiler ilçesi (% 20,4) gelmektedir. Bunu sırasıyla Kastamonu Merkez (% 18,3), Devrekani (% 16,4) ve Taşköprü ilçesi (% 13,1) izlemektedir (Tablo 2). Dolayısıyla ekili alanlar bakımından Taşköprü ilçesinin Kastamonu ilinin başlıca ilçeleri arasında yer aldığı gözlenmektedir.

Kastamonu ilini nadas alanların dağılışı bakımından incelediğimizde, ilin toplam alanının % 2,2'sinin (285.688 da) bu tür arazilerden oluştuğu gözlenmektedir. Bu değer, Türkiye ortalamasının (% 5,3) altındadır. İldeki nadas oranının oldukça az olması, tarımsal faaliyetler açısından olumlu bir durumdur. İldeki bu tür arazilerin ilçelere dağılımında ilk sırada Cide ilçesinin geldiği görülmektedir. İldeki nadas alanlarının % 19,8'i bu ilçededir. Bunu sırasıyla Devrekani (% 17,9), Tosya (% 17,5) ve Kastamonu Merkez (% 13,4) ilçeleri takip etmektedir. Taşköprü ilçesi ise ildeki nadas alanlarının % 6,7'sini barındırmaktadır (Tablo 2).

İlçe toplam alanının nadas alanlarına oranlanmasıyla nadas oranları bulunabilir. Nadas alanı oranı bakımından Taşköprü ilçesi (% 1,1) 8. sırada bulunmaktadır. Bu bakımdan ilk sırada Cide ilçesi (% 8,7) gelmektedir. Bunu sırasıyla Devrekani (% 7,1) ve Seydiler ilçesi (% 6,9) izlemektedir (Tablo 2). Taşköprü ilçesinin nadas alanı bakımından Türkiye ortalamasının altında bir

değere sahip olması, tarımsal açıdan olumlu bir durumdur. Bu bağlamda ilçede sulama ve gübreleme gibi tarım ürünlerini besleyici beşeri müdahalelerin yapılması, arazilerin boş bırakılmamasına katkı yapmaktadır.

Kastamonu ilini sebze bahçelerinin alansal dağılışı bakımından incelediğimizde, ilin toplam alanının % 0,4'ünün (56.599 da) bu tür arazilerden oluştuğu gözlenmektedir. Bu değer, Türkiye ortalamasının (% 1) altındadır. İldeki bu tür arazilerin ilçelere dağılımında Taşköprü ilçesi başta gelmektedir. Taşköprü ilçesi ildeki sebze bahçeleri alanlarının % 37,9'unu barındırmaktadır. Bunu Kastamonu Merkez ilçe (% 23,6) ve İnebolu ilçesi (% 14,2) izlemektedir (Tablo 2).

İlçe toplam alanının sebze bahçelerinin alanlarına bölünmesiyle sebze bahçelerinin oranı hesaplanabilmektedir. Sebze bahçeleri oranı bakımından ilk sırada gelen ilçe İnebolu ilçesidir. İlçedeki sebze bahçelerinin oranı % 1,9 düzeyindedir. Bunu Taşköprü ilçesi izlemektedir. Taşköprü ilçesinde sebze bahçelerinin oranı % 1,2 düzeyindedir (Tablo 2). Taşköprü ilçesi, ilçeler içerisinde sebze bahçeleri bakımından dikkate değer bir potansiyele sahip olmakta, bu alanlarda çeşitli sebzeler (kavun, ıspanak, hıyar, domates, marul, pırasa, taze fasulye, taze lahana, sivri biber, dolma biber) yetiştirilmektedir. Bu durumun oluşmasında iklim koşullarının sebze yetiştirmeye elverişli olmasının ve Gökırmak ile kollarının suladığı Taşköprü ovası gibi düzlük alanların bulunmasının önemli katkıları bulunmaktadır.

Kastamonu ilini meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanı yani dikili alan bakımından incelediğimizde, ildeki alanların % 0,8'inin (98.216 da) dikili alanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu değer Türkiye ortalamasının üzerindedir. İldeki bu tür arazilerin ilçelere dağılımında Cide ilçesi ilk sırada gelmektedir. İldeki dikili alanların % 30,7'sinin bu ilçede olduğu görülmektedir. Bunu Doğanyurt (% 20), İnebolu (% 13,3), Bozkurt (% 12,9) ve Tosya (% 11,4) ilçeleri izlemektedir. Taşköprü ilçesi, % 0,4'lük oranla ildeki dikili alanların çok az bir kısmını barındırmaktadır (Tablo 2).

İlçe toplam alanının meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanlarına yani dikili alanlara bölünmesiyle dikili alan oranı hesaplanabilmektedir. Dikili alan oranı bakımından ilk sırada gelen ilçe, Doğanyurt ilçesidir. İlçedeki dikili alan oranı % 10,2'dir. Bunu Abana (% 6), Cide (% 4,6) ve Bozkurt (% 4,1) ilçeleri takip etmektedir (Tablo 2). Taşköprü ilçesindeki dikili alan oranı % 0,02 düzeyindedir. Dolayısıyla Taşköprü ilçesinin meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanı yani dikili alan bakımından oldukça düşük bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kastamonu ili ile Taşköprü ilçesindeki toplam tarım alanı, ekili alan, sebze bahçeleri ve dikili alanların 1995 ile 2015 yılları arasındaki değişimini incelediğimizde; Kastamonu il geneline paralel olarak Taşköprü ilçesinde de toplam tarım alanlarının oldukça azaldığı gözlenmektedir. Kastamonu il genelinde toplam tarım alanlarının son 20 yıl içerisinde % 46, Taşköprü ilçesinde de % 26,6 oranında azaldığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması başta olmak üzere kentlere doğru aktif nüfusun göç etmesinden dolayı tarımsal işgücünün azalması, eskiden kullanılan tarım arazilerinin artık kullanılmaması gibi çeşitli faktörlerin etkisi söz konusudur. Buna ek olarak toplam tarım alanı açısından Taşköprü ilçesinin il genelindeki payının arttığı görülmektedir. Nitekim 1995 yılında Kastamonu ilindeki tarım alanlarının % 13'ü Taşköprü ilçesinde iken, 2015 yılında bu oran % 17'ye yükselmiştir (Tablo 3). Bu durumun oluşmasında il genelinde toplam tarım alanı azalışının Taşköprü ilçesindeki azalışa göre çok daha fazla olmasının etkisi önemlidir.

Tablo 3. Kastamonu ili ile Taşköprü ilçesindeki toplam tarım alanı, ekili alan, sebze bahçeleri ve dikili alanların karşılaştırılması (2015).

	Toplam Tarım Alanı			Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekilen alanı(dekar)			Nadas alanı(dekar)			Sebze bahçeleri alanı(dekar)			Meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanı(dekar)		
	Kastamonu	Taşköprü	%	Kastamonu	Taşköprü	%	Kastamonu	Taşköprü	%	Kastamonu	Taşköprü	%	Kastamonu	Taşköprü	%
1995	2851420	369320	13,0	2198990	284560	12,9	524520	58490	11,2	62840	24020	38,2	65070	2250	3,5
2000	2120210	361840	17,1	1623610	309590	19,1	369640	22750	6,2	71530	24970	34,9	55430	4530	8,2
2005	1921040	324470	16,9	1489790	282920	19,0	253260	13430	5,3	70350	26180	37,2	107640	1940	1,8
2010	1701667	339860	20,0	1211267	292781	24,2	325971	18400	5,6	62863	27293	43,4	101566	1386	1,4
2015	1540343	271118	17,6	1099796	230073	20,9	285688	19155	6,7	56599	21478	37,9	98216	412	0,4

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

Toplam tarım alanında olduğu gibi tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanlarda da hem il genelinde hem de Taşköprü ilçesinde son 20 yıl içerisinde önemli oranda azalış olduğu gözlenmektedir. Nitekim Kastamonu il genelinde ekili alanların yarı yarıya (% 50), Taşköprü ilçesinde de % 19,1 oranında azaldığı anlaşılmaktadır. Bunun oluşmasında toplam tarım

alanının azalmasına etki eden faktörlerin yanı sıra ekili alanların başka ürünlere ayrılması veya ekilmemesinin de etkili olduğu kanısındayız. Ayrıca ekili alan açısından Taşköprü ilçesinin il genelindeki payının arttığı görülmektedir. 1995 yılında Kastamonu ilindeki ekili alanların % 12,9'u Taşköprü ilçesinde iken, 2015 yılında bu oran % 20,9'a yükselmiştir (Tablo 3). Bunda il genelinde ekili alanların azalışının Taşköprü ilçesindeki azalışa göre çok daha fazla olmasının etkisi önemlidir.

Son 20 yıl içerisinde nadas alanlarının hem il genelinde hem de Taşköprü ilçesinde azaldığı görülmektedir. Nadas alanlarının il genelinde % 45,5 oranında, Taşköprü ilçesinde % 67,2 oranında azaldığı görülmektedir. Buna ek olarak nadas alanı açısından Taşköprü ilçesinin il genelindeki payının da azaldığı görülmektedir. 1995 yılında Kastamonu ilindeki nadas alanlarının % 11,2'si Taşköprü ilçesinde iken, 2015 yılında bu oran % 6,7'ye düşmüştür (Tablo 3). Bu sonuçların ortaya çıkışında tarımsal faaliyetlerin gelişmesi, sulama, ilaçlama, gübreleme gibi hususlarda ilerlemelerin kaydedilmesinin önemi büyüktür.

Son 20 yıl içerisinde sebze yetiştirilen alanların hem il genelinde hem de Taşköprü ilçesinde azaldığı görülmektedir. Sebze yetiştirilen alanların il genelinde % 9,9 oranında, Taşköprü ilçesinde ise % 10,6 oranında azaldığı gözlenmektedir. Bunda sebze bahçelerinin çeşitli amaçlarla başka kullanımlara (yerleşim yeri açılması, başka ürünlerin ekilmesi vb) açılmasının etkisi önemlidir. Buna ek olarak sebze yetiştirilen alanlar açısından Taşköprü ilçesinin il genelindeki payının çok düşük oranda azalsa da önemli düzeyde değişmediği görülmektedir. 1995 yılında Kastamonu ilindeki sebze yetiştirilen alanların % 38,2'si Taşköprü ilçesinde iken, 2015 yılında bu oran % 37,9 düzeyindedir (Tablo 3).

Son 20 yıl içerisinde meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin yetiştirildiği alanların yani dikili alanların il genelinde arttığı, Taşköprü ilçesinde ise azaldığı görülmektedir. Bu tür alanların il genelinde % 51 oranında artış gösterdiği, Taşköprü ilçesinde ise % 81,7 oranında azaldığı gözlenmektedir. Bunda meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin yetiştirildiği alanların çeşitli amaçlarla başka kullanımlara (yerleşim yeri açılması, başka ürünlerin ekilmesi vb) açılmasının etkisi önemlidir. Buna ek olarak bu tür alanlar açısından Taşköprü ilçesinin il genelindeki payının azaldığı görülmektedir. Nitekim 1995 yılında Kastamonu ilindeki dikili alanların % 3,5'i Taşköprü ilçesinde iken, 2015 yılında bu oran % 0,4'e kadar düşmüştür (Tablo 3).

3.1. Tarla Ürünleri

Taşköprü, ilçesi tarımsal açıdan önemli bir potansiyel barındırmaktadır. İlçede çeşitli tarla ürünleri yetiştirilmektedir. Tahıllar grubunda en çok yetiştirilen türler buğday ve arpadır. 2015 yılı TÜİK verilerine göre ilçedeki tarla ürünleri üretimini il geneliyle kıyasladığımızda, ildeki buğday ekili alanların % 19,7'si, arpa ekili alanların % 28,7'si Taşköprü ilçesindedir. Yine ildeki buğday üretiminin % 24,1'i, arpa üretiminin % 32,9'u Taşköprü ilçesinden elde edilmektedir. Yumrulu bitkiler grubunda ilçedeki en önemli ürünler, sarımsak, soğan (kuru ve taze) ve patatestir. İldeki sarımsak üretiminin % 91,1'i, patates üretiminin % 5,5'i, kuru soğan üretiminin % 6'sı ve taze soğan üretiminin % 0,2'si Taşköprü ilçesindedir. İldeki sarımsak ekili alanların % 88,5'i, patates ekili alanların % 3,6'sı, kuru soğan ekili alanların % 5,1'i ve taze soğan ekili alanların % 0,1'i Taşköprü ilçesinden elde edilmektedir. Endüstriyel bitkiler içerisinde ilçede yetiştirilen en önemli tarım ürünü, şekerpancarıdır. İldeki şekerpancarı üretiminin % 73,9'u, şekerpancarı ekili alanların % 68,7'si Taşköprü ilçesine aittir. Yem bitkileri grubunda ilçedeki en önemli ürünler yonca (yeşil ot), korunga (yeşil ot), fiğ (adi, yeşil ot) ve slajlık mısır gibi tarla ürünleridir. İldeki yonca (yeşil ot) üretiminin % 27,3'ü, korunga (yeşil ot) üretiminin % 3'ü, fiğ (adi, yeşil ot) üretiminin % 16,9'u, mısır (slajlık) üretiminin % 23,8'i Taşköprü ilçesindedir. Yine ildeki yonca (yeşil ot) ekili alanların % 24,5'i, korunga (yeşil ot) ekili alanların % 2,5'i, fiğ (adi, yeşil ot) ekili alanların % 14,8'i, mısır ekili alanların % 24,6'sı Taşköprü ilçesinden elde edilmektedir (Tablo 4). Dolayısıyla tahıllar, yumrulu bitkiler, endüstriyel ve yem bitkileri açısından Taşköprü ilçesinin, ilde potansiyeli en yüksek ilçelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Taşköprü ilçesinde yetiştirilen başlıca tarla ürünleri (2015).

Ürün Grubu	Ürünler	Taşköprü		Kastamonu		Taşköprü ilçesinin ildeki Oran	Taşköprü ilçesinin ildeki Oran
		Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Alan (%)	Üretim (%)
Yumrulu Bitkiler	Sarımsak (kuru)	21250	21250	24000	23328	88,5	91,1
	Patates	290	1074	8004	19558	3,6	5,5
	Soğan(kuru)	50	75	990	1241	5,1	6,0
	Soğan(Taze)	1	1	877	505	0,1	0,2
Tahıllar	Buğday(Diğer)	123109	23386	625456	97055	19,7	24,1
	Arpa(diğer)	39856	9340	138631	28387	28,7	32,9

Endüstriyel Bitkiler	Şekerpancarı	24518	122094	35710	165227	68,7	73,9
Yem Bitkileri	Yonca(Yeşil ot)	12500	15000	50970	55034	24,5	27,3
	Korunga(Yeşil ot)	300	240	11965	7900	2,5	3,0
	Fig(adi, yeşil ot)	20000	12000	135560	70922	14,8	16,9
	Mısır(Slajlık)	9550	42925	38752	180053	24,6	23,8

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

3.2. Sebzeler

Taşköprü ilçesinde çeşitli sebze türleri yetiştirilmektedir. Bunlar içerisinde özellikle kavun, ıspanak, marul ve pırasa diğerlerine göre daha fazla üretilmektedir. 2015 yılı TÜİK verilerine göre ilçedeki sebze üretimini il geneliyle kıyasladığımızda, ildeki kavun üretiminin % 12'si, sofralık domates üretiminin % 0,1'i, sofralık hıyar üretiminin % 0,3'ü, taze fasulye üretiminin % 1'i, beyaz lahanaya üretiminin % 0,8'i, ıspanak üretiminin % 2,2'si, sivri biber üretiminin 0,1'i, dolmalık biber üretiminin % 0,2'si, balkabağı üretiminin % 0,2'si, kıvırcık marul üretiminin % 0,6'sı, göbekli marul üretiminin % 1,7'si, pırasa üretiminin % 2'si, kabak (sakız) üretiminin de % 0,5'i Taşköprü ilçesinden elde edilmiştir. Yine ildeki kavun ekili alanların % 14'ü, sofralık domates ekili alanların % 0,1'i, sofralık hıyar ekili alanların % 0,3'ü, taze fasulye ekili alanların % 0,9'u, beyaz lahanaya ekili alanların % 0,9'u, ıspanak ekili alanların % 2,2'si, sivri biber ekili alanların 0,05'i, dolmalık biber ekili alanların % 0,2'si, balkabağı ekili alanların % 0,3'ü, kıvırcık marul ekili alanların % 0,8'i, göbekli marul ekili alanların % 2,6'sı, pırasa ekili alanların % 1,8'i, kabak (sakız) ekili alanların da % 0,5'i Taşköprü ilçesindedir (Tablo 5). Dolayısıyla özellikle kavun gibi bazı meyvesi yenen sebzeler açısından ilçenin değerlendirilebilecek potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Taşköprü ilçesinde yetiştirilen başlıca sebze türleri (2015).

Ürünler	Taşköprü		Kastamonu		Taşköprü ilçesinin ildeki Oranı	Taşköprü ilçesinin ildeki Oranı
	Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Üretim (%)	Alan (%)

Kavun	9	16	64	133	12,0	14,1
Domates(Sofralık)	5	19	8042	29354	0,1	0,1
Hıyar(Sofralık)	13	24	3849	9190	0,3	0,3
Fasulye(Taze)	70	56	7810	5671	1,0	0,9
Lahana(Beyaz)	3	4	347	514	0,8	0,9
Ispanak	40	30	1794	1344	2,2	2,2
Biber(Sivri)	1	1	2015	1461	0,1	0,05
Biber(Dolmalık)	1	1	628	575	0,2	0,2
Balkabağı	1	2	321	839	0,2	0,3
Marul(Kıvırcık)	8	5	1033	772	0,6	0,8
Marul(Göbekli)	14	8	531	469	1,7	2,6
Pırasa	10	9	544	460	2,0	1,8
Kabak(Sakız)	2	2	364	389	0,5	0,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

3.3. Meyveler

Taşköprü ilçesinde çeşitli meyve türleri yetiştirilmektedir. Bunlar içerisinde özellikle elma (golden, starking, Grannysmith, diğer), armut, ayva, erik, kiraz, vişne, şeftali, çilek, dut ve ceviz gibi meyve türleri ilçede yetiştirilen en önemli meyvelerdir. 2015 yılı TÜİK verilerine göre ilçedeki meyve üretimini il geneliyle kıyasladığımızda, ildeki elma (golden) üretiminin % 21,4'ü, elma (starking) üretiminin % 45'i, elma (Amasya) üretiminin % 8,4'ü, elma (Grannysmith) üretiminin % 78,9'u, elma (diğer) üretiminin % 2,6'sı, armut üretiminin % 5,9'u, ayva üretiminin % 12,8'i, şeftali (diğer) üretiminin % 9,1'i, erik üretiminin % 12,8'i, kiraz üretiminin % 9,4'ü, vişne üretiminin % 19,4'ü, çilek üretiminin % 46,2'si, dut üretiminin % 6,4'ü, ceviz üretiminin % 8,7'si Taşköprü ilçesinden elde edilmektedir. Yine ildeki elma (golden) dikili alanların % 8,8'i, elma (starking) dikili alanların % 19,8'i, elma (Amasya) dikili alanların % 1,1'i, elma (Grannysmith) dikili alanların % 39,4'ü, armut dikili alanların % 12,4'ü, kiraz dikili alanların % 8,8'i, vişne dikili alanların % 18,8'i, çilek dikili alanların % 21,7'si, ceviz dikili alanların % 2,3'ü Taşköprü ilçesindedir. Bunlara ek olarak ildeki elma (golden) ağaçlarının % 26,2'si, elma (starking) ağaçlarının % 51,3'ü, elma (Amasya) ağaçlarının % 7,7'si, elma (Grannysmith) ağaçlarının % 76,7'si, elma (diğer) ağaçlarının % 2,1'i, armut ağaçlarının % 10,9'u, ayva ağaçlarının % 13,5'i, şeftali (diğer) ağaçlarının % 6'sı, erik ağaçlarının % 12,4'ü, kiraz ağaçlarının % 8,7'si, vişne ağaçlarının % 20,5'i, çilek ağaçlarının % 21,7'si, dut ağaçlarının % 11,4'ü, ceviz ağaçlarının % 6'sı Taşköprü ilçesinde

bulunmaktadır (Tablo 6). Dolayısıyla başta elma olmak üzere meyveler açısından Taşköprü ilçesinin, ilde potansiyeli en yüksek ilçelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Taşköprü ilçesinde yetiştirilen başlıca meyve türleri (2015).

Ürünler	Taşköprü			Kastamonu			Taşköprü ilçesinin ildeki Oranı	Taşköprü ilçesinin ildeki Oranı	Taşköprü ilçesinin ildeki Oranı
	Dikili Alan(da)	Üretim(ton)	Ağaç Sayısı	Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (%)	Alan (%)	Ağaç Sayısı(%)
Elma (Golden)	25	200	9500	283	933	36235	21,4	8,8	26,2
Elma (Starking)	40	259	11770	202	576	22928	45,0	19,8	51,3
Elma (Amasya)	65	525	18025	6137	6242	233698	8,4	1,1	7,7
Elma (Graamy-smith)	13	45	1320	33	57	1720	78,9	39,4	76,7
Elma (Diğer)	0	129	4475	915	5038	210600	2,6	0,0	2,1
Armut	75	200	16500	603	3391	151595	5,9	12,4	10,9
Ayva	0	60	3700	17	468	27472	12,8	0,0	13,5
Şeftali (Diğer)	0	89	3000	237	973	49736	9,1	0,0	6,0
Erik	0	256	15000	265	1998	120985	12,8	0,0	12,4
Kiraz	50	163	8010	571	1728	92467	9,4	8,8	8,7
Vişne	6	100	4890	32	516	23832	19,4	18,8	20,5
Çilek	18	36	18	83	78	83	46,2	21,7	21,7
Dut	0	52	3000	10	811	26205	6,4	0,0	11,4
Ceviz	120	389	12650	5182	4474	211067	8,7	2,3	6,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

3.4. Örtüaltı Yetiştiriciliği

Taşköprü ilçesinde az da olsa örtü altı sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yüksek tünel şeklinde ve plastik örtüyle kaplı seralarda en fazla yetiştirilen sebze türleri hıyar ve domatestir. İlçede 1 da hıyar serasından 10 ton hıyar üretimi yapılmıştır. 1 da domates serasından da 9 ton domates elde edilmiştir. İldeki hıyar yetiştirilen sera alanlarının % 1,4'ü, seralardaki hıyar üretiminin % 1,6'sı Taşköprü ilçesindedir. Buna ek olarak ildeki domates yetiştirilen sera alanlarının % 3,3'ü, seralardaki domates üretiminin % 2,7'si Taşköprü ilçesindedir (Tablo 7). İldeki hıyar yetiştirilen sera alanları bakımından ilk sırada Merkez ilçe (19 da) gelmektedir. Onu Cide (17 da), Tosya (14 da), Azdavay (10 da), Daday (4 da), Bozkurt (2 da), Hanönü (2 da), Şenpazar (2 da) ve Taşköprü (1 da) izlemektedir. Hıyar yetiştirilen sera

alanları bakımından Taşköprü ilçesi 9. sırada yer almaktadır. İldeki seralarda yetiştirilen hıyar üretimi bakımından ilk sırada Cide ilçesi (187 ton) gelmektedir. Onu Merkez ilçe (171 ton), Tosya (154 ton), Daday (39 ton), Azdavay (25 ton), Bozkurt (25 ton), Hanönü (20 ton), Taşköprü (10 ton) ve Şenpazar (2 ton) ilçeleri izlemektedir. İlçeler içerisinde seralarda hıyar üretimi bakımından Taşköprü ilçesi 8. sırada bulunmaktadır (www.tuik.gov.tr/E.T:17.02.2017).

Tablo 7. Taşköprü ilçesinde örtü altı yetiştiriciliğinde üretilen ürünler ve alanları (2015).

Ürünler	Taşköprü		Kastamonu		Taşköprü ilçesinin ildeki oranı	Taşköprü ilçesinin ildeki oranı
	Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Ekili Alan(da)	Üretim(ton)	Alan (%)	Üretim (%)
Hıyar	1	10	69	631	1,4	1,6
Domates	1	9	30	327	3,3	2,7

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

İldeki domates serası alanları bakımından ilk sırada Merkez ilçe (10 da) ve Cide ilçesi (10 da) gelmektedir. Bunları Daday (4 da), Şenpazar (2 da), Hanönü (2 da), Tosya (2 da), Bozkurt (1 da) ve Taşköprü (1 da) ilçeleri izlemektedir. İlçeler içerisinde domates yetiştirilen sera alanları bakımından Taşköprü ilçesi 8. sırada yer almaktadır (Tablo 7). İldeki seralarda yetiştirilen domates üretimi bakımından ilk sırada Cide ilçesi (115 ton) gelmektedir. Onu Merkez ilçe (99 ton), Daday (40 ton), Tosya (24 ton), Hanönü (22 ton), Bozkurt (18 ton) ve Taşköprü (9 ton) ilçeleri izlemektedir. İlçeler içerisinde seralarda domates üretimi bakımından Taşköprü ilçesi 7. sırada bulunmaktadır (www.tuik.gov.tr/E.T:7.02.2017). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Taşköprü ilçesinde örtü altı yetiştiriciliği henüz istenilen seviyeye ulaşamamış ve örtü altı yetiştiriciliği yapılan ilçeler arasında da oldukça alt sıralarda yer almaktadır. Dolayısıyla örtüaltı yetiştiriciliği açısından ilçede, potansiyel var olmakla beraber henüz bunun tam anlamıyla değerlendirilemediği söylenebilir.

4. Başlıca Tarım Ürünleri

4.1. Sarımsak

Sarımsak, kültür sebzeleri arasında, yemeklik ve ilaç olarak kullanımı en eski olan sebze türlerindedir. Soğanda olduğu gibi, tek başına yemek yapımında kullanılmamakla beraber yemeklere tat ve lezzet verme özelliklerinden dolayı mutfakların vazgeçilmez sebzelerinden birisidir (Anonim, 2017:12). Ana yurdu Orta Asya olan sarımsak, çoğunlukla kuru sebze şeklinde baharat olarak kullanılmaktadır (Doğanay, 2011:76).

Sarımsak, iklim istekleri bakımından fazla seçici olmayan bir bitkidir. Bu yüzden ülkemizin farklı iklim bölgelerinde kolaylıkla sarımsak tarımının yapılması mümkündür. Bununla birlikte sarımsak bitkisi için en elverişli yetişme şartları, deniz ikliminden karasal iklime geçiş gösteren yörelerdedir (Günay vd, 1993:62-63'e atfen İbret, 2005:23). Sarımsak, ılıman iklimlerde yetişebilmekte ve sıcaklığın 15-20 °C olması yeterli olmaktadır (Anonim, 2017:12). Sarımsak bitkisi yağış isteği açısından dikim ve gelişme döneminde yağış istemekte, hasat döneminde ise yağışlı ve nemli hava koşulları bitkinin baş kısmının kurummasını geciktirdiği için küflenme ve çürümelere neden olmaktadır. Sarımsak bitkisi için besin maddelerince zengin, geçirgen, kumlu-tınlı, milli-tınlı, orta ağırlıkta olan topraklar uygun yetişme şartlarına sahiptir (İbret, 2005:26-27). Fazla ağır, killi ve su tutan topraklarda, sarımsağın baş kısmı iyi gelişemez. Bu tür topraklarda bitki gelişimi yavaşlar ve baş kısmı çürür. Buna karşın çok kuru topraklarda ise baş kısmı küçük ve cılız kalır (Anonim, 2017:12).

Taşköprü ve çevresi, gerek iklim gerekse toprak şartları bakımından, sarımsak üretimi için oldukça elverişli koşulları barındırmaktadır. Nitekim sarımsak bitkisinin yetişme periyodu incelendiğinde, ilçedeki ilkbahar ve yaz mevsimindeki sıcaklıklarının, bu tarım ürününün yetişmesine uygun olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak ilçedeki toprak şartları da sarımsak bitkisi için elverişlidir. Nitekim Taşköprü ilçesindeki toprakların % 85'i sarımsağın istediği orta ağırlıkta, geçirgen, kumlu, tınlı-killi bir özelliktedir (İbret, 2005:26-27).

Taşköprü ilçesinin de dahilinde olduğu Kastamonu ili, ülkemizdeki sarımsak üretiminde önemli yere sahiptir. Ülkemizdeki sarımsak üretiminde il olarak ilk sırada Kastamonu gelmektedir. Kastamonu'yu Kahramanmaraş ve Gaziantep illeri izlemektedir. 2015 yılı itibariyle ülkemizdeki sarımsak üretim alanlarının % 22,2'si, sarımsak üretiminin % 24,6'sı Kastamonu iline aittir (www.tuik.gov.tr/E.T: 17.02.2017).

Tablo 8. Kastamonu ili ile Taşköprü ilçesinin sarımsak üretim alanları, miktarları ve verimleri bakımından karşılaştırılması (1995-2015).

	Taşköprü				
	1995	2000	2005	2010	2015
Üretim Alanı(da)	18030	18100	20590	22500	21250
Miktarı(ton)	13094	14480	17000	18000	21250
Verim(kg/da)	726,2	800	825,6	800	1000
	Kastamonu				
	1995	2000	2005	2010	2015
Üretim Alanı(da)	21180	20620	23340	25230	24000
Miktarı(ton)	15388	16377	19196	20128	23328
Verim(kg/da)	726,5	794,2	822,5	797,8	972

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

1995 yılı ile 2015 yılı arasındaki dönemde Taşköprü ilçesindeki sarımsak üretim alanları 2010 yılına kadar artmış, ancak 2015 yılında az da olsa azalış göstermiştir. Bunun yanı sıra ilçedeki sarımsak üretimi sürekli artış göstermiştir. İlçedeki sarımsak verimi de üretime paralel bir şekilde artış göstermiştir. İlçede sarımsak üretim alanlarının azalmasına rağmen üretimin artması ve verimin yükselmesinde, ilçedeki tarımsal üretimi ve verimi artırıcı çeşitli faktörlerin (toprak bakımı, sulama, gübreleme, ilaçlama vb) uygulanmasının önemli katkıları olmaktadır. Bunlara ek olarak Taşköprü ilçesinin Kastamonu ilindeki durumunu incelediğimizde, hem sarımsak üretiminde hem de sarımsak ekili alanlar bakımından ildeki oranının arttığı görülmektedir. Nitekim 1995 yılında ildeki sarımsak üretim alanlarının ve sarımsak üretiminin ise % 85,1'i ilçeye aitken, 2015 yılında sarımsak üretim alanlarının % 88,5'inin, sarımsak üretiminin ise % 91,1'inin ilçeye ait olduğu görülmektedir. 2015 yılı itibarıyla ülkemizdeki sarımsak üretim alanlarının % 19,7'si, sarımsak üretiminin de % 22,4'ü Taşköprü ilçesine aittir (Tablo 8).

Tablo 9. Kastamonu ilindeki ilçelerin sarımsak üretim alanları ve miktarları bakımından karşılaştırılması (2015).

İlçeler	Üretim Alanı	Kastamonu ili içindeki oranı	Üretim Miktarı	Kastamonu ili içindeki oranı	Verim
Merkez	2450	10,2%	1838	7,9%	750,2
Hanönü	300	1,3%	240	1,0%	800

Taşköprü	21250	88,5%	21250	91,1%	1000
----------	-------	-------	-------	-------	------

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

2015 yılında Kastamonu ilinde sarımsak üretim alanlarının ilçelere göre dağılışında ilk sırayı Taşköprü ilçesi almaktadır. Nitekim ildeki sarımsak üretim alanlarının % 88,5'i bu ilçeye aittir. Bunu Kastamonu Merkez (% 10,2) ve Hanönü (% 1,3) ilçeleri izlemektedir. Sarımsak üretim miktarının ilçelere göre dağılışında da Taşköprü ilçesi ilk sıradadır. Nitekim ildeki sarımsak üretiminin % 91,1'i bu ilçeye aittir. Bunu Kastamonu Merkez (% 7,9) ve Hanönü (% 1) ilçeleri izlemektedir. Verim bakımından ise ilk sırada Taşköprü ilçesi gelmekte, onu Kastamonu Merkez ve Hanönü ilçeleri takip etmektedir (Tablo 9). Dolayısıyla sarımsak üretimi ve sarımsak yetiştirilen alan açısından Taşköprü ilçesinin, ilde potansiyeli en yüksek ilçe olduğu anlaşılmaktadır.

Sarımsak bitkisi, Taşköprü ilçesinin en çok tanınan, bu ilçeyle özdeşleşmiş en önemli tarım ürünüdür. Kastamonu ilinde coğrafi işaret tescil belgesi almış iki üründen birisi de Taşköprü sarımsağıdır. Kendine has özellikleriyle ülkemizin diğer kesimlerinde yetiştirilen sarımsak türlerinden ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra Taşköprü'yle sarımsak bitkisinin özdeşleşmiş olduğunun bir yansıması da her yıl ilçede coşkuyla düzenlenen Taşköprü Uluslararası Kültür ve Sarımsak Festivalidir.

4.2. Şekerpancarı

Şekerpancarı, şekerkamışıyla birlikte dünyada şeker elde etmek için yetiştirilen tarım ürünlerinden birisidir. Şekerpancarı bitkisi, ılıman iklim bölgelerinin bitkisidir. Yetiştirme devresi, 150-180 gün sürmektedir. Yetiştirme devresi boyunca sıcaklık değerlerinin 7-8 °C'den az ve 18-20 °C'den fazla olmaması gerekir. Yıllık yağış miktarının 500-600 mm ile 700-800 mm olması yeterli olmaktadır. Şekerpancarı, Doğu Karadeniz kıyıları hariç ülkemizin hemen her bölgesinde yetiştirilebilir (Doğanay, 2011:99; Doğanay ve Coşkun, 2012: 166-167). Şekerpancarı tarımında sıcaklık, ışık, evapotranspirasyon ve yağış gibi iklim elemanları ile toprak ve topoğrafya koşullarından oluşan fiziki coğrafya etmenleri önemli rol oynar. Buna ek olarak şekerpancarı alım fiyatları, bir önceki yıla ait ürünün bol veya az olmasından kaynaklanan psikolojik etki, diğer ürünlere göre şekerpancarının kârlılık durumu, pazar şartları gibi beşeri etmenler de şekerpancarı tarımında etkili olmaktadır (Avcı,1996:265). Bu bağlamda ülkemiz, dünyada şekerpancarı üretiminde önde gelen ülkelerden birisidir. 2015 yılı TÜİK verilerine göre ülkemizde 2.744.873 da şekerpancarı ekili alandan 16.022 783 ton şekerpancarı elde edilmiştir. Şekerpancarı üretimi ve ekili alanı bakımından önde gelen iller;

Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray, Kayseri, Sivas ve Afyon gibi illerdir (www.tuik.gov.tr/Erişim Tarihi: 17.02.2017).

2015 yılı itibariyle Kastamonu ilinde şekerpancarı ekili alan 35.710 da iken, şekerpancarı üretimi 165.227 tondur. Ülkemiz geneliyle kıyasladığımızda, ülkemizdeki şekerpancarı ekili alanların % 1,3'ü, şekerpancarı üretiminin de % 1'i Kastamonu iline aittir. Ülkemizdeki 81 il içerisinde Kastamonu, şekerpancarı ekili alan ve üretim miktarı bakımından 18. sırada yer almaktadır (www.tuik.gov.tr/E.T:17.02.2017). Taşköprü ilçesinin de içerisinde bulunduğu Kastamonu ilinde üretilen şeker pancarı, ilçeye en yakın şeker fabrikası olan Kastamonu Şeker Fabrikası'na gönderilmektedir. Sözü geçen fabrika, 1963 yılında kurulmuştur. Ülkemizde 25'i kamuya, 8'i özel sektöre ait 33 şekerpancarı fabrikası bulunmaktadır. 33 şekerpancarı fabrikasını 7 şirket işletmektedir. Yedi şirketin altısı özel şirket iken, bir tanesi kamuya ait olan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'dir. Kastamonu Şeker Fabrikası, kamuya ait olan ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş tarafından işletilen bir işletmedir. Günümüzde (2018 yılı) özelleştirilmesine dönük çalışmaların bulunduğu söz konusu fabrikanın, bu çevrede şeker pancarı tarıma katkıları söz konusudur.

Tablo 10. Kastamonu ili ile Taşköprü ilçesinin şekerpancarı üretim alanları, miktarları ve verimleri bakımından karşılaştırılması (1995-2015).

	Taşköprü				
	1995	2000	2005	2010	2015
Üretim Alanı(da)	27800	36250	35680	40253	24518
Miktarı(ton)	94205	144063	135914	171336	122094
Verim(kg/da)	3389	3974	3809	4290	4980
	Kastamonu				
	1995	2000	2005	2010	2015
Üretim Alanı(da)	65140	85770	77540	80327	35710
Miktarı(ton)	202871	329402	290945	326964	165227
Verim(kg/da)	3114	3841	3752	4089	4627

Kaynak: www.tuik.gov.tr/Erişim Tarihi: 17.02.2017).

Taşköprü ilçesinde şekerpancarı üretiminin son 20 yıl içerisindeki gelişimini incelediğimizde, 1995 yılı ile 2015 yılı arasındaki dönemde Taşköprü ilçesindeki şekerpancarı üretim alanları dalgalı bir seyir izlemiş, artış ve azalışlar göstermiş, özellikle son beş yılda ise şekerpancarı üretim alanları oldukça azalmıştır. Bunun yanı sıra ilçedeki şekerpancarı üretiminde de buna benzer bir durum yaşanmıştır. İlçedeki şekerpancarı verimi ise bu süreçte genellikle yükselici bir trend izlemiştir. İlçede şekerpancarı üretim alanlarının ve üretimin azalmasına rağmen verimin yükselmesinde, ilçedeki tarımsal üretimi artırıcı çeşitli faktörlerin (toprak bakımı, sulama, gübreleme, ilaçlama vb) uygulanmasının önemli katkıları olmaktadır. Bunlara ek olarak Taşköprü ilçesinin Kastamonu ilindeki durumunu incelediğimizde, hem şekerpancarı üretiminde hem de şekerpancarı ekili alanları bakımından ildeki oranının arttığı görülmektedir. Nitekim 1995 yılında ildeki şekerpancarı üretim alanlarının % 42,7'si ve şekerpancarı üretiminin ise % 46,4'ü ilçeye aitken, 2015 yılında şekerpancarı üretim alanlarının % 68,7'sinin, şekerpancarı üretiminin ise % 73,9'unun ilçeye ait olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 11. Kastamonu ilindeki ilçelerin şekerpancarı üretim alanları, miktarları ve verimleri bakımından karşılaştırılması (2015).

İlçeler	Üretim Alanı	Kastamonu ili içindeki oranı	Üretim Miktarı	Kastamonu ili içindeki oranı	Verim
Merkez	5868	16,4	19606	11,9	3341
Daday	275	0,8	583	0,4	2120
Devrekani	3630	10,2	16769	10,1	4620
Hanönü	141	0,4	799	0,5	5667
İhsangazi	28	0,1	113	0,1	4036
Seydiler	1170	3,3	5096	3,1	4356
Taşköprü	24518	68,7	122094	73,9	4980
Tosya	80	0,2	167	0,1	2088

Kaynak: www.tuik.gov.tr(Erişim Tarihi: 17.02.2017).

2015 yılı itibarıyla Kastamonu ilinde şekerpancarı üretim alanlarının ilçelere göre dağılımında ilk sırayı Taşköprü ilçesi almaktadır. Nitekim ildeki şekerpancarı üretim alanlarının % 68,7'si bu ilçeye aittir. Bunu sırasıyla

Kastamonu Merkez (% 16,4), Devrekani (% 10,2), Seydiler (%3,3), Daday (% 0,8), Hanönü (% 0,4), Tosya (% 0,2) ve İhsangazi (% 0,1) ilçeleri takip etmektedir. Şekerpancarı üretim miktarının ilçelere göre dağılışında da Taşköprü ilçesi ilk sıradadır. Nitekim ildeki şekerpancarı üretiminin % 73,9'u bu ilçeye aittir. Bunun ardından sırasıyla Kastamonu Merkez (% 11,9), Devrekani (% 10,1), Seydiler (%3,1), Hanönü (% 0,5), Daday (% 0,4), Tosya (% 0,1) ve İhsangazi (% 0,1) ilçeleri gelmektedir. Verim bakımından ise ilk sırada Hanönü ilçesi gelmekte, onu Taşköprü ilçesi takip etmektedir (Tablo 11). 2015 yılı itibariyle ülkemizdeki şekerpancarı üretim alanlarının % 0,9'u, şekerpancarı üretiminin de % 0,7'si Taşköprü ilçesine aittir (www.tuik.gov.tr/E.T:17.02.2017). Dolayısıyla şekerpancarı üretimi ve şekerpancarı yetiştirilen alan açısından Taşköprü ilçesinin, ilde potansiyeli en yüksek ilçe olduğu anlaşılmaktadır.

Taşköprü ilçesi, tarımsal açıdan dikkate değer potansiyel barındırmaktadır. İlçenin bu açıdan sahip olduğu avantajlar şunlardır:

- Taşköprü ovası gibi verimli tarım alanlarına sahip olması,
- Gökırmak ve kolları ile bunlar üzerindeki sulama tesislerinin varlığı,
- İlde en fazla tarım alanına sahip ikinci ilçe olması,
- İldeki ekili alanların % 20,9'una sahip olması ve bu açıdan ikinci sırada yer alması,
- İldeki sebze bahçeleri alanlarının % 37,9'una sahip olması ve bu bakımından ilde ilk sırada gelmesi,
- İldeki sarımsak üretim alanlarının % 88,5'inin, sarımsak üretiminin ise % 91,1'inin Taşköprü ilçesine ait olması ve bu açıdan ilde ilk sırada yer alması,
- İldeki şekerpancarı üretim alanlarının % 68,7'sinin, şekerpancarı üretiminin ise % 73,9'unun Taşköprü ilçesine ait olması ve bu açıdan ilde ilk sırada yer alması,
- İldeki buğday üretim alanlarının % 19,7'sinin Taşköprü ilçesine ait olması ve bu açıdan ilde ikinci sırada yer alması,
- İldeki buğday üretiminin ise % 24,1'inin Taşköprü ilçesine ait olması ve bu açıdan ilde ilk sırada yer alması,
- İldeki arpa üretim alanlarının % 28,7'sinin, arpa üretiminin ise % 32,9'unun Taşköprü ilçesine ait olması ve bu açıdan ilde ilk sırada yer alması,
- İldeki kavun üretim alanlarının % 14'ünün, kavun üretiminin ise % 12'sinin Taşköprü ilçesine ait olması ve bu açıdan ilde ikinci sırada yer alması,
- İldeki golden elması ağaçlarının % 26,2'sinin, üretiminin % 21,4'ünün, elma dikili alanların % 8,8'inin Taşköprü ilçesine ait olması,

- Taşköprü ilçesinin golden elması dikili alanlar bakımından ilde dördüncü, üretiminde ve ağaç sayısında ilk sırada yer alması,
- İldeki Amasya elması üretiminin % 8,4'ünün, dikili alanların % 1,1'inin, ağaç sayısının % 7,7'sinin Taşköprü ilçesine ait olması,
- Taşköprü ilçesinin Amasya elması dikili alanlar bakımından ilde dördüncü, üretiminde ve ağaç sayısında üçüncü sırada yer alması,
- İldeki starking elması ağaçlarının % 51,3'ünün, üretiminin % 45'inin, dikili alanların % 19,8'inin Taşköprü ilçesine ait olması,
- Taşköprü ilçesinin starking elması dikili alanlar bakımından ilde ikinci, üretiminde ve ağaç sayısında ilk sırada yer alması,
- İldeki Grannysmith elması ağaçlarının % 76,7'sinin, üretiminin % 78,9'unun, dikili alanlarının % 39,4'ünün Taşköprü ilçesine ait olması,
- İlde Grannysmith elması yetiştiriciliği yapılan iki ilçeden biri olması ve Grannysmith elması dikili alanlar bakımından ilde ikinci, üretiminde ve ağaç sayısında da ilk sırada yer alması,
- İlde çilek üretimi yapılan üç ilçeden biri olması ve ildeki çilek üretim alanlarının % 21,3'ünün, çilek üretiminin % 46,1'inin Taşköprü ilçesine ait olması,
- İldeki vişne üretiminin % 19,4'ünün, vişne dikili alanların % 18,8'inin, vişne ağaçlarının % 20,5'inin Taşköprü ilçesine ait olması,
- Taşköprü ilçesinin vişne dikili alanlar bakımından ilde üçüncü, üretiminde ve ağaç sayısında ikinci sırada yer alması,
- İldeki armut dikili alanların % 12,4'ünün, armut üretiminin % 5,9'unun, armut ağaçlarının % 10,9'unun Taşköprü ilçesine ait olması,
- İlde armut dikili alanlar bakımından üçüncü, üretiminde altıncı, ağaç sayısında da dördüncü sırada yer alması,
- İldeki erik üretiminin % 12,8'inin, erik ağaçlarının % 12,4'ünün Taşköprü ilçesine ait olması,
- İlde erik üretiminde dördüncü, ağaç sayısında da üçüncü sırada yer alması,
- İldeki ayva üretiminin % 12,8'inin, ayva ağaçlarının % 13,5'inin Taşköprü ilçesine ait olması,
- İlde ayva üretiminde dördüncü, ağaç sayısında da ikinci sırada yer alması,
- İldeki dut üretiminin % 6,4'ünün, dut ağaçlarının % 11,4'ünün Taşköprü ilçesine ait olması,
- İlde dut üretiminde altıncı, ağaç sayısında da dördüncü sırada yer alması
- Hayvancılık açısından önem taşıyan yonca, korunga, fiğ ve slajlık mısır gibi yem bitkileri bakımından önemli bir potansiyele sahip olması ve ilde ilk sıralarda gelmesi,

- İlçede tarımı destekleyen kurum ve kuruluşların mevcut olması,
- İlçe gıda, tarım ve hayvancılık müdürlükleri içerisinde Tosya ilçesinden sonra en kalabalık personel sayısına sahip olması,
- 271 gıda satış ve toplu tüketim yeri sayısı ile ilde dördüncü sırada yer alması,
- 8 tarım aleti bayisi ve 8 gübre bayisiyle Merkez ilçeden sonra en çok gübre ve tarım aleti bayine sahip olması,
- 2015 yılında Taşköprü sarımsak, şekerpancarı, mısır, buğday vb. ürünlerinde iyi tarım uygulamaları kapsamında üretimin gerçekleştirmiş olması ve sertifikalandırılması,
- Kastamonu Şeker Fabrikası gibi tarımsal faaliyetlere katkı yapan kuruluşların olması,
- Her yıl ilçenin tarımsal potansiyelinin artmasına ve tanıtımına katkı yapan Taşköprü Uluslararası Kültür ve Sarımsak Festivalinin yapılması,

Taşköprü ilçesi, önemli ölçüde tarımsal potansiyele sahip olmakla birlikte bu potansiyelin geliştirilmesinin önünde engel teşkil eden bazı sorunlar ve dezavantajlı durumlar da mevcuttur. İlçenin bu açıdan sahip olduğu dezavantajlar şunlardır:

- Dağlık, engebeli ve ormanlarla kaplı arazilerin varlığı,
- İklim koşullarının oluşturduğu dezavantajların bulunması (kışların uzun ve sert geçmesi, aşırı kar yağışlarının görülmesi, ilkbahar mevsiminde görülen don olayları, aşırı yağışların görülmesi, dolu yağışlarının görülmesi)
- Tarım arazilerine zarar veren su taşkınları ve sellenmelerin olması,
- Tarımsal açıdan gerekli olan malzemelerin (gübre, tohum, ilaç, mazot, makineler vb) fiyatlarının yüksek olması ve çiftçilerin çoğunluğunun bunları temin etmede yeterli sermayeye sahip olmaması,
- Üretilen ürünler için pazar bulma sıkıntısı,
- Çiftçilerin çeşitli konulardaki bilinçsizliği,
- Elde edilen gelir ile maliyetler arasındaki farkın iyice kapanması hatta bazı durumlarda giderlerin gelirleri geçmesi,
- İlçede tarımsal faaliyetler için gerekli aktif nüfusun çeşitli faktörlerin (iş bulma, eğitim vb) etkisiyle ilçe dışına göç etmesi

Sonuç ve Öneriler

Gökırmak'ın suladığı verimli alanlara sahip olan Taşköprü ilçesi, dikkate değer bir tarımsal üretime sahiptir. İlçede başta sarımsak ve şekerpancarı olmak üzere tahıl türleri (arpa ve buğday), çeşitli sebzeler (kavun, ıspanak, hıyar, domates, marul, pırasa, taze fasulye, taze lahana, sivri biber, dolma biber), çeşitli meyveler (elma, çilek, armut, ayva, erik, kiraz, vişne, dut ve ceviz) yetiştirilmektedir. Taşköprü ilçesi Kastamonu iline bağlı ilçeler arasında tarımsal açıdan önemli bir konumdadır.

Yaptığımız incelemeler neticesinde şunu söyleyebiliriz ki Taşköprü ilçesi, Kastamonu ilinde tarımsal açıdan dikkate değer bir potansiyeli barındırmakla ve tarımsal açıdan güçlü yönleri sahip olmakla birlikte, yukarıda maddeleştirdiğimiz çözülmesi gereken sorunlarla da karşı karşıyadır. Bu potansiyelin daha iyi bir şekilde değerlendirilmesi için ilçede tarımsal faaliyetler açısından engel oluşturan sorunlar ve dezavantajlı durumlarla etkin mücadele edilmesi önem arz etmektedir.

Yapılması gerekenlerin en başında, ilçede tarımsal açıdan güçlü olan ve avantaj oluşturan unsurların artırılması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gelmektedir. Sarımsak gibi Taşköprü'yle özdeşleşmiş bir tarım ürününün marka değerinin artırılması, sarımsakla ilgili bilimsel araştırmaları koordine etmek ve desteklemek üzere Sarımsak Araştırma Enstitüsü gibi Ar-Ge kuruluşlarının oluşturulması önemlidir. Bunun yanı sıra yeni markaların oluşturulması, çiftçilere yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının artırılması, pazarlama sorunlarının çözülmesi, doğal afetler karşısında çiftçilerin desteklenmesi ve tarım sigortasının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Ayrıca özellikle sarımsak gibi tarım ürünlerinin gastronomi turizmi ve tarımsal turizm bağlamında değerlendirilmesi, çeşitli etkinliklerle ilçenin tarım ürünlerinin tanıtılması önemlidir. Bu bağlamda her yıl yapılan Taşköprü Uluslararası Kültür ve Sarımsak Festivali gibi aktivitelerin artırılarak, ilçenin tarımsal ürünlerinin tanıtımı için gayret sarf edilmesi gerekmektedir. Böylelikle Taşköprü ilçesindeki var olan potansiyel daha iyi değerlendirilerek, ilçenin ekonomik durumuna daha fazla katkı sağlanabilir.

Kaynakça

Anonim. 2015. *2015 Yılı Çalışma Raporu*. Kastamonu: Kastamonu İl Gıda Tarım Ve Hayvancılık Müdürlüğü. (<http://kastamonu.tarim.gov.tr> Erişim Tarihi: 13 Şubat 2017).

Anonim. 2017. *Soğan-Sarımsak Hastalık ve Zararlıları İle Mücadele*. (<http://kilis.tarim.gov.tr/Belgeler/Yeti%C5%9Ftiricilik%20D%C3%B6k%C3%BCmanlar%C4%B1/sogan-sar%C4%B1msak.pdf> Erişim Tarihi: 21 Şubat.2017).

Avcı, S. 1993-1996. Türkiye’de Şeker Pancarı Ziraatının Coğrafi Esasları. *İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*. Sayı: 4, 267- 270.

Çetinkaya, Y. 1997. Taşköprü İlçesinin Coğrafi Etüdü. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İstanbul, 1997, 17-147.

Doğanay, H. 2011. Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 34-186.

Doğanay, H. ve Coşkun, O. 2012. Tarım Coğrafyası. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 25-167.

İbret, B.Ü. 2005. Türkiye’deki Sarımsak Tarımı ve Taşköprü Sarımsağı Üzerine Coğrafi Açından Bir İnceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 12, 17-50.

Şenol, E. ve Sezer, İ. 2014. Trabzon İli Tarımında Akçaabat İlçesinin Yeri ve Önemi. *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013) Bildirileri Kitabı*, Akçaabat, 637-650.

Ünal, V.Z., 2013. *Taşköprü İlçe Analizi*, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_16_NF8E24RY_taskopru_ilce_analizi.pdf- Erişim Tarihi: 21 Şubat 2017).

www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2017).

www.kastamonu.gov.tr/cografi-yapisi (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2017).

www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2017)

www.mgm.gov.tr (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2017).

İlkokul Programında Yer Alan Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinin Bazı Avrupa Ülkelerindeki Benzer Dersler İle Karşılaştırılması

DOI NO: 10.5578/jss.66931

Geliş Tarihi: 13.02.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Süleyman CAN*
Gözde ÇAVA KURU**

Özet

Okulda en önemli öğrenme araçlarından birisi olan oyun ve fiziki etkinlikler öğrencilerin bedensel ve fiziksel beceri gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra, kendine güvenmeyi, mutluluğu sağlayarak ruh sağlığını korumayı ve derslerde başarıyı sağlamayı amaçlamıştır. Ülkemizde ve dünyada okul öncesinden yükseköğretime kadar, çeşitli kademelerde oyun ve fiziki etkinlikler eğitime yönelik derslere rastlanmaktadır. 2012-2013 eğitim-öğretim yılında 4+4+4 kesintili eğitim sistemi ile birlikte 1- 4. sınıflara “Oyun ve Fiziki Etkinlikler” dersi uygulamaya konulmuştur. Çalışmanın amacı; Türkiye’deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersinin Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya’daki benzer derslerin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; Türkiye’de uygulanmakta olan Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi ile Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya da uygulanmakta olan Beden Eğitimi ve Spor dersleri benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelime: *Oyun ve Fiziki Etkinlikler, Beden Eğitimi, İlkokul, Avrupa Ülkeleri*

Comparison of the Play and Physical Activities Course in the Elementary School Program with Similar Courses from Some European Countries

Abstract

One of the most important tools of learning at school, play and physical activities aim to contribute to the development of students’ bodily and physical skills as well as to enhance their self-confidence, happiness, mental health and academic achievement. In our country and in the world, courses of play and physical activities can be found in different levels of schooling from pre-school to higher education. When the primary and secondary education was reconstructed as 4+4+4 in Turkey in 2012-2013, the course of “Play and Physical Activities” was incorporated into the curricula of the 1st, 2nd, 3rd and 4th grades at elementary education. The purpose of the

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, scan@mu.edu.tr

** Öğretmen, MEB, cavagozde@gmail.com

current study is to conduct an analysis of the Play and Physical Activities Course through comparison with similar courses from Germany, France, England and Italy. To this end, the study employed literature review, one of the qualitative research methods. The findings of the study revealed that the Play and Physical Course in Turkey shows some similarities to Physical Education and Sports Courses in Germany, France, England and Italy.

Keywords: *Play and Physical Activities, Physical Education, Elementary School, European Countries*

Giriş

Günümüzde sosyal, ekonomik bilimsel alanlarda hızla değişen ve gelişen dünyada bilginin ezberlenmesinin yerine elde edilmiş bilginin uygulamaya geçirilmesi kabul görmektedir. Bu gelişme sonucunda dünyada eğitim programlarının da geliştirilmesi kaçınılmazdır. Ülkeler ihtiyaçları doğrultusunda ülke politikasına uygun eğitim programları ve buna bağlı olarak her derse yönelik öğretim programı geliştirir. Her ülke eğitim programını içinde bulunduğu toplumun sosyal, ekonomik, kültürel yapısından ve politik karar verme mekanizmalarına egemen olan güçlerin çıkarlarından kaynaklı programlarını sürekli değiştirmektedir. Bu durum ülkelerin eğitim sistemlerinde değişimlerin yaşanmasını gerekli kılmaktadır. Ülkemizde, 1997-1998 eğitim-öğretim yılından bu yana ilköğretimde 8 yıllık zorunlu eğitim uygulanmaktaydı; ancak 2012 yılında yapılan bir değişiklikle zorunlu eğitim 12 yıla çıkartıldı ve 4+4+4 şeklinde kesintili olarak uygulanmaya başlandı. Bunun sonucunda 4+4+4 kesintili eğitim sistemi ile birlikte pek çok değişiklik de yapılmıştır. Yapılan en son değişiklik ile 1.- 4. sınıflar “Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi (OFE)” öğretim programı hazırlanmıştır (MEB, 2012a). Her ne kadar ders adları farklı da olsa Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi ile Beden Eğitimi dersi kazanımları yönünden benzerlikler göstermektedir. Ancak bu durum iki dersin tamamen birbirinin aynısı olduğu anlamını taşımamaktadır. Her şeyden önce bu dersin ana kazanımları öğrencilere genellikle oyun yoluyla verilmektedir. Bakanlığın bu ders için hazırladığı öğretim programı incelendiğinde, dersin dayandığı temel ilkelere ilk sırayı “Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi, oyun yoluyla öğrenme temellidir.” maddesi almaktadır (MEB, 2017: 10). Oyun ve Fiziki Etkinlik dersinin, öğrenci gelişimini oyun yoluyla sağladığı düşünülmektedir.

Dünyada oyun ve oyuncağın geçmişinin, insanlık tarihi kadar eski olduğu arkeologların yaptığı çalışmalarda ortaya konmuştur. Oyunun ve oyuncağın eskiliği insanın var olduğu zamana dayanır (Göde ve Susar, 1997: 41). Arkeolojik araştırma ve yazılı belgeler günümüzde oynanan oyunları 2000 yıl ve daha öncesine dayandırmaktadır. Örneğin, “Sek sek” gibi oyunların izine Roma harabelerinde de rastlanmaktadır. Benzer bir şekilde, “tura oyunu, topaç çevirme, saklambaç, denizin üzerinde taş kaydırma oyunu,

çatal-matal, körebe” ve benzeri türden oranlama oyunları çok eskiden beri oynanan oyunların önemli olanlarıdır. Eski Mısır’da bulunan Orta krallık dönemi duvar resimlerinde oyun tahtası üzerinde oynanan oyunlar, sıçrama oyunları, yine İ.Ö. 2600 yılında Mısır’da Ak-hor mezarında bulunan duvar resminde bir kız el vuruşma oyunu oynarken gösterilmektedir. Bazen isimlendirmelerde değişiklik olsa da, bu oyunlar ülkeden ülkeye benzer şekillerde ve materyallerle oynanmaktadır (Öğüt, 2010: 29).

Oyunun geçmişi eski zamanları kapsadığından oyunla ilgili çok değişik görüşler, tanımlar ileri sürülmüştür. Bu da insanların yaşadığı çevre, içinde bulunduğu durum, gelenek – görenek ve dini inanç vb. gibi faktörlerle de ilişkilidir. Bütün bu görüşlerin ortak noktası ise oyunun çocuk için en önemli uğraş olduğudur. Oyunlar, çocukların kendi seçtikleri (hiç değilse grupta ki belli önderlerin seçtiği) ve kendilerine göre sağlam kuralları olan eylemlerdir (Ulutaş, 2011: 237). Çağdaş bir yaklaşımla ise oyun, çocuğun kendi kendini ifade edebildiği, yeteneklerini fark ettiği, yaratıcı potansiyelini kullanabildiği, dil, zihin, sosyal, duygusal ve motor becerilerini geliştirebileceği önemli bir fırsattır. Oyun, hayatın her evresinde ama özellikle erken çocukluk ve çocukluk dönemlerinde öğrenmeyi öğrenmek için kullanılan bir araçtır. Bütün bu görüşler doğrultusunda, çocukların eğitiminde ve gelişiminde oyunun bir araç olarak kullanılmasının gerekliliği çokça bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda öğrenme ortamında beklenen öğrenci-öğretmen verimliliğinin de oyun sayesinde artacağı muhakkaktır (Öğüt; 2010: 34). Bu bağlamda oyunun çocuğa faydalarını şöyle özetleyebiliriz (Engin, Seven ve Turhan, 2004: 114; Er,2008: 304):

- 1) Çocuğun hayal gücünü geliştirir.
- 2) Dil gelişimini sağlar.
- 3) Bireyler arası etkileşimi sağlar.
- 4) Çocuğun kendi bedenini tanımasını sağlar.
- 5) Dikkatini toplamasını sağlar.
- 6) Çocuğun çevreyi gerçek yönleriyle tanımasını ve araştırmasını sağlar.
- 7) Karar verme ve mantık yürütme yeteneğini geliştirir.
- 8) Çocuğun fazla enerjisini olumlu yönde kullanmasını sağlar.
- 9) Birçok kural oyun aracılığı ile kolaylıkla öğrenilir.
- 10) Öğrenme etkinliklerine genişlik kazandırır.
- 11) Sınıftaki durgunluk ortamının yerini öğrenci aktivitelerine dayanan etkinlikler alır.

Oyun ve fiziki etkinlikler dersinin amacı; öğrencilerin oyun ve fiziki etkinlikler yolu ile yaşamları boyunca kullanacakları temel hareketler, aktif ve sağlıklı yaşam becerileri, kavramları ve stratejileri ile birlikte bunlarla ilişkili

yaşam becerilerini geliştirerek bir sonraki eğitim düzeyine hazırlamaktır (MEB, 2012b: 7). Dolayısıyla ülkelerin ihtiyaç duyduğu nitelikteki bireyleri yetiştirebilmek için oyun ve fiziki etkinlikler dersinin önemli bir etkisi olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde benzer ders olarak yer alan beden eğitimi dersinin önemini ve etkisini Avrupa ülkeleri de kabul etmektedir. Beden Eğitimi dersi, bütün Avrupa'da ilk ve alt ortaöğretim kademelerinde zorunlu olup, ana öğretim programının önemli bir parçasıdır. Ülkeler de aynı şekilde spor ve fiziksel etkinliklerin boş zamanı yararlı bir biçimde değerlendirme yolu olduğunun altını çizmişlerdir (Eurydice Raporu, 2013). Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; Türkiye'deki İlkokul Programında yer alan oyun ve fiziki etkinlikler dersinin bazı Avrupa ülkelerindeki benzer derslerle karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada elde edilen sonuçlar; Türkiye'nin ilköğretim kademesindeki oyun ve fiziki etkinlik ders programlarının yeniden yapılandırılmasını ve güçlendirilmesini destekleyeceği, konu ile ilgili yeni çalışmalara ışık tutacağından dolayı oldukça önemlidir. Bunun için araştırmanın problem durumu ise şöyle belirlenmiştir: "Türkiye'deki İlkokul Programında yer alan Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersinin bazı Avrupa ülkelerindeki (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya) benzer derslerle benzerlik ve farklılık gösteren yönlerini ortaya koymaktır." Bu problem doğrultusunda araştırmanın alt problemleri şunlardır:

- 1) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da nasıl isimlendirilmiştir?
- 2) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da benzer derslerde ulaşılmak istenilen hedefler nelerdir?
- 3) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da ki benzer dersine ayrılan süre ne kadardır?
- 4) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da benzer derslerde yapılan etkinlikler nelerdir?
- 5) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da benzer dersinde sorumlu (öğretici olarak) olan kimlerdir?
- 6) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da benzer derslerin dersinde öğrenciler nasıl değerlendirilir?
- 7) Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya' da benzer derslerden öğrenciler nasıl muaf olmaktadır?

1. Yöntem

1.1. Araştırma modeli

Araştırmada, Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki benzer derslerin karşılaştırılması amacıyla nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma deseni içerisinde yer alan doküman incelemesi tekniği kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi araştırmada hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 191).

1.2. Verilerin toplanması ve veri kaynakları

Araştırma verileri yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Literatür taraması; veri toplama, toplanan verinin önemini tartışılması, problemle ilişkisinin kurulması ve bilginin sınıflandırılması aşamalarından oluşan bir süreçtir. Teknikte verilerin var olan kaynak, doküman ve belgeler vb. incelenerek toplanması amaçlanır (Balcı 2016: 221; Karasar 2015: 229). Ülkelerin programlarına ulaşmak için araştırma grubu içerisinde yer alan ülkelerin Eğitim Bakanlıklarının internet sayfaları incelenmiş, buradan ilgili olan araştırmanın amacına uygun program elde edilmiştir. Veri kaynağı olarak tespit edilen ülkelerin programları kullanılmıştır.

1.3. Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen kriterlere göre betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımı, verilerin araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre organize edilmesine ve görüşmede kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak sunulmasına imkan vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 243). Bu doğrultuda elde edilen veriler seçilmiş, düzenlenmiş, benzerlikler ve farklılıklar bir araya getirilmiş, karşılaştırılmış olup, buna göre de yorumlanmıştır. Verilerin analizi yapılırken araştırmacılar tarafından kodlamalar yapılmış, daha sonra araştırmacılar arasında kodlamalara ilişkin güvenilirlik hesaplanmıştır. Araştırmacılar arası güvenilirlik 0.82 olarak belirlenmiştir.

2. Bulgular

Bu bölümde, Türkiye' deki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi ile Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki benzer dersler incelenmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' deki Benzer Derslerin İsimlendirilmesi

Ders İsimleri	
Almanya	Spor
Fransa	Beden Eğitimi ve Spor
İngiltere	Beden Eğitimi
İtalya	Beden Eğitimi
Türkiye	Oyun ve Fiziki Etkinlikler

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye'de ilkökul programlarında uygulanan Oyun ve Fiziki etkinlikler dersi Avrupa ilkökul programında farklı isim olarak uygulanmaktadır. Almanya'da Spor, Fransa'da Beden Eğitimi ve Spor, İngiltere'de Beden Eğitimi, İtalya'da Beden Eğitimi olarak isimlendirildiği görülmektedir.

Tablo 2. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' deki Benzer Derslerin Amaçları

Derslerin Amaçları	
Almanya	Nitel Amaçlar
Fransa	Nitel- Nicel Amaçlar
İngiltere	Nitel- Nicel Amaçlar
İtalya	Nitel Amaçlar
Türkiye	Nitel- Nicel Amaçlar

Ulusal amaçlar gibi öğrenme çıktıları da fiziksel, kişisel ve sosyal gelişimle ilgili becerileri kapsamakta ve sağlıklı bir yaşamın önemini altını çizmektedir. Bu bağlamda Tablo 2 incelendiğinde Almanya ve İtalya' da dersinin amacının nitel amaçlar olduğu görülmektedir. Fransa, İngiltere ve Türkiye'de nitel- nicel amaçlar yer aldığı görülmektedir. Burada amaçların bütününde bir benzerlik olduğunu söylemek olasıdır.

Tablo 3. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' de Benzer Derslere Ayrılan Süreler

İlkokul Haftalık Ders Saati							
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	Toplam
Almanya	2 saat	3 saat	3 saat	3 saat	-	-	11 saat
Fransa	9 saat		11 saat			-	20 saat
İngiltere	1 saat 30 dk	1 saat 30 dk	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	11 saat
İtalya	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	2 saat	-	10 saat
Türkiye	5 saat	5 saat	5 saat	2 saat	-	-	17 saat

*Bu tabloda değerlendirme; ülkelerde zorunlu olan İlkokul sınıf programına göre yapılmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde ülkelere göre ders süreleri yer almaktadır. Almanya'da İlkokul programında yer alan Spor dersinin toplam süresi 11 saattir. Fransa'da İlkokul programında yer alan Beden Eğitimi ve Spor dersinin toplam süresi 20 saattir. İngiltere'de İlkokul programında Beden Eğitimi dersinin toplam süresi 11 saattir. İtalya'da İlkokul programında Beden Eğitimi dersinin toplam süresi 10 saattir. Türkiye' de ise İlkokul programında yer alan Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersinin toplam süresi 17 saattir. Bu sonuçlar ışığında toplam ders süresi sıralamasına baktığımızda; Fransa (20), Türkiye (17), Almanya ve İngiltere (11), İtalya (10) şeklinde sıralandığını görmekteyiz.

Tablo 4. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' de Benzer Derslerde Yapılan Etkinlikler

Derslerde Yapılan Etkinlikler	
Almanya	Yüzme, jimnastik, oyun, dans, atletizm
Fransa	Yüzme, Açık hava ve macera, jimnastik, oyun, dans, atletizm
İngiltere	Yüzme, Açık hava ve macera, jimnastik, oyun, dans, atletizm
İtalya	Okul özerkliği
Türkiye	Okul özerkliği

Tablo 4 incelendiğinde Almanya'da yüzme, jimnastik, oyun, dans, atletizm etkinliklerin yapıldığı görülmektedir. Fransa ve İngiltere'de yüzme, açık hava ve macera, jimnastik, oyun, dans, atletizm etkinliklerin yapıldığı görülmektedir. İtalya ve Türkiye'de ise etkinliklerin Öğretim Programı içeriğine bağlı olarak okul özerkliğine (okulun kararına) bırakıldığı görülmektedir (Eurydice Raporu, 2013). Bunun yanında İtalya ve Türkiye'de bu derslerin uygulanışında, okulun sahip olduğu eğitim – öğretim ortamının da önemli ve etkili olduğunu söylemek olasıdır.

Tablo 5. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' de Benzer Dersleri Yürütmekle Sorumlu Olan Öğretmenler

Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinde Sorumlu Olan Öğretmenler	
Almanya	Sınıf Öğretmeni
Fransa	Sınıf Öğretmeni
İngiltere	Okul Özerkliği
İtalya	Sınıf Öğretmeni
Türkiye	Sınıf Öğretmeni

Tablo 5 incelendiğinde, Almanya, Fransa, İtalya ve Türkiye'de dersler sınıf öğretmenleri tarafından yürütülmektedir. İngiltere'de ise dersler sınıf öğretmeni mi yoksa uzman öğretmen tarafından yürütüleceği konusunda okullar karar verebilmektedir. Burada benzer dersleri yürütmekle sorumlu olan öğretmenleri açısından ülkeler arasında büyük bir benzerlik olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' de Benzer Derslerde Öğrencilerin Değerlendirilme Biçimleri

Derslerde Öğrencilerin Değerlendirilmesi	
Almanya	Genel değerlendirme, Sene sonu değerlendirme
Fransa	Merkezi değerlendirme ölçekleri, Genel değerlendirme
İngiltere	Merkezi değerlendirme ölçekleri, Biçimlendirici değerlendirme, Sene sonu değerlendirme
İtalya	Genel değerlendirme, Biçimlendirici değerlendirme, Sene sonu değerlendirme
Türkiye	Genel değerlendirme, Biçimlendirici değerlendirme, Sene sonu değerlendirme

Tablo 6 incelendiğinde, Almanya'da Spor dersinin genel değerlendirme ve sene sonu değerlendirme, Fransa'da Beden Eğitimi ve Spor dersinin merkezi değerlendirme ölçekleri ve genel değerlendirme ile değerlendirildiği, İngiltere'de Beden Eğitimi dersinin merkezi değerlendirme ölçekleri, biçimlendirici değerlendirme, sene sonu değerlendirme ile değerlendirildiği. İtalya'da Beden Eğitimi dersinin genel değerlendirme, biçimlendirici değerlendirme ve sene sonu değerlendirme ile değerlendirilmektedir. Türkiye'de ise genel değerlendirme, biçimlendirici değerlendirme ve sene sonu değerlendirme ile değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla tüm ülkelerde benzer değerlendirmelerin yapılmakta olması sonucunda, derse gerekli önemin verildiğini söylemek olasıdır. Bunun da benzer derslerde çoğunlukla gösteri metoduyla birlikte yaparak-yaşayarak öğrenme metodunun uygulanmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Tablo 7. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye' de Benzer Derslerde Öğrencilerin Muaf Olma Durumları

Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinde Öğrencilerin Muafiyet Durumları	
Almanya	Geçici durumlar için ebeveyn talebi, daha uzun durumlar için sağlık raporu
Fransa	Geçici durumlar için ebeveyn talebi, daha uzun durumlar için sağlık raporu
İngiltere	Geçici durumlar için ebeveyn talebi, daha uzun durumlar için sağlık raporu
İtalya	Geçici durumlar için ebeveyn talebi, daha uzun durumlar için sağlık raporu
Türkiye	Sağlık Raporu

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin dersten muafiyet tutulması için Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya'da geçici durumlar için ebeveyn talebi, daha uzun durumlar için sağlık raporu gerekliliği görülmektedir. Türkiye'de ise sağlık raporu öğrencilerin dersten muaf tutulması için gereklidir. Ayrıca dersin muafiyet durumlarını belirlemede sorumlu öğretmenlerin söz sahibi olmadığı görülmektedir. Bunun yanında resmi olarak öğrencilerin dersten muafiyet tutulması için Türkiye'de sağlık raporu görülse de, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ebeveyn ve sağlık uzmanlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Ülkemizde, 2012 yılında yapılan bir değişiklikle İlkokul programlarında yer alan Beden Eğitimi ve Spor öğretim programının içeriği ve adı değiştirilerek 1.- 4. sınıflar için “Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi” öğretim programı hazırlanmıştır. Avrupa ilkokul programında ise Beden Eğitimi ya da Spor öğretim programıyla yer almaktadır. Bütün ülkelerin ilgili okullarındaki beden eğitiminin temel amaçlarının içerisinde; fiziksel, sosyal, duygusal becerileri, bilişsel süreçleri, motivasyon ve ahlaki unsurlarla birlikte geniş bir beceri ağını kapsamakta olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu nedenle hemen hemen bütün ülkeler gençlerin bir bütün olarak gelişimlerini ana amaç olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda çalışmada; Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye'nin İlkokul programındaki Oyun ve Fiziki Etkinlik dersi ile Beden Eğitimi ve Spor dersleri incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular ışığında: Türkiye' de uygulanmakta olan Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya da uygulanmakta olan Beden Eğitimi ve Spor dersleri ile benzerlik göstermektedir.

Dolayısıyla oyunun, beden eğitiminin ve sporun önemi bütün Avrupa ülkeleri eğitim programlarında belirtilmiş olup, önemi de açık ve net olarak vurgulanmıştır. Buna karşın çalışma grubumuzdaki ülkelerin beden eğitimine ayrılan öğretim süreleri saat bazında karşılaştırıldığında, Fransa ve Türkiye'nin Almanya, İngiltere ve İtalya'ya göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ülkemizde ders saatinin fazla olmasının amaca uygun kullanım anlamına gelmediği Dağdelen ve Kösterelioğlu (2015) tarafından yapılan çalışmada ortaya konulmuştur. Bu çalışma bulgularına göre Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersinin diğer derslerdeki eksikleri tamamlamak için kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda ülkelerin ilkokul öğretim programlarında; genellikle koşma, zıplama, yürüme, yakalama ve atış gibi başlıca fiziksel etkinliklerin olduğu görülmüştür. Bunun yanında oyunlar da ise tipik olarak top oyunlarının oynandığı da görülmektedir. Ayrıca Türkiye ve İtalya'da etkinliklerin okul özerkliğine bırakıldığı, Almanya, Fransa ve İngiltere' de ise yüzme, açık hava ve macera, jimnastik, oyun, dans ve atletizm etkinliklerin yapıldığı görülmüştür.

Oyun ve fiziki etkinlikler dersine karşılık gelen dersler genellikle sınıf öğretmenleri tarafından yürütülmektedir. Bu durumda oyunun, beden eğitiminin ve sporun temel amaçlarının okullarda hayata geçirilmesinde önemli rol oynayanların ise tartışmasız uygulama öğretmenleri olacağını söyleyebiliriz. Ancak Bayat, Kaymak ve Balcı (2016) tarafından yapılan çalışmanın bulgusuna göre sınıf öğretmenlerinin Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersine ilişkin alan bilgilerinin yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında ülkemizden farklı olarak İngiltere'de ise dersin yönetimi okul özerkliğine bırakılmıştır. Burada dersin sınıf öğretmeni mi yoksa uzman

öğretmen tarafından mı yürütüleceği konusunda okullar karar verebilmektedir. Uzman öğretmen ile ders sürecinde öğrencilere yansıtılacak ders alanına ilişkin bilginin daha özelleşeceği ve öğrencilerin bu derslere katılımının yüksek olacağı söylenebilir.

Bunun yanında bütün ülkelerde eğitim-öğretim yılı boyunca öğrencilerin derse katılımları, ilerleme ve gelişimleri düzenli bir biçimde izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Buna karşın, araştırma yöntemleri, eğitim kademelerine ve ülkelere göre farklılık göstermektedir. Burada en sık kullanılan genel değerlendirme ve biçimlendirici değerlendirme türleridir. Buna ek olarak, Fransa ve İngiltere'de beden eğitimi ve spor dersleri için geliştirilmiş merkezi değerlendirme türü de kullanılmaktadır.

Bu tür dersler birebir uygulamaya yönelik olup, öğrencilerin daha iyi kavrayabilmesi, yetişebilmesi ve gelişebilmesi açısından yaparak yaşayarak öğrenme metodu uygulandığı için öğrencilerin derse aktif katılımı en önemli etkidir. Bunun yanında çeşitli sağlık sebeplerinden dolayı öğrenciler her zaman derse aktif olarak katılamayabilirler. Bu durumda çözüm olarak öğrenciler geçici ya da sürekli olarak beden eğitimi derslerinden muaf tutulabilirler. Bunun uygulamalarında ise, Avrupa ülkelerinde; geçici durumlar için ebeveyn talebi, daha uzun durumlar için sağlık raporu gerekli iken Türkiye'de ise dersten muaf olabilmek için resmi olarak sağlık raporu gereklidir. Ancak ülkemizde de geçici durumlar için ebeveynler öğretmenlerimizden talepte bulunabilmekte ve öğretmenlerimizde bunu iyi niyetle yerine getirmektedirler. Bu sonuçlar doğrultusunda önerilerimiz aşağıdaki şekildedir.

- 1) İlkokullarda Oyun ve Fiziki Etkinlik derslerine büyük bir çoğunlukla sınıf öğretmenleri girmektedir. Bunun için sınıf öğretmenlerinin Lisans eğitimlerinde Oyun ve Fiziki Etkinlikler hakkında yeterli bilgiye sahip olan, bu alanın uzmanı Beden Eğitimi ve Spor alanında uzman öğretim üyelerinin derse girmeleri sağlanmalıdır.
- 2) Lisans eğitimlerinde Oyun ve Fiziki Etkinlik hakkında yeterli bilgiye sahip olamayan sınıf öğretmenleri için hizmet içi eğitim düzenlenebilir.
- 3) İlkokullarında Oyun ve Fiziki Etkinlik dersine daha fazla önem verilerek, Oyun ve Fiziki Etkinlik dersinin amaçlarına uygun şekilde işlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca bu ders saatlerinde başka derslerin işlenmesinin önüne geçilmelidir.
- 4) İlkokullarda Oyun ve Fiziki Etkinlik dersinden öğrencilerin geçici durum için muaf tutulabilmesi sağlık raporunda olduğu gibi keyfiyetçiliği ve su istimalleri önlemek adına, ebeveyn talebi de resmi hale dönüştürülmelidir.

Kaynakça

Avrupa Komisyonu/EACEA/Eurydice. 2013. *Avrupa'daki Okullarda Beden Eğitimi ve Spor*. Eurydice Raporu. Lüksemburg: AB Yayın Ofisi.

Balcı, A. 2016. *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bayat, S., Kaymak, M. N., & Balcı, O. 2016. Sınıf Öğretmenlerinin Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinde Karşılaştıkları Güçlüklerle İlişkin Görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 13 (3), 4917-4930.

Dağdelen, O. ve Kösterelioğlu, İ. 2015. İlkokullardaki Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (19), 97-128.

Engin, A. O., Seven, M. A. ve Turhan, V. N. 2004. Oyunların Öğrenmedeki Yeri ve Önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 109-120.

Er, A. 2008. Çocuklara Yabancı Dil Öğretiminde Sınıf İçi Etkinlik Olarak Oyun Kullanımı. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 301-310.

Göde, D. ve Susar, F. 1997. Okul Öncesi Eğitimin Önemi ile Bu Eğitimde Oyunun ve Bedensel Etkinliklerin Rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 39-48.

Karasar, N. 2015. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MEB. 2012a. *12 Yıl Zorunlu Eğitim: Sorular-Cevaplar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB. 2012b. *Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Öğüt, E. 2010. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımına Bir Bakış: Geleneksel Çocuk Oyunlarının Yaşatılması İçin Öneriler*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.

Ulutaş, A. 2011. Okul Öncesi Dönemde Drama ve Oyunun Önemi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 232-242.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. 2016. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sanat ve Hayat Bağlamında, Sanat/Zanaat Söylemi

DOI NO: 10.5578/jss.66172

Erdal ÜNSAL*

Geliş Tarihi: 29.06.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Sanatın ve zanaatın, sanat hayat pratiği konusunda ki süreçleri farklı biçimde ortaya konmuş ve farklı anlaşılmıştır. Sanat bu pratiği, ekonomik sistemler ve bu sistemlerin ortaya koyduğu kurumlar üzerinden algılayarak sanat tarihi boyunca bunun mücadelesini vermiştir. Zanaat zaman içinde ortadan kalkmasına karşın, meslek niteliğini korumuş ve endüstriyel değişimler doğrultusunda yeni meslekler biçiminde (teknisyen, mühendis v. b.) ortaya çıkmıştır. Sanat, insanın yaratıcı ediminin teknik boyutundan, sanat eserinin yapısı ve üretim süreci gereği kaçınırken, zanaat farklı biçimlere bürünerek, sanat içerisine dâhil edilmeye çalışılmıştır. Sanat sürekli zanaatın bir karşıtı gibi görülmüş, sanatın ve zanaatın iç işleyişleri ve ortaya koydukları ürün açısından bu yanlış düşünce doğmuştur. Oysa sanat, doğayla karşıt bir tavır içerisinde olmuş ve sanatçı da kendine özgün doğasını yaratmaya çalışmıştır. Günümüz de bu iki kavramının kasıtlı ya da kasıtsız, bu biçimde değerlendirilmesi, karşımıza her şeyin sanat olabileceği gibi bir düşüncenin doğmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Hayat, Bağlam, Zanaat, Söylem

The Speech “Art/Craft” In Context With Art and Life

Abstract

The processes of art and craft on practices of art life were presented and read differently. During the art date, art struggled on this, perceiving this practice over economic systems and institutions which were presented by these systems. Although craft was disappeared afterwards, it maintained the quality of its own profession, and in the direction of industrial change, appeared in the form of new professions (technician, engineer etc.). While art refrains from the technical aspect of human creative act because of the structure of the art-work and production process, craft, with different forms, it was tried to be included into the art. Art has always been seen as an antagonist of craft; this wrong idea arised by interior operations and the product which was presented. But art has been in an anti-nature attitude and the artist has tried to create his/her original nature itself. Recently, intentionally or unintentionally, this kind of the assessment of these two concepts, has leded a thinking that everything might be “art”.

Keywords: Art, Life, Context, Craft, Speech

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, eunsal@aku.edu.tr

Giriş

Bilim ve sanatın, popüler düşüncenin aksine, birbirlerini tamamladıkları, birbirlerine katkı sundukları ve birbirlerini kışkırttıkları gerek sanat tarihi gerekse bilim tarihi süreci içerisinde görülmektedir. Bilim ve sanat arasındaki birbirlerini güdüleyici bu ilişki, Rönesans olarak adlandırdığımız, bilim ve sanatta büyük dönüşümlere neden olan bir dönemi yaratmıştır. Rönesans öncesi, sanat farklı bir toplumsal konumda yer almaktaydı. Bu konum, disiplinler arası diyebileceğimiz bir ekip çalışmasına dayanmaktadır ve zanaat olarak görülmektedir. Rönesans'la beraber sanat ve zanaat ayrımı giderek tarihsel süreç içerisinde netleşmiştir. Bu netleşen ayrımında sanatın bireysel bir eylem, yapılan ya da ortaya konan yapıtın tek ve benzersiz olduğu düşüncesi egemen rol oynamaktadır. Bugün bile hala, her şeyin sanat, herkesin sanatçı olabileceği gibi, bütünüyle sanatın teknik yanına gönderme de bulunan bir yargı sürmektedir. Sanat bütünüyle ne teknik, ne oyuna ya da eğlendirici özelliğe dayalı, ne de zevk vericidir. Sanat bu saydığımız yararcı nitelikleri, sadece kendine özgün dilini zenginleştirmek, arzuladığı mesajı ya da duygulanımı uyandırmak için kullanır. Dahası, sanat öğretilmez, ancak sanata ve sanat üretmeye ilişkin yöntemlerin varlığı ve uygulamaları vardır. Çünkü sanatçının yapıtla kendisi arasında yaşadığı bitmek bilmez mücadele, her sanatçıya özgü biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sanatta malzeme, yöntem ve araç gereç asli unsur değildir. Malzemeye; işlevsellik, gereksinim gibi güncel yaşama ilişkin kimi eklemlemeler yapıldığı da, ortaya çıkan nesne zanaat diye adlandırılmaya başlanır. Ve sanatın gereksindiği bireyselliğin belirlediği yaratıcılık eyleminin alanından çıkmaya başlar. Yoğun emek gerektiren biçimlendirme ya da gelenekselleşmiş bir teknik söz konusuysa orada sanat tartışmalarının başladığını ya da başlayacağını varsaymaya başlayabiliriz(görmeye başlarız). Geleneksel ve modern sanat diye adlandırdığımız dönemlere ilişkin sıkça karşımıza çıkan bu tartışma, sanatsal üretim nesnelere sıradan alışıldık maddi kültür öğelerinden ayrılarak yüceltilmesine dek sürmüştür ve artık sanat eseri yüksek kültür ürünüdür ve ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu yazı geçmişten bugüne süregelen ve günümüzde de hala geçerliliğini koruyan ama güncel sanat ya da post modern sanat kapsamında da sıkça saldırılan bir kavramın; sanatçı ve kullandığı malzeme arasındaki iletişimin var edici yönünü hesaba katarak, günümüz sanatçı modelinin bu tartışma da ki yerine ilişkin varsayımlar da bulunmaktadır. Sanat/zanaat ve sanatçı/zanaatçı kavramlarının geçmişte ki konumlarına göz atarak, bugüne taşımak ve bugün bu kavram çiftleri arasındaki ilişkinin boyutlarını tartışmaktır. Çünkü bu kavram çiftleri arasındaki ilişki bugün bile karşıtlık- ki karşıtlık aynı zamanda tamamlayıcılık gibi bir niteliği de bu kavram çiftine ekler- ve derin bir ilişki biçiminde

görülmekte, sanata zanaatı eklemeye çalışmaktadır. Sanat ve sanatçı, sanat tarihi boyunca, sanatın kurumsallaşmasına karşı çıkmış ve bu uğurda avangard söylemler ve edimler geliştirmiştir. Sanat bu anlamda modern dönem bakış açısından da görülebileceği gibi, kendi içinde kendine yoğun eleştiriler yöneltebilmekte ve hesaplaşmasını yapabilmektedir. Bu nedenle, sanat ve zanaat ilişkisi başlangıcından bugüne taşınmış, zanaat kavramının bugün neredeyse tümüyle yok olduğu düşünüldüğünde, bugün bu kavramın yerine endüstri toplumunda karşılık gelebilecek ve meslek olarak adlandırabileceğimiz alanların sanatla ilişkisi tartışılacak ve sanatla kurulmaya çalışılan ilişkisinin anlamı sorgulanmaya çalışılacaktır. Burada söz konusu edilen sanat kavramı, yapısı ve başlangıçtaki görevi nedeniyle, görsel sanatlar ya da plastik sanatlar genelinden resim sanatı özeline vurgu yapmaktadır.

1. Sanat ve Hayat

1.1. Rönesans'a Doğru

Modern çağ diye adlandırdığımız ve genellikle de Rönesans'la birlikte ortaya çıkan, XX. Yüzyıla kadar süren, daha çok sınıfsal ilişkilerin yarattığı siyasal ve ekonomik düzenin sanat üzerinde yarattığı olumsuz yargı ki bu yargı sanatın aşırı derece de yüceltimine vurgu yapar- sanat ve hayat arasında ki bağın çözülme sürecinin başlangıcını yaratır. Bu bağ Rönesans'a kadar, sanatın bir meslek olmasından dolayı, işlevsel bir niteliğe sahiptir.

Daha önceleri, Ortaçağ'dan Rönesans'a kadar olan dönemde, sanatın kutsal mekânlarda ya da halkın uğrak yerlerinde halkla sürekli karşılaşma durumunda olduğunu görüyoruz. Ama adının bilindik bugünkü anlamında sanat olduğu konusunda görüş birliğine sahip değiliz. Ama yararçı ve işlevci bir konumda olduğunu ve basım ve çoğaltma tekniğinin olmadığı bir dönemde, önemli bir eksikliği giderdiğini ve sanatçının da olabildiğince kurallara ve istemlere bağlı kaldığını, kendine özgü bir alanı kendine açmadığını da görmekteyiz. Bu dönem de sanat gibi sanatçı imgesi de dönemin kolektivist anlayışına uygun olarak, yapıtlarını imzalamayan onu herkesin malı sayan Ortaçağ'a uygun dinsel bir anlayışa sahiptir.

Gotik sistem de, tıpkı çağın bilimi (ya da felsefesi gibi) herkesin malıydı; her sanatçı ona katkılarda bulunup kendine göre onu yorumlarken, o gerçekte hiç kimseye ait değildi. Bugün bile, birçok Gotik yapının mimarı ve o yapılarda çalışan yüzlerce sanatçı ya hiç tanınmamakta, ya da isimleri bir şans eseri olarak bilinmekte, sonraki kuşaklara başkaları tarafından aktarılmış olduğu için ulaşabilmektedir (Akyürek, 1994: 67).

Ortaçağ insanı için bir sanat eserinin ve onu güzelliğinin algılanması, insan aklının bir işlevidir. Sanat eseri, güzelliğini oluşturan iç düzenini çarpıcı bir biçimde açıklamalı, bize anlatmalı, göstermelidir; bizim bilme yetimize seslenmelidir (Akyürek, 1994: 70).

Resim ve heykelde açık- seçik anlatım ilkesi, her şeyden önce öyküleyici içeriğin görsel bir şema ile anlatılabilmesini amaçlamaktadır. Sanatçının kaygısı budur. Katedrallerin ikonografik programları da genellikle bu sanatçılara en ince ayrıntılarına değin skolâstik din adamlarınca anlatılmaktaydı (zaten çoğunlukla bu sanatçıların kendileri de din adamlarıydı) (Akyürek, 1994: 74).

Bu dönem de birey anlayışı da bu doğrultuda kolektivist anlayış nedeniyle yoktur ve bu nedenle de Ortaçağ sanatçısı için özgünlük denen kavram da ona uzaktır. Doğa da aynı biçimde, birey anlayışı gibi maddi oluşundan ve kutsal inancın bir yaratısı olduğundan dolayı göz ardı edilir ve bunun deneysel olarak algılanması ve gözlemlenmesi bile düşünülmezdi. Zaten var olan ve var olması gereken şeyler için kutsal kaynaklara başvurularak onların bilgisi elde edilebilirdi. Sonuçta, sembolleşmiş ve simgeleşmiş bir anlatım biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin sanatı açıklık, anlaşılabilirlik üzerine kurulmuş, sanat ve toplum arasındaki bağ-bilindik anlamda doğru çizim, özgünlük, algılayış, kavrayış ve imgelem gibi sanatçıya ait özel niteliklerin anlatım da öne çıkmamasına karşın- kurulmuş, sanat, dindaşları için gerekli olan içsel ve aşkını niteliği öne çıkaran bir biçimde gereksinimi yerine getirmiştir.

“Ruhun etkinlikleri”ni sanatta göstermeyi Yunanlılar bulmuştu; ama Ortaçağlı sanatçı bu amacı ne denli farklı yorumlarsa yorumlasın, bu miras olmasaydı, Kilise, kendi amaçları için, hiçbir zaman resim kullanamayacaktı... “Okumasını bilen için yazma neyse, okuma yazma bilmeyen için de resim odur” Papa Gregorius Magnus’un öğretisini anımsayalım (Gombrich, 1980: 122) .

Öncelikle resim “Tanrının evini güzelleştirmeye” ; ikincisi, azizlerin yaşamlarını anımsatmaya ve son olarak, resim “dindışı kesimin edebiyatı olduğundan” eğitim görmemişlerin zevk almasına yarar (Eco, 1999: 33) .

Rönesans’la birlikte, toplumsal ve ekonomik düzlemde yeni görüntüler ve sistemler belirmeye başlar. Ortaya çıkan yeni bir sınıf sanatın da dâhil olduğu kültürel kurumları değiştirmeye başlamaktadır. Ortaçağ dünya görüşünün bütüncül yapısı, parçalanmakta ve parçalı bir dünya görüşü; bireysellik ve doğaya karşı deneyselci bakış açısı öne çıkmaya başlamaktadır.

Skolastik’in tek bir mutlak doğru ve nesnel gerçeklik koşullanmasından kendini kurtaran sanatçı, kendi öznelliğinin tadını

çıkarmakta, yine dinsel konuları tanımlamakta olduğu resimlerine “kendi seçtiği” göz düzeyinden ve kendi bulunduğu noktadan bakmakta, perspektifin ilk denemelerini yapmaktadır (Akyürek, 1994: 99) .

Rönesans’a kadar olan dönemde, resmin ana teması ve resmin yer aldığı mekân, gerçek dünyada geçmezken, şimdi artık hem figür hem de mekân gerçek dünyadan alıntılanmıştır. İlgi tamamen gerçek dünyaya yönelmiştir. Sadece betimlenmek istenen dünya değil, resimlenen konu anlatılmak istenen bir sahnede figürlerin nasıl duracakları, bu anlam doğrultusunda, figürlerin nasıl gözükecekleri gibi- enine boyuna irdelenmekte, en iyi biçimde betimlenmek istenmektedir. Daha ileriki aşamalarda, sanatçının özgürlüğü ve özgünlüğü gündeme gelince, sanatçının iş yaptığı piyasanın da bu doğrultu da dönüştüğü, rekabet gibi kavramların gündeme geldiği, popüler olanın ve olmayanın kendine özgü bir biçimde bedel ödemeye başladığı görülmektedir. Yine de sanatın, destekleyicileri ve alıcıları değişmesine karşın yararlı ve işlevsel yanını korumakta, toplumsal anlam da anlaşılabilir, açıklanabilir niteliğini sürdürmektedir. Sanat hala hayatla olan bağını ve öğreticiliğini- bu anlamda- yitirmemiştir. Ama hedefi öbür dünya değil bu dünyadır.

1.2. *Rönesans’dan Günümüze*

XVIII. yüzyıl, yeni bir sınıfın doğması, endüstri devrimi gibi değişimler nedeniyle, ayrıca bir kentleşme sürecini de kapsar. Kentlerde toplanan nüfusun yarattığı kente özgü yapılanmalar sanatın kentle olan alışverişini artırmış, sanatçılarda kentli olmuşlardır. Kentleşme bu sürecin doğal bir sonucudur. Çünkü bilimsel ve teknolojik alanda ki gelişmeler iş bölümü denilen bir kavramın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim biçimlerinin neredeyse tamamı birbirlerine gereksinir biçimde yapılanmış ve kent ekonomik ve sosyal anlamda da bir canlılığı simgeler olmuştur.

Kent, ne kadar genişlerse, işbölümünün belirleyici koşullarını o kadar fazla üretir. Büyüklüğünden dolayı, çok geniş bir yelpazede uzanan hizmetleri içine alabilen bir çevre yaratır. Ama aynı zamanda, aynı mekân içerisindeki birey sayısının artması ve müşteri kapmak için edilen rekabet, bireyi, belli bir alanda uzmanlaşmaya zorlar- bu uzmanlık, onu bir başkası tarafından kolayca yerinden edilmekten uzak tutsun diye. Şurası kesindir ki kent hayatı, insanın hayatta kalmak için doğayla giriştiği mücadeleyi, insanlararası bir kazanç mücadelesine dönüştürmüştür (Simmel, 2003: 98) .

XIX. yüzyılda, değişen ekonomik ve toplumsal koşullar sanat ve sanatçı kavramlarında köklü biçimde değişikliğe ve dönüşümlere neden olmaktadır. Sanatta, ortak bir beğeni ve yönelim yoktur; birlik ve bütünlük kavramları yok olmuştur. Hem alıcı hem de sanatçı için sanatta olasılıkların büyüdüğü, beğenilerin bu oranda farklılaştığı bir dönemin ortaya çıkmaya

başladığına tanık oluyoruz. Artık bireysel beğeni ve bireysellik hem alıcı hem sanatçı için aralarındaki mesafeyi açmaya başlamaktadır.

“Sanat” sözü, bizler için değişik bir anlam kazandı. Ve XIX. yüzyıl sanatının tarihi, hiçbir zaman, çağının en çok aranan veya en iyi ödenen ustalarının tarihi olmayacak; tersine, karşı- gelenekçi olma korkusuzluğunu ve inatçılığını gösteren, zamanın egemen ve geleneksel kurallarını eleştirerek, onları korkmadan didik didik eden ve sanatlarına yeni olanaklar yaratan bir küme dışarıda bırakılmış insanın sanatının tarihi olacaktır (Gombrich: 399) .

Sanatta ki bu sanatçı bireyselliğinin ve ekonomik sistemin bir uzantısı olarak bir sanat piyasasının gelişmesi, akademiler, galeriler ve müzeler gibi kendine özgü kurumların oluşmasına yol açmış ve günümüze kadar, bu kurumlar sanat edimi türleri ne kadar çeşitlense de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Modern sanat olarak adlandırdığımız dönem, bireysel sanatçı tavırlarının üslup birliğine dönüştüğü ve bu dönem sürecinde sanatın saflaşmaya ve kendine dönüşmeye çalıştığı bir dönemdir.

Sanatta modernizm, öncesinde ressamın insanları, manzaraları ve tarihsel olayları aynı bunların göze görüneceği gibi resmederek dünyayı, onun kendini sunduğu biçimde temsil etmeye giriştiği bir noktaya işaret eder. Modernizmle birlikte bizatihi temsilin koşulları merkeze oturur; böylece sanat da bir anlamda kendi kendinin süjesi haline gelir (Danto, 2010: 29) .

Sanatın her bir kolu ve diğer sanat dalları gibi resim de kendine özgü olanı, salt kendine ait olanı belirlemek zorundaydı. Elbette resim “kendi yetkinlik alanını daraltacak ama aynı zamanda o alanın kendine ait oluşunu çok daha büyük bir kesinliğe bağlayacak” tı. Dolayısıyla bir sanat dalının pratiği aynı zamanda o sanatın özeleştiriydi; bu ise her bir sanat dalından “herhangi bir diğer sanattan ödünç alındığı ya da her hangi başka bir sanatın araçlarından olması muhtemel her bir etki” nin elenmesi demektir. Bu yolla her sanat dalı “saf” hale getirilecek ve kendi saflığında bağımsızlığının yanı sıra standartların da garantisini bulacaktır (Danto, 2010: 97) .

Modern sanat diye adlandırdığımız, bu dönemde, sanatın sonu, sanatın ölümü gibi kavramların çokça felsefe ve sanat eleştirisi tarafından tartışıldığı görülmektedir. Bu dönemde sanat eserleri, kapitalist sistemin değerler ölçeğinde en üst sırayı paylaşmaktadır. Bu dönemde sanat yüceltilmiş, sanat eseri galerilerinde ve müzelerde ayrıcalıklı yerini almış ve ticarileşmiştir. Hatta sanat, yüksek sanat, seçkin sanat gibi adlandırılmalarla neredeyse kutsallaştırılmıştır.

Hatta bugünlerde “yüksek sanat” terimini kullanmak, seçkin, dışlayıcı, erişilemez bir olgudan, günlük olgulardan farklı bir şeyden, bu yüzden de kendi kendine ayrıcalık bahşeden ve günlük yaşamın amacının

dışında kalan bir şeyden söz etmek anlamına gelir oldu- günlük yaşamın amacı dediğimiz de, yaşamını sürdürmek ve bünyevi trajikliğinin sırf günlük olmasından kaynaklandığını umursamadan, onun içinde, artık elden ne gelirse, serpilmek, gelişmektir (Kuspit, 2006: 18) .

Sanatın bu toplumsal düzlemde koparılışı ve bir ekonomi, galeri ve müze sistemlerine tutsak edilmesine karşı ya da sanatın sahiplik denilen mülkiyet kavramına karşı olarak, modern sonrası sanatçılar, hızlı tüketilebilir, sahiplenilemez ya da herkes tarafından sahiplenilebilir sanat eseri yaratma yöntemlerine giriştiler.

Sanatın piyasa tarafından ele geçirilmesine, alınıp satılan nadir bir ürüne indirgenmesine gösterilen direniş, sanatı nesneden fikre dönüştürme hamlelerinin berisindeki bir içgüdü halini alır. 20. Yüzyıl avangardının “hızır nesne” performans, yerleştirme, kavramsal sanat, çevresel sanat gibi stratejilerinin kurulmasında bu içgüdü etkili olacaktır (Baudelaire, 2004: 38).

Modern sanatı bu kışkırtma çabaları, ironik olarak, yine kendini evcilleştirmeye yönelik müze, müzayede, galeri gibi sistemlerin içine düşmüştür. Ama yine de sanatı kışkırtma görevi, bu asimilasyon çabalarına karşı günümüzde hala sürmektedir.

Resim, artık tarihsel gelişimin başlıca vasıtası olmadığı için, enstalasyon, performans, video, bilgisayar ve çeşitli karışık teknik biçimlerinin yanı sıra, toprak çalışmaları, beden sanatı, benim tabirimle “nesne sanatı” ve önceden haksız yere zanaat damgası yemiş bir çok sanat türünün açık ayrıklığındaki araçlardan yalnız bir tanesiydi (Danto, 2010: 170).

Sanat tarihinin bu gelişim serüveninde, sanat başlangıç da, temsil görevini iletişimde dâhil olduğu, temsilin eğitimini de kapsar doğrultuda, özel mekânlarda, bu ister izleyici isterse dinsel bir yaşayış biçiminin ana unsuru olarak tanımlansın hayatın her alanında yerine getirmekteydi. Burada sanat ve hayat olarak söz konusu edilen iki kavram çiftinin bağlamı; sanatın yaşamda bir gereklilik ya da yarar ilişkisinden koparılıp- ki bu bir anlamda mekânlarından da koparılmadır- fiziki gereklilik ve fiziki yarar ilişkisinin ötesinde, başka bir düzleme taşınmasıdır. Bu düzlemde de bir mekân söz konusudur ama bu mekân artık açıklığını yitirmiş, sanat eseri denen nesnenin izleyicisiyle ya da yararlanıcısıyla arasına mesafe koymuştur. Sanat eseriyle, dolaylı ilişki ya da iletişim, ulvi bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Modern sanat dediğimiz, sanatın yüceleştirimi döneminden sonra, çağdaş, güncel ya da postmodern olarak adlandırılan dönem sanatı, modern sanatı kışkırtma, onu yerinden sökme gibi bir takım amaçlara yönelse de sanat yine, bu görevi tam anlamıyla gerçekleştirememiş yine özel mekânlara tutsak edilmiştir. Bir sanat eserinin, mekânla olan ilişkisinin onu varolma bağlamını nasıl etkilediğini görmek ilginçtir.

Ne var ki üst paleolitik çağda bile, Lascaux'nun mağara duvarlarında, daha geç dönem ressamlar öncellerini model alıyordu; zira, nasıl ateş yakmak için sabit bir yer varsa, resim yapmak için de sabit bir yer olması gerektiği yönündeki ritüel kararı, duvarı bir tür erken dönem eğitsel müze haline getirmişti (Danto, 2010: 88- 89).

“İçerinin dış dünyadan soyutlanmış olması gerekir, dolayısıyla pencereler genellikle yok edilmiştir. Duvarlar beyaza boyanmıştır. Işık kaynağı tavadır... Sanat, deyim yerindeyse, orada “kendi dünyasındadır” der. Böyle bir kurgunun amacı, dinsel yapılarda amaçlanandan pek farklı değildir- sanat yapıtları, dinsel hakikatler gibi, “sanki zamanın etkilerine maruz kalmamıştır.” Zamanın dışında ya da ötesinde olmak hali, zaten yapıtın geleceğe ait olduğunun bir tür öngörüsüdür (O'doherty, 2010: 9) .

Bu tür ritüel mekanlar, evrensel mitlerde okuduğumuz gibi bir zamanlar cennetle yeryüzünü birbirine bağlayan antik göbek kordonunun simgesel biçimde yeniden kurgulanmasıdır. Bu bağlantı, bir kabile ve o kabiledaki kast ya da topluluk için onların özel ilgi alanlarını temsil edecek şekilde simgesel olarak yeniden kurgulanır. Metafizik duygu verilmek istendiği için, mekan zamana ve değişime ilişkin görüntülerden korunur (O'doherty, 2010: 10) .

Bir nesnenin sanat eseri kimliğine kavuşmasında, mekânın rolü, sanat tarihi süreci boyunca sanatçılar tarafından asıl hedef olarak görülmüştür. Mekânın bu derece, sanat eserini uysallaştırıcı ve onu asimile edici boyutu, Modern dönem sonrası sanatın da sıkça test edilmiş ve onun bu ritüel anlamı değiştirilmeye çalışılmıştır. Sanat ve hayat arasında ki ilişkide mekânın mesafe koyucu işlevi, sanat eserinin dolayimsız alımlanmasını engellemiş görünmektedir.

Sorun, sanatın toplumsal faydası (realizm) veya bunun reddedilmesi (estetizm); sanatın angaje veya özerk olması değil, sanatın ta kendisidir. Onun toplumsal işleyişi, kavrayışıdır: Kurumudur. Sanat ancak kendi kurumuna tutsaklığından özgürleşerek hayatı ele geçirebilir. Avangard şimdi bu devrimi siyasetin yedeğinde değil, siyasete rağmen, ya da kendini siyasallaştırarak gerçekleştirmeyi denemektedir (Bürger, 2004: 21- 22) .

Bu anlamda, müze ve galerileri, kışkırtıcı, anlamını dönüştürücü, asli mekan ve sanat eseri bağlamını yok edici çabalara modern dönem sonrası sanatında ve sanatçısında çokça rastlıyoruz. Sanat ve hayat arasındaki bağın sağlanması ya da güçlendirilmesi gibi savlar, sanatın alımlayıcı tarafından kolayca algılanması ve anlaşılması gibi kaygılara da gönderme yapmaz. Aslında sanat ve hayat bağlamı, sanatçının yaşama dair edindiği duyarlıklarının ve yapıtıyla kurduğu ilişkinin kendine özgü biçimde oluşturduğu dilin niteliksel haline gönderme yapar. Sanat ve zanaat

doğrultusunda bir sanat hayat pratiği, sadece popüler olanın ya da her yapılanın sanat olması gerektiği gibi sanatın yapı bozumuna neden olabilecek meşrulaştırma çabalarına dönüşebilmektedir. Bu tartışmanın diğer boyutu ya da diğer adlandırması da sanatın toplumsal boyutudur. Sanatın bu tür pratiklerle eşdeğer tutulması, sanatın bir süreç boyunca elde ettiği kazanımların görmezden gelinmesi demektir.

Ama sanat ne yalnızca üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin diyalektiğinin yoğunlaştığı ortaya çıkış tarzıyla, ne de içeriğinin toplumsal izlekçesi yoluyla toplumsaldır. Toplumsallığı daha çok topluma karşı olan konumuyla belirir; bu konuma da ancak özerk sanat olarak girer. Kendisini geçerli olan toplumsal ölçülere uydurmak, “toplumsal olarak yararlı” niteliğini kendisine vermek yerine, kendini bir kendine özgülük olarak kendi için billurlaştırmasıyla öne çıkar ve toplumu salt var oluşuyla eleştirir (Adorno, 1997: 263- 264) .

Sanatın “sanat ve hayat” pratiği denilen kavramı gerçekleştirme çabası, sanat izleyicisini olayın içine çekerek, sanatın hayat pratiğini; izleyici ile iletişimini, izleyicinin güncel yaşamında sıkça kullandığı içine malzemelerin ve araç- gereçlerin de dâhil olduğu semboller ve simgeler sistemini kullanarak gerçekleştirmektir. Sanatın içine dâhil ettiği tanıdık fiziksel ve imgesel unsurlar, izleyici ile sanatçı ve eser arasında yeni bir iletişim bağlamı yaratmak, sanatsal edimi ya da sanatsal yaratımı izleyiciye yaklaştırarak, aradaki sanatın yüceltime bağlı anlamının oluşturduğu mesafeyi azaltmak amacını gütmektedir. Bu anlamda sanat tarihi içerisinde de bu tür söylemleriyle öne çıkan ve ortaya koydukları yapıtlarla, bu mesafeyi kapatmayı amaçlayan iki sanatçıdan söz etmek gerekir; Joseph Beuys ve Andy Warhol.

2. Sanat – Zanaat

2.1. Tanımlar, Kapsamlar

Sanat, insanın doğaya, dünyaya, kendine gibi tüm çevresiyle oluşturduğu iletişim, bağlantı ve bildirişim yöntemlerini de kapsayan kendine özgün edimlerdir ve yaratım süreci tümüyle özeldir. Bu edimler, sanatçının kendisiyle giriştiği mücadelenin deneyimleri yoluyla elde edilir ve hiçbir araca, malzemeye tahakkümü yoktur. Faydacı ya da fiziksel bir çıkar ya da işlev gütmmez. Sanat tarihi boyunca, dolaylı ya da dolaysız yararcı nitelik yüklenmeye çalışılmasına karşın bu nitelik hiçbir zaman sanat ve sanatçı tarafından içselleştirilmemiştir. Bir meslek olarak yapılanmamış ve bu uğurda meslek olarak yapılanmanın özgürleşmeyi engelleyici niteliği nedeniyle mücadele vermiştir. Zanaat ise faydacı bir amaç güden, kuralları, teknikleri, araçları ve ritüelleri olan meslek niteliğine sahip üretim biçimidir. Kuralları

belirleyen, ortaya çıkan nesne ve bu nesnenin üretildiği malzemedir. Sanatın aksine araca, malzemeye tahakkümü vardır.

Modern sanat ideallerinin ve pratiklerinin evrensel, ezeli ve ebedi olduğu ya da en azından eski Yunan'a veya Rönesans'a dek uzandığı yanılısamasına kapılmamızı daha da kolaylaştıran şeylerden biri de bizzat "sanat" (art) sözcüğündeki muğlaklıktır. İngilizcedeki art sözcüğü, at terbiyeciliği, şiir yazma, ayakkabıcılık, vazo ressamlığı ya da yöneticilik gibi her türlü insani beceriyi ifade etmek için kullanılan Latince *ars* ve Yunanca *techne* sözcüklerinden türetilmiştir. Bu eski düşünüş tarzında insanların sanat faaliyetlerinin karşıtı zanaat değil doğaydı (Shiner, 2004: 23) .

Doğaya karşılık olarak insan, Worringer' in de belirttiği gibi, ilkel dürtüsünün sonsuzluk karşısında onda yarattığı "hiçlik" duygusuna karşılık olarak kendi biyolojik gereksinimi doğrultusunda kendine özgü rahatlatıcı ve dengeleyici yapay bir doğa yaratma çabasına girişmiştir. Bu yapay doğa, doğaya karşıtı ve onu da "sanat" olarak adlandırır. Doğal olarak, bu edimin o anda ki karşılığı bilindik sanat edimi değil, bu edimin yaşamla kurduğu iletişimin yarattığı kendi varlığını duyumsama ve somutlama çabasıdır. Bu edimin ileriki aşamalarında, doğayla kurduğu karşıtılığın sanatçı açısından sürdürdüğü ve biçim değiştirdiğini gözlemliyoruz. Doğayla olan sanatın bu mücadelesi sürekli olmuş, kendi varlığını duyumsama ve somutlama gereksinimi hiç değişmemiştir. Sanatçı bu yolla, doğa da olduğu gibi kendi devingenliğini yaratarak sonsuzluğu ele geçirmeye çalışmaktadır.

Doğa ile sanat, ilkinin ürettiğini amaçsız üretmesi, oysa sanatçının yapıtını bir amaca yönelik olarak ortaya koymasıyla birbirinin karşıtıdır (Lenoir, 2003: 94) .

2.2. Tarihçe

Doğa ve sanat arasındaki, aslında birbirini tamamlayıcı ilişki, başlangıç da sanat doğanın aynasıdır ya da sanat benzetimdir v. b. sanatın yararcı ve işlevsel yanına gönderme yapan bir anlayışla birlikte sanatı biçimlemiştir. Doğal olarak, sanatın sürdürülmesinde ve toplumsal düzlem de toplumla aynı paralel yapıda yer almasında, hamiler ya da sanatçının siparişçileri büyük rol oynamaktaydı.

Sanat kendi mecrasında yürümeye başlamadan önce, toplumsal konumu ve bu konumda gösterdiği etkinlik doğrultusunda bir meslek olarak görülmekte ve meslek örgütlenmelerinde yer almaktaydı. Sanata ilişkin algılama amaç ve işlevsellik etrafında biçimlenen ürünler ya da nesnelerin toplumda tam karşılıklarının bulunmasına dayanmaktaydı. Sanat ve Zanaat arasında bugün anladığımız anlamıyla bir karşıtılıktan söz etmek olanaksızdı.

XVIII. Yüzyıldan önce “sanatçı” ve “zanaatçı” terimleri birbirlerinin yerine kullanılıyordu; “sanatçı” kelimesi yalnızca ressamlar ve besteciler için değil aynı zamanda ayakkabıcılar, at arabası tekerleği yapımcıları, simyacılar ve liberal sanatlar öğrencileri içinde kullanılabilirdi (Shiner, 2004: 24) .

Sanatçı zanaatçı ayrımının olmadığı dönemlerde, ortaya çıkan ürün ya da yapıt o dönemin bakış açısıyla nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, bugünkü anlamıyla disiplinlerarası denebilecek yapı da farklı meslek guruplarının ortaklaşa beraberce ortaya çıkardıkları bir şeydir.

Arnold Hauser onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında, sanatsal üretimin ortaklaşmacı bir niteliğe sahip olduğunu ve lonca atölyeleri içinde gerçekleştiğini anlatmaktadır. Sanatsal uğraş onbeşinci yüzyılın sonuna kadar hala ortaklaşa olarak yürütülmektedir (Wolf, 2000: 31) .

Bu görüş açısı, yani sanat eserinin ortaklaşa bir ürün olduğu fikri dolaylı ya da dolaysız bir sanat eserinin farklı etmenlerin bir araya gelerek, ekonomik ve toplumsal koşullar da dâhil olmak üzere çok katmanlı bir boyutun sonucunda üretildiğini ortaya koymaktadır. Plastik sanatlar üzerinden gidecek olursak, boyadan fırçaya, biçimlendirme ve yontma araçlarına kadar her türden etmeden söz edilebilir. Ama bu etmenlerin sanat eserinin ortaya çıkmasında diğer teknik olanakların tümünden sanat eserini biçimlendirdiği sanat dallarına göre, burada yani plastik sanatlarda sanatçının egemenlik alanının daha ağır bastığı düşüncesi öne çıkmaktadır. Günümüzde sanat başka alanlarla da işbirliği yapmaktadır ve yapmalıdır da. Tarihsel süreç içerisinde bu işbirlikleri ya da sanatçının kendi donanımının çeşitlendirilmesine ilişkin gereksinimlerinin günümüze yaklaşan bir süreçte ortaya çıktığına tanık olmaktadır.

İster fresk çiziminde (Raphael), ister çok- yazarlı tiyatro ürünlerinde (Shakespeare), isterse de besteciler arasındaki serbestçe melodi ve armoni alışverişlerinde (Bach) olsun, sanat üretimi işbirliği içinde gerçekleştiriliyor, tek bir sanat eseri birçok akıl ve elin bir araya gelmesiyle üretiliyordu (Shiner, 2004: 26) .

Buna ilişkin olarak, ressamların ilk olarak lonca biçiminde örgütlenmesine 14. Yüzyılda rastlamaktayız. Doğal olarak bundan önce de lonca olarak bir araya gelip kent ticaretiyle ilgili düzenlemeleri ve mesleki dayanışmaları gerçekleştirememiş olsalar da ressamlar, usta çırak ilişkisi içerisinde ki bir sistemi, diğer meslek insanları gibi yürütüyorlardı. Ama aynı zamanda da onların varlığını yeni bir biçime dönüştürecek bir ekonomik düzen ortaya çıkmaktadır. Bu düzen onların üretim ve tüketim sistemlerini dönüştürmektedir.

Gerçi bu yol boyunca bile, gerçekten de- zanaat statüleri ekonomik statüye dönüşen- “ustaların” çalıştığı bir örgüt olarak eski “loncalar” dan bir çoğu yaşamaktaydı. Ve bu loncalar, yeni ve eski loncaların kendi tekelciliğinden türemiş bir tür özerkliği ortadan kaldıran kapitalist ticaretin gelişmesiyle birlikte kendilerini bu karmaşık ilişkilerin ortasında bulmuşlardır (Williams, 1993: 58- 59) .

Bu farklılaşan ekonomik sistem, beraberinde, farklı örgütlenme biçimlerini de getirmiştir. Bunlar; akademiler ve meslek örgütlenme biçimleri olan iş dernekleridir.

Akademi içinde, bugün “sanat” adını verdiğimiz ve her şeyden önce resim ve heykel sanatlarını da içine alacak şekilde farklı bir örgüt formu gelişmiştir. Ortaya çıkan bu yeni form iki kaymaya işaret etmektedir: Birincisi, daha dünyevi bir tarzda üretimin başladığı sanat alanında eski asıl mesen olan kilisenin öneminin azalması – hatırlanacağı gibi loncalar daima bütünüyle özel bir dinsel öğe olarak içeriliyorlardı - ; ikincisi ise, “sanat” ın “zanaat” tan giderek farklılaşmasıdır. Ancak bu son evrenin karakteristiği, profesyonel derneğin öncelikle bir iş örgütü olmasıdır. Bu bilgi, ilk örgüt türlerinde genellikle birleşik olarak bulunan iş ve sanat uğraşları arasında pratik bir ayrılmanın ortaya çıktığını göstermektedir (Williams, 1993: 59- 61).

Akademiler, özellikle bugün sanat olarak adlandırdığımız, sanat ve onun dallarının eğitiminde varlık göstermektedirler. Daha önce usta – çırak ilişkisi üzerinden eğitim formasyonunu tamamlayan ve bugünkü anlamda eğitim metodolojisi yüzünden de bir meslek ve iş olarak tanımlayabileceğimiz sanat alanı artık akademi kurumsallaşması içinde öğretim alanını kurallaştırarak sürdürmektedir. Burada dinsel öğelerin ve hamilerin ortadan kalkmaya başlamasının da rol oynadığını gözden kaçırmamak gerekir. Usta – çırak ilişkisi öğretmen – öğrenci ilişkisine dönüşmektedir.

Bu değişimlerin birbirleriyle kaynaşması üç aşamada gerçekleşiyordu: 1860 ile 1750 arasındaki dönemi içine alan birinci aşamada modern sanat sisteminin Ortaçağın sonlarından itibaren bölük pörçük biçimde ortaya çıkmış olan birçok öğesi arasında sıkı bir bütünleşme başlıyordu; 1750 ile 1800 arasında kapsayan ikinci ve çok önemli aşamada güzel sanatlar zanaattan, sanatçı zanaatçıdan ve estetikde öteki deneyim biçimlerinden kesin olarak ayrılıyordu; 1800- 1830 yılları arasındaki son aşama olan sağlamlaştırma ve yüceltme aşamasında ise, “sanat” terimi bağımsız bir tinsel alanı göstermeye başlıyor, meslek olarak sanatçılık kutsanıyor ve estetik kavramı da beğenin yerini almaya başlıyordu (Shiner, 2004: 133- 134) .

Sanatın zanaattan koptuğu ve sanatçının da artık bir meslek erbabı olmadığı, farklı bir toplumsal düzlem de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Güzel sanatlar alanında, kurumsal yapılaşmaların giderek artması, sanat

eserlerinin eskiden olduğu gibi zanaat eserlerinin yanında değil, bunun yerine galeriler, müzeler gibi kurumlarda sergilenmeye başlanmasına neden olmuştur. Tanımlar da yaşanan değişimler de olduğu gibi, farklılaşmaya başlamaktadır. Sanata özgü beceri ve zanaata özgü buluş gibi, beğeni ve estetikde de bölünmeler olmaktadır.

Bu bölünme, sanatın fayda ve eğlence yönlerinin getirdiği tatmini, sonraları estetik adını alacak olan özel bir zevk türünden ayıran bir bölünmeydi. Beğeni ile estetik arasındaki can alıcı fark şudur: Beğeni her zaman için iflah olmaz biçimde toplumsal bir kavram olagelmıştır ve en az doğanın veya sanatın güzelliği ya da anlamıyla olduğu kadar yeme içmeyle, giyim kuşama ve hal ve tavırlarla da alakalıdır... Yeni “estetik” (sıradan zevkler ve faydanın getirdiği tatmin) teriminin avantajı da bu türlü metaforik anlamlar taşıyor oluşuydu. Ancak burada beğenin estetiğe dönüşmesini getiren entelektüel süreci tetkik etmeden önce- sahnedeki aristokrat koltukların yerleştirilmesiyle amaçlanan sahneyi daha bir sükunetle dinlemek gibi- kimi “estetik” davranışların ortaya çıkışını ele almalıyız (Shiner, 2004: 209- 210) .

Sanattaki gerek kurumsal, gerekse sanata ilişkin kimi temel niteliklerde görülen dönüşümler de olduğu gibi aynı dönüşüm ve değişimleri zanaatta yaşamaktadır. Çünkü üretim sistemleri makineleşmekte, el işi dışlanmakta, zanaat atölyeleri kapanmaktadır. Sanat statü anlamında yükselirken, zanaat bir düşüş yaşamaktadır.

Sanayileşmedeki ilerlemelerle birlikte makineler, buhar gücü ve sıkı denetim altındaki çok katlı fabrikalar ortaya çıkıyordu: İlk başlarda sadece daha büyük işletmeler ve biraz daha fazla bir işbölümü vardı, sonra bir ara bazı makineler devreye girdi, arkasından su ve buhar gücü ve buna paralel olarak da daha kapsamlı bir makineleşme; böylece öyle bir aşamaya geliniyordu ki artık eski becerilerin çoğu fuzuli, eski çalışma biçimi ise imkânsız bir hale geliyordu . Artık çömlek ustaları ücret karşılığı iş yapan birer işçiydi; işgücündeki artışla birlikte işbölümü de artıyor ve sonunda işyeri sahibi tüccarlar üretim ve eğitim işlerini kontrollerine almaya başlıyorlardı (Shiner, 2004: 314) .

Zanaatın ortadan kalkmasıyla beraber, endüstri ürünlerinin artması, sanat ve zanaatı birleştirerek, endüstri ürünlerinin beceri ve estetik anlamda bütünleşmesi ya da işlevsellik, yararcılık ve estetiksel ilkelerle endüstri ürünlerinin gündelik yaşam da yerlerini almaları gerektiğine ilişkin eğitim yöntemleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yöntemler, sanatla zanaatı yeniden buluşturmayı ve sanatı tasarım içine sokarak malzeme ve sanat arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışmıştır.

Bauhaus projesinde el işi ile makine arasındaki çelişkinin yok edilmesi amaçlanmakta, yüksek sanatın, endüstrinin ve zanaatın birleştiği bir eğitim modeli hayal edilmekteydi... “Tüm görsel sanatların son hedefi tamamlanmış yapıdır! Yapıları bezemek bir zamanlar güzel sanatların en asil göreviydi... Bugün sanat izole durumundan ancak zanaatkârın bilinçli işbirliği ve çabalarıyla kurtulabilir... Mimarlar, heykeltıraşlar, ressamalar hepimiz zanaatlara dönmeliyiz! Çünkü sanat bir ‘meslek’ değildir. Aslında sanatçı yükselmiş bir zanaatkârdır (Köksal, 2009: 254) .

Zanaata ilişkin, bu dönüşümler; beğeni denilen kavramdan vazgeçilerek estetik biliminin sanata ilişkin ortaya çıkışı, zanaatın artık teknik bilimler düzeyinde varlığını sürdürmesi, zanaatın bu bilim ve teknoloji anlamında yaşadığı dönüşümler- ki teknik bilimler alanına farklı görünümde dâhil olmasıyla- sanattan tümüyle kopuşuna yol açmıştır. Ama güzel sanatlar sistemine, tüm ayrışmalara karşın teknik ve beceri bütünlüğünde yeni ortaya çıkmaya başlayan kimi alanlar, sanata dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bu sanat tarihi süreci içerisinde, sanatın asimilasyonu olarak adlandırılmıştır. Sanata ilişkin asimilasyonlar, elbette ki bu kadarla da sınırlı olmamıştır. Sanatın “sanat ve hayat” pratiği anlayışı, sanat üzerinde tahakküm süreçlerini işleten ve onu ekonomik sisteme asimile ederek uysallaştırmaya ve dâhil etmeye çalışan ekonomik sistemin araçlarının anladığı “sanat ve hayat pratiğinden tamamen farklıdır. Bu nedenle sanat, kendi varlığını sürdürme ve mevcut duruma dâhil olma gibi olgularla başlangıcından bugüne savaş vermiştir.

Sonuç

Sanatın hayatla olan ilişkisi, sanat tarihi süreci boyunca sürekli iki tarafında kendi iç dinamikleri boyunca ekonomik sistemler üzerinden sürmüştür. Ekonomik sistemler üzerinden yürümediği dönemlerde ki bu ikili ilişki bu kez dolaylı bir boyuta dönüşmüştür. Bu dönemlerde bu ilişkiyi örtük olarak sürdüren sanat, Sonuç da yine de yaşamın bireyleri olan sanatçılar aracılığıyla sanat, duyarlıklarını dönemin kendine özgü, niteliklerini ve kurumlarını kendi dilinin özneliği ile ortaya koyar biçimde kendi doğrultusunda ilerlemektedir. Bu anlamda sanat kurumu, mücadelesini mekânlar ve yapıtlar üzerinden yürüterek, sanat yapıtının mali değerler sisteminin etkisinden kurtarmaya çalışarak, sanat yapıtı ortaya koymanın sıradan, gündelik ve herkesin katılımının sağlanabileceği ve herkesin yapabileceği türden bir uğraş haline gelmesini sağlamaya çalışmıştır. Sanat üzerindeki yüceltim kavramı, sanatçılar için sanatın durağanlık ya da sanatın ölümü olgusunu perçinlediği düşüncesiyle, kamusal sanat diyebileceğimiz, mali değerler sisteminin tüketemeyeceği bir yapıt türüne dönüştürmeyi amaçlamıştır. Sanatla hayatı birleştirme çabaları, genel olarak sanatın gündelik yaşamın hizmetinden çıktığı ve bizim yaşamımız da yer edinen nesnelere birer sanat yapıtı kimliği kazanması ya da bunların sanatın

katkısıyla estetik nesne değeri kazanmaları düşüncesi üzerine kendini inşa eder. Bu çabalar bunda en önemli payın, sanatın bir meslek niteliğinden uzaklaşması olduğu düşüncesindedir. Yani sanat için, “sanat ve hayat” pratiği ve zanaat için “sanat ve hayat” pratiği birbirlerinden apayrı bambaşka kavramlardır. Buna rağmen, sanat kendini üretirken, malzemeyle kurduğu ilişki ve malzemenin niteliği açısından, zanaatla iç içe geçmiş bir görünüm de sunmaktadır. Tuval dışında, farklı ifade araçları arayan sanat bu anlamda bulguladığı her türden malzemeyi kendine dönüştürmektedir. Sanat yapıtı malzemenin bu niteliği ile kimi zaman bir ekip çalışmasıyla, kimi zamanda sanatçıyla birlikte, malzeme yapıtı oluşturmaktadır. Daha da ilerisi, kimi sanatçıların- ki ülkemizde de bu türden davranışları ya da yöntemleri tercih edenler de vardır- telefon yoluyla atölyesinde ki asistanlarıyla yapıtı oluşturduklarını biliyoruz. Tek farkla, çırak asistana dönüşmüştür, değilse tümüyle bir zanaatçı yöntemi söz konusudur. Sanat ve zanaat’ ın sanat ve hayat pratiğini bir araya getirme anlamında farklı bir bakış açısıyla yaklaşan yapılanmalar da olmuştur. Bu yapılanmalardan belki de en etkilisi Bauhaus olmuştur. Bauhaus, her sanatçının iyi bir malzeme bilgisi ve becerisine sahip olması ve sanatsal duyarlılığı ile beraber bunu başkalarıyla işbirliği içinde hayata yararcı nesnelere eklemeyerek sanatsal bir boyut katma amacını taşıyordu. Bu çaba gerek sanatçılar, gerekse sanat tarihi ve müze gibi kurumlar tarafından kabul görmemiştir. Sanatçılar bunu, kendi konumları açısından tehdit gibi algılayıp reddederken, sözünü ettiğimiz kurumlar ise daha başka bir biçimde onları sanat kavramının başka boyutu ya da türü gibi sunmakta ve güzel sanatlar sistemi olarak adlandırdığımız bir sisteme yerleştirmektedir. Durum böyle olunca sıkça karşılaşılan temel eleştirel yaklaşımlardan birisi ortaya çıkmaktadır: Her şeyin sanat ve onu ortaya koyan herkesinde sanatçı sayıldığı bir dünya. Sanat ve zanaat arasında ki bu ayrım, bugüne kadar olan süreç de farklı düşünce biçimleriyle beraber ortaya çıkarak sanat ve zanaat arasındaki birlikteliği sağlamaktan öte uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Aslında sanat ve zanaatın birleştirilmeye çalışılıp, birbirleri içerisine dâhil etmeye çalışmanın anlamı bulunmamaktadır. Bu iki kavram, tarihin hiçbir döneminde, toplumsal yapılanmanın onlara atfettiği geçici bir ortak konumun dışında hiçbir ortak yapılanmayı paylaşmamış görünmektedir. Bu nedenle, güzel sanatlar sistemi içerisine, bir mesleğin gereksindiği kurallar silsilesiyle, malzemeyle ve ortaya koyduğu faydacı ilkeyle kendini bulan ve konumlandıran bir üretme biçimini monte etmeye çalışmak olsa olsa sanatın asimilasyonuna yöneliktir. Sanat öyle bir olgudur ki, kendi içerisinde bu tür değişimleri üretmekte ve kendine dışarıdan bakmaktadır. Bu sanatın doğasının bir gereği olarak, onun gelişim ve var olma sürecinin bir koşulunu oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Adorno T. 1997. Estetik Kuram(XII/ Toplum), (Ed.) Enis Batur, *Modernizmin Serüveni*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyürek, E. 1994. *Ortaçağ'dan Yeniçağ'a Felsefe ve Sanat*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Baudelaire, C. 2004. *Modern Hayatın Ressamı*, Çev. Ali Berktaş, II. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bürger, P. 2004. *Avangard Kuramı*, Çev. Erol Özbek, II. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Danto, A. C. , 2010. *Sanatın Sonundan Sonra*, Çev. Zeynep Demirsü, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eco, U. , 1999. *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, Çev. Kemal Atakay, II. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.
- Gombrich, E. H. 1980. *Sanatın Öyküsü*, Çev. Bedrettin Cömert, XII. Baskı, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Köksal, D. 2009. Cumhuriyet iolojisi ve Estetik Modernizm: Baltacıoğlu, Yeni Zamanlar ve Bauhaus, Ed. Ali Artun ve Esra Aliçavuşoğlu, *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuspit, D. 2006. *Sanatın Sonu*, Çev. Yasemin Tezgiden, II. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Lenoir, B. 2003. *Sanat Yapıtı*, Çev. Aykut Derman, II. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- O'doherty, B. , 2010. *Beyaz Küpün içinde*, Çev. Ahu Antmen, İstanbul: Sel Yayınları.
- Shiner, L. 2004. *Sanatın İcadı*, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. 2003. *Modern Kültürde Çatışma*, Çev. Tanıl Bora, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Williams, R. 1993. *Kültür*, Çev. Suavi Aydın, Ankara: İmge Kitabevi.
- Wolf J. 2000. *Sanatın Toplumsal Üretimi*, Çev. Ayşegül Demir, İstanbul: Özne Yayınları.

Günümüz Sinemasında Geleneksel Anlatı: *Marslı* (2015-Ridley Scott) Filminin Dramatik Yapısı

DOI NO: 10.5578/jss.66687
Geliş Tarihi: 23.05.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Nuray Hilal TUĞAN*

Özet

1915 yılından itibaren özellikle Hollywood sinemasında belirli bir öykü anlatma biçimi yerleşmeye başlamıştır. Bu öykü biçimine Geleneksel Anlatı (Klasik Anlatı) adı verilmektedir. Günümüzde sinema filmlerinin anlatı yapısı çok daha gelişmiş ve farklılaşmıştır. Ancak Geleneksel Anlatı hala Hollywood sinemasının en çok kullandığı öykü anlatma tekniği olarak varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmanın amacı Geleneksel Anlatının ya da Geleneksel Dramatik yapının kültürel, teknolojik ve toplumsal değişimlere rağmen hala en temel öykü anlatma biçimi olarak kullanılmasının günümüz sinema anlatısı içerisindeki yerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda 2015 yapımı bir bilimkurgu filmi olan *Marslı* (Ridley Scott) filminin anlatı yapısı Geleneksel Anlatı açısından, Tzvetan Todorov'un denge üzerine kurulu yapısalci anlatı analiz yöntemine göre çözümlenmiş ve filmin anlatı yapısının Geleneksel Dramatik Yapının ana karakter üzerine kurulu çatışma, doğrusal öykü anlatımı ve neden-sonuç ilişkisine sıkı sıkıya bağlı olay örgüsü gibi temel özelliklerini içerdiği, ayrıca Todorov'un Aristoteles'in yapı anlayışına dayandığı anlatı dizilimi unsurlarını taşıdığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlatı Yapısı, Geleneksel Anlatı, Günümüzde Geleneksel Anlatı

Traditional Narration in Contemporary Cinema: The Dramatic Structure of *the Martian* (2015-Ridley Scott)

Abstract

In 1915 certain storytelling style began to settle, especially in Hollywood cinema. This story is called Traditional Narrative (Classical Narrative). Nowadays, the narrative structure of motion picture films is much more developed and differentiated. However, the Traditional Narration still continues to exist as a storytelling technique in Hollywood cinema. For his purpose, the narrative structure of *Martian* (Ridley Scott), a science fiction film made in 2015, was analyzed according to the structuralist narrative analysis method based on Tzvetan Todorov's balance concept in terms of Traditional Narration and the conflict, linear storytelling based on the main character of the traditional dramatic structure of the film's narrative structure and the causal link to the cause-and-effect relationship,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, SBMYO, nhtugan@baskent.edu.tr

and that Todorov carries elements of narrative composition based on Aristotle's conception of structure.

Keywords: *Narrative Structure, Traditional Narrative, Traditional Narrative in nowadays*

Giriş

Anlatı sıklıkla öyküyle aynı anlamda kullanılmakta, fakat aslında öykünün ayrıntılarının nasıl yapılandırıldığı, öykünün nasıl iletişim kurduğu ve izleyici için nasıl anlamlı hale geldiği ile ilgilidir (Hunt, Marland ve Richards, 2011: 21).

İnsanlık tarihi kadar eski olan anlatının birçok yazar tarafından farklı tanımları yapılmıştır. En genel anlamıyla anlatı olaylar, deneyimler ya da benzerlerinin bir hikayesi, anlatı eylemidir (Randall, 1999: 92). Sözlük anlamı olarak ayrıntılarıyla anlatma ve roman, hikâye, masal vb. edebî türlerde bir olay dizisini anlatma biçimi, hikâyeleme, hikâye etme, tahkiye anlamına gelen (<http://tdk.gov.tr>) anlatı; insanoğlunun ölümsüzlük isteğinin bir yansıması olarak görülebilir. Bir diğer tanıma göre anlatı mantıksal olarak birbiriyle bağlantılı, zaman içinde gerçekleşen ve tutarlı bir konuyla bütün haline gelen iki ya da daha fazla olayın (veya bir durum ve olayın) nakledilmesidir (Mutlu, 1998: 41).

Temelde bir öykü anlatan ve bu öykü dolayısıyla insanları salonlara çeken popüler bir sanat dalı olan sinema günümüzde özellikle kurmaca anlatının kitlelere ulaşmasını sağlayan temel öykü anlatma biçimlerini sunmaktadır. Kurmaca anlatılar başlığı altında değerlendirilen sinema anlatısı öykü ve söylem olmak üzere iki bölümden oluşur. Öykü; olayları, karakterleri, çevresel özellikleri (mekân) kapsarken, söylem ise; olay örgüsü, zaman, kurgu, ses, mizansen ve sinematografik araçlar aracılığıyla öykünün ifade edilışıdır (Abisel vd, 2005: 205). Öykü ve söylem düzeyi sırasıyla dramatik düzey ve teknik düzeye karşılık gelmektedir (Oluk, 2008: 176). Diğer bir ifade ile öykü filmde ne anlatıldığını ifade ederken, söylem bu öykünün nasıl anlatıldığını belirtmektedir (Bazı kaynaklarda söylem yerine yalnızca olay örgüsü terimi de kullanılmaktadır). Sinemada anlatı sinema tarihi boyunca değişiklik göstererek filmin çekildiği zaman ve mekâna göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında sinemada anlatı üç başlık altında incelenebilir. Bunlar Geleneksel Anlatı, Çağdaş Anlatı ve Postmodern Anlatı'dır. Çalışmanın ana konusunu oluşturan Geleneksel Anlatı (Klasik) Sinemasının olay örgüsü düzeyinde dayandığı en eski uyuşum, Aristoteles'in Poetikası'nda kurallarını tanımladığı iki bin yıllık geçmişi olan klasik dramatik yapıdır. Bir öykü anlatmanın izleyiciyi

duygusal açıdan en çok etkileyecek biçimi olan ve yüzlerce yıldır uygulanan dram sanatının mirasçısı geleneksel klasik anlatıdır (Oluk, 2008: 78). Bu anlatı yapısının temel özelliği olayların birbirine sıkı sıkıya bağlı bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde ilerlemesi ve izleyicinin gerçeklik yanılması içerisinde öyküdeki karakterlerle özdeşleşerek dramatik sürece katılımının sağlanmasıdır.

Amaç ve Yöntem

Oluk (2008:76) teknolojik değişimlere ya da oyunculuk stilineki değişimlere rağmen klasik Hollywood film yapısının aynı kalabildiğini, çünkü bu filmlerin dev film şirketleri tarafından dev bir pazara, milyonlarca insanın beğenisine sunulmak ve kar elde etmek amacıyla yapıldığını ifade etmektedir. Buna göre Klasik Hollywood Sineması tanımındaki ‘Klasik’ niteliğinin sebebi bu biçimin uzun yıllar, sinemada öykü anlatmanın en etkili yolu olarak egemenliğini sürdürmesinden dolayıdır. Çalışmada 1915 yılından itibaren Hollywood’da öykü anlatma biçiminin en temel biçimlerinden biri olan Klasik Anlatı, Ridley Scott tarafından yönetilen 2015 tarihli *Marşlı* filmi üzerinden Todorov’un yapısal analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Çözümlemede Todorov’un denge ve dengenin bozulması üzerine kurulu olan anlatı dizilimi yaklaşımı kullanılmıştır.

Todorov, anlatının nasıl işlediği üzerine yaptığı çalışmaları kariyerinin erken dönemlerinde gerçekleştirmiştir; fakat 70’lerde ve 80’lerde yaptığı çözümlenmelerde de daha önce ortaya koymuş olduğu yapısal prensipleri temel almıştır. Todorov’un anlatı dizilimi Aristoteles’in yapı anlayışına dayandığı üç unsurla başlar (Edgar-Hunt, Marland ve Rawle, 2012: 52) :

Denge (başlangıç) → Dengenin bozulması (orta) → Dengenin yeniden sağlanması (son)

Todorov’un ortaya koyduğu bu anlatı dizilimi klasik anlatının temel unsurlarıyla birebir örtüşmektedir. Tür sinemasının sıkı sıkıya bağlı olduğu geleneksel anlatıda giriş bölümünde karakterler, mekân ve zaman tanıtılmakta, anlatının çatışması ortaya konmaktadır. Güçhan (1999:115) çatışmayı var olan dengenin bozulması olarak ifade etmektedir. Anlatının gelişme aşamasında başka çatışmalar ortaya çıkmakta, heyecan ve gerilim giderek artmaktadır. Karakterler önlerine çıkan engelleri aşmaya ve bozulan dengeyi yeniden sağlamaya çabalamaktadırlar. Doruk noktada ise çatışma çözümlenmektedir.

Sonuç kısmında başlangıçtaki denge yeniden kurulmakta, olaylar çözülmektedir. Finalde ucu açıkta soru bırakılmamış, seyirci tatmin edilmiştir (Güçhan, 1999:116). Geleneksel anlatının neden-sonuç ilişkisine dayalı bu anlatı yapısı Todorov'un anlatının ana unsurlarından olan olay örgüsü içindeki neden-sonuç ilişkisine dayalı modeline çok benzemektedir. Buna göre bir anlatının geçmesi gereken beş aşama vardır (Yaren, 2016: 19):

1. Denge durumu (bu durum iyi kötü ya da nötr olabilir)
2. Bir olay dengeyi bozar (karakter ya da eylem)
3. Kahraman dengenin bozulduğunu fark eder.
4. Kahraman bozulan dengeyi yerine getirmeye uğraşır.
5. Denge yeniden kurulur ancak neden sonuç ilişkisine dayalı değişimler (yine iyi, kötü ya da nötr olabilir) sonucunda, aslında kurulan yeni bir dengedir.

Tür sinemasının en popüler kategorilerinden biri olan Bilim kurgu türünde gerçekleştirilen *Marslı* filmi gelecekte geçen öyküsüne ve teknolojik yenilikleri kullanma biçimine rağmen temelde anlatı açısından incelendiğinde Klasik Anlatıya ve dolayısıyla Geleneksel Dramatik Yapıya sahip bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmin Todorov'un ortaya koyduğu beş aşamaya göre incelendiğinde başlangıçta bir denge durumuyla başladığı (Mars'ta görev yapan ekibin fırtına dolayısıyla görevi iptal edip, dünyaya dönmeye karar vermesi), gelişme aşamasında meydana gelen bir olayın dengeyi bozduğu (anlatının ana karakteri Watney'nin fırtınadaki kazada öldüğünün düşünülmesi), filmin ana kahramanının ve diğer karakterlerin bozulan dengeyi yeniden tahsis etmeye çalıştığı (Watney'nin Mars'ta hayatta kalma mücadelesi), doruk nokta ve sonuç kısmında ise dengenin yeniden sağlandığı (Watney'nin ekip tarafından kurtarılması ve dünyaya dönmeleri) görülmektedir.

1. Geleneksel Anlatı

Geleneksel Dramatik yapı üzerine temellenen Geleneksel Anlatı farklı kaynaklarda farklı yazarlar tarafından popüler anlatı, klasik film anlatısı, Hollywood tarzı anlatı gibi değişik isimlerle adlandırılmaktadır. Bordwell ve Thompson (2009: 94) olası anlatıların sayısının sınırsız olduğunu, ancak tarihsel olarak kurmaca film yapımına genellikle anlatı biçiminin tek bir geleneğinin egemen olduğunu ifade etmektedir. Bu egemen tarza Bordwell ve Thompson "Klasik Hollywood sineması" adını

vermektedir. Sinema tarihinde genel kabul gören bir yaklaşım olarak Klasik Hollywood sineması David Wark Griffith ile başlatılmaktadır.

David Wark Griffith, Hollywood Sineması kavramının ve stüdyo sisteminin ortaya çıkmasının en büyük aktörlerinden birisi olarak sinema tarihinde yerini almıştır. Elbette Griffith'in sinemaya kattığı tek şey bu değildir. Sinemanın, bir anlatı aracı olarak kullanılabilceğini gören ve kuramsal boyutta olmasa da uygulamalı olarak yeni teknik arayışlarına giren Griffith, günümüz sinemasında dahi kullanılan birçok tekniğin ilk uygulayıcılarından olmuştur (Altundağ, 2006: 5).

Bu teknikler özellikle film anlatısının dramatik yapısını güçlendirmeye ilişkin tekniklerdir. Griffith, bu dönemde özellikle çekim ölçekleri ve kurgu alanında kullandığı yeniliklerle dönemin film anlatısı üzerinde tüm sinema tarihini etkileyecek izler bırakmıştır. Çekim ölçeklerinin izleyiciyi duygusal olarak etkileyecek şekilde düzenlenmesi, devamlılık kurgusu, iki görüntüyü bileştirirken klasik kesme kullanımı ve kesmenin özdeşleşmeyi sağlaması, paralel kesme, tematik kesme ve kurguda farklı geçiş tekniklerinin kullanılması gibi yöntemler hem film anlatısının dramatik etkisini artırdı hem de bu tekniklerin başka filmlerde yaratıcı şekilde kullanılmasının önünü açtı.

Griffith kesinlikle kendisine itibar kazandıran bütün aygıtları icat etmedi, ancak bir çok tekniğe anlatısal motivasyon kazandırdı. Örneğin başka yönetmenler de kurtarıcılarla kurbanlar arasında koşut kurguyla sadece bir dakikalık kurtarmalar kullandılar, ama Griffith bu tekniği geliştirdi ve popülerleştirdi. *Bir Millet'in Doğuşu* ve *Hoşgörüsüzlük* filmlerini çektiği dönemde Griffith birkaç farklı sekans arasında kurgu yaparak uzun sekanslar yaratıyordu. 1910'ların başında o aynı zamanda oyuncularını alışılmamış bir şekilde yönetiyor, yüz ifadelerindeki ustaca değişimlere yoğunlaşıyordu. Bu tip nüansları yakalamak için, kamerayı çağdaşlarının yaptığına göre daha yakına kuruyor, oyuncularını orta genel ya da orta çekimde çerçeveliyordu. *Hoşgörüsüzlük* filminin finalindeki takip sahnelerindeki dinamik, hızlı kurgu 1920'lerin Sovyet montajı üzerinde önemli bir etkisi oldu (Bordwell ve Thompson, 2009: 445).

Griffith'in çağdaş Amerikan sineması, senaryo yazımı ve film anlatısı üzerindeki etkileri aşağıda kategorize edilmiştir (Abisel, 2007: 95-113):

1. Amerikan sinemasının anlatım biçiminin yapı taşlarını yerleştirdi.

2. Film temalarını sağlam ahlak, kendine yetme, aile yaşantısına saygı vb. üzerine kurdu.
3. Seyircinin katılımını artırmak amacıyla filmsel kurmacalara sinemanın ilk günlerinden itibaren yerleştirilen kovalamaca ve kurtarma sahnelerini geliştirerek kullandı. Sinemacılar arasında bu sahneler “Griffith tarzı son” ya da “son an kurtuluşu” olarak adlandırılmaya başlandı.
4. *Bir Ulusun Doğuşu* filminin dramatik yapısını “sergileme, gerilim, gevşeme, yeni gerilim, çatışmanın zirvesi ve son an kurtuluşu” şeklinde kurdu.
5. Çekim ölçeklerinin, kamera ile konusu arasındaki uzaklığın, çekimi yapılan konunun niteliğine anlamsal olarak katkı getireceğini anlayarak, sinemanın anlatım araçlarını filmsel anlamı kurmak için kullandı.
6. Kamera hareketlerini, eylemin ve sahnenin duygusal etkisinin artırmak için kullanan ilk yönetmen oldu.
7. Görüntüleri seyircinin zihninde dramatik bağlamı oluşturacak şekilde bir araya getirdi ve kurgunun film yaratım sürecindeki önemini ortaya koydu.
8. Aydınlatmanın duygusal etki yaratmadaki önemini anlayan ve ilk kez kullanan yönetmen oldu.
9. On dokuzuncu yüzyıl edebiyatına yönelik tutkusu Griffith’in öykü anlatma tekniğini etkiledi. Filmlerinin dramatik yapısını Giriş, Gelişme, Doruk Noktası ve Sonuç şeklinde kurdu.
10. Melodram türünde filmler çeken Griffith, kovalamaca üzerine kurduğu dramatik yapıyı, kahraman ve düşmanı arasındaki çatışmayı eylemsel olarak geniş bir zaman ve mekâna yaymayı başardı.

Griffith ile başlayıp 1950’lerin ortalarına kadar uzanan tarihsel süreçte Geleneksel Anlatının temel karakteristik özellikleri Hollywood filmlerinin anlatı yapısı içerisinde standart hale gelmiştir. Klasik sinema anlatısının temelini daha önce de ifade edildiği gibi Aristoteles’in *Poetika*’da ortaya koyduğu dramatik yapının serim, düğüm, çatışma, doruk nokta ve çözüm aşamalarını içeren anlatı biçimi oluşturmaktadır. Oluk (2008: 38-39) Aristoteles’in kuramsal olarak ortaya koyduğu dram sanatında temel amacın

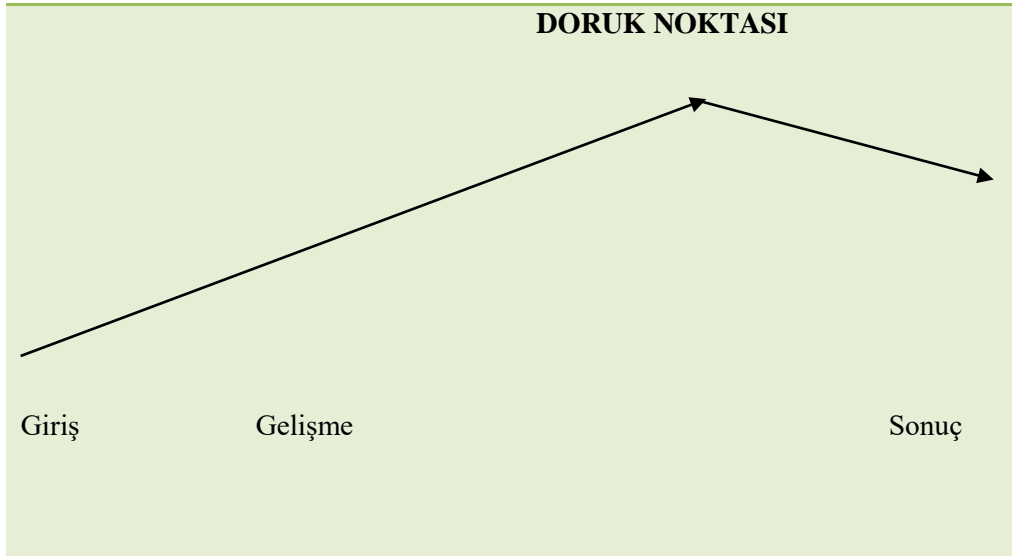
ve izleyicinin aldığı hazzın kaynağının *katharsis* olduğunu ifade ederek, olaylar arası nedensellik bağının antik tragedyalardan başlayıp günümüze dek sürdürülmüş klasik dram yapısının olmazsa olmaz bir niteliği olduğunu belirtmektedir. Bu anlatı biçiminde olaylar, birbirini neden-sonuç ilişkisi içinde izlemekte ve gerçeğe benzerlik yanılması yaratarak izleyicinin karakterle özdeşleşmesi ve dramatik sürece katılımı amaçlanmaktadır. Bir öykü anlatmanın izleyiciyi duygusal açıdan en çok etkileyecek biçimi olan ve yüzlerce yıldır uygulana gelen dram sanatının mirasçısı geleneksel anlatı sinemasıdır” (Oluk, 2008: 38-39, 78).

Bordwell ve Thompson (2009: 94-95) Klasik Hollywood anlatısının temel özelliklerinin aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Bu anlatı anlayışı aksiyonun her şeyden önce nedensel failer olarak bireysel karakterlerden ortaya çıkacağı varsayımına dayanmaktadır. Doğan nedenler (seller, depremler) ya da toplumsal nedenler (kurumlar, savaşlar, ekonomik krizler) aksiyonu etkileyebilir, ancak anlatı, merkezine kişisel psikolojik nedenleri alır: kararlar, tercihler ve karakterin özellikleri.
2. Anlatıyı ilerletme işlevi gören en önemli özellik karakterlerin istekleri ve arzularıdır. Arzu ya da istek bir hedefi oluşturur ve anlatının ilerlemesi ve gelişmesi bu hedefe ulaşmayı içerir.
3. Ana karakterin hedefine ulaşmasını engelleyen bir karşı güç bulunur. Kahraman kendisinininkine zıt özellikleri ve hedefleri olan bir karakterle karşılaşır.
4. Klasik Hollywood anlatısında ağırlıklı olarak psikolojik nedenlerden çıkan aksiyonlar zinciri diğer anlatı olaylarını harekete geçirme eğilimi taşır. Zaman çoğu kez neden-sonuç zincirine tabi kılınır. Olay örgüsü öykünün zamandizinin neden-sonuç zincirinin en çarpıcı biçimde sunacak şekilde düzenler.
5. Klasik Hollywood sinemasında anlatı çeşitli seçenekler kullanır, ancak nesnel olmaya yönelik güçlü bir eğilim vardır. Anlatı, temel olarak nesnel bir anlatı gerçekliğini sunar.
6. Klasik Hollywood anlatısı oldukça sınırlanmamış bir anlatı sunma eğilimindedir. Tek bir karakteri takip etsek bile, karakterin görmediği, duymadığı ya da bilmediği şeylere erişmemizi sağlayan bölümler bulunmaktadır.

7.Son olarak, klasik anlatı filmlerinin çoğu sonunda güçlü bir final sunarlar. Bu anlatı yapısına sahip filmler finalde kendi nedensel zincirlerini tamamlamaya çalışırlar. Genellikle her karakterin kaderini öğreniriz, her gizem açıklığa kavuşur ve her çatışma sonuca bağlanır.

Miller (1993: 37-38) ise geleneksel anlatı sinemasının anlatı yapısını belirleyen şeyin yükselen dramatik eğri olduğunu belirtir. Yükselen dramatik eğri, Antik Yunan'dan beri bir gelenek haline gelmiştir. Bu eğri, basit dramatik bir öykü taslağı oluşturur. Başlangıçta bir çatışma vardır. Doruk noktayı içeren bir sona ulaşana dek, gerilim ve merak dolu bir gelişim sürer. Çatışma çözülür, öykü biter. Sonuca her şeyin tatlıya bağlandığı bir iniş bölümü de eklenebilir. Yükselen dramatik eğri aşağıdaki gibidir:

Geleneksel dramatik yapı

Geleneksel Anlatının temelini oluşturan ve yukarıdaki şemayla ifade edilen Geleneksel Dramatik Yapıda öyküyü oluşturan olaylar seyircinin öyküye yönelik heyecanını ve ilgisinin anlatı boyunca ayakta tutacak şekilde yükselen bir eğri çizerek ilerlemektedir. Klasik anlatının bir diğer karakteristik özelliği özdeşleşme üzerine kurulu olmasıdır. İzleyicinin filmin içerisine dâhil olabilmesi ve anlatıyı takip edebilmesi öyküdeki ana karakterle özdeşleşerek filmin sonunda karaktere ilişkin çatışmanın çözülmesiyle yaşadığı *katharsise* bağlıdır. Bu tür anlatı yapısında başlangıçta ana karakterin hayatı bir denge ve düzen içerisinde devam ederken, bu dengeyi bozacak bir olayın gerçekleşmesiyle gelişme aşamasına geçilmekte

ve gelişme kısmında olaylar karmaşıklaştırılarak karakterin önüne çeşitli engeller çıkarılmaktadır. Doruk noktaya kadar karakter bu engelleri aşmaya çalışırken doruk noktada çatışma çözülmekte ve anlatı sona ermektedir. Anlatının başında yer alan denge ve bu dengenin bozulması Klasik Hollywood anlatısının neredeyse başlangıcından bu yana kullanılan en temel öykü anlatma tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik anlatı yapısının temelinde, başlangıçta bir denge noktası, bu dengeyi bozan bir güç ve bu güçle yapılan mücadele sonucunda ortaya çıkan, farklı zamanda ve farklı bir yerde duran yeni bir denge noktasının bulunduğu görülmektedir. Bozucu güç, doğal bir güç olabileceği gibi (doğal afetler gibi), film kişilerinden birisi de olabilmektedir. Bu bozucu güç, film kişinin önüne sürekli engeller çıkartarak onu amacından saptırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bozucu güç ve film kişisi arasında sürekli olarak bir çatışma yaratılmaktadır. Anlatıyı temelde sürükleyen şey de bu çatışmanın kendisidir. Klasik anlatıda aslolan, bu çatışmanın kazanılarak filmin basındaki dengenin yeniden sağlanmasıdır (Altundağ, 2006: 12). Senaryo yazımının temel ilkelerinden biri olan izleyicide merak duygusu uyandırma ve doruk noktaya kadar bu duyguyu canlı tutma amacı Geleneksel Dramatik Yapının da özünü oluşturmaktadır. Geleneksel Dramatik Yapıda her öykünün mutlaka belirli bir neden sonuç mantığı bulunmaktadır. Bu öykü modelinde izleyicinin kafasında bir sonraki sahnede ne olacağına dair bir soru işareti yaratılarak etki bırakılır. İzleyici herhangi bir olayın gelişmesini tahmin etmekten hoşlanır ve senaryo yazımında buna merak ilkesi adı verilmektedir. Merak ilkesi dramatik yapının temelini oluşturmaktadır. İzleyicinin öyküye dâhil olmasını ve öyküyü takip etmesini sağlayan da bu ilkedir. Senaryo yazımında merak ilkesini kullanmanın çeşitli yolları bulunmaktadır. Bu yöntemlerden ilki öykünün başlangıcında ortaya konulan çatışmadır.

1.1. Giriş

İzleyicinin, dizide yer alan ana karakterler ve bu karakterlerin sorunları hakkında ilk aşamada bilgilendirildiği bölümdür. Bu bağlamda izleyiciye öyküyü anlaşılır kılmak ve izleyicinin ilgisini canlı tutmak için ek bilgiler verilir. Aksi takdirde karakterleri ya da karakterler arası ilişkilerde gerçekleşen olay örgüsünü bilmeyen izleyici, hemen gerçekleşen çatışmaya dâhil edilirse anlatıyı izlemekten vazgeçebilir. Buna karşılık, “izleyici her şeyin olabildiği, her şey olası olduğu ilk sahnelerde olay örgüsünün kurulmasına –yapay olsa da- yardımcı gerekli bilgilerin konulmasını yadırgamaz (Akyürek ve Orhon, 2007: 74). Bu noktada Klasik Anlatının en temel öğelerinden biri olan çatışma kavramının açıklanması yerinde olacaktır. Her senaryonun başında bir çatışma yer alır; çünkü çatışma

öykünün başlatılmasında temel bir öğedir. Çatışma öykünün konusuna bağlı olarak işlenmiş bir suç olabileceği gibi tamamlanması gereken bir iş ya da baş edilmesi gereken bir felaket olabilir.

Dramatik yapının en önemli unsurlarından biri olarak çatışma anlatının gidişatına yön veren ve öykünün ana temasının somutlaştırıldığı bir zıtlıklar durumu olarak ifade edilebilir. Kişinin kendisiyle, bir başkasıyla, çevresiyle, değerleriyle, doğayla savaşıma girmesi durumudur. Oluk (2008: 41-42) Klasik dramda çatışmanın iyi ile kötü, haklı ile haksız arasında olabileceği gibi kişilerin kendinden daha güçlü bir yapıya karşı başkaldırısı şeklinde de ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. İyi ve kötünün arasındaki daimi savaşı insanlığa ait her anlatıda yinelenen temel çatışmalardan biridir. Dolayısıyla sinema filmleri ya da televizyon dramaları gibi birçok dramatik yapı, ana karakter ve onun düşmanı olarak ifade edilen antagonist arasında yaşanan savaşa göre yapılandırılmaktadır. Anlatının ana karakteri doruk noktaya kadar sürecek mücadelesinde birçok engelle karşılaşır ve anlatının temel amacı çatışmayı biçimlendiren bu engellerin aşılmasıdır. İzleyicinin anlatıyı takip etmesini sağlayan en temel yöntemlerden biri ana karakterin önüne çıkan engeller ve bu engelleri aşacağına dair izleyicide uyandırılan merak duygusudur. “Çatışmanın ilerlemeye yol açtığını ifade eden Foss (2009: 154) izleyicinin çatışmanın sonucunun ne olacağını, kişinin karşılaşacağı güçlüklerle nasıl göğüs gereceğini, karşıtlarının karşı hareketlerinin neler olacağını bilmek istediğini belirtmektedir. Bu anlamda ilerleme, filmin dinamik motorudur. Bu ilerleme, izleyiciyi, her an için, daha sonra ne olacağı konusunda meraklandırmalıdır” (Foss, 2009: 154). Anlatının ana karakteri ve ana karakteri yönlendiren çatışma kurulduktan sonra dramatik yapının gelişme bölümüne geçilmektedir.

1.2. Gelişme

Gelişme, bir dizi karmaşık ilişki, kriz, çatışma, yan olay ve benzeri güçlükler aracılığıyla beklentilerimizi yoğunlaştırarak ilgimizi daha derinden ele geçirir ve sürdürür (Miller, 2009: 28). Gelişme bölümünde olaylar yoğunlaşır, çatışma güçlenir. Seyircinin tahminlerini boşa çıkararak, erteleyen ya da yanıtlan olaylar geciktirir ve sürprizleri ortaya çıkarır. Geciktirir, beklenen sona varışı erteleyen olaylarla, sürpriz ise, olaylarda ters dönüşlerle seyircinin yeni tahminler yapmasını ve filmin sonunu merak etmesini sağlayan tekniklerdir (Bayram, 2013: 36). Gelişme kısmında karmaşıklaştırılan olaylar doruk noktaya kadar yükselen bir eğri çizerek ilerler ve heyecan ve olayların nasıl çözümleneceğine ilişkin merak duygusu en üst seviyeye ulaşır.

1.3. *Doruk Nokta ve Sonuç*

Klasik anlatıyı diğer anlatı biçimlerinden ayıran en temel özelliklerinden biri izleyicinin kafasındaki tüm soru işaretlerini ortadan kaldıran bir sona sahip olmasıdır. Anlatının başlangıcından itibaren bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde ilerleyen olaylar zinciri doruk noktada çatışmanın çözümlenmesiyle sona erer. Doruk noktadan sonra karakterlerin başına ne geldiği sorusunun yanıtı ise sonuç kısmında verilmektedir.

Dramatik gerilim, durumun tersine dönmesi yaklaştıkça artar. Örneğin kahraman can düşmanı ile karşılaşır ve silahlı bir çatışma yaşanır. Kahraman yaralanır ve düşmanlarının eline düşer ancak tam öldürülecekken son anda kurtulmasına yol açacak bir şey olur ve kahraman kurtulur. Durum tersine dönmüştür. Dramatik gerilim bu tersine dönme anına gelmeden önce en yüksek noktasına, doruk noktaya tırmanmıştır. Gerilimin had safhaya vardığı nokta “doruk nokta”dır (Oluk, 2008: 43).

Field (2013:123) filmin hikâyesinin her zaman ileri hareket ettiğini, bir yön, bir yol, başlangıçtan sonra sona doğru bir ilerleme çizgisini izlediğini belirtmektedir. Yön, gelişim çizgisi olarak tanımlanmaktadır ve bir senaryo yazarının yazmaya başlamadan önce bilmesi gereken ilk şey, hikâyenin sonunun ne olacağıdır (Field, 2013:122-123). Geleneksel dramatik yapıda söz konusu bu son doruk nokta ve sonuç ya da diğer bir ifade ile çözüm kısmında gerçekleşir. Miller (1993: 41) sonuç bölümünde öykü ile birlikte sorunlar ve çatışmaların çözümlendiğini, bu bölümde öykünün doruk noktasını, yarım kalmış işlerin bağlandığı, yoğun ilginin düştüğü bir sonu içerdiğini ifade ederek, sonuç bölümünde gerilimlerin çözüldüğünü, filmle ilgili estetik yaşantının sona erdiğini belirtmektedir.

Klasik anlatı yukarıda ortaya konan temel dramatik yapı açısından çözümlendiğinde geleneksel giriş, gelişme ve sonuç yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu dramatik yapıyı film anlatısının temelinde yerleştiren Klasik anlatının en yetkin örneklerini veren Hollywood sineması temelde tecimsel bir sinemadır. Dolayısıyla izleyicinin istekleri bu sinemada türü için ticari bir meta olan filmin yapım maliyetlerini çıkarıp, kar elde etmesinin en temel yoludur. Klasik anlatı bu anlamda izleyicinin istek ve beklentilerini istenilen şekilde karşılayan bir anlatı biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik Hollywood sinemasında temel amaç izleyiciyi bir film izlediğini unutturmak, izleyicinin filmdeki ana karakterle özdeşleşmesini sağlayarak anlatıya dahil olmasını kolaylaştırmaktır. Parkan bu özdeşleşme mekanizmasının sonucunda yaşanan hazzın, geleneksel sinemanın eğlence yönünü oluşturduğunu belirterek, eğlencenin seyircinin yaşadığı yaşamdan uzaklaşarak kısa bir süreliğine başka bir yaşantının içine girip bu dünyada

kendini ve kendi sorunlarını unutmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Parkan, 2004: 31). Geleneksel Dramatik yapının günümüzde de Hollywood sinemasında kullanılan en yaygın dramatik yapı olmasının esas sebebinin seyircinin filmin sonunda yaşadığı bu haz (katharsis) ve özdeşleşmeden kaynaklandığı söylenebilmektedir. Film türünden bağımsız olarak bu yapı hemen hemen tecimsel sinemanın benzer örneklerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Ridley Scott tarafından yönetilen 2015 tarihli bilim-kurgu filmi *Marslı* da Geleneksel Dramatik Yapıya sahip güncel anlatılardan biridir. Çalışmada *Marslı* filmi yukarıda temel ilkeleri ortaya konan Geleneksel Dramatik yapı açısından incelenecektir. Bu amaçla film anlatısı Giriş-Gelişme-Doruk Noktası ve Sonuç bölümlerine ayrılarak incelenecek ayrıca Geleneksel Dramatik Yapının temel öğelerini oluşturan karakterle özdeşleşme ve çatışma kavramları da çözümlenmeye dâhil edilecektir.

2. Marslı Filminin Dramatik Yapısı

2.1. Filmin Konusu

Mars gezegenine Hermes uzay aracılığıyla astronotların gönderildiği bir görevde beklenmedik bir fırtına dolayısıyla görev iptal edilerek acil kalkış emri verilir. Ancak astronot Mark Watney'e fırtına sırasında kopan anten çarpar ve ekip Mark'ın öldüğünü sanarak Mars'tan ayrılmak zorunda kalır. Mark Watney hayatta kalmayı başarır ve kendisini Mars'ta yapayalnız bulur. Watney Mars'ta 31 günlük görev için düzenlenen barınakta elindeki sınırlı yiyecek ve imkânlarla dünyaya geri dönmenin ve hayatta kalmanın yollarını arar. Bu sırada Nasa ile irtibata geçmenin yolunu bulmaya çalışır. Tesadüfen Watney'nin yaşadığını öğrenen NASA astronotu kurtarmak için yollar dener. İlk olarak bir sonraki Mars görevine 4 yıl olduğundan insansız bir roketle Watney'e yiyecek gönderme planı yapılır ancak roket atmosferden çıkamadan patlar. İkinci bir roket gönderme planı yapılırken Hermes ekibinin Watney'nin yaşadığından haberi olur. NASA'nın astrodinamik bölümünde çalışan Rich Purnell Hermes uzay aracının dahil olduğu bir kurtarma planı yapar ve durumu NASA'ya bildirir. NASA direktörü Sanders Hermes ekibinin hayatını tehlikeye atmak istemez. Ancak Mitch gizlice planı Hermes'e yolar ve böylece ekip Watney'i kurtarmak için tekrar Mars'a doğru yola çıkar. Plana göre Watney'nin MTA aracılığıyla Mars'ın atmosferine çıkması ve Hermes ekibinin de onu atmosferde yakalaması gerekmektedir. Ancak kesişme hızında sorun çıkar, Hermes ekibinin komutanı Lewis Watney'i atmosferde yakalayabilmek için araçtan ayrılır, bu sırada Watney de elbisesinde bir delik açarak havanın itme gücü sayesinde Komutan Lewis'e yaklaşır ve Lewis Watney'i yakalar. Böylece astronotun hayatı kurtulmuş olur. Kurtarma operasyonun üzerinden beş yıl geçer. Watney astronot adaylarına ders vermeye başlar. Mars'a insanlı bir yeni görev daha başlatılır.

2.2. Giriş

Anlatının giriş kısmı, tüm ana karakterlerin tanıtıldığı ve hikâyenin ana sorununun ortaya konduğu bölümdür (Armer, 2010: 77). Uzun metrajlı bir film senaryosu yaklaşık 120 sayfa olmalıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında 1 ila 30 sayfa arasında anlatının giriş kısmı kurulmalıdır. Syd Field (2013) senaryonun yapısını “bir dramatik çözülmeye yönelen, bağlantılı hadise, bölüm ve olayların doğrusal ilerleyişi” şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre bir senaryo yazarının izleyiciye aşağıda yer alan üç şeyi tanıtmak için yaklaşık 10 dakikası bulunmaktadır: 1. Ana karakteriniz kim? 2) Hikâyenizin ne hakkında olduğunu anlatan dramatik önermeniz ne? 3) Dramatik durum yani hikâyenizi kuşatan koşullar nedir? (Field, 2013:121-122). Çalışmanın konusunu oluşturan Marslı filminin ilk 15-20 dakikasında yukarıda Field’in sorduğu üç temel soruya da cevap verilmektedir. *Marslı* filminde anlatı Mars gezegeninde göreve gönderilen Hermes uzay aracının astronot ekibinin Mars’ın yüzeyinde aniden ortaya çıkan fırtına sebebiyle görevi iptal edip dünyaya dönme kararının alınmasını konu edinen bir aksiyon sekansıyla başlamaktadır. Ekip hızlıca uzay aracına dönerken, NASA’yla iletişimi sağlayan anten fırtına etkisiyle yerinden ayrılarak astronot Mark Watney’e çarpar (Anlatının ana karakteri). Ekip arkadaşları Watney’le iletişimi kaybeder ve onun öldüğünü düşünürler. Ekibin başında yer alan Kaptan Lewis zor bir karar vermek durumunda kalır. Watney’i orada bırakmak istemese de ekibin geri kalanının hayatını tehlikeye atmamak için kalkış emri vermek zorunda kalır. Ekip Watney’nin öldüğünü düşünerek Mars’tan ayrılır. Tüm dünyaya Mark Watney’nin öldüğü basın toplantısı düzenlenerek duyurulur. Ancak Mark yalnızca yaralanmıştır, hala hayattadır (Anlatının dramatik önermesi). **Böylece filmin temel çatışması ortaya konmuş olmaktadır: Mark Watney Mars’ta hayatta kalabilecek ve dünyaya dönebilecek midir?** Ayrıca film öyküsünün ana karakteri Mark Watney, Watney’nin ekip arkadaşları Komutan Lewis, Rick Martinez, Beth Johanssen, Alex Vogel, Chris Beck henüz ilk sahnede izleyiciye tanıtılır. Anlatının çatışması ortaya konduktan sonra gelişme bölümüne geçilerek olay örgüsü karmaşıklaştırılmakta ve doruk noktaya varacak şekilde merak ilkesi kullanılarak izleyicinin heyecanla anlatıyı sonuç kısmına kadar takip etmesi sağlanmaktadır. Armer senaryo dramının özünün basit bir kavramda ifade bulunduğunu belirtmektedir: “sorunu olan bir kişi”. Sorun genellikle ortaya çıkar, çünkü bir başkisi bir amaca ulaşmaya çalışır ve birileri ya da bazı güçler bunu önlemek isterler. Bunu bir dizi çatışma izler. Bu çatışmalar, savaşimler ya da üstünlük mücadeleleri neredeyse tüm senaryo öykülerinin

içeriğini oluşturur. Böylece çatışma senaryo dramasının tam kalbinde yer alır (Armer, 2010:109).

Temelde zıtlıklar ağı olarak tanımlanan, toplumsal adaletsizlikler ve sorunlar gibi daha geniş kapsamda da ele alınan çatışma kavramı farklı sınıflandırmalarda da kategorize edilmektedir. Çatışmanın içsel niteliğine vurgu yapan Wright (2004: 13) çatışmanın ana karaktere ilişkin olduğunu belirterek, bir senaryo yazarının üstesinden gelmesi gereken ilk meydan okumanın anlatının başlangıcından sonuna kadar ana karakteri zorlayacak bir çatışma yaratmak olduğunu ifade etmektedir. Wright'a göre (2004: 13) çatışma yaratmak olay örgüleri, alt olay örgüleri ve ana karakterin üstesinden gelmesi gereken engellerden kaynaklanmamaktadır. Çatışma ana karakteri motive eden içsel bir unsurdan kaynaklanmakta ve karakter aracılığı ile ortaya konulan bu içsel mücadele izleyiciye öykünün ne hakkında olduğuna dair fikir vermektedir.

Çatışmanın ana karaktere ilişkin olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır fakat farklı kaynaklarda çatışmalar dramatik yapıdaki işlevlerine göre sınıflandırılmışlardır. Oluk (2008: 42) dramatik yapıda çatışmaya yol açanın karakterin isteği ve eylemleri olduğunu belirterek, dramatik yapıda dört temel çatışma bulunduğunu ifade etmektedir:

1. Dural Çatışma: Olay örgüsü içinde bir oyun kişinin ya da olayın bir durumunu değiştirmeyen çatışma türüdür.
2. Atlamalı Çatışma: Aksiyonun ilerlemesini hızlandırmak için kullanılan çatışma türüdür.
3. Basamaklı Çatışma: Karakterlerin isteklerinde ısrarlı ve kararlı olduğu, bir düşünce ya da duygu üzerinde direndiği çatışma türüdür.
4. Önceden belirtilen çatışma: Daha büyük bir çatışmayı hazırlayıcı nitelikte olan çatışma türüdür.

Armer (2010:111) ise geleneksel olarak üç çatışma kategorisi bulunduğunu ancak fantezi filmlerinde doğaüstü güçlerle çatışma olarak tanımlanabilecek yeni bir çatışmanın da bulunduğunu ifade etmektedir. Armer'in kategorize ettiği çatışma türleri aşağıdaki gibidir:

1. Başkalarıyla Çatışma: Ana karakterin kendisine karşı olan bir ya da daha fazla insanla mücadele ettiği çatışma türüdür.

2. Çevreyle Çatışma: Ana karakterin doğaya mücadelesini içeren çatışma türüdür. Çevreyle çatışma toplumla çatışma kategorisini de içermektedir.
3. Kendiyle Çatışma: İç çatışma olarak da ifade edilen çatışma türüdür. Kendiyle çatışma ana karakteri motive eden içsel ya da psikolojik duygu ve düşünceler üzerine kuruludur.
4. Doğaüstüyle Çatışma: Ana karakterin şeytan, melekler, cinler ve hortlaklar gibi doğaüstü güçlerle ya da vampir ve kurtadam gibi hayali karakterlerle savaştığı çatışma türüdür.

Çatışma ana karaktere özgü ve onu doğrudan ilgilendiren bir zıtlığı, aykırılığı, savaşı içermesi gerektiğinden *Marslı* filminin ana karakteri Mark Watney açısından bakıldığında, Watney'nin Mars'ta verdiği yaşam mücadelesi ve dünyaya dönme çabaları anlatının ana çatışmasını içermektedir. Çatışma türleri açısından yaklaşıldığında ise Çevreyle Çatışma *Marslı* filminde ortaya konulan ana çatışmanın türünü ifade etmektedir. Armer (2010:111) başarılı senaryoların söz konusu dört çatışma kategorisinden birden fazlasını içerdiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan filmde Watney'nin hayatta kalabilmek için açlıkla mücadelesi ve yaşama isteğini kaybetmemesi gerekmesini Kendiyle Çatışma kategorisi içerisinde değerlendirmek mümkündür. Zira Watney eğer açlığa dayanamaz ve yiyeceğini gerektiğinden erken bitirirse ölecektir, aynı şekilde mücadeleyi bırakıp yaşama isteğini kaybederse yine ölecektir. Kendi kendisiyle bu mücadelesi de anlatının derinliğini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mars'ta hayatta kalma mücadelesi başladığı andan itibaren artık bu mücadelenin nasıl gelişeceğini izleyiciye aktaran ve anlatımı en uzun kısmını oluşturan gelişme kısmına da geçilmiş olmaktadır (Hikâyeyi kuşatan koşullar. Böylece Field'in ortaya attığı son soru da anlatının giriş kısmında açıklanarak filmin öyküsü kurulmuş olmaktadır).

2.3. Gelişme

Senaryo yapısını oluşturan temel unsurlardan birisi öyküyü oluşturan olaylar arasında neden bağ ya da neden-sonuç ilişkisidir. Anlatının gelişme kısmı bu neden-sorun ilişkilerini doruk noktaya yükselen bir eğriyle taşıyacak şekilde kurulduğu bölümdür. Senaryo yazım teknikleri açısından yaklaşıldığında yaklaşık 30 ila 90 sayfa arasında olmalıdır ve senaryonun en uzun kısmını oluşturmaktadır. Anlatının bu aşamasında ana karakter engellerle karşılaşmakta ve teker teker bu engellerin üstesinden gelmektedir. *Marslı* filminin gelişme kısmı Watney'nin Marsta açlıktan ölmek için mücadele verdiği ve NASA ile iletişim kurmanın bir yolunu aradığı

bölümdür. Watney, NASA ile iletişim kuramaz, iletişim kursa dahi insanlı bir görev aracının ona ulaşması dört yıl sürecektir. Astronotların barınması için kurulan barınak 31 günlük bir görev için tasarlanmıştır, ancak 68 günlük yiyecek ve içecek bulundurmaktadır. Watney'nin yaşamını tehlikeye atan yalnızca açlık değildir. Barınakta çıkabilecek teknik sorunlar da astronotun yaşamına son verecek potansiyele sahiptir. Watney, Marsta ölmeyeceğini sesli olarak dile getirdikten sonra (Burada ölmeyeceğim!) mücadelesine başlar ve hayatta kalabilmek için çözümler üretmeye koyulur. Anlatının gelişme kısmı astronotun hayatta kalma çabasını anlatır. İlk aklına gelen fikir Mars'ta patates üretebileceğidir. Öncelikle hidrojeni suya çevirmeyi düşünür, ilk denemesinde patlama olur ancak ikinci denemede başarır. Böylece hem kendisinin içebileceği hem de patatesleri yetiştirirken kullanabileceği suyu elde etmiş olur. 54. Gün ilk patates filizi çıkar. Bu sırada dünyada Watney için görkemli bir cenaze töreni yapılır. NASA ile iletişim kuramadığı için dünyadakilerin Watney'nin yaşadığından haberleri yoktur. NASA Mars operasyon şefi Vincent Kapoor, Watney'nin cenazesinin dünyaya getirmek ister ancak NASA Direktörü Teddy Sanders itiraz eder. NASA görev kontrol biriminde çalışan Mindy Park bir koordinatı kontrol ederken Mars'taki barınakta bazı aletlerin yerinden oynadığını fark eder ve Kapoor'a durumu bildirir. Gerekli kontroller yapıldıktan sonra Watney'nin ölmediğini, hala hayatta olduğu anlaşılır. Hermes ekibinin dünyaya 10 aylık bir dönüş yolları kalmıştır. Ekibe Watney yaşadığı haberi verilmez. Watney, Mars'a yapılacak olan insanlı bir görevin 4 yıl sonra gerçekleşeceğini hesapladığında dört yıl boyunca hayatta kalmasını sağlayacak bir plan yapar (Bilimin sınırlarını zorlama gerekir!). Bu sırada NASA'da Watney iletişim kurma ve Mars'ta yaşam mücadelesi veren astronotu kurtarmanın yollarını arıyordu. İlk çözüm Mars'a yiyecek götürecek bir insansız hava aracı inşa etmektir. Hava aracının yapımı 6 ay sürecektir, ancak Sanders ekibe 3 ay verir. Watney, anlatının başında gerçekleşen fırtınada antenin hasar görmesinden dolayı NASA'yla ve ekiple iletişim kuramamaktadır. 1997 yılında Mars'a gönderilen ve orada kalan PATHFINDER isimli aracı bulur ve çalıştırmayı başarır. Bu sayede NASA ile iletişim kurmayı başarır. Tüm hesaplamalar doğru çıkarsa ve her şey yolunda giderse İnsansız roketin 9 aylık yolculuğun ardından Mars'a ineceği hesaplanır, bu süre boyunca Watney'nin hayatta kalmayı başarması gerekir. Ancak Geleneksel Dramatik Yapı'nın en temel unsurlarından biri olan baht dönüşü bu aşamada devreye girer ve film kişilerinin tüm planlarını altüst eden bir olay meydana gelir. Watney, barınağa girerken büyük bir patlama meydana gelir ve yetiştirdiği patatesler Mars'ın hava koşullarında donarak yenilemez hale gelir. Aristoteles (2006: 51) her tragedyanın bir düğüm, bir de çözümden oluştuğunu belirterek, düğümden yapıtın başından mutluluk yahut felakete doğru baht dönüşü için sınır oluşturan bölüme dek uzanan olay örgüsünü anladığını ifade eder. Baht dönüşü ise eylemlerin düşünülenin

tam tersine dönmesidir (Aristoteles, Poetika: 34). Marslı filminde gelişme kısmında işlerin yolunda gittiği ve Watney'i kurtarma planlarının işe yaracağı düşünülmesi bir anda meydana gelen patlama ve astronotun patlama dolayısıyla normalde ona uzunca bir süre yetecek yiyecek stokunu kaybetmesi Aristoteles'in sözünü ettiği baht dönüşünü gerçekleştirdiği andır. Patlamayla birlikte anlatının olay örgüsü çizgisi değişmiş, seyirciye gerçekleşeceği bilgisi verilen planlar bozulmuştur. Oluk (2008: 41) dramatik yapıda orta bölümün, aksiyonun çatışmalar ve engellerle ilerlediği bölüm olduğunu belirtmektedir. Bu aşamada karakter amacına ulaşmak için çeşitli ilişkilere girer, çatışmalar yaşar, engellerle mücadele eder. Bu mücadele süreçlerinde pek çok düğüm noktaları oluşur (2008: 41). Marslı filminin anlatı yapısında meydana gelen ilk baht dönüşü ve düğüm noktası söz konusu patlamadır. Bundan sonraki aşama patlamanın meydana gelmesinden sonra ne olacaktır. Bu durumda Watney'i kurtarma operasyonunun yeniden planlanması gerekir. Watney'e yiyecek götürecek olan roketin daha erken fırlatılmasına karar verilir, ancak roketin güvenlik kontrolü zaman kısıtlamasından dolayı eksiksiz yapılamadığı için roket patlayarak yok olur. Roketin patlaması ikinci baht dönüşüdür. Hermes ekibine Watney'nin ölmediği haber verilmiştir. Ekip ve Watney iletişim kurmaya başlarlar. Roketin patlamasının ardından Watney ekibin başındaki Komutan Lewis'e öleceği ihtimaline karşı bir mesaj iletmesini ister. Watney vazgeçmemiştir ancak her ihtimale de hazırlıktır.

Olayları takip eden Çin Ulusal Uzay Dairesi NASA ile işbirliği yaparak astronotun kurtarılması için yardımcı olabileceklerini farkeder. Çin Ulusal Uzay Dairesi Direktörü Sanders'e ulaşır. Bu sırada NASA'nın astrodinamik departmanında çalışan Rich Purnell Watney'e yardım etmenin bir yolunu bulur. Rich, Hermes'in 561. Günde Mars'a ulaşmasının sağlayacak bazı hesaplamalar yapmıştır. Rich, Hermes'in dünyanın yerçekimi gücünün kullanarak Mars'a tekrar yolculuk yapabileceğini, Watney'nin de MTA uzay aracını kullanarak Mars'ın yörüngesinde Hermes'le buluşabileceğini düşünür. NASA'nın önünde iki seçenek vardır: Ya Watney Ares 5 görevine kadar hayatta kalmasını sağlayacak yiyecek gönderilecektir ya da astronotu kurtarmak için Çin'e ait olan insansız roket Taiyang Shen'den yakıt ikmal yapılan Hermes'in Mars'a yeniden göreve çıkması gerekecektir. Bu görev Hermes ekibinin görev süresinin 533 gün daha uzaması demektir. NASA Direktörü Sanders, tek bir adam için tüm Hermes ekibinin hayatını tehlikeye atmak istemez. Ancak Mitch Henderson Hermes'in Mars'a geri dönesini içeren planı (Rich Purnell Manevrası) Hermes ekibine ulaştırır.

Komutan Lewis bu kararı tek başına alamayacağı için tüm ekiple bir toplantı yapar ve ekip Watney'i kurtarmak için Mars'a yeni bir göreve

çıkmaaya karar verir. Bu karar anlatının bir diğere baht dönüŖü ya da düğüm noktalarından biridir, zira ekibin Mars'a yeniden dönme kararı ana karakter Watney'nin hayatını kurtaracak olan olay çizgisinin başlangıcını oluşturmaktadır. Ekip tüm risklerine rağmen (Taiyang Shen'den yapılacak ikmali kaçırırlarsa öleceklerdir, Dünya'nın yerçekiminden faydalanamazlarsa yine öleceklerdir) görevi kabul eder. Hermes'in rotasını değıŖtirdiğı tüm dünyaya duyurulur. Sanders Çin'e giderek, Çin Uzay Dairesi'nin direktörüyle görüşür. Ekip ailelerine haber verir. İkmal aracı başarıyla kalkar. Bu sırada Watney MTA aracına ulaşmak için hazırlıklarını sürdürür. Schiaparelli Krateri'nde bulunan MTA'ya ulaşmak için uzun bir yolculuk yapması gerecektir. Sonunda araca ulaşır. Aracın tüm ağırlıklarından kurtulur. Hermes bu sırada Mars'ın yörüngesine yaklaşır. Ancak Watney ile onu alacak olan ekip üyesinin kesişme sürati ile ilgili sorun yaşanır. Kesişme süratini ayarlayabilmek için Hermes'in yörüngeye girmesi gerekir, ancak bu durumda Dünya'ya dönecek yakıtları kalmayacaktır. **Anlatının bu aşamasında 4. Baht dönüŖü gerçekleşir.** Ekibin Watney'i kurtarması için başka bir plana ihtiyaçları vardır. Komutan Lewis Hermes'te bir patlama yaratarak, patlamanın itiş gücüyle Watney'i yakalayabileceklerdir. Vogel patlayıcıyı hazırlar ve Hermes'in araç hava kilitlerinden bir tanesi patlatılır. Komutan Lewis, başka bir ekip üyesinin hayatını tehlikeye atmak istemediğı için daha önceden kararlaştırıldığı gibi Beck'in Watney'i almasına izin vermez ve kendisi araçtan ayrılarak kendisine doğru yaklaşmakta olan Watney'i almaya gider ancak Watney hala çok uzaktadır.

2.4. *Doruk Nokta*

Anlatının ana olay çizgisinde heyecan zirveye ulaşmıştır, artık anlatının başında kurulan çatışmanın bu noktada nihayete erdirilmesi ve çözümlenmesi gerekmektedir. “Doruk nokta, olumlu ya da olumsuz, sonucu öyküyü son çözüme kavuşturur. Çözüm doruk noktanın etkisini ortaya çıkarır ve öykünün esas sorununa bir cevap bulur. Ayrıca çözüm öykünün temasını ya da yazarın ana karaktere ve ana karakterin amacına yaklaşımını ortaya koyar. Çünkü doruk noktası senaryonun son çatışmasıdır, çözüm anlatının sonunun çok yakın olduğunu gösterir. Doruk noktası aksiyonun en yoğun olduğu nihai çatışmadır. Bu aşamada ana karakter sorunu çözmesini sağlayacak son kararı verir” (Kenning, 2006: 95). Marslı filminin ana karakteri Watney de kurtulmasını sağlayacak nihai bir karar alarak kıyafetinde bir delik açar ve kıyafetinden çıkan hava sayesinde Komutan Lewis'e yaklaşmayı başarır. Komutan Lewis sonunda Watney'i uzay boşluğunda savrulurken yakalar. Tüm dünya olanları canlı olarak takip etmektedir. Watney ve Lewis ekip tarafından Hermes'e geri çekilir. Watney kurtulur ve ekip görevini başarıyla yerine getirmiş olur. “Ancak çözüm ya da

doruk nokta son olamaz çünkü izleyici hala bir kapanışa ve gerçek dünyaya dönmeye ihtiyaç duyar” (Kenning, 2006: 95). Anlatının Sonuç kısmı bu aşamada ortaya çıkar.

2.5. Sonuç

Anlatının sonuç kısmında Watney’i ve ekibin diğer üyelerini dünyaya dönüşlerinden beş yıl sonra görürüz. Watney aday astronot programında ders vermektedir. Hermes ekibinin diğer üyelerinden Martinez, Ares 5 görevi ile yeniden Mars’a dönmektedir. Komutan Lewis evinde eşiyle, Vogel ise ailesiyle birlikte. Chris Beck ve Beth Johanssen evlenmiş ve bir bebek sahibi olmuşlardır. Böylece anlatı sona erdirilmiş olur. “Çözümün akıbeti ya da sonu karakterlerin meydan okuma ve doruk nokta tamamlandıktan sonra hayatlarının neye benzediğini içerir. İzleyici karakter amacına ulaştıktan ya da ulaşamadıktan sonra ona ne olduğunu merak eder. Bu anlamda anlatının sonuç kısmı izleyici içindir “(Kenning, 2006:95). Filmde doruk noktada Watney kurtulduktan sonra ne olduğunun yanıtı verilmeli ve izleyicinin kafasındaki soru işaretleri giderilmelidir. Böylece sırasıyla Watney ve Hermes ekibinin diğer üyelerinden başlayarak anlatının tüm yan karakterlerinin de başına ne geldiği ve doruk noktadan sonra hayatlarına nasıl devam ettiklerinin bilgisi izleyiciyle paylaşılmış olur.

TODOROV’UN BEŞ AŞAMALI ANLATI DİZİLİMİ MODELİ

- 1. Denge durumu (bu durum iyi kötü ya da nötr olabilir):** Mars gezegeninde göreve gönderilen Hermes uzay aracının astronot ekibi Mars’ın yüzeyinde aniden ortaya çıkan fırtına sebebiyle görevi iptal edip dünyaya dönme kararı alır.
- 2. Bir olay dengeyi bozar (karakter ya da eylem):** Ekip hızlıca uzay aracına dönerken, NASA’yla iletişimi sağlayan anten fırtına etkisiyle yerinden ayrılarak astronot Mark Watney’e çarpar Ekip arkadaşları Watney’le iletişimi kaybeder ve onun öldüğünü düşünürler. Ekip Watney’nin öldüğünü düşünerek Mars’tan ayrılır.
- 3. Kahraman dengenin bozulduğunu fark eder:** Watney hayatta kalmayı başarır. Ekibin Mars’tan ayrıldığını ve gezegende yalnız kaldığını anlar.
- 4. Kahraman bozulan dengeyi yerine getirmeye uğraşır:** Watney Mars’ta hayatta kalma mücadelesi verir. Esas amacı ekiple ve dünyayla iletişim kurabilmektir. Sonunda iletişim kurmayı başarır.

Ekip Watney’i kurtarmak için dünyaya dönüş yolculuğunu yarıda keserek, tekrar Mars’a doğru yol alır.

- 5. Denge yeniden kurulur ancak neden sonuç ilişkisine dayalı değişimler (yine iyi, kötü ya da nötr olabilir) sonucunda, aslında kurulan yeni bir dengedir:** Ekibin çabaları ve kendi mücadelesi sayesinde Watney kurtarılır. Anlatının sonuç kısmında Watney’i ve ekibin diğer üyelerinin dünyaya dönüşlerinden beş yıl sonra ne yaptıkları gösterilir. Bu aşamada kurulan denge olumlu yöndedir. Filmin ana karakteri ve diğer karakterlerin yaşamlarında denge yeniden kurulmuştur ancak başlangıçtaki dengeden farklı bir noktadadırlar. Yukarıda da ifade edildiği gibi Watney aday astronot programında ders vermektedir. Hermes ekibinin diğer üyelerinden Martinez, Ares 5 görevi ile yeniden Mars’a dönmektedir. Komutan Lewis evinde eşiyse, Vogel ise ailesiyle birlikte. Chris Beck ve Beth Johanssen evlenmiş ve bir bebek sahibi olmuşlardır.

Sonuç

1990’larla birlikte Hollywood sinemasında ortaya çıkan yeni öykü anlatma denemeleri Geleneksel Anlatının doğrusal yapısını bozsa dahi günümüzde Geleneksel Dramatik Yapı hala en popüler film öyküsü anlatma biçimlerinden biridir. Filmin türünden, yapım tarihinden, yaratıcısından ve dolayısıyla zamandan ve mekândan bağımsız olarak varlığını sürdürmeyi başaran Geleneksel Anlatı izleyicide uyandırdığı bütüncül bir sinemasal evren anlayışı ve finaldeki katharsis (arınma) hazzı sebebiyle yüzyıllar boyunca insanoğlunu etkileyen temel öykü anlatma biçimi olmuştur. Geleneksel Dramatik yapının karakteristik özelliklerini tanımlayan belli başlı niteliklerinden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki Geleneksel Dramatik Yapı’nın bir ana karakter ve bu ana karakterin amacına ulaşım ulaşamayacağı üzerine kurulu olmasıdır. Bir diğer nitelik Geleneksel Dramatik Yapı’nın öykünün ilerleyiş biçimiyle ilgili geliştirdiği zaman anlayışıdır. Özellikle Batılı kültürlerde bir hikâyenin ne olduğu ve nasıl anlatılması gerektiğine ilişkin yaygın kanılar mevcuttur. Bunlardan ilki hikâyenin doğrusal ilerlemesi gerektiği fikridir. Bu anlamda Batı kültürünün zamanı kavrayış biçiminden de etkilenen bu anlayıştan yola çıkarak Geleneksel Dramatik Yapıda öykü Giriş, Gelişme, Doruk Noktası ve Sonuç kısımlarını içerecek şekilde doğrusal bir zaman anlayışı ve öykü anlatma biçimi üzerine kuruludur. Anlatı yapısını tanımlayan bir model olarak bu anlatı biçimi yakın tarihli bir bilim-kurgu filmi olan *Marslı* filminin de anlatı yapısını oluşturmaktadır. Marslı filminin anlatısı ana karakter astronot Mark Watney’nin Mars’ta mahsur kalması ve bu gezegende tek başına hayatta kalmayı başarması üzerine kuruludur. Doruk noktaya kadar, yükselen ve

inen bir grafik çizerek doğrusal ilerleyen anlatı yapısı doruk noktada çatışmanın çözülmesiyle son bulur. Final kısmında ise ana karakter Mark Watney ve yan karakterlerin Watney'nin Mars'tan kurtarılmasından sonra yaşadıkları, hayatlarına nasıl devam ettikleri gösterilerek anlatı sona ermektedir. Sonuç olarak filmin başlangıcındaki denge, talihsiz bir kaza sonucu bozulmakta hem ana karakterin insanüstü çabaları ve azmi sayesinde hem de NASA'nın astronotu kurtarma operasyonu sonucunda denge yeniden sağlanarak astronot kurtarılmakta ve Watney kurtarıldıktan sonra astronot ve ekibin yaşamlarının nasıl ilerlediği izleyiciye gösterilerek katharsis duygusu pekiştirilmektedir.

Kaynaklar

Abisel, N. vd. 2005. *Çok Tuhaf Çok Tandık: Vesikalı Yârim Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.

Abisel, N. 2007. *Sessiz Sinema*. Ankara: Deki Yayınları.

Akyürek, F. ve Orhon, N. 2007. *Dizi Film Senaryosu Yazmak*. İstanbul: Mediacat Kitapları.

Altundağ, C.S. 2006. Türk Sinemasında Anlatı-Kurgu İlişkisi: 9 ve Yazı-Tura Filmlerinin Anlatı-Kurgu Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Tv-Sinema Anabilim Dalı.

Aristoteles. 2009. *Poetika*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Armer, A. A. 2010. *Sinema ve TV İçin Senaryo Yazmak*, çev: Vedat T. Erdamar, Es Yayınları.

Barnwell, J. 2011. *Film Yapımının Temelleri*, Çev. Gülelgül Altıntaş. İstanbul: Literatür Yayınları.

Bayram, N. 2013. *Sinemada Anlatı*, Film ve Video Kültürü içinde (Editör Prof. Dr. Nedim Gürses). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bordwell, D. ve Thompson, K. 2009. *Film Sanatı*, Ankara: Deki Yayınevi.

Edgar-Hunt, R., Marland J., Richards, J. 2012. *Senaryo Yazımı*. Çev. Gülelgül Altıntaş, İstanbul: Literatür Yayınları.

Edgar-Hunt, R., Marland J., RawIE, S. 2012. *Film Dili*. Çev. Gülelgül Altıntaş, İstanbul: Literatür Yayınları.

Field, S. 2012. *Senaryo-Senaryo Yazımının Temelleri*, Çev. Şerif Erol. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Foss, B. 2009. *Sinema ve Televizyonda Anlatım Teknikleri ve Dramaturji*, Çev: Mustafa K. Gerçeker, Hayalbaz Kitap, İstanbul.

Kenning, J. 2006. *How to be Your Own Script Doctor?* London: The Continuum International Publishing Group Ltd.

Miller, W. 1993. *Senaryo Yazımı*, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Miller, W. 2009. *Senaryo Yazımı, Sinema ve Televizyon için*, çevirmenler: Ertan Yılmaz, Nesrin Esen, Yalçın Demir. İstanbul: Hayalbaz Kitap.

Mutlu, E. 1998. *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark Yayınları.

Oluk, A. 2008. *Klasik Anlatı Sineması*, İstanbul: Hayalet Kitap.

Parkan, M. 2004. *Brecht Estetiği ve Sinema*. İstanbul:Donkişot Yayınevi

Randall, W. 1999. *Bizi Biz Yapan Hikâyeler*. Çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, (Erişim Tarihi: 20.03.2017).

Wright, K. 2004. *Screenwriting is Storytelling: Creating an A-List Screenplay that Sells!*. Tarcher Perigee Books.

Yaren, Ö. 2016. Sinemada Anlatı Kuramı, *Sinema Kuramları 2 Beyazperdeyi Aydınlatan Kuramcılar içinde*, Derleyen: Zeynep Özarslan, Su Yayınevi.

The Sense of Uncanny in Agatha Christie's *A Caribbean Mystery**

DOI NO: 10.5578/jss.66796
Geliş Tarihi: 17.04.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Ömer ÖĞÜNÇ**

Abstract

The prolific English detective and crime fiction writer Agatha Christie's A Caribbean Mystery (1964) has an outstanding status due to the number of controversies involved in the plotline, the complicated relationships between characters and the exotic setting in a supposedly colonial background. Moreover, the novel draws attention due to the tension that keeps rising until the end in addition to the fearful environment. In fact, the psychological response of the characters in the novel is worth studying due to the sense of uncanny. Apparently, only Miss Marple is capable of achieving the rationalising process that includes the familiar and the strange. The psychological understanding of the uncanny seems to be highly related to the fictional account in Christie's novel. Therefore, this work aims to analyse Christie's A Caribbean Mystery in the light of the sense of the uncanny to explain the response of the characters.

Keywords: Agatha Christie, A Caribbean Mystery, Uncanny, Sigmund Freud, Detective Fiction.

Agatha Christie'nin Ölüm Adası'nda Tekinsizlik Duygusu

Özet

İngiliz polisiye roman yazarı Agatha Christie'nin Türkçeye 2010 yılında Ölüm Adası olarak çevrilen A Caribbean Mystery (1964) romanı olay örgüsündeki karmaşık durumlar, karakterler arasındaki çekişmeler ve sömürgecilik geçmişiyile bağlantılı egzotik bir yerde geçmesi bakımından farklı bir konuma sahiptir. Ayrıca bu eser, korkutucu bir çevrede geçmenin yanı sıra romanın sonuna kadar artmaya devam eden gerilim sebebiyle de dikkat çeker. Özüne bakılacak olursa, bu romandaki karakterlerin psikolojik tepkileri olay örgüsüne hâkim olan ve Sigmund Freud'un ortaya attığı tekinsizlik duygusu nedeniyle incelenmelidir. Görünüşe bakıldığında, yalnızca Miss Marple bu mantıklı açıklama sürecini başarıyla yürütebilmekte ve tekinsizlik duygusunu açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, tekinsizlik duygusunun psikolojideki etkileri Christie'nin eserindeki kurgusal durumla son derece ilgilidir. Bu nedenle, bu makale Christie'nin Ölüm Adası (A Caribbean Mystery) eserini Freud'un tekinsizlik kavramı ışığında incelemeyi ve karakterlerin verdikleri tepkileri açıklamayı amaçlamaktadır.

---

* A shorter version of this study has been presented at the 23rd METU British Novelists Conference on 16-17 March 2017.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, omerogunc@aksaray.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Agatha Christie, Ölüm Adası, Tekinsizlik, Sigmund Freud, Polisiye Roman.

Introduction

One of the representatives of English detective and crime fiction in the twentieth century, Agatha Christie is a highly prolific writer in view of the number of novels and short stories that she published throughout her career, which covered a few decades. Christie was born in 1890 and grew up reading the works of nineteenth-century detective fiction writers such as Wilkie Collins and Arthur Conan Doyle while she developed an interest in reading: "After her parents read to her, Agatha asked permission to look at the book and she studied the pages until they made sense to her. When she went shopping, she asked adults to read the signs over the shops. As a result of this drive, she one day found herself reading a book called *The Angel of Love*" (Baghban, 1990: 42). Accordingly, it was not surprising that Christie was interested in literature and especially this genre in an early stage of her life. Beginning with her first works, she showed her interest in detective fiction and created characters whose adventures were followed by Christie's readers for decades. Especially, her fictional detective Miss Marple was an outstanding character and enabled the readers to feel the excitement and suspense in many of her novels. Christie's *A Caribbean Mystery* (1964) is one of her later works and draws attention not only because of the elements of crime fiction, but also the setting of the work that takes place out of British Isles. A work of detective fiction narrates events and conditions that lack sensible explanation in order to increase suspense and create an atmosphere dominated by mystery. Because of the eerie feelings, the characters in such works almost always find themselves in unpleasant, disturbing and scary conditions. According to the critical approach in this study, such circumstances, which require detectives in the first place to solve them, can be examined in view of the psychological concept of the uncanny to discuss their effects. "The feelings of the uncanny [...] that arise as a result of the conflict between the rational setting and the primitive atmosphere" in the story telling invites such an approach to analyse the condition of the characters (Chia-ying, 2007: 5). Therefore, the aim of this work is to analyse *A Caribbean Mystery* in the light of Sigmund Freud's concept of the uncanny in order to explain the experience of British characters in a detective novel that covers events, which take place quite far away from their homeland, in an unknown and exotic landscape full of mysterious incidents.

1. The Uncanny

The concept of the uncanny was scientifically discussed for the first time by Sigmund Freud in his essay published in 1919. The work was groundbreaking in terms of its approach towards the issue in the light of linguistic,

cultural and psychological references that created a comprehensive context in which the uncanny was presented as a concept worth detailed examination. Freud's inquiry of the concept was maintained to further levels by following critics like Jung, Lacan and Kristeva. However, this study limits its critical stance to Freud's perspective in order to account for the literary qualities that paved the way to the uncanny in *A Caribbean Mystery*. According to Freud, in his essay "Das Unheimliche," translated as the uncanny, "there is no doubt that [the uncanny] belongs to the realm of the frightening, of what evokes fear and dread" (2003: 123). In addition to the feeling of fear, Freud claims that "the uncanny is that species of frightening that goes back to what was once well known and had long been familiar" (2003: 124). Briefly, the uncanny is something both familiar and mysterious while it creates a frightening feeling. For this reason, Freud attempts to explain the uncanny in his long comparative study on the origins of German words "Heimlich" and "Unheimlich", which illuminates the lack of exact words to describe this term in many languages. The main difference between these two words is being homely or unhomely in relation to the emotional experience based on the familiarity of a particular experience (Freud, 2003: 148).

Accordingly, Freud continues to discuss literary works to explain the uncanny and its impact on individual characters: While there seems to be various cases to talk about the uncanny such as "being unable to banish memories" (2003: 136), "the fear of death" (2003: 142), "the persistent recurrence" of encounter (2003: 145), phenomena like presentiments (2003: 146) and "a dead person seen alive" (2003: 149), one common point that brings all these examples together is "the special emotional effect" (2003: 135). This effect results from not only something new or strange, but also something familiar but forgotten long ago. So, such examples like a house, a person, an experience, an encounter and even death can be defined as uncanny. "Repressed childhood experiences" and "primitive beliefs" are referred to as the main reasons for the appearance of this feeling (Freud, 2003: 135). However, Freud's focus on literary works in order to explain the uncanny helps the aim of this study in that the literary context of Christie's work turns out to be more meaningful from the perspective of the characters' psychological experience. Bernstein believes that "the uncanny calls not for a definition, a collection of terms, but rather, as a formal, textual structure, demands reading" (2003: 1112). Hence, the critical reading process is essential for the recognition and discussion of the uncanny. Rather than dealing with fundamental qualities of the uncanny within psychology as a discipline, the search for alternative creations of the feeling in a narrative seems to be important. For this reason, Bernstein further argues that "the uncanny is not a stable concept (subject) to which the predicate of a clear definition can be attached. Likewise, there can be no reliable identification of

a text or event uncanny, no stable thing to which the qualities of the uncanny can be predicated" (2003: 1113). The study of the uncanny, especially in works of fiction, can be defined as a challenge because of the author's intention to create the effect on purpose. Similarly, Freud asserts,

the uncanny that we find in fiction [...] actually deserves to be considered separately. [...] The distinction between what is repressed and what is surmounted cannot be transferred to the uncanny in literature without substantial modification. [...] Many things that would be uncanny if they occurred in real life are not uncanny in literature, [...] there are many opportunities to achieve uncanny effects that are absent in real life. (2003: 155-156)

It can be put forward that many uncanny things in works of fiction are not necessarily uncanny in real life. However, the author's attitude in a literary work is highly influential in the creation of the uncanny effect, so that this concept is created in a life-like fashion. Freud concludes that "whatever has an uncanny effect in real life has the same in literature. [...] [The writer] tricks us by promising everyday reality and then going beyond it" (2003: 157). So, the apparently realistic depictions of a literary work render the work available for the discussion of the uncanny that creates this notion in the characters who are alienated from their natural environment.

2. The Uncanny in *A Caribbean Mystery*

In the light of these psychological accounts, this study argues that numerous elements in Christie's *A Caribbean Mystery* correspond with Freud's discussion of the uncanny and reflect the concept in various forms, which are examined in three main aspects. Accordingly, the structure of the uncanny will be initially studied as a form of repression, an emotional experience that results from lack of certainty and security. Since the uncanny appears as a feeling in most of the novel, it will be discussed in this regard. Secondly, the uncanny as something to be dreaded and avoided will be handled because of the attitude of characters. Thirdly, the sense of uncanny that results from the setting, far away from home, needs to be analysed for a comprehensive study of this concept. In fact, as a detective novel set in a fictional setting in the Caribbean, the novel draws the readers' attention because of the typical qualities in this type of narrative and the yearning for home – symbolised by the British Isles – from the perspective of Miss Marple along with some other British characters. Although Christie has taken this character to numerous journeys in the course of decades as she continued to appear in appreciated novels, *A Caribbean Mystery* is an exception due to the changing environment for the typical British woman who is now quite old and has to adapt herself to changing conditions. While the novel presents a life-like depiction of the experience of the characters, the uncanny is gradually

experienced throughout different episodes making it appropriate to adopt Freud's critical stance to account for this notion.

2.1. *The Uncanny as The Emotional Response*

In Christie's *A Caribbean Mystery*, characters in accordance with their perception of the changing circumstances experience the uncanny. From the beginning of the novel, the tension continues to increase and along with many conflicts, the resolution of the novel brings light on the uncanny. The title itself mentions the mystery in this detective novel. The narrative deals with mysterious occasions after the death of a character, Major Palgrave, whose brief dialogue with Miss Marple just before his death introduces him to the readers. The incident, initially portrayed as a natural consequence, turns into something worth exploring in a few days. The skilful detective Miss Marple tries to understand the sequence of events that led to this mysterious case. In the middle of a paradise-like environment in the Caribbean, all characters slowly experience the uncanny. The dialogue between Miss Marple and the Major is marked by the latter's reference to a murderer as follows:

The Major was still shuffling and muttering. "Forgotten all about that business. Good-looking woman she was, you'd never suspect! Now, where? Ah, that takes my mind back, what tusks! I must show you." He stopped, sorted out a small photographic print and peered down at it. "Like to see the picture of a murderer?" He was about to pass it to her when his movement was suddenly arrested. Looking more like a stuffed frog than ever. Major Palgrave appeared to be staring fixedly over her right shoulder from whence came the sound of approaching footsteps and voices. (Christie, 1964: 8)

The ordinary talk, actually boring from Miss Marple's point of view, discloses a great secret of the Major. In addition to her rising interest to the subject of a murder, the abrupt ending also creates an uncanny feeling for both the protagonist and the readers. As the Major says, "Well, I'm damned. I mean!", there is the hint of an approaching danger towards the character. Yet, the origin of this threat cannot be located in a particular notion. Hence, the mentioning of murder and uneasiness of the Major in the face of something that he feels necessary to hide from dominate the talk with a familiar person on a trivial matter. The sense of uncanny begins to take shape in the face of this mysterious incident. From this point onwards, the uncanny surrounds the characters in this once familiar, yet gradually strange environment. As a matter of fact, this uncanny feeling has a source of its own. Nevertheless, a later dialogue between the owners of the hotel make it quite clear that there is something uncanny that the readers should expect in the novel. Just before the news of death in the hotel, Molly and Tim talk to each other late that night as follows:

"I tell you we've got it taped," [Molly] repeated. "Why do you always worry?"

"Made that way, I suppose. I'm always thinking, suppose something should go wrong."

"What sort of thing?"

"Oh I don't know. Somebody might get drowned."

"Not they. It's one of the safest of all the beaches. And we've got that hulking Swede on guard." (Christie, 1964:18)

As the dialogue suggests, there is an imminent threat that may harm these characters suddenly and this condition leads to the suffering of the hotel owner Tim Kendal in a state of suspense and ambiguity. Without any clear reason, he believes that something bad will happen and there is no way to prevent it from happening. Tim's feeling is an example of the uncanny due to its quality. While he is supposed to feel safe and firm in view of the success in his business and happiness with his wife, he has an unreasonable trouble that makes him fear. Both of these episodes create the sense of uncanny at the beginning of the novel. Moreover, the rest of the narrative deploys these feelings to increase the tone of mystery and create an even more suspicious environment. The reader expects to come across the feeling of uncanny.

The sense of uncanny appears throughout these earlier cases as the mysterious events continue to revolve around the same feeling. The most concrete object in terms of this effect is the photo that the Major mentions in the dialogue above. Apparently, the photo belongs to the adventurous stories of the Major and is at the same time a proof for his knowledge about the murder. Upon the news of his death, Miss Marple starts to question what happened on the previous night and feels that there is again something mysterious. That particular day turns into an uncanny experience due to the swiftly changing aura. The strange surrounds the familiar, which creates anxiety and fear in the characters. Before hearing the news of death, Miss Marple thinks that "today would be a day like any other day," similar to her earlier days on the island (Christie, 1964:19). Nevertheless, the news of death makes everyone "depressed" according to Molly, which shows that her and her husband's worries come true in a short time (Christie, 1964:19). This condition is uncanny, because an earlier feeling without any grounds indicated above comes true.

Furthermore, the sense of uncanny is maintained by Miss Marple's ventures to explain this development, which is an attempt to familiarise the unfamiliar experience along with Molly, and her obsession with the photo that disappeared without any trace. Upon delivering the news, Molly says, "it all seems quite straightforward. This kind of thing is quite liable to happen when you have high blood pressure, especially if you overdo the alcohol, and Major

Palgrave was really very naughty that way” (Christie, 1964: 20). This remark clearly shows her intent to find some kind of familiarity with this exceptional incident. Moreover, Miss Marple’s inquiry about the photo adds onto this attempt to familiarise the incident of death. She feels that there is something strange in this event despite the appearance of a typical death resulting from old age, use of alcohol and high blood pressure: “She took out her knitting and the needles clicked rapidly as though they were trying to match the speed of her thoughts. She didn’t like it; no, she didn’t like it. It came so pat” (Christie, 1964: 21). The description of her curiosity into the hidden reality behind the Major’s death gives the readers some clues about her intention to explore the unknown aspects in the story. For this reason, the photo that the Major wanted to show Miss Marple is a key for a reasonable explanation. However, her focus on the photo is quite different from the attitude of other characters in the novel, especially that of Mr Graham, the doctor. In spite of her attempts to learn the whereabouts of the photo that could bring light on the Major’s unusual behaviour the night he died at the expense of “feel[ing] ashamed” for telling lies, the photo remains a mystery for the detective (Christie, 1964: 22). This point of view is also related to her upbringing “with a proper regard for truth” (Christie, 1964: 23). In other words, her curiosity aims to explain the mystery resulting from the uncanny, because the familiar and the strange come together in the fate of this photo. In this small community, only Miss Marple is aware of the mystery behind the Major’s death. According to Portier, who comments on the impact of the uncanny on characters, “if characters’ understanding of the world is shaped by their linguistic, cultural, social and historical circumstances, then their experience of the uncanny – that which disrupts the familiar/everyday, that which brings what has remained hidden or secret to light – is also shaped by those circumstances” (2013: 2). For the experienced detective, the socio-cultural experience, as well as the history devoted to solving criminal cases contribute to her worldview. More importantly, “a photograph which evokes uncanny feelings for one character may evoke some other or even no emotion for another” (2013: Portier 3). The personal impact of the uncanny is a matter continually discussed by Freud who, for example, refers to the story of Sand-Man (2003: 136). Due to earlier emotional traumas, the experience affects the character in this case much more than other children. Similarly, Miss Marple’s knowledge of such mysterious links makes her look for the mystery. As she tells herself, “money might have been stolen, but no one would want to steal a snapshot. Unless, that is, they had a special reason for so doing” (Christie, 1964: 30). The missing snapshot arouses curiosity, as there is a strange condition in its disappearance. In addition to creating suspense, the link between the photo and a murder mentioned by the Major himself turns the incident into something uncanny. In fact, it is exactly Miss Marple’s attitude that creates the sense of uncanny for the readers since the detective unites both the familiar and the strange in her inquiry. Because of

the doctor's account for the missing photo, Miss Marple tries to familiarise with the apparent reality until she resumes her attempts to explore the uncanny in line with other accounts, like the one by Victoria.

Similarly, the cause of the Major's death creates an uncanny experience for the characters who feel anxious in the face of an unknown danger. The first time this issue is mentioned in the novel, Miss Prescott says, "he has blood pressure" (Christie, 1964: 14). Later on, following the news of his death, Molly explains the cause as follows: "He had high blood pressure" (Christie, 1964: 19). Along with Miss Marple's inquiry about the photo, this issue turns into a rumour and there is no clear distinction about the origins of the claim. Until Victoria's interference in the story, everyone is well acquainted with the account of blood pressure for the Major's death. It can be stated that there is a process of familiarisation in order to accept the death of a well-known character. However, Victoria claims that "those pills [of Serenite] weren't there before. I've not seen them in his bathroom before" (Christie, 1964: 41). Her claim leads to a confusion for Molly and the doctor who listen to her and begin to realise that there is actually some kind of a puzzle that needs to be solved. About the use of drugs and other chemicals in Christie's works, it must be noted, "drugs are used or referred to for use as therapeutic agents for the treatment of various medical problems in fifty-six Christie novels and a score of short stories. Of the more than 200 specific individual citations to drugs or classes of drugs, in twenty works medication cause death or play a significant role in the development or progression of the story" (Gerald, 1992: 95). The allusion to Serenite, of which "there was a bottle of one [...] in [the Major's] room," increases curiosity of the detective and the uncanny feeling for other characters (Christie, 1964: 29). Just like the photo, which attracted Miss Marple only, the pills matter solely for the maid at the beginning of the novel. Yet, further investigation of the matter helps to solve the mystery. From the perspective of this study, the pills also evoke the sense of the uncanny, because they look both familiar and strange in view of the stories, like the one accepted by everyone as if the Major was really suffering from blood pressure, and the contradictory one showing Victoria's challenging attitude. In fact, Dr Graham's persistent questions to Tim later in the novel result in his confession to his fear and show this emotional reaction: "Afraid of what? The police? Because they've been hounding you, asking you questions? I don't wonder. Anyone might feel frightened" (Christie, 1964: 135). For this reason, it can be argued that the mystery around the death of the Major creates the sense of uncanny in the novel. Therefore, it turns into a frightening event for the characters like Miss Marple, Victoria and especially Molly, who begins to suffer from the effects of the uncanny incident and experiences a mental breakdown similar to the characters in Freud's Sand-Man example.

2.2. *The Uncanny as The Fear*

The second point in relation to the sense of uncanny is about the attitude of the characters in the face of death. Except for Miss Marple, the characters are not interested in the subject of the Major's death. In fact, they even try to avoid this matter. The fictional island in the Caribbean promises these characters a beautiful holiday in tranquillity and calmness without anything to worry. It is quite likely that no one wants to talk about death in this environment. However, there is also the growing influence of the uncanny on the characters reflected in their emotional response. About the lack of interest in the Major's death, it is explained that "after all, nobody had known the deceased very well. [...] Major Palgrave might have been a lonely man; he had also been quite a cheerful one. He had enjoyed himself in his own particular way. And now he was dead, buried, and nobody cared very much, and in another week's time nobody would even remember him or spare him a passing thought" (Christie, 1964: 27). In only a few days, the Major seems to have been forgotten by all the characters. In addition to Miss Marple, Victoria is the only character in the hotel who shows some interest in the matter because of her ideas about the pills that were found in the Major's room after his death. Her inquisitive attitude results in her death, heralded by Molly once again who discover the poor girl's corpse in the bushes very close to the residents at the hotel:

"I don't know," said Molly. "I don't know what happened. I don't know anything. I can't remember. I" She raised her head suddenly. "What's the matter with me? What's the matter with me?"

"It's all right, child. It's all right."

Tim was coming slowly up the steps. His face was ghastly. Evelyn looked up at him, raising her eyebrows in a query. "It's one of our girls," he said. "What's-her-name Victoria. Somebody's put a knife in her." (Christie, 1964: 77)

The death of Victoria creates a fearful atmosphere for all characters, yet the strange incidents continue in the once-familiar hotel. Moreover, the sudden disappearance of Molly builds onto the sense of uncanny since the situation becomes more and more threatening. On the one hand, the characters want to leave all these issues behind. On the other, they cannot escape the subject of death and imminent threat, an obvious source of uncanny, on their holiday. Molly's disappearance is another incident that evokes the uncanny as follows:

"Oh, Miss Marple? It's Mrs. Kendal. Her husband woke up, found she'd slipped out of bed and gone out. We're looking for her." He hurried on. Miss Marple walked more slowly after

him. Where had Molly gone? Why? Had she planned this deliberately, planned to slip away as soon as the guard on her was relaxed, and while her husband was deep in sleep? Miss Marple thought it was probable. But why? What was the reason? Was there, as Esther Walters had so strongly hinted, some other man? If so, who could that man be? Or was there some more sinister reason? Miss Marple walked on, looking around her, peering under bushes. Then suddenly she heard a faint call: "Here... This way..." (Christie, 1964: 155)

All these questions that pass through Miss Marple's mind aim to understand the mystery hidden behind these events that frighten everyone. In line with Freud's point of view, fear is one of the strongest feelings associated with the uncanny due to its strange nature. The action in the novel, triggered by the Major's death and maintained by Victoria's a little later, reaches its climax around Molly's disappearance: "With the leaves and rushes of the creek, it seemed almost like a scene from *Hamlet* with Molly as the dead Ophelia" (Christie, 1964: 157). The reference to Ophelia in Shakespeare's *Hamlet* helps to create the sense of uncanny for the readers who now realise that there is an even greater mystery to be solved by the characters, along with Miss Marple's concern and anxiety about the latest developments in the paradise. Nevertheless, all these strange events constitute a stark contrast with the tranquillity and familiarity at the beginning of the novel. At the end of *A Caribbean Mystery*, all characters feel that there is some kind of danger in this place. As Freud states, "the notion of the hidden and the dangerous, which appears in the last section, undergoes a further development, so that *heimlich* acquires the sense that otherwise belongs to *unheimlich*. [...] *Heimlich* thus becomes increasingly ambivalent, until it finally merges with its antonym *unheimlich*. The uncanny is in some way a species of the familiar" (2003: 134). Christie successfully creates the sense of uncanny in the characters and the readers. Likewise, the following inquiry into the origins of the murder contribute to this feeling: "That's very difficult to tell. There are people, you know, who are naturally nervous about their own safety, about being mixed up with anything. It isn't necessarily because they have any guilty knowledge. On the other hand, it might be just that" (Christie, 1964: 82). The familiar and the strange are brought together by means of the murders and the inquisitive mind of a detective to learn the truth behind all this mystery. In his argument, Freud draws attention to "doubt as to whether an apparently animate object really is alive and, conversely, whether a lifeless object might not perhaps be animate" (2003: 135). This approach can be employed to explain the sleepwalkers, who are neither sleeping nor awake in this state, which is highly relevant in the example of Molly since she is prone to this act in *A Caribbean Mystery*. Her practice of sleepwalking, with a deadly outlook while she is

alive, is uncanny as well. Additionally, Miss Marple and others fear that she is dead once they find Molly in the darkness of the night. Molly's condition is between life and death, creating uncertainty. This inbetweenness plays an important role in the fear raised around her disappearance.

2.3. *The Uncanny Resulting from the Setting*

The third point to discuss on the sense of uncanny in *A Caribbean Mystery* is about the matter of the home. For Miss Marple and other British characters, the experience on the exotic island calls for the uncanny, because they are far away from their home in the sense that the concept of home stands for both their domestic area and the country, Great Britain. In relation to Freud's account of the uncanny, in which he defines the Heimlich as "belonging to the house," "familiar," "intimate" and "homely," the uncanny stands for being away from home, in an unfamiliar environment, distant from what is recognisable and unhomey (2003: 126). The setting in Christie's novel is highly relevant to the discussion of the uncanny because of its impact on the characters, among them especially Miss Marple. As a native British, Miss Marple has been to different parts of the world in her other adventures to come back to Britain ultimately.

However, this fictional island, which at the same time refers to the colonial past of the British Empire in the Caribbean, evokes uncanny feelings in the detective. Her attitude is depicted as follows: "Tonight, for the first time, she began to feel slightly at home in her new environment [...] She had, possibly, been dazzled by the gay clothes and the exotic colouring; but soon, she felt, she would be able to make some interesting comparisons" (Christie, 1964: 15). In order to feel at home in this exotic place, Miss Marple tries to find similarities between her home and the island. For instance, she resembles Molly Kendal to the "conductress on the Market Basing Bus," Tim Kendal to "the head waiter at the Royal George in Medchester," Greg to "a dash of Sir George Trollope" or to "Mr Murdoch the butcher" since he was American and Lucky to "easy Marleen at the Three Crowns" (Christie, 1964: 17). In other words, this exotic place creates an uncanny feeling in Miss Marple. According to Towell "characters are apt to experience the uncanny when seemingly familiar places and people become 'unhome-like' – they no longer appear safe and inviting" (2009: 1). It is clear that her experience on the island is highly disturbing for the old woman since she cannot adapt herself to this new environment as well as these new people, their appearances and manners. She begins to associate them with people that she knew back at home.

Moreover, the owner of the hotel, Tim Kendal, also touches upon her apparently upset countenance and comments as follows: "Nothing special you want, is there? [...] Because you've only got to tell me, and I could get it specially cooked for you. Hotel food, and semi-tropical at that, isn't quite what you are used to at home, I expect?" (Christie, 1964: 27). In this exotic land,

she feels like a stranger and despite her attempts to get herself acquainted with these new people, she cannot stop missing her home. Likewise, Miss Marple feels sorry for the death of Major Palgrave mainly because of his dying very far away from home: "It seems so sad [...] to think of anyone dying like this away from home. Though I gather, from what he himself told me, that he had no immediate family. It seems he lived by himself in London" (Christie, 1964: 27). Maybe, if Major Palgrave were to die back in London, Miss Marple would not have felt so much pity for him. At least, he would have died in Britain that is home for both of them. The unknown location and unfamiliar experience in terms of the setting, thus, increase the sense of uncanny.

The uncanny resulting from this unhomey experience can be observed in the relationship between Evelyn and her husband Edward Hillingdon as well. Above all, the couple has a very complicated affair with Greg and Lucky. Although they are married, this is just a public show to cover the mysterious affair. In fact, Lucky and Edward are in love and the couples just continue their relationship. At this point in the novel, Edward feels that he is tired of their lifestyle and wants to go back home despite their initial agreement: "Evelyn, would you mind if we chucked all this and went home to England?" (Christie, 1964: 70). Evelyn answers the question as follows: "You really want to go back to England. Back home?" (Christie, 1964: 71). The explanation by Edward for his sudden wish is to feel himself in tranquillity and calmness, where he is remote from the tension he experiences on the island. He says, "I'm at a breaking point. I can't stick it any longer, Evelyn. I can't. [...] Nothing's the matter except that I want to get out of here" (Christie, 1964: 71). Their unusual relationship is attached to the island and their long holidays to the other couple. For this reason, Edward realises that if they stay away from the island and go back to their home, they will solve their problems. Due to the tension in their personal affairs, he feels himself under pressure as the dialogue indicates: "The quite Edward Hillingdon was transformed. His hands shook, he swallowed, his calm unemotional face seemed distorted by pain" (Christie, 1964: 70). In addition, the following revelation as regards the fate of Gregory Dyson creates an uncanny feeling for the reader: "No. She died. Out here, I believe. I don't mean this particular island, but one of the West Indies islands. There was some sort of trouble, I believe" (Christie, 1964: 48).

Accordingly, it can be argued that the sense of uncanny resulting from the exotic and unknown setting disturbs the characters, who miss the "sense of safety – a sense of home" (Towell, 2009: 2). Freud says that "starting from the homely and the domestic, there is a further development towards the notion of something removed from the eyes of strangers, hidden, secret. This notion is extended in a number of ways" (2003: 133). Kimball states that "the home, the *Heimlich*, is precisely the site of the *unheimlich*, so that to return to

home may not be to return from the uncanny but to return to it and yet another encounter with terror and dread” (1987: 530). Seymour supports this point as follows: “The intersection of the meaning between heimlich and unheimlich, moreover, occurs because both words can mean which is kept hidden. What is familiar, therefore, may indeed be what has been held in secret, concealed” (2006: 4). In addition to the connotation of the uncanny with home, the emphasis on what is meant to be hidden and secret plays an important role in the experience of these characters. As Freud further argues, “uncanny is what one calls everything that was meant to remain secret and hidden and has come into the open” (2003: 132). The culmination of Molly and Tim’s marriage because of the affair of the latter with Esther, which is a secret revealed later in the novel as part of the mystery behind murders (Christie, 1964: 161), is rooted in this longing for home due to their life on the island.

Thus, the distance from their home, indeed anxiety resulting from unhomeliness, creates the sense of uncanny for many characters in *A Caribbean Mystery*. Moreover, this feeling of being far away from their home is strengthened by a vital threat in the form of imprisonment on this island. As Caspore informs other characters about the police investigation, she says “[...] the police do not let us go from this island. I storm, I scream, I stamp my foot, but all they say is ‘No’. No. You know how it will end, we shall all be killed” (Christie, 1964: 127). As her statement clearly indicates the uncanny feeling is associated with this island, which awaits them for awful incidents. Nevertheless, “the uncanny is highly subjective,” which explains the contrasting attitude of the characters to the same incidents such Miss Marple’s calmness and Molly’s fear in the face of death (Brown, 2007: 12). The mystery in the title of this novel appears in the murder cases and the affairs between these couples as well as the relationship between Tim and Esther, all of which create the sense of uncanny. Therefore, tension continues to increase and the characters find themselves in an environment both familiar and strange, secure and threatening as well as carefree and anxious.

Conclusion

In conclusion, Christie’s *A Caribbean Mystery* is a narrative that presents the uncanny through the fictional account of various characters in this work. In addition to the literary qualities that classify this novel as an example of detective fiction, the attempts by the writer to create the feelings of fear, eeriness, doubt and disturbance turn the novel into a literary work that enables the analysis of the uncanny. Indeed, the sense of uncanny does not operate on its own due to the literary qualities of the novel. For this reason, the sense of uncanny actually contributes to the suspense that can be attributed to the crime and detective novels. In the light of Freud’s approach to the concept as a psychological phenomenon, major dilemmas about mystery, fear and homeliness within the context of the uncanny have been studied in Christie’s

novel and they show that this detective novel makes use of the uncanny to increase suspense throughout the adventures of the detective. Accordingly, it can be argued that the sense of uncanny is successfully created in *A Caribbean Mystery* and contributes to the narrative technique in terms of the readers' experience in reading a work of crime fiction.

Bibliography

Baghban, M. 1990. The Making of Two Readers: Agatha Christie and Jack London, *The Reading Teacher*, 44 (1), 42-46. *JSTOR*. 2 Mar. 2017.

Bernstein, S. 2003. It Walks: The Ambulatory Uncanny, *MLN*, 118 (5), 1111-1139. *JSTOR*. 13 Feb. 2017.

Brown, R. 2007. *The Uncanny English House in the English Novel: 1880s to 1930s*, University of Florida, Diss. Ann Arbor: ProQuest/UMI. (Publication No. 3311619). 18 Feb. 2017.

Chia-ying, W. 2007. *The Importance of Being Cosy: Agatha Christie and Golden Age British Detective Fiction*, The State University of New York, Diss. Ann Arbor: ProQuest/UMI. (Publication No. 3291537). 18 Feb. 2017.

Christie, A. 1964. *A Caribbean Mystery*. London: Penguin.

Freud, Sigmund. 2003. *The Uncanny*. Trans. David McLintock, London: Penguin.

Gerald, M. C. 1992. Agatha Christie's Drugs and Disease, *Pharmacy in History*, 34 (2), 95-107. *JSTOR*. 2 Mar. 2017.

Kimball, S. 1987. Uncanny Narration in Moby-Dick, *American Literature*, 59 (4), 528-547. *JSTOR*. 14 Feb. 2017.

Portier, F. 2013. *The Uncanny Genre of the Modern Novel*, University of Wisconsin, Diss. Ann Arbor: ProQuest/UMI. (Publication No. 3598591). 11 Feb. 2017.

Seymour, M. D. 2006. *The Uncanny as 'Home': Doris Lessing, Toni Morrison, Keri Hulme and Sheri Reynolds*, The University of Tulsa, Diss. Ann Arbor: ProQuest/UMI. (Publication No. 3209621). 11 Feb. 2017.

Towell, L. C. 2009. *The Uncanny and Domesticity in the stories of Arthur Conan Doyle, 1883-1903*, University of Tulsa, Diss. Ann Arbor: ProQuest/UMI. (Publication No. 3392885). 11 Feb. 2017.

Finansal Analiz Sürecindeki Temel Mali Tablo Düzeltmelerinin Oran Analizine Etkisi*

DOI NO: 10.5578/jss.66626

Geliş Tarihi: 12.04.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Hakan SARIKALE**

Berfu İLTER***

Özet

Bir firmanın mali tabloları birçok kişi ve kurum tarafından kullanılmaktadır. Sağlıklı bir finansal analiz yapılabilmesi için, öncelikle bu tablolardaki verilerin firmanın gerçek durumunu yansıtması gerekir. Bağımsız denetime tabi firmalarda dış denetçiler mali tabloların güvenilirliği ve standartlara uyumu konusunda makul bir güvence sağlamaktadır. Ancak bağımsız denetime tabi firma sayısı oldukça sınırlı olduğundan, diğer firmaların mali tabloları da analiz öncesinde mevcut durumlarına uygun hale getirilmelidir. Bu amaçla, analistler firmaların bilanço ve gelir tabloları üzerinde bazı düzeltme (aktarma ve arındırma) işlemleri yapmaktadır. Bu araştırmada, analistler tarafından yapılan düzeltme işlemleri ile düzeltme sonrasında oran analizinde meydana gelen değişimler incelenmiştir. Yapılan bir uygulama üzerinde, düzeltmelerin likidite, mali yapı, faaliyet ve karlılık oranlarını nasıl değiştirebildiği gösterilmiştir. Düzeltme işlemleri yapılarak “mali tablo ve gerçek durum” uyumu sağlandığında, analiz sonuçları daha sağlıklı olacaktır. Bunun sonucunda, karar alıcıların analiz sonuçlarına dayanarak hatalı seçimler yapması ve olası maddi kayıplar yaşanması engellenebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Oran Analizi, Finansal Analiz, Bilanço ve Gelir Tablosunda Düzeltme İşlemleri, Aktarma-Arındırma, Rasyo.

The Impact of Basic Financial Statement Restatements on the Ratios in the Financial Analysis Process

Abstract

A company's financial statements are used by many individuals and institutions. In order to make a reliable financial analysis, the data in these statements must show the real situation of the company. Independent external auditors provide adequate assurance of the reliability and compliance of the

* Bu çalışma, Hakan SARIKALE'nin “Finansal Analiz Sürecindeki Bilanço ve Gelir Tablosu Düzeltmelerinin Oranlara Etkisi” isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula Ali Koçman Meslek Yüksekokulu, hakansarikale@mu.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, berfu13@hotmail.com

financial statements. However, not all companies are subject to independent external auditing. The financial statements of the other companies that are outside the scope of external audit should also be adapted to their real situation before the analysis. To this end, analysts are making some restatements on the balance sheet and income statements of these companies. In this research, the restatement process that made by the analysts and the changes in ratio analysis results after the restatements are examined. How the restatements change the liquidity, financial structure, activity and profitability ratios is illustrated by means of a numerical example. If the financial statements and the real situation of the company are compatible, the analysis results will be healthier. As a result of this, incorrect decision making based on the analysis results can be avoided and possible financial losses can be prevented.

Keywords: Ratio Analysis, Financial Analysis, Balance Sheet and Income Statement Restatements, Ratio.

Giriş

Finansal analiz; bir firmanın mali durumunu ve finansal performansını belirleyebilmek amacıyla, mali tablolarda yer alan hesaplar arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi, belirlenen standartlar ve sektör ortalamalarıyla karşılaştırılarak yorumlanması olarak tanımlanmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2005: 137). Oran analizi en çok kullanılan finansal analiz tekniklerinden biridir. Bu yöntemde mali tablolarda yer alan hesaplar formülleştirilerek firmanın likidite, mali yapı, karlılık ve faaliyetleri hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 640). Finansal analizde kullanılan temel mali tablolar ise bilanço ve gelir tablosudur (Çonkar vd., 2010: 29-30).

Finansal analizin başarılı olabilmesi için bir takım ön koşullar bulunmaktadır. Mali tablolar sağlıklı bir şekilde hazırlanmalı, bilgiler gerçeği yansıtmalı, tam ve karşılaştırılabilir olmalıdır. Ayrıca analiz edilen firmanın özellikleri, içinde bulunduğu sektör ile işletmenin politika ve muhasebe yöntemleri de iyi bilinmelidir. Değerlendirilen dönemdeki ekonomik ve çevresel koşullar dikkate alınmalıdır. Değerlendirmeyi yapan analist; yeterli bilgi, tecrübe ve yetkinliğe sahip olmalıdır. (Bektöre vd., 1993: 6-7).

Bağımsız denetime tabi olan firmaların mali tabloları genel olarak makul bir güvence sağlamaktadır (Dönmez ve Ersoy, 2006: 70). Dış denetimden geçmeyen firmaların bilanço ve gelir tablolarında ise bazı düzeltme (aktarma ve arındırma) işlemleri yapılması gerekebilmektedir. Bu nedenle mali tablolarda yer alan veriler, analizin yapılaş amacına göre analist tarafından yeniden gözden geçirilmektedir. Bu çalışmada, mali tablolar ile firmaların gerçek durumlarının birbirine uyumlu hale getirilmesi amacıyla

analistler tarafından yapılan düzeltme işlemleri ve bu düzeltmelerin oran analizi sonuçlarına etkileri incelenmiştir.

1. Literatür Taraması

Hennes ve arkadaşları (2008) mali tablolardaki düzeltmelerin hata ve usulsüzlük şeklinde ayrıştırılması gerektiğini ve sonuçlarının farklı olduğunu savunmuşlardır.

Dechow ve arkadaşları (2011) ise 1982-2005 yılları arasında mali tablolarını yanlış beyan ettiği iddia edilen firmaları beş boyutta (büyüme kalitesi, mali performans, mali olmayan kriterler, bilanço dışı faaliyetler ve piyasa temelli kriterler) ele almışlardır. Mali tabloların hatalı beyan edildiği dönemler boyunca; yöneticilerin performanslarında ciddi bir düşüş görülmediği, büyümenin yüksek olduğu, yönetimin takdir ettiği değerlemelerle varlıkların büyüdüğü, bu dönemlerde finansal kiralamanın ve finansmanın arttığı, çalışan sayısının azaldığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Xu ve Zhao (2016), 2003-2010 yılları arasında (2002 yılında çıkarılan Sarbanes Oxley yasasından sonra) raporlama kalitesi ve güvenilirliğini artırmak amacıyla yapılan mali tablo düzeltmesi ve düzeltme karakteristikleri ile ilişkili olarak; Mali İşler Yöneticilerinin (CFO) niteliklerinin iyileştirilmesi konusunu incelemiş ve düzeltme beyan eden firmaların, etmeyenlere göre daha çok muhasebe bilgi ve tecrübesine sahip mali işler yöneticilerini (CFO) göreve getirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada düzeltme işlemlerinden ziyade, yöneticilerin nitelikleri araştırılmıştır.

Ye ve Yu (2017), 1997 ve 2006 yılları arasını kapsayan çalışmalarında; güvenilirliğinde önemli bir değişiklik yaşayan ve düzeltme beyan edilen firmalarda, düzeltmelerin analist davranışı üzerinde etkili olduğu ve analistlerin usulsüzlük ile hata düzeltmelerini aynı değerlendirmedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Ataman ve Özden (2009), Tekdüzen Hesap Planı'na uygun olarak düzenlenen mali tabloları, düzeltme kayıtları ile Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına (UFRS) uygun hale getirmiş ve muhasebesel açıdan farklılaşan bu iki tabloyu oran analizi yöntemiyle karşılaştırmışlardır. Benzer şekilde Balcı (2012) ile Yeniğün ve Aydemir (2015) de Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına (TFRS) göre düzeltilen mali tablolar üzerindeki değişiklikleri incelemişlerdir. Bu çalışmalarda oranlardaki değişimin yönü ve yüzdesi yerine, değişime neden olan düzeltmelerin üzerinde durulması gerektiği sonuçlarına varılmaktadır.

Acer (2010), Bankalar tarafından yapılan aktarma ve arındırma işlemlerini tekdüzen hesap planında yer alan açıklamalar doğrultusunda hesap bazında inceledikten sonra, gıda sektöründe yer alan iki firmanın 3 yıllık mali tablolarında meydana gelen değişimi dikey analiz ve oran analizi yöntemleriyle karşılaştırmıştır. Benzer şekilde Altuğ (2010), Poyraz (2010) ve Kocaman (2015) da bankalarca yapılan düzeltme işlemlerini hesap bazında inceleyerek firma üzerinde uygulama örnekleri yapmıştır. Bu çalışmaların ortak sonucu tüm bankaların aktarma ve arındırma yöntemlerini uygulaması gerektiği yönündedir.

Bu çalışmada ise önceki çalışmalardan farklı olarak hesap bazında düzeltme işlemlerinin açıklanması yerine, analistler tarafından sıklıkla yapılan düzeltmeler tespit edilmiş ve sekiz başlık altında sınıflandırılmıştır. Ardından imalat sektöründe yer alan bir firmanın mali tabloları üzerinde bu düzeltmeler uygulanarak, düzeltilmiş yeni mali tablolar elde edilmiş ve oran analizi tekniğiyle –düzeltilmiş ve düzeltilmemiş- mali tablolardan elde edilen oranlar arasındaki değişim, oluşturulan bir tablo üzerinde toplu olarak karşılaştırılmıştır.

2. Mali Tablolardaki Verilerin Güvenilirliği

Maliye Bakanlığı tarafından 1992 yılında “Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği” yayınlanmıştır. Bu tebliğ ile muhasebe kayıtlarının tutarlı, güvenilir, karşılaştırılabilir olması ve muhasebe işlemlerinde uygulama birliği sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca “Tek düzen hesap planı (TDHP) çerçevesi” oluşturulmuş, hesap kalemleri, muhasebenin temel ilke ve kavramları açıklanmıştır. Böylece mali tabloların sunumunda tekdüzelik sağlanmıştır (Maliye Bakanlığı, 1992). Ayrıca ülkemizde Kamu Gözetimi Muhasebe Ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından, Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla uyumlu “Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)” ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla uyumlu “Türkiye Denetim Standartları (TDS)” oluşturulmakta ve yayımlanmaktadır (KGK, 2016). Mali tablolar düzenlenirken bu tebliğ ve standartlardaki ilkelerin göz önünde bulundurulması ve gerçeğe uygun olmayan, tutarsız verilerin sunulmaması gerekmektedir.

Muhasebe hataları; muhasebe işlemlerinde, kayıtlarda ve hesaplarda bilgisizlik, tecrübesizlik, dikkatsizlik ya da unutkanlık nedeniyle yapılan yanlışlardır (Selek ve Arıkan, 2004: 20). Hile ise yolsuzluk, usulsüzlük, sahtekarlık ve kasten yapılan yanlışlıklardır (Kula vd., 2008). Muhasebe kayıtlarında ve mali tabloların düzenlenmesinde genel olarak iki tür muhasebe hilesinden söz edilebilir. Peçeleme yönteminde; giderlerin yüksek, gelirlerin de düşük gösterilmesi yoluyla genellikle kamusal yükümlülüklerin

azaltılması amaçlanırken, makyajlama yönteminde ise; giderler ve yükümlülüklerin düşük, gelirler ve varlıkların yüksek gösterilmesi yoluyla işletme değerinin artırılması amaçlanmaktadır (Demir, 2014: 169). Makyajlama yöntemlerine örnek olarak; şüpheli alacaklara karşılık ayrılmaması, kıdem tazminat karşılıklarının ayrılmaması, alacak senetlerinin reeskonta tabi tutulmaması, varlık satışları ile karın yüksek gösterilmesi, yeniden değerlendirme fonlarının gelir kaydedilmesi, faiz giderlerinin aktifleştirilmesi, grup şirketlerine kar transferi, amortismanların eksik ayrılması gösterilebilir (Emiroğlu, 2002: 385-386).

Yaratıcı muhasebe uygulamaları, ilke ve standartlardaki esneklik ve boşluklardan yararlanan muhasebe manipülasyon yöntemlerinden biridir. Önceden etik olmadığı için literatürde eleştirilen bu uygulamalar, günümüzde etik dışı uygulama görünümünden çıkıp işletmeler açısından önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Mali tabloların güvenilirliği ve gerçeğe uygunluğu işletme çevreleri açısından önemli bir konudur. Ancak finansal bilgilerin güvenilirliği yaratıcı muhasebe uygulamaları nedeniyle doğruluktan ve gerçeklikten sapabilmektedir. Bunların tespiti ise iyi bir bağımsız denetimle sağlanabilir. Ancak Enron, WorldCom, Adelphia ve Parmalat gibi muhasebe skandallarından sonra, bağımsız denetimin kalitesi de sorgulanır olmuştur (Aslanoğlu vd. 2016: 2).

Bağımsız denetim yapılırken, denetim faaliyetlerinden elde edilen veriler, kabul görmüş bir takım standartlar ile mukayese edilmektedir. Belirli denetim teknikleri uygulanmakta, elde edilen veriler sonucunda firmanın durumu tarafsız bir şekilde raporlanmaktadır. Denetçilerin objektif olması, yeterli eğitim ve yetkinliğe sahip olması önemlidir. (Kandemir ve Akbulut, 2013: 41). Denetime tabi olacak şirketler Bakanlar Kurulu tarafından bakanlar kurulu kararıyla belirlenmektedir. (Türk Ticaret Kanunu, 2011: Madde 397). Ülkemizde ciro, aktif büyüklüğü, ortalama çalışan sayısı gibi kriterler üzerinden bağımsız denetime tabi olacak firmalar Bakanlar Kurulunca belirlenmiştir. Bu firmaların mali tabloları belirli standartları barındırdığı ve bağımsız denetimden geçirildiği için daha güvenilir veriler sunmaktadır.

Uluslararası Finansal Raporlama/Muhasebe Standartları, işletmelerin karşılaştırılabilirlik düzeyi ve finansal sonuçların güvenilirlik düzeyini arttırmakta, işletme performanslarının doğru biçimde ölçülmesine katkı sağlamakta, analiz sonuçlarını olumlu yönde etkilemektedir (Atmaca ve Çelenk, 2011: 125). Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uyumlu mali tablolar, finansal analizin kalitesini de artırmakta, yönetsel kararlar ve borsa yatırımcıları açısından daha güvenilir veri sağlamaktadır (Akgün, 2013: 24). Bu nedenle uluslararası standartlara uyumlu mali tablolar, vergi kanunlarına göre düzenlenmiş mali tablolar ile kıyaslandığında, finansal

analiz sürecinde daha az düzeltme işlemine tabi olmakta ya da düzeltme yapılmaksızın doğrudan analize alınmaktadır. Dış denetimden geçmeyen ve muhasebe kayıtlarını sağlıklı bir şekilde tutmayan diğer firmaların mali tablolarının analiz öncesinde gerçek durumla uyumlu hale getirilmesi oldukça önemlidir. Mali tablolarda sunulan hatalı veriler, analiz sonuçlarını ve bu analizlere dayalı kararları doğrudan etkileyecektir.

3. Düzeltme (Aktarma-Arındırma) İşlemleri

Analistler tarafından çalışma kağıtları üzerinde yapılan aktarma ve arındırma işlemleri; muhasebe hataları, hileleri, kullanılan yaratıcı muhasebe teknikleri ve bilanço makyajlamalarının tespit edilerek, mali tabloların yanıltıcı verilerden ayıklanması ve analiz edilebilir hale getirilmesi amacıyla yapılmaktadır. Özellikle bankalar kredi analizlerinde oldukça ihtiyatlı davranmakta ve bu tür düzeltme işlemlerini sıklıkla yapmaktadır. (Acer, 2010: 100).

Firmalar kredi kullanabilmek amacıyla mali tablolarını bankalara sunmaktadır. Bankalar da analizin yapılış amacına göre kararlarını etkileyebilecek tüm bilanço ve gelir tablosu hesaplarını inceleyip, güvenilirliğini teyit etmekte ve sağlıklı analiz sonuçlarına ulaşabilmek için bazı aktarma-arındırma işlemleri yapmaktadır. Mali tabloda yer alan bir hesap bakiyesinin azaltılıp, azaltılan tutar kadar başka bir hesap bakiyesinin artırılması işlemine **aktarma** adı verilmektedir. Bir tutarın, bilançonun hem aktif hem de pasifinden karşılıklı olarak indirilmesi şeklinde yapılan düzeltme ise **arındırma** olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla arındırma işlemi bilanço büyüklüğünü azaltmaktadır (Bülbül, 2011: 52).

Düzeltme işlemleri, bilanço büyüklüğünü (aktif ya da pasif toplamını) değiştirip değiştirmemesine göre; ekleme, indirim ve aktarım şeklinde de tanımlanabilmektedir. Analist tarafından ilgili hesap üzerinde yapılan düzeltme; bilanço büyüklüğünü artırıyorsa **ekleme**, azaltıyorsa **indirim**, değiştirmiyorsa da **aktarım** şeklinde isimlendirilmektedir. Bu çalışmada ekleme, indirim ve aktarım işlemlerinin tümü için daha genel bir kavram olan “düzeltme” ifadesi kullanılmıştır.

Normalde tek düzen hesap planında bulunmayan, ancak yapılan bir düzeltme sonucunda aktif ve pasif eşitliğini sağlayabilmek amacıyla uygulamada analistlerin çalışma kağıtları üzerinde bilançoya ekledikleri iki adet düzeltme hesabı kullanılmaktadır: Öz kaynak düzeltme hesabı ve memzuç düzeltme hesabı. **Öz kaynak düzeltme hesabı**; Bilançonun pasifinde bulunan öz kaynak grubu altında analist tarafından oluşturulan bir hesaptır. Öz kaynaktan düşülen ya da öz kaynağa ilave edilen miktarların düzeltme sonrası bilançolarda açık bir şekilde görülebilmesi ve bilançonun

aktifinde yapılan bir düzeltme nedeniyle aktif-pasif eşitliğinin sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, bilançodaki kasa bakiyesinin, fiziken kasada bulunan paradan fazla olması durumunda, bilançodaki fiktif bakiyenin azaltılması gerekir. Kasadaki farkın nedeni tespit edilemiyorsa öz kaynak düzeltme hesabından da aynı tutar düşülerek aktif ve pasif eşitliği sağlanmaktadır. Bu hesap yalnızca öz kaynaktan indirilecek ya da öz kaynağa eklenecek düzeltme işlemlerinde kullanılır. **Memzuç düzeltme hesabı**; Bilançonun aktifinde analistlerce oluşturulan ve tek düzen hesap planında yer almayan bir hesaptır. Yapılan istihbarat sorgulaması sonucunda, firmanın kayıtlarında görünenden daha fazla mali (banka) borcu olduğunun tespit edilmesi halinde aradaki fark; pasifte banka kredileri hesabına ilave edilirken, aktifte de analist tarafından oluşturulan memzuç düzeltme hesabına eklenmekte ve bunun sonucunda aktif-pasif eşitliği sağlanmaktadır.

Düzeltilme tablosu ise; analiz öncesinde yapılan aktarma ve arındırma işlemlerinin; gerekçesini, düzeltilen hesapları, düzeltme türünü ve düzeltme tutarlarını toplu olarak gösteren tablodur.

4. Düzeltme İşlemlerinin Sınıflandırılması

Bu çalışmada; temel mali tablolarda analistlerce sıklıkla yapılan düzeltmeler incelenmiş ve sekiz başlık altında sınıflandırılmıştır. Yapılan analizin amacıyla uyumlu olarak; genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, TDHP açıklamaları ve ilgili standartlar çerçevesinde gerekli düzeltmeler yapılabilir. Düzeltme türlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz;

- i. **Memzuç düzeltmeleri:** Memzuc sözlük anlamı itibariyle “Karışmış, birlik olmuş” anlamına gelmektedir (Sozluk.net, 2016). Bankalar yaptıkları memzuç sorgulamaları ile firmanın diğer bankalardaki toplam kredi limit-risk bilgileri, aylar itibariyle borçlanma eğilimi, ödeme düzensizlikleri, takipteki krediler, çalışılan banka sayısı gibi bilgilere ulaşmakta ve sorgu sonucunda elde ettikleri bilgileri mali tabloda yer alan bilgiler ile karşılaştırarak mali borçlarını teyit etmektedir. Bankaların istihbarat sorgusu ile elde ettiği bu bilgiler sonucunda yaptığı düzeltmeler, memzuç düzeltmeleri olarak adlandırılmaktadır. Faktoring, akreditif, leasing, banka kredileri gibi bilgiler memzuç sorgulamalarıyla düzeltilebilir.
- ii. **Vade düzeltmeleri:** Bilançonun aktifindeki hesap kalemleri likidite durumuna göre sıralanmıştır. En likit varlıklar aktifte en üstte, likiditesi az olanlar ise aktifin alt kısmında bulunmaktadır. Pasif hesaplar ise kaynağın sağlandığı yer ve geri ödeme süresine göre; kısa vadeli borçlar, uzun vadeli borçlar ve öz kaynaklar şeklinde sıralanmıştır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 77-78). Bu nedenle varlıkların ve yükümlülüklerin doğru kalemlerde izlenmesi, doğru

analiz açısından son derece önemlidir. Genellikle; alınan çekler, alıcılar, alacak senetleri, ortaklardan alacaklar/borçlar, diğer alacaklar/borçlar, krediler, satıcılar, borç senetleri, avanslar gibi hesaplarda vade düzeltmesi yapılmaktadır.

- iii. **Ters bakiye düzeltmeleri:** Düzenleyici hesap dışında bilançonun aktifindeki hesaplar borç, pasifindeki hesaplar ise alacak bakiye vermektedir. Hesap karakterine aykırı biçimde oluşan ters bakiyeler düzeltilmelidir. En sık karşılaşılan durumlar; satıcılar, alıcılar ve bankalar hesaplarının ters bakiye vermesidir. Satıcılar hesabındaki borç bakiyesi (ters bakiye) mal alınmasıyla ilgili verilen avanstaki kaynaklanıyorsa, “Verilen Sipariş Avansları” hesabına (Demiral, 2012: 147), duran varlık alımından kaynaklanıyorsa “Verilen Avanslar” hesabına aktarılmaktadır. Alıcılar hesabında alacak bakiyesi (ters bakiye) ile karşılaşılması durumunda ise; “Alıcılar” borç, “Alınan Sipariş Avansları” alacak kaydı yapılarak düzeltilmektedir (Poyraz, 2010: 97). Kredili mevduat hesaplarının kullanılması nedeniyle de Bankalar hesabında ters bakiye ile karşılaşılabilmekte olup, ilgili tutar buradan alınarak “Banka Kredileri” hesabına aktarılmaktadır.
- iv. **Mahsuplaşma işlemleri:** Aktifteki bir hesabı pasifteki benzer nitelikteki karşılığı sebebiyle işletmenin bir varlığı olarak saymadığımız ya da pasifte yer alan bir hesabı aktifte bulunan benzer nitelikteki karşılığı sebebiyle bir kaynak olarak sayamayacağımız durumlarda bilançoda oluşan bu şişkinliğin hem aktif hem de pasiften karşılıklı olarak düşülmesidir. Belirli şartlar altında; aynı müşteriye ait borç ve alacakların karşılıklı mahsubu, aynı kişiye ait alıcılar ve alınan sipariş avanslarının mahsubu, nakit karşılığı kredi kullanılmışsa blokeli mevduat ve kredinin mahsubu, ortaklardan alacaklar ve borçların mahsubu, başlıca yapılan düzeltmelerdir. Ancak bu düzeltme işlemleri yapılırken aktif ve pasiften indirilen tutarların aynı kişilere ait olması, vade ve içeriğinin uyumlu olması gibi durumlar göz önünde bulundurulmaktadır.
- v. **Nicelik düzeltmeleri:** Çeşitli yöntemler kullanılmak suretiyle varlıkların gerçek değerinin üzerinde kayıtlı olduğunun tespit edilmesi halinde analiz sonucunu etkileyebilecek bu hesaplar düzeltilmelidir. Bankadan alınan mevduat hesap ekstresi ile bilançodaki banka hesap bakiyesinin uyumsuz olması durumunda yapılan düzeltme örnek olarak gösterilebilir.
- vi. **Aktifleştirilen gider düzeltmeleri:** Bir giderin, gelir tablosu yerine aktifteki bir hesapta tutulması ile giderler aktifleştirilebilmektedir. Aktifleştirme ile gelir tablosunda giderler azaltılıp karlılık artırılmakta, bilançoda ise kaydedildiği hesap ve aktif büyüklüğü

artmaktadır. Dönen varlıklarda aktifleştirilen giderler likidite oranlarını, karlılığı ve öz kaynakları artırmaktadır. Netice itibariyle firma kayıtlar üzerinde çok daha iyi bir durumda gösterilmiş olmaktadır. Bunun yanında aktifleştirme, karlılığı dolayısıyla da ödenecek vergi tutarını artırdığından işletme açısından olumsuz bir durumdur. Ancak kredi sağlamakta zorlanan işletmeler bu duruma razı olabilmektedir. Genellikle finansman giderleri aktifleştirilmekte olup, bu giderler stoklar ve maddi duran varlıklar hesaplarına kaydedilebilmektedir (Bodur ve Teker, 2005: 27).

- vii. Fiktif işlem düzeltmeleri:** Firmanın varlıkları, sermayesi ya da karlılığında sanal bir artış yaratan, mali tablolardan faydalananları yanıltmaya yönelik işlemlerdir. Yapılan çeşitli muhasebe kayıtlarıyla ya da yapılması gereken kayıtların yapılmaması yoluyla oluşabilir. Hatır çeki alınarak alacakların olduğundan fazla gösterilmesi bu duruma örnek verilebilir.
- viii. Nitelik düzeltmeleri:** Tek düzen hesap planı açıklamaları ve muhasebe standartlarına aykırı olarak yanlış hesaplarda izlenen tutarlar doğru hesaplara aktarılmaktadır. Ticari niteliği olmayan borç tutarının 'diğer borçlar' hesabına aktarılması, bir gayrimenkul satışı sonucunda elde edilen gelirin 'yurtiçi satışlar' hesabından 'diğer olağan dışı gelir ve karlar' hesabına aktarılması bu düzeltme türüne örnek verilebilir.

5. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin belirli sınırların altında kalmaları nedeniyle bağımsız denetim kapsamının dışında olmaları, uluslararası standartların uygulanmaması, muhasebe hataları veya bilanço makyajlaması yoluyla verilerin farklı gösterilmeye çalışılması gibi nedenlerle bu tür mali tablolardaki verilerin analiz öncesinde gerçeğe uygun hale getirilmesi gerekir. Finansal analizin yapılış amacına göre elde edilen sonuçlar değerlendirilmekte ve bir takım kararlar alınmaktadır. Dolayısıyla analizde elde edilen sonuçların gerçeğe uygun ve güvenilir olması gerekmektedir. Aksi takdirde bu analize dayanarak alınan hatalı kararlar sonucunda maddi zararlar ortaya çıkabilir. Bu çalışmada, sağlıklı analiz sonuçları elde edilebilmesi için yapılması gereken düzeltme işlemleri sınıflandırılmış ve bir uygulama üzerinde yapılan düzeltmelerin sonuçları nasıl değiştirebildiği net bir şekilde gösterilmiştir.

6. Araştırmanın Sınırları

Finansal analizde genellikle üç yıllık mali tablolar ve ara dönem mali tabloları kullanılmaktadır. İncelenen firmanın bir yıllık geçmişi olması

nedeniyle bir döneme ait mali tablolar değerlendirmeye alınmıştır. Finansal analiz açısından bu bir sınırlılık olmakla birlikte, incelenen konu itibarıyla tek döneme ait tablolar üzerinde değişim daha net bir şekilde ifade edilebilmiştir. Firmanın bağımsız denetime tabi olmaması nedeniyle çok sayıda düzeltme yapılmasına imkan sağlanmıştır. Düzeltme sayısı; incelenen firmanın kayıtlarının düzenli tutulup tutulmaması, belirlenen standartlara uyulup uyulmaması, makyajlama gibi yöntemlere başvurulup başvurulmaması gibi nedenlerden dolayı daha az ya da daha çok olabilir. Bağımsız denetimden geçen firmalarda düzeltme işlemleri daha sınırlı olacaktır. İmalat sektöründe yer alan bir firma üzerinde inceleme yapılmıştır. İnşaat gibi farklı bir takım muhasebe süreçlerine sahip firmalarda daha farklı düzeltme işlemleri uygulanabilir. Oranlardaki yüzdesel değişimler yapılan düzeltme tutarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle çok fazla düzeltme işlemi yapılsa bile tutar olarak düşük miktarda olan düzeltmeler oranlarda büyük değişimler ortaya çıkarmayabilir.

7. Metodoloji

“Oran (Rasyo) analizi” yöntemi kullanılarak bağımsız denetime tabi olmayan ve paketleme ürünlerinin imalatını gerçekleştiren bir firmanın bilanço ve gelir tablosu üzerinde düzeltme işlemleri uygulanmış ve düzeltmelerin oranları nasıl değiştirdiği, önce düzeltme bazında ayrı ayrı, sonrasında ise toplu olarak değerlendirilmiştir. Oran analizi yöntemi, analistlerin en sık kullandığı oranların başında geldiği ve değişimleri net bir şekilde gösterebildiği için tercih edilmiştir. Ayrıca bilanço ve gelir tablosunda, yüzdesel değişimler belirtilmiştir. Firmanın bir yıllık geçmişi olması nedeniyle yalnızca dönem sonu bilanço ve gelir tablosu değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan 15 adet düzeltme; düzeltme tablosu üzerinde türü, gerekçesi, düzeltilen hesap kalemleri, yapılan işlem (Ekleme-aktarım-indirim) ve düzeltme tutarı şeklinde özetlenmiştir (Ek: 1). Firmanın düzeltme öncesi ve sonrasında mali tablolarında oluşan bakiye ve yüzde değişimleri ise Ek: 2-3-4’de gösterilmiştir. Son olarak likidite, mali yapı, faaliyet ve karlılık oranları üzerinde (24 adet oran) meydana gelen değişim toplu olarak Tablo: 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Düzeltme İşlemleri Sonucunda Oranlardaki Toplu Değişim

	ORAN	Düzeltilme Öncesi Oran	Düzeltilme Sonrası Oran	FARK	
LİKİDİTE ORANLARI	Cari Oran	1,17	1,07	-8,54%	▼
	Likidite (Asit Test)	0,47	0,40	-15,66%	▼
	Nakit Oran	0,21	0,02	-91,28%	▼
	Stok Bağımlılık Oranı	1,36	1,74	28,20%	▲
MALİ YAPI ORANLARI	Finansman Oranı	54,90%	45,39%	-17,33%	▼
	Finansal Kaldıraç	64,56%	68,78%	6,54%	▲
	Otofinansman	0,00%	0,00%	0,00%	-
	Sermaye Çarpanı	282,14%	320,31%	13,53%	▲
	Duran Varlık /Devamlı Sermaye	77,50%	83,53%	7,79%	▲
	KVYK/Pasif	57,17%	61,10%	6,88%	▲
	UVYK/Pasif	7,39%	7,68%	3,93%	▲
	KV Mali Borçlar / KVYK	18,18%	23,05%	26,80%	▲
FAALİYET ORANLARI	Stok Devir Hızı	2,64	2,64	0,00%	-
	Stokta Bekleme Süresi (Gün)	138	138	0,00%	-
	Alacak Devir Hızı	4,97	3,53	-29,04%	▼
	Alacak Tahsil Süresi (Gün)	73	103	40,93%	▲
	Ortalama Etkinlik Süresi (Gün)	212	242	14,20%	▲
	Ticari Borç Devir Hızı	1,84	2,01	9,43%	▲
	Ticari Borç Ödeme Süresi (Gün)	199	182	-8,62%	▼
	finansman ihtiyacı süresi (Gün)	13	60	363,98%	▲
KARLILIK ORANLARI	Özsermaye Karlılığı	3,87%	-2,47%	-163,82%	▼
	Aktif Karlılığı	1,37%	-0,77%	-156,22%	▼
	Faaliyet Karlılığı	1,94%	1,38%	-28,78%	▼
	Net Kar Marjı	1,52%	-0,83%	-154,40%	▼

8. Bulgular

Tablo 1’de görüleceği üzere; bilanço ve gelir tablosunda (Ek: 2-3-4) yapılan 15 adet düzeltme (Ek: 1) sonucunda analizde kullanılan toplam 24 orandan 21’i değişmiştir. Otofinansman, stok devir hızı ve stokta bekleme süresi dışında tüm oranlar düzeltilmeden etkilenmiştir. Otofinansman oranında herhangi bir değişim olmamasının nedeni, firmanın bir yıllık

geçmiş olması nedeniyle henüz kar yedeklerinin ve geçmiş yıl zararının bulunmamasıdır. Stoklar ve satışların maliyeti hesaplarında herhangi bir düzeltme işlemi yapılmaması nedeniyle de stokta bekleme süresinde değişim olmamıştır. Düzeltme işlemleri uygulandıktan sonra likidite oranları düşmüş ve kısa vadeli borçların ödenebilmesi için stoklara olan bağımlılık artmıştır. Özellikle ileri tarihli çeklerin, alacak senetleri hesabına aktarılması ve fiktif kasa bakiyesinin öz kaynaktan indirilmesi nedeniyle; nakit oran % 91 oranında azalmış ve hazır değerlerin aktifteki payı % 12'den % 1'e düşmüştür. Öz kaynaklardan yapılan indirimler ve memzuç düzeltmeleri nedeniyle; yabancı kaynakların pasif içindeki payı artmış, yabancı kaynak kullanımı % 65'den % 69'a çıkmıştır. Öz kaynakların pasif toplamı içindeki payı da % 35'den % 31'e düşmüştür. İşletmenin alacaklarını ortalama tahsil süresi düzeltme öncesinde 73 gün iken, düzeltme sonrasında 103 güne çıkmıştır. Bunun en büyük nedeni ise analizde ileri tarihli çeklerin alacak senetleri hesabına aktarılmasıdır. Bununla birlikte, ticari borç ödeme süresi 199 günden 182 güne inmiştir. Yani işletme daha kısa periyodlarla borçlarını ödemek zorundadır. Alacak tahsil süresi uzarken borç ödeme süresinin kısılması, firmanın finansman ihtiyacı süresini yani yabancı kaynak ihtiyacını artırmıştır. Düzeltme öncesinde 13 günlük finansman ihtiyacı hesaplanırken, düzeltme sonrasında bu oran 60 güne çıkmıştır. Finansman maliyetleri nedeniyle bu durum firma karlılığını azaltacaktır. Aktifleştirilen giderlerin bilançodan arındırılarak gelir tablosuna eklenmesi sonucunda da karlılık oranları tamamen değişmiştir. Düzeltilmemiş bilançoya göre firmanın 120.872 TL net karı bulunmakta iken, aktifleştirilen finansman giderlerinin gelir tablosuna eklenmesi sonucunda 65.381 TL zarar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla öz sermaye ve aktif karlılığı ile net kar marjı oranları negatife dönmüştür. Buna karşın faaliyet karlılığındaki düşüş, diğer karlılık oranlarına göre daha sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla düzeltme işlemleri sonucunda firmanın kredibilitesi oldukça zayıflamıştır.

Sonuç

Finansal analiz; bankalar, yatırım yapanlar, işletme yönetimi gibi farklı kesimlerce yapılabilmekte ve analizin amacı yapan kişiye göre farklılaşabilmektedir. Bir banka kredi vermek için analiz yaparken, yatırımcı yatırım riskini ve getirisini ölçmeye çalışmakta, yönetici ise işletmenin durumunu analiz ederek çeşitli kararlar almaktadır. Analiz sonuçlarının doğru yorumlanabilmesi için öncelikle mali tablolardaki bilgilerin güvenilir, eksiksiz ve gerçeğe uygun olması gerekir.

Uluslararası standartları uygulayan ve bağımsız denetimden geçen işletmelerde finansal analiz sonuçları daha sağlıklıdır. Ancak ölçükleri nedeniyle bu kapsamın dışında kalan işletmelerin mali tabloları da gerçek

duruma uygun hale getirilmelidir. Bu yüzden analistler tarafından analiz öncesi hata, hile, makyajlama ve yaratıcı muhasebe uygulamalarının önlenmesine yönelik bir takım düzeltmeler (aktarma ve arındırma) yapılmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle analistler tarafından yapılan düzeltme işlemleri incelenmiş ve sıklıkla yapılan düzeltmeler sekiz başlıkta sınıflandırılmıştır. Sonrasında imalat sektöründe yer alan bir firmanın mali tabloları üzerinde bir takım düzeltme işlemleri uygulanarak, düzeltilmiş yeni mali tablolar elde edilmiş ve oran analizi tekniğiyle –düzeltilmiş ve düzeltilmemiş- mali tablolardan elde edilen oranlar arasındaki değişimler karşılaştırılmıştır. Düzeltme sonrası likidite, mali yapı, faaliyet ve karlılık oranları, işletme açısından olumsuz yönde değişmiştir. Likidite oranlarında özellikle nakit oranda büyük bir azalma olmuştur. Firmanın stok bağımlılık oranı artmıştır. Memzuç farklarının bilançoya eklenmesi ve öz kaynaktan indirimler sebebiyle, mali yapı oranları değişmiş, toplam pasif içinde yabancı kaynak payı artmıştır. Firmanın alacak tahsil süresi artmış, ticari borç ödeme süresi de azalmıştır. Bunun sonucunda da finansman ihtiyacı süresi artmıştır. Stoklarda herhangi bir düzeltme yapılmadığından stokta bekleme süresi sabit kalmıştır. Gelir tablosunda yer alması gerektiği halde bilançoda aktifleştirilen finansman giderleri, gelir tablosuna eklenmiştir. Bunun sonucunda da düzeltme öncesi dönem karı varken, düzeltme sonrası zarar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, yapılan düzeltmeler nedeniyle firma kredibilitesi zayıflamıştır. Yüksek tutarlı düzeltmeler, oranlarda da doğal olarak büyük değişimler oluşturmuştur.

Sonuç olarak; oran analizi yapılmadan önce temel mali tablolarda yukarıda sınıflandırılan düzeltme işlemlerinin titizlikle yapılması gerektiği sonucuna varılmış ve yapılan bu düzeltmelerin alınacak kararları etkileyebilecek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçları değerlendirilirken düzeltilmiş bilanço ve gelir tablosu kullanılması durumunda yanlış kararlar önlenebilecek ve olası maddi kayıplar engellenebilecektir.

Gelecek Araştırmalar

Gelecek çalışmalarda; aynı mali tabloların, farklı bilgi, tecrübe ve yetkinliğe sahip analistlerce değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkacak analiz ve yorum farklılıkları karşılaştırılabilir. Ya da farklı muhasebe süreçleri olan firmaların (inşaat vb.) mali tablolarında yapılabilecek düzeltmelerin analiz sonuçlarına etkileri konusunda bir uygulama yapılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Acer, A. 2010. *Ticari Kredi Talebi Değerlendirme Sırasında Bankalar Tarafından Yapılan Mali Analiz Çalışmaları ve Bilanço Aktarma-Arındırma Politikaları*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Akdoğan, N. ve Tenker, N. 2007. *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Akgün, A. İ. 2013. Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Analize Etkisi: İmkb'ye Yönelik Bir Araştırma, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1), 10-26.

Altuğ, F. 2010. *Finansal Analiz Sürecinde Sistemik Bir Yaklaşım ve Öneriler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Aslanoğlu, S., Cengiz, S., Dinç, Y. ve Dilsiz, M. Ş. 2016. Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerine Etkisi: BİST'de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak/2016, 1-24.

Ataman, B. ve Özden, E. A. 2009. Tek Düzen Hesap Planına Göre Hazırlanan Finansal Tabloların UFRS'ye Uyarlanması ve Rasyo Yöntemi ile Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 59-73.

Atmaca, M. ve Çelenk, H. 2011. Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Analize Etkilerinin Regresyon Analizi İle Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak/2011, 113-125.

Balcı, B.R. 2012. TFRS'lerin Oran Analizine Etkileri, *Journal of Yasar University*, 28(7), 4687-4707.

Bektöre, S., Çömlekçi, F. ve Sözbilir, H. 1993. *Mali Tablolar Analizi*, Eskişehir: Birlik Yayıncılık.

Bodur, Ç. Ş. ve Teker, S. 2005. Ticari Firmaların Kredi Derecelendirmesi: İMKB Firmalarına Uygulanması. *İTÜ Dergisi/b*, 2 (1), 25-36.

Bülbül, C. 2011. *Kredi Verme Sürecinde Mali Analiz Tekniklerinin Kullanılması ve Önemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çabuk, A. ve Lazol, İ. 2005. *Mali Tablolar Analizi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çonkar, K., Uluşan, H., ve Öztürk, M. 2010. *Genel Muhasebe*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Dechow, P. M., Ge, W., Larson, C. R., & Sloan, R. G. 2011. Predicting Material Accounting Misstatements. *Contemporary Accounting Research*, 28 (1), 17-82.

Demir, Ş. 2014. Muhasebe Hataları ve Hileleri ile Bunlara Dair Yaptırımların Yasal Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi. *Möдав*, 2014/1, 169-193.

Demiral, A. 2012. *Ticari Banka Kredi Analizinde Bilanço Arındırma Tekniklerinin Önemi*, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dönmez, A. ve Ersoy, A. 2006. Bağımsız Denetim Firmaları Bakış Açısıyla Türkiye Bağımsız Dış Denetim Sisteminin Değerlendirilmesi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış/2006, Sayı: 36, 69-91.

Emiroğlu, A. 2002. *Ticari Açından Yatırım Projeleri*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Hennes, K. M., Leone, A. J., & Miller, B. P. 2008. The Importance of Distinguishing Errors from Irregularities in Restatement Research: The Case of Restatements and CEO/CFO Turnover. *The Accounting Review*, 83 (6), 1487-1519.

[Http://sozluk.net/osmanlica/MEMZUC.htm](http://sozluk.net/osmanlica/MEMZUC.htm)

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK). 2016. *Faaliyet Raporu-2015*, <https://www.kgk.gov.tr> (Erişim tarihi: 23.12.2016).

Kandemir, T. ve Akbulut, H. 2013. Bağımsız Denetimin Etkinliğinde Denetimden Sorumlu Komitenin Rolü: Türkiye'deki Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (20), 37-55.

Kocaman, B. E. 2015. *Ticaret Sektöründe Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi ve Mali Analizi -Uygulama Örneği-*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Ankara.

Kula, V., Kaynar, B., ve Köylü, K. 2008. Hileli Finansal Raporlama Yaklaşımlarını Belirleyen Teşvikler/Baskılar ve Fırsatlar. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (25), 63-82.

Maliye Bakanlığı, 1992. *Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği*, *Resmî Gazete*, Sayı: 21447, 26.12.1992.

Poyraz, O. 2010. *Kredi Talebinde Bulunan İşletmelerin Finansal Tablolarında Yapılan Düzeltme ve Arındırma İşlemleri Üzerine Bir İnceleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Selek, S. ve Arıkan, Z. 2004. Muhasebe Düzensizlikleri ve Vergilendirme, *Vergi Dünyası Dergisi*, Temmuz (275), 20-30.

Türk Ticaret Kanunu, 2011. *Resmi Gazete*, Sayı: 27846, 14.02.2011.

Xu, Y., & Zhao, L. 2016. An Investigation of Financial Expertise Improvement Among CFOs Hired Following Restatements. *American Journal of Business*, 31 (2), 50-65.

Ye, C., & Yu, L. H. 2017. The Effect of Restatements on Analyst Behavior. *Journal of Business Finance & Accounting*, 44 (7-8), 986-1014.

Yenigün, T., ve Aydemir, O. 2015. TMS/IFRS Uygulamalarının Oran Analizine Muhtemel Etkileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (65). 63-79.

Ekler

Ek 1. Düzeltme Tablosu

Sıra	Tür	DÜZELTME GEREKÇESİ	Düzeltilen 1.Hesap	Düzeltilen 2.Hesap	İşlem	Tutar
1	Memzuç	Diğer borçlar hesabına kaydedilen şirket kredi kartı borçları, mali borçlar hesap grubuna alınmıştır.	336-Diğer Çeşitli Borçlar	309-Diğer Mali Borçlar	Aktarım	91.411
2	Memzuç	Kayıtlardaki kısa vadeli banka kredileri bakiyesi ile dönem sonu tarihli memzuç sorgusundaki bakiyenin uyumsuzluğu nedeniyle, fark tutarı KV banka kredileri ve memzuç fark hesabına eklenmiştir.	300-Banka Kredileri	Memzuç Farkları Hesabı	Ekleme	186.734
3	Vade	İleri tarihli alınan çekler, alacak senetleri hesabına aktarılmıştır.	101-Alınan Çekler	121-Alacak Senetleri	Aktarım	854.573
4	Vade	Kısa vadede tahsil edilecek olan alacak tutarı, duran varlıklardan dönen varlıklara aktarılmıştır.	220-Alıcılar	120-Alıcılar	Aktarım	17.300
5	Ters Bakiye	Mizanda alıcılar hesabının alt hesaplarında (A) Ltd.Şti.'ne ait alacak kaydına (ters bakiye) rastlanması nedeniyle, ilgili tutar Alıcılar hesabından alınan sipariş avansları hesabına aktarılmıştır.	120-Alıcılar	340-Alınan Sipariş Avansları	Ekleme	35.000
6	Mahsuplaşma	Ticari borç ve alacaklar arasında aynı vadeli ve karşılıklı borç-alacakların bulunması nedeniyle bilançodaki gereksiz şişkinliğin önlenmesi amacıyla karşılıklı mahsuplaştırılmıştır.	120-Alıcılar	320-Satıcılar	İndirim	78.800
7	Nitelik	Belgelendirilemeyen bir gider ödemesi nedeniyle muhasebe kayıtlarına yansıtılmayan ve kasada fiziken bulunmayan tutar kasa hesabından indirilmiştir.	100-Kasa	Özkaynak Düzeltme Hesabı	İndirim	120.000
8	Karşılık	Alıcılar hesabında yer alan (B) Ltd.Şti.'ne ait olan alacağın şirketin iflas etmesi nedeniyle tahsil imkanı kalmamıştır. Alacak için karşılık ayrılması nedeniyle özkaynaklardan indirilmiştir.	120-Alıcılar	Özkaynak Düzeltme Hesabı	İndirim	169.650
9	Aktifleştirme	Kullanılan kredilere ödenen faiz ve komisyon giderleri gelecek yıllara ait giderler hesabında aktifleştirildiğinden bilançodan arındırılmıştır.	280-Gelecek yıllara ait giderler	Özkaynak Düzeltme Hesabı	İndirim	152.685
10	Aktifleştirme	Fabrika binasına ait sigorta prim ödemeleri gelecek aylara ait giderler hesabında aktifleştirildiğinden bilançodan arındırılmıştır.	180- Gelecek aylara ait giderler	Özkaynak Düzeltme Hesabı	İndirim	33.568
11	Nitelik	İhraç edilmek üzere ihracatçı firmaya teslim edilen mallara ilişkin satış tutarları yurtdışı satışlar hesabına aktarılmıştır.	600-Yurtiçi Satışlar	601-Yurtdışı satışlar	Aktarım	348.150
12	Nitelik	Fabrika satın alındığına işletmede bulunan ikinci el makinenin satışı dolayısıyla elde edilen gelirin yurtiçi satışlarda gösterilmesi nedeniyle, bu satıştan elde edilen gelir diğer olağan dışı gelir ve karlar hesabına aktarılmıştır.	600-Yurtiçi Satışlar	679-Diğer olağan dışı gelir ve karlar	Aktarım	45.000
13	Nitelik	Aktifleştirilen giderler dönem içinde elde edilen kazancın doğru tespit edilebilmesi amacıyla bilançodan arındırıldıktan sonra gelir tablosuna da eklenmiştir.	660-Kısa vadeli borçlanma giderleri (-)	-	Ekleme	186.253
14	Nitelik	Makine alımı nedeniyle borçlanılan tutar satıcılar hesabına kaydedildiğinden diğer çeşitli borçlar hesabına aktarılmıştır.	320-Satıcılar	336-Diğer Çeşitli Borçlar	Aktarım	250.000
15	Nitelik	Senetsiz olan alacaklar alıcılar hesabına aktarılmıştır.	121-Alacak senetleri	120-Alıcılar	Aktarım	53.000

Hakan SARIKALE vd. / Finansal Analiz Sürecindeki Temel Mali Tablo Düzeltmelerinin
Oran Analizine Etkisi

Ek 2. 31.12.2015 Tarihli Bilanço (Aktif)

Kod	Hesap Adı	Önceki Bakiye	Önceki Yüzde	Düzeltilme Tutarı	Sonraki Bakiye	Sonraki Yüzde
	AKTİFLER	8.805.146	100%	Düzeltilme	8.472.177	100%
1	DÖNEN VARLIKLAR	5.882.379	67%		5.532.661	65%
10	Hazır Değerler	1.070.536	12%		95.963	1%
100	Kasa	130.890	1%	-120.000	10.890	0%
101	Alınan Çekler	854.573	10%	-854.573	0	0%
102	Bankalar	85.073	1%		85.073	1%
12	Ticari Alacaklar	1.274.048	14%		1.932.471	23%
120	Alıcılar	716.748	8%	-143.150	573.598	7%
121	Alacak Senetleri	557.300	6%	801.573	1.358.873	16%
13	Diğer Alacaklar	38.990	0%		38.990	0%
131	Ortaklardan Alacaklar	3.210	0%		3.210	0%
136	Diğer Çeşitli Alacaklar	35.780	0%		35.780	0%
15	Stoklar	2.911.931	33%		2.911.931	34%
150	İlk Madde ve Malzeme	1.132.912	13%		1.132.912	13%
151	Yarı Mamuller	532.998	6%		532.998	6%
152	Mamuller	988.752	11%		988.752	12%
159	Verilen Sipariş Avansları	257.269	3%		257.269	3%
18	Gelecek Aylara Ait Giderler ve Gelir Tahakkuk.	33.568	0%		0	0%
180	Gelecek Aylara Ait Giderler	33.568	0%	-33.568	0	0%
19	Diğer Dönen Varlıklar	553.306	6%		553.306	7%
190	Devreden Katma Değer Vergisi	553.103	6%		553.103	7%
196	Personel Avansları	203	0%		203	0%
2	DURAN VARLIKLAR	2.922.767	33%		2.752.782	32%
22	Ticari Alacaklar	323.653	4%		306.353	4%
220	Alıcılar	323.653	4%	-17.300	306.353	4%
25	Maddi Duran Varlıklar	2.433.566	28%		2.433.566	29%
252	Binalar	1.150.000	13%		1.150.000	14%
253	Tesis, Makine ve Cihazlar	670.630	8%		670.630	8%
254	Taşıtlar	773.500	9%		773.500	9%
255	Demirbaşlar	7.754	0%		7.754	0%
257	Birikmiş Amortismanlar (-)	-168.319	-2%		-168.319	-2%
26	Maddi Olmayan Duran Varlıklar	12.863	0%		12.863	0%
260	Haklar	1.708	0%		1.708	0%
264	Özel Maliyetler	11.195	0%		11.195	0%
268	Birikmiş Amortismanlar (-)	-40	0%		-40	0%
28	Gelecek Yıllara Ait Giderler ve Gelir Tahakkuk.	152.685	2%		0	0%
280	Gelecek Yıllara Ait Giderler	152.685	2%	-152.685	0	0%
	Memzuç Farkı	0	0%	186.734	186.734	2%

Ek 3. 31.12.2015 Tarihli Bilanço (Pasif)

Kod	Hesap Adı	Önceki Bakiye	Önceki Yüzde	Düzeltilme Tutarı	Sonraki Bakiye	Sonraki Yüzde
	PASİFLER	8.805.146	100%		8.472.177	100%
3	KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	5.033.719	57%		5.176.653	61%
30	Mali Borçlar	914.880	10%		1.193.025	14%
300	Banka Kredileri	914.880	10%	186.734	1.101.614	13%
309	Diğer Mali Borçlar	0	0%	91.411	91.411	1%
32	Ticari Borçlar	3.746.338	43%		3.417.538	40%
320	Satıcılar	1.772.372	20%	-328.800	1.443.572	17%
321	Borç Senetleri	1.422.468	16%		1.422.468	17%
329	Diğer Ticari Borçlar	551.499	6%		551.499	7%
33	Diğer Borçlar	123.082	1%		281.671	3%
331	Ortaklara Borçlar	9.328	0%		9.328	0%
335	Personele Borçlar	22.344	0%		22.344	0%
336	Diğer Çeşitli Borçlar	91.411	1%	158.589	250.000	3%
34	Alınan Sipariş Avansları	212.385	2%		247.385	3%
340	Alınan Sipariş Avansları	212.385	2%	35.000	247.385	3%
36	Ödenecek Vergi ve Diğer Yükümlülükler	36.139	0%		36.139	0%
360	Ödenecek Vergi ve Fonlar	29.072	0%		29.072	0%
361	Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri	7.068	0%		7.068	0%
370	Dönem Karı Vergi ve Diğer Yasal Yükümlülükler Karşılığı	30.635	0%		30.635	0%
371	Dönem Karı Peşin Ödenen Vergi ve Diğer Yükümlülükler (-)	-30.635	0%		-30.635	0%
38	Gelecek Aylara Ait Gelirler ve Gider Tahakkuk.	894	0%		894	0%
381	Gider Tahakkukları	894	0%		894	0%
4	UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	650.555	7%		650.555	8%
40	Mali Borçlar	562.313	6%		562.313	7%
400	Banka Kredileri	562.313	6%		562.313	7%
42	Ticari Borçlar	70.000	1%		70.000	1%
420	Satıcılar	70.000	1%		70.000	1%
44	Alınan Avanslar	18.242	0%		18.242	0%
440	Alınan Avanslar	18.242	0%		18.242	0%
5	ÖZ KAYNAKLAR	3.120.872	35%		2.644.969	31%
50	Ödenmiş Sermaye	3.000.000	34%		3.000.000	35%
500	Sermaye	3.000.000	34%		3.000.000	35%
59	Dönem Net Karı (Zararı)	120.872	1%		120.872	1%
590	Dönem Net Karı	120.872	1%		120.872	1%
55	ÖZKAYNAK İNDİRİM (-)	0	0%	-475.903	-475.903	-6%

Ek 4. Gelir Tablosu

Kod	Hesap Adı	Önceki Bakiye	Düzeltilme Tutarı	Sonraki Bakiye
6	GELİR TABLOSU			
60	Brüt Satışlar	8.051.294		8.006.294
600	Yurtiçi Satışlar	7.891.355	-393.150	7.498.205
601	Yurtdışı Satışlar	0	348.150	348.150
602	Diğer Gelirler	159.940		159.940
61	Satış İndirimleri (-)	-108.941		-108.941
610	Satıştan İadeler (-)	-86.942		-86.942
611	Satış İskontoları (-)	-21.999		-21.999
	NET SATIŞLAR	7.942.353		7.897.353
62	Satışların Maliyeti (-)	-7.012.373		-7.012.373
620	Satılan Mamuller Maliyeti (-)	-7.012.373		-7.012.373
	BRÜT SATIŞ KARI / ZARARI	929.980		884.980
63	Faaliyet Giderleri (-)	-775.790		-775.790
631	Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	-420.280		-420.280
632	Genel Yönetim Giderleri (-)	-355.510		-355.510
	FAALİYET KARI / ZARARI	154.190		109.190
64	Diğer Faaliyetlerden Olağan Gelir ve Karlar	821		821
646	Kambiyo Karları	821		821
65	Diğer Faaliyet. Olağan Gider ve Zararlar (-)	-2.366		-2.366
653	Komisyon Giderleri (-)	-25		-25
656	Kambiyo Zararları (-)	-2.341		-2.341
66	Finansman Giderleri (-)	-1.357		-187.610
660	Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-1.357	-186.253	-187.610
	OLAĞAN KAR / ZARAR	151.288		-79.965
67	Olağandışı Gelir ve Karlar	226		45.226
679	Diğer Olağandışı Gelir ve Karlar	226	45.000	45.226
68	Olağandışı Gider ve Zararlar (-)	-8		-8
689	Diğer Olağandışı Gider ve Zararlar (-)	-8		-8
	DÖNEM KARI / ZARARI	151.507		-34.746
69	Dönem Karı Vergi ve Diğer Yasal Yük. Karşılık. (-)	-30.635		-30.635
692	Dönem Net Karı/Zararı	120.872		-65.381

Bir Yönetişim Hedefi Olarak Değer Optimizasyonu: Kalkınma Ajansları Üzerinden Bir Analiz

DOI NO: 10.5578/jss.66723
Geliş Tarihi: 06.12.2016
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Ahmet EFE*

Özet

Değer oluşturma, katma değer elde etme ve kurumsal fayda literatürde daha çok ilkesel düzeyde kurumsal misyon ve vizyonla ilişkili bir şekilde ifade edilmektedir. Ancak yeni değerlerin kurumsal ölçekte nasıl oluşturulacağına dair bir çerçeve veya standart mevcut değildir. Kurumsal olarak değerlerin elde edilmesinden çok mevcut kaynaklar ve riskler dikkate alınarak nasıl maksimum düzeyde sürdürülebilir bir şekilde oluşturulacağı aslında bir optimizasyon konusudur. COBIT-5 bu anlamda değer optimizasyonunu kurumsal ölçekte ve süreç yönetimi düzleminde bir yönetim ilkesi olarak ele alarak paydaş ihtiyaçlarına göre hizalanan kurumsal hedefler için yönetilmesine olanak sağlayan bir çerçeve sunmaktadır. Yaygın dijital dönüşüm gereği, E-devlet uygulamaları sürekli arttığı için BT sistemlerinin yönetimi ile iş süreçlerinin birlikte yürütülmesi değer üretimi açısından bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu araştırmamızda, bölgesel kalkınma ajanslarının (KA) açısından bölgesel yönetim ve yerel kalkınma açısından katma değer veya fayda optimizasyonunun yapılmaması temel araştırma sorunu olarak ele alınmaktadır. Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından KA dinamiklerinde 2014 yılında tespit edilerek raporlanan 43 ana sorunlardan bazısının değer optimizasyonu ile ilişkili olduğu iddia edilerek fayda optimizasyonunun değerlendirme, yönlendirme ve izleme olarak üç alt süreç üzerinden nasıl yapılacağına dair süreç uygulama modeli geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Ajansları, Değer Optimizasyonu, Yönetişim, COBIT-5, E-Devlet

Value Optimization as a Governance Goal: An Analysis over the Regional Development Agencies in Turkey

Abstract

Value creation, adding value and organizational value concepts are being related with corporate mission and vision as basic principles at the literature. However, there is no a specific framework or standard on how to create adding value at corporate level. Furthermore, rather than how to create adding value to organization, in fact the value optimization is concerned on how to optimize attainable and sustainable corporate value in accordance with risks and resources that need to be optimized. COBIT-5, proposes process model for value optimization which needs to be tailored according to organizational goals stemming from stakeholder needs. Because of the necessity of extensive digital conversion, e-

---

* Dr., CISA, CRISC, PMP, İç Denetçi, Ankara Kalkınma Ajansı, aefe@ankaraka.org.tr

government applications are constantly increasing, so the governance of IT systems and the co-operation of business processes have become a necessity in terms of value production. In this study, with a solution finding approach, our research problem defined for regional development agencies (KA) as inability to optimize value for regional governance and local development. It is argued that 5 out of 43 problems of KA defined in 2014 by State Auditing Board (DDK), that are somehow related with value optimization processes could be conceptually modelled for KA with a process model subdivided as assessment, direction and monitoring.

Keywords: *Development Agencies, Value Optimization, Governance, COBIT-5, E-Government*

Giriş

Kamu, özel veya sivil toplum örgütleri aslında kendi paydaşları için değer üretmektedirler. Dijital dönüşüm çağında yenilikçi ürünlerle internet ortamında kamu hizmetlerinin sunumunda, etkinlik ve verimliliğin artırılması yoluyla, kamusal değer üretimi daha çok ön olana çıkmaktadır. Her hangi bir değer üretemeyen bir kamu kurum veya kuruluşu varlık amacını yitirmiş demektir.

Elektronik hizmet sunan kamu kurum ve kuruluşların vizyon ve misyonları, üretecekleri toplumsal, ekonomik veya sosyal değerlere göre şekillenmek durumundadır. Elde edilecek değerlerin kullanılacak kaynaklar ve risklere göre optimize edilmemesi durumunda israf veya etkin olmayan ve amaca hizmet etmeyen faaliyet ve uygulamaların meydana gelmesine neden olabilmektedir. Toplumsal, ekonomik veya sosyal değer üretimi yoluyla kurumsal değer elde edilmesi veya katma değer oluşturulması, organizasyonel amaçlar arasında yer alması gerekirken, değer optimizasyonu konusu, aslında literatürde ve uygulamada çok bilinmeyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha çok fayda maksimizasyonu, katma değer oluşumu ve kurumsal menfaatler ve çıkarların korunması gibi kavramlar bilinirken ve bu çerçevede araştırmalar yapılırken değer optimizasyonu literatürde çok rastlanan bir kavram değildir. Ancak “fayda maksimizasyonu” ifadesi iktisatta kamu tercihi okulu olarak bilinen bir yaklaşımın ürünü olup bu konularda ekonomik değer için tercihlerin nasıl yapılması noktasında analizler yapıldığı görülmektedir.

Değer optimizasyonunun kamu yönetimi alanyazını kapsamında tanımlanarak bunun nasıl işletilebileceğinin tespit edilmesi kurumlar açısından büyük önem arz etmektedir. Zira değer kavramı, niteliksel ve niceliksel olarak her kurum açısından değişkenlik göstermektedir. Ancak değer elde edilmesi için gerekli kaynakların ve risklerin birlikte değerlendirilerek kurumsal amaçlar için optimizasyonunun yapılması gerekmektedir. Bu şekilde bir sürecin belirlenmesi, kritik faaliyetlerinin ve

göstergelelerinin tespit edilerek modellenmesi henüz yapılmamıştır. Literatürde bu hususta akademik çalışmalara da rastlanmamıştır. Değer optimizasyonunun özellikle bir kamu kurumunda nasıl ele alınabileceği hususunun açıklığa kavuşturulması da başka bir önem arz etmektedir. Bu bakımdan, Türkiye’de yönetim paradigması çerçevesinde yapılandırılan kalkınma ajansları (KA) üzerinde bir çalışma yapılması bu anlamda tercih edilmiştir.

1. Türk Kamu Yönetiminde Kalkınma Ajansları

Küresel eğilimler ve AB müktesebatının gerekleri ışığında, Türkiye açısından geleneksel plancılıktan vazgeçilerek yerel sivil, özel, akademi ve kamu sektörünün ortak yönetişimine dayanan bölgesel kaynakların potansiyel ve dinamiklere göre belirlenecek önceliklere tahsisini esas alan yeni plancılık kültürü KA ile bölgesel kalkınmacılığa yansıtılmıştır. Türkiye’de 2006 yılında “yönetişim” paradigması üzerine kurgulanan KA, AB ilerleme raporlarındaki tespit ve önerilere uygun bir şekilde 5449 sayılı Kuruluş Kanunu ile ortaya çıkmış olmakla birlikte pek çok gelişmiş ülkede yaygın olarak kullanılan bölgesel gelişme ve sosyal-ekonomik dinamiklerin verimli bir şekilde harekete geçirilmesine olanak tanımayı amaç edinen küçük ölçekli kamu kurumları olup, yönetim mekanizması üzerinde kurgulanmış olmaları ve çoğu noktada özel hukuka tabi olmalarından dolayı klasik Türk amme idaresi geleneğinden ayrılmaktadırlar.

KA’nın varlık nedeninin sorgulanması ve KA ile ilgili zayıflıkların ve problemlerin varlığı ile ilgili olarak siyasi, bürokratik, akademik ve iş dünyasından olumsuz söylem ve değerlendirmelerin artması üzerine Cumhurbaşkanlığı Makamınca 2012 yılı sonunda görevlendirilmiş olan Devlet Denetleme Kurulu (DDK) bir yılı aşkın sürede yaptırdığı kapsamlı çalışmalar, araştırmalar, analizler ve değerlendirmeler sonucunda 2014 yılında çıkarılan ve 830 sayfa olan devasa boyuttaki Araştırma ve İnceleme Raporunda, 43 maddede tespit edilen temel sorunlara parmak basılarak bunların giderilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda Kalkınma Bakanlığı (KB) tarafından eylem planı hazırlanmış olmakla birlikte bu çalışmada öncelikle 43 adet sorunu bulunan KA hukuki statüsünün, idare, devlet, bürokrasi ve kamu yönetimi bağlamında analiz edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Anılan 43 sorunun kökünde yönetim kurgusunun yanlış yapıldığı varsayımıyla COBIT-5 yönetim çerçevesinin KA için yeniden kurgulanmayı sağlayacak şekilde uygulanabileceği ve temel sorunlarına çözüm olabileceği hususu doktora düzeyinde çalışmalara konu edilmiştir. (Efe, 2015: 215)

KA kuruluş amaçlarının birisi de bölgesel kalkınma için gerekli katma değer elde edilmesidir. Bu anlamda 5449 sayılı Kanunun

gereğesinde de ifade edildiği üzere KA için “*bölgesel potansiyellerin ortaya çıkarılması ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi*” en büyük değer olarak ifade edilebilir. Bu değer ortaya çıkarılması için de gene Kanun tarafından tesis edilmiş bulunan ve yönetim kurullarına (YK) bölgesel önceliklerin belirlenmesi ve gerekli bilgi ve danışmanlığın sağlanması amacıyla kurulmuş bulunan kalkınma kurullarının (KK) etkin bir şekilde işletilmesine, bölgedeki aktörlerin bölgesel değerleri maksimize edecek şekilde bölge planını oluşturarak bunu sahiplenmeleri, pek çok paydaş tarafından bölge planındaki bölgesel kalkınma önceliklerine hizmet edecek olan büyük meblağlı projeler olan güdümlü projelerin kullanılması, uygulanan program ve projelerin ne derece bölgesel katma değer oluşturabildiğinin tespit edilmesi için gerekli etki analizlerinin yapılması ve bölgesel düzeyde sinerji ve ortak çalışma kültürü üzerinden iş birliği ve koordinasyonun yeterli düzeyde yapılabilmesi gerekir. Aksi durumda bölgesel kalkınma açısından değer optimizasyonunun yapılabilmesi olanaklı değildir.

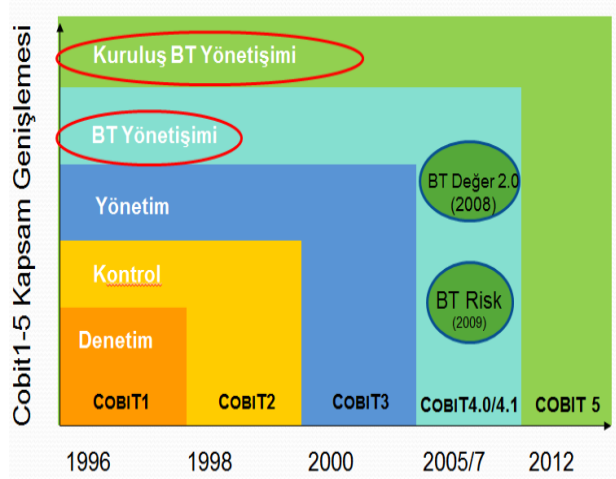
2. COBIT-5 Yönetişim Çerçevesi

Bir paradigma olarak dikkate alınabilecek olan COBIT, önceleri denetim, kontrol ve daha sonra yönetim çerçevesi iken daha sonraları risk ve katma değer ile ilgili standartları da bünyesine alarak zamanla bir BT yönetim çerçevesi haline gelmiştir. Her versiyonunda paradigmatik bir kırılımla kendisini yenileyen COBIT-5 versiyonunda, en sonunda sadece BT değil diğer iş süreçlerini de kapsayarak kapsamlı bir model haline gelen bütünlükçü, kapsayıcı ve uyarlayıcı bir çerçeve iddiasındadır. COBIT-5 ile ortaya konulan ilkeler ve gerçekleştiriciler ile BT yönetişiminin iş süreçleri ile birlikte yönetilebilmesine olanak sağlayacak bir yönetim ve yönetim modelleri süreçleriyle birlikte ortaya konulmaktadır.

COBIT-5 çerçeve yaklaşımı 5 temel ilke “*principles*” getirmektedir. Bu ilkeler çerçevenin esas sütunlarını teşkil etmektedirler. Bu ilkeler üzerinde yapılacak olan yapısal kurgu ve süreç uygulamaları da gerçekleştiriciler “*enablers*” vasıtasıyla temellendirilebileceklerdir. COBIT-5 beşinci versiyonunda beş temel ilke üzerinde kurulmuştur. COBIT-5, sistem teorisinin temel varsayımlarını kullanarak birbiriyle etkileşim içerisindeki bileşikleri dikkate alarak bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, gerçekleştiriciler kurumsal yönetim ve yönetim açısından birbirini bütünleyen, diğer çerçeve ve standartların eksikliklerini tamamlayan, kurumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan alt sistemlerden oluşan canlı bir sistemin birliğini tamamlamaktadır (ISACA, 2012: 110).

COBIT-5 gerçekleştiricileri bütüncül yaklaşımı esas alınarak BT ve iş süreçleri ile birlikte bir kurumsal anlamdaki her şey gerçekleştiriciler kapsamına alınabilmektedir. Paradigma olarak ele almaya çalıştığımız COBIT-5, ISACA tarafından geliştirilen bir BT yönetim çerçevesidir. Şekil 1'den de görüleceği üzere, COBIT, ilk başta finansal ve BT denetim ve kontrol alanlarında ilk önce kendisini göstermişti. İlk baştaki COBIT, “*Control Objectives of IT*” olarak bilinmekteydi. Daha sonra COBIT, göstergeler, süreç araçları, kritik başarı faktörleri, olgunluk modelleri ve BT yönetimi ile ilgili görev ve sorumluluklarının yerine getirilebilmesi için geliştirilen araçlarla birlikte aşamalı bir şekilde toplumsal ve ekonomik koşulların sonucu olarak yeni olarak elde edilen bilgilerle girdiği paradigma gerilimleri sonucunda bir yönetim ve yönetim çerçevesi haline gelivermiştir. Paradigma gerilimi, diğer standart ve çerçevelerin mevcut teknik ilişkiler ağını, gereklilikleri ve sürdürülebilir stratejik yönetimi acımasız rekabet ortamında açıklayamaması ve çözüm bulamamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Çünkü her kurumun paydaşları ve ihtiyaçları farklı olduğundan ve kaynakları ile riskleri de aynı olmadığından kendilerine has uyarlamaların yapılabilmesi aşikâr bir halde belirginleşmiştir. Kendisini çevresel koşullara ve zamanın gereklerine göre sürekli adapte edebilen COBIT bu gerilim içerisinde yeni bir paradigma olarak ortaya çıkarak mevcut sorunlara çözüm sunma iddiasındadır.

Şekil 1. COBIT Alanında Paradigma Gerilimleriyle Yaşanan Kapsam Genişlemesi

Kaynak: (ISACA, 2012: 35)' den alınmıştır.

Şekilden de görüleceği üzere, COBIT-4 iş süreçlerini BT süreçleri ile hizalandırmak için bazı araçların geliştirilmesiyle ortaya çıkmış ve diğer

yönetişim çerçeveleri ve BT çerçeve ve standartları ile olan ilişkileri de güçlendirmiştir. Bu durum elbette de BT ile ilişkili olan iş süreçleri ve sorumluluklarının katma değer oluşturma (Val IT) ve risklerin yönetilmesini (Risk IT) de belirlemiştir. Val IT ile Risk IT temel kavram ve süreçleri COBIT alanından alırken bunlara ilgili oldukları alanlara ait özel rehberlikler eklemiştir.

3. Metodoloji

Ebsco veri tabanında "*value optimization*" olarak yapılan aramada 102 adet, "*organizational value optimization*" olarak hiç, "*corporate value optimization*" olarak da sadece 6 yayın olduğu tespit edilmişken Türkçe literatürde hiçbir yayın olmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan değer optimizasyonu ile ilgili olarak yaptığımız araştırmanın Türkçe literatüre ciddi katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Literatürde mevcut yayınların hemen hepsinin endüstriyel süreçlerle veya mühendislik uygulamalarıyla ilgili olduğu teknik süreçlerin incelemesi veya modellenmesi olduğu görülmüştür. Örneğin bir çalışmada (Theocharous, Thomas, & Ghavamzadeh, 2015), yapay zeka ve makine öğrenmesi üzerinde değer optimizasyonu çalışması yapılmıştır. Başka bir çalışmada, (Georgakakos, Yao, & Yu, 1997) hidro-elektrik tesislerinde enerji, maliyet ve verimlilik için değer optimizasyonu çalışması yapılmıştır. Benzer şekilde başka bir çalışmada (Schmoltda, Song, & Araman, 2001), orman ürünleri sanayisinde kerestelerin biçilmesi ve işlenmesi süreçlerinde değer optimizasyonu çalışması yapılmıştır. Buna benzer pek çok örnek olmakla birlikte kamu kurumlarında değer optimizasyonu uygulamasıyla ilgili bir kaynağa rastlanmamıştır.

Bu çalışmada yaptığımız ise, teknik süreklere uygulanan bir model ve yöntemin kurumsal süreçlere de referans teşkil edebileceğine yöneliktir. Bu nedenle de öncelikle bir kurum seçilerek bunların sorunlarına çözüm olabilecek şekilde analiz ve modelleme yapılmaktadır. Bu çalışmada kalkınma ajanslarının sorunlarından değer optimizasyonu ile ilişkili olabilecekleri analiz edilmektedir. Bu amaçla da DDK raporu incelenmiş ve değer optimizasyonu ile ilgili beş adet probleme dair çekirdek neden analizleri yapılmaktadır. Ayrıca COBIT-5 değer optimizasyonu ile ilgili betimleyici bir çalışma da yapılmaktadır. COBIT-5 değer optimizasyonu yönetim süreç modeline göre KA düzleminde değer optimizasyonu nasıl yapılabileceği üzerinde değerlendirme yapılmaktadır.

COSO çerçevesi genel sistem teorisine uygun bir şekilde bir kurumun kontrol amaçları ve kontrol bileşenleri olarak bir sistem olduğunu ve bunların tutarlı bir şekilde birbirleriyle etkileşimde bulunmaları için gerekli olan standartları ortaya koymaktadır. Bu çerçeve aynı zamanda 5018

sayılı Kanuna tabi tüm kamu kurum ve kuruluşlarındaki iç denetim birimleri tarafından uygulanan denetimlerde esas alınan iç kontrol rehberinin özünü de oluşturmaktadır. Bu açıdan mevcut sorunların iç kontrol sistemi kapsamında kök nedenlerinin incelenmesi yapılmaktadır. COBIT çerçevesi de 2009 yılından sonra BDDK tarafından tüm bankalar ve finans kurumları tarafından uygulanması zorunlu kılınan iç kontrol, süreç yönetimi ve bilgi teknolojileri yönetişimini de içeren daha kapsamlı bir çerçevedir. Bir hibe dağıtım kurumu olarak da bilinen KA sorunları üzerinde kök neden analizleri için kullanılması analizlerin tamlık ve güvenilirliğini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmüştür.

Bu çalışmada kalkınma ajanslarının hedef basamaklarının kullanımıyla ilişkili olabilen sorunları analiz edilmektedir bu amaçla da DDK raporu incelenmiş ve süreç olgunluğu ile ilgili dört adet probleme dair çekirdek neden analizleri yapılmaktadır. Hizmete özel olan DDK raporu üzerinde akademik araştırma yapılarak bu alandaki idari bilgi literatüre kazandırılmaktadır.

Araştırmamızın iddiası, DDK tarafından tespit edilen 5 adet sorunun KA dinamiklerinde değer optimizasyonu yapılmamasıyla ilişkili olduğudur. 43 adet sorun içerisinde en az 5 adedinin değer optimizasyonu ile ilişkilendirilebileceği savıyla bunlar incelemeye alınmıştır. Bu amaçla da araştırma sorularımız aşağıdaki şekilde yapılandırılmışlardır:

1. DDK tarafından tespit edilen sorunlardan değer optimizasyonu ile ilişkili olan problem var mıdır? Varsa hangileridir ve nasıl ilişkilendirilebilmektedir?
2. Değer optimizasyonu KA dinamiklerinde uygulanabilecek şekilde bir süreç olarak modellenebilir mi?

Yukarıdaki araştırma sorularının cevaplanabilmesi için öncelikle DDK tarafından tespit edilmiş olan 43 temel sorundan 5 tanesi üzerinde kök neden analizleri yapılarak bu sorunların temelinde değer optimizasyonunun olmayışının bir temel araştırma problemi olup olamayacağı değerlendirilmekte; COBIT-5 süreçler yaklaşımı üzerinden betimleyici ve tanıtıcı değerlendirmeler yapılmakta; değer optimizasyonunun ilgili süreci olan “fayda oluşumunu sağlamak” süreci üzerinden değer optimizasyonunun değerlendirilmesi, yönlendirilmedi ve izlenmesi alt süreçler üzerinden KA dinamiklerine göre detaylandırılmakta, uyarlanmakta ve modellenebilirliği araştırılmakta; en son araştırma sorularının ne derece cevaplanabilir olduğu hususunda değerlendirme ve yorumlama yapılmaktadır.

4. Araştırma Problemi

Bu çalışmada, kalkınma ajansları (KA) ile ilgili olarak 2014 yılında yayımlanan bir raporla Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından tespit

edilen bazı sorunlardan hareketle değer optimizasyonunun doğru bir şekilde yapılmamış olduğu araştırma problemi olarak alınmıştır. Araştırmamızın iddiası da aşağıda analiz edilen; kalkınma kurullarının etkisizliği ve yetersizliği bölge aktörlerinin plancılığı sahiplenmemesi sorunu, güdümlü projelerin kullanılmaması sorunu, program ve projeler için etki analizinin yapılmaması ve bölgesel düzeyde iş birliği ve koordinasyonun yetersizliği sorunlarının aslında değer optimizasyonunun doğru yapılmamış olmasıyla ilişkili olduğudur. Bunu teyit eden DDK raporundaki anılan örnek sorunların COSO ve COBIT-5 modeli özelinde analizleri de yapılmaktadır.

4.1. Kalkınma Kurullarının Etkisizliği ve Yetersizliği

DDK tarafından görüşüne başvurulmuş valiler, kalkınma kurulu başkanları ve kalkınma ajansı çalışanlarındaki hâkim ve ağırlıklı görüşün de kalkınma kurullarının etkin bir şekilde işlemediği yönünde olduğu anlaşılmıştır. Kalkınma kurullarına üye seçiminde bazı ajanslarda gönüllülüğü esas almaya yönelik son dönemdeki düzenleme ve uygulamalar olumlu karşılanmakla birlikte, kalkınma kurullarının yeterince işlememesinin arkasında yatan nedenlerin, özellikle de kalkınma kurullarının etkisiz ve yetkisiz yapılar olduğu yönündeki yaygın kanının sorgulanması gerekmektedir. (Ddk, et al., 2014: 368)

KA sisteminde yerel düzeyde danışma, yönetim ve iş birliği kültürü ayaklarının en önemli ögesi olan KK' nun bu denli önemsizleşmesi ciddi bir soruna işaret etmektedir. Çünkü bölgesel potansiyeller, dinamikler, zafiyetler, öncelikler ve kırılmalıklar kamu-özel sektör ve STK temsilcilerinden oluşan kalkınma kurullarının (KK) bilgisi dâhilinde olabilen bir husustur. Merkezi hükümetin bölgesel düzeyde kalkınma planı hazırlatmasının bir nedeni de bölgesel ihtiyaçlara hitap edebilecek planların KK danışmanlığıyla oluşturularak uygulanabilmesini sağlamaktır. Etkin bir şekilde işleyemeyen bir KK aynı zamanda bölgesel kalkınma açısından katma değer elde edilemeyeceği, bölgesel aktörlerin çıkarlarının korunamayacağı, küresel rekabette yerel firmaların büyüemeyeceği ve bölgesel kalkınmadan beklenen faydanın da elde edilemeyeceği anlamına gelebilir.

Tablo 1. DDK Tarafından Tespit Edilen Kalkınma Kurullarının Etkisizliği ve Yetersizliği Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
Kalkınma kurullarının; yapısı, işleyişi,	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim alanına girmektedir. KK' nın etkinliği ve bağımsızlığı için kurgusunun ve olanaklarının buna göre

yönetim kurulu ile ilişkileri, görev ve yetkileri ile kurulların ajansı yönlendirme fonksiyonunu yerine getirmesine yönelik somut araçların net bir şekilde ortaya konulması.	yapılması gerekir. Bu nedenle de hem kontrol ortamı açısından hem de etkin bir bilgi iletişim kanalı ve süreci açısından sorundur. Ayrıca KK tarafından KA doğru bir şekilde yönlendirilemediği durumda kurumsal katma değer elde edilebilmesi zorlaşır.
	COBIT-5 değerlendirmesi
	COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkili bir sorundur. COBIT-5 üçüncü gerçekleştiricisi olan kurumsal yapılanmalar açısından da sorun teşkil eder. Yapılanmanın paydaş ihtiyaçlarını kurumsal hedeflere dönüştürecek şekilde yapılması gerekir. Değer optimizasyonu yapılmamış olduğunu göstermektedir. Çünkü bölgesel kalkınma değeri KK üzerinden gerçekleştirilebilir. Ayrıca yedinci gerçekleştirici olan insan, yetenekler ve yeterlilikler kapsamında da sorun teşkil etmektedir. KK üyelerinin gerekli yetenek ve yeterliliğe sahip olması sağlanmalıdır. Mevzuatta sadece KK'nın yılda en az iki defa toplanması zorunlu kılınmışken neden-nasıl toplanması ve toplantı öncesi hazırlıkları ile KK üyelerinin toplantıya katılmasını sağlayacak mali haklar gibi motivasyonların olmaması sorunun diğer boyutlarını oluşturmaktadır.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
5.1 5449 sayılı Kanunda yapılacak değişiklik ile kalkınma kurullarının yönetim kurullarındaki temsili artırılacaktır. Kalkınma kurullarının ajans çalışma programlarının belirlenmesi ve faaliyetlerinin izlenmesi konularındaki görevleri genişletilecektir. Bu kapsamda yönetim kurulunun bazı kararları için kalkınma kurullarının uygun görüşüne ya da görüşüne başvurulması düzenlemesi Kanunla yapılacaktır	Yok.

Kaynak: (Ddk, et al., 2014: 455) ve (KB-BGYUGM, 2014: 22)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

4.2. Bölge Aktörlerinin Planlılığı Sahiplenmemesi Sorunu

Yerel düzeydeki kurumların bile kendi çalışmalarında ve kurumsal çalışma programlarında kalkınma ajansı tarafından hazırlanmış bölge kalkınma planını (BKP) referans almadıkları ve BKP'nin yerel aktörler nezdinde her hangi bir itibarının olmadığı anlaşılmıştır (Ddk, et al., 2014). Bölge aktörlerinin BKP'ni ciddiye almaması BKP'nin paydaşlar açısından bir değer ifade etmemesi yani doğru bir şekilde hazırlanmamış olduğunu düşüncesinde oldukları veya BKP'nin bölge aktörleri tarafından yeterli düzeyde bilinmediği ve tanıtımının yeterli düzeyde yapılmamış olduğu anlamına gelir. Bu da her halükarda bölgesel katma değerini yani değer

optimizasyonunun doğru bir şekilde yapılmamış olduğunu gösterebilecek bir etken olarak kabul edilebilir.

Tablo 2. DDK Tarafından Tespit Edilen Bölge Aktörlerinin Planlılığı Sahiplenmemesi Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
BKP'nın hazırlanması, uygulanması, sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi gibi tüm	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden bilgi ve iletişim alanına girmektedir. Gerekli bilgi ve iletişim sağlanmadığı takdirde bölge planlılığının sahiplenilmesi riske girer. Bu alandaki risklerin yönetilmemiş olması bir sorun olarak görülür. Bu sorun da kurumsal katma değer oluşumunda engel teşkil eder.
aşamalarda ilgili tüm tarafların aktif	COBIT-5 değerlendirmesi
bir şekilde etkin katılımının, işbirliğinin ve sahiplenmesinin temin edilmesi ve BKP'nın KA'nın değil, bölgenin planı olduğu olgusunun yerleştirilmesi.	COBIT-5 Birinci ilke olan paydaş ihtiyaçlarının karşılanmaması durumunda bölge aktörleri de kendi ihtiyaçlarına tercüman olmayan plana sahip çıkmazlar. Ayrıca dördüncü gerçekleştirici olan kültür, etik ve davranışlar alanına da girdiğinden bu alandaki kültürel ortamın sağlanması ve kurumsal değerlere olan sahiplilik ile etik değerlerin benimsenmemiş olması bir sorun teşkil eder. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Değer optimizasyonu yapılmamış olduğunu göstermektedir. Çünkü bölgesel kalkınma değeri bölgesel aktörlerin bölge kalkınma planlarını sahiplenmeleri sayesinde gerçekleştirilebilir. Aksi durumda BKP etkisiz olursa arzulanan seviyede bölgesel katma değer de oluşamayacaktır. BKP'nın yerel paydaşlarca sahiplenmesi öncelikle YK ve KK üyeleri ve diğer paydaşlarla olan kurumsal ilişkilerin ve süreçlere katılımının sağlanmasıyla ilişkili olan bir sorundur.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
10.1 Konu Bölgesel Gelişme Komitesi ve Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu gündemine alınacaktır.	10.4 Bölgelerde geniş katılımı toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir. Bölge planı lansman toplantıları yapılacaktır. Bölge Planı hazırlık ve uygulama süreçlerine bölgede bulunan kamu kurumlarının, özel sektörün, STK'ların ve doğrudan bölge halkının katılımını artıracak mekanizmalar geliştirilecektir.
10.2 Bölgesel Gelişme Politikalarının Tespiti ve Yönetişimine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin yayımlanmasını müteakip uygulanması titizlikle	10.5 Çalışma gruplarının sürdürülebilirliğinin sağlanacak ve gruplardaki paydaşların katma değer sunacakları çalışma metodolojileri geliştirilip

gözetilecektir. 10.3 Bakanlık ile ajanslar arasında bölge planının uygulamasını takip etmek üzere bir komisyon kurulacak ve etkin bir şekilde çalıştırılacaktır.	uygulanacaktır. Çalışma gruplarının belirli bir takvime göre sonuç odaklı kurgulanması sağlanacaktır. 10.6 İzleme ve değerlendirme süreçleri etkili olarak çalıştırılacak, kalkınma kurulları plan gözden geçirme ve uygulama süreçlerinde etken olacaktır.
---	--

Kaynak: (Ddk, et al., 2014: 471) ve (KB-BGYUGM, 2014: 25)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

4.3. *Güdümlü Projelerin Kullanılmaması Sorunu*

Doğrudan finansman desteğinin bir türü olan güdümlü projeler, proje teklif çağrısı yöntemi uygulanmadan doğrudan destek sağlamaya yönelik olarak, BKP'nda öngörülen öncelikler doğrultusunda, konusu ve koşulları ajans öncülüğünde ve yönlendirmesinde belirlenen özel nitelikli model projeler olmalarına rağmen sınırlı sayıda ajansta kısıtlı bir şekilde uygulama olanağı bulduğu büyük çoğunluğunda ise hiç uygulanmamış olduğu tespit edilmiştir. Güdümlü projeler bir birkaç milyondan on milyonlara kadar büyük bütçe tahsis edilebilen ve yerel paydaşlar arasından en fazla katma değeri oluşturabilen, bölgesel potansiyelleri ortaya çıkarabilen ve yerel dinamikleri harekete geçirerek rekabetçilik yetkinliğini arttıran projeler olarak çok aktörlü olarak kurgulanmaları gerekir. Bu tür projelerin uygulanmaması kuşkusuz yerel ve bölgesel ölçekte değer optimizasyonunun yapılmadığını göstermektedir. Çünkü değer optimizasyonu yapılması durumunda en yüksek değeri elde edecek araçların ve imkânların kullanılmasını gerektirir.

Tablo 3. DDK Tarafından Tespit Edilen Güdümlü Projelerin Kullanılmaması Sorunu İçin COSO ve COBİT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
Genel olarak özel sektör işletmeciliğini güçlendirecek şekilde hayata geçirilmesi ve öngörülen mevcut durumda sınırlı sayıda ajansta uygulama	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı alanında personel yeterliliği ve risk yönetimi alanına girmektedir. KA personeli daha önce AB program ve projeler sisteminde ya görevli ya yararlanıcı ya da konuyla ilgili eğitim alanlardan olduğundan dolayı güdümlü proje mantığı ve uygulamasını tam olarak bilmediklerinden dolayı daha çok AB sistematüğinde en çok kullanılan çağrı yöntemine başvurmuşlardır. Güdümlü proje tecrübesi de olmadığından bu alanda oluşabilecek risklerden kaçınma yolu tercih edilmiştir.

imkânı bulan güdümlü projelerin, üniversite, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ve katılımını öngörmesi ve bölgenin içsel potansiyelinin harekete geçirilmesi açısından önemi dikkate alınarak daha yaygın şekilde kullanılması.	COBIT-5 değerlendirmesi
	Güdümlü projelerin COBIT-5 paydaş ihtiyaçlarına cevap verip vermediği analiz edilmelidir. Paydaşların ihtiyaçları tespit edilmeden yukarıdan inmece bir yaklaşımla güdümlü proje hazırlanması doğru olmayabilir. Paydaşların ihtiyaçlarının bilinmesi için de öncelikle paydaşların KA süreçlerinde aktif katılımlarının sağlanması ve kendilerini ifade etme ve gerekli bilgi ve belgelere erişimleri sağlanabilmelidir. Kurumsal hedeflerin yerel potansiyelleri ortaya çıkarması ve bölgesel dinamikleri harekete geçirebilmesi için öncelikle yönetim ve yönetim süreçlerinin belirlenerek COBIT-5 uygulama yaşam döngüsü yardımıyla hayata geçirilmesi gerekir. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Değer optimizasyonu yapılmamış olduğunu göstermektedir. Çünkü güdümlü projeler, bölgesel kalkınma değeri yüksek olan geniş katılımlı ve büyük bütçeli projelerdir. Bunların kullanılmaması bölgesel kalkınma değerini olumsuz etkileyebilir.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
13.1 Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Desteği Yönetmeliğindeki Güdümlü Proje Desteği için bütçe limitleri gözden geçirilecek, bu konuda Bakanlığımızca daha esnek düzenlemeler yapılacaktır. 13.2 Güdümlü Proje desteği uygulamaları ajansların performans değerlendirmesinde önemli unsurlardan bir olacaktır.	13.3 Ajanslarca güdümlü proje geliştirilmesine önem ve öncelik verilecektir. Güdümlü projeler için kalkınma kurulu ve ilgili paydaşların katılımcılığı sağlanarak Ajanslar tarafından fikir havuzu oluşturulacaktır. Bölge planları kapsamında geliştirilen bölgesel programların hayata geçirilmesine yönelik olarak kurumlar güdümlü proje geliştirme konusunda teşvik edilecektir.

Kaynak: (Ddk, et al., 2014: 480) ve (KB-BGYUGM, 2014: 25)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

4.4. Program ve Projeler İçin Etki Analizinin Yapılmaması

DDK tarafından yerelde yapılan araştırma ve inceleme çalışmasında; tüm ajanslardan, yaptıkları etki analizi çalışmaları talep edilmiş ve bu kapsamda, sadece iki ajansta etki analizi olarak nitelendirilebilecek çalışmanın yapıldığı, ancak bu çalışmaların da eski tarihli olduğu ve tekrarlanmadığı, dolayısıyla münferit çalışmalar olarak kaldığı ve diğer ajanslarda da henüz bu anlamda bir etki analizi çalışmasının yapılmamış olduğu anlaşılmıştır.

Uygulanmış olan program ve projelerin bölgesel kalkınma açısından ekonomik ve sosyal etkilerinin tespit edilmesi aynı zamanda bölgesel aktörler açısından ne kadar katma değer elde edildiğinin de ortaya çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle etki analizinin yapılmaması bu anlamda yapılan faaliyetleri gerçekten ciddi anlamda değer sağlamadığı gibi bir düşüncenin mevcut olduğunu ve bunun ortaya çıkarılmasının istenmediği gibi bir ihtimalin değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. DDK Tarafından Tespit Edilen Program ve Projeler İçin Etki Analizinin Yapılmaması Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
Destek araçlarının etkinliği ve sürdürülmesinin rasyonelliğinin belirlenmesi açısından, desteklenen proje ve faaliyetlerin oluşturduğu etki ve sonuçların analizinin yapılması ve yapılan etki analizlerinin sonuçlarının kamuoyunun bilgilendirilmesi için faaliyet raporlarında gösterilmesi	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden izleme faaliyetleri alanına girmektedir. Gerek performans göstergelerinin yetersiz olması ve gerekse etki analizini sağlıklı olarak yapabilecek insan kaynaklarının eksikliği ve ayrıca sonuçların olumsuz çıkabilme ihtimali bu alandaki sorunların kaynağını teşkil etmektedir.
	COBIT-5 değerlendirmesi
	COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Etki analizlerinin yapılması sadece mevzuat tarafından istenildiği için değil, süreçlerdeki girdi çıktı dengeleri, tutarlı enformasyonun sağlanması ve paydaş ihtiyaçlarının tekrar analiz edilerek kurumsal hedef ve yönlerin yeniden tayin edilmesi için özellikle önem arz etmektedir. Bu da yönetim ve yönetim süreçleri arasındaki ilişkilerin de paydaş ihtiyaçları ile kurumsal hedeflerle ilişkilendirilmesi ve gerekli personel ve kurumsal yetkinliklerin sağlanmasıyla olanaklı olabilir. Değer optimizasyonu yapılmamış olduğunu göstermektedir. Çünkü bölgesel kalkınma değerinin oluşup oluşmadığının anlaşılması ancak program ve projeler üzerinde yapılacak olan etki analizleriyle anlaşılabilir.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
24.1 Program ve/veya etki değerlendirme çalışmalarına ilişkin standartlar belirlenerek, bu standartlara uygun biçimde çalışmaların yapılması sağlanacaktır. Söz konusu çalışmaların mevzuata	24.2 Program ve/veya etki değerlendirme konusunda ilgili personele eğitim verilecek, örnek çalışmalar incelenerek alanında başarılı kuruluşlardan bu konularda danışmanlık hizmeti alınacaktır. Söz konusu eğitimlerin içeriği ve kapsamına ajans çalışma

uygun şekilde zamanında yapılmasını sağlamak amacıyla çalışma programlarında konuya ilişkin hükümlerin yer alması gözetilecektir. Mevzuatta belirtildiği üzere, değerlendirme sonuçlarının 2014 ve sonrası yıllık faaliyet raporlarında yer alması için ajanslara bildirimde bulunulacaktır.	programlarında yer verilecektir. 24.3 2010, 2011 ve 2012 yıllarını kapsayan mali destek programlarının program ve/veya etki değerlendirmeleri yapılarak elde edilen sonuçlar ajans internet sitesi aracılığı ile kamuoyuna duyurulacaktır. Ayrıca, sonuçlar hakkında bölgedeki paydaşlar ajans tarafından bilgilendirilecektir.
--	--

Kaynak: (Ddk, et al., 2014: 513) ve (KB-BGYUGM, 2014: 28)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

4.5. Bölgesel Düzeyde İş Birliği ve Koordinasyonun Yetersizliği

Bölgesel gelişme konusunda ajanslar ile ilgili kurumlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun, bazı çaba ve çalışmalara rağmen yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Bölgesel anlamda işbirliği ve bunun koordineli bir şekilde yapılması tek başına aktörlerin elde edemediği düzeydeki bölgesel kalkınma ekonomik ve sosyal değerlerin çoklu ortaklıklar ve gruplarla birlikte yapılacak proje ve etkinlikler sonucunda elde edilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmeye yöneliktir. İşbirliği ve koordinasyonun yetersizliği KA misyonunun da bir ölçüde yerine getirilmemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de bu sorun değer optimizasyonu ile ilişkilendirilebilecek bir araştırma problemi olarak dikkate alınabilir.

Tablo 5. DDK Tarafından Tespit Edilen Bölgesel Düzeyde İş Birliği Ve Koordinasyonun Yetersizliği Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
Bölgesel gelişmede işbirliği ve koordinasyonun önemi ve bu konudaki 5449 sayılı Kanun'un amir hükmü dikkate alınarak, Kalkınma Bakanlığının ilgili kurum ve kuruluşlarla, KA arasındaki işbirliği çabalarını	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim alanları ile ilişkilendirilebilir. Ortak iş yapılması, beraber çalışılması ve sinerji doğuracak faaliyetler yapılması bu alandaki zafiyetlerin ve risklerin belirlenmesi ile ilgilidir. Bunlar belirlenmeden haydi işbirliği yapılsın şeklindeki yaklaşımlar farklı zafiyetleri ve riskleri birlikte getirebilir.
	COBIT-5 değerlendirmesi
	Paydaş analizi yapılarak bu alanda bir ihtiyaç olup olmadığı, varsa ne düzeyde işbirliği gerektiği, işbirliklerinde ne tür rollerin üstlenilmesi gerektiği ve bunların kurumsal hedeflere nasıl yansıtılarak süreçlerin de bunlara göre tekrar düzenlenmesi hususları dikkate alınmalıdır. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. Değer optimizasyonu yapılmamış olduğunu göstermektedir.

artırması, daha somut ve etkili adımlar atma yönünde çalışmalar yapması	Çünkü bölgesel kalkınma değeri bölgesel düzeyde iş birliği ve koordinasyonu gerektirir. Zaten KA dinamiklerinden beklenen en temel misyon da budur. Bölgesel potansiyellerin ortaya çıkarılması için işbirliklerinin ve koordinasyonun ciddi bir şekilde etkin işletilmesi lazımdır.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
40.1 Bölgesel gelişme uygulamaları ve kalkınma ajanslarının çalışmaları konusunda merkezi düzeydeki kurum ve kuruluşları arasında istişare mekanizması olarak vazife görecektir Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi çalışmalarının söz konusu Kurul ve Komite üyesi kurumlarla Bakanlığımız ve kalkınma ajansları arasında işbirliğinin gelişmesine katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bölgesel Gelişme Komitesi ve Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunun sekretarya hizmeti etkin bir şekilde yürütülecektir.	Yok.
40.2 KOSGEB ile Bakanlığımız ve tüm kalkınma ajansları arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Söz konusu protokol ile KOBİ'lere yönelik uygulanan politika ve programların etkinliğinin artırılması doğrultusunda işbirliği alanları belirlenmiştir. Protokol kapsamında gerçekleştirilen faaliyetleri değerlendirmek ve yeni ortak faaliyet alanları belirlemek üzere KOSGEB ve Bakanlığımız temsilcilerinden oluşan Yönlendirme Komitesi toplantıları düzenli olarak gerçekleştirilmeye devam olunacaktır.	
40.3 Kalkınma ajansları ile Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı arasındaki işbirliği ve koordinasyonu artırmak üzere çalışma usulleri daha somut bir şekilde belirlenecek ve işbirliği artırılacaktır.	
40.4 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'ın hazırlık çalışmaları süresince kalkınma ajanslarının görüş ve önerilerinden faydalanılmasına yönelik koordinasyon gerçekleştirilmiş buna ilave olarak Karar'ın uygulamasında kalkınma ajanslarının da görev alması sağlanmıştır. Ajanslar hâlihazırda genel teşvik belgelerini düzenleyebilmekte, teşvik belgesi takip ve kapatma işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Kalkınma ajanslarının teşvik sistemi içindeki etkinliklerinin artırılması ilkesi çerçevesinde; Bakanlığımız, Ekonomi Bakanlığı ve ajanslar arasında uygulama ve politika geliştirme süreçlerindeki koordinasyon altyapısı geliştirilecektir.	
40.5 Kümelerin desteklenmesi sürecinde; Bakanlığımız, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı ile kalkınma ajansları arasında uygulama birliği sağlamak ve koordinasyonu geliştirmek üzere, kümelerin ortak analiz standartları çerçevesinde belirlenmesi ve takibi ile küme desteklerinde mükerrerliğe engel olacak şekilde bilgi	

paylaşımına imkân veren “küme yönetim modeli” geliştirilmiş olup önümüzdeki dönemde bu modele işlerlik kazandırılacaktır.	
40.6 Kalkınma ajansları yatırım destek ofislerinin ihracat odaklı çalışmalarında Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü ile işbirliğinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler Bakanlığımız koordinasyonunda gerçekleştirilmiş olup, önümüzdeki dönemde bilgi paylaşımı ve bilgi altyapısı kullanımını geliştirecek tedbirler alınacaktır	

Kaynak: (Ddk, et al., 2014: 560) ve (KB-BGYUGM, 2014: 31)’dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda analiz edilen beş adet problemin aslında KA dinamiklerinde değer optimizasyonuna olan ihtiyacın boyutunu otaya koymaktadır. Bu çalışmamızda KA değer optimizasyonunun yapılmaması, bölgesel kalkınma için faydanın nasıl elde edilebileceği, katma değer elde etmek için yerel dinamiklerin nasıl harekete geçirilebileceği ve bölgesel potansiyellerin nasıl ortaya çıkarılarak dezavantajlı sektörlerde fırsatların elde edilebilirliği gibi temel sorunlar “değer optimizasyonunun yokluğu” şeklinde bir araştırma problemi olarak ele alınabileceği iddia edilmektedir.

5. COBIT-5 Süreçler Yaklaşımı

COBIT-5 deki rehber prensiplerden biri, yönetim ve yönetim arasında bir ayrımın yapılmasıdır. Bu prensibe uygun olarak, her kalkınma ajansından, kalkınma ajansının BT’ sinin ve BT kullanılması gereken iş süreçlerinin geniş kapsamlı yönetim ve yönetimini sağlamak amacıyla birkaç yönetim süreci ve birkaç yönetim sürecini uygulaması beklenir. KA bağlamında yönetim ve yönetime yönelik süreçler göz önünde bulundurulduğunda, süreç türleri arasındaki fark, süreçlerin amaçlarında yatmaktadır.

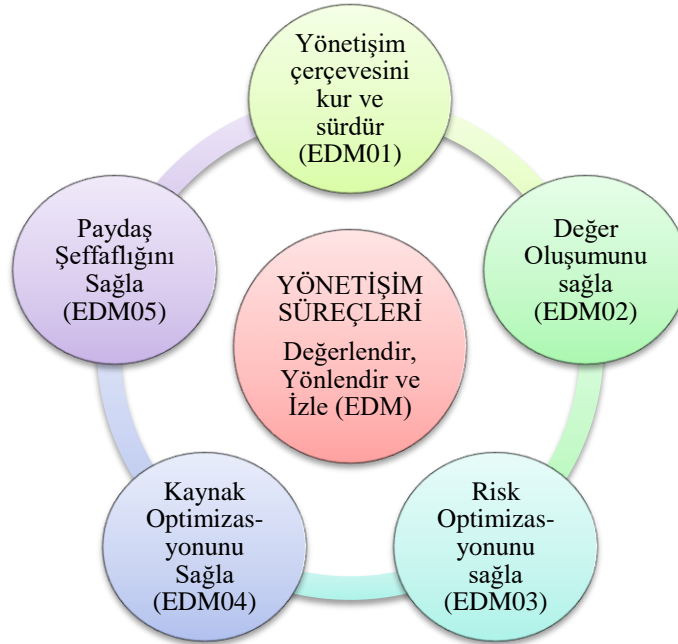
Buradaki çalışmanın amacı aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere COBIT-5 süreç referans modelinde öngörülen 37 ana süreçten sadece 5 yönetim süreçlerindeki sorunları gidererek KA için uygulanabilecek bir model geliştirilmesi olmasından dolayı sadece 5 yönetim süreçleri üzerinden gidilerek modelleme yapılmıştır. Ancak sistemin bütüncül olmasından ve yönetim süreçlerinin çalışabilmesinin aynı zamanda 32 adet ana yönetim süreçlerindeki çıktılarından yararlanması gerektiğinden dolayı 32 adet ana yönetim süreçlerinin de ayrı bir çalışmaya konu edilerek modelin bütünlüğü sağlanabilir.

COBIT-5 çerçevesine göre, bir KA, temel yönetim ve yönetim amaçları kapsadığı takdirde, süreçleri uygun gördüğü şekilde kendi kaynakları ve ihtiyaçları doğrultusunda organize edebilir. Daha küçük kalkınma ajansının

daha az sayıda süreci olabilir; daha büyük ve daha karmaşık kalkınma ajansının, hepsi aynı amaçları kapsayan birden fazla süreci olabilir. KA, yapısal ve kurumsal olanaklar açısından birbirleriyle paralel olmalarından dolayı süreçlerin benzer şekilde organize edilmesi olanaklıdır. (ISACA, 2012: 92)

COBIT-5 yönetim süreçleri, 5 ana süreçten ve bu ana süreçlerin kırılımlarını oluşturan toplam 15 alt süreçlerden oluşmaktadır. Değer oluşumunu sağlama da bu süreçlerden birisidir. COBIT-5 yönetimin işlemesi için gerekli olan ana ve alt süreçleri tanımlarken, bu süreçlerde girdi olarak kullanılacak olan süreçlerle çıktısı olan süreç ve ürünleri de tanımlamaktadır. Ayrıca her bir süreç için gerekli olan kriter faaliyetler ile kilit performans istekleri de sağlanmaktadır. (ISACA, 2012: 85).

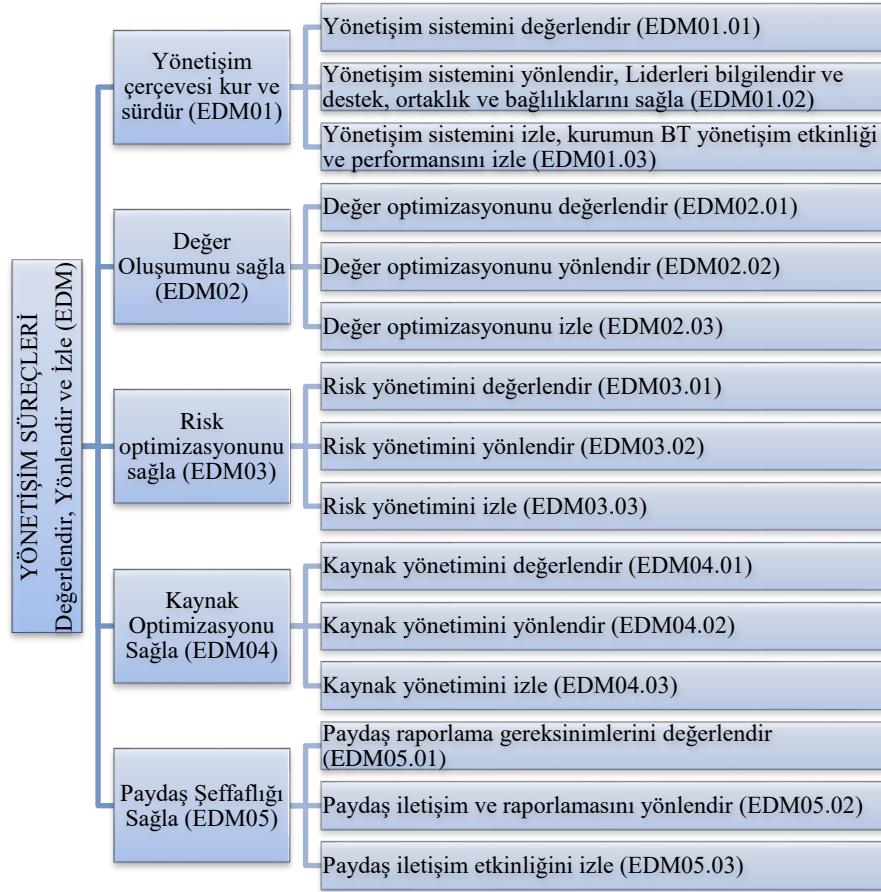
Şekil 2. Yönetişim süreçleri

Yukarıda şekil 2'den de görüldüğü gibi, yönetim süreçleri 5 adet olarak belirlenmiş ve yönetim çerçevesinin kurulumundan sonra değer oluşumunun sağlanması süreci risk optimizasyonu, kaynak optimizasyonu ile paydaş şeffaflığını sağlama süreçleri ile birlikte ele alınmıştır. Değer oluşumunun tek başına oluşturulamayacağı açık olarak görülmektedir.

Paydaşlar, riskler ve kaynaklar ile dengeli bir şekilde sevk ve idare olduğunda kurumsal olarak amaçlanan değerlerin de elde edilebileceği varsayılmaktadır. Ancak bu da tek başına yeterli görülmemekte bu kavramların her birisi için ana ve alt süreçlerin de belirlenerek bu kapsamda uygulanacak faaliyetler, göre ve sorumluluklar ile göstergelerin tespit edilmesi gerekmektedir. Aşağıda şekil 3’den de görüleceği üzere, yönetim süreçleri için birkaç tane alt süreç tespit edilmiştir.

Şekil 3. Yönetişim ana süreçleri ve alt süreç faaliyetleri

Kaynak: (ISACA, Enabling Processes, 2012: 110)’ den esinlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki şekil 3’de görülen yönetim süreçlerinden sadece fayda optimizasyonu bu araştırmaya konu edildiğinden aşağıda fayda optimizasyonu ile ilgili analizler yapılacaktır. Buna göre değerler veya faydanın elde edilmesi ciddi bir süreç yönetimini gerektirmektedir. Değerler optimize edilmesi için öncelikle değerlendirme, yönlendirme ve daha sonra da izleme alt süreçlerinin işletilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

6. Değer Oluşumunu Sağlamak

Bu sürecin gerçekleştirilebilmesi için BT tarafından uygun maliyetlerle yapılan yatırımların sonucunda iş süreçleri, KAYS fonksiyonları kapsamındaki BT hizmetleri ve kurumsal BT varlıklarından işe değer katkısını optimize etmek gerekmektedir. Amaç olarak da; iş ihtiyaçlarını etkili ve verimli şekilde desteklemek amacıyla, BT-etkin inisiyatifler, hizmetler ve varlıklardan gelen optimum değeri; çözüm ve hizmetlerin düşük maliyetle sağlanmasını; ve güvenilir ve doğru bir maliyet resmi ve olası faydaları güvence altına almak gerekmektedir (ISACA, COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT., 2012: 73).

Tablo 6. EDM02-Fayda Oluşumunu Sağla için Hedefler ve KPI

Hedefler ve Ölçütler	
BT-Bağlantılı Hedef	Kilit Performans İsterleri
BT ve iş stratejisinin hizalanması	BT stratejik hedefleri tarafından desteklenen gereksinimlerin ve kalkınma ajansının stratejik hedeflerinin yüzdesi
	Çalışma programı ve dış hizmet alımı, güdümlü projeler, programlar ve hizmet portföylerinin kapsamına dair paydaş memnuniyet seviyesi
	İş değeri faktörlerine eşleştirilen BT değer faktörlerinin yüzdesi
BT etkin yatırım ve ÇP hizmet portföylerinden gerçekleştirilen faydalar	Fayda gerçekleşmesinin tam ekonomik yaşam döngüsü boyunca izlendiği BT etkin yatırımların yüzdesi
	Beklenen faydaların gerçekleştirildiği BT hizmetlerinin yüzdesi
	Talep edilen faydaların elde edildiği veya geçildiği BT etkin yatırımların yüzdesi

BT maliyet, fayda ve riskinde şeffaflık	Açıkça tanımlanmış ve onaylanmış beklenen BT etkin maliyet ve faydaları olan kurumsal MPD, güdümlü proje veya dış hizmet alımlarını kapsayan yatırım durumlarının yüzdesi
	Açıkça tanımlanmış ve onaylanmış işletme maliyetleri ve beklenen faydaları olan BT hizmetlerinin yüzdesi
	BT finansal bilgilerinde şeffaflık, mutabakat ve doğruluk seviyesi ile ilgili ana paydaşların memnuniyet araştırması
BT hizmetlerinin iş gereksinimlerine uyumlu olarak sağlanması	BT hizmet aksamaları nedeniyle oluşan iş kesintilerinin sayısı
	BT hizmet tedarikinin üzerinde anlaşılmış hizmet seviyelerini karşılamasından memnun iş paydaşlarının yüzdesi
	BT hizmetinin sağlandığı kaliteden memnun kullanıcıların yüzdesi
İşte yenilik için bilgi birikimi, uzmanlık ve girişimcilik	BT yenilik olanaklarına dair iş idarecisinin farkında olma ve kavrama seviyesi
	BT yeniliğine dair uzmanlık ve fikirlerin seviyesi konusunda paydaş memnuniyet seviyesi
	Yenilikçi BT fikirlerinden doğan onaylanmış girişimlerin sayısı
Süreç Hedefi	Kilit Performans İsterleri
1. KA kendine ait inisiyatif, hizmet ve varlık portföyünden elde edilen optimum değeri güvence altına alır.	BT değer oluşturulması ve maliyet konusunda yönetici kadrosu memnuniyet seviyesi
	Hedef ve fiili karma yatırım arasındaki sapma
	Kalkınma ajansının BT etkin inisiyatiflerden değer elde edilmesindeki kabiliyeti konusunda paydaş memnuniyet seviyesi
2. Optimum değerler, KA içindeki etkili değer yönetim uygulamalarıyla BT yatırımından türetilir.	Yerleşik değer yönetim prensipleri ve uygulamalarında fiili veya teşebbüs edilmiş sahtekârlık sonucunda ortaya çıkan olayların sayısı
	Genel görev alanı içinde, katma değer oluşturulması yaşam döngüsü boyunca yönetilen BT inisiyatiflerinin yüzdesi
3. BT etkin yatırımların her biri	Belirlenmiş hedeflere doğru, araştırmalarla ölçülen değer oluşturulması şeklindeki ilerleme konusunda paydaş

optimum değere katkıda bulunur.	memnuniyet seviyesi
	Gerçekleştirilen beklenti değer yüzdesi

Kaynak: (ISACA, Enabling Processes, 2012: 75)' den uyarlanmıştır.

Tablo 7. Fayda Oluşumu Sağla (EDM02) İçin SMDB Modeli

Sorumlu, Mesul, Danışılan, Bilgilenen →	YK	KK	GS	İç Denetçi	Hukuk Danışmanı	Muhasebe Yetkilisi	İş Süreci Sahipleri	KIB Başkanı	PYB Başkanı	IGSB Başkanı	DHB Başkanı	YDO Koordinatörü	Etki Değerlendirici Raportör	BT Operasyon Sorumlusu	BT Güvenliği Sorumlusu	Risk Yönetimi Sorumlusu	İç Kontrol Sistemi Sorumlusu	Mahremiyet Sorumlusu	İş Sürekliliği Sorumlusu
EDM02 Süreçleri ↓																			
Değer Optimizasyonu değerlendir	M	D	S	D	D	B	B	D	D	S	D	D	D	D	S	S	D	D	S
Değer Optimizasyonu yönlendir	M	D	S	D	D		B	D	D	S	D	D	D					D	
Değer Optimizasyonu izle	M	D	S	D	D	B	B	S	D	S	S	D	S			S	S	D	S

Kaynak: (ISACA, Enabling Processes, 2012: 82)' den uyarlanmıştır.

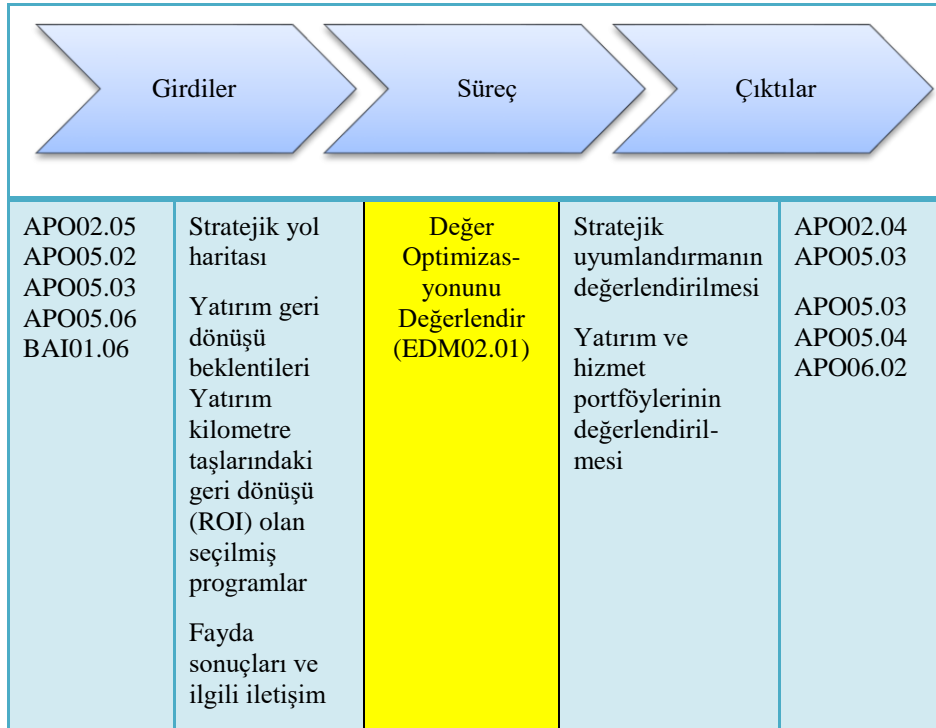
6.1. Değer Optimizasyonunu Değerlendirmek

Değer optimizasyonunu değerlendirmek için; BT etkin yatırım, hizmetler, güdümlü projeler, programlar ve varlık portföyünü, kalkınma ajansının amaçlarını gerçekleştirme ve makul maliyetle değer oluşturma olasılığını belirlemek amacıyla sürekli olarak değerlendirilmesi ve yönetim istikametinde yapılması gereken her türlü değişiklik kararını da tespit ederek o yönde karar verilmesi gerekmektedir.

Bu alt sürecin işletilmesi için bir takım girdilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar; stratejik yol haritası, yatırım geri dönüşü

beklentileri, hizmetler, güdümlü projeler, programlar kilometre taşlarındaki geri dönüşü (ROI) olan seçilmiş programlar, fayda sonuçları ve ilgili iletişim ve bitiş gözden geçirme sonuçlarından oluşmaktadır. Stratejik uyumlandırmanın değerlendirilmesi ile dış hizmet alımı, güdümlü projeler, programlar ve hizmet portföylerinin değerlendirilmesi de bu sürecin işletilmesinden elde edilen çıktılardır (ISACA, 2012: 120).

Şekil 3. Değer Optimizasyonunu Değerlendir (EDM02.01) Süreç Uygulama Modeli

Kaynak: (ISACA, Enabling Processes, 2012: 86)' den esinlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Süreçteki kriter faaliyetler aşağıdaki şekilde KA dinamikleri için uyarlanabilmektedir:

1. *Paydaş gereksinimleri, BT'ye bağımlılık gibi stratejik BT sorunları ve KA stratejisi açısından BT'nin fiili ve potansiyel önemiyle ilgili teknoloji anlayışı ve yetkinlikleri kavra.*

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Paydaş gereksinimlerinin tespit edilmesi

- Operasyonların BT bağımlılık düzeyinin belirlenmesi
- BT ile ilgili stratejik problemlerin tespiti
- Yenilikçi teknolojilerin operasyon ve BT uygulamalarına etkilerinin düşünülmesi
- Yenilikçi BT uygulamalarının operasyonlara entegre edilmesinin muhtemel sonuçlarının anlaşılması
- Yenilikçi uygulamalara KA kapasitesinin yeterliliğinin anlaşılması
- İnsan kaynakları ve teknik alt yapının BT yeniliklerine hazırlanmasının kavranması

2. *Mevcut olan ve yeni BT hizmet, varlık ve kaynaklarının kullanımından elde edilen optimum değer güvenilir, güvenceli ve düşük maliyetle oluşturulmasında gerekli olan yönetim ana öğelerini kavra.*

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- BT hizmet, varlık ve kaynakların envanterinin belirlenmesi
- BT hizmet, varlık ve kaynaklarından beklenen en uygun değerlerin belirlenmesi
- Kaynak ve maliyet optimizasyonuna ait değerlendirmelerin yaptırılması
- Optimum değer güvenilir, güvenceli ve maliyet etkin olduğunun anlaşılması

3. *Güncel, yeni veya gelişmekte olan teknolojilerle gerçekleştirilen değişikliklerden doğabilecek fırsatları kavra ve düzenli olarak üzerinde görüşülmesi ve bu fırsatlardan oluşturulan değer optimize edilmesini sağla.*

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Bölgesel kalkınma açısından ve BKP öncelikleri kapsamında yenilikçi uygulamaların mekanizmalarının etkisinin görüşülmesi
- Bölgesel bir aktör olarak KA kurumsal gelişimi açısından yenilikçi teknolojinin uygulanmasından doğabilecek fırsatların tespit edilmesi
- Yenilikçi teknolojinin sağladığı fırsatların risk ve katma değerleri açısından optimize edilmesi
- MDP ve güdümlü projelere yenilikçi teknolojilerin dâhil edilmesinin sağlayacağı avantajların bölgesel kalkınma ve kurumsal gelişim açısından YK tarafından değerlendirilmesi

4. Kalkınma ajansının adına değeri neyin oluşturduğunu kavra ve bunun kalkınma ajansının süreçleri içinde ne kadar iyi şekilde iletişiminin yapıldığı, kavrandığı ve uygulandığını dikkate al.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Bölgesel kalkınmanın sayısal ve niteliksel öğelerinin tespit edilmesi
- BYKP, BGUS ve BKP kapsamında oluşturulacak değerlerin KA süreçlerine yansıtılması
- KA kurumsal misyon ve vizyonunun üst ölçekli planlarla uyumluluğunun karşılaştırılması
- MDP, güdümlü projeler ve ÇP faaliyetlerinin KA kurumsal hedeflerine uyumluluğunun iç denetim ve dış denetim raporlarında analiz edilmesi
- KB tarafından KA faaliyet raporları ile denetim raporlarının bu amaçla dikkate alınması

5. Kurumsal ve BT stratejilerinin, değer oluşturulması amacıyla ne kadar etkili şekilde KA sistemine entegre edildiği ve kurumsal hedefleriyle hizalandığını değerlendir.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- KA kurumsal ve BT stratejilerini tespiti
- Stratejilerin katma değer üretme kapasitesinin değerlendirilmesi
- Stratejilerin kurum hedefleriyle örtüşüp örtüşmediğinin analizi

6. Mevcut görevler, sorumluluklar, yükümlülükler ve karar alma organlarının, BT etkin hizmetler, güdümlü projeler, programlar, hizmetler ve varlıklardan değer oluşturulmasının sağlanmasında ne kadar etkili olduklarını kavra ve dikkate al.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Görev, sorumluluk ve yükümlülüklerin tespiti
- Görev, sorumluluk ve yükümlülüklerin YK tarafından katma değer üretimi çerçevesinde değerlendirilmesi
- BT etkin hizmetler, MDP, güdümlü projeler ve varlıklardan beklenen katma değer oluşturulup oluşturulmadığının değerlendirilmesi

- KB tarafından YK' nın kurumsal katma değerleri dikkate alıp almadığının ve bu süreçteki etkinliğinin değerlendirilmesi

7. *BT etkin yatırımlar, hizmetler, güdümlü projeler, programlar ve varlıkların, KA değer yönetimi ve finansal yönetim uygulamalarıyla uyumlu olarak ne kadar iyi yönetildiğini dikkate al.*

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- KA, bölgesel kalkınma ve kurumsal katma değer yönetimi ve finansal yönetim uygulamalarının belirlenmesi
- BT etkin yatırımlar, hizmetler, güdümlü projeler, programlar ve varlıkların değer yönetimiyle uyumluluğunun tespiti
- Etki değerlendirme sonuçları ile program/proje göstergelerinin karşılaştırılması

8. *Program, proje, dış hizmet alımı, hizmet ve varlık portföyünün KA stratejik amaçlarına uygunluğu, KA' nın hem finansal ve hem de finansal olmayan kıymeti, hem hizmet sunumu riski ve hem de kurumsal fayda riski olmak üzere risk, iş süreç uyumlandırma, kullanılabilirlik, sağlanabilirlik ve yanıt verebilirlik açısından etkinlik ve maliyet, gereksizlik ve teknik sağlık açısından verimliliği değerlendir.*

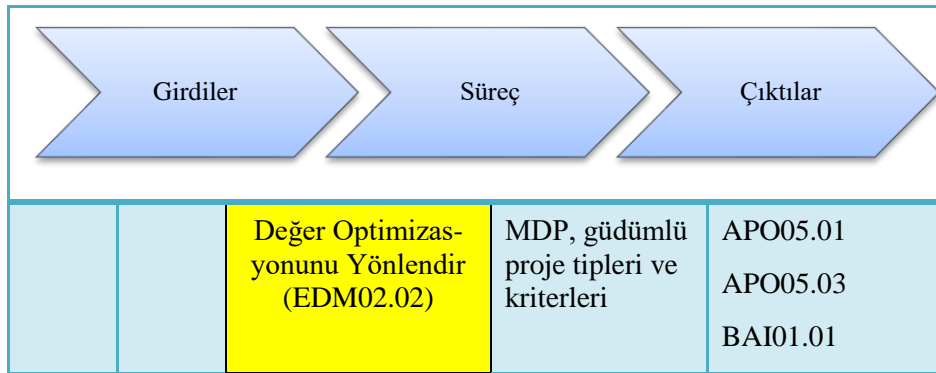
Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Program, proje, dış hizmet alımı, hizmet ve varlık portföyünün incelenmesi
- Bunların KA stratejik amaçlarına uygunluğunun değerlendirilmesi
- KA' nın hem finansal ve hem de finansal olmayan kıymetinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi
- Hem hizmet sunumu riski ve hem de kurumsal fayda riskinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi
- İş süreçlerinin birbirine uyumunun tespiti ve değerlendirilmesi
- Kullanılabilirlik, sağlanabilirlik ve yanıt verebilirlik açısından etkinlik tespiti ve değerlendirilmesi
- Maliyet, gereksizlik ve teknik sağlık açısından verimliliğin tespiti ve değerlendirilmesi

6.2. Değer Optimizasyonunu Yönlendirmek

Bu sürecin işletilmesi için BT etkin yatırımlardan tüm ekonomik yaşam döngüleri boyunca elde edilebilecek optimum değeri gerçekleştirmek amacıyla değer yönetim prensipleri ve uygulamalarını yönlendirmek gerekmektedir. Yatırım tipleri ve kriterleri ve bitiş gözden geçirme şartları bu sürecin çıktıları olmaktadır (ISACA, 2012: 89).

Şekil 4. Değer Optimizasyonunu Yönlendir (EDM02.02) Süreç Uygulama Modeli

Kaynak: (ISACA, Enabling Processes, 2012, 91)' den esinlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Süreçteki kriter faaliyetler aşağıdaki şekilde KA dinamikleri için uyarlanabilmektedir:

1. Genel nispi değer puanlarını hesaba katmak amacıyla, proje portföyü ve mali destek mekanizmaları tipleri, kategorileri, kriterleri ve kriterlerin ilgili ağırlıklandırmalarını tanımla ve bildir.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Proje portföyü ve mali destek mekanizmaları tiplerinin tanımlanması
- Proje portföyü ve mali destek mekanizmalarının BKP ve stratejik plan öncelikleri ve hedeflerine göre kategorilerinin tanımlanması
- Proje portföyü ve mali destek mekanizmalarının performans göstergelerinin, kriter faaliyetlerinin ve ağırlıklandırmalarının tanımlanması
- Bunların ilgili paydaşlara bildirilmesi

2. MDP Program ve güdümlü proje portföyünün KA için önemi ve ilişkili risk, program çizelgeleri, kaynak oluşturma planları ve ana yetkinlikler ve faydaların elde edilmesi ve devam eden katma değer açısından bitiş ve diğer gözden geçirme şartlarını tanımla.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- MDP Program ve güdümlü proje portföyünün KA için önemi ve ilişkili risk, program çizelgelerinin oluşturulması
- MDP Program ve güdümlü proje portföyü için kaynak oluşturma planlarının ve yerel yönetim paylarından bütçe gelirlerinin tahsil takvimlerinin tespit edilmesi
- Bu konularda KA ana yetkinliklerinin, insan kaynakları ve finansal kapasitesinden beklenen faydaların elde edilmesi
- Devam eden MDP Program ve güdümlü projelerin bölgesel kalkınmaya, yerel potansiyellerin ortaya çıkarılmasına ve bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesine katma değerleri açısından program-proje bitiş ve diğer gözden geçirme şartlarının belirlenmesi

3. Kalkınma ajansının yeni fırsatlara veya zorluklara cevap vermesini, yeni iş yüklenmesini, rekabetçiliğini arttırmasını veya süreçleri geliştirmesini gerçekleştiren potansiyel yenilikçi BT kullanımlarını dikkate almak amacıyla yönetimi yönlendir.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- KA için potansiyel fırsat ve zorlukların belirlenmesi ve cevap verilmesi
- KA'nın yeni projelere ve etkinliklere girmesini, bölge ekonomisindeki rekabetçiliği arttırmasını veya iş kurma süreçlerini geliştirmesini kolaylaştıran potansiyel yenilikçi BT kullanımlarının tespit edilmesi
- Bu amaçla yönetim süreçlerinin yönlendirilmesi ve liderlik yapılması

4. MDP, güdümlü proje ve program portföyünün yürütülmesi ve iş süreçleri ve hizmetlerinden değer oluşturulmasındaki yükümlülükler ve sorumlulukların tahsis edilmesi için gerekli her türlü değişikliği yönlendir.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- MDP, güdümlü proje ve program portföyündeki projelerin hayata geçirilmesi
- İş süreçleri ve hizmetlerinden değer oluşturulması için gerekli yükümlülükler ile sorumlulukların tespit edilmesi
- Bu yükümlülük ve sorumlulukların katma değer oluşturulması için gerekli değişikliklerin tespit edilmesi ve yönlendirilmesi

5. Etkili izlemeyi gerçekleştirmek amacıyla kurumsal seviyede değer oluşturma hedefleri ve sonuç ölçütleri tanımla ve bildir.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- KA'nın yerel potansiyelleri ortaya çıkarmak ve bölgesel dinamikleri harekete geçirerek bölgesel kalkınmaya katma değer oluşturmalarının hedeflerinin tespit edilmesi
- Bu hedeflerin kriterlerinin belirlenmesi
- Hedeflerin ve kriterlerin ilgili paydaşlara bildirilmesi

6. Güncel ve beklenen kurumsal amaçları ve/veya kısıtlamalarıyla yeniden hizalamak amacıyla yatırım ve hizmet portföyünde gerekli olan her türlü değişikliği yönlendir.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Kurumsal hedeflerin kısıtlılıklarının tespiti
- Hedefler ile kısıtlılıkların yeniden hizalanması
- Bu amaçla proje ve hizmet portföyünde gerekli değişikliklerin tespiti
- Değişikliklerin yönlendirilmesi

7. BT tabanlı inisiyatiflerden kalkınma ajansı için arttırılmış değer sağlayabilecek potansiyel yenilikler, organizasyon değişiklikleri veya operasyonel gelişmelerin göz önünde bulundurulmasını öner.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

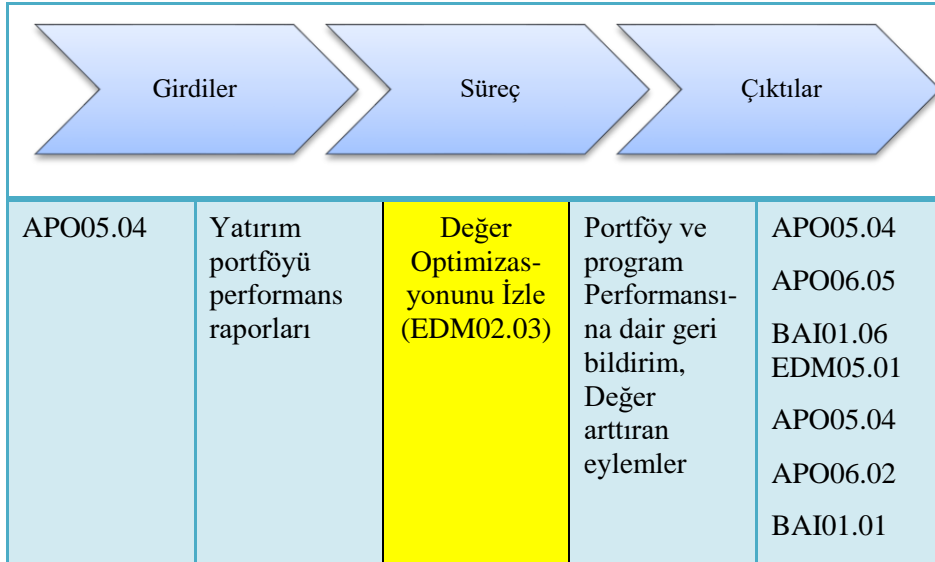
- BT tabanlı KA girişimlerinin tespiti
- Artı katma değer için KA sisteminde potansiyel yenilik, organizasyonel değişiklik ve operasyonel gelişmelerin dikkate alınması

- Bu değişikliklerin ilgili paydaşlara önerilmesi

6.3. Değer Optimizasyonunu İzlemek

İşin, BT etkin yatırımlar ve hizmetlerden kalkınma ajansına ne seviyede beklenen değer ve fayda oluşturduğunu belirlemek amacıyla ana hedefler ve ölçütleri izle. Önemli olayları belirle ve düzeltici aksiyonları dikkate almak gerekmektedir. Yatırım portföyü performans raporları süreçte girdi olarak kullanılırken portföy ve program performansına dair geri bildirimler ile katma değer oluşturan eylem planları bu sürecin beklenen çıktılarıdır (ISACA, 2012: 95).

Şekil 5. Değer Optimizasyonunu İzle (EDM02.03) Süreç Uygulama Modeli

Kaynak: (ISACA, Enabling Processes, 2012: 96)' den esinlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Süreçteki kriter faaliyetler aşağıdaki şekilde KA dinamikleri için uyarlanabilmektedir:

1. Performans amaçları, ölçütleri, hedefleri ve karşılaştırmalı değerlendirmelerin dengeli bir grubunu tanımla. Ölçütler, faaliyet ve sonuçlar için öncül ve gecikmeli göstergeler dahil olmak üzere sonuç ölçütlerini ve aynı zamanda finansal ve finansal olmayan ölçütlerin uygun bir dengesini içermelidir. Bunları, BT ve diğer iş fonksiyonları ve diğer ilgili paydaşlar ile gözden geçir ve üzerinde anlaş.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Performans amaçları, ölçütleri, hedefleri ve karşılaştırmalarına dair bir dengeli set belirlenmesi
- Kriterlerin faaliyet ve çıktı ölçütleri ile finansal, finansal olmayan, öncül ve gecikmeli göstergelerini içermesi için gözden geçirilmesi
- Gözden geçirmelerin BT ve iş süreçleri, birimlerin fonksiyonları ve diğer ilgili paydaşlarla birlikte yapılması

2. *Hedeflerle karşılaştırıldığında değer oluşturulmasındaki ilerlemeyi raporlamak amacıyla ilgili, zamanında, tam, güvenilir ve doğru verileri topla. Karar almayı destekleyecek şekilde, proje, portföy, program ve BT (teknik ve operasyonel yetkinlikler) performansının kısa ve öz, yüksek seviyeli, çepeçevre görünümünü elde et ve beklenen sonuçların gerçekleştirildiğinden emin ol.*

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- İlgili, zamanında, tam, güvenilir ve doğru verilerin toplanması
- Proje, portföy, program ve BT (teknik ve operasyonel yetkinlikler) performansının kısa ve öz, yüksek seviyeli, çepeçevre görünümünün oluşturulması
- Beklenen sonuçları tespit edilmesi ve hedeflerle karşılaştırarak ilerlemelerin raporlanması
- Beklenen sonuçlardan emin olunması

3. *Düzenli ve ilgili proje, portföy, program ve BT (teknik ve fonksiyonel) performans raporlarını elde et. Kalkınma ajansının belirlenmiş hedeflere doğru ilerlemesi ve planlanan amaçları gerçekleştirme, çıktıları elde etme, performans hedeflerine ulaşma ve riski azaltma seviyesini gözden geçir.*

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Proje, portföy, program ve BT (teknik ve fonksiyonel) performans raporlarının elde edilmesi
- Kalkınma ajansının belirlenmiş hedeflere doğru ilerlemesinin tespiti
- Planlanan amaçları gerçekleştirme düzeyinin anlaşılması
- İstenilen çıktıların elde edildiğinin tespiti

- Performans hedeflerine ulaşıldığının tespiti
- Riskleri azaltma seviyesinin ve risk yönetiminin gözden geçirilmesi

4. Raporlar gözden geçirildikten sonra, değer optimizasyonunu sağlamak amacıyla gerektiğinde uygun yönetim tedbirini al.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- Raporların tespit edilmesi
- Raporların incelenmesi
- Rapor sonuçlarına göre kontrollerin yeterliliğinin değerlendirilmesi
- Mevcut risklere karşı ek kontrol gerekliliğinin değerlendirilmesi
- Önlemlerin alınması için YK tarafından GS' e gerekli talimatların verilmesi

5. Raporlar gözden geçirildikten sonra, uygun yönetim düzeltici tedbirinin başlatıldığından ve kontrol edildiğinden emin ol.

Buna göre yapılacak başlıca alt düzey faaliyetler şunlardır:

- GS tarafından alınan tedbirlerin tespiti
- Kontrollerin istenildiği gibi yapıldığının tespiti
- Kontrol zafiyetlerine karşı makul düzeyde güvence sağlandığından emin olunması

Sonuç

Değer optimizasyonu konusu çok bilinmeyen bir konudur. Daha çok fayda maksimizasyonu, katma değer oluşumu ve kurumsal menfaatler ve çıkarların korunması gibi kavramlar bilinirken değer optimizasyonu çok rastlanan bir kavram değildir. KA kuruluş amaçlarının birisi de bölgesel kalkınma için gerekli katma değer elde edilmesidir. Bu anlamda 5449 sayılı Kanunun gerekçesinde de ifade edildiği üzere KA için “*bölgesel potansiyellerin ortaya çıkarılması ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi*” en büyük değer olarak ifade edilebilir. Bu değer ortaya çıkarılması için de gene Kanun tarafından tesis edilmiş bulunan ve yönetim kurullarına (YK) bölgesel önceliklerin belirlenmesi ve gerekli bilgi ve danışmanlığın sağlanması amacıyla kurulmuş bulunan kalkınma kurullarının (KK) etkin bir şekilde işletilmesine, bölgedeki aktörlerin bölgesel değerleri

maksimize edecek şekilde bölge planını oluşturarak bunu sahiplenmeleri, pek çok paydaş tarafından bölge planındaki bölgesel kalkınma önceliklerine hizmet edecek olan büyük meblağlı projeler olan güdümlü projelerin kullanılması, uygulanan program ve projelerin ne derece bölgesel katma değer oluşturabildiğinin tespit edilmesi için gerekli etki analizlerinin yapılması ve bölgesel düzeyde sinerji ve ortak çalışma kültürü üzerinden iş birliği ve koordinasyonun yeterli düzeyde yapılabilmesi gerekir. Aksi durumda bölgesel kalkınma açısından değer optimizasyonunun yapılabilmesi olanaklı değildir.

Araştırma sorularımız aşağıdaki şekilde cevaplanabilmektedir:

DDK tarafından tespit edilen sorunlardan değer optimizasyonu ile ilişkili olan sorun var mıdır? Varsa hangileridir ve nasıl ilişkilendirilebilmektedir?

DDK tarafından tespit edilmiş olan 43 problem içerisinde 5 adedinin değer optimizasyonunun yokluğuyla doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkilendirilebildiği tespit edilmiştir. Bunlar, kalkınma kurullarının etkisizliği ve yetersizliği, bölge aktörlerinin plancılığı sahiplenmemesi sorunu, güdümlü projelerin kullanılmaması sorunu, program ve projeler için etki analizinin yapılmaması ve bölgesel düzeyde iş birliği ve koordinasyonun yetersizliği şeklinde ifade edilen sorunlardır. COSO ve COBIT-5 modeliyle kök neden analizleriyle incelenen bu beş adet problemin aslında KA dinamiklerinde değer optimizasyonuna olan ihtiyacın boyutunu ortaya koymakta olduğu anlaşılmıştır. KA değer optimizasyonunun yapılmaması, bölgesel kalkınma için faydanın nasıl elde edilebileceği, katma değer elde etmek için yerel dinamiklerin nasıl harekete geçirilebileceği ve bölgesel potansiyellerin nasıl ortaya çıkarılarak dezavantajlı sektörlerde fırsatların elde edilebilirliği gibi temel sorunların “değer optimizasyonunun yokluğu” şeklinde bir problem olarak ele alınabileceği anlaşılmıştır.

Değer optimizasyonu KA dinamiklerinde uygulanabilecek şekilde bir süreç olarak modellenebilir mi?

Yapılan incelemede değer optimizasyonunun değerlendirme, yönlendirme ve izleme olarak üç alt süreç üzerinde KA için modellenebilirliği anlaşılmıştır. Bu sürecin işlemesi için gerekli olan SMDB tablosu, süreç göstergeleri ve alt süreç kriter faaliyetlerinin KA için detaylı bir şekilde hazırlanabilmiştir. Bunlar, her KA için farklılık gösterebilir. Çünkü yapılan çalışma örnek ve genel bir modelleme olup her KA paydaş ihtiyaçları ve ona göre şekillenecek olan kurumsal hedefler ile BT hedefleri farklılaşabilir.

Dijital dönüşümlerle kamu sektörü giderek daha fazla BT ile ilgili süreçlerle entegre olmak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle de BT ile ilişkili amaçları ile kurumsal hedefleri hizalanmak durumundadır. Özellikle etkin bir e-devlet ve e-yönetişim için doğru çerçeve ve stratejilerin uygulanması büyük zorunluluk arz etmektedir. Türk kamu sektöründe KA özelinde yapılan modellemede değer optimizasyonunu değerlendirme, yönlendirme ve izleme süreçleri ve alt süreçleri için aşağıdaki kriter faaliyetler belirlenebilmiştir.

1. Paydaş gereksinimleri, BT'ye bağımlılık gibi stratejik BT sorunları ve KA stratejisi açısından BT'nin fiili ve potansiyel önemiyle ilgili teknoloji anlayışı ve yetkinlikleri kavra.
2. Mevcut olan ve yeni BT hizmet, varlık ve kaynaklarının kullanımından elde edilen optimum değer güvenilir, güvenceli ve düşük maliyetle oluşturulmasında gerekli olan yönetim ana öğelerini kavra.
3. Güncel, yeni veya gelişmekte olan teknolojilerle gerçekleştirilen değişikliklerden doğabilecek fırsatları kavra ve düzenli olarak üzerinde görüşülmesi ve bu fırsatlardan oluşturulan değer optimize edilmesini sağla.
4. Kalkınma ajansının adına değeri neyin oluşturduğunu kavra ve bunun kalkınma ajansının süreçleri içinde ne kadar iyi şekilde iletişiminin yapıldığı, kavrandığı ve uygulandığını dikkate al.
5. Kurumsal ve BT stratejilerinin, değer oluşturulması amacıyla ne kadar etkili şekilde KA sistemine entegre edildiği ve kurumsal hedefleriyle hizalandığını değerlendir.
6. Mevcut görevler, sorumluluklar, yükümlülükler ve karar alma organlarının, BT etkin hizmetler, güdümlü projeler, programlar, hizmetler ve varlıklardan değer oluşturulmasının sağlanmasında ne kadar etkili olduklarını kavra ve dikkate al.
7. BT etkin yatırımlar, hizmetler, güdümlü projeler, programlar ve varlıkların, KA değer yönetimi ve finansal yönetim uygulamalarıyla uyumlu olarak ne kadar iyi yönetildiğini dikkate al.
8. Program, proje, dış hizmet alımı, hizmet ve varlık portföyünün KA stratejik amaçlarına uygunluğu, KA'nın hem finansal ve hem de finansal olmayan kıymeti, hem hizmet sunumu riski ve hem de kurumsal fayda riski olmak üzere risk, iş süreç uyumlandırma, kullanılabilirlik, sağlanabilirlik ve yanıt verebilirlik açısından etkinlik ve maliyet, gereksizlik ve teknik sağlık açısından verimliliği değerlendir.
9. Genel nispi değer puanlarını hesaba katmak amacıyla, proje portföyü ve mali destek mekanizmaları tipleri, kategorileri,

- kriterleri ve kriterlerin ilgili ağırlıklandırmalarını tanımla ve bildir.
- 10.MDP Program ve güdümlü proje portföyünün KA için önemi ve ilişkili risk, program çizelgeleri, kaynak oluşturma planları ve ana yetkinlikler ve faydaların elde edilmesi ve devam eden katma değer açısından bitiş ve diğer gözden geçirme şartlarını tanımla.
  - 11.Kalkınma ajansının yeni fırsatlara veya zorluklara cevap vermesini, yeni iş yüklenmesini, rekabetçiliğini arttırmasını veya süreçleri geliştirmesini gerçekleştiren potansiyel yenilikçi BT kullanımlarını dikkate almak amacıyla yönetimi yönlendir.
  - 12.MDP, güdümlü proje ve program portföyünün yürütülmesi ve iş süreçleri ve hizmetlerinden değer oluşturulmasındaki yükümlülükler ve sorumlulukların tahsis edilmesi için gerekli her türlü değişikliği yönlendir.
  - 13.Etkili izlemeyi gerçekleştirmek amacıyla kurumsal seviyede değer oluşturma hedefleri ve sonuç ölçütleri tanımla ve bildir.
  - 14.Güncel ve beklenen kurumsal amaçları ve/veya kısıtlamalarıyla yeniden hizalamak amacıyla yatırım ve hizmet portföyünde gerekli olan her türlü değişikliği yönlendir.
  - 15.BT tabanlı inisiyatiflerden kalkınma ajansı için arttırılmış değer sağlayabilecek potansiyel yenilikler, organizasyon değişiklikleri veya operasyonel gelişmelerin göz önünde bulundurulmasını öner.
  - 16.Performans amaçları, ölçütleri, hedefleri ve karşılaştırmalı değerlendirmelerin dengeli bir grubunu tanımla. Ölçütler, faaliyet ve sonuçlar için öncül ve gecikmeli göstergeler dahil olmak üzere sonuç ölçütlerini ve aynı zamanda finansal ve finansal olmayan ölçütlerin uygun bir dengesini içermelidir. Bunları, BT ve diğer iş fonksiyonları ve diğer ilgili paydaşlar ile gözden geçir ve üzerinde anlaş.
  - 17.Hedeflerle karşılaştırıldığında değer oluşturulmasındaki ilerlemeyi raporlamak amacıyla ilgili, zamanında, tam, güvenilir ve doğru verileri topla. Karar almayı destekleyecek şekilde, proje, portföy, program ve BT (teknik ve operasyonel yetkinlikler) performansının kısa ve öz, yüksek seviyeli, çepçevre görünümünü elde et ve beklenen sonuçların gerçekleştirildiğinden emin ol.
  - 18.Düzenli ve ilgili proje, portföy, program ve BT (teknik ve fonksiyonel) performans raporlarını elde et. Kalkınma ajansının belirlenmiş hedeflere doğru ilerlemesi ve planlanan amaçları gerçekleştirme, çıktıları elde etme, performans hedeflerine ulaşma ve riski azaltma seviyesini gözden geçir.

- 19.Raporlar gözden geçirildikten sonra, değer optimizasyonunu sağlamak amacıyla gerektiğinde uygun yönetim tedbirini al.
- 20.Raporlar gözden geçirildikten sonra, uygun yönetim düzeltici tedbirinin başlatıldığından ve kontrol edildiğinden emin ol.

Kaynakça

Ddk, Aykın, H., Arslanbaş, M., Dere, A., Özçelik, A., Boyali, C., et al. 2014. *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/ddkraporlari/>.

Efe, A. 2013. An Innovation in the Management Mindset of Organisations: Cobit-5. *11 th GLOBELICS International Conference*, 93-100. Ankara: GLOBELICS.

Efe, A. 2013. Governance at the Regional Development Agencies in Turkey. *SOSBIAD*, 59-69. İzmir: International Journal of eBusiness and eGovernment Studies, Vol V, No: 2, 2013 ISSN: 2146-0744 (Online).

Efe, A. 2015. *Türkiye'de Kalkınma Ajansları için bir Yönetişim Modellemesi: COBIT-5*. Ankara: TODAİE (Basılmamış Doktora Tezi).

Efe, A. 2015. *Türkiye'de Kalkınma Ajansları için Bir Yönetişim Modellemesi: COBIT-5*. Ankara: TODAİE (Basılmamış Doktora Tezi).

Efe, A. 2016. Türkiye'deki Kamu Yönetiminde Tek Tipçi Kurumsal Yapılanma Sorununa Kalkınma Ajansları Üzerinden Hermeneutik Kuramla Teorik ve Kavramsal Analiz ve Çözümleme. *Anemon*, 13-30.

Efe, A. 2016. Türkiye'deki Kamu Yönetiminde Tek Tipçi Kurumsal Yapılanma Sorununa Kalkınma Ajansları Üzerinden Kritik Kuramla Teorik Ve Kavramsal Analiz ve Çözümleme. *Paradox Ekonomi*, 72-95.

Efe, A. 2016b. Kamu Yönetiminde Bir Yönetişim Hedefi Olarak Kaynak Optimizasyonu: Kalkınma Ajanslarında COBIT-5 Çerçevesinde Bir Analiz. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 43-65.

Efe, A. 2016c. Türkiye 'de Kalkınma Ajansları Özelinde Kamu Yönetimi -Bürokrasi -İdare -Devlet Bağlamında Cobit-5 ile Çoklu Disipliner Bir Analiz. *TNB Hukuk Dergisi*, 109-148.

Georgakakos, A. P., Yao, H., & Yu, Y. 1997. Control Model for Hydroelectric Energy-Value Optimization. *ASCE*.

ISACA. 2012. *COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT*. Rolling Meadows, IL: ISACA.

ISACA. 2012. *Enabling Processes*. USA: ISACA.

KB-BGYUGM. 2014. *Devlet Denetleme Kurulu Kalkınma Ajansları Araştırma Ve İnceleme Raporu Kapsamında Alınacak Tedbİrler*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (Hizmete Özel).

Schmoldta, D. L., Song, H., & Araman, P. A. 2001. Real-Time Value Optimization of Edging and Trimming Operations for Rough, Green Hardwood Lumber. *Proceedings of ScanTech 2001 International Conference*. Seattle: https://www.srs.fs.usda.gov/pubs/VT_Publications/01t29.pdf

Theocharous, G., Thomas, P. S., & Ghavamzadeh, M. 2015. Personalized Ad Recommendation Systems for Life-Time Value Optimization with Guarantees. *Twenty-Fourth International Joint Conference on Artificial Intelligence. IJCAI*.

Şekiller

Şekil 1. COBIT Alanında Paradigma Gerilimleriyle Yaşanan Kapsam Genişlemesi

Şekil 2. Yönetişim süreçleri

Şekil 3. Yönetişim ana süreçleri ve alt süreç faaliyetleri

Şekil 4. Değer Optimizasyonunu Değerlendir (EDM02.01) Süreç Uygulama Modeli

Şekil 5. Değer Optimizasyonunu Yönlendir (EDM02.02) Süreç Uygulama Modeli

Şekil 6. Değer Optimizasyonunu İzle (EDM02.03) Süreç Uygulama Modeli

Tablolar

Tablo 1. DDK Tarafından Tespit Edilen Kalkınma Kurullarının Etkisizliği ve Yetersizliği Sorunu İçin COSO ve COBİT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

Tablo 2. DDK Tarafından Tespit Edilen Bölge Aktörlerinin Plancılığı Sahiplenmemesi Sorunu İçin COSO ve COBİT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

Tablo 3. DDK Tarafından Tespit Edilen Güdümlü Projelerin Kullanılmaması Sorunu İçin COSO ve COBİT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

Tablo 4. DDK Tarafından Tespit Edilen Program ve Projeler İçin Etki Analizinin Yapılmaması Sorunu İçin COSO ve COBİT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

Tablo 5. DDK Tarafından Tespit Edilen Bölgesel Düzeyde İş Birliği Ve Koordinasyonun Yetersizliği Sorunu İçin COSO ve COBİT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

Tablo 6. EDM02-Fayda Oluşumunu Sağla için Hedefler ve KPI

Tablo 7. Fayda Oluşumu Sağla (EDM02) İçin SMDB Modeli

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Tutumları ile Algıladıkları Mesleki Etik İlkeleri Arasındaki İlişki

DOI NO: 10.5578/jss.66224
Geliş Tarihi: 23.06.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Fatma YAŞAR EKİCİ*
Rabia ATAALP**
Rabia ÇELEBİ***
Cansu Eda EMİNOĞLU****
Gamze YÜKSEL*****

Özet

Bu araştırmanın temel amacı okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinin 4 ilçesindeki (Ümraniye, Başakşehir, Bağcılar, Küçükçekmece) 49 okul öncesi eğitim kurumunda (27 devlet, 22 özel) görev yapmakta olan 500 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği” ve “Mesleki Etik İlkeler Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma için toplanan veriler SPSS 20 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda: Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları mesleki kıdeme göre farklılaşmazken, çalışılan kurum türü ve medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır Okul öncesi öğretmenlerinin algıladıkları mesleki etik ilkeleri mesleki kıdem, çalışılan kurum türü ve medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okulöncesi Öğretmeni, Eleştirel Düşünme, Mesleki Etik

Relationship Between Critical Thinking Attitudes of Preschool Teachers and Professional Ethical Principles They Perceive

Abstract

The main aim of this research is to examine relationship between critical thinking attitudes of preschool teachers and professional ethical principles they perceive. The relational screening model was used in the research. The research sample consists of 500 preschool teachers working in 49 preschool education institutions (27 public and 22 private) in 4 provinces of İstanbul (Ümraniye, Başakşehir, Bağcılar, Küçükçekmece) in 2016-2017 academic year. The results obtained from the research are as follows: Significant relationship was detected

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fatmayasarekici@hotmail.com

** Vekil Öğretmen, MEB, rabia_ataalp@hotmail.com

*** Vekil Öğretmen, MEB, celebirabia34@gmail.com

**** Vekil Öğretmen, MEB, cansuedaeminoglu@hotmail.com

***** Vekil Öğretmen, MEB, yuksellgamze@gmail.com

between the critical thinking attitudes of preschool teachers and the Professional ethical principles they perceive. The critical thinking attitudes of preschool teachers do not vary by the occupational seniority. The critical thinking attitudes of preschool teachers vary by the type of institution they work and marital status. The Professional ethical principles that preschool teachers perceive do not vary by the occupational seniority, type of institution they work and marital status

Keywords: *Preschool Teacher, Critical Thinking, Professional Ethics*

Giriş

Okul öncesi dönem, çocuğun 0-6 yaş (0-72 ay) arasındaki erken çocukluk dönemi de denilen evreyi kapsamaktadır. Bu dönemde çocuklar okul öncesi eğitim alırlar. Okul öncesi eğitim, 0-72 aylık çocukların tüm gelişimlerini toplumun kültürel değerleri doğrultusunda yönlendiren, duyguların gelişimini ve algılama gücünü arttırarak akıl yürütme sürecinde ona yardımcı olan ve yaratıcılığını geliştiren, kendini ifade etmesini ve öz denetimini kazanmasını sağlayan; aynı zamanda çocukların doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen yılları kapsayan, onların daha sonraki yaşamlarında önemli rol oynayan, bedensel, psikomotor, soysal ve duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, şekillendiği, ailelerde ve kurumlarda verilen eğitim sürecidir (Haktanır, 2012: 2). Okul öncesi eğitim, bazı ülkelerde zorunlu eğitime dâhil edilirken, bazı ülkelerde zorunlu değildir.

Dünyada ve ülkemizde okul öncesi dönem çocukları, gittikçe artan bir oranda okul öncesi eğitim almaktadır. Okul öncesi eğitim küçük çocuklara evlerinin dışında ilk kurumsal deneyimi yaşatmakta ve çocukların eğitime ilişkin değer ve inançlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Okul öncesi eğitimde kalitenin oluşmasında ve çocukların ilkökul deneyimlerini olumlu kılmakta en kritik rol, programın uygulayıcısı olan öğretmene düşmektedir. Çünkü erken çocukluk deneyimlerinin kalitesi, öğretmenlerin yeterlilikleriyle yakından ilişkilidir (Taba vd., 1999: 173). Bu bağlamda öğretmen, eğitim sisteminin en önemli ögesidir. Bir ülkenin kalkınmasında, insan gücünün yetiştirilmesinde, toplumdaki huzur ve barışın sağlanmasında, bireylerin sosyalleştirilmesinde ve toplumsal hayata hazırlanmasında, toplumun kültür ve değerlerinin genç kuşaklara aktarılmasında öğretmenler başrol oynamaktadır. Öğretmenler, toplumların gerçek mimarları ve insan kişiliğini şekillendiren sanatkarlardır (Özden, 2002: 9).

Öğretmenlik mesleği, insan yetiştirme esasına dayanır. Bu nedenle öğretmenlerin kendini yetiştirmiş bireyler olması gerekmektedir. Kendini yetiştirmiş bir öğretmenin sahip olduğu en önemli iki vasıf, eleştirel düşünebilmek ve mesleğinin gerektirdiği etik ilkelerin bilincinde olarak davranabilmektir. Eleştirel düşünme herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi

bazı ölçüt ve yöntemleri esas alarak; doğru olmayan düşünme biçimlerini tanıyan, kanıtlara ve sonuçlara önem veren araştırma temelli daha derin bir düşünme eğilimi, tutumu ve becerisi sergileyen, böylelikle de sadece herhangi bir sonuca değil ama tutarlı, makul sonuçlara ve yargılara ulaşmayı amaçlayan, hem problem çözme hem de problem görme kapasitesi sayesinde, kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutarak değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye açık olan bir düşünmedir (Gündoğdu, 2009: 63). Meslek etiği ise; belirli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup koruduğu; meslek üyelerine emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan; kişisel eğilimlerini sınırlayan; yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan; meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür (Kırel, 2000: 4).

Diğer mesleklere oranla öğretmenlik mesleği ve etik arasında biraz daha fazla bir ilişki olduğu göz ardı edilemez. Bir öğretmenin branşı ne olursa olsun, bazı etik ilkeler doğrultusunda hareket etme zorunluluğu vardır ve sorumluluklarının neler olduğunu çok iyi bilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, görevinde istenilen nicelik ve nitelikte de yeterli olmalıdır. Bundan da öte öğretmenler davranışlarından ve bunların topluma maliyetinden de kendileri sorumludur (İlgaz ve Bilgili, 2006: 204).

İlgili alan yazını incelendiğinde farklı branşlardaki öğretmen ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ve algıladıkları mesleki etiğe ilişkin ve konuyu farklı boyutlarda ele alan araştırmalara rastlanmıştır. Bu araştırmalar şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Öğretmenlerin eleştirel düşünme tutumlarının incelendiği araştırmalar (Polat, 2017; Arslan, 2016; Yılmaz-Özelçi, 2012; Gül, 2014; Bal, 2011; Söğüt, 2009; Öner, 1999)
- Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumlarının incelendiği araştırmalar (Şen, 2016; Sakar, 2015; Toyran, 2015; Şenyiğit, 2016)
- Öğretmenlerin meslek etiğinin çeşitli yönleriyle incelendiği araştırmalar (Şen, 2014; Manolova, 2011; Öztürk, 2010; Özbek, 2003; Döven, 2009; Kahraman, 2003; Kınacı, 2014; Aydemir, 2012; Duran, 2014; Gülcan Kılınç ve Çepni, 2012; Kurtulan, 2007; Sakın, 2007; Dağtekin, 2011; Hayri, 2012; Madenoğlu, Uysal, Sarier, Banoğlu, 2014)
- Öğretmen adaylarının algıladıkları mesleki etik ilkelerin incelendiği araştırmalar (Sakar, 2015; Dayanç, 2007)

Tüm bu araştırmalar içerisinde okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile mesleki etik ilkeleri arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın problem cümlesi “okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile mesleki

etik ilkeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi” olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara (alt amaçlar) cevap aranmıştır.

- Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
- Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri mesleki kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?
- Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri çalışılan kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?
- Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri arasındaki ilişki incelendiği için ilişki tarama modeli kullanılmıştır. İlişki tarama modeli, genellikle birden çok değişken arasındaki etkileşimlerin belirlenmesinde kullanılır. İlişki tarama modelleri, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Sakar, 2015: 87).

1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul’da bulunan okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan okul öncesi öğretmenleri oluşturmuştur.

Bu araştırmanın örneklemini ise; 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinin 4 ilçesindeki (Ümraniye, Başakşehir, Bağcılar, Küçükçekmece) 27 devlet, 22 özel olmak üzere toplam 49 okul öncesi eğitim kurumunda görev yapmakta olan 500 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur.

1.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği” ve “Mesleki Etik İlkeler Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Form, örnekleme yer alan okul öncesi öğretmenlerinin özellikleri (mesleki kıdem, çalışılan kurum türü ve medeni durumu) hakkında bilgi almak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği (EDTÖ):Özelçi (2012) tarafından geliştirilen ölçek, 19 maddeden oluşmakta ve 5’li likert tipindedir. Ölçek 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; ‘Bilgi toplamaya isteklilik, neden aramaya açıklık, çıkarımda bulunabilme, kanıta dayalı karar verme, öz-düzenleme’dir

Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması Yılmaz-Özelçi (2012) tarafından yapılmıştır. Buna göre; ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenirlik katsayıları .52 ile .70 arasında değişmektedir. Ölçeğin kararlılığı ya da iki yarısı arasındaki tutarlılığı hakkında fikir elde etmek amacıyla test yarılama tekniği olarak hesaplanan Guttman Split Half değeri ise Bilgi Toplamaya İsteklilik alt ölçeği için .66, Öz-düzenleme alt ölçeği için .57, Çıkarımda Bulunabilme alt ölçeği için .46, Kanıta Dayalı Karar Verme alt ölçeği için .57 ve Neden Aramaya Açıklık alt ölçeği için .51 olarak hesaplanmıştır.

Ölçek puanlanırken ; ‘Kesinlikle Katılıyorum 5, Katılıyorum 4, Biraz Katılıyorum 3, Katılmıyorum 2, Kesinlikle Katılmıyorum 1’ şeklinde puanlama yapılmaktadır. Ölçekten alınacak maksimum puan 95, minimum puan ise 19’dur. Ölçeğin 1,3,5,7,11,14,16,17. maddeleri ise ters maddelerdir (Sakar,2015:73).

Mesleki Etik İlkeler Ölçeği (MEİÖ):Manolova (2011) tarafından geliştirilen ölçek, 71 maddedir ve 5’li likert tipindedir. Ölçek, 6 alt ölçekten oluşmaktadır. Alt ölçekler şöyledir; topluma yönelik mesleki etik ilkeler, okula yönelik mesleki etik ilkeler, mesleğe yönelik mesleki etik ilkeler, meslektaşlara yönelik mesleki etik ilkeler, öğrencilere yönelik mesleki etik ilkeler ve velilere yönelik mesleki etik ilkeler.

Ölçeğin güvenirliğini belirlemede her alt ölçek için cronbach alpha katsayısı hesaplanmıştır. Buna göre elde edilen cronbach alpha katsayıları; topluma yönelik mesleki etik ilkeler alt ölçeği için .92, okula yönelik mesleki etik ilkeler alt ölçeği için.86, mesleğe yönelik etik ilkeler alt ölçeği için.93, meslektaşlara yönelik mesleki etik ilkeler alt ölçeği için .93, öğrencilere yönelik mesleki etik ilkeler alt ölçeği için .95, velilere yönelik mesleki etik ilkeler alt ölçeği için .83 olarak bulunmuştur (Sakar, 2015: 75).

Ölçek puanlanırken; ‘Tamamen Benimsiyorum 5, Büyük Ölçüde Benimsiyorum 4, Orta Düzeyde Benimsiyorum 3, Az Düzeyde Benimsiyorum 2, Hiçbir Zaman Benimsemiyorum 1’şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 71, en yüksek puan ise 355 tir. Ölçekte ters puanlanan madde yer almamaktadır (Sakar, 2015: 76).

1.4. Verilerin Toplanması

Veri toplama araçları, örneklem grubunu oluşturan öğretmenlere çalışmakta oldukları kurumlara gidilerek 09.01.2017 tarihinde dağıtılmış ve 20.01.2017 tarihinde toplanmıştır. Toplamda 900 veri toplama aracı okul öncesi öğretmenlerine doldurulmak üzere verilmiştir. Dağıtılan 900 formun 570’i doldurulmuş olarak geri toplanmıştır. 570 verinin 70’i eksik

doldurulduğu için ayıklanmıştır. Nihayetinde 500 tam form, analize dâhil edilmiştir.

1.5. Verilerin Çözümlemesi

Araştırma için toplanan veriler SPSS 20 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde; öncelikle Kolmogorov Smirnov Testi ve Shapiro Wilk Testi kullanılarak verilerin normal dağılımlı olup olmadığı test edilmiş ve verilerin normal dağılımlı olduğu saptanmıştır. Ardından okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla parametrik bir test olan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkelerinin mesleki kıdeme göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla parametrik bir test olan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkelerinin çalışılan kurum türü ve medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Grup T Testi kullanılmıştır.

2. Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular, alt amaçlar çerçevesinde tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

2.1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeler arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıda birinci alt amaca ilişkin bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçeklerden Alınan Puanlar Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	r	P
EDTÖ Genel MEİÖ Genel	.160	.000*
EDTÖ Genel Topluma Yönelik Etik İlkeler Alt Boyutu	.081	.072
EDTÖ Genel Okula Yönelik Etik İlkeler Alt Boyutu	.085	.059
EDTÖ Genel Mesleğe Yönelik Etik İlkeler Alt Boyutu	.056	.214
MEİÖ Genel Meslektaşlara Yönelik Etik İlkeler Alt Boyutu	.118	.008*

MEİÖ Genel	.121	.007*
Öğrencilere Yönelik Etik İlkeler Alt Boyutu		
MEİÖ Genel	.125	.005*
Velilere Yönelik Etik İlkeler Alt Boyutu		

Tablo 1’de görüldüğü gibi, okul öncesi öğretmenlerinin EDTÖ genelinden aldıkları puanlarla topluma yönelik etik ilkeler alt boyutundan ($r=.081$; $p>.05$), okula yönelik etik ilkeler alt boyutundan ($r=.085$; $p>.05$) ve mesleğe yönelik etik ilkeler alt boyutundan ($r=.056$; $p>.05$) alınan puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Bundan farklı olarak; okul öncesi öğretmenlerinin EDTÖ genelinden aldıkları puanlarla MEİÖ genelinden ($r=.160$; $p<.01$), Meslektaşlara yönelik etik ilkeler alt boyutundan ($r=.118$; $p<.01$), Öğrencilere yönelik etik ilkeler alt boyutundan ($r=.121$; $p<.01$) ve Velilere yönelik etik ilkeler alt boyutundan ($r=.125$; $p<.01$) aldıkları puanlar arasında istatistiksel açıdan pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani, okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutum puanları arttıkça, genel mesleki etik ilkeleri, meslektaşlara yönelik etik ilkeleri, öğrencilere yönelik etik ilkeleri ve velilere yönelik etik ilkeleri artmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin MEİÖ genelinden ($r=.173$; $p<.000$) aldıkları puanla eleştirel düşünme tutum ölçeğinin öz-düzenleme alt boyutundan aldıkları puan arasında istatistiksel açıdan zayıf, pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki vardır. Yani okul öncesi öğretmenlerinin genel mesleki etik ilkeleri arttıkça öz-düzenlemeye yönelik eleştirel düşünme tutumları artmaktadır.

2.2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumlarıyla algıladıkları mesleki etik ilkelerinin mesleki kademelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıda, ikinci alt amaca ilişkin bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 2.1. EDTÖ’den Alınan Puanların Mesleki Kıdeme Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

f.X ve ss Değerleri	ANOVA Sonuçları									
	Ölçek	Grup	N	$\bar{X}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F
EDTÖ Genel	1-3 yıl	159	61.25	3.566	G.Arası	25.881	3	8.627	.750	.523
	4-6 yıl	164	60.84	3.029	G.İçi	5.704.711	496	11.501		
	7-9 yıl	103	61.03	3.655	Toplam	5.730.592	499			
	10 ve üzeri	74	61.49	3.385						
	Toplam	500	61.10	3.389						
Bilgi toplamaya isteklilik alt boyutu	1-3 yıl	159	12.21	1.224	G.Arası	8.097	3	2.699	2.161	.092
	4-6 yıl	164	11.96	1.027	G.İçi	619.445	496	1.249		
	7-9 yıl	103	11.90	1.225	Toplam	627.542	499			
	10 ve üzeri	74	12.12	0.891						
	Toplam	500	12.05	1.121						

Öz-düzenleme alt boyutu	1-3 yıl	159	17.62	1.831	G.Arası	8.161	3	2.72	.641	.589
	4-6 yıl	164	17.71	2.245	G.İçi	2.104.581	496	4.243		
	7-9 yıl	103	17.97	2.234	Toplam	2.112.742	499			
	10 ve üzeri	74	17.78	1.830						
	Toplam	500	17.75	2.058						
Çıkarımda bulunma alt boyutu	1-3 yıl	159	9.97	1.350	G.Arası	1.113	3	0.371	.177	.912
	4-6 yıl	164	10.01	1.607	G.İçi	1.039.789	496	2.096		
	7-9 yıl	103	10.01	1.566	Toplam	1.040.902	499			
	10 ve üzeri	74	10.12	1.072						
	Toplam	500	10.01	1.444						
Kanıtı dayalı karar verme alt boyutu	1-3 yıl	159	9.14	1.968	G.Arası	4.61	3	1.537	.534	.659
	4-6 yıl	164	8.96	1.641	G.İçi	1.426.372	496	2.876		
	7-9 yıl	103	8.91	1.522	Toplam	1.430.982	499			
	10 ve üzeri	74	8.95	1.384						
	Toplam	500	9.01	1.693						
Neden aramaya açıklık alt boyutu	1-3 yıl	159	12.36	1.880	G.Arası	9.322	3	3.107	1.094	.351
	4-6 yıl	164	12.13	1.636	G.İçi	1.408.878	496	2.84		
	7-9 yıl	103	12.16	1.319	Toplam	1418.2	499			
	10 ve üzeri	74	12.49	1.08						
	Toplam	500	12.26	1.686						

Tablo 2.1’ de görüldüğü üzere EDTÖ genelinde ($F=.750$; $p>.05$), bilgi toplamaya isteklilik alt boyutunda ($F=2,161$; $p>.05$), öz-düzenleme alt boyutunda ($F=.641$; $p>.05$), çıkarımda bulunma alt boyutunda ($F=.177$; $p>.05$), kanıtı dayalı karar verme alt boyutunda ($F=.534$; $p>.05$), neden aramaya açıklık alt boyutunda ($F=1,094$; $p>.05$) grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 2.2. MEİÖ’den Alınan Puanların Mesleki Kıdemlerine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları.

<i>f.X ve ss</i> Değerleri		ANOVA Sonuçları								
Ölçek	Grup	N	$\bar{X}$	ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	P
MEİÖ genel	1-3 yıl	159	333.5	22.127	G.Arası	304.761	3	101.587	.187	.905
	4-6 yıl	164	335.29	20.77	G.İçi	269.494.311	496	543.335		
	7-9 yıl	103	333.85	24.35	Toplam	269.799.072	499			
	10 ve üzeri	74	333.68	28.988						
	Toplam	500	334.18	23.253						
Toplamayönelik etik ilkeler alt boyutu	1-3 yıl	159	31.85	3.405	G.Arası	42.733	3	14.244	1.197	.310
	4-6 yıl	164	32.57	3.112	G.İçi	5.903.635	496	11.902		
	7-9 yıl	103	32.16	3.643	Toplam	5.946.368	499			
	10 ve üzeri	74	32.24	3.951						
	Toplam	500	32.21	3.452						
Okula yönelik etik ilkeler alt boyutu	1-3 yıl	159	38.13	3.288	G.Arası	70.209	3	23.403	1.807	.145
	4-6 yıl	164	38.09	3.011	G.İçi	6.422.103	496	12.948		
	7-9 yıl	103	37.17	4.771	Toplam	6.492.312	499			
	10 ve üzeri	74	37.84	3.539						
	Toplam	500	37.88	3.607						
Mesleğe yönelik etik ilkeler alt boyutu	1-3 yıl	159	56.35	5.88	G.Arası	18.631	3	6.21	.247	.863
	4-6 yıl	164	56.74	4.158	G.İçi	12.468.271	496	25.138		
	7-9 yıl	103	56.49	4.37	Toplam	12.486.902	499			
	10 ve üzeri	74	56.22	5.54						
	Toplam	500	55.49	5.002						
Meslektaşlara yönelik etik ilkeler	1-3 yıl	159	51.59	4.425	G.Arası	8.177	3	2.726	.125	.945
	4-6 yıl	164	51.88	4.812	G.İçi	10.813.445	496	21.801		
	7-9 yıl	103	51.86	4.544	Toplam	10.821.622	499			

alt boyutu	10 ve üzeri	74	51.74	5.018						
	Toplam	500	51.77	4.657						
Öğrencilere yönelik etik ilkeler alt boyutu	1-3 yıl	159	99.09	8.278	G.Arası	97.882	3	32.627	.490	.689
	4-6 yıl	164	99.99	7.751	G.İçi	33037.79	496	66.608		
	7-9 yıl	103	100.19	7.422	Toplam	33.135.672	499			
	10 ve üzeri	74	99.77	9.651						
	Toplam	500	99.72	8.149						
Velilere yönelik etik ilkeler alt boyutu	1-3 yıl	159	55.83	4.911	G.Arası	81.874	3	27.291	.632	.595
	4-6 yıl	164	56.8	8.792	G.İçi	21.423.326	496	43.192		
	7-9 yıl	103	56.09	4.792	Toplam	21505.2	499			
	10 ve üzeri	74	56.09	6.05						
	Toplam	500	56.24	6.565						

MEİÖ genelinde ($F=.187$; $p>.05$), topluma yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($F=1,197$; $p>.05$), okula yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($F=1,807$; $p>.05$), mesleğe yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($F=.247$; $p>.05$), meslektaşlara yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($F=.125$; $p>.05$), öğrencilere yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($F=.490$; $p>.05$), velilere yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($F=.632$; $p>.05$) grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

2.3. Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacı okul öncesi öğretmenlerinin eğitimiyle ilgili düşünme tutumlarıyla algıladıkları mesleki etik ilkelerinin çalışılan kurum türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıda, üçüncü alt amaca ilişkin bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3.1. EDTÖ'den Alınan Puanların Çalışılan Kurum Türüne Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Ölçeğin Alt Boyutları	Çalışılan Kurum Türü	N	$\bar{X}$	SS	Shx	T Testi		
						t	Sd	P
EDTÖ Genel	Özel	182	61.04	3.556	.264	-.320	353.768	.749
	Devlet	318	61.14	3.294	.185			
Bilgi Toplamaya isteklilik	Özel	182	12.07	1.113	.082	.263	498	.793
	Devlet	318	12.04	1.128	.063			
Öz-düzenleme	Özel	182	17.51	2.115	.157	-1.912	362.180	.057
	Devlet	318	17.88	2.015	.113			
Çıkarımda Bulunma	Özel	182	9.94	1.309	.097	-.907	423.162	.365
	Devlet	318	10.06	1.516	.085			
Kanıt Dayalı Karar Verme	Özel	182	9.20	1.903	.141	1.977	498	.049*
	Devlet	318	8.89	1.553	.087			
Neden Aramaya Açıklık	Özel	182	12.29	1.644	.122	.258	498	.797
	Devlet	318	12.25	1.712	.096			

Tablo 3.1’de görüldüğü gibi, çalışılan kurum türü değişkenine göre EDTÖ genelinde ($t = -.320; p > .05$), Bilgi toplamaya isteklilik alt boyutunda ($t = .263; p > .05$), Öz-düzenlenme alt boyutunda ($t = -1.912; p > .05$), Çıkarımda bulunma alt boyutunda ($t = -.907; p > .05$) ve Neden aramaya açıklık alt boyutunda ($t = .258; p > .05$) grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Bundan farklı olarak çalışılan kurum türü değişkenine göre kanıta dayalı karar verme alt boyutunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = 1.977; p < .05$). Söz konusu farklılık özel okulda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin lehine gerçekleşmiştir. Buna göre, özel okulda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kanıta dayalı karar verme alt boyutu puanları aritmetik ortalamasının ($\bar{X} = 9.20$), devlet okulunda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kanıta dayalı karar verme alt boyutu puanları aritmetik ortalamasına ($\bar{X} = 8.89$) oranla yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.2. MEİÖ’den Alınan Puanların Kurum Türüne Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Ölçeğin Alt Boyutları	Kurum Türü	N	$\bar{X}$	SS	Shx	T Testi		
						t	Sd	P
MEİÖ Genel Puan	Özel	182	333.36	25.171	1.866	-.577	338.423	.565
	Devlet	318	334.65	22.107	1.240			
Topluma Yönelik Etik İlkeler	Özel	182	32.20	3.424	.254	-.023	381.497	.982
	Devlet	318	32.21	3.474	.195			
Okula Yönelik Etik İlkeler	Özel	182	37.88	3.072	.228	.040	498	.968
	Devlet	318	37.87	3.885	.218			
Mesleğe Yönelik Etik İlkeler	Özel	182	56.37	5.890	.437	-.369	298.980	.712
	Devlet	318	56.55	4.424	.248			
Meslektaşlara Yönelik Etik İlkeler	Özel	182	51.85	4.889	.362	.311	498	.756
	Devlet	318	51.72	4.526	.254			
Öğrencilere Yönelik Etik İlkeler	Özel	182	99.06	9.499	.704	-1.268	302.725	.206
	Devlet	318	100.09	7.254	.407			
Velilere Yönelik Etik İlkeler	Özel	182	50.05	5.333	.395	-.516	465.420	.606
	Devlet	318	56.35	7.181	.403			

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi, çalışılan kurum türü değişkenine göre MEİÖ genelinde ($t = -.577; p > .05$), Topluma yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t = -.023; p > .05$), Okula yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t = .040; p > .05$), Mesleğe yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t = -.369; p > .05$), Meslektaşlara yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t = .311; p > .05$), Öğrencilere yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t = -1.268; p > .05$), Velilere yönelik etik ilkeler alt

boyutunda ($t = -.516; p > .05$), grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

2.4. Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt amacı okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkelerinin medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yöneliktir. Aşağıda, dördüncü alt amaca ilişkin bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 4.1. EDTÖ'den Alınan Puanların Medeni Duruma Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Ölçeğin Alt Boyutları	Medeni Durum	N	$\bar{X}$	SS	Shx	T Testi		
						t	Sd	P
EDTÖ Genel Puan	Evli	280	61.06	3.416	.204	-.322	498	.748
	Bekar	220	31.16	3.361	.227			
Bilgi Toplamaya İsteklilik	Evli	280	11.93	1.048	.063	-2.841	498	.005*
	Bekar	220	12.21	1.192	.080			
Öz-düzenleme	Evli	280	17.77	2.254	.135	-.311	498	.756
	Bekar	220	17.71	1.781	.120			
Çıkarımda Bulunma	Evli	280	10.05	1.394	.083	.691	498	.490
	Bekar	220	9.96	1.508	.102			
Kanıtı Dayalı Karar Verme	Evli	280	9.02	1.517	.091	.230	498	.818
	Bekar	220	8.99	1.898	.128			
Neden Aramaya Açıklık	Evli	280	12.22	1.591	.095	-.568	439.929	.570
	Bekar	220	12.31	1.802	.121			

Tablo 4.1'de görüldüğü gibi, medeni durum değişkenine göre EDTÖ genelinde ($t = -.322; p > .05$), Öz-düzenleme alt boyutunda ($t = -.311; p > .05$), Çıkarımda bulunma alt boyutunda ($t = .691; p > .05$), Kanıtı dayalı karar verme alt boyutunda ($t = .230; p > .05$), Neden aramaya açıklık alt boyutunda ($t = -.568; p > .05$) grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Bundan farklı olarak medeni durum değişkenine göre bilgi toplamaya isteklilik alt boyutunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = -2.841; p < .01$). Söz konusu farklılık bekarokul öncesi öğretmenlerinin lehine gerçekleşmiştir. Buna göre, bekarokul öncesi öğretmenlerinin bilgi toplamaya isteklilik alt boyutu puanları aritmetik ortalamasının ($\bar{X} = 12.21$), evli okul öncesi öğretmenlerinin bilgi toplamaya isteklilik alt boyutu puanları aritmetik ortalamasına ($\bar{X} = 11.93$) oranla yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.2. MEİÖ'den Alınan Puanların Medeni Duruma Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Ölçeğin Alt Boyutları	Medeni Durum	N	$\bar{X}$	SS	Shx	T Testi		
						T	Sd	P
MEİÖ Genel Puan	Evli	280	333.93	23.215	1.387	-.281	469.153	.779
	Bekar	220	334.51	23.349	1.574			
Topluma Yönelik Etik İlkeler	Evli	280	32.26	3.618	.216	.411	498	.681
	Bekar	220	32.14	3.235	.218			
Okula Yönelik Etik İlkeler	Evli	280	37.76	3.850	.230	-.796	494.866	.426
	Bekar	220	38.02	3.274	.221			
Mesleğe Yönelik Etik İlkeler	Evli	280	56.45	4.492	.268	-.159	413.675	.874
	Bekar	220	56.53	5.596	.377			
Meslektaşlara Yönelik Etik İlkeler	Evli	280	51.65	4.544	.272	-.643	457.730	.521
	Bekar	220	51.92	4.842	.324			
Öğrencilere Yönelik Etik İlkeler	Evli	280	99.57	8.064	.482	-.457	464.832	.648
	Bekar	220	99.90	8.270	.558			
Velilere Yönelik Etik İlkeler	Evli	280	56.04	4.960	.296	-.729	341.747	.466
	Bekar	220	56.50	8.169	.551			

Tablo 4.2'de görüldüğü gibi, medeni durum değişkenine göre MEİÖ genelinde ($t=-.281;p>.05$), Topluma yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t=.411;p>.05$), Okula yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t=-.796;p>.05$), Mesleğe yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t=-.159;p>.05$), Meslektaşlara yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t=-.643;p>.05$), Öğrencilere yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t=-.457;p>.05$), Velilere yönelik etik ilkeler alt boyutunda ($t=-.729;p>.05$), grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Sonuç

Araştırmadan elde edilen ilk sonuca göre okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutumları ile topluma, okula ve mesleğe yönelik mesleki etik ilkeleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bundan farklı olarak; okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutumları ile genel mesleki etik ilkeleri, meslektaşlara, öğrencilere ve velilere yönelik mesleki etik ilkeleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre; okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutumları arttıkça genel mesleki etik ilkeleri, meslektaşlara, öğrencilere ve velilere yönelik mesleki etik ilkeleri artmaktadır. Konuyla ilgili benzer bir çalışma öğretmen adayları ile yapılmıştır. Sakar (2015), 'öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkelerinin incelenmesi' başlıklı tez çalışmasında öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ile algıladıkları mesleki etik ilkeler arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki

bulmuştur. Bu durum göstermektedir ki eğitim sürecinde öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumları ve mesleki etik ilkeler ile ilgili bilgi ve farkındalık düzeyi ne kadar artırılabilirse, öğretmenlik yapmaya başladıklarında mesleki uygulamalarına bu durum o kadar pozitif yansıtılabilecektir. Bunun yanında, araştırmadan elde edilen bu sonuç, okul öncesi öğretmenlerinin algıladıkları etik ilkelerin eleştirel düşünme becerilerinden bağımsız düşünülemediği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın diğer sonucuna göre okul öncesi öğretmenlerinin genel olarak algıladıkları mesleki etik ilkeleri, topluma, okula, mesleğe, meslektaşlara, öğretmenlere ve velilere yönelik algıladıkları mesleki etik ilkeleri mesleki kıdeme, çalışılan kurum türüne ve medeni duruma göre farklılaşmamaktadır. Bu durum, mesleki etik ilkelerin kazanımında eğitim sürecinin, yetişme tarzının ve yaşamsal deneyimlerin daha belirleyici rol oynadığı şeklinde yorumlanabilir. Konuyla ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde, bu araştırmanın bulgularıyla benzer sonuçlara ulaşan araştırmaların olduğu gibi farklı sonuçlara ulaşan çalışmaların da var olduğu görülmüştür. Aydemir'in (2012) 'okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşlerinin incelenmesi' başlıklı çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmış; okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşlerinin çalışılan kurum türüne ve medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada bundan farklı olarak, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşlerinin mesleki kıdeme göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre, meslekteki kıdemi 1 yıl ya da 1 yıldan az olan öğretmenler ile meslekteki kıdemi 11 yıl ve üzerinde olan öğretmenler arasında meslekteki kıdemi 1 yıl ya da daha az olan öğretmenler lehine; meslekteki kıdemi 2-5 yıl arasında olan öğretmenler ile meslekteki kıdemi 11 yıl ve üzerinde olan öğretmenler arasında meslekteki kıdemi 2-5 yıl arasında olan öğretmenler lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Duran'ın (2014) yaptığı 'okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik davranışları algılama düzeylerinin ve etik ikilemleri çözümlenmelerinin incelenmesi' başlıklı tez çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin etik davranışları algılama düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre farklılaşmadığı, çalışılan kurum türüne göre ise farklılaştığı saptanmıştır. Sakın'ın (2007) yaptığı 'okul öncesi öğretmenlerin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşleri ile ahlaki yargı düzeyleri ve öğretmenlik tutumlarının incelenmesi' başlıklı tez çalışmasında okul öncesi öğretmenlerin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşlerinin çalışılan kurum türüne göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Manolava'nın (2011) yaptığı 'mesleki etik ilkelere ilişkin Türkiye ve Moldova'daki ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri' başlıklı çalışmada öğretmenlerin mesleki etik ilkelere ilişkin görüşlerinin mesleki kıdeme göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır. Araştırma

bulguları arasındaki bu farklılık, örneklem gruplarındaki farklılıktan kaynaklanmış olabilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutumları, bilgi toplamaya isteklilik, neden aramaya açıklık, çıkarımda bulunabilme, kanıta dayalı karar verme ve öz-düzenlemeye yönelik eleştirel düşünme tutumları mesleki kıdeme göre farklılaşmamaktadır. Gül'ün (2014) ve Bal'ın (2011) yapmış olduğu araştırmalarda da benzer sonuca ulaşılmış ve öğretmenlerin eleştirel düşünme tutumlarının kıdeme göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Alan yazında öğretmenlerin eleştirel düşünme tutum ve eğilimlerinin yanında öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini mesleki kıdem değişkenine göre inceleyen çalışmalar da yer almaktadır. Örneğin; Şen'in (2016) yapmış olduğu 'okul öncesi öğretmenlerinin öz yeterlik inançları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki' başlıklı tez çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin mesleki kıdemlerine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Söğüt (2009), yapmış olduğu 'öğrencilerin ve matematik öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerini kazanmaya yönelik görüşleri' başlıklı tez çalışmasında öğretmenlerin kıdem değişkenine göre eleştirel düşünme becerilerini kazanmayla ilgili görüşleri arasında kıdemi az olan öğretmenlerin lehine anlamlı farklılık saptamıştır. Aybek (2010), yapmış olduğu 'ilköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin incelenmesi' başlıklı tez çalışmasında öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre eleştirel düşünme becerilerinin mesleki kıdemi fazla olanlar lehine anlamlı düzeyde farklılaştığını tespit etmiştir. Yapılan araştırmalardan elde edilen bu farklılık, öğretmenlerin eleştirel düşünme tutum, eğilim ve becerilerinin, mesleki kıdemlerinden değil, öğretmenlik yaparken edindikleri yaşam deneyimleri ve lisans eğitimleri sürecinde edindikleri bilgi, tutum ve becerilerle ilgili olması şeklinde yorumlanabilir. Bu durum göstermektedir ki; eleştirel düşünme tutum ve becerileri, mesleki kıdemle doğru orantılı olarak artmayabilir.

Bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutumları, bilgi toplamaya isteklilik, neden aramaya açıklık, çıkarımda bulunabilme ve öz-düzenlemeye yönelik eleştirel düşünme tutumları çalışılan kurum türüne göre farklılaşmamaktadır. Bundan farklı olarak okul öncesi öğretmenlerinin kanıta dayalı karar vermeye yönelik eleştirel düşünme tutumları çalışılan kurum türüne göre farklılaşmaktadır. Buna göre özel okulda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kanıta dayalı karar vermeye yönelik eleştirel düşünme tutumları, devlet okulunda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kanıta dayalı karar vermeye yönelik eleştirel düşünme tutumlarına göre daha yüksektir. Bu durum, özel okul öncesi eğitim kurumlarındaki kurum yetkilileri ve velilerin öğretmenlerden beklentilerinin daha yüksek olmasıyla açıklanabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde özel

okulda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kanıta dayalı karar vermeye yönelik eleştirel düşünme tutumlarının iş kaygısı ve mesleki tatminle de ilişkili olduğu düşünülebilir. Konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin kurum türü olarak ‘bağımsız anaokulları ve diğerleri’ şeklinde ele alındığı bir araştırmaya rastlanmıştır. Arslan (2016) tarafından yapılan bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin öz yeterlik inançları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki incelenmiş ve okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin çalışılan kurum türüne göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre; bağımsız anaokullarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri diğer okullarda çalışanlardan daha yüksek çıkmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen son sonuca göre okul öncesi öğretmenlerinin genel eleştirel düşünme tutumları, neden aramaya açıklık, çıkarımda bulunabilme, kanıta dayalı karar verme ve öz-düzenlemeye yönelik eleştirel düşünme tutumları medeni duruma göre farklılaşmamaktadır. Bundan farklı olarak okul öncesi öğretmenlerinin bilgi toplamaya istekliliğe yönelik eleştirel düşünme tutumları medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Buna göre bekar olan okul öncesi öğretmenlerinin bilgi toplamaya istekliliğe yönelik eleştirel düşünme tutumları, evli olan okul öncesi öğretmenlerine göre daha yüksektir. Bekar olan okul öncesi öğretmenlerinin bilgi toplamaya istekliliğe yönelik eleştirel düşünme tutumlarının evlilere göre daha yüksek olması, evlilikle birlikte gelen yaşamsal sorumlulukların bireylerde bilgiye ve bilgi edinme kaynaklarına erişim için daha az vakit ayırabilmeleri ile açıklanabilir. Bu araştırmada eleştirel düşünme tutumları incelenmiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerileri incelenseydi, sonuç farklı olabilirdi. Nitekim, Arslan (2016) yapmış olduğu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin medeni duruma göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. İki araştırma bulgusu arasındaki bu farklılık göstermektedir ki, evlilikle birlikte bireylerin eleştirel düşünme tutumları etkilenmekte fakat eleştirel düşünme becerileri etkilenmemektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar çerçevesinde sunulan öneriler şu şekildedir:

- Eleştirel düşünmeye yönelik tutum, eğilim ve beceriler erken çocukluk dönemi denilen yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlar. Bu süreçte çocuk, ailesini ve okul öncesi öğretmenlerini rol model almaktadır. Olumlu eleştirel tutuma ve becerilere sahip olan aile ve okul öncesi öğretmenleri, çocuklara bu konuda da etkili birer rol model olacaklardır. Bu gerçeğe rağmen, öğretmenlerle yapılan çalışmalarda, ne yazık ki, öğretmenlerin eleştirel düşünme düzeylerinin öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yetkinlikte olmadığı

sonucuna ulaşılmıştır (Gelen, 2002; Kuzu ve Şentürk, 2010; Mangena ve Chabeli, 2005; Şengül ve Üstündağ, 2009; Korkmaz, 2009; Torun, 2011). Bu nedenle, ebeveynlerin ve öğretmenlerin olumlu eleştirel düşünme tutum ve becerileri ve yetkinliklerini geliştirici program ve etkinlikler düzenlenmelidir.

- Okul öncesi öğretmenlerinin muhatap olduğu öğrenci kitlesi 3-6 yaş grubudur. Bu yaş döneminde çocuklar en hızlı büyüme ve gelişim evresindedirler. Çocukların çok yönlü gelişimlerinin desteklenmesinden sorumlu olan okul öncesi öğretmenlerinin meslek etiği konusunda diğer alan öğretmenlerine göre daha duyarlı ve dikkatli olmaları gerekmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin bu konuda bilinçli hareket etmesi alacakları eğitimle mümkün olacaktır. Bu nedenle okul öncesi öğretmenliği lisans programlarına meslek etiği ve eleştirel düşünme becerilerine yönelik dersler eklenmelidir.
- Eleştirel düşünme becerilerinin ve olumlu eleştirel düşünme tutumunun geliştirilebilmesinde en önemli etkenlerden biri de okuma alışkanlığı ve okumaya yönelik tutumdur. Okuma alışkanlığı olan bireylerin eleştirel düşünme tutumlarının da daha olumlu olduğu görülmektedir. Nitekim Koçak, Kurtlu, Ulaş ve Epçaçan'ın (2015) yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri ile okumaya yönelik tutumları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu, öğretmen adaylarının okumaya yönelik olumlu tutumları arttıkça eleştirel düşünme düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Okuma alışkanlığı olan ve olumlu eleştirel düşünme tutum ve becerisine sahip okul öncesi öğretmenleri, okumaya ve eleştirel düşünmeye yönelik olumlu tutum ve beceri geliştiren çocuklar yetiştireceklerdir.

Kaynakça

Arslan, T. 2016. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Özyeterlik İnançları ile Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Aybek, B. 2010. İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 336-350.

Aydemir, F. 2012. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Etik Davranışlar Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Adıyaman İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Bal, M. 2011. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

Dağtekin, H. 2011. *Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Çalışanlarının Mesleki Etik Davranışlara İlişkin Algıları*, Maltepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dayanç, T. 2007. *Sınıf Öğretmenliği Aday Öğretmenlerinin Mesleki Etik Konusundaki Görüşleri Ve Mesleki Etik İnkilemleri Çözümleme Biçimleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

Döven, C. D. 2009. *İlköğretim Müfettişlerinin Uymaları Beklenen Mesleki Etik İlkelerin İş Tatmin Düzeyleri Bağlamında Çok Boyutlu İncelenmesi (İstanbul İli Örneği)*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Duran K. 2014. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Etik Davranışları Algılama Düzeylerinin ve Etik İnkilemleri Çözümlemelerinin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gelen, İ. 2002. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Düşünme Becerilerini Kazandırma Yeterliklerinin Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(10), 100-119.

Gül, V. 2014. *Öğretmenlerin Sınıf Yöntemi Anlayışları İle Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (İstanbul İli Beşiktaş İlçesi Örneği)*. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Gülcan, M. G., Kılınç, A. Ç. ve Çepni, O. 2012. İlköğretim Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışları Gösterme Düzeylerinin Çeşitli

Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1),123-142.

Gündoğdu, H. 2009. Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılgılar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 57-74.

Haktanır, G. 2012. *Okul Öncesi Eğitime Giriş*, VI. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.

Hayri, Y. 2012. *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Liderlik Yönelimleri Ve Mesleki Etik Alguları Arasındaki İlişkiler: İlköğretim Öğretmenleri Örneğinde İlişkisel Bir Çalışma*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ilgaz, S. ve Bilgili, T. 2006. Eğitim ve Öğretimde Etik. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 199-210.

Kahraman, N. 2003. *İlköğretim Müfettişlerinin Mesleki Etik İlkeleri ve Bu Etik İlkelere Uyuma Düzeyleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kazu, İ.Y. ve Şentürk, M. 2010. İlköğretim Programının Eleştirel Düşünmeyi Geliştirmesine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2 (1), 244-266.

Kınacı, F. 2014. *Mesleki Etik İlkeleri İlişkin Anadolu ve Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Görüşleri: İzmir İli Örneği*, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kırel, Ç. 2000. *Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1211, İ.İ.B.F. Yayın No: 168, 4-16. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Korkmaz, Ö. 2009. Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 1-13.

Kurtulan, I. 2007. *Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Etik Değerler Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Madenoğlu, C. Uysal, Ş. Sarier, Y. ve Banoğlu, K. 2014. Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerinin İş Doyumlarının Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi. *Educational Administration: Theory And Practice*, 20(1), 47-69. doi: 10.14527/kuey.2014.003

Mangena, A. and Chabeli, M.M. 2005. Strategies to Overcome Obstacles in the Facilitation of Critical Thinking in Nursing Education, *Nurse Education Today*, 25, 291-298. doi: 10.1016/j.nedt.2005.01.012

Manolova, O. 2011. *Mesleki Etik İlkelerine İlişkin Türkiye ve Moldova'daki İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Öner, S. 1999. *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kubaşık Öğrenme Yönteminin Eleştirel Düşünme ve Akademik Başarıya Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Özbek, O. 2003. *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Mesleki Etik İlkeleri Ve Bu İlkelere Uyuma Düzeyleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Özden, Y. 2002. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, 9.Baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Öztürk, Ş. 2010. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Etik İlkelerle İlgili Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (1), 365-418.

Polat, M. 2017. *Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri İle Yaratıcılık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman.

Sakar, N. 2015. *Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Tutumları ile Algıladıkları Mesleki Etik İlkelerinin İncelenmesi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Sakın, A. 2007. *Okul Öncesi Öğretmenlerin Mesleki Etik Davranışlar Hakkındaki Görüşleri İle Ahlaki Yargı Düzeyleri ve Öğretmenlik Tutumlarının İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Söğüt, B.Ö. 2009. *Öğrencilerin ve Matematik Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini Kazanmaya Yönelik Görüşleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

Şen, Ş. 2014. *Öğretmenlere Göre Eğitim Denetmenlerinin Mesleki Etik İlkelerine Uyuma Düzeyleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Şen, S.N. 2016. *Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri, Empati Kurma Becerileri ve Mesleki Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Şengül, C. ve Üstündağ, T. 2009. Fizik Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Düzeyleri ve Düzenledikleri Etkinliklerde Eleştirel Düşünmenin Yeri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 237-248.

Şenyiğit, Ç. 2016. *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Ve Kitap Okuma Alışkanlıklarına İlişkin Tutumlarının Çeşitli*

Değişkenlere Göre İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Taba, S., Castel, A., Vermeer, M., Hanchett, K., Flores, D., and Caulfield, R. 1999. Lighting the Path: Developing Leadership in Early Education, *Early Childhood Education Journal*, 26(3), 173-177. ERIC Number: EJ584469

Torun, N. 2011. *Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ile Duygusal Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Toyran, Ç. 2015. *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Yaratıcı Düşünme Düzeylerinin Ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Yılmaz-Özelçi, S.. 2012. *Eleştirel Düşünme Tutumunu Etkileyen Faktörler: Sınıf Öğretmeni Adayları Üzerine Bir Çalışma*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Aydın.

Çocukların İnce ve Kaba Motor Gelişimlerine Oyun Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi

DOI NO: 10.5578/jss.66830
Geliş Tarihi: 22.03.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Ender DURUALP*
Neriman ARAL**

Özet

Araştırmada anasınıfına devam eden beş yaşındaki çocukların ince ve kaba motor gelişimlerine oyun etkinliklerinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma Çankırı il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iki anasınıfında gerçekleştirilmiştir. Okullardan biri deney (40 çocuk) diğeri kontrol (40 çocuk) grubunu oluşturmuştur. Araştırmada oyun etkinliklerinin etkisini belirlemek amacı ile ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Veriler “Genel Bilgi Formu” ve Aral vd. tarafından Türkçeye uyarlanan “Brigance Erken Gelişim Envanteri II” ile toplanmıştır. Deney grubuna okul öncesi eğitim programlarına ek olarak sekiz hafta süre ile haftada üç kez oyun etkinlikleri uygulanmıştır. Kontrol grubundaki çocuklara kendi öğretmenleri tarafından hazırlanan ve uygulanan okul öncesi eğitim programı uygulanmıştır. Verilerin analizinde Shapiro-Wilk ve Mann Whitney U testleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda deney grubundaki çocukların ince ve kaba motor gelişimi erişiş (son test-ön test) puan ortalamalarının kontrol grubundaki çocukların ince ve kaba motor gelişimi erişiş puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: İnce Motor, Kaba Motor, Çocuk, Oyun

Investigation the Effects of Play Activities on the Development of Fine and Gross Motor of Children

Abstract

This research investigates effects of play activities on development of fine and gross motor skills of five-year-old children attending kindergarten. The research was carried out in two kindergartens in the city center of Çankırı affiliated to the Ministry of Education. One of the schools was created as an experimental group (40 children) and the other one was created as a control group (40 children). Quasi-experiment design with pre-test and post-test control group was used to indicate the effect of play activities in the study. Data was collected by “General Information Form” and “Brigance Inventory of Early Development II” adapted into Turkish by Aral et al. Play activities of three times a week for eight weeks was applied to experimental group in addition to their preschool educational program.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, endora2212@hotmail.com

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, aralneriman@gmail.com

The preschool educational program prepared and applied by their own kindergarten teacher was applied to control group. The Shapiro-Wilk and Mann Whitney U tests were used to analyze the data. In the result of the study, it was seen that average gain scores of children's fine and gross motor development of experimental group (posttest-pretest) is significantly higher than average gain scores of children's fine and gross motor development of control group ($p<0.05$).

Keywords: Fine Motor, Gross Motor, Child, Play

Giriş

Motor gelişim, fiziksel büyüme ve gelişme ile birlikte beyin-omurilik gelişimi sonucu organizmanın isteme bağlı olarak hareketlilik kazanmasıdır. Kaba motor gelişimi; vücut duruşu ve hareketi, baş kontrolü, oturma, emekleme, ayakta durma, yürüme, koşma, yuvarlanma, zıplama, denge gibi fonksiyonları, ince motor gelişimi ise el ve ayakların kullanılması ile ilgili tutma, kavrama, yazma, çizme, kesme gibi becerileri içermektedir (Haibach vd., 2011: 60; Haywood vd., 2011: 3; Pedük, 2011: 79). Çocukların gelişim alanlarına etki eden kalıtsal ve çevresel faktörler bilinmekle birlikte (Baran, 2011: 31; Bukatko ve Daehler, 2004: 70; Feldman, 2004: 70; Gürsoy ve Özaslan, 2017: 12), özellikle kaba ve ince motor gelişimde çocuğun hareketleri etkili olmaktadır. Çocuklar zamanlarının büyük bir bölümünü motor hareketleri yapmak için harcamakta ve bu hareketler karmaşık motor becerilerin kazanılmasında büyük rol oynamaktadır (Pedük, 2011: 80). Okul öncesi yılları kapsayan temel hareketler dönemi, yaşamın bağımsız biçimde devam edebilmesinde gerekli temel hareketlerin kazanıldığı dönemdir. Çocukların temel hareketlerinin dengeli bir biçimde geliştirilmesi yaratıcı ve destekleyici ortam ve etkinliklerle mümkündür (Can Yaşar ve Kaya, 2017: 82). Çocuğun sahip olduğu becerilerini arttıran ve günlük yaşama katılmasını sağlayan en önemli araç ise oyundur. Oyun çocuğun kendisini ve çevresini tanıması, fiziksel, motor, sosyal, duygusal, zihinsel ve kişilik gelişimi, ilgilerini keşfetmesi ve ailenin çocuğunu tanıması açısından eşsiz bir fırsat sağlar (Durualp ve Aral, 2015: 39; Durualp ve Aral, 2017: 32; Ridgers vd., 2006: 359; Tezel, 2009: 180).

Bu nedenle çocuğun yaşına, gelişim düzeyine ve ilgisine uygun oyun etkinlikleri büyük önem taşımaktadır. Dünyanın her yerinde çocuklar kendi kültürlerine uygun oyunlar oynamakta ve motor becerilerini geliştirmektedir (İnan, 2013: 201). Harten vd. (2008: 386) çalışmalarında oyun alanları ile motor beceriler arasında ilişkinin olduğunu, yeterli oyun alanları ile oyun etkinliklerinin arttığını ve oyunların motor becerileri geliştirdiğini belirlemiş, okullarda oyun etkinliklerinin arttırılmasına yönelik ortamların oluşturulmasını önermişlerdir. Bu bağlamda oyun, belli bir amaca yönelik

olan ve olmayan, kurallı ya da kuralsız olarak gerçekleştirilen, her durumda çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı, fiziksel, bilişsel, dil, duygusal ve sosyal gelişimin temeli olan, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme süreci olarak tanımlanmaktadır (Aral vd., 2001: 8; Seyrek ve Sun, 2005: 7-8). Oyun etkinliklerinde çocuğun koparma, kesme, tutma, bağlama, çözme, düğmeleme, yoğurma, delme, boyama, örme ve geçirme gibi etkinlikleri tekrarlaması, küçük kasların gelişimi desteklemekte ve sonuçta günlük yaşamda kullanılan birçok becerinin kullanılmasını sağlamaktadır. Açık havada oynanan oyunlar, jimnastik ile ilgili oyunlar ve oyunlarda top, ip çember, bisiklet gibi araç ve gereçlerin kullanılması büyük kasların motor gelişimini olumlu yönde desteklemektedir. Sonuçta oyun, çocuğun gücünü arttırmakta, tepki yeteneğini geliştirmekte, büyük ve küçük kaslarını gerekli hızda kullanmayı öğretmekte, durgun ve dinamik dikkati geliştirmekte, organlar arasında eşgüdüm ve denge sağlamakta, çeviklik ve bedensel esneklik kazandırmaktadır. Motor gelişimin bebeklikten itibaren desteklenmesi, evde ve anaokullarında motor becerileri içeren oyunlara odaklanması çocuğun ilerde sağlıklı bir beden yapısına sahip olması ve diğer gelişim alanlarına katkı sağlaması açısından önemlidir (Çoban ve Nacar, 2006: 16; Durualp ve Aral, 2015: 39; İnan, 2013: 201; Pedük, 2011: 103-104; Saracho, 1996: 863). Shala (2004: 969) Kosova'daki üç-altı yaşlarındaki okul öncesi dönem çocuklarının motor becerilerinin gelişiminin şansa bırakıldığını, çocukların plansız ve yapılandırılmamış etkinlikler yaptıklarını ifade etmiştir. Çocukların motor becerilerinin geliştirilmesinde planlı ve yapılandırılmış oyunların gerekli ve önemli olduğunu belirtmiştir. Sun vd. (2010: 1187) yaptıkları çalışmada okul öncesi dönemdeki üç-altı yaş arasındaki çocukların motor becerilerinin yaşla birlikte artış gösterdiğini saptamışlar, gelişim geriliği gösteren çocukların aynı zamanda motor becerilerde de geri kaldıklarını ve motor yeterliliğin çocuk gelişiminde büyük rol oynadığını ifade etmişlerdir. Çalışma sonuçları, deneyim yoksunluğunun ve hareket sınırlamasının motor gelişimi geciktireceğini, çocukların hareket edeceği, oyun oynayabileceği ortam ve fırsatların yaratılması gerektiğini göstermektedir. Aynı zamanda okul öncesi dönemdeki çocukların motor gelişimlerine yönelik yer değiştirme ve denge hareketleri yapması, nesne kontrolü ve küçük kas becerilerini gerektiren becerilere sahip olması, müzik ve ritim eşliğinde hareket etmesi beklenmektedir (Can Yaşar ve Kaya, 2017: 82). Çocukların gelişimlerinin tesadüflere bırakılmaması ve desteklenmesi önemli ve gereklidir. Bu bilgiler doğrultusunda, anasınıfına devam eden beş yaşındaki çocukların ince motor ve kaba motor becerilerinin belirlenmesi, ilgi ve gereksinimlerine uygun oyun etkinliklerinin planlanması ve çocukların motor gelişimlerinde oyun etkinliklerinin etkili olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Materyal ve Yöntem

Araştırma anasınıfına devam eden beş yaşındaki çocukların ince ve kaba motor gelişimlerinin belirlenmesi, ilgi ve gereksinimlerine göre oyun etkinliklerinin planlanması ve çocukların motor gelişimlerinde oyun etkinliklerinin etkili olup olmadığının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

1.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada, deney ve kontrol grubundaki çocukların ince ve motor gelişim ön test puanlarının ve cinsiyetlerinin benzer olmasına dikkat edilmiştir. Desende bağımlı değişken beş yaşındaki çocukların ince ve kaba motor gelişim düzeyleri, bağımsız değişken ise çocukların motor gelişimleri üzerine etkisi incelenen oyun etkinlikleridir.

1.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmaya Çankırı il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı anasınıflarına devam eden beş yaşındaki çocuklar dâhil edilmiştir. Deney grubuna uygulanacak olan oyun etkinliklerinden kontrol grubundaki çocukların dolaylı olarak etkilenebilecekleri düşünüldüğünden, deney ve kontrol grubundaki çocukların farklı okullardan olmasına karar verilmiştir. Çankırı il merkezindeki okul yöneticileri ile görüşülerek benzer sosyo-kültürel özelliklere sahip okullar arasından iki okul tesadüfen seçilmiştir. Okullardan biri deney biri kontrol grubu olarak tesadüfi yöntemle belirlenmiştir. Seçilen okullardan basit tesadüfi örneklem ile uygulamanın yapılacağı sınıflar saptanmıştır. Deney ve kontrol grubundaki okullardan bir sabah ve bir öğlen grubu çalışma grubunu oluşturmuştur. Deney grubuna anasınıfına sabah ve öğlen devam eden 40 çocuk (20 kız, 20 erkek), kontrol grubuna anasınıfına sabah ve öğlen devam eden 40 çocuk (20 kız, 20 erkek) alınmıştır.

Araştırmada, deney grubundaki çocukların; %57.5'inin ilk çocuk ve bir kardeşi olduğu, %87.5'inin 0-12 aydır anasınıfına devam ettiği, annelerinin %72.5'inin 26-35 yaşları arasında, %42.5'inin ilkokul mezunu, %82.5'inin çalışmadığı, babalarının %62.5'inin 26-35 yaşları arasında, %57.5'inin lise mezunu ve %97.5'inin çalıştığı tespit edilmiştir. Kontrol grubundaki çocukların; %55'inin ilk çocuk ve bir kardeşi olduğu, %97.5'inin 0-12 aydır anasınıfına devam ettiği, annelerinin %85'inin 26-35 yaşları arasında, %50'sinin ilkokul mezunu olduğu, %92.5'inin çalışmadığı, babalarının %82.5'inin 26-35 yaşları arasında, %50'sinin lise mezunu olduğu ve %97.5'inin çalıştığı tespit edilmiştir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplamada, çocuklar ve aileleri hakkındaki bazı bilgileri toplamak amacıyla “Genel Bilgi Formu” ile çocukların ince ve kaba motor gelişimlerini değerlendirmek için “Brigance Erken Gelişim Envanteri II”nin “İnce ve Kaba Motor Gelişimi” alt testinden yararlanılmıştır.

Genel Bilgi Formu; örnekleme alınan çocukların cinsiyeti, doğum sırası, kardeş sayısı, okula devam etme süresi, aile tipi, anne-baba yaşı, öğrenim düzeyi ve çalışma durumuna ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Brigance Erken Gelişim Envanteri II; doğumdan yedi yaşa kadar çocukların gelişimlerini değerlendirmek amacıyla Brigance (2004) tarafından geliştirilmiş ve Aral vd. (2008: 4) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Envanter; motor (101 madde), alıcı ve ifade edici dil (155 madde), akademik/bilişsel (242 madde), sosyal/duygusal gelişim (41 madde) ve günlük yaşam becerileri (61 madde) olmak üzere toplam beş alt testten oluşmaktadır. Envanterin değerlendirilmesinde doğru cevaplar 1, yanlış cevaplar 0 olarak puanlanmakta ve doğru cevaplar sayılarak her bir alt test için puanlar hesaplanmaktadır. Alt testlerden elde edilen puanlar toplanarak Brigance Erken Gelişim Envanteri II toplam puanı elde edilmektedir. Alt test puanları ve toplam puandaki artış, gelişim alanlarındaki ve genel gelişime ait becerilerdeki artışa işaret etmektedir. Çocuklar kendilerine sorulan sorulara üst üste yanlış cevap verdiklerinde uygulamaya son verilmektedir. Envanterin uygulanması çocuğun yaşına bağlı olarak 30-60 dakika arasında sürmektedir (Aral vd., 2008: 4-12; Brigance, 2004). Çalışmada kullanılan Motor Gelişim Alanı ince ve kaba motor gelişim alanlarından oluşmaktadır. Verilen geometrik şekilleri çizebilme, kalem tutuşu gibi görsel motor beceriler (12 puan), bir adam çizme (10), adı-soyadı gibi kişisel bilgileri yazma (4), bir dizi halinde sayıları yazma (10), büyük harfleri sıra ile yazma (26) ve eğim, büyüklük, okunaklılık gibi yazmaya ilişkin özellikler (8) ince motor becerilerinde (70), ayakta durma (9), zıplama-sıçrama (8) ve yürüme-koşma (14) kaba motor becerileri (31) alanında yer almaktadır. Çocuk testte yer alan becerileri daha erken bir yaşta gösterebiliyor ise 18 puan, bloklarla kule yapabiliyor ise dokuz puan ince motor becerileri toplam puanına, becerileri erken yaşta yapabiliyor ve merdiven çıkabiliyor ise 10’ar puan kaba motor becerileri toplam puanına eklenmektedir.

Aral vd. (2008: 4) envanterin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, Ankara ili Yenimahalle ilçesinde alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyde bulunan anasınıflarına devam eden altı yaş grubu 464 çocuk üzerinde yürütmüştür. Brigance Erken Gelişim Envanteri II’nin toplam puanı ile alt test puanları arasında 0.489 ile 0.952 arasında

değişen pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($p<0.01$) olduğu, envanterin tüm alt testleri arasında ise 0.325 ile 0.602 arasında değişen pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($p<0.01$) olduğu görülmüştür. Envanterin iç tutarlığı Kuder Richardson 20 ile hesaplanmış, alt testleri için değerin 0.67 ile 0.98 arasında değiştiği ve envanterin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Envanterin test-tekrar test korelasyonunun alt testler için 0.72-0.96 arasında değiştiği, toplamda 0.93 olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmada ise motor gelişim alt testine ait Kuder Richardson 20 değeri 0.80'dir.

Oyun etkinlikleri; deney grubundaki çocukların ince ve kaba motor gelişimlerini desteklemeye yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul öncesi eğitim programı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çocukların envanterden aldıkları puanlar dâhilinde yetersiz oldukları ve zorlandıkları motor beceriler göz önünde bulundurulmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan oyun etkinlikleri, yedi uzmanın görüşleri doğrultusunda düzenlenerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Oyun etkinlikleri özellikle dil, sosyal-duygusal ve motor gelişim alanlarını geliştirmeyi amaçlayan çocuk merkezli 24 oyun etkinliğinden oluşmaktadır. Hazırlanan oyun etkinliklerinin çocukların gelişim alanlarını desteklemeye yönelik olmasına önem verilmiştir. Oyun etkinliklerinde aile katılımları ile çocukların gelişim alanları pekiştirilmeye çalışılmıştır. Oyun etkinliklerinde çocukların yaşlarına uygun, ilgilerini çekebilecek ve motor becerilerini destekleyecek materyaller (top, kaşık, resim, fotoğraf, afiş, gazete ve dergi kupürleri, yapboz, çam kozalağı, ip, kutu, giysi vb.) kullanılmasına özen gösterilmiştir (Durualp ve Aral, 2015: 73).

1.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın verileri Çankırı Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü, okul yöneticileri ve öğretmenlerden gerekli izinler alındıktan sonra toplanmaya başlanmıştır. Genel Bilgi Formu ve Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin motor gelişim alt testi, araştırmacı tarafından, deney ve kontrol grubundaki çocuklara ön test olarak uygulanmıştır. Çocuklara ön testlerin uygulanmasından sonra, deney grubundaki çocuklara sekiz hafta süre ile hazırlanan oyun etkinlikleri, grup etkinliği olarak haftada üç kez (Pazartesi-Çarşamba-Cuma), ortalama 75-120 dakikalık bir sürede uygulanmıştır. Oyun etkinliklerinin uygulanmadığı zamanlarda, deney ve kontrol grubundaki çocuklar mevcut okul öncesi eğitimlerine devam etmiştir. Oyun etkinliklerinin tamamlanmasından sonra, Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin motor gelişim alt testi araştırmacı tarafından son test olarak uygulanmıştır.

1.5. Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Araştırmaya alınan deney ve kontrol grubundaki çocuklara ve ailelerine ait bilgiler yüzdeler halinde verilmiştir. Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre, deney ve kontrol grubundaki çocukların Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin ince ve kaba motor gelişimine ait ön test-son test ve erişim puanları normal dağılım göstermediğinden ($p < 0.05$), elde edilen veriler nonparametrik istatistikler ile değerlendirilmiştir (Bayram, 2009: 105; Büyüköztürk, 2012: 145). Buna göre; deney ve kontrol grubundaki çocukların ön test-son test ve erişim puanları arasındaki farkların anlamlılığı Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Erişim puanı son test puanlarından ön test puanlarının çıkarılması ile elde edilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin ince, kaba ve toplam motor gelişiminden aldıkları ön test, son test ve erişim puanlarının betimsel istatistikleri ve normallik testi sonuçları Tablo 1 ve Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 1. Deney Grubunun Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin Motor Gelişim Alt Testine Ait Ön Test-Son Test-Erişim Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Normallik Testi Sonuçları

Motor gelişim	Puanlar	X±S	Ortanca	En düşük puan	En yüksek puan	Shapiro-Wilk testi
İnce motor	Ön test	21.62±8.43	20	5	43	0.962
	Son test	31.02±8.18	34	13	45	0.912*
	Erişim	9.4±6.29	9	0	22	0.942*
Kaba motor	Ön test	29.43±1.92	30	25	31	0.790*
	Son test	30.45±0.96	31	27	31	0.623*
	Erişim	1.03±1.35	0	0	4	0.752*
Toplam	Ön test	51.05±9.61	49.5	31	74	0.975
	Son test	61.48±8.74	65	40	76	0.912*
	Erişim	10.43±6.71	10	1	26	0.950

* $p < 0.05$

Deney grubunun ince motor becerilerinin son test ve erişim puanları, kaba motor becerilerinin ön-son test ve erişim puanları, toplam motor becerilerinin son test puanları normalden sapma gösterirken ($p < 0.05$), ince motor becerilerinin ön test, toplam motor becerilerin ön test ve erişim puanları normal dağılım göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 2. Kontrol Grubunun Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin Motor Gelişim Alt Testine Ait Ön Test-Son Test-Erişi Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Normallik Testi Sonuçları

Motor gelişim	Puanlar	X±S	Ortanca	En düşük puan	En yüksek puan	Shapiro-Wilk testi
İnce motor	Ön test	21.02±6.40	19.5	12	35	0.925*
	Son test	22.78±6.94	22	11	36	0.952
	Erişi	1.58±3.44	1	-4	10	0.953
Kaba motor	Ön test	30.05±1.32	31	26	31	0.746*
	Son test	30.18±1.08	30.5	27	31	0.750*
	Erişi	0.13±1.24	0	-3	4	0.818*
Toplam	Ön test	51.25±7.16	50	41	66	0.940*
	Son test	52.95±7.37	51.5	40	66	0.945
	Erişi	1.7±3.99	1	-5	11	0.963

* $p < 0.05$

Tablo 2'de kontrol grubunun ince motor becerilerinin ön test puanlarının, kaba motor becerilerinin ön test-son test ve erişiş puanlarının, toplam motor becerilerinin ön test puanlarının normalden sapma gösterdiği ($p < 0.05$), ince motor becerilerinin son test ve erişiş puanlarının, toplam motor becerilerinin son test ve erişiş puanlarının normal dağılım gösterdiği dikkat çekmektedir (Tablo 2).

2. Bulgular

Araştırmanın amacına yönelik toplanan veriler değerlendirilerek tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin Motor Gelişim Alt Testine Ait Ön Test Puan Ortalamaları ve Mann Whitney U Testi Sonucu

Motor gelişim	Grup	n	Sıra ortalaması	Sıralar toplamı	U; p
İnce motor	Deney	40	40.71	1628.5	791.5
	Kontrol	40	40.29	1611.5	0.935
Kaba motor	Deney	40	37.28	1491	671
	Kontrol	40	43.27	1749	0.186
Toplam	Deney	40	39.80	1592	772
	Kontrol	40	41.20	1648	0.787

Tablo 3 incelendiğinde, oyun etkinliklerine katılan çocuklar ile katılmayan çocukların ön test ince motor ($U=791.5$, $p>0.05$), kaba motor ($U=671$, $p>0.05$) ve toplam ($U=772$, $p>0.05$) motor gelişimleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu sonuç deney ve kontrol grubundaki çocukların ön test puan ortalamalarının gruplardan bağımsız ve grupların denk olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin Motor Gelişim Alt Testine Ait Son Test Puan Ortalamaları ve Mann Whitney U Testi Sonucu

Motor gelişim	Grup	n	Sıra ortalaması	Sıralar toplamı	U; p
İnce motor	Deney	40	51.69	2067.5	353.5
	Kontrol	40	29.31	1172.5	0.000
Kaba motor	Deney	40	43.89	1755.5	664.5
	Kontrol	40	37.11	1484.5	0.138
Toplam	Deney	40	51.54	2061.5	358.5
	Kontrol	40	29.46	1178.5	0.000

Araştırmaya alınan çocuklardan oyun etkinliklerine katılanlar ile katılmayanların uygulama sonrasındaki ince ($U=353.5$, $p<0.05$) ve toplam ($U=358.5$, $p<0.05$) motor gelişimleri arasında anlamlı bir fark olduğu, kaba motor gelişiminde ($U=664.5$, $p>0.05$) farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur (Tablo 4). Sıra ortalamaları dikkate alındığında oyun etkinliklerine katılan çocukların katılmayan çocuklara göre ince, kaba ve toplam motor gelişimlerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, oyun etkinliklerinin deney grubundaki çocukların ince motor ve toplam motor gelişimlerini arttırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Brigance Erken Gelişim Envanteri II'nin Motor Gelişim Alt Testine Ait Erişi (Son Test-Ön Test) Puan Ortalamaları ve Mann Whitney U Testi Sonucu

Motor gelişim	Grup	n	Sıra ortalaması	Sıralar toplamı	U; p
İnce motor	Deney	40	54.98	2199	221
	Kontrol	40	26.02	1041	0.000
Kaba motor	Deney	40	47.95	1918	502
	Kontrol	40	33.05	1322	0.001
Toplam	Deney	40	55.48	2219	201
	Kontrol	40	25.52	1021	0.000

Oyun etkinliklerine katılan deney grubundaki çocuklar ile oyun etkinliklerine katılmayan kontrol grubundaki çocukların ince motor ($U=221$, $p<0.05$), kaba motor ($U=502$, $p<0.05$) ve toplam ($U=201$, $p<0.05$) motor gelişimlerine ait erişim puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı ve deney grubu lehine olduğu tespit edilmiştir.

3. Tartışma

Araştırmada oyun etkinliklerine katılan çocuklar ile katılmayanların, uygulama sonrasındaki ince motor ve toplam (ince ve kaba motor gelişim) motor beceri son test puan ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Bu bulgudan, oyun etkinliklerinin deney grubundaki çocukların ince motor ve toplam motor gelişimlerini arttırdığı anlaşılmaktadır. Motor gelişimin en hızlı olduğu dönemin yaşamın ilk yılları olduğu bilinmektedir. Özellikle okul öncesi dönemde kaba motor hareketleri sağlayan kaslardaki gelişme oldukça hızlıdır. Ancak, bu dönemdeki çocuklar el ve parmak becerisi gerektiren etkinliklere yönelmektedir (Pedük, 2011: 88). Oyun etkinlikleri gelişim sürecinde olan deney grubundaki çocukların ince motor ve toplam motor becerilerini geliştirme ve destekleme olanağı sunmuştur. Çocuklar oyun etkinliklerinde kullanılan ilgi çekici ve gerçek materyallere dokunarak deneyim kazanmıştır. Yoğurma, kesme, katlama, çevirme ve sıkma gibi hareketler çocukların küçük kas becerilerini geliştirirken, nesne kontrolü kazandırmıştır. Oyun etkinliklerinin motor becerileri etkilediği, gelişmiş motor becerilere sahip çocukların zayıf motor becerilere sahip çocuklardan daha aktif olduğu, okullarda oyun oynama imkânı bulan çocukların evde olan çocuklardan daha aktif oldukları, yeterli oyun alanlarının küçük çocukların gelişimlerinde önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Fiziksel kapasitesi yeterli olmayan anaokullarında çocukların grup oyunları yerine tek başına oyunları tercih ettikleri, bunun sonucunda motor becerilerin olumsuz etkilendiği ifade edilmektedir (Harten vd., 2008: 386). Boz ve Güngör Aytar (2012: 51) hareket eğitim programının beş-altı yaşındaki çocukların yer değiştirme ve nesne kontrolü gibi temel hareket becerilerini anlamlı düzeyde etkilediğini ortaya koymuştur.

Deney ($X=30.45$) ve kontrol grubundaki ($X=30.18$) çocukların kaba motor gelişim son test puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu ve aralarında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Okul öncesi dönemde kaba motor hareketleri sağlayan kaslardaki gelişme, ince motor hareketleri sağlayan kaslara oranla daha fazladır. Hareket halinde ve enerji ile dolu olan bu dönemdeki çocukların büyük kas motor becerileri oldukça gelişmiş durumdadır (Berk, 2013: 128; Pedük, 2011: 98; San Bayhan ve Artan, 2005: 172). Oyun etkinliklerine katılmayan çocukların kaba motor becerileri de bu süreçte gelişim göstermiştir. Ancak oyun etkinliklerinin

etkisi çocukların ince, kaba ve toplam motor gelişim erişi puanlarına yansımıştır.

Oyun etkinliklerine katılan deney grubundaki çocukların ince motor, kaba motor ve toplam motor becerilerine ait erişi puan ortalamalarının, oyun etkinliklerine katılmayan kontrol grubundaki çocukların erişi puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Deney grubundaki çocukların oyun etkinliklerinin sonrasındaki kaba ve ince motor becerilerindeki gelişme kontrol grubundaki çocukların motor gelişimlerinden daha hızlıdır. Oyun etkinlikleri için hem açık hem de kapalı alanlar seçilmiş, çocukların yaşlarına uygun, ilgilerini çekebilecek ve motor becerilerini destekleyecek çeşitli, gerçek ve doğal materyaller kullanılmıştır. Oyun etkinlikleri, çocukların koşma, yürüme, atlama, parmak ucunda yürüme, zıplama, yakalama, fırlatma, ritmik hareket etme gibi kaba motor becerilerini desteklerken aynı zamanda bağlama, koparma, yapboz yapma, şekil verme, makasla kesme, çizim yapma gibi ince motor becerilerini geliştirmelerine fırsat vermiştir. Deney grubundaki çocuklar motor yeteneklerini oyunlarda farklı biçimlerde kullanma ve geliştirme imkânı bulmuştur. Oyun etkinliklerinde kazandırılması hedeflenen becerilerin evde pekişmesini sağlamak için özellikle aile katılımlarına büyük önem gösterilmiştir. Deney grubundaki çocuklara zengin uyarıcılarla desteklenen sosyal bir çevre sunulmuş, yani oyun ortamı sağlanmış, onların motor gelişimleri olumlu yönde etkilenmiştir. Draper vd.'nin (2012: 137) çalışmalarında erken çocukluk gelişim merkezinde öğretmen eşliğinde düzenlenen oyun aktivitelerine düzenli olarak katılan okul öncesi dönem çocuklarının kaba motor becerilerinin daha iyi olduğu bulunmuştur. Kaba motor becerilerin akademik yetenekleri geliştirdiği, bu nedenle akademik başarı problemleri olan çocukların yeterli kaba motor becerilerine özellikle sahip olması vurgulanmaktadır (Son ve Meisels, 2006: 755). Goyen ve Lui (2002: 103) yaptıkları çalışmada, çocuğun gelişimine uygun oyun ve oyun materyalleri, aile katılımı ve çeşitli uyarıcılarla zenginleştirilmiş bir ortamda bulunan 18 aylık ile üç-beş yaşlarındaki çocukların kaba ve ince motor becerilerinin, oyun ve oyun materyalleri ile zenginleştirilmemiş ortamda bulunan çocuklardan daha gelişmiş olduğunu bulmuşlardır. Wang (2004: 32) üç-altı yaşlarındaki çocuklardan oluşan deney grubuna haftada iki kez olmak üzere altı hafta süresince sanat, drama, dans ve oyunlardan oluşan yaratıcı hareket programını uygulamış, kontrol grubundaki çocukları serbest bırakmıştır. Çalışması sonucunda yaratıcı hareket programına katılan çocukların kaba motor becerilerinde önemli derecede artış sağlamıştır. Olcucu (2013: 102) okul öncesi dönemdeki beş-altı yaşlarındaki çocuklara yönelik sekiz haftalık top atma, sıçrama, koşma gibi fiziksel aktiviteler sonucunda, çocukların motor becerilerinde artış olduğunu saptamıştır. Ulutaş vd. (2017: 1523) beş-altı yaşındaki çocuklara uygulanan motor gelişim

eğitim programının çocukların ince ve kaba motor becerilerini geliştirdiğini tespit etmiştir.

Kentlerde oyun alanlarının zamanla azalması, trafiğin artması, bilgisayarın evlere girmesi ile çocuklar evlere kapanmak zorunda kalmakta, çocukların oyun oynama imkânları azalmakta, çocuklar oyun oynama şansını ancak okul öncesi eğitim kurumlarında bulabilmektedir. Evleri küçük olan, yeterli oyun ve spor etkinliklerinden yoksun olan çocukların motor becerilerinin az olduğu kabul edilmektedir (Pedük, 2011: 102). Motor becerilerin gelişimi öğrenme, çocuğun özbakım ve oyun becerilerini içeren günlük yaşam becerilerini gerçekleştirmede önemlidir. Motor becerilerdeki problemler gelecekteki günlük yaşam aktivitelerini ve okul başarısındaki problemlere işaret etmektedir (Goyen ve Lui, 2002: 103). Motor beceriler ve bilişsel gelişim arasında bir ilişki olduğu ve gelişmiş motor becerilerin okuma, dil ve matematik alanlarında akademik yeterlilikleri desteklediği ve geliştirdiği kabul edilmektedir (Burns vd., 2004: 19; Piek vd., 2008: 668). Erken çocukluk dönemi temel hareket becerileri olarak ta bilinen motor becerilerin yeterliliği ve gelişimi için kritik bir dönemdir. Bu dönemde yapılacak müdahaleler çocukların motor becerilerini olumlu yönde etkileyecek (Draper vd., 2012: 137; Goyakla Apache, 2005: 1011; Sherry ve Draper, 2012: 182; Ulutaş vd., 2017: 1526), bu beceriler çocukların ilerideki oyun ve spor aktivitelerine katılımlarını da sağlayacaktır (Hardy vd., 2010: 503). Okul öncesi eğitim kurumlarında yapılan planlı ve düzenli oyun etkinlikleri, çocuğun motor gelişimiyle birlikte tüm gelişim alanlarına katkı sağlamaktadır. Oyunun çocuğun gelişimi ve eğitimi için önemli olduğunu düşünülerek bu etkinliğe zaman ayrılması önemli görülmektedir. Motor hareketleri içeren oyunlar çocukların becerilerini, kuvvetlerini, çevikliklerini, dikkatlerini, denge ve koordinasyonlarını arttıracaktır. Çocuğun motor gelişimini desteklemenin fiziksel, sosyal-duygusal, bilişsel, dil gelişim alanlarının desteklenmesine katkı sağladığı unutulmamalıdır.

Sonuç

Araştırma sonucunda, oyun etkinliklerine katılan çocukların motor becerileri oyun etkinliklerine katılmayan çocuklardan anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda; ince ve kaba motor becerilerin çocukların ilgi, istek ve gelişim düzeyine uygun oyunlarla desteklenmeleri, anne-babaların bebeklikten itibaren çocukları ile oyunlar oynamaları ve oyun için gerekli ortamı hazırlamaları konusunda bilgilendirilmeleri, okul öncesi öğretmenlerinin motor gelişimlerine yönelik etkinlikleri oyun yolu ile çocuklara kazandırmaya özen göstermeleri, ortam yaratmaları ve fırsatlar vermeleri, çocukların yaşlarını, gelişim özelliklerini, yeteneklerini ve becerilerini dikkate alarak oyun etkinlikleri seçmeleri ve

motor beceri gelişiminde cinsiyet farkının gözetildiği farklı araştırmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

Aral, N., Gürsoy, F. ve Köksal, A. 2001. *Okul Öncesi Eğitimde Oyun*, İstanbul: YaPa Yayınları.

Aral, N., Baran, G., Gürsoy, F., Köksal Akyol, A., Bütün Ayhan, A., Erdoğan, S. ve Yıldız Bıçakçı, M. 2008. “Brigance Erken Gelişim Envanteri II’nin Altı Yaş Türk Çocukları için Uyarlama Çalışması”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 33(353), 4-12.

Baran, G. 2011. “Çocuk Gelişimine Giriş”, İçinde: *Çocuk Gelişimi* (Ed: N. Aral ve G. Baran), İstanbul: YaPa Yayınları.

Bayram, N. 2009. *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi* (2. Baskı), Bursa: Ezgi Yayınevi.

Berk, L.E. 2013. *Child Development* (9th Ed.), New Jersey: Pearson Education.

Boz, M. ve Güngör Aytar, A. 2012. “Okul Öncesi Çocuklarında Temel Hareket Eğitimi Programının Hareket Becerilerine Etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı 1, 51-59.

Brigance, A.H. 2004. “Brigance Diagnostic Inventory of Early Development-Second Edition (IED-II). N. Billerica, MA: Curriculum Associates”, <https://uofa.ualberta.ca/-/media/ualberta/faculties-and-programs/centres-institutes/community-university-partnership/resources/tools---assessment/brigance-ied-ii-june-2012.pdf>, (Erişim Tarihi: 5.12.2015).

Bukatko, D., and Daehler, M.W. 2004. *Child Development A Thematic Approach* (5th Ed.), Boston: Houghton Mifflin Company.

Burns, Y., O’Callaghan, M., McDonell, B., and Rogers, Y. 2004. “Movement and Motor Development in ELBW Infants at 1 Year Is Related to Cognitive and Motor Abilities at 4 Years”, *Early Human Development*, 80, 19-29.

Büyüköztürk, Ş. 2012. *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (16. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Can Yaşar, M. ve Kaya, Ü.Ü. 2017. “Motor Gelişim”, İçinde: *Çocuk Gelişimi* (Ed: N. Aral), Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayını.

Çoban, B. ve Nacar, E. 2006. *Okul Öncesi Eğitimde Eğitsel Oyunlar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Draper, C.E., Achmat, M., Forbes, J., and Lambert, E.V. 2012. “Impact of A Community-Based Programme for Motor Development on Gross Motor Skills and Cognitive Function in Preschool Children from Disadvantaged Settings”, *Early Child Development and Care*, 182(1):137-152.

Durualp, E. ve Aral, N. 2015. *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi* (2. Baskı), Ankara: Vize Basın Yayın.

Durualp, E. ve Aral, N. 2017. “Oyunun Gelişimi ve Türleri”, İçinde Okul Öncesi Eğitimde Oyun (Ed: A.B. Aksoy), Ankara: Hedef CS Yayıncılık.

Feldman, R.S. 2004. *Child Development* (3rd Ed.), New Jersey: Pearson Education.

Goyakla Apache, R.R. 2005. “Activity-based Intervention in Motor Skill Development”, *Perceptual and Motor Skills*, 100(3c), 1011-1020.

Goyen, A.T., and Lui, K. 2002. “Longitudinal Motor Development of Apparently Normal High-Risk Infants at 18 Months, 4, and 5 Years”, *Early Human Development*, 70, 103-115.

Gürsoy, F. ve Özaslan, H. 2017. “Çocuk Gelişimine Giriş”, İçinde: *Çocuk Gelişimi* (Ed: N. Aral), Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayını.

Haibach, P.S., Reid, G., and Collier, D.H. 2011. *Motor Learning and Development*, Illinois: Human Kinetics.

Hardy, L.L., King, L., Farrell, L., Macniven, R., and Howlett, S. 2010. “Fundamental Movement Skills among Australian Preschool Children”, *Journal of Science and Medicine in Sport*, 13, 503-508.

Harten, N., Olds, T., and Dollman, J. 2008. “The Effects of Gender, Motor Skills and Play Area on The Free Play Activities of 8-11 Year Old School Children”, *Health and Place*, 14, 386-393.

Haywood, K.M., Robertson, M.A., and Getchell, N. 2011. *Advanced Analysis of Motor Development*, Illinois: Human Kinetics.

İnan, H.Z. 2013. “Okul Öncesi Dönemde Fiziksel ve Motor Gelişim”, İçinde: *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (Çev. Ed: B. Akman), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Olcucu, B. 2013. “The Effect of Physical Education with Coordination on the Development of Certain Motor Characteristics of 5-6 Years Old Children”, *International Journal of Academic Research Part B*, 5 (3), 102-107.

Pedük, Ş. 2011. “Psikomotor Gelişim”, İçinde: *Çocuk Gelişimi* (Ed: N. Aral ve G. Baran), İstanbul: YaPa Yayınları.

Piek, J.P., Dawson, L., Smith, L.M., and Gasson, N. 2008. “The Role of Early Fine and Gross Motor Development on Later Motor and Cognitive Ability”, *Human Movement Science*, 27, 668-681.

Ridgers, N.D., Stratton, G., and Fairclough, S.J. 2006. “Physical Activity Levels of Children During School Playtime”, *Sports Medicine* 36 (4):359-371.

San Bayhan, P. ve Artan, İ. 2005. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Saracho, O.N. 1996. “The Relationship between the Cognitive Style and Play Behaviors of 3 to 5 Year Old Children”, *Personality and Individual Differences*, 21 (6), 863-876.

Seyrek, H. ve Sun, M. 2005. *Okul Öncesi Eğitimde Oyun*, İzmir: Müzik Eserleri Yayınları.

Shala, M. 2009. “Assessing Gross Motor Skills of Kosovar Preschool Children”, *Early Child Development and Care*, 179 (7), 969-976.

Sherry, K., and Draper, C.E. 2012. “The Relationship Between Gross Motor Skills and School Readiness in Early Childhood: Making The Case in South Africa”, *Early Child Development and Care*, 182, 1-18.

Son, S.H., and Meisels, S.J. 2006. “The Relationship of Young Children’s Motor Skills to Later Reading and Math Achievement”, *Merrill-Palmer Quarterly*, 52, 755-778.

Sun, S.H., Zhu, Y.C., Shih, C.L., Lin, C.H., and Wu, S.K. 2010. "Development and Initial Validation of the Preschooler Gross Motor Quality Scale", *Research in Developmental Disabilities*, 31, 1187-1196.

Tezel, D. 2009. "Bir Aile Olmak", İçinde: *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi* (Ed: Y. Fazlıoğlu), İstanbul: Kriter Yayınları.

Ulutaş, A., Demir, E. ve Yayan, E.H. 2017. "Motor Gelişim Eğitim Programının 5-6 Yaş Çocukların Kaba ve İnce Motor Becerilerine Etkisinin İncelenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 1523-1538.

Wang, J.H.T. 2004. "A Study on Gross Motor Skills of Preschool Children", *Journal of Research in Childhood Education*, 19 (1), 32-43.

Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*

DOI NO: 10.5578/jss.66959
Geliş Tarihi: 06.12.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Veysel AKÇAKIN**

Özet

Bu araştırmanın amacı Tuan, Chin ve Shieh tarafından geliştirilen Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği'nin matematik dersi için Türkçeye uyarlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ölçeğin psikometrik özellikleri incelenmiştir. Araştırmanın katılımcılarını 462 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon (MÖYM) Ölçeği'nin Türkçeye çevirisinde kültürel özellikleri dikkate alınmasından dolayı ileri çeviri tekniği kullanılmıştır. Ölçeğin özgün formu fen bilgisi dersi için geliştirilmiş olduğundan, matematik dersi ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrenciler için yapısını ortaya çıkarmak için öncelikle açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Model veri uyumu ise doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Ölçeği oluşturan faktörlerin her birinin güvenirliliğinin yüksek olduğu ve MÖYM Ölçeğinin orijinal ölçekle benzer faktör yapısına sahip olduğu görülmüştür. Sonuç olarak MÖYM Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlilik çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, Türkçeye uygun olduğu ve lise düzeyindeki öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonlarını geçerli ve güvenilir olarak ölçebileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Matematik Motivasyon Ölçeği, Matematik, Geçerlik ve Güvenirlilik, Lise Öğrencileri

Validity and Reliability Study of Turkish Version of Motivation towards Mathematics Learning Questionnaire

Abstract

The aim of this research is to adapt the Science Learning Motivation Scale developed by Tuan, Chin and Shieh to Turkish for mathematics lesson. For this purpose psychometric properties of the scale have been examined. Participants of this research are 462 high school students. The forward translation technique has been used because cultural features of the Motivation towards Mathematics Learning Scale are taken in to account. Since the original form of the scale was developed for the science lesson, explanatory factor analysis was used first to reveal the structure for the mathematics and for high school students. Model data consistency was examined by confirmatory factor analysis. It was seen that the reliability of each of the factors forming the scale was high and the Motivation towards Mathematics Learning Scale

* Bu çalışma yazarın doktora tezinden oluşturulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, veysel.akcakin@usak.edu.tr

had a similar factor structure to the original scale. In conclusion, according to the findings obtained from the validity and reliability studies of Motivation towards Mathematics Learning Scale, It can be said that the scale is appropriate to the Turkish Language and high school students' motivations for learning mathematics can be measured as valid and reliable.

Keywords: *Motivation, mathematics motivation scale, mathematics, validity and reliability, high school students*

Giriş

Duyuşsal özellikler tutumlar, inançlar ve motivasyon gibi bilişsel olmayan özellikleri içeren geniş bir kavram olarak düşünülür ve bilişsel hedeflere ulaşmada önemlidir. Fakat duyuşsal özellikler direkt gözlenemediklerinden ölçümleri kolay değildir ve bundan dolayı öğretim sürecinde fazla dikkate alınmamaktadırlar (Seah ve Bishop, 2000: 2). Bireylerin öğrenmesinde en etkili duyuşsal özelliklerden biri olan motivasyon, eğitimdeki en önemli psikolojik kavramlardan biri olarak düşünülmektedir (Vallerand vd., 1992: 1004) ve öğrencilerin bilişsel öğrenmelerinin ön şartlarından biri olarak görülmektedir (Bacanlı ve Şahinkaya, 2011: 563). Bu bakış açısıyla, özellikle öğrencilerin çok zorlandıkları bir ders olan matematik dersinde öğrencilerin öğrenmeye yönelik motivasyonlarına önem vermenin öğrencilerin matematiği daha iyi öğrenmelerini sağlayabileceği düşünülebilir.

Matematik öğrenmeye yönelik motivasyonu matematiksel faaliyetlerin teşvik edilmesi ve sürdürülmesi olarak tanımlayabiliriz (Moddleton, 2014: 460). Bu tanım, motivasyonun bilişsel öğrenmede etkili olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim literatürde bu düşünceyi destekleyen görüşler de vardır (Bacanlı ve Şahinkaya, 2011: 563; Moddleton, 2014: 462; Seah ve Bishop, 2000: 2; Wlodkowski, 2008: 5). Daha açık olarak motivasyon etkili öğretimin en önemli bileşenlerinden biri olmasının yanında (Slavin, 2006: 316) öğrenmenin de ön şartlarından biridir (Bacanlı ve Şahinkaya, 2011: 563). Çünkü aynı kapasite ve fırsata sahip olsalar da motivasyonu yüksek bireyler motivasyonu düşük bireylere göre yaşamda daha başarılıdırlar (Wlodkowski, 2008: 4). Bundan dolayı öğrencileri sadece bilişsel olarak değil, duyuşsal yönden de desteklemek gerekmektedir. Çünkü duyuşsal hedefler bilişsel hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır (Seah ve Bishop, 2000: 2) ve böylece öğrencilerin bilişsel açıdan başarılı olmaları sağlanabilir. Fakat öğrencilerde başarılı olma isteğinin altında farklı nedenler vardır. Kimisi başkalarının takdirini kazanmak için, kimisi ise üretken bir birey olmak ya da ne kadar zeki olduğunu başkalarına göstermek için başarılı olmak isteyebilir (Urdu ve Maehr, 1995: 213). Genel olarak bakıldığında bu istekler içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılabilir. Urdu ve Maehr (1995: 215)'e göre, hedefler öğrencilerin akademik başarı hakkındaki algıları ve inanışlarıdır. Yapılan bir araştırmada

öğrenciler, öğrenmelerinin dışsal (yarışma, öğretmenden ödül alma vb.) ve içsel (meraklarını giderme vb.) olduklarından bahsetmişlerdir (Tuan, Chin ve Shieh, 2005: 642). Performansa yönelik motivasyon dışsal motivasyonun özelliklerini yansıtırken, öğrenmeye yönelik motivasyon içsel motivasyonun özelliklerini yansıtır (Pintrich ve Schunk, 2002: 214). Bu bakış açıları öğrencilerin motivasyonlarını farklı şekilde etkileyebilir (Urdu ve Maehr, 1995: 2). Benzer şekilde Brophy (2010: 73)'e göre de aynı hedefe farklı hedef yönlendirmesi ile yaklaşan öğrencilerin öğrenme çıktıları da farklı olur. Öğrenmeye yönelik motive olanlar beceri kazanma eğilimi gösterirken, performansa yönelik olanlar ise rekabet ortamlarında kendilerini yeterli görmek veya yetersiz gözükmemek için kaçma eğilimindedirler (Slavin, 2006: 317). Buradan başarı ve başarıya yönelik motivasyonun birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği (Slavin, 2006: 322) görülebilir. Bundan dolayı öğrencilerin başarı motivasyonlarını artırmak veya başarı duygusunu tatmalarını sağlamak gerekir. Başarısız olan öğrenciler ise öğrenmeye yönelik motivasyonundaki azalmaya bağlı olarak başarısızlığa devam edecektir. Birçok araştırmacı bundan dolayı öğrencilerin motivasyonlarının ders boyutunda incelenmesi gerektiğini belirtmektedir (Lee ve Brophy, 1996: 303; Tuan, Chin ve Shieh, 2000: 4).

İlgili literatürde motivasyonun bireylerin öğrenmesinde etkili olduğu görülmesine rağmen, yapılan araştırmalar öğrencilerin ortaokuldan liseye geçerken akademik derslere yönelik motivasyonlarının zamanla azaldığını göstermektedir (Anderman ve Young, 1994: 813; Slavin, 2006: 326). Fakat bunun zamandan mı yoksa ortaokul veya lise düzeyindeki okulların doğasından mı olup olmadığı ise tam olarak bilinmemektedir (Slavin, 2006: 327). Tüm bunlar ışığında motivasyonun azalmasına sebep olan etken tam olarak bilinemesi de bunun önceki öğrenmelerden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü bireylerin önceki öğrenmeleri veya tecrübeleri sonraki öğrenmelerini etkileyebilmektedir (Von Glasersfeld, 1989: 137). Ayrıca bireylerin önceki tecrübeleri sadece bilişsel değil aynı zamanda duyuşsal özellikler de içermektedir. Çünkü bireyin önceki öğrenme süreçlerindeki duyuşsal özellikleri sonraki öğrenmelerini etkileyebilmektedir (Tuan, vd., 2000: 1). Bundan dolayı yapılan öğretim faaliyetlerinde bireylerin bilişsel becerilerinin gelişiminin yanında duyuşsal özelliklerinin de incelenmesi gerekmektedir. Böylece birey bir yandan bilişsel olarak gelişirken, duyuşsal yönden de desteklenebilecektir. Fakat duyuşsal özelliklerin bilişsel özellikler kadar ölçülmesinin kolay olmamasından dolayı eğitim araştırmalarında duyuşsal özelliklere fazla önem verilmemektedir. Bununla birlikte duyuşsal özelliklerin direkt ölçülememelerinden dolayı, bunları ölçmeye yönelik ölçme araçlarına ihtiyaç vardır.

Bireylerin öğrenmesinde en etkili duyuşsal özelliklerden biri olan motivasyon ile ilgili literatür incelendiğinde özellikle Türkiye'de fazla bir

ölçme aracının olmadığı görülmektedir. Matematik ile ilgili motivasyon ölçekleri sınırlı olup (Aktan ve Tezci, 2013: 57; Balantekin ve Oksal, 2014: 102; Tahiroğlu ve Çakır, 2014: 29) özellikle 3-5. sınıf düzeyindeki öğrencilerin matematik motivasyonlarını ölçebilmek için geliştirildikleri görülmektedir. Bununla birlikte genellikle fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeklerinin olduğu görülmektedir (Tuan vd., 2005: 639; Dede ve Yaman, 2008: 19; Velayutham, Aldridge ve Fraser, 2011: 2159). Oysaki fen ve matematik dersleri doğaları gereği birbirine benzer derslerdir. Bu nedenle fen için geliştirilmiş motivasyon ölçeklerinin matematik derslerine uyarlanmasının uygun olduğu düşünülebilir. Nitekim Yaman ve Dede (2007: 615) fen öğrenmeye yönelik geliştirmiş oldukları ölçeği matematik dersi için de kullanmışlardır (Dede ve Yaman, 2008: 19). Bundan dolayı bu çalışmada Tuan vd. (2005: 639) geliştirmiş oldukları fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğinin lise düzeyi için matematik dersine uyarlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kültürel özellikleri dikkate almasından dolayı ileri çeviri tekniğine göre ölçeğin Türkçeye çevrilmesi ve Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir.

1. Yöntem

1.1. *Araştırmanın modeli*

Bu çalışmada kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde belli bir evrenden bir kesit, örneklem, alınır. Böylece evrenin tamamıyla ilgili bir yargıya ulaşma imkanı olur. Ayrıca bu modelde ölçümler bir kez gerçekleştirilir (Fraenkel, Wallen, ve Hyun, 2012: 394). Bu çalışmada da ölçümler seçilen örneklemde tek seferde toplanmıştır.

1.2. *Katılımcılar*

Araştırmanın katılımcılarını 2013-2014 öğretim yılında lise düzeyinde öğrenim gören 462 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcılarını oluşturan öğrencilerin 161'i erkek (% 34.8) ve 301'i kız (% 65.2) öğrencilerdir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfa göre ise 134'ü (%29) lise 1. sınıf, 103'ü (%22.3) lise 2. sınıf, 163'ü (%35.3) lise 3. sınıf ve 62'si (%13.4) lise 4. sınıf öğrencisidir. Araştırmanın verileri gönüllülük esasına göre Ankara ilinden toplanmıştır.

1.3. *Veri Toplama Aracı*

MÖYM Ölçeği Tuan vd. (2005) tarafından geliştirilen Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin uyarlanması ve modifikasyonu sonucunda geliştirilmiştir. Orijinal ölçek İngilizce olarak geliştirilmiştir. Bu çalışmada lise öğrencilerinin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonları MÖYM Ölçeği kullanılarak belirlenmiştir. Orijinal ölçek 35 madde ve 6 faktörden (öz yeterlik, aktif öğrenme stratejileri; fen öğrenmenin değeri;

performans amacı; başarı amacı; öğrenme ortamının özendiriciliği) oluşmaktadır ve 12-15 yaş arasındaki öğrenciler için Tuan vd. (2005: 639) tarafından geliştirilmiştir. Yılmaz ve Çavaş (2007: 430) Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğini Türk Dili için ortaokul (6-8. sınıf) öğrencileri ve fen dersi için uyarlamışlardır. Ayrıca Köksal (2012: 29) ise aynı ölçeği 9. sınıf fen lisesi öğrencileri için uyarlamıştır.

MÖYM Ölçeği 5’li likert tipte maddelerden oluşmaktadır. Pozitif maddeler (1) “kesinlikle katılmıyorum”, (2) “katılmıyorum”, (3) “kararsızım”, (4) “katılıyorum” ve (5) “kesinlikle katılıyorum” şeklinde puanlanmaktadır. Negatif maddelerin puanlaması ise bu skorların ters çevrilmesiyle elde edilmektedir. Ölçek yaklaşık 10-15 dakika içerisinde uygulanabilmektedir. Faktörlerin puanları ilgili ölçeği oluşturan maddelerin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Örneğin aktif öğrenme stratejileri faktörü 8 maddeden oluşmaktadır, bundan dolayı her bireyin puanı bu 8 maddenin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. MÖYM ölçeğini oluşturan faktörler Tuan vd. (2005: 643) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır. İlgili ölçek matematik dersi için uyarlandığından bu çalışmada fen öğrenmenin değeri faktörü matematik öğrenmenin değeri olarak isimlendirilmiştir.

Öz yeterlik: Öğrencilerin matematik ile ilgili görevlerde iyi performans göstereceklerine yönelik kendi yeteneklerine olan inançlarıdır.

Aktif öğrenme stratejileri: Öğrencilerin mevcut bilgilerinin üzerine yeni bilgiler oluştururken çeşitli stratejileri kullanmaları sürecinde aktif olarak rol almalarıdır.

Matematik öğrenmenin değeri: Matematik öğrenmenin değeri, öğrencilere problem çözme yeterliği kazandırma, sorgulayıcı etkinliklerde deneyim kazandırma, düşüncelerini sürdürme ve matematiğin günlük yaşam ile olan ilişkisini görebilmelerine fırsat sunar.

Performans amacı: Öğrencilerin matematik öğrenme amaçları diğer öğrenciler ile yarışmak ve öğretmenin takdirini kazanmaktır.

Başarı amacı: Öğrenciler matematik öğrenmeleri boyunca yetenekleri ve başarıları attıkça doyuma ulaşırlar

Öğrenme ortamının özendiriciliği: Öğrenme ortamları öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonlarını etkiler (örneğin, öğretim programı, öğretim yöntemi, öğrencilerin birbirleriyle olan etkileşimi vb.)

1.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi IBM SPSS 22.0 ve Lisrel 8.7 programlarıyla gerçekleştirmiştir. Ölçeğin uygulanabilirliğini doğrulamak için güvenilirlik ve

geçerlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin faktör yapısı için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır.

2. Bulgular

2.1. Ölçeğin Geçerliği

Ölçeğin öncelikle dil geçerliği incelenmiştir, daha sonra ise yapı geçerliğine ilişkin bulgular açıklanmıştır.

2.1.1. Dil Geçerliği

Ölçek çeviri tekniklerinden ileri çeviri ve ters çeviri teknikleri en yaygın olanlardır (Hambleton, 2005: 12). Bununla birlikte Hambleton ve Patsula (1998: 161) ters çeviri tekniğinin daha popüler olduğunu ama ileri çeviri tekniğinin kaynak ve hedef dildeki testlerin denkliliğini sağlamada daha güçlü deliller sağladığını belirtmektedirler. Çünkü ileri çeviri tekniğinde kültürel, dilsel ve psikolojik farklılıkları dikkate almak daha kolaydır (Hambleton, 2005: 4). Bu teknikte kaynak dildeki ölçek bir veya birden fazla çevirici tarafından hedef dile çevrilir. Daha sonra her iki dildeki ölçeklerin denkliliği başka çeviriciler tarafından kontrol edilir. Bazen de son aşama olarak hedef dildeki ölçeği çevirmen olmayan bir uzman kontrol eder ve gerekli düzeltmeleri yapar (Hambleton, 2005: 12).

MÖYM Ölçeğinin izinleri geliştiricilerinden e-posta yoluyla alınmıştır. Öncelikle MÖYM Ölçeği kaynak dil olan İngilizceden hedef dil olan Türkçe'ye iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak çevrilmiştir. Daha sonra her iki dilde de uzman bir kişi ve hem her iki dilde hem de matematik eğitimi alanında uzman bir kişi tarafından kaynak dildeki ölçek ile hedef dile çevrilen ölçek arasındaki uyumluluk gözden geçirilerek önerilerde bulunulmuştur. İlgili öneriler göz önünde bulundurularak ölçekte gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Maddelerin dil açısından anlaşılabilirliği ise Türkçe eğitimi alanında uzman bir kişi tarafından kontrol edilmiştir. Böylece ölçek pilot çalışmaya hazır hale getirilmiştir. Ölçeğin nihai hali ise yapı geçerliği ile incelenmiştir.

2.1.2. Yapı Geçerliği

Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Ölçeğin özgün formu fen bilgisi dersi için geliştirilmiş olduğundan, ölçeğin matematik dersi ve lise düzeyinde Türkiye'de öğrenim gören öğrenciler için yapısını ortaya çıkarmak için açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Model veri uyumu ise doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliği için öncelikle veri setinin faktör analizi için uygunluğu incelenmiştir. Bunun için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett'in küresellik (Bartlett's sphericity) testi sonuçlarına bakılmıştır. KMO değeri .885 olarak bulunmuştur. Kaiser (1974:35)'e göre .8 üzerindeki KMO değerleri örneklem büyüklüğü için oldukça iyi bir değerdir. Ayrıca, bir veri setinin faktör analizine uygun olabilmesi için bu veri setini oluşturan maddeler arasında korelasyon olması gerekmektedir. Maddeler arasında hiç korelasyon olmaz ise bu maddelerden elde edilen korelasyon matrisi birim matris olur. Bundan dolayı veri setini oluşturan maddelerden oluşturulan korelasyon matrisinin birim matristen farklı olması maddelerin faktör oluşturmalarında önem arz etmektedir. Maddelerden oluşturulan korelasyon matrisinin birim matristen farklı olup olmadığı Bartlett'in küresellik testi ile analiz edilmektedir. Bundan dolayı bu analizin istatistiksel olarak anlamlı çıkması korelasyon matrisinin birim matristen farklı olduğu anlamı gelir. Bir başka deyişle veri setinin faktör analizine uygunluğunu belirtir (Field, 2009: 648). Yapılan analiz sonucunda Bartlett küresellik testi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($\chi^2_{(595)}=6456.618$, $p<.001$). Bu sonuçlar veri yapısının faktör analizine uygunluğunu göstermektedir. Bununla birlikte ölçeğin faktör analizine uygunluğu için anti imaj matrisinin köşegen elemanları da incelenmiş ve her bir değerin .07'den büyük olduğu görülmüştür.

Veri yapısının faktör analizine uygunluğu belirlendikten sonra bazı maddeler arasındaki korelasyonun negatif olmasından dolayı dik döndürme yöntemi olarak varimax kullanılarak ölçeğin ilk hali (35 madde) üzerinde temel bileşenler analizi gerçekleştirilmiştir. Tek başına faktör oluşturduğu gözlenen 3. madde analizden çıkarılmıştır. Tekrarlanan analiz sonucunda 30. maddenin .1'den daha az bir farkla iki farklı faktöre yük vermesinden dolayı analizden çıkarılmıştır. Daha sonra kalan 33 madde ile analiz tekrarlanmıştır. Kaiser (1960: 145)'in faktör belirleme kriterine göre öz değeri 1'den yüksek olan 6 faktör bulunmuştur. Tablo 1'de varimax döndürme yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonuçları sunulmuştur. Faktör yükleri için kabul edilebilir en küçük değer .3'tür ama faktör yüklerinin .5 üzerinde olması oldukça iyidir (Hair Jr, Black, Babin ve Anderson, 2014: 113). Ayrıca farklı iki maddenin yük miktarları .3'ten yüksek olduğunda, bu iki maddenin faktör yükleri arasındaki farkın en az .1 olması gerekmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 233; Tavşancıl, 2010: 50). Bu kriterler doğrultusunda kesme değeri olarak .5 alınmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde varimax döndürme yönteminden sonra faktörlerin ölçekleri açıklama yüzdelerinin 7.017 ile 10.776 arasında değiştiği görülmektedir. Toplamda ise faktörlerin hepsi birden ilgili yapının %54.903'ünü açıklamaktadırlar. Öz yeterlik faktörü varyansın %10.294'ünü, aktif öğrenme stratejileri faktörü %10.776'sını, matematik öğrenmenin değeri

faktörü %9.051'ini, performans amacı faktörü ise %7.017'sini, başarı amacı faktörü %10.258'ini ve öğrenme ortamının özendiriciliği faktörü %7.508'ini açıklamaktadır.

Tablo 1. MÖYM Ölçeğinin Faktör Yapısı (AFA ve DFA) ve Güvenirlik Katsayıları

Madde	AFA Varimax Döndürme						DFA Standartlaştırılmamış		
	I	II	III	IV	V	VI	λ	$\sigma^2(E)$	R^2
Öz yeterlik açıkladığı varyans % 10.294							Güvenirlik ($\alpha=.81$ $\omega=.81$)		
1	.574	.221	.245	-.057	-.021	.175	0.63	0.70	0.36
2	.781	-.008	.084	.065	.039	.172	0.77	0.71	0.46
3	.764	.135	.061	.096	.050	.045	0.78	0.59	0.51
4	.633	.157	.264	.074	-.027	.017	0.81	0.93	0.42
5	.629	.182	.141	.065	.133	-.117	0.67	0.81	0.36
6	.658	.300	.035	.047	.131	.013	0.75	0.70	0.44
Aktif öğrenme stratejileri açıkladığı varyans % 10.776							Güvenirlik ($\alpha=.81$ $\omega=.81$)		
7	.318	.558	.044	-.001	.291	.074	0.53	0.37	0.43
8	.203	.617	.137	.090	.166	.201	0.62	0.48	0.45
9	.205	.675	.054	.021	.173	.067	0.59	0.52	0.41
10	.013	.549	.061	.023	.272	.025	0.42	0.58	0.24
11	.159	.609	.126	.065	.149	.247	0.58	0.53	0.39
12	.182	.589	.206	-.069	.087	.005	0.58	0.66	0.34
13	.311	.539	.361	-.194	.080	.064	0.60	0.44	0.45
14	-.013	.544	.349	-.062	-.096	.096	0.47	0.81	0.21
Matematik öğrenmenin değeri açıkladığı varyans % 9.051							Güvenirlik ($\alpha=.79$ $\omega=.80$)		
15	.113	.067	.736	.058	-.072	.268	0.81	1.01	0.40
16	.205	.167	.756	.092	.081	.206	0.84	0.49	0.59
17	.233	.236	.556	-.036	.323	.099	0.65	0.48	0.47
18	.153	.271	.643	-.133	.157	-.021	0.64	0.64	0.39
19	.190	.350	.508	-.077	.200	.063	0.68	0.69	0.40
Performans amacı açıkladığı varyans % 7.017							Güvenirlik ($\alpha=.71$ $\omega=.72$)		
20	.050	-.046	.254	.570	-.268	-.028	0.41	1.38	0.11
21	-.045	-.127	-.047	.750	-.076	-.043	0.67	1.23	0.27
22	.115	.067	-.113	.756	.160	-.202	1.01	0.46	0.69
23	.187	.120	-.059	.749	.072	-.130	0.99	0.70	0.58
Başarı amacı açıkladığı varyans % 10.258							Güvenirlik ($\alpha=.83$ $\omega=.83$)		
24	.076	.118	.032	.029	.767	.015	0.57	0.30	0.51
25	.018	.289	.115	.064	.719	-.006	0.64	0.32	0.57
26	.105	.179	.064	.100	.784	-.021	0.59	0.22	0.61
27	.077	.129	.100	-.091	.774	.104	0.70	0.45	0.52
28	-.003	.076	.058	-.189	.667	.258	0.58	0.61	0.35
Öğrenme ortamının özendiriciliği açıkladığı varyans % 7.508							Güvenirlik ($\alpha=.73$ $\omega=.72$)		
29	.140	.251	.371	.057	.122	.561	0.74	0.74	0.43
30	-.067	.175	-.077	-.039	.060	.746	0.63	1.08	0.27
31	.027	.019	.057	-.123	.108	.690	0.69	1.17	0.29
32	.163	.047	.292	-.082	.036	.550	0.74	1.05	0.34
33	.085	.134	.213	-.290	-.001	.599	0.82	0.98	0.41

Açıklayıcı faktör analizi ile ölçeğin Türk dili ve matematik dersindeki yapı geçerliği belirlenmiştir. Elde edilen yapı kuramsal modeli doğrulamıştır. Daha sonra model veri uyumunun incelenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör

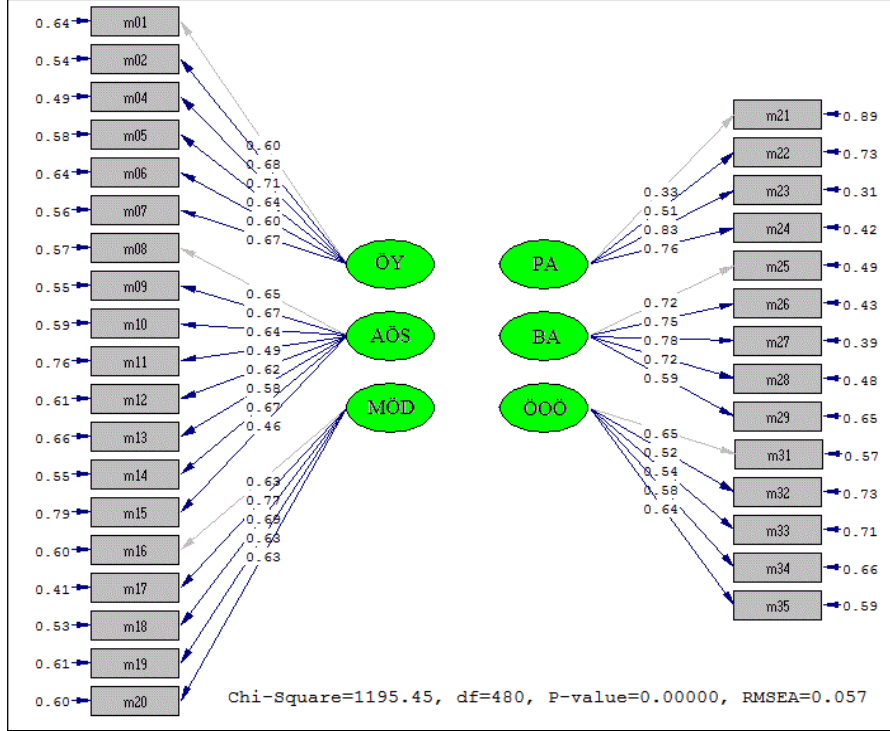
analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde model veri uyumunu gösteren çok sayıda indeks vardır (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008: 53).

Bunlardan Ki-kare örneklem büyüklüğüne bağlı olduğundan, büyük örnekleme model uygun olsa bile yanlış sonuçlar verebilmektedir (Loehlin, 2004: 69). Bundan dolayı normlandırılmış Ki-kare (χ^2/sd) değerine bakılması önerilmektedir. Bu değer için kesin bir kesme değeri olmamasına rağmen 3'ten küçük değerler iyi uyum (Kline, 1998: 204) ve 5'ten küçük değerler ise kabul edilebilir uyum olarak düşünülmektedir (Çokluk vd., 2010: 268). Normlandırılmış Ki-kare değeri için kesin bir kesme değeri olmadığından diğer uyum indekslerinin de incelenmesi önemlidir. Hooper vd. (2008: 54) doğrulayıcı faktör analizinde standardize edilmiş artık ortalamalarının karekökü (SRMR), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) (güven aralığı ile birlikte) indekslerinin sunulmasının uygun olduğunu belirtmektedirler. Hu ve Bentler (1999: 5)'e göre de maksimum olabilirlik kestirim yönteminin kullanıldığı durumlarda RMSEA ve SRMR iyi indekslerdir.

Hu ve Bentler (1999: 6)'e göre, RMSEA için .06 dan küçük değerler, SRMR için .08 den küçük değerler, CFI için ise .95 den büyük değerler model veri uyumunun yüksek olduğunun göstergeleridir. Hair Jr vd. (2014: 584) ise örneklem sayısının 250'den fazla ve madde sayısının ise 30'dan fazla olması durumunda CFI indeksi için .9, SRMR değeri için normlaştırılmış uyum indeksinin (NFI) .92 den yüksek olması şartıyla .8 den küçük ve CFI'nın .90 dan büyük olması şartıyla RMSEA değerinin .07 den küçük olmasının model veri uyumunun iyi olduğunun göstergeleri olarak kabul etmektedirler.

Buna göre, bu araştırmada elde edilen χ^2/sd oranın 2.49, CFI değerlerinin .95, SRMR değerinin .071, NFI değerinin .92 ve RMSEA değerinin .057 olması model veri uyumunun yüksek olduğunun birer göstergeleridir. Bu değerler kurulan modelin iyi bir uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Ölçeğe ait doğrulayıcı faktör analizi diyagramı

Not. (Orijinal ölçekteki 3. ve 30. maddeler analizden çıkarılmıştır) ÖY=öz yeterli, AÖS=aktif öğrenme stratejileri, MÖD=matematik öğrenmenin değeri, PA=performans amacı, BA=başarı amacı, ÖÖÖ=öğrenme ortamının özendiriciliği

2.2. MÖYM Ölçeğinin Güvenirliği ve Kriter Geçerliği

MÖYM Ölçeği oluşturan her bir faktörün güvenirliliği Cronbach alfa ve McDonald's ω güvenirlilik katsayısı ile belirlenmiştir. Yapılan analizlerde faktörlerin cronbach alfa güvenirliliklerinin .71 ile .83 arasında değiştiği gözlenmiştir. Nunnally (1978: 245)'ye göre bir testin güvenirliliği en az .7 olmalıdır. Bundan dolayı faktörlerin güvenilir olduğu söylenebilir. Öz yeterli faktörünün güvenirliliği .81, aktif öğrenme stratejileri faktörünün güvenirliliği .81, matematik öğrenmenin değeri faktörünün güvenirliliği .79, performans amacı faktörünün güvenirliliği .71, başarı amacı faktörünün güvenirliliği .83, öğrenme ortamının özendiriciliği faktörünün güvenirliliği .73 olarak bulunmuştur. Tablo 1'de faktörlerin güvenirlilikleri verilmiştir.

Araştırmalar bir sınıfta bulunan öğrencilerin motivasyonlarının başka bir sınıftaki öğrencilerin motivasyonlarından farklı olduğunu

belirtmektedirler (Ames, 1992: 268; Urdan ve Schoenfelder, 2006: 333). Çünkü sınıf özellikleri öğrenci motivasyonlarını güçlü bir şekilde etkilemektedir (Urdan ve Schoenfelder, 2006: 346). Bundan dolayı bir motivasyon ölçeğinin farklı sınıflar arasındaki motivasyon farklılıklarını ayırt edebilme yeteneği önemlidir (Tuan vd., 2005: 646). Teoride olan bu özelliğin pratikte olduğunu gösteren çalışmalar vardır (örn: Tuan vd., 2005:646; Velayutham vd., 2011: 2171). Bundan dolayı motivasyon ölçeğinin sınıf farklarını belirleyebilmesi ölçeğin geçerliği için önemlidir. Ölçeğin bu özelliği varyans analizi ile test edilmiştir. Sonuç olarak MÖYM Ölçeği sınıflar arasındaki motivasyon farklılıklarını anlamlı olarak ayırt edebilmektedir ($p<.001$). Sınıf farklılığının motivasyonu açıklama yüzdesine eta kare ile bakılmıştır. Sonuç olarak sınıf farklılığının motivasyonu açıklama yüzdesi her bir ölçek için yüksek düzeydedir ve bu oran %11 ile %17 arasında değişmektedir. Sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. MÖYM Ölçeğinin Sınıflar Arasındaki Motivasyon Farklılıklarını Ayırt Ediciliği

Ölçekler	MS	Ort	SS	Varyans Analizi Sonuçları η^2
ÖY	6	3.62	0.81	0.17**
AÖS	8	4	0.61	0.11**
MÖD	5	3.77	0.81	0.13**
PA	4	3.2	0.93	0.13**
BA	5	4.4	0.68	0.13**
ÖÖÖ	5	3.26	0.86	0.12**

** $p<.001$ düzeyinde anlamlı fark vardır.

Not. ÖY=öz yeterlik; AÖS=aktif öğrenme stratejileri; MÖD=matematik öğrenmenin değeri; PA=performans amacı; BA=başarı amacı; ÖÖÖ=öğrenme ortamının özendiriciliği, MS=madde sayısı

Motivasyon ölçeğinin kriter geçerliği için her bir faktörün başarı ile arasındaki korelasyona bakılması gerekmektedir (Pintrich, Smith, García ve McKeachie, 1993: 805). Bundan dolayı ölçeğin kriter geçerliğini belirlemek için MÖYM Ölçeğinin her bir faktörü ile öğrencilerin matematik başarıları arasındaki korelasyon incelenmiştir. Bunun için öğrencilerin karne notları alınmak yerine daha güvenilir ve tutarlı olması açısından 33 sorudan oluşan standart matematik testi kullanılmıştır. Toplamda 87 öğrenciye hem motivasyon ölçeği hem de 33 sorudan oluşan standart matematik testi uygulanmıştır. Daha sonra her bir faktör puanı ile öğrencilerin akademik başarı testinden aldıkları puanlar arasındaki korelasyon hesaplanmıştır ve sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur. Ayrıca Tablo 3’te MÖYM faktörlerinin kendi aralarındaki korelasyonlar da sunulmuştur.

Tablo 3. MÖYM Ölçeğinin Oluşturan Faktörlerin Kendi Aralarında ve Matematik Başarısı ile Korelasyonları

	ÖY	AÖS	MÖD	PA	BA	MB
ÖY						.377**
AÖS	.511**					.397**
MÖD	.469**	.583**				.391**
PA	.152**	-.018	-.024			.051
BA	.208**	.439**	.306**	-.066		.247*
ÖÖÖ	.235**	.390**	.457**	-.240**	.236**	.244*

* $p < .05$ ** $p < .01$

Not. ÖY=öz yeterlik; AÖS=aktif öğrenme stratejileri; MÖD=matematik öğrenmenin değeri; PA=performans amacı; BA=başarı amacı; ÖÖÖ=öğrenme ortamının özendiriciliği; MB=Matematik Başarısı

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde performansa dayalı motivasyon faktörü hariç MÖYM Ölçeğinin faktörlerinden her biri ile matematik başarısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu bulgu ilgili literatürdeki bilgiler ile uyum göstermektedir (Pintrich vd., 1993: 805; Tuan vd., 2005: 647).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Tuan vd. (2005)'nin geliştirmiş oldukları fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğinin matematik dersi için Türkçeye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek Türkçeye ileri çeviri tekniği kullanılarak çevrilmiştir. Böylelikle kültürel, dilsel ve psikolojik farklılıklar dikkate alınabilmiştir. Ölçeğin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin ve Bartlett'in küresellik testi sonuçlarına göre belirlenmiştir. Veri yapısının faktör analizine uygunluğu belirlendikten sonra dik döndürme yöntemi olarak varimax kullanılarak ölçeğin ilk hali (35 madde) üzerinde temel bileşeler analizi gerçekleştirilmiştir. Tek başına faktör oluşturduğu gözlenen 3. madde analizden çıkarılmıştır. Tekrarlanan analiz sonucunda 30. maddenin .1'den daha az bir farkla iki farklı faktöre yük vermesinden dolayı analizden çıkarılmıştır. Daha sonra kalan 33 madde ile analiz tekrarlanmıştır. Kaiser (1960: 145)'in faktör belirleme kriterine göre orijinal ölçeğe benzer şekilde öz değeri 1'den yüksek olan 6 faktör bulunmuştur. Faktör yükleri için kabul edilebilir en küçük değer .5 olarak alınmıştır. Bununla birlikte farklı iki maddenin yük miktarları .3'ten yüksek olduğunda, bu iki maddenin faktör yükleri arasındaki farkın en az .1 olmasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte faktörlerin her biri için güvenirlüğün Nunnally (1978:245)'in belirttiği .7 kesme değerinden yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca her bir faktör için elde edilen güvenirlük Tuan vd., (2005: 646) tarafından geliştirilen ölçek ile

benzerlik göstermektedir. Fakat Yılmaz ve Çavaş (2007: 435)'ın fen bilgisi dersi için uyarladıkları ölçeğin performans amacı faktörünün güvenilirliğinin ise Nunnally (1978: 245)'in belirttiği .7 kesme değerinden düşük olduğu görülmüştür. Bu bağlamda fen öğrenmeye yönelik uyarlanan ölçeğin performans amacı faktörünün güvenilirliğinin düşük çıkma nedeni araştırılabilir. Cronbach alfa güvenilirliğin alt sınırını verdiğiinden (Yurdugül, 2006: 33) ölçeğin bu boyutunun güvenilirliğine McDonald's ω güvenilirlik katsayısı ile de bakılabilir.

Motivasyon ölçeğinin sınıf farklarını belirleyebilmesi ölçeğin geçerliği için önemli olduğundan (Tuan vd., 2005: 646; Velayutham vd., 2011: 2171) ölçeğin sınıflar arasındaki farklılığı ayırt edebilme yeteneği varyans analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak her bir faktörün sınıflar arasındaki motivasyon farklılığını yüksek düzeyde ayırt edebildiği görülmüştür. Ölçeğin kriter geçerliğini belirlemek için MÖYM Ölçeğini oluşturan faktörler ile öğrencilerin matematik başarıları arasındaki korelasyon incelenmiştir. Sonuç olarak performansa dayalı motivasyon faktörü hariç diğer faktörlerin her biri ile matematik başarıları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler çıkmıştır. Bu sonucun ilgili literatürdeki bilgiler ile uyum gösterdiği görülmüştür (Tuan vd., 2005: 647). Açıklayıcı faktör analizi ile ölçeğin Türk dili ve matematik dersindeki yapı geçerliği belirlenmiştir. Elde edilen yapı kuramsal modeli doğrulamıştır. Ayrıca model veri uyumunun ise DFA ile doğrulandığı görülmüştür. MÖYM Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, Türkçeye uygun olduğu ve lise düzeyindeki öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonlarını geçerli ve güvenilir olarak ölçebileceği söylenebilir. Bu çalışma ile lise düzeyinde matematik öğrenmeye yönelik motivasyonu ölçmeye yönelik bir ölçme aracının literatüre kazandırıldığı düşünülmektedir ve bu bağlamda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

Öneriler

Lise öğrencileri için matematik dersine uyarlanan bu ölçek ile

- Öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonlarına etki eden faktörler ile ilgili çalışmalar yapılabilir.
- Öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonları belirli zaman aralıklarında ölçülerek öğrencilerin motivasyon düzeylerinin gelişimi incelenebilir.
- Öğrencilerin fen öğrenmeye ve matematik öğrenmeye yönelik motivasyonlarını karşılaştırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

Aktan, S., & Tezci, E. 2013. Matematik Motivasyon Ölçeği (MMÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6 (4), 57-77.

Ames, C. 1992. Classrooms: Goals, Structures, and Student Motivation. *Journal of Educational Psychology*, 84, 261–271.

Anderman, E. M., & Young, A. J. 1994. Motivation and Strategy Use in Science: Individual Differences and Classroom Effects. *Journal of Research in Science Teaching*, 31 (8), 811-831.

Bacanlı, H., & Sahinkaya, O. 2011. The Adaptation Study of Academic Motivation Scale into Turkish. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 12, 562-567.

Balantekin, Y., & Oksal, A. 2014. İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencileri İçin Matematik Dersi Motivasyon Ölçeği. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3 (2), 102-113.

Brophy, J. E. 2010. *Motivating Students to Learn* (3rd ed.). Madison, NY: Routledge.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. 2010. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Dede, Y., & Yaman, S. 2008. Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2 (1), 19-37.

Field, A. 2009. *Discovering Statistics Using SPSS*, (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Fraenkel, W., & Wallen, N., & Hyun, H. 2012. *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York, NY: McGraw-Hill.

Hair Jr, J. F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson R.E. 2014. *Multivariate Data Analysis: Pearson New International Edition* (7th ed.). London: Pearson.

Hambleton, R. K. (2005). Issues, Designs, and Technical Guidelines for Adapting Tests into Multiple Languages and Cultures. In R.K. Hambleton, P.F. Merenda & C.D. Spielberger (Eds.). *Adapting Educational and Psychological Tests for Cross-Cultural Assessment* (pp. 3-38). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Hambleton, R. K., & Patsula, L. 1998. Adapting Tests for Use in Multiple Languages and Cultures. *Social Indicators Research*, 45 (1-3), 153-171.

Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. 2008. Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6 (1), 53-60.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. 1999. Cut off Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6 (1), 1-55.

Kaiser, H. F. 1960. The Application of Electronic Computers to Factor Analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 20, 141-151.

Kaiser, H. F. 1974. An Index of Factorial Simplicity. *Psychometrika*, 39 (1), 31-36.

Kline, R. B. 1998. *Principals and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford.

Köksal, M. S. 2012. Adaptation Study of Motivation Toward Science Learning Questionnaire for Academically Advanced Science Students. *Chemistry: Bulgarian Journal of Science Education*, 21 (1), 29-44.

Lee, O., & Brophy, J. 1996. Motivational Patterns Observed in Sixth-Grade Science Classrooms. *Journal of Research in Science Teaching*, 33 (3), 303-318.

Loehlin, J.C. 2004. *Latent Variable Models: An Introduction to Factor, Path, and Structural Equation Analysis* (4th ed.). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.

Moddleton, J.A. 2014. Motivation in Mathematics Learning. In S. Lerman (Ed). *Encyclopedia of Mathematics Education* (pp. 460- 463). Dordrecht, Netherland: Springer

Nunnally, J. C. 1978. *Psychometric Theory* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. 2002. *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications* (2nd ed.). Upper Saddle River, N.J.: Merrill.

Pintrich, P. R., Smith, D. A., García, T., & McKeachie, W. J. 1993. Reliability and Predictive Validity of the Motivated Strategies for Learning

Questionnaire (MSLQ). *Educational and Psychological Measurement*, 53 (3), 801-813.

Seah, W. T., & Bishop, A. J. 2000. Values in Mathematics Textbooks: A View Through Two Australasian Regions. *Paper Presented at the 81st Annual Meeting of the American Educational Research Association*, New Orleans, LA.

Slavin, R. E. 2006. *Educational Psychology: Theory and Practice* (8th ed.). Boston, MA: Pearson/Allyn & Bacon.

Tahiroğlu, M., & Çakır, S. 2014. İlkokul 4. Sınıflara Yönelik Matematik Motivasyon Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3),24-48.

Tavşancıl, E. 2010. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. Ankara: Nobel.

Tuan, H. L., Chin, C. C., & Shieh, S. H. 2000. *Students' Motivation Toward Learning Physical Science- A Case From Four Classes of Taiwanese Students*. Paper presented at the National Association for Research in Science Teaching, New Orleans, Louisiana.

Tuan, H.L. Chin, C.C., & Shieh, S.H. 2005. The Development of a Questionnaire to Measure Students' Motivation Towards Science Learning. *International Journal of Science Education*, 27 (6), 639-654.

Urduan, T. C., & Maehr, M. L. 1995. Beyond a Two-Goal Theory of Motivation and Achievement: A Case for Social Goals. *Review of Educational Research*, 65 (3), 213-243.

Urduan, T., & Schoenfelder, E. 2006. Classroom Effects on Student Motivation: Goal Structures, Social Relationships, and Competence Beliefs. *Journal of School Psychology*, 44 (5), 331-349.

Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Blais, M. R., Briere, N. M., Senecal, C., & Vallieres, E. F. 1992. The Academic Motivation Scale: A Measure of Intrinsic, Extrinsic, and Amotivation in Education. *Educational and Psychological Measurement*, 52 (4), 1003-1017.

Velayutham, S., Aldridge, J., & Fraser, B. 2011. Development and Validation of an Instrument to Measure Students' Motivation and Self-Regulation in Science Learning. *International Journal of Science Education*, 33 (15), 2159-2179.

Von Glasersfeld, E. 1989. Cognition, Construction of Knowledge, and Teaching. *Synthese*, 80 (1), 121-140.

Wlodkowski, R. J. 2008. *Enhancing Adult Motivation to Learn: A Comprehensive Guide for Teaching All Adults*. (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass, A Wiley Imprint.

Yaman, S., & Dede, Y. 2007. Öğrencilerin Fen ve Teknoloji ve Matematik Dersine Yönelik Motivasyon Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 52, 615-638.

Yılmaz, H., & Çavaş, P. H. 2007. Fen Öğrenimine Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İlköğretim Online*, 6 (3), 430-440.

Yurdugül, H. 2006. The Comparison of Reliability Coefficients in Parallel, Tau-Equivalent, and Congeneric Measurements. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 39 (1), 15-37.

Ek 1. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği

Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği

Değerli Öğrenciler;

Bu anket sizlerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonunuzu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Anketten elde edilecek sonuçlar sadece bu amaçla kullanılacak ve başka hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Her bir maddeyi dikkatlice okuduktan sonra, gerekli alanları doldurunuz. Vermiş olduğunuz içten ve doğru cevaplar için teşekkür ederiz.

Lütfen her bir satırda SADECE BİR KUTUYU işaretleyiniz.

Bu ankette doğru ya da yanlış cevaplar yoktur. Kendinize göre doğru olduğuna düşündüğünüz cevabı yazınız.

A) Hakkınızda

Cinsiyet: Kadın Erkek

Sınıfınız? _____ Yaşınız? _____

	KESİNLİLE KATILMIYORUM	KATILMIYORUM	KARARSIZIM	KATILYORUM	KESİNLİLE KATILYORUM
1. Matematik konusu zor olsa bile anlayacağımdan eminim.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Matematiğin zor konularını anlamada kendime güvenmem.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ne kadar çabalasam da, matematiği öğrenemem.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Matematik etkinlikleri çok zor olduğunda, ya bırakırım ya da sadece kolaylarını yaparım.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Matematik etkinlikleri boyunca, cevabı kendim düşünmek yerine başkalarına sormayı tercih ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Matematik konusu zor olursa, öğrenmek için çaba harcamam.	☐	☐	☐	☐	☐
7. İlk defa karşılaştığım matematik konularını öğrenirken, anlamak için uğraşırım.	☐	☐	☐	☐	☐
8. İlk defa karşılaştığım matematik konularını öğrenirken, önceki bilgilerimle bağlantı kurarım.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Bir matematik kavramını anlamadığım zaman, bana yardım edebilecek ilgili kaynaklar bulurum.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Bir matematik kavramını anlamakta zorlandığımda, öğretmenime veya arkadaşlarıma sorarak anlamaya çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Matematik dersinde, öğrendiğim kavramlar arasında ilişki kurmaya çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Hata yaptığım zaman, nedenini araştırırım.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Anlamadığım matematik konuları ile karşılaştığım zaman, yine de bu konuları öğrenmeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐

1

	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	KATILMIYORUM	KARARSIZIM	KATILYORUM	KESİNLİKLE KATILYORUM
14. Yeni öğrendiğim matematik konuları önceki öğrendiklerimle uyumsuz olduğunda nedenini anlamaya çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Günlük hayatta kullanılabileceğim için, matematik öğrenmenin önemli olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Düşünmemi sağladığı için, matematik öğrenmenin önemli olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Matematik dersinde, problemleri çözmeyi öğrenmenin önemli olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Matematik dersinde sorgulayıcı etkinliklere katılmanın önemli olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Matematik öğrenirken, merakımı giderme fırsatına sahip olmam önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Matematik dersine iyi not almak için katılırım.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Matematik dersine, diğer öğrencilerden daha iyi olmak için katılırım.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Matematik dersine, diğer öğrenciler benim zeki olduğumu düşünsün diye katılırım.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Matematik dersine, öğretmenim bana ilgi göstereceğini diye katılırım.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Matematik dersinde iyi not alırsam kendimi mutlu hissedirim.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Matematik dersinde, işlenen konu hakkında kendime güvenirsem, mutlu olurum.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Matematik dersinde, zor bir problemi çözebildiğim zaman mutlu olurum.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Matematik dersinde, öğretmenim fikirlerimi kabul ettiği zaman mutlu olurum.	☐	☐	☐	☐	☐
28. Matematik dersinde, diğer öğrenciler fikirlerimi kabul ettiği zaman mutlu olurum.	☐	☐	☐	☐	☐
29. Öğretmenim çeşitli öğretim metotları kullandığı için, matematik dersinde derse katılmaya istekliyim.	☐	☐	☐	☐	☐
30. Öğretmenim beni çok zorlamadığı için, matematik dersinde derse katılmaya istekliyim.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Öğretmenim benimle ilgilendiği için, matematik dersinde derse katılmaya istekliyim.	☐	☐	☐	☐	☐
32. Matematik dersi zorlayıcı olduğu için, matematik dersinde derse katılmaya istekliyim.	☐	☐	☐	☐	☐
33. Öğrenciler tartışmalara katıldığı için, matematik dersinde derse katılmaya istekliyim.	☐	☐	☐	☐	☐

Yardımlarınız için teşekkür ederiz!

2

Not. (2-3-4-5-6-20-21-22-23. maddeler olumsuz maddeler olup puanlama aşamasında ters çevrilmiştir). Öz yeterlik (1-6), aktif öğrenme stratejileri (7-14), matematik öğrenmenin değeri (15-19), performans amacı (20-23), başarı amacı (24-28) ve öğrenme ortamının özendiriciliği (29-33).

Borsa İstanbul Pay Endekslerinin Volatilite Yapısı: BİST-50 Örneği (2007-2016 Yılları)*

DOI NO: 10.5578/jss.66770
Geliş Tarihi: 07.08.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Ender BAYKUT**
Veysel KULA***

Özet

Günümüzde yatırım kararlarında rasyonel hareket eden yatırımcılar için finansal performans göstergeleri tek başına yeterli olmamaktadır. Özellikle 1990'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında yaşanan muhasebe tabanlı şirket skandalları, yatırımcıları kar elde etme kadar yatırımlarını geri alma motivasyonu da hareket etmeye zorlamıştır. Yatırım araçlarının volatiliteyi ise yatırımın riskliliğine ilişkin gösterge olmasından dolayı son yıllarda yatırımcılar tarafından yaygınca kullanılmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, BİST-50 endeksinin 2007-2016 dönemi için günlük kapanış değerleri üzerinden volatilite yapısını tespit etmektir. BİST-50 endeksinin asimmetrik durumunun da ortaya çıkarılması amacıyla iki doğrusal (ARCH ve GARCH) modelin yanında üç asimmetrik (PARCH, EGARCH ve TGARCH) model de analiz kapsamında test edilmiştir. Analiz bulgularına göre endeksin volatilite yapısını GARCH(2,1) modeli açıklamaktadır. BİST-50 endeksinin volatilite ısrarcılığı 16.14 gün, günlük volatilitesi ise %1.76 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: GARCH Modelleri, BİST-50 Endeksi, Volatilite İsrarcılığı, Günlük Volatilite, BİST-50 Endeksi.

Jel Kodları: G21, C22, C01, C51

Volatility Structure of BIST Stock Indices: Case of BIST-50 Index (2007-2016)

Abstract

Financial performance indicators are not sufficient enough for investors who rationalize their investment decisions at present. Accounting-based corporation scandals have forced investors to move with the aim of get back their investment as well as making profit especially as of 1990s and early of 2000s. The volatility of investment tools has been widely used as an indicator of risky level of investment in recent years by investors. This study aims to determine volatility structure of BIST-50 over the period of 2007-2016 by using daily closing values. In order to check asymmetrical condition of BIST-50 index three asymmetrical models (PGARCH, EGARCH and TGARCH) were tested as well as two linear (ARCH and GARCH)

* Bu çalışma, "Kurumsal Yönetim Endeksi ile Diğer Pay Endekslerinin Getiri Oynaklığının Karşılaştırılması: BİST Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ebaykut@aku.edu.tr

*** Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kula@aku.edu.tr

models. According to the research findings, GARCH(2,1) is the model for BIST-50 index. The analyses of the volatility persistency reveal that BIST-50 index has %1.76 daily volatility and 16.14 day-volatility persistency (half-life volatility).

Keywords: GARCH Models, BIST-50 Index, Volatility Persistency, Daily Volatility, BIST-50 Index.

Jel Classification System: G21, C22, C01, C51

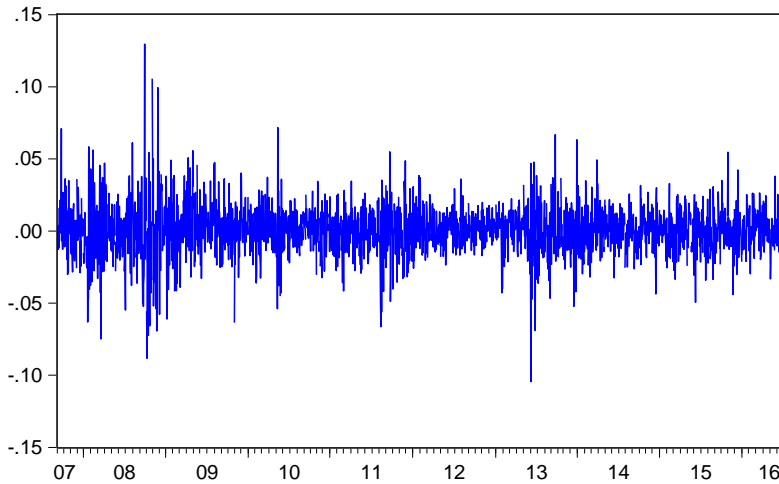
Giriş

Volatilite (oyunluk), zaman serilerinin risk boyutunu kapsamlı şekilde ortaya çıkaran bir değerlemedir. Gujarati'ye (2011:240) göre, volatilite bir serinin belirli bir ortalama değerinden sapma ritmine ilişkin genişliğinin ölçüsüdür. Volatilite kümelenmesi olarak bilinen finansal zaman serisinde oluşan büyük değişimlerin büyük değişimleri, küçük değişimlerin ise küçük değişimleri izlemesi volatilitenin belirgin göstergelerindedir. Serilerin riskini ortaya koyması ile volatilite yapısı bilgisi yatırımcıların kararlarında bir girdi olarak işlev görebilmektedir.

Borsa İstanbul bünyesinde işlem gören endeksler arasında yüksek işlem hacmine sahip endekslerden birisi de BİST-50 endeksidir. Bu çalışmada BİST-50 endeksinin volatilite yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. BİST-50 endeksine yönelik volatilite modelinin belirlenmesinden sonra da endeksin volatilite ısrarcılığı hesaplamaları yapılmıştır.

BİST-50 endeksinin 2007-2016 arası döneme ilişkin getirilerini gösteren Şekil.1, endeksteki volatilite kümelenmelerini ortaya koymaktadır. Şekilde görüleceği üzere 2008-2009 arası dönem ile 2013-2014 arası dönemde endeks getirilerine ilişkin aşırı oynak yapı dikkat çekmektedir.

Şekil 1. BİST-50 Endeksinin 2007-2016 Yılları Arası Getiri Grafiği

2008-2009 arası dönemde küresel ölçekli Mortgage Krizi; 2013-2014 arası dönemde ise Türkiye'deki negatif dışsal etkilerin endeksin volatilitesi üzerine etki eden unsurlar olarak söylenebilir. BİST-50 getiri grafiğinde bu durumun belirginleşmesi, endeksin volatilitate yapısının incelenmesini araştırma konusu olarak ortaya koymaktadır. Bu amaçla, endeksin 2007-2016 arası döneme ilişkin toplam 2200 günsonu kapanış değeri kullanılan analizde volatilitate yapısı ikisi doğrusal (ARCH ve GARCH) üçü de asimetric (PARCH, EGARCH, TGARCH) olmak üzere beş model ile sınanmıştır.

Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde literatür taramasına yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın metodoloji ele alınmış, üçüncü bölümde ise araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

1. Literatür Taraması

1982 yılında Engle tarafından zaman serilerinin değişen varyansa sahip olduğunun ortaya çıkması ile literatürde volatilitate modelleri olarak adlandırılan ARCH ailesi modelleri kullanılmaya başlanmıştır. Volatilitate modellemesine yönelik analizler Türkiye'de yapılan çalışmalarda da yer almıştır.

BİST bünyesinde işlem gören endekslerin volatilitate yapılarının tespit edilmesi ve volatilitate modellerinin sınanması da özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, BİST bünyesindeki endekslerden volatilitate çalışmalarına en fazla konu olan endeks BİST-100 endeksidir (örneğin; Güriş ve Saçıldı, 2011; Demir ve Çene, 2012; Çukur vd., 2012; Kutlar ve Torun, 2013; Er ve Fidan, 2013; Demirhan, 2013; Karabacak vd., 2014; Gürsoy ve Balaban, 2014; Gökbulut ve Pekkaya, 2014; Eryılmaz, 2015). Bu çalışmaların genelinde, BİST-100 endeksi için en uygun volatilitate modeli olarak GARCH (1,1) modeli bulunmuştur. Çalışmaların önemli bir bölümünde kaldıraç etkisi tespit edilemediği görülmüştür.

BİST-100 endeksinden sonra en yoğun volatilitate çalışmalarının yapıldığı endeks olarak karşımıza BİST-30 endeksi çıkmaktadır (örneğin; Gürsakal, 2011; Mugaloğlu ve Erdağ, 2011; Kendirli ve Karadeniz, 2012; Gök ve Kalaycı, 2013; Gökbulut vd., 2009; Yöntem, 2014; Özen vd., 2015). BİST-100 ve BİST-30 endekslerinin dışında BİST pay endekslerinin volatilitelerini ele alan çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalardan bir kısmı (Karahanoğlu ve Ercan, 2015; Köseoğlu, 2010; Ekim ve Koy, 2016) XBANK endeksinin volatilitate yapısını belirlemeye çalışırken; bir kısmı (Mazıbaş, 2005; Duran ve Şahin, 2006; Tokat, 2010; Başçı, 2011; Özkan, 2013; Büberkökü, 2013; Yıldız, 2016) ise sektör endekslerinin volatilitate yapısını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Literatür taraması aşamasında müstakilen BİST-50 endeksinin volatilite yapısını ele alan bir çalışmaya rastlanmamak ile beraber sadece iki çalışmada (Akar, 2008; Şahin vd., 2015) BİST-50 endeksi diğer endekslerle birlikte çalışma kapsamında incelenmiştir. BİST-50 endeksinin de dahil olduğu toplam üç endeksin volatilite yapısını inceleyen Akar (2008), endekslerin volatilite yapılarını EGARCH yöntemiyle belirlemeye çalışmıştır. BİST-100 endeksinin 3908, BİST-30 endeksinin 2081 ve BİST-50 endeksinin 1298 günlük verisini kullanan yazarın elde ettiği volatilite ısrarcılığı hesaplamalarına göre incelenen üç endeks içerisinde en çok oynak endeks olarak BİST-50, en az oynak olarak ise BİST-100 belirlenmiştir. Şahin vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada ise BİST-100, BİST-30 ve BİST-50 endekslerinin volatilite yapıları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Toplam 1582 günlük verinin kullanıldığı her bir endeks için en uygun volatilite modelinin belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, tüm endeksler için en uygun volatilite modeli GARCH (1,1)'dir.

Mevcut çalışma, daha uzun ve güncel 2200 günlük veri kullanarak BİST-50 endeksinin volatilite modelini belirlemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, hem gün sayısı ve hem de yüzdelik dalgalanma şeklinde volatilite ısrarcılığının hesaplanması da çalışmanın kapsamı içindedir. Çalışmanın izleyen bölümünde veri seti ve ekonometrik yöntemle ilişkin bilgiler verildikten sonra üçüncü bölümde analiz ve bulgular adımına geçilmiştir.

2. Veri Seti ve Metodoloji

BİST-50 (XU050), Borsa İstanbul bünyesinde işlem gören ve işlem hacmi en yüksek olan ilk 50 şirketin işlem gördüğü endekstir. Endeks, 30 Kasım 2015 tarihine kadar gün ortası ve gün sonu olmak üzere iki kapanış değeri üzerinden hesaplanırken, 30 Kasım 2015 tarihinden sonra diğer BİST pay endekslerinde olduğu gibi sadece gün sonu kapanış değeri olarak hesaplanmaya devam etmektedir. Araştırma kapsamında, endeksin 31 Ağustos 2007-30 Haziran 2016 arası döneme ilişkin toplam 2200 günlük veri seti analizlere dahil edilmiştir. Doğal logaritması alınan BİST-50 endeksi getiri serisinin volatilite yapısının tespit edilmesi amacıyla ARCH-LM testi sonucuna göre, değişen varyans modellerinden ARCH ailesi ve türev modelleri çalışmada kullanılacaktır.

Geleneksel ekonometrik modellerde sabit varyanslılık, başka bir ifadeyle varyansın zaman içinde değişmediği ve zamandan bağımsız olduğu varsayımı 1982 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. Bu durum finansal zaman serilerinde hisse senedi fiyatlarının rassal bir yürüyüş gösterdiği ve getirilerin sıfır ortalama etrafında dağılıma sahip olduğunu da varsaymaktaydı. Volatilite tahmininde kullanılan MA (Hareketli Ortalama) ve EWMA (Üstel Ağırlıklandırılmış Hareketli Ortalama) modellerinin, hisse

senetlerinin fiyatlarında ortaya çıkan değişken standart sapmadan dolayı kullanılamaz hale gelmesi, değişken varyanslılığı temel alan modellerin geliştirilmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır (Alexander, 2008:131). Kutlar ve Torun (2013:2) ve Reider'a (2009) göre, değişen varyansı dikkate almayan geleneksel modellerin kullanımı nedeniyle olmayan sonuçların ortaya çıkması olasıdır. Bu nedenle, finansal varlıkların getiri ve fiyat değişkenliğini dikkate alan, zamanla değişen varyansın tahmin edilmesine olanak sağlayan otoregresif koşullu değişen varyans modeli olan ARCH (Autoregresif Conditional Heteroskedasticity) modeli geliştirilmiştir. Böylelikle geleneksel volatilité modellerinde volatilitenin ölçüsü olan varyansın zaman içinde değişmediğini varsayan homoskedastik modellerden heteroskedastik modellere geçiş sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında BİST-50 endeksinin volatilité yapısının tespit edilebilmesi amacıyla ARCH ve GARCH gibi simetrik modellerin yanısıra, serinin kaldıraç etkisine de sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla EGARCH, TGARCH ve PARCH asimetrik modeller de çalışma kapsamına alınmıştır. Bu modellerin her birinin teorik çerçevesi izleyen alt bölümde ele alınmıştır.

2.1. ARCH Modeli

Tam adı "Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity" olan ARCH modeli Türkçe'ye "Oto regresif Koşullu Değişen Varyans" olarak çevrilmiştir. "Oto regresif" kelimesi, volatilitenin daha önceki periyotlardaki dalgalanmalarını ifade etmekte iken, "Koşullu Değişen Varyans" ise varyansın değiştiğini belirtmektedir (Aksu, 2006: 9; Alexander, 2008:131-132).

ARCH bir tür ağırlıklandırılmış varyans, başka bir ifadeyle geçmiş tahmin hatalarının karelerinin ağırlıklı ortalamasıdır (Engle, 1982:987-988). Buna göre, ARCH modelleri zaman serisi yöntemlerindeki sabit varyans varsayımını bir kenara bırakarak, varyansın gecikmeli öngörü hatalarının karelerinin bir fonksiyonu olarak değişmesine izin verir (Gökçe, 2001:36; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2006:249; Altuntaş ve Çolak, 2015:212). Fakat Aboobacker (2015:457)'in de ifade ettiği üzere, koşullu varyansı yakalamak için daha fazla sayıda gecikme değerinin hesaplanması gerekmektedir.

Finansal zaman serilerinin volatilité modellenmesinde yaygınca kullanılan genel bir ARCH modeli şu şekilde formülize edilir:

$$y_t = u_t \quad (1)$$

$$u_t \sim N(0, h_t)$$

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i u_{t-i}^2 \quad (2)$$

1 ve 2 nolu denklemlerde ifade edilen değişkenler ile ARCH (q) modeli kurulur. Bu denklemlerden 1 numaralı olan ortalama modeli ifade ederken; 2 numaralı denklem ise varyans modeli olarak isimlendirilmektedir.

Koşullu varyansın h_t olarak ifade edildiği denklemde, q değişkeni ise ARCH sürecinin derecesini göstermektedir. α katsayıları, denklemde bilinmeyen parametrelerin vektörünü belirtmekte iken; u_{t-i}^2 ise geçmiş dönem öngörü hatalarına ilişkin bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre kurulacak olan bir ARCH (1) modeli aşağıdaki 3 nolu denklemdeki gibi olmalıdır:

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 \quad (3)$$

Değişen varyans sorununu ortadan kaldırmayı amaçlayan ARCH modellerinin bazı koşulları sağlaması gerekmektedir. Bu koşullardan ilki katsayıların negatif olmama durumudur. $\alpha_0 > 0$, $\alpha_1 \geq 0$ koşullarının sağlanmaması durumunda ise model anlamsız olmakta, değişen varyans etkisini giderememektedir (Alexander, 2008:136; Brooks, 2008:389-392). ARCH modellerinin sağlaması gereken ikinci koşul ise katsayılar toplamının 1'den küçük olmasıdır. Aksi durumda, serideki volatilitenin kalıcı nitelikte olduğundan volatilitenin tahmini yapılamamaktadır.

1982 yılında geliştirilen ARCH modelinin kullanımıyla beraber yüksek ARCH derecesine sahip olan modellerin koşullu varyansı daha iyi modellediği ortaya çıkmıştır (Gujarati, 2011: 245). Fazla sayıda gecikme değerinin modele dâhil edilmesi, parametre sayısının artmasını da beraberinde getirmektedir (Brooks, 2008:391). Parametre sayısının artmasıyla beraber bazen negatif katsayıyla karşılaşmak, modellerin anlamsız olmasına neden olmuştur. Bunun için yeni bir modelin arayışı içine girilmiş ve GARCH modeli geliştirilmiştir.

2.2. GARCH Modeli

Finansal zaman serilerindeki volatilitenin kümelenmelerini yakalamak amacıyla Robert Engle'in öğrencisi Tim Bollerslev tarafından 1986 yılında geliştirilen GARCH modeli, ARCH modeline bir alternatif olarak değil bu modelin eksikliklerini gidermek için literatüre kazandırılmıştır (Alexander, 2008:131-135; Lambert ve Laurent, 2002:11-12; Gujarati, 2011:238). Genelleştirilmiş ARCH olarak da ifade edilen bu modelin tam adı: "Generalized Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity" dir. Türkçe'ye "Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans" olarak çevrilen bu

model, ARCH modeline koşullu varyansın gecikmelerinin de eklenmesini içerir.

ARCH modelinde uzun dönemli gecikmelerin modele dâhil edilmesinden dolayı ortaya çıkan negatif katsayıların, modeli anlamsız kılması dolayısıyla geliştirilen genel bir GARCH(p,q) denklemi aşağıdaki 3 nolu denklemdeki gibidir:

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i u_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^p \beta_i h_{t-i} \quad (3)$$

3 nolu denklemde belirtilen bileşenlerden h_{t-i} katsayısı ARCH terimini, u_{t-i}^2 katsayısı ise modelin GARCH terimini ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, u_{t-i}^2 terimi, geçmiş dönem volatilitelerinden oluşmaktadır. Modelde kullanılan p terimi ARCH modelinin hareketli ortalama derecesini, q katsayısı ise GARCH modelinin derecesini göstermektedir. ARCH (q) sürecinde, koşullu varyans yalnızca geçmiş örnek varyansların bir fonksiyonu iken, GARCH (p,q) süreci, gecikmeli koşullu varyansların girişine de izin vermektedir (Brooks, 2008:394). Bu bilgilere göre GARCH(1,1) modelini gösteren bir denklem;

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 u_{t-1}^2 + \beta_1 h_{t-1} \quad (4)$$

şeklinde yazılabilmektedir.

ARCH modelinde olduğu üzere GARCH modelleri de bazı kriterleri karşılamalıdır. Bu kriterlerden ilki, katsayıların negatif olmama durumudur. $\alpha_i \geq 0$, $\beta_i \geq 0$, $p \geq 0$, $q > 0$ koşullarının sağlanmaması durumunda model anlamsız olmakta ve serideki değişen varyans sorunu giderilememektedir. GARCH modelinde tüm parametrelerin pozitif olması, durağanlık şartının sağlanabilmesi için de ARCH ve GARCH parametrelerinin toplamının 1'den küçük olması gerekmektedir. $\alpha_i + \beta_i < 1$ koşulunun sağlanmaması durumunda da model anlamsız olmakta ve volatiliteler tahmininde kullanılamamaktadır. Ayrıca toplamın 1'den büyük olması, bir dönemde ortaya çıkan şokun bir sonraki dönemde daha büyük bir volatiliteye yol açacağını gösterir. Toplamın 1'e eşit olması ise şokların volatiliteler üzerinde ısrarcılığının kalıcı (permanent) olduğunu gösterir ve bu model ile koşulsuz varyans belirlenemez (Bollerslev, 1986:307-308; Chou, 1988; Brooks, 2008:394; Griffiths vd., 2008: 243; Alexander, 2008:136).

2.3. PARCH Modeli

Ding, Granger ve Engle (1993) tarafından geliştirilen PARCH modeli, simetrik GARCH modellerinin göz ardı ettiği kaldıraç etkisini dikkate almaktadır. Tam adı, “Power Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity” olan bu model Türkçe’ye “Üslü Otoregresif Koşullu Değişen Varyans” olarak çevrilmiş ve kısaca Üslü ARCH olarak isimlendirilmektedir. Teletar ve Binay’a (2002:115) göre, ARCH sınıfı modellerinin devamı niteliğinde geliştirilen bu modelde, zaman serisi verilerinin mutlak değeri veya karesinin alınması yerine, verilerin dönüşümünün kaçınıcı kuvveti ile olduğu analiz edilmektedir.

Genel bir PARCH modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Brooks vd., 2000:3-4):

$$\sigma_t^d = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i (|\varepsilon_{t-i}| + \gamma_i \varepsilon_{t-i})^d + \sum_{i=1}^p \beta_i \sigma_{t-i}^d \quad (5)$$

5 numaralı denklemde, α_i ve β_i katsayıları GARCH parametresini ifade etmekte iken, γ_i kaldıraç etkisine ait parametreyi ve son olarak d katsayısı ise kuvvet parametresini göstermektedir.

PARCH modelinde, 5 numaralı denklemde de görüleceği üzere, standart sapmanın kuvvet parametresi olan ve kaldıraç etkisini gösteren γ katsayısı hesaplanmaktadır. Brooks vd. (2000: 4), Telatar ve Binay (2002:117)ve Songül’ün (2010:19) ifade ettiği üzere, σ parametresinin modele dahil edilmesiyle asimetrinin yakalanması amaçlanmakta ve σ parametresinin istatistiki olarak anlamlı çıkması ile de süreçteki asimetri yakalanmaktadır.

2.4. TGARCH Modeli

Simetrik model sınıfında yer alan GARCH modeli, geçmiş dönem şoklarının volatilite üzerindeki etkisini tespit etme noktasında ne kadar başarılı ise de pozitif ve negatif şoklar üzerinde bir farklılaşmayı dikkate almamaktadır (Engle, 2001:165; Posedel, 2005:248; Alexander, 2008:133). Dolayısıyla GARCH modeli, hata varyansında yer alan asimetri etkisini ortaya çıkarmada yetersiz kalmaktadır.

Pozitif şoklarla negatif şokların etkisinin simetrik olmadığını dikkate alan Eşik GARCH (TGARCH) modeli, asimetri tespitinde yaygınca kullanılan modellerin başında gelmektedir. Uzun ismi “Threshold Generalized Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity” olan TGARCH modeli, GARCH modeline kaldıraç değişkeni (γ) ilave edilerek elde edilmektedir. Brooks’un (2008:405) belirttiği üzere, TGARCH modeli, GARCH modelinden elde edilen sonuçlara ek olarak hata varyansındaki

asimetriyi ihtimalini de hesaplamaktadır. Genel bir TGARCH modeli ise 6 nolu denklemde gösterilmiştir:

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i u_{t-i}^2 + \gamma_i u_{t-i}^2 d_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i h_{t-i} \quad (6)$$

Bu denklemde yer alan α katsayısı ARCH etkisinin, β katsayısı GARCH etkisinin ve γ katsayısı ise kaldıraç etkisini ve asimetriyi göstermektedir. d_{t-1} kukla değişkeni ise modelde şu şekilde yer almaktadır:

$$d_{t-1} = \begin{cases} 1, & u_{t-1} < 0, \quad \text{olumsuz} \\ 0, & u_{t-1} \geq 0, \quad \text{olumlu} \end{cases} \quad (7)$$

TGARCH modelinde olumlu haberler α_i katsayısı ile ifade edilirken; olumsuz haberlerin etkisi $\alpha + \gamma$ ile gösterilmektedir. Ayrıca $\gamma \neq 0$ ve $\gamma > 0$ durumlarında incelenen seride asimetric bilgi olduğu ve kaldıraç etkisine sahip olduğu varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle, $\gamma > 0$ olması durumunda seride kaldıraç etkisi vardır ve asimetric özellik taşımaktadır. Bu asimetric etkinin olumlu haberlerden mi yoksa olumsuz haberlerden kaynaklandığını bulmak için ise u_{t-1} teriminin katsayısına bakılacaktır. Eğer katsayı negatif ise olumsuz haberler olumlu haberlere göre volatiliteyi daha fazla arttırmakta, eğer u_{t-1} teriminin katsayısı pozitif ise bu durumda, olumlu haberler olumsuz haberlere göre volatiliteyi daha fazla oranda arttırmaktadır. $\gamma < 0$ olması durumunda ise seride kaldıraç etkisinin olmadığı ortaya çıkacaktır (Mapa, 2004:3-5). Son olarak $\gamma = 0$ durumu ortaya çıkarsa, bu durumda TGARCH modelinin katsayı sonuçları GARCH modelinin katsayı sonuçlarına eşit olacaktır. ARCH/GARCH modellerinin temel koşulları olan katsayıların negatif olmama durumundan dolayı $\alpha_0 > 0$, $\alpha_i > 0$, $\beta \geq 0$ ve $\alpha_i + \gamma_i \geq 0$ koşullarının sağlanması da gerekmektedir (Brooks, 2008:406).

2.5. EGARCH Modeli

Simetrik GARCH modellerinin en önemli eksikliklerinden biri tüm şokların volatilite üzerinde aynı etkiye sahip olduğunu varsaymasıdır. Ancak literatürde yapılan çalışmalar ve kaldıraç etkisini ortaya çıkaran çalışmaların (Black, 1976; Nelson, 1990; Christie 1982; Schwert, 1989) varlığı, asimetric modellerin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

ARCH/GARCH modellerinde karşılaşılan negatif parametre sorununun TGARCH modeli için de geçerli olması çoğu zaman modellerin anlamsız olmasına neden olmaktadır. Bu noktada kaldıraç etkisini ele alan TGARCH modelinin de anlamsız sonuçlar vermesi EGARCH modelinin kullanımını yaygınlaştırmıştır.

Logaritmik GARCH olarak da bilinen EGARCH modeli Nelson (1991) tarafından, değişen varyans sorunu tespit edilen serilerdeki kaldıraç etkisini tespit etmek üzere geliştirilmiştir. Tam ismi “Exponential Generalized Auto Regressive Conditional Heteroskedasticity” olan EGARCH modeli, logaritmik değerleri kullanmasından dolayı katsayıların negatif olmasına da izin veren bir modeldir. Brooks (2008:406) ve Alexander’a (2008:151) göre, koşullu varyans parametrelerinde negatif olmama kısıtının bulunmaması avantajının yanında, üs alma nedeniyle koşullu varyansın pozitif ve negatif şoklara asimetrik bir şekilde tepki vermesine de imkân tanınması, modelin bir diğer avantajıdır.

Genel bir EGARCH modeli ise şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$\log(h_t) = \alpha_0 + \sum_{j=1}^q \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^p \alpha_i \left| \frac{u_{t-i}}{\sqrt{h_{t-i}}} \right| + \sum_{k=1}^r \gamma_k \frac{u_{t-k}}{\sqrt{h_{t-k}}} \quad (8)$$

8 nolu denklemde γ_k katsayısı serinin hem kaldıraç etkisini hem de asimetrisini göstermektedir. Eğer $\gamma_k < 0$ eşitsizliği ortaya çıkarsa, bu seride bir kaldıraç etkisinin varlığı mevcuttur. Bu durum ise olumsuz haberlerin volatilitiyi daha fazla arttırdığını söylemektedir.

EGARCH modelinde tüm parametreler logaritmik değer olarak ifade edildiğinden, ARCH/GARCH ve TGARCH modelinde olduğu gibi $\alpha_i > 0$ ve $\beta \geq 0$ koşulunun sağlanması gerekmemektedir (Alexander, 2008:133). $\gamma \neq 0$ durumunda seride asimetri etkisinin varlığı, $\gamma < 0$ durumunda ise kaldıraç etkisinin varlığı ortaya çıkmaktadır ve olumsuz haberler volatilitiyi olumlu haberlere nazaran daha fazla oranda arttırmaktadır.

3. Analiz ve Ampirik Sonuçlar

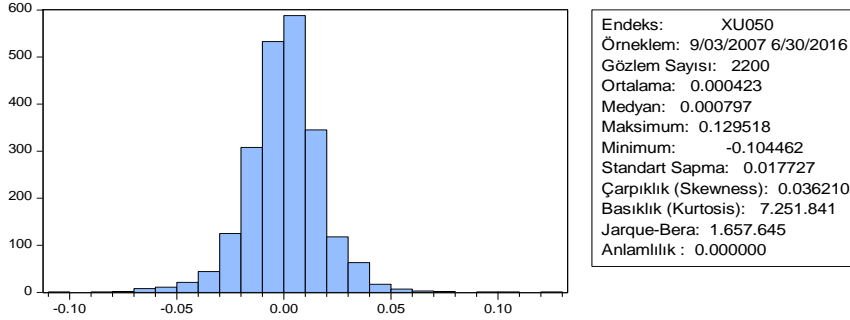
Çalışmanın bu bölümünde BİST-50 endeksinin ilk önce birim kök testleri yapılmış olup, takiben serinin tanımlayıcı istatistiklerine ve ARMA/ARIMA yapısının tespitine yer verilmiştir. ARCH-LM testinin uygulanmasından sonra çalışma kapsamındaki ARCH ve GARCH modelleri sınanmıştır.

Tablo 1. XU050 Endeksi ADF ve PP Birim Kök Testi

<i>Teknik</i>	<i>Fark</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Kritik Değer</i>	<i>t-istatistiği</i>	<i>Anlamlılık</i>	<i>Karar</i>
ADF	Düzey	% 1	-3.433143	-11.90043	0.000	I(0)
		% 5	-2.862660			
		% 10	-2.567412			
PP	Düzey	% 1	-3.433127	-45.60683	0.001	I(0)
		% 5	-2.862653			
		% 10	-2.567408			

Tablo 1’de yer aldığı üzere gerek ADF gerekse PP tekniğine göre yapılan birim kök sınamaları sonucunda XU050 endeksinin her iki tekniğe göre de düzeyde durağan olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç serinin birim köke sahip olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla XU050 endeksine ilişkin birim kök testi sonucuna göre karar **I(0)**’dır. Bu sonuç endeksin ARMA/ARIMA yapısına ilişkin kararı etkilediğinden önemlidir. Seride durağanlık düzeyde sağlandığından, seriye ilişkin ARMA yapısı tespit edilecektir.

Şekil 2. XU050 Endeksi Tanımlayıcı İstatistikleri

Şekil 2’ye bakıldığında ilgili dönem için (2007-2016) endekse ilişkin pozitif getiri tespit edilmiştir. Bu dönemde endeksin ortalama getirisi 0.000423; maksimum getiri %12.95; minimum getiri -%10.44 olarak hesaplanmıştır. Standart sapması %1.77 olan serinin çarpıklık katsayısı (skewness) 0.036210’dur. Çarpıklık katsayısı pozitif olduğu için serinin sağa çarpık ve sol kuyruğunun uzun olduğu görülmektedir. Bir diğer tanımlayıcı istatistik değeri olan basıklık (kurtosis) katsayısına bakıldığında ise elde edilen 7.251 rakamı 3’ten büyük olduğu için serinin yatay bir seyir izlemediği, dik ve sivri olduğu ortaya çıkmaktadır. Son olarak XU050 endeksi getirilerinin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin yapılan Jarque-Bera testi sonuçlarına bakıldığında serinin normal dağılım göstermediği tespit

edilmiştir. Elde edilen test istatistiği değeri (7251), χ^2 tablo değeri olan 5.99'dan yüksek olduğu için seri normal dağılmamaktadır.

XU050 serisine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ele alındıktan sonra serinin ARMA/ARIMA yapısının belirlenmesi aşamasına gelinmiştir. Seriyeye ilişkin daha önce yapılan birim kök testi sonuçlarına göre XU050 serisi $I(0)$ olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç seriyeye ilişkin uygun bir ARMA modeli seçilmesini gerektirmektedir. XU050 serisinin ARMA yapısını belirlemek için Schwarz Bayesyen Bilgi Kriteri (BIC) baz alınarak en uygun model belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla p ve q için 10. gecikmeye kadar kombinasyonlar oluşturulmuştur.

Tablo 2. XU050 Endeksinin Schwarz Bayesyen Bilgi Kriterine Göre ARMA (p/q) Seçimi

Model p/q	0	1	2	3	4	5
0	-5.220	-5.217	-5.214	-5.210	-5.207	-5.204
1	-5.217	-5.214	-5.210	-5.207	-5.203	-5.200
2	-5.214	-5.210	-5.214	-5.210	-5.200	-5.204
3	-5.210	-5.207	-5.210	-5.207	-5.204	-5.201
4	-5.207	-5.203	-5.208	-5.204	-5.205	-5.199
5	-5.203	-5.200	-5.204	-5.201	-5.199	-5.198

BIC baz alınarak yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen kombinasyonlardan p ve q değerleri için 5. gecikmeye kadar elde edilen sonuçlar Tablo 2'de yer almaktadır. Tablo 2'den görüleceği üzere XU050 endeksi için en düşük BIC katsayısına sahip olan model olarak ARMA (0,0) modeli tespit edilmiştir. ARMA (0,0) modelinin sahip olduğu **-5.220** katsayı diğer modellere kıyasla daha düşük olduğundan analiz için en uygun model olarak seçilmiştir. Elde edilen bu sonuç ayrıca diğer modeller (AIC) ile de sınanmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir.

XU050 serisinin şimdiye kadar yapılan analizler sonucunda durağan olduğu, normal dağılmadığı, sivri ve dik, sağa çarpık ve sol kuyruğunun uzun olduğu ayrıca ARMA (0,0) yapısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Endekse ilişkin bundan sonra yapılacak analiz değişen varyans sorunu taşıyıp taşımadığıdır. Bu durumun tespiti için endekse ilişkin ARCH-LM testi yapılmıştır. XU050 endeksinin değişen varyans sorunu taşıyıp taşımadığını test etmek için yapılan ARCH-LM analizine ilişkin sonuçlara Tablo 3'te yer verilmiştir. 1, 5, 10, 20 ve 30. gecikme değerlerinin hesaplandığı analiz sonucunda elde edilen bulgular serinin değişen varyansa sahip olduğunu göstermektedir. Endekse ilişkin hesaplanan tüm gözlenen R^2 değerleri χ^2 tablo değerinden yüksektir. ARCH-LM testi sonucunda ortaya çıkan bu durum, ayrıca yapılan bir başka değişen varyans testlerinden biri olan White testi tarafından da doğrulanmıştır.

Tablo 3. XU050 Endeksi ARMA(0,0) ARCH-LM Test Sonuçları

	χ^2 Tablo Değeri	Gözlenen R ²	R ² Anlamlılık	F İstatistiği	F İstatistiği Anlamlılık
1 Gecikme	3.8414	22.26985	0.0000	22.47723	0.0000
5 Gecikme	11.0705	153.1774	0.0000	32.84374	0.0000
10 Gecikme	18.3070	207.0352	0.0000	22.75026	0.0000
20 Gecikme	31.4104	288.3874	0.0000	16.45761	0.0000
30 Gecikme	43.7729	313.8500	0.0000	12.05587	0.0000

ARCH-LM testi sonucunda XU050 endeksinde tespit edilen değişen varyans sorunu, veri seti farklı olsa da literatürde bu endekse ilişkin yapılan çalışmalar (Akar, 2008; Şahin vd., 2015) ile uyumludur. Böylelikle değişen varyans sorunu tespit edilen XU050 serisine ilişkin bu sorunun giderilmesi ve volatilité hesaplamalarının yapılması için ARCH/GARCH türevi modellerin kullanımı gerekli kılmaktadır.

XU050 serisi için ARCH-LM testi sonucunda tespit edilen değişen varyans sorununun çözümü için çalışmada toplam 5 farklı model kullanılmıştır. Bu modellerden üçü asimetriyi ölçerken geri kalan modeller simetrik ARCH türevi modellerdir. Buna göre TGARCH (p,q), EGARCH (p,q) ve PARCH (p,q) kaldıraç etkisini dikkate alan asimetrik modeller olarak analiz kapsamına alınmış iken; ARCH (p) ve GARCH (p,q) modelleri ise kaldıraç etkisi olmadığını varsayan simetrik modeller olarak analizlere dâhil edilmiştir. Çalışmada p ve q gecikme değerleri, 3. gecikmeye kadar alınmıştır.

Tablo 4. BİST-50 Endeksi ARMA(0,0) Volatilité Tahmin Modelleri Sonuçları

Modeller	Katsayılar							
	α_0	α_1	α_2	α_3	β_1	β_2	β_3	γ_1
ARCH (p=1)	0.000272	0.135264	-	-	-	-	-	-
ARCH (p=2)	0.000202	0.118247	0.254102	-	-	-	-	-
ARCH (p=3)	0.000165	0.069975	0.198698	0.219763	-	-	-	-
GARCH (p=1, q=1)	1.06E-05	0.089453	-	-	0.876581	-	-	-
GARCH (p=1, q=2)	9.31E-06	0.074658	-	-	1.113219	-0.21768	-	-
GARCH (p=1, q=3)	7.94E-06	0.069179	-	-	1.692923	-1.37511	0.587537	-
GARCH (p=2, q=1)	1.31E-05	0.062471	0.039699	-	0.855807	-	-	-

Ender BAYKUT / Borsa İstanbul Pay Endekslerinin Volatilite Yapısı: BİST-50 Örneği
(2007-2016 Yılları)

GARCH (p=2, q=2)	1.27E-05	0.062416	0.036564	-	0.892525	-0.03226	-	-
GARCH (p=2, q=3)	1.47E-05	0.038175	0.076057	-	1.337539	-1.18823	0.688493	-
GARCH (p=3, q=1)	1.37E-05	0.062776	0.033306	0.010133	0.849917	-	-	-
GARCH (p=3, q=2)	2.03E-05	0.062913	0.049597	0.046342	0.402652	0.373850	-	-
GARCH (p=3, q=3)	1.88E-05	0.044436	0.056832	0.039720	1.257994	-1.16406	0.703733	-
TGARCH (p=1, q=1)	1.33E-05	0.033738	-	-	0.862050	-	-	0.118831
TGARCH (p=1, q=2)	1.24E-05	0.032094	-	-	0.979523	-0.10679	-	0.107187
TGARCH (p=1, q=3)	1.03E-05	0.028647	-	-	1.618858	-1.28831	0.560901	0.089856
TGARCH (p=2, q=1)	1.59E-05	-0.01869	0.061815	-	0.837100	-	-	0.134079
TGARCH (p=2, q=2)	2.06E-05	-0.01883	0.075226	-	0.262912	0.517664	-	0.187542
TGARCH (p=2, q=3)	1.93E-05	-0.01897	0.073373	-	0.308827	0.599713	-0.11313	0.171242
TGARCH (p=3, q=1)	1.61E-05	-0.01903	0.055839	0.008490	0.833713	-	-	0.134730
TGARCH (p=3, q=2)	2.09E-05	-0.02064	0.057754	0.030261	0.322196	0.451089	-	0.178887
TGARCH (p=3, q=3)	2.14E-05	-0.02046	0.054943	0.037650	0.321151	0.389718	0.054697	0.181606
EGARCH (p=1, q=1)	-0.49943	0.175506	-	-	0.955856	-	-	-0.08446
EGARCH (p=1, q=2)	-0.48222	0.168297	-	-	1.014251	-0.05698	-	-0.07999
EGARCH (p=1, q=3)	-0.36177	0.137934	-	-	1.681406	-1.30471	0.592339	-0.06022
EGARCH (p=2, q=1)	-0.58999	0.075856	0.118360	-	0.946607	-	-	-0.09239
EGARCH (p=2, q=2)	-0.72893	0.088355	0.158001	-	0.622471	0.312213	-	-0.12142
EGARCH (p=2, q=3)	-0.50981	0.012126	0.184236	-	1.353513	-1.08640	0.689491	-0.08674
EGARCH (p=3, q=1)	-0.60212	0.077657	0.097013	0.023493	0.945498	-	-	-0.09271
EGARCH (p=3, q=2)	-0.84944	0.067447	0.133746	0.088230	0.462707	0.461383	-	-0.13465
EGARCH (p=3, q=3)	-0.92152	0.055613	0.108413	0.179519	0.581302	-0.12742	0.466566	-0.14483
PARCH (p=1, q=1)	0.000786	0.092035	-	-	0.881415	-	-	0.533594
PARCH (p=1, q=2)	0.000744	0.086015	-	-	0.982224	-0.09357	-	0.522985
PARCH (p=1, q=3)	0.000578	0.072394	-	-	1.634317	-1.32236	0.597102	0.509405
PARCH (p=2, q=1)	0.000959	0.054488	0.056463	-	0.856362	-	-	0.999996
PARCH (p=2, q=2)	0.001092	0.064846	0.066277	-	0.608801	0.223800	-	0.999995

PARCH (p=2, q=3)	0.001070	0.063688	0.065439	-	0.674172	0.111908	0.049430	0.999989
PARCH (p=3, q=1)	0.000995	0.055135	0.041317	0.020107	0.849869	-	-	0.999896
PARCH (p=3, q=2)	0.001173	0.066908	0.047796	0.032375	0.537139	0.278376	-	0.999990
PARCH (p=3, q=3)	0.001266	0.072101	0.039717	0.061654	0.522898	0.024287	0.242431	0.999996

Tablo 4'te de yer aldığı üzere analiz kapsamına alınan 5 finansal ekonometrik yöntem ile toplam 39 farklı modeli sınanmıştır. Bu 39 farklı modele ilişkin katsayılar hesaplanmış ve bu katsayıların ARCH/GARCH modeline ait kısıtları geçip geçmedikleri teker teker incelenmiş ve XU050 endeksine ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 4'te raporlanan negatif katsayıya sahip olan modeller (GARCH(1,2), GARCH(1,3), GARCH (2,2), GARCH (2,3), GARCH (3,3), TGARCH (1,2), TGARCH (1,3), TGARCH (2,1), TGARCH (2,2), TGARCH (2,3), TGARCH (3,1), TGARCH (3,2), TGARCH (3,3), PARCH (1,2) ve PARCH (1,3)) sahip oldukları negatif katsayı dolayısıyla analiz dışına çıkarılmıştır. Böylelikle analiz kapsamında incelemeye konu olan 39 modelden 15'i negatif katsayıya sahip olmama kısıtından dolayı elenmiştir. Model katsayılarının negatif olmama koşulundan başka ARCH/GARCH modellerinin sağlaması gereken ikinci koşul katsayı toplamlarının birden büyük olmamasıdır. Bu kısıt ele alındığında ise TGARCH (1,1) modelinin katsayılar toplamı birden büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç TGARCH modellerinin hiçbirinin XU050 endeksinin volatilité tahmininde kullanılamayacağını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla XU050 endeksi volatilitésinin ölçümünde kullanılacak model sayısı 23'e inmiştir.

XU050 endeksinin volatilité ölçümünde kullanılacak olan 23 modelin değişen varyans sorununu giderip gidermediğini belirlemek amacıyla tekraren ARCH-LM testi uygulanmıştır. Eğer uygun model olarak tespit edilen modeller değişen varyans sorunun gidermezse bu durumda XU050 endeksine ilişkin volatilité tahmininde ARCH/GARCH türevi modellerin yetersiz kaldığı ortaya çıkacaktır. XU050 endeksinde değişen varyans sorununun giderilmesinin yanında artıkların da otokorelasyon sorununa sahip olmaması da beklenen sonuçtur. Bunun için ARCH-LM testi ile birlikte serinin Q istatistiği ile Q² İstatistiği anlamlılık düzeyleri de hesaplanmıştır. Elde edilen sonuç %5 anlamlılık düzeyinden büyük ise serinin artıklarında otokorelasyon sorunu olup bu durumda modelin geçersiz olduğu ortaya çıkacaktır. Q ve Q² istatistikleri anlamlılık düzeyleri %5'ten düşük olduğunda ise modelin otokorelasyon sorununu ortadan kaldırdığı ve uygun model olduğu sonucu elde edilecektir. Ayrıca modelin endeks volatilitésini için uygun modellerden biri olması için ayrıca gözlenen $R^2 < \chi^2$ tablo değeri koşulunu da sağlaması gerekmektedir. Bu amaca göre yapılan hesaplamalar neticesinde ARCH (1),

ARCH (2) ve ARCH (3) modellerinin hiçbirisi XU050 serisine ilişkin değişen varyans sorununu giderememektedir. Bu modellerin sadece 1. gecikme değerleri serinin değişen varyans sorununu gidermekte, diğer gecikme değerlerinde (5, 10, 20 ve 30.) sorun devam etmektedir. Bu gecikme değerlerinde ayrıca seriye ilişkin otokorelasyon sorunu da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla XU050 endeksine ilişkin volatilite ölçümünde ARCH modelleri yetersiz kalmaktadır. Bu durumdan dolayı, ARCH (1), ARCH (2) ve ARCH (3) modelleri analiz kapsamı dışına çıkarılmıştır. Böylelikle ilgili endeksin volatilite ölçümünde kullanılacak uygun model sayısı 20'ye inmiştir.

XU050 endeksinin volatilite ölçümünde kullanılmak üzere tespit edilen 20 modelden en uygun modeli seçmek üzere model karşılaştırma aşamasına geçilmiştir. Model karşılaştırma kriterleri olarak TIC, RMSE ve MAE katsayıları kullanılmıştır. Bu modellerden RMSE ve MAE katsayıları birçok model için aynı katsayıları hesapladığından temel kriter olarak Theil (TIC) katsayısı belirlenmiştir. Bu katsayılara ilişkin hesaplamalar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. XU050 Endeksi için En Uygun Volatilite Modeli Karşılaştırmaları

Modeller	Theil Eşitsizlik Katsayısı	Kök Ortalama Kare Hata (RMSE)	Ortalama Mutlak Hata (MAE)
GARCH (1,1)	0.940737	0.017737	0.012821
GARCH (2,1)	0.940687	0.017737	0.012821
GARCH (3,1)	0.940823	0.017737	0.012821
GARCH (3,2)	0.941150	0.017736	0.012821
EGARCH (1,1)	0.953665	0.017728	0.012817
EGARCH (1,2)	0.953778	0.017728	0.012817
EGARCH (1,3)	0.953763	0.017728	0.012817
EGARCH (2,1)	-	-	-
EGARCH (2,2)	0.953883	0.017728	0.012817
EGARCH (2,3)	-	-	-
EGARCH (3,1)	0.956041	0.017727	0.012817
EGARCH (3,2)	0.954631	0.017728	0.012817
EGARCH (3,3)	0.953565	0.017728	0.012817

PARCH (1,1)	0.953768	0.017728	0.012817
PARCH (2,1)	0.953748	0.017728	0.012817
PARCH (2,2)	0.952472	0.017729	0.012818
PARCH (2,3)	0.952550	0.017729	0.012818
PARCH (3,1)	0.953896	0.017728	0.012817
PARCH (3,2)	0.952837	0.017729	0.012817
PARCH (3,3)	0.951084	0.017730	0.012818

EGARCH (2,1) ve EGARCH (2,3) modelleri, Tablo 5'ten de görüleceği üzere model karşılaştırmaları esnasında hem TIC, hem RMSE hem de MAE katsayıları için uygun modeller olmadığından elenmiştir. Böylelikle geriye 18 model kalmış ve bu 18 modelden en düşük TIC katsayısına sahip olan **GARCH (2,1)** modeli XU050 endeksi için en uygun model olarak tespit edilmiştir. Bu model iki ARCH bir GARCH etkisi taşımaktadır. Modele ilişkin katsayılar

$$\begin{array}{ccc} \alpha_1 & \alpha_2 & \beta_1 \\ \downarrow & \downarrow & \downarrow \\ 0.062471 & 0.039699 & 0.855807 \end{array}$$

olarak tespit edilmiştir. Katsayılara ilişkin yapılan değerlendirmede ARCH/GARCH modellerinin sahip olması gereken iki özelliği de taşıdığı görülmektedir. Katsayıların negatif olmaması ve katsayılar toplamının birden büyük olmaması koşulları modelde geçerlidir. Fakat katsayılar toplamının (**0.957977**) bire yakın olması, volatilitenin ısrarcılığının veya volatilitenin yarılanma süresinin yüksek olacağına ilişkin ipucu vermektedir. Ayrıca modelin katsayıları daha detaylı incelendiğinde geçmiş dönem şoklarını gösteren α_1, α_2 katsayıları toplamı ($\alpha_1 + \alpha_2$) **0.10217** olarak hesaplanmıştır. Bu durum XU050 endeksi volatilitesine etki eden şokların %10.217'sinin geçmiş dönem şoklarından kaynaklandığını göstermektedir. Buna karşılık mevcut dönemden hemen bir önceki dönemin şokları, endeks volatilitesi üzerine daha yoğun bir etki yapmaktadır. Bu etkiyi gösteren β_1 katsayısına bakıldığında elde edilen değer **%85.5807** olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla XU050 endeksinin volatilitesi yoğunlukla bir önceki dönem şoklarından etkilenmektedir.

XU050 endeksine ilişkin ortaya çıkan şokların kaynağı incelendikten sonra sıradaki aşama, endekse ilişkin volatilitenin ısrarcılığının gün bazında

ortaya çıkarılmasıdır. Half-life ölçüsü olarak da ifade edilen bu kavrama ilişkin hesaplamalar şu şekildedir:

$$\frac{\ln(0.5)}{\ln(\alpha_1 + \alpha_2 + \beta_1)}$$

$$\frac{\ln(0.5)}{\ln(0.062471 + 0.039699 + 0.855807)}$$

$$\downarrow$$
$$\frac{\ln(0.5)}{\ln(0.957977)}$$

$$\downarrow$$
$$\frac{-0.6931}{-0.0429} = 16.14 \text{ gün}$$

Hesaplamalar sonucunda da elde edildiği üzere XU050 endeksine gelen bir şokun etkisi 16.14 gün sürmektedir. Elde edilen bu değer endeksin şoku üzerinden atma etki ve tepkisini de göstermektedir. XU050 endeksinin günlük volatilitenin hesaplanması da şu şekilde yapılmıştır:

$$\sqrt{\frac{\alpha_0}{1 - \alpha_1 - \alpha_2 - \beta_1}}$$

$$\downarrow$$
$$\sqrt{\frac{\alpha_0}{1 - 0.062471 - 0.039699 - 0.855807}}$$

$$\downarrow$$
$$\sqrt{\frac{0.0000131}{1 - 0.957977}}$$

$$\downarrow$$
$$\sqrt{0.000031173} = 0.017655 = \%1.7655$$

Bu sonucu göre XU050 endeksinin günlük volatilitesi %1.7655 olarak tespit edilmiştir.

Sonuç

Çalışma, Borsa İstanbul endeksleri arasında yoğun işlem hacmine sahip olan, ancak literatür araştırmasında hakkında sadece iki çalışma olduğu saptanan BIST-50 endeksinin uygun volatilité modelini ve volatilité ısrarcılığını ortaya koymayı hedeflemiştir.

XU050 endeksi genel olarak değerlendirildiğinde, incelemeye konu olan 2007-2016 dönemi arasında pozitif ortalama getiriye sahip, birim kökü olmayan durağan bir seridir. Bu seri normal dağılım göstermemekte, sağa çarpık, sol kuyruğu uzun olan dik ve sivri bir yapıdadır. ARMA (0,0) yapısına sahip olan bu serinin, yapılan ARCH-LM testi sonucunda değişen varyans sorununa sahip olduğu tespit edildikten sonra ARCH/GARCH türevi modeller ile volatilité tahminlemesi yapılmıştır. İki simetrik (ARCH ve GARCH) ile üç asimetrik (TGARCH, EGARCH ve PARCH) modelin kullanıldığı çalışmada, en uygun volatilité modelinin tespit edilmesi için toplam 39 sına yapılmıştır. Bu sınamalar esnasında çeşitli modeller ARCH/GARCH modellerinin sahip olması gereken koşulları sağlamadığı için bir kısmı değişen varyans sorununu gideremediği için bir kısmı da model karşılaştırması adımı için uygun olmadığından analiz kapsamı dışına çıkarılmıştır. Model karşılaştırmaları sonucunda TIC katsayısı kriterine göre GARCH (2,1) modeli XU050 endeksi için en uygun volatilité modeli olarak belirlenmiştir. Bu sonuç literatür ile ancak GARCH modelinin tespiti noktasında uyumluluk içindedir. Literatür taraması aşamasında da belirtildiği üzere XU050 endeksinin volatilitésini ölçen yalnızca iki çalışmaya (Şahin vd., 2015; Akar, 2008) rastlanmıştır. Bu çalışmalarda tespit edilen modeller EAR-GARCH (Akar, 2008) ve GARCH (1,1) (Şahin vd., 2015) şeklindedir. Mevcut çalışmada ise XU050 endeksinin volatilité ölçümü için en uygun model olarak GARCH (2,1) modeli belirlenmiştir. Ortaya çıkan farklılığın nedeni olarak mevcut çalışmasının gerek veri seti gerekse de gecikme uzunlukları olarak diğer çalışmalardan daha kapsamlı olması söylenebilir.

GARCH (2,1) modeli katsayıları kullanılarak yapılan volatilité hesaplamaları sonucunda endeksin volatilité ısrarcılığı 16.14 gün; günlük volatilitésini ise %1.7655 olarak hesaplanmıştır. Volatilité ısrarcılığı volatilitenin ortaya koyduğu riski somut bir şekilde değerlendirilmesi açısından yatırımcılara kararlarında yardımcı olabilecek içeriğe sahiptir. Yatırımcılar, negatif şokların etkisinden kaçınmak için volatilité ısrarcılığı düşük olan yatırımları değerlendirebilecektir.

Borsa İstanbul endekslerinin volatilité yapısı üzerine yapılan çalışmalar volatilité modelini ortaya koymak üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Hem gün ve hem de gündelik oynaklık şeklinde ifadelendirilebilen volatilité ısrarcılığı bu çalışmaların ihmal edilmiş boyutudur. İlerideki çalışmalarda

volatilite ısrarcılığının ön plana alınmasıyla bu konuda karşılaştırmayı mümkün kılacak zengin veri havuzu oluşturulabilir.

Kaynakça

Abounoori, E., Elmi, Z., ve Nademic, Y. 2016. Forecasting Tehran Stock Exchange Volatility; Markov Switching GARCH Approach. *Physica A*, 445, 264–282.

Akar, C. 2008. Hisse Senedi Getirilerinde Volatilite ve Otokorelasyon İlişkisi: EAR-GARCH Modeli, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (23), 134-142.

Aksu, T. 2006. *Gecelik Faiz Oranlarının Volatilitésinin Modellenmesinde Asimetrik GARCH Modelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alexander, C. 2008. *Practical Financial Econometrics*. New York, NY: John Wiley and Sons.

Asarkaya, A. 2010. Forecasting Volatility of Istanbul Stock Exchange. *International Conference Globalization and Higher Education in Economics and Business Administration (GEBA)*.

Başçı, E. Ş. 2011. İMKB Mali ve Sınai Endekslerinin 2002-2010 Dönemi için Günlük Oynaklığının Karşılaştırmalı Analizi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2011, 87-199.

Black, F. 1976. Studies of Stock Market Volatility Changes, *Proceedings of the American Statistical Association, Business and Economic Statistics Section*, 177–181.

Bollerslev, T. 1986. Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity, *Journal of Econometrics*, Vol. 31, 307-327.

Brooks, C. 2008. *Introductory Econometrics for Finance*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brooks, R. D., Robert W. F., Michael D. McKenzie and Heather M. 2000. A Multi-Country Study of Power ARCH Models and National Stock Market Returns, *Journal of International Money and Finance*, 19 (3), 377-397.

Büberkökü, Ö. 2013. GARCH Modellerinin Performanslarının Değerlendirilmesinde Riske Maruz Değer Yöntemi: İMKB-100, Mali, Sınai ve Hizmetler Endeksleri Üzerine Bir Uygulama, *İktisat İşletme ve Finans*, 28 (330), 81-104.

Chou, R. Y. 1988. Volatility Persistence and Stock Valuations: Some Empirical Evidence Using GARCH. *Journal of Applied Economics*, 3, 279-294. <http://dx.doi.org/10.1002/jae.3950030404>

Christie, A. A. 1982. The Stochastic Behavior of Common Stock Variances-Value, Leverage and Interest Rate Effects. *Journal of Financial Economics*, 10(4), 407–432. [http://dx.doi.org/10.1016/0304-405X\(82\)90018-6](http://dx.doi.org/10.1016/0304-405X(82)90018-6)

Çukur, S., Gümrah, Ü. ve Gümrah, M. Ü. 2012. İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Hisse Senedi Getirileri ve İşlem Hacmi İlişkisi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 20-35.

Demir, İ. ve Çene, E. 2012. İMKB 100 Endeksindeki Kaldıraç Etkisinin ARCH Modelleriyle İki Alt Dönemde İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 2, 214-226.

Demirhan, D. 2013. Stock Market Reaction to National Sporting Success: Case of Borsa İstanbul. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, Vol: 4, No: 3, 107-121.

Ding, Z., Engle, R. F. and Granger, C. W. J. 1993. Long Memory Properties of Stock Market Returns and a New Model. *Journal of Empirical Finance*, 1 (1), 83–106.

Duran, A. ve Şahin, A. 2006. İMKB Hizmetler, Mali, Sınai ve Teknoloji Endeksleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 57-70.

Ekim, S. ve Koy, A. 2016. Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Volatilite Modellemesi, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.5 (2), 1-13.

Engle R. 2001. GARCH 101: Use of ARCH/GARCH Models in Applied Econometrics, *Journal of Economic Perspective*,15(4), 157-168.

Engle, R. F. 1982. Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation, *Econometrica*, Vol: 50, No: 4, 987-1007.

Er, Ş. and Fidan, N. 2013. Modeling Istanbul Stock Exchange-100 Daily Stock Returns: A Nonparametric GARCH Approach, *Journal of Business, Economics & Finance* (2013), Vol. 2 (1), 36-50.

Eryılmaz, F. 2015. Modelling Stock Market Volatility: The Case of BIST-100. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, Issue 5/2015. Academica Brâncuși” Publisher, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 – 7007, 37-47.

Gök, İ. Y. ve Kalaycı, Ş. 2013. Endeks Futures İşlemlerin Spot Piyasa İstikrarına Etkisi: Türkiye Piyasaları Üzerine Ampirik Bir Araştırma,

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, 399-422.

Gökbulut, R. İ., Köseoğlu, S. D., ve Atakan, T. 2009. The Effects of the Stock Index Futures to the Spot Stock Market: A Study for the Istanbul Stock Exchange. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:38, Sayı: 1, 84-100.

Gökbulut, R., and Pekkaya, M. 2014. Estimating and Forecasting Volatility of Financial Markets Using Asymmetric GARCH Models: An Application on Turkish Financial Markets. *International Journal of Economics and Finance*, 6 (4), 23-33. <http://dx.doi.org/10.5539/ijef.v6n4p23>

Gökçe, A. 2001. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Getirilerindeki Volatilitenin ARCH Teknikleri ile Ölçülmesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Gazi Üniversitesi, 1, 2001, 35-58.

Griffiths, W. E., Hill, R. C. and Lym, G. C. 2008. *Using Eviews for Principles of Econometrics*, 3rd ed., John Wiley & Sons Inc.

Gujarati, D. 2011. *Econometrics by Example*. Palgrave Macmillan.

Güriş, S. ve Saçıldı, İ. S. 2011. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Hisse Senedi Getiri Volatilitesinin Klasik ve Bayesyen Garch Modelleri ile Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13 Sayı 2, 153-172.

Gürsakal, S. 2011. GARCH Modelleri ve Varyans: İMKB Örneği, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 3, 161-178.

Gürsoy, M. ve Balaban, M.E. 2014. Hisse Senedi Getirilerindeki Volatilitenin Modellenmesinde Destek Vektör Makinelerine Dayalı GARCH Modellerinin Kullanımı, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5(8), 167-186.

Karabacak, M., Meçik, O. ve Genç, E. 2014. Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile BİST 100 Endeks Getirisi ve Altın Getiri Serisi Volatilitesinin Tahmini. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 79-90.

Karahanoglu, I. ve Ercan, H. 2015. BNK10 Endeksindeki Kaldırıcı Etkisinin Genelleştirilmiş Otoresif Koşullu Varyans Modeli İle Analiz Edilmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 169-181.

Kendirli, S. ve Karadeniz, G. 2012. 2008 Kriz Sonrası İMKB 30 Endeksi Volatilitesinin Genelleştirilmiş ARCH Modeli ile Tahmini, *KSU İİBF Dergisi*, 95- 104.

Köseoğlu, S. D. 2010. 1997-2010 Dönemi Türk Bankacılık Sektörü Risk Analizi, *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2010, Cilt: 3, Sayı: 2, 119-134.

Kutlar, A. ve Torun, P. 2013. İMKB 100 Endeksi Günlük Getirileri İçin Uygun Genelleştirilmiş Farklı Varyans Modelinin Seçimi, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 42, 1-24.

Lambert, P. and Laurent, S. 2002. Modelling skewness dynamics in series of financial data Using skewed location-scale distributions, <http://www.timberlake-consultancy.com/slaurent/pdf/Lambert-Laurent.pdf>

Mapa, D. S. 2004. A Forecast Comparison of Financial Volatility Models: GARCH (1,1) is not Enough, *The Philippine Statistician*, Vol. 53. [http://stat.upd.edu.ph/faculty/cdsm/GARCH\(1,1\)%20is%20not%20Enough.pdf](http://stat.upd.edu.ph/faculty/cdsm/GARCH(1,1)%20is%20not%20Enough.pdf).

Mazıbaş, M. 2005. İMKB Piyasalarındaki Volatilitenin Modellenmesi ve Öngörülmesi: Asimetrik GARCH Modelleri ile Bir Uygulama. *VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi

Mugaloglu, Y, and Erdag, E. 2011. The Relationship between Stock Return Volatility and Public Disclosure: The Case of Istanbul Stock Exchange Online Public Disclosure Platform. *Journal of Applied Economics and Business Research*, 1(2), 93-102.

Nelson D. 1991. Conditional Heteroskedasticity in Asset Returns: A New Approach. *Econometrica* 59(2), 347 – 370.

Özen, E., Özdemir, L., Grima, S. and Bezzina, F. 2014. Investigating Causality Effects in Return Volatility among Five Major Futures Markets in European Countries with a Mediterranean Connection, *Journal of Financial Management, Markets and Institutions*, 2 (2), 207-220. <https://ideas.repec.org/a/mul/jdp901/doi10.12831-78759y2014i2p207-220.html>

Özkan, M. S. 2013. Borsa İstanbul 100 Endeksinin Yiyecek-İçecek Sektörü Endeksi ve Teknoloji Sektörü Endeksi Karşısındaki Volatilitesi (Volatility of Borsa İstanbul-100 Index Food - Beverage Sector Index and The Technology Sector Index). *E-Journal of New World Sciences Academy*, 9 (2), 21-30.

Posedel P. 2005. Properties of Estimation of GARCH(1,1) Model, *Metdoloski Zvezki*, 2 (2), 243-257.

Reider, R. 2009. Volatility Forecasting I: GARCH Models URL: http://cims.nyu.edu/almgren/timeseries/Vol_Forecast1.pdf Erişim Tarihi: 20.02.2017.

Schwert, G. W. 1989. Why Does Stock Market Volatility Change Over Time? *Journal of Finance*, 1115-1153.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. 2006. İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Getiri Volatilitésinin Modellenmesi ve Ön raporlanması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 4, 243-265.

Songül, H. 2010. *Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri: Döviz Kurları Üzerine Uygulama, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, <http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/huseyinsongul.pdf>.

Şahin, Ö., Öncü, M. A. ve Sakarya, Ş. 2015. BİST-100 ve Kurumsal Yönetim Endeksi Volatilitelerinin Karşılaştırmalı Analizi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 107-126.

Telatar, E. ve Binay, H.S. 2002, "İMKB Endeksinin PARCH Modellemesi," *Akdeniz İİBF Dergisi*, 3, 114-121.

Tokat, E. 2010. İMKB Sektör Endeksleri Arasındaki Şok ve Oynaklık Etkileşimi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt: 4, Sayı: 1, 91-104.

Yıldız, B. 2016. Oynaklık Tahmininde Simetrik ve Asimetrik GARCH Modellerinin Kullanılması: Seçilmiş BİST Alt Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim/2016, 83-105.

Yöntem, G. 2014. Finansal Piyasalarda Stilize Gerçekler: BİST-30 Örneği, <https://independent.academia.edu/G%C3%BCrerY%C3%B6ntem> Erişim Tarihi: 30.09.2016.

Hatıratın Tarihsel Değeri ve Nedret Gürcan'ın Hatıratında Dinar'a Dair Ayrıntılar*

DOI NO: 10.5578/jss.66961
Geliş Tarihi: 18.04.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Güngör GÖÇER**

Özet

Ferdin tarihinde en önemli ürünü olan hatırat geçmişin aydınlatılmasında vazgeçilemez değerde kaynaklardan birisidir. Hatırat önemlidir çünkü bireylerin duygularını ve belgelere yansımamış ayrıntıları anlatır. Hatıratı kaleme alan Nedret Gürcan, daha Cumhuriyetin ilk yıllarında Dinar'a kadı olarak atanan bir dedenin torunu olarak doğmuş bir Dinarlı'dır. Bu nedenle ailesinin Dinar'a geldikten sonra yaşadıklarını hatıratında ayrıntılı bir şekilde ve satırlara yansıdığı kadarıyla da çok da otosansür uygulamadan tüm çıplaklığı ile anlatmaya çalışmıştır. Biz bu çalışmamızda sosyal tarihçilik anlayışı çerçevesinde bir hatıratın hareketle Dinar'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'lı yıllarına kadar ki sosyo-kültürel dokusuna dair kıyıda köşede kalmış ayrıntılarını ortaya koymaya çalışacağız. Zira Nedret Gürcan'ın anılarında anlattığı Dinar sosyal, ekonomik, kültürel ve sanatsal anlamda içinde bulunduğu coğrafyaya göre oldukça dikkate değer özelliklere sahip bir taşra kentidir.

Anahtar Kelimeler: Dinar, Nedret Gürcan, Hatırat.

The Historical Value of Recollection and the Details about Dinar in Nedret Gürcan's Recollections

Abstract

A person's most important production, recollections, is one of the indispensable resources to illuminate the past in person's life. The recollections are important because they tell about people's emotions and details not exist in document. Unlike to this one, which doesn't value recollection, there is another approach. Nedret GÜRCAN who wrote memoirs is from Dinar. His family had moved to Dinar by reason of his father assignment to Dinar in the first years of republic. He tried to tell his what he experienced in Dinar in deep details and without hiding anything and much self censor in his recollections. We try to present underrecognized details about the social cultural life of Dinar from the first years of republic to 1990's within the frame of percept of social historiography in this study.

Keywords: Dinar, Nedret Gürcan, Recollection.

* Bu çalışmamız 15-16 Mayıs 2014 Uluslararası Dinar ve Çevresi Tarih Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan çalışmamızdan üretilmiştir.

** Dr., Fatih Orta Okulu, Dinar/Afyonkarahisar, gocer20@hotmail.com

Giriş

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde makro tarih anlayışını merkeze alan yaklaşımlara alternatif bir şekilde mikro tarih araştırmalarını konu edinen tarihsel yaklaşım gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım tarzının gelişmesinde özellikle disiplinlerarası ilişkilerin ve geçişkenliklerin artması yanında merkezin dışında da yaşayan bir toplumun varlığının keşfi doğrudan etkili bir husustur. İşte bu aşamada geçmiş dönemlerin başkentleri, ticaret, kültür, sanayi merkezleri dışında kalan merkeze uzak ve taşra olarak adlandırılan mekânların tarihlerinin araştırılması da bizce mikro tarih olarak adlandırabileceğimiz bir tarih anlayışının geliştiğini gösteren en dikkate değer örneklerden birisidir.

Dinar ve çevresi de Anadolu uygarlığının gelişim aşamalarında önemli gelişmelere tanıklık etmiş zengin bir tarihî geçmişe sahip yerleşim merkezlerinden birisidir. (Koçak Ö. 2018) Şehir tarihçiliği çalışmalarının en önemli sıkıntılarından birisi yapılacak araştırmaların kaynak sorunu ile karşı karşıya olmasıdır. Bu hususta Osmanlı dönemi ile ilgili olarak yapılacak bir araştırmada ya Şer'iyye Sicilleri olarak adlandırılan mahkeme kayıtları ya da daha yakın dönemler için vilayet salnameleri en sık başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak bu kaynakların dışında bir şehir tarihi araştırmasında başvurulması gereken en önemli kaynaklardan birisi şehrin içinden birisinin yaşadıklarını kendi gözüyle aktardığı hatıratır. Her ne kadar hatırat kendi içlerinde bazı sıkıntıları barındırsalar da bir şehrin tarihinin aydınlatılmasında göz ardı edilemeyecek kadar ehemmiyetli bir konuma sahiptirler. Biz de bu anlayışla Dinar'ın tarihini Dinar'a dışarıdan gelmiş ama zamanla Dinar'ı memleketi bilmiş ve şehirle özdeşleşmiş Artvinli bir aileyi temsilen hatıralarını kaleme alan Nedret Gürcan'ın gözüyle şehrin ayrıntılarını ortaya koymaya çalışacağız.

1. Hatırat

Hatırat yaşanmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlerin ortak adıdır. Bu eserlerde kişiyi hatıralarını yazmaya yönelten en önemli sebep insanların yaşadıklarını başkaları ile paylaşarak geleceğe kendi adına bir iz bırakma duygusu ve kendi bireysel tarihi ile hesaplaşma isteğidir. Batı edebiyatlarında XVI. yüzyılda özel bir tür hâlinde ilk örnekleri görülen hatırat doğu milletlerinde genellikle tarih, seyahat, tezkire, menâkıb gibi daha yaygın türlerde yazılmış eserlerin içinde yer almaktaydı. Zamanla ayrı bir tür olarak kabul görmeye başlayan hatırat türüne ait yazı ve kitaplar Osmanlı Devleti'nde 1870'ten sonra nispeten çoğalmaya başlamıştır. (Okay, 1997:

445)¹ Bu nedenle özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin anlaşılmasında bu dönemi ihtiva eden hatıraların vereceği zengin malzeme önemli bir kaynaktır. Çünkü hatırat belgelere yansımayan veya yansıtılmayan kıyıda köşede kalmış yaşamışlıkların hatıratı yazan kişi tarafından umuma açılması boyutu ile özel bir yere de sahiptir. Tarihi, geçmişte yaşamış insanların faaliyetlerini inceleyen bir bilim olarak tanımlarsak bu noktada hatıratın değeri daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü “ferdin tarihinde” ferdin en önemli ürünü olan hatırat vazgeçilmez bir değere sahiptir. Bu eserlerde belgelere yansımayan gündelik yaşamın arasına sıkışmış sosyal, ekonomik ve siyasal konular başta olmak üzere birçok bakir bilgi yer almaktadır. Bu gözle bakıldığında “hatıralar, kafileden ayrılıp güzergâh dışındaki ara sokakları, arka sokakları merak edenler için bulunmaz bir nimettir. Yalanlarla, yanlışlarla, kandırmacalarla oynaştırır insanı kışkırtıcıdır, iddiacıdır, çok kolay ihanet eder bu yüzden.” (Cündioğlu, 2008: 21)

19. yüzyılda Osmanlı toplumunda da artmaya başlayan hatırat yazma faaliyeti özellikle II. Meşrutiyetle birlikte başlayan siyasallaşma sürecinin de etkisiyle daha da yaygınlaşan bir yazım faaliyeti hâline gelmiştir. Bu dönemde başta itihatçılar olmak üzere eli kalem tutan ve bu döneme şahitlik eden birçok Osmanlı aydını hatırat yazarak tarihe dair düşüktükleri notları geleceğe aktarmaya çalışmışlardır. Bu nedenle yakınçağ Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet dönem ile ilgili çalışmalarda hatırat önemli bir yere sahiptir.

1.1. Hatırat Kitaplarına Ne Kadar Güvenilebilir?

Hatıratla ilgili olarak Ali Birinci şunları söylemektedir: “Çok dikkate değer bir gerçek de resmi vesikaların ve kaynakların devletin sesi, hatıratın ise vatandaşın sesi veya tepkisi olarak görülebileceğidir. Bir bakıma idare edenlerin ve idare edilenlerin sesinden bahsetmek mümkündür ve tarihi gerçek bu ikili koronun sesinden teşekkül edecektir. Hiç şüphesiz bu iki sesin birbirinin yerini alması da gerekmemektedir. Her iki türden kaynağın, tarih usulünün kaidelerine göre terkibinden tarihin gerçeği ortaya çıkacaktır.”

---

¹Okay'a gör bu türün 19. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki ilk örnekleri şunlardır: Ziya Paşa'nın Defter-i A'mâl'i, Muallim Naci'nin Medrese Hâtıraları çocukluk ve gençlik hâtıralarını ihtiva eden türün ilk örneklerindendir. Cevdet Paşa'nın Tezâkir ve Ma'rûzât adıyla yayımlanan evrakı ise kendisi de bir vak'anüvis olan müellifinin Tanzimat dönemine ait siyasî hadiselerini müşahede ve yorumlarıyla beraber veren ilk siyasî hatırat örneğidir. Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in Yeni Osmanlılar Târîhi de Abdülaziz devrinin ortalarından başlayarak 1876'ya kadar devam eden siyasî hadiselerin, özellikle Yeni Osmanlılar'ın karıştığı olayların anlatıldığı önemli bir hatıratır. (Okay, 1997: 445)

(Birinci, 2012: 38) Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus hatıraların bir tarih araştırmasında oldukça önemli bir yere sahip olmasına rağmen bir hatırat ne kadar güvenilir bir kaynaktır? Çünkü sonuçta hatıralar onu yazan kişinin bakış açısını, öfkelerini, kıskançlıklarını veya siyasi tercihlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle hatırat sahibinin “şahit oldukları olaylar hakkındaki yorumlarının subjektifliği olayları saptırma, kendini savunma gibi eksikliklerle malul olacağı ve bu yüzden de kaynak olarak çok dikkatli kullanılmalrı, hatta aynı türün diğer karşı kaynak ve beyanlarıyla kontrol edilmeleri gerektiği” (Kara, 1998: 66) sık sık dile getirilmektedir. Bu noktada aynı türden diğer kaynakların yanında devletin sesi olan belgelerle² vatandaşın sesi olan hatıralara karşılıklı olarak bakmak da yapılacak araştırmanın güvenilirliği adına oldukça faydalı olacaktır.

Yukarıda zikrettiğimiz hususların dışında hatıraların tarihsel olarak güvenilirliği tek başına yeterli bir malzeme olarak değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada hatıra olarak elimize geçen belgenin ne zaman yazıldığı yani sıcağı sıcağına mı, yoksa aradan bir süre geçtikten sonra mı yazıldığı önemli konulardan birisidir. Çünkü sıcağı sıcağına yazılan hatıralarda duyguların etkili olması daha muhtemelken aradan belli bir süre geçtikten sonra yazılan hatıralarda da zihinsel yanılgıların ve yanlışlıkların etkili olabileceği dikkate alınmalıdır. Hatıratın yazılma zamanı gibi yayınlanma zamanı da önemlidir. (Koçak, 2012: 23-24) Örneğin bu noktada II. Abdülhamid'in Beylerbeyi Sarayında hapis hayatı yaşadığı bir dönemde hatıralarını yazarak yayınlayan Said Paşa ve Kamil Paşa'nın anlattıklarının tarihî olaylara sadık olmadığı ile ilgili olarak II. Abdülhamid sık sık itirazlarını dile getirmiş ancak hapis hayatı yaşamaması nedeni ile bu itirazlar sadece Dr. Atıf Hüseyin Bey'in kaydettiği hatıralarda ancak yer bulabilmiştir.³ Bu durumda açıkça göstermektedir ki, yazılan her hatıratta hatıra yazarının aktardıklarına olumlu veya olumsuz da olsa itirazi hususlar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle eldeki hatırate eleştirel bir bakış ile bakmak ve eldeki metinde ismi geçen kişilere bir cevap hakkı vermek (varsa

² Belge kavramının tarihçi için ifade ettiği anlam konusunda Cemil Koçak “Belge denildiğinde yalnızca devlete ait kâğıtları anlayanları bir yana bırakacak olursak aslında belge, çok daha geniş bir alanı kapsar. Bütün kurumsal dokümanlar belgedir. Kişisel evraklar belgedir. Mektuplar, kartpostallar belgedir. Karalama notları, basit kişisel notlar ve dokümanlar, kişisel ajandalar belgedir.” diyerek yalnızca devlet tarafından düzenlenmiş dokümanlara belge nazarı ile bakan ve diğer dokümanları bu kategoriye sokmayan belge fetişistliğine karşı çıkıyor. Ayrıca devletin düzenlediği belgenin de salt doğru addedilmesi anlayışını da sorgulayan Koçak devletleri idare edenlerin ideoloji tercihleri ve bakış açıları, konjonktürel durumları ve kişisel çıkarları gibi nedenlerle belgelerde istenmeyen şeyleri yansıtmayabileceklerini de ifade ederek bu konuda araştırmacıların dikkatini çekmektedir. (Koçak, 2012: 14-15)

³ Bu konuda bkz. Atıf Hüseyin Bey (2011).

hatıraları veya başka belgelerle) daha doğru bir değerlendirmenin kapısını açacaktır.

Bu kapsamda diğer önemli bir hususta hatıra olarak elimize geçen metnin gerçekten kendisine izafe edilen kişi tarafından yazılıp yazılmadığıdır.⁴ Bu konu özellikle Abdülhamid'in "Hatıra Defteri" olarak uzun yıllardır tezgâhlarda arz-ı endam eden metin dikkate alınarak düşünüldüğünde daha özel bir anlam ifade etmektedir. A. Birinci'de bu konuda "Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi" (Birinci, 2012: 265-285) adlı bir makale yazarak bu hatıra etrafında yaşanan tartışmaları ve hatıratın güvenilirliğinin tarihsel açıdan taşıdığı önemi ortaya koymuştur. Bu mesele de açıkça göstermiştir ki, eldeki metnin orijinalliğinin tespiti bazen yoğun bir çabayı beraberinde getirerek mümkün olmaktadır. Ancak bu eserin hâlâ daha kitapçı vitrinlerinde okuyucu beklemesi de bu işin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu konudaki meşhur örneklerden biriside I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde Amerika büyükelçisi olarak görev yapan Henry Morgenthau'nun kaleme aldığı "Ambassador Morgenthau's Story" adlı hatıratır. Bu hatıratın gerçeklerden ziyade siyasal yaklaşımlarla uydurulmuş bir metin olduğu eserin yayınlanmasından çok sonra Heath W. Lowry tarafından yayınlanan "Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası" (Lowry, 1991) adlı çalışmada ortaya koyulmuştur. Bu iki örnek özellikle hatırat olarak yazılan eserin gerçekten o kişinin hatıratı mı, yoksa değil mi sorusunun önemini bir kat daha attırmaktadır.

1.2. *Hatıratın Ehemmiyeti veya Ehemmiyetsizliği*

Hatırat içinde bulunduğumuz zaman diliminde dikkate değer bir önem kazansa da aslında genel okuyucu kitlesi adına böyle eserlerin okunması çoğu zaman sıkıcı bulunmaktadır. Çünkü okuyanın tanımadığı bilmediği birçok

---

⁴ "Hemen uyarayım: Bâzı anılar yoktan vâd edilmiş olabilirler. Türkçesi: uydurulmuş olabilirler... Hiç anılarını yazmayan bir beyefendinin, hanımefendinin, komutanın, politikacının anılarını okumak, ancak böyle mümkün olabilir. Hayal gücü zengin olanların kaleminden çıkan bu türden metinler, aradan zaman geçtikçe kalıcı ve gerçek bir niteliğe de bürünebilirler. Dolayısıyla, ilk yapılması gereken, anıların sahil olup olmadığını, gerçekten de yazarı tarafından kaleme alınmış olup olmadığını saptamaktır. Sahte anıları dikkatle ayıklamak sanıldığından daha zor olabilir. Sahteliğini keşfetmek de ayrı bir dikkat ve uzmanlık ister. Neyse ki ülkemizde bu türden yayınlar, ekonomik olmadığından, ancak siyasal amaçlarla sahte anı üretimi söz konusu olabilir. Sahte anı üretmek için tek alan, gerçekten de çok bilinen, tanınmış bir şahsiyetin ismini kullanmaktır. Yine de bu alanda yol kat edildiğini söyleyebiliriz. Araştırmacıların anıların gerçekliğini sorgulamaları ilk anda çok önemlidir. Herhâlde bu konuda ilk akla gelen örnek, II. Abdülhamid'in anılarıdır. Her baskısında daha da uzayan anılar, yadırgatıcı olduğu kadar, uyarıcı da olmalıdır!" (Koçak, 2012: 25)

isim ve ayrıntının gereksiz bilgi birikimi olarak algılanması okuyan açısından bu sürecin sıkıcılığının en önemli nedenini oluşturmaktadır. Bu genel bakış açısının dışında tarihsel çalışmalar yapan akademisyen, araştırmacı ve fikir adamları açısından ise hatıratın ehemmiyeti ise çok da net değildir.

Hatırat hakkında olumsuz düşünenlerin en başında Türk düşün dünyasında önemli izler bırakan Kemal Tahir'i saymak gerekmektedir. K. Tahir siyasi hatıralar için "belgesel roman" tabirini kullanmaktadır. "Belgeseldirler, çünkü başlarından geçen tarihsel olayları anlatırlar. Romandırılar, çünkü yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları gerçekleri saklamaya çabalarlar." (Cündioğlu, 2008: 26-27) diyerek hatıra sahibinin aslında olayları tamamen aslına uygun aktarmadıklarını ortaya koyarak bu türe ait eserleri önemsemediğini hatta küçümsediğini de göstermiştir. Bu yaklaşıma karşılık günümüzde hatırate verilen önem giderek artmaktadır. Bu konuda birçok farklı yayınevinin hatıra kitapları dizisi hazırlaması önemli bir kanıttır. Bu çerçevede hatırate oldukça fazla önem veren günümüz tarihçilerinden birisi A. Birinci'dir. A. Birinci hatırat konusunda "en kötü veya değersiz hatırat yazılmayan hatıratır" (Birinci, 2012: 39) diyerek yazılı hâle gelen hatıratın mutlaka dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.3. *Hatıratlardaki Ayrıntılar*

Hatıratı önemli kılan en önemli husus yaşanan olaylara ait genel bilgilerin dışında kalan ayrıntıları aktarmasıdır. Bu konudaki örneklerden bazıları şunlardır: Falih Rıfkı Atay'ın "Zeytindağı"nı okuduğumuzda Süveyş Kanal Harekâtı'nın aslında hiç de sanıldığı ve anlatıldığı gibi Mısır'ı alıp İngilizlerin sömürgeleri ile bağlantısını kesmek olmadığını veya Cihan Harbi'ne girmemizin nedeninin aslında "aylık vermek" şeklinde özetlenebilecek bir nedene dayandığını öğreniriz. Ya da Ayşe Osmanoğlu'nun "Babam Sultan Abdülhamid" adlı hatıratını okuduğumuzda bir padişah ve müşfik bir baba olarak Abdülhamid'in bilinmeyen yönlerini öğreniriz. Ziya Şakir'in "Meçhul Asker" adlı hatıralarını okuduğumuzda ise Balkan Harbi sırasında Osmanlı ordusunun içinde yuvarlandığı fırkacılık hastalığını ve nasıl yenildiğinden çok nasıl bu kadar dayanabildiğini sorusunun sorulması gerektiğini okuruz. Leyla Açıba'nın Harem Hatıraları'nı okuduğumuzda ise Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümü ile ilgili şüpheleri, Mütareke Dönemi'nin padişahı Vahdettin'in olaylara yaklaşımını genel kabul gören yaklaşımların dışında farklı bir tarzda görürüz.

İşte bu basit ve bilinen örnekler bir hatıratta neler olabileceğinin sadece sıradan birkaç örneği. Bu örnekleri çoğaltmak çok da zor değil ve bu örneklerde gösteriyor ki hatırat tanıkların tarihe düştükleri birer nottur. Bu notların değeri yazan kişinin değeri, kişiliği, feraseti ve muhakeme gücü ile

de doğrudan ilintilidir. Bu nedenle de hatıralar resmî belgelerin soğuk ve sıkıcı tonuna karşı sıcak ve canlı bir tarih vesikasıdır. İşte yukarıda açıkladığımız nedenlerden dolayı N. Gürcan'ın Dinar'da yaşadıkları ile ilgili olarak kaleme aldığı hatırat hem şehrin tarihinin anlaşılmasında hem de şehrin içinden birisine göre şehrin serencamının ortaya koyulması bakımından önemlidir ve tarihi bir malzeme olarak dikkate değerdir diye düşünmekteyiz.

2. Nedret Gürcan

Nedret Gürcan⁵ 26 Haziran 1937 yılında Dinar'da Karadeniz kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlkokulu Dinar'da tamamladıktan sonra ailesi onu da abisi gibi Galatasaray Lisesi'ne göndermek istemiş ancak bu istek gerçekleşmeyince de İzmir'de özel bir okulda orta öğrenime başlamıştır. İzmir'de devam eden öğrenimini kendi ifadesi ile “ortaokuldan ileri götürememiştir”. Bunun nedeni ise o dönemde yaşadığı çeşitli sağlık problemleridir. (Gürcan, 2003: 89-94) Öğrenim hayatı sona ermesi nedeniyle ticarete yönelerek ailesinin Dinar'da un ve irmik fabrikası işine girerek ticarete yönelmiştir. Bu dönemler onun edebiyata karşı olan ilgisinin devam etmesine ve kendi kendini yetiştirerek edebî alanda ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

Ticaretle uğraştığı yıllar içerisinde tek partili dönemin sonunda yani 1950'li yıllarda bazı tesadüflerin etkisi ile siyasete ilgi duymuş ve CHP'nin ilçe başkanlığını üzerine alarak yaklaşık 20 yıl bu görevi ifa etmiş aynı zamanda belediye meclis üyeliği ve belediye başkan yardımcılığı görevlerinde de bulunmuştur. Siyasal yaşamının yanında edebiyatla da meşgul olmuş şiir türünde eserler kaleme almıştır. Bu eserleri şunlardır: Yaşadıkça Aşk, Festival, İki Beyaz Çizgi, Bulut İndi, Tutkun ve Kırgın, Beş Çay, İzmir'de Üç Gün ve Bir Gece.⁶

Dinar ile ilgili birçok ayrıntıya bizzat şahit olmuş hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemini yaşamış bir ailenin ferdi olan N. Gürcan, yıllarca yaşadıkları kent ile ilgili anılarını kaleme alma nedenini şöyle açıklamıştır: “Bir kentin yaşamındaki önemli olay ve kişileri yazıp, geleceğe bırakacak bir kalem yoksa o kentin kalbi de yok demektir, yaşamaz! Ve kentler, göçüp gidenlerin bıraktıkları anılarıyla yaşamlarını sürdüreceklerdir.” (Gürcan, Hoşçakal Dinar, 2008: 13) Bu nedene bir de Fakir Baykurt'un ve Tarık Dursun K.'nin anılarını yazması için yaptıkları uyarıları da eklemek gerekmektedir.

⁵ Nedret Gürcan hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Döndü Bulut (2005).

⁶ N. Gürcan'ın eserleriyle ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Şengül, Döndü Bulut, Nedret Gürcan Bibliyografyası, <http://www.aku.edu.tr/aku/Dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/VII/dbulut.pdf>.

Bu yönlendirmelerinde etkisiyle Cumhuriyet, Milliyet gibi gazetelerde bazı anılarını yayımlamıştır. Ancak derli toplu bir şekilde anılarını kitaplaştırmak bu çabaları tamamlayan en önemli nokta olmuştur. N. Gürcan anılarını üç kitapta bir araya getirmiştir. Bu kitaplar şunlardır: Benim Sevgili Taşram (2003), Yaşanmış Taşra Öyküleri (2005) ve Hoşça Kal Dinar (2008).

N. Gürcan 1946 sonrası çok partili demokratik yılların merkezin dışında nasıl etkilere sahip olduğunu ve sosyo-ekonomik durumu, Türk edebiyat dünyası üzerinde bir taşra kentinin etkilerini, kentin içinden birisi olarak kaleme almıştır. Bu çaba önemlidir ve dikkate değerdir. Zira Dinar gibi küçük yerleşmelerde geçmişe dair hatırat elde etmek çok güçtür eğer şanslı isek sadece bölgeye ilgi duyan önemli kişilerin hatıratında birkaç sayfa bilgi bulmamız bile büyük bir bahtıyarlıktır. İşte bu nedenle N. Gürcan'ın hatıraları Dinar'ın yakın geçmişinin unutulmuş ayrıntılarının hatırlanması adına en derli toplu çalışmadır.

2.1. *Dinar'da Toplumsal Mozaik*

Dinar çeşitli nedenlerden dolayı birbirinden farklı etnik ve kültürel kökenden insana ev sahipliği yapan bir şehirdir. Bu zengin çeşitlilik N. Gürcan'a "Mozaik Dinar" (Gürcan, 2008: 48) gibi bir başlığın kullanılması için en önemli nedeni oluşturmaktadır. N. Gürcan, Dinar'da yerleşik halkın dışında Çerkez ailelerin, Dinar'a devlet tarafından iskân edilen Kürt vatandaşların ve Dinar'a iskân edilen Bulgar göçmenlerinin varlığından bahsetmekte ayrıca bunların dışında Isparta, Afyon, Burdur ve Antalya gibi şehirlerden gelerek buraya yerleşen birçok ailenin varlığından da söz etmektedir.

Dinar nüfusunun mozaik bir yapıya sahip olmasına rağmen şehrin yerli halkının sonradan bu şehre yerleşenlere karşı yaklaşımının ilk dönemlerde çok da iyi olmadığını düşünen N. Gürcan bu düşüncesini şöyle aktarmaktadır: "kendisini Dinar'ın tapulu sahibi sanan, üstünlük kuruntusuyla yaşayan, ırkçı düşüncenin ne olduğunu bile bilmeyen, başka kentlerden gelerek yerleşenleri, iş tutanları içlerine sindiremeyen, yaşam tarzının kendilerinden farklı olduğunu gördükçe kıskançlıkları moraran bazılarınca ailemize "Pis Lazlar" denilmiş." demektedir. (Gürcan, 2008: 29) Bu bakış açısı onu o kadar etkilemiştir ki, "Karadeniz'den aç geldiler burada adam oldular" (Gürcan, 2008: 47) düşüncesine karşı ailesinin Artvin'de sahip olduğu varlığı ortaya koymaya ve bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. (Pulur, 2004)⁷ N. Gürcan'a göre bu davranışı

⁷ Gürcan, ailesine karşı "Lömlömcüler" adını verdiği bazı Dinar'ın yerlilerinin hor görücü tavırlarının benzerini edebiyat dünyasında da taşradan gelen bir edebiyatçı

sergileyen bazı kişilerin asıl derdi şu idi: “Yabancılık saplantısı aslında bir bahaneydi; sorun yapamadıklarını yapanları dışlamak, horlamak, onlara zarar vermektir.” (Gürcan, 2003: 491)

N. Gürcan Dinar’ın demografik yapısını ortaya koyarken 1920’li yıllarda şehre zorunlu olarak göç ettirilen Kürt nüfusun⁸ yaşadığı sıkıntıları yokluk ve kimsesizlik bağlamında ortaya koyarak bu insanlardan bazılarının çok çalışarak Dinar’ın varlıklı aileleri arasına girdiğini de ayrıca belirtmektedir. Bu noktada N. Gürcan, Kürtlerin Dinar’daki varlıklarını en iyi anlatan örneklerden birisi olarak Gani Çınar’ın hikâyesini kabul etmektedir. Gani Çınar, Dinar’a gelen Kürt ailelerden birisinin çocuğu olup N. Gürcan ile aynı okulda okumakta fakat kimse ile arkadaşlık etmeyip içine kapanık yoksul bir yaşam sürmektedir. İlerleyen yıllarda okuyamayan ve bu nedenle de Dinar’da garsonluk gibi basit işlerde çalışan G. Çınar ilçenin İşçi partisi başkanlığını üzerine alır. Bu dönemde Dinar’a gelen İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata için verilen yemeğe tüm parti başkanları ile birlikte G. Çınar da davet edilir. Çekilen kurada partilerin ilçe başkanlarının yemekteki oturacakları yerler belirlenir ve G. Çınar’a bakanın yanı sıra denk gelir. Yemek vakti herkes gelir ama bakanın yanındaki sandalyenin sahibi hâlâ gelmeyince bakan N. Gürcan’ı yanına oturmaya için çağırır ama N. Gürcan arkadaşın işi bitsin gelecek der ve az sonra yemek servisini tamamlayan G. Çınar bakanın yanındaki yerini alır. N. Gürcan hiç unutmadığı bu anısı ile Dinar’a dışarıdan gelen, doğru dürüst okuma yazma bilmeyen bir gencin kendi çabasıyla nasıl bir gelişme kaydettiğini gözler önüne sermektedir. (Gürcan, 2005: 241-246) Bu örnek bağlamında yaşanan kültürel değişim ve toplumsal barış adına

---

olarak yaşamıştır. Bu konuda Hasan Pulur, Milliyet gazetesinde yazdığı “Benim Sevgili Taşram (x)” başlıklı makalesinde Sait Faik, Orhan Kemal ve Metin Eloğlu’nun bulunduğu bir ortama girdiğinde sadece Orhan Kemal’in N. Gürcan ile tokalaştığını ama diğerlerinin onunla alay ettiklerini aktarmaktadır. Ayrıca aynı makalede N. Gürcan’ın Cahit İrgat ile olan kavgasının da yine bir hor görme olayı nedeni ile yaşandığını ortaya koymaktadır. (Pulur, 2004)

⁸ N. Gürcan’ın 1920’li yıllarda doğudan sürgün edilerek Dinar’a yerleştirilen ailelerin “Kürt” oldukları yolundaki, değerlendirmeye karşılık doğudan göç eden bir aileye mensup İrfan Bedirhan adlı Dinar’da yaşayan bir öğretmen ise asıllarının Arap olduğunu ancak önceki dönemlerde doğudan gelen herkese “Kürt” denilmek gibi genel bir kabulün olduğunu bu nedenle de kendilerine Kürtler denildiğini ifade etmektedir. Bu noktada ailesinden hâlâ daha birçok kişinin Arapça konuşmasını da iddialarının doğruluğu adına ortaya koymaktadır. İ. Bedirhan ayrıca yaşadıkları yerden göç ettirilme hadiselerinin de köylerindeki bir kıza âşık olan evli bir kaymakamın bu kıza almak için köyü rahatsız etmesi sonucu kızın ailesi tarafından öldürülmesi üzerine bölgedeki komutanın olayı bir isyan şeklinde Ankara’ya bildirmesini ve sonrasında da zorunlu göçün yaşandığını ortaya koymaktadır.

Dinar'da yaşanan bu olayların ayrıca dikkate değer bir boyutunun olduğu da unutulmamalıdır.

2.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dinar'da Artvinli Bir Kadı'nın Hâkimliğe Evrilmesi

N. Gürcan'ın dedesi 1877 yılında Arhavi'de dünyaya gelmiş Hafız Ali Niyazi Gürcan'dır. Ali Niyazi Efendi, Arhavi'nin Hacılar mahallesinde sakin Mütevellioğulları ailesindedir. (Gürcan, 2008: 19) Genç yaşında baba ocağından ayrılan Ali Niyazi Efendi İstanbul'da çeşitli zorluklara rağmen iyi bir eğitim alarak Mekteb-i Kuzat'ı bitirerek ilk görevine Rize'nin Pazar ilçesine kadı olarak atanmıştır. Arhavi'nin 1916'da Ruslar tarafından işgali bölgede işgalcilere karşı direnişi başlatmış ama bu süreç 1917 Bolşevik devrimi sonrasında Rusya'nın bölgeden çekilmesi ile son bulmuştur. Ali Niyazi Efendi, 1917 yılında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nın dağdağalı zamanı ile meşgulken Afyonkarahisar'a bağlı Dinar'a kadı olarak atanmıştır. Üç kişilik aile, eşyalarıyla birlikte yaylı arabalarla yapılan günlerce yolculuk sonrasında Dinar'a ulaşmışlardır. (Gürcan, 2008: 20-21)⁹ Osmanlı Devleti'nin savaşla meşgul olduğu böyle bir dönemde Anadolu'nun en ücra köşesinden yine Anadolu'nun bir başka köşesine kadı tayinini yapması savaşa rağmen devlet olmanın gereği ve bilinci ile hareket etmeye devam etmekte olduğunu göstermesi adına oldukça manidar bir husustur.

N. Gürcan, dedesinin Dinar'da kadılık görevini ifa ederken adaletten ayrılmayan yargılamaları nedeni ile Dinar halkının sevgisini kazandığını ve hatta bu sevginin bir türkünün dizelerine de yansıdığını ifade ederek türkünün dizelerini şöyle aktarmaktadır:

“Uzat ellerini kınalar vurayım

Tatlı dillerine kurban olayım

Yine de geldi mahkemenin günleri günleri

Çil Kadı'ya ne cüvaplar vermeli...” (Gürcan, 2008: 41)¹⁰

⁹ Yolculuk sırasında Hafız Ali Niyazi'nin dilinde şu dörtlük hiç düşmemiş: “Arhavi'den çıktık yola, Denizi alarak arkamıza, altımızda yaylı araba, Gidiyoruz Dinar meçhulüne.” (Gürcan, 2008: 20-21)

¹⁰ N. Gürcan dedesinin yüzünün çilli olması nedeni ile halk arasında “çil kadı” olarak anıldığını ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 41)

Kadı Ali Niyazi Efendi, Cumhuriyet'in ilanına kadar Dinar'da kadılık görevini tek başına ifa etmiş ve Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan Cumhuriyet Mahkemeleri'nin kurulması sonrasında da kadılıktan hâkimliğe geçerek farklı kaynaklardan beslenen hukuk sistemleri içinde adalet dağıtmaya çalışmıştır. (Atalar, 1980: 309)¹¹ Böylece bir dönem önce şer'i usuller ve kaidelerle davalarını sonuçlandıran Ali Niyazi Efendi artık yeni kurulan Cumhuriyet'in Avrupa temelli kanunlarına göre davalarını görmeye başlamıştır. Bunun pratikte ne kadar mümkün olduğunu N. Gürcan'ın anılarına bakarak tespit etmemiz mümkün değildir. Bu durumun sosyolojik olarak içerisinde birçok çatışmayı beraberinde getirdiğini ve pratikte çokta kolay olmadığını düşünmekteyiz. Ali Niyazi Efendi, Dinar'daki hâkimlik görevini Gürün Savcılığı görevine atanması nedeniyle istifa ederek noktalamış ve bundan sonra ölünceye kadar Dinar'da avukatlık yapmıştır. (Gürcan, 2008: 41)

2.3. *Dinar'da Salgın Hastalıklar*

N. Gürcan anılarında Dinar'da 1950 ve hatta 1960'lı yıllara kadar en sık görülen hastalıklardan birisinin sıtma diğeri de verem olduğunu ifade etmektedir. Bu iki hastalık ve bu hastalıkların yaygın olduğu tarihler dikkate alındığında aslında Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Dinar'da da sosyo-ekonomik seviyenin çok da iyi olmadığını anlaşıyor. Bu dönemde Dinar'da sıtma ile mücadele eden "Sıtma Savaş İstasyonu" adıyla faaliyet gösteren bir kurumun bulunduğunu ifade eden N. Gürcan, veremin "1950 hatta 1960'lara kadar süren, pek çok ölüme neden olan, adı üstünde "ince hastalık" olduğunu belirterek "Nice gözyaşı anne babaların yanaklarını suladı o yıllarda demektedir." (Gürcan, 2008: 31) Sıtma hastalığının (Tekin, 2009: 21)¹² Dinar'da yaygın olması ile ilgili olarak da etrafın "bataklıklarla çevrili" (Gürcan, 2008: 30) olmasını gösteren N. Gürcan diğer taraftan da bölgenin ne kadar sulak bir araziye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

N. Gürcan'a göre verem devrin en tehlikeli hastalığı olduğu gibi nerede ise Dinar'da çalmadık kapı bırakmamıştır. Zira N. Gürcan'ın halası Vasfiye Hanım da "aynı aynanın kırılan parçalarındandır. Daha kimler yoktur ki, komşularının kızı Edibe abla, Rıfat abi... (Gürcan, 2008: 32)

¹¹ 8 Nisan 1924'te Şer'iyye Mahkemelerinin kaldırılmasında sonra Kadıların görevi sona ermiş ve yerlerini hâkimler almıştır (Münir Atalar, 1980: 309).

¹² Sıtma hastalığı 1900'lü yılların başından 1960'lı yıllara kadar sadece Dinar'ın değil çevrede yer alan Sandıklı dâhil birçok köy, kasaba ve ilçenin ortak sorunları arasında yer almaktaydı. Bu konuda Cemal Kutay, M. Akif Ersoy'u anlattığı eserinde bu gerçeği ortaya koymaktadır. (Tekin, 2009: 21)

N. Gürcan anılarında sağlıkla ilgili konuları anlatırken annesinin sırtında çıkan bir çıbanı tedavi eden doktordan da bahsetmektedir. N. Gürcan'ın "acem doktor" dediği kişi ve onun aynı zamanda karısı ve asistanı olan Rum Eleni'nin birçok doktorun yapamayacaklarını söylediği ameliyatı yaparak annesini tedavi etmiştir. N. Gürcan bu doktorun Dinar'dan gidişini ise Dinar için bir kayıp olarak kabul etmekte ve anlattıkları ile de küçük bir taşra kentinde farklı olmanın beraberinde nasıl sorunlar getirebildiğini dolaylı da olsa ortaya koymaktadır. (Gürcan, 2008: 263-264) (Gürcan, 2003: 32-37)

2.4. Varlık Vergisinin Uygulanması

Varlık vergisi II. Dünya Savaşı yıllarında 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı kanunla uygulamaya girmiştir. Bu uygulamanın iktisadi olduğu kadar siyasi ve kültürel yönleri de vardır. Vergi miktarının tespiti komisyonlara bırakılırken vergi mükelleflerinin ödemesi gereken vergi borçlarını ödememesi durumunda mallarının haczedilerek icra yolu ile satışı ve buna rağmen yine de vergi borcu ödenmezse mükelleflere borçlarını bedenen çalıştırarak ödetmek amacıyla çalışma kamplarına gönderilmeleri gibi süreçleri kapsamaktaydı. (Aktar, 2006: 135) Bu şartlarla kanunlaşan varlık vergisi Dinar'da uygulamaya çalışılmış ve bu kapsamda varlık vergisinin en ağır yükünü N. Gürcan' a göre üç aile hissetmişti. Bunlar Gürcanlar, Kitişler ve Dedeoğulları idi. Bu üç ailenin her birine 13.500 lira salınmıştı. Sonra gelenlere ise en çok 100 lira. (Gürcan, 2008: 207) (Gürcan, 2005: 116)¹³ Aradaki rakamsal farklılık karşısında N. Gürcan yapılan muameleye "Düşmanlıktı bu..." (Gürcan, 2005: 116) diye tepki göstermekteydi. Onlara göre bu düşmanlıktan sorumlu kişilerde ilçedeki iki CHP'li Nadir Emekli ve Ali Keskin'di.

N. Gürcan ödemek zorunda oldukları vergi miktarının ellerinde bulunan nakit paradan daha fazla olduğunu, ellerinde bulunan depoladıkları malı da paraya çevirmekte sıkıntı çekmeleri üzerine babası Osman Gürcan'ın Aşkale'ye giderek yol yapım ve taş kırım işlerinde çalışmak için hazırlandığı sırada dedesinin evdeki kadınlara ait olan bütün altınları satarak bu vergiyi gecikme faizi ile birlikte ödeyerek babasının Aşkale'ye gitmekten kurtulduğunu ifade etmektedir. N. Gürcan bu olayı aktarırken önemli bir hususa parmak basmış ve Ayhan Aktar'ın bu verginin bir Türkleştirme politikası olarak uygulandığı düşüncesine karşı çıkarcasına (Aktar, 2006:

---

¹³ N. Gürcan anıları arasında 13.500 liranın 1943 yılı İstanbul'unun Taksiminde bir daire alınacak meblağa denk geldiğini de ayrıca açıklama gereği duymuştur. (Gürcan, 2008: 207); (Gürcan, 2005: 116)

137)¹⁴ “hadi biz Karadenizli ve Laz olduğumuz için azınlık muamelesine tabi tutulmuştuk ama kökten Dinarlı olan öbür iki firmaya neden dokunulmuştu? diye sormaktadır. Ona göre aslında bu sorunun cevabı “kıskançlık ve öç alma hırsı idi.” (Gürcan, 2008: 207)

N. Gürcan’ın anılarında aktardığı bu olay aslında tek parti döneminde uygulanan birçok kanun ve yasanın tamamen uygulayıcılarının insafına terk edilmiş olduğunun ortaya koyulması bakımından oldukça dikkate değer bir örnektir. Bu acı tecrübeden sonra çok partili hayata geçilmesi ile birlikte N. Gürcan’ın dedesi ve babası Demokrat Parti’nin Dinar’da kurulması çalışmalarına hem madden hem de manen katkıda bulunmuşlardır. Bu karar daha varlık vergisi uygulamaları zamanında “bir Çingene parti kursa oraya geçeceğim” şeklinde ifade edilen bir tepkinin sonucuydu. (Gürcan, 2008: 282) Bu olayla ilgili olarak N. Gürcan annesinin ellerini havaya kaldırarak “sebepler olsunlar kebab olsun” diye beddua ettiğini hatırlatmıştır ki, bu beddua Varlık Vergisi’ni yaratan CHP içindi. Annesinin yaptığı bu bedduanın geçerliliği hâlâ sürüyor diye bir not düşmeyi de ihmal etmemiştir. (Gürcan, 2005: 117)

N. Gürcan varlık vergisi sonrasında ticaretle uğraşması nedeni ile devletin atadığı vergi memurlarının bazen işlerini nasıl bir cezalandırma yöntemi veya hizaya sokma aracı olarak kullandıkları ile ilgili yaşadıklarına da ayrıca değinmektedir. Bu hususları “Yokluk Vergisi” ve “Zıtlık Vergisi” adlarıyla anılarına kaydeden N. Gürcan art niyetli devlet görevlilerinin devletle özdeşleşerek nasıl kontrolden çıktığını ortaya koymuştur. (Gürcan, 2005: 119-129)

2.5. *Dinar’da Siyasete Atılan Bir Genç*

N. Gürcan erken bir yaşta siyasete, ailesinin DP’li olmasına rağmen, (Gürcan, 2003: 237)¹⁵ CHP’nin ilçe teşkilatında başlamıştır. Onun siyasete girmesi ise Ankara’ya yaptığı bir gezide Ulus’ta kaldığı Kervan Palas’ta Nihat Erim’le tanışmasından sonra olmuştur. (Gürcan, 2003: 231-242) Bundan sonra Dinar’a dönmüş ve CHP’ye katılarak uzun yıllar siyaset sahnesinde kalmıştır. Kendisinin baba ve dedesinden farklı bir partide siyasete atılmasının

---

¹⁴ Zira bu konuda Ayhan Aktar bu verginin Türkleştirme politikası kapsamında uygulandığını ve bu çerçevede gayri Türk fakat Müslüman olan Laz, Kürt, Çerkez vs. unsurlarında etkilendiğini ortaya koymaktadır. (Aktar, 2006: 137)

¹⁵ Fuat Köprülü 1946 yılında Dinar’a gelerek ilçede DP’yi örgütlemesini dedesinden istemiş ancak dedesi siyasete bulaşmak istemediği için bir arkadaşını salık vermiş ve bu arkadaş da 1946-1950 yıllarında milletvekilliğine seçilmiştir. N. Gürcan’ın babası ise DP’ye yaptığı ekonomik katkılar dışında siyasete çok katılmamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Gürcan, 2003: 237)

Dinar'daki bazı kişiler tarafından (Lömlömcüler) şüphe ile karşılandığını ve “Vay kurnaz Lazlar vay! Dede, baba Demokrat Partili, amca CHP'li denge bozulmasın diye çocuklarını CHP'li yaptılar!” denildiğini ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 285) N. Gürcan siyasete atılmasının ardından bazı anılarını 11/05/1966 ile 24/05/1966 yılları arasında Milliyet gazetesinde “İlçe Başkanının Not Defteri” adıyla yayınlamıştır. (Gürcan, 1967: 5)¹⁶ Bu yazı dizisine N. Gürcan siyasete neden girdiği açıklayarak başlamakta ve şunları söylemekteydi: “Ben aslında şair adamdım, gönül adamıydım... Yurdumun uçuruma sürüklendiğini sezdiğim yıllarda kurtarıcılık aşkına çorbada tuzum olsun diye siyasete atıldım.” N. Gürcan bu anılarında Dinar ve çevresinde yaptığı seçim çalışmaları sırasında karşılaştığı ilginç anekdot ve gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

N. Gürcan'ın siyasal yaşama katılması 1954 genel seçimlerinin hemen öncesine rastlamaktadır. N. Gürcan ilk seçimlerde başarı sağlamak adına Dinar ve çevresindeki köyleri ve kasabaları dolaşarak oy toplamak için yoğun bir çaba içerisinde mücadele ederken CHP ile ilgili olarak kendisine gösterilen tepkileri anılarında şöyle aktarmaktadır: “Bey biz seni severiz emme bu CHP'liler yok mu? Camilere cephaneye doldurdular. Milleti savaşa sokmayıp iğdiş ettiler. Yol vergisi, jandarma dayacağı, yok anasının örekesi derken... anamızı ağlattılar!.. Kendileri yetmediler de bir de seni mi saldırdılar başımıza...” (Gürcan, 2008: 285) (Gürcan, 1966: 5) Bu açıklama Ankara'nın uzağındaki bir taşra kentinde siyaset ve siyasal faaliyetlere karşı halkın zihin dünyasının ortaya koyulması bakımından önemli bir husustur. N. Gürcan her ne kadar kendisi CHP'li bir siyasetçi olarak siyasal yaşamda faaliyet gösterse de aslında babası ve dedesi de benzer görüş ve düşüncelere sahip olup muhalif saflarda yer almaktadırlar. Yapılacak olan bir seçim öncesi babasına sorduğu “oyun nereye” sorusuna karşılık aldığı “Nereye olacak partime.” cevabına ilaveten babası şunları söylemiştir: “Ama bu millet CHP'ye oy vermez be oğlum; aldanıyorsun.” Sözü bu düşüncüyü açıkça ortaya koymaktadır.

Dinar'da uzun yıllar CHP saflarında siyasetle uğraşmasına, oy toplamak için yokluk ve sıkıntı içerisinde köyden köye dolaşmasına rağmen¹⁷

¹⁶ Bu yazı dizisinin dışında 22-29 Ocak 1967 tarihleri arasında yine Milliyet gazetesinde “555 F” adıyla siyasetle ilgili anılarından bazılarını yayınlamıştır. “555 F” nin ortanın solunun gizli çalışma ofislerine verdikleri ad olduğunu herkesin oraya giremediğini ancak koyu olanların girebildiklerini ve bu nedenle de bu ismi verdiği yazı dizisinden anlaşılmaktadır. (Gürcan, 1967: 5)

¹⁷ Bu faaliyetler sırasında oy karşılığı para isteyen seçmenlerden, şu işimiz halledilsin oyumuz kesin size diye söz verip de seçim sonrasında bu sözün tutulmadığının görülmesine kadar ilginç siyasi anılarını N. Gürcan “İlçe Başkanının Not Defteri” adlı yazı dizisinde açıklamıştır.

N. Gürcan siyaseti bırakarak kendisini tamamen edebiyata vermiştir. Bunun nedeni ise şöyle açıklamaktadır: “Bana: ‘Neden politikayı bıraktın’ diye soranlara çok şey söylemişim de şairin şu iki dizesini okumayı unutmuşum:

‘Uğramam bahçelerin semtine

Gülден yandım!’

İşte böyle... Politikaya heveslenen iyi niyetli gençleredir bu şiir. Ben partiye girdiğimde tam 23 yaşındaydım ve yüreğim kuş gibi çırpınıyordu... Ve... Sonra... Düştü... Kırıldı...” (Bulut, 2005: 52)

2.6. *Dinar’da Sanat ve Edebiyat*

N. Gürcan’ın öğrencilik yıllarından itibaren düşkün olduğu edebiyat onun hiç kopamadığı alanlardan birisidir. Daha genç yaşında sağlık sorunları nedeni ile yarıda bırakmak zorunda kaldığı eğitim hayatına inat edebiyat ve şiirden hiç kopamamıştır. Bir taraftan Dinar’da kurdukları un fabrikasının işletilmesinde babasına yardım ederken diğer taraftan da fırsat buldukça büyük şehirlere giderek oradaki sanat ve edebiyat çevrelerine girmeye ve kendini tanıtmaya çalışmıştır. Bu çabaların sonucunda birçok ünlü edebiyatçı ile dostluk derecesine varan yakınlıklar kurmuştur. Yazdığı şiirler de bu süreçte 1952 yılında ancak 8 sayı yayınlanabilen “Kervan” dergisinde yayınlanmıştır. (Gürcan, 2008: 212-213)

N. Gürcan edebiyata olan ilgisinin kendisini getirdiği noktayı Dinar’da bir şiir dergisi çıkarmayı hayal edecek kadar ileri bir noktaya getirdiğini anılarında anlatmaktadır. Bu hayalin peşinde bir matbaa makinasını Isparta’dan beş bin liraya satın alarak Dinar’da ilk matbaayı da kurmuştur. Artık dergi için her şey hazırdır. Daha önceden de dergi çıkaracağını edebiyat çevrelerine ilan ettiği için birçok yazı ve şiirde elinde bulunmaktadır. Böylece bir taraftan matbaacılığı öğrenmiş bir taraftan da 1954’den 1957 yılına kadar yayınlanacak olan “Şairler Yaprağı” adlı şiir dergisini tam 36 sayı yayınlamıştır. (Bulut, 2005: 17-47)¹⁸ Anadolu’nun bir taşra kentinden Türkiye’nin en ünlü edebiyatçılarından şiir ve yazılarının yayımlandığı dikkate değer bir dergiyi uzun bir süre başarıyla devam ettirmiştir. (Pulur, 2004)¹⁹ Dergide şiirleri yayımlanan ünlü edebiyatçılardan

¹⁸ N. Gürcan’ın çıkardığı “Şairler Yaprağı” adlı dergi ile ilgili olarak edebiyat ve sanat dünyasından gelen tepkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Bulut, 2005: 17-47)

¹⁹ Hasan Pulur, N. Gürcan’ın çıkardığı bu dergide “İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentleri mekân tutan nice şair, nice yazar ve edebiyatçı “Şairler Yaprağı” nda sıraya

bazıları şunlardır: “Orhan Kemal, Tarık Dursun K., Atilla İlhan, Bülent Ecevit, Oktay Rıfat, Fakir Baykurt, Cemal Süreyya, Cahit Külebi, Melih Cevdet Anday, Necati Cumalı, Nurullah Ataç, Can Yücel ve daha birçok önemli isim. (Gürcan, 2008: 217)

Şairler Yaprağı adlı şiir dergisinin yayınlanması sırasında N. Gürcan içinde bulunduğu taşranın küçüklüğünden kaynaklanan bazı sorunlar nedeni ile Can Yücel ile bir dizi polemik yaşamıştır. Bu polemğin sebebi Can Yücel'in yazdığı bir şiirde Dinarlı bir şoförden bahsetmesidir. N. Gürcan şiirdeki “Ahmet” adlı bir şoföre uygunsuz ifadeler atfedilince şiiri yayınlamaz ve bu durum Can Yücel'in ona karşı öfkelenmesini beraberinde getirir. N. Gürcan bu hadiseyi anılarında şöyle anlatır: “Ve ben bir taşra kentinde şiirden, sanattan anlayan üç beş kişinin arasındayım. Kalan nüfus şiir miir bilmiyor... Şiiri bahane ederek, bir geri zekâlının kışkırtmasıyla çenemi dağıtabilirler.” (Gürcan, 2003: 374)

Bu isimleri bir dergide ve üstelik bir taşra dergisinde toplayan N. Gürcan 36. sayıdan itibaren derginin sonlandırılmasını ise tamamen siyasi baskı ile açıklamaktadır. Buna göre polisin dergi çalışmaları sonrası kendisi ve ailesi hakkında araştırma yapması, babasını rahatsız etmiş ve onun “oğlum, biz ticaret yapmaktayız. Sen şu dergi işine bir son ver!” (Gürcan, 2008: 218) sözü üzerine hazırladığı 36. sayıyı yayınlamayarak bu işe son vermiştir. Ancak bu son veriş N. Gürcan'ın edebiyat ve şiirle olan alakasını kesmeye yetmemiştir. O dönemde veya daha sonra üne kavuşacak birçok edebiyatçı ve şair için N. Gürcan'ın varlığı Dinar'a uğramak için bir bahane oluşturmuştur ki, N. Gürcan anılarında bu edebiyatçıları şöyle sıralamaktadır: “Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Aşık Veysel, Tarık Dursun K., Metin Erksan, Cemal Süreyya, Özdemir İnce, Yaşar Kemal, Fahir Aksoy, Kemal Tahir...” (Gürcan, 2008: 253-277)²⁰ Özdemir İnce'de “N. Gürcan ve Şairler Yaprağı sayesinde Dinar sadece edebiyatçıların değil, ressamların, sinemacıların, müzisyenlerin Ege bölgesindeki en önemli durak yeriydi.” (İnce, 2016) diyerek bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

N. Gürcan'ın anılarında Dinar'da sinema filmi çekimleri konusunda da önemli girişimlerin olduğu görülmekte. Bu çerçevede “Kuyu” filminin 1968'de Dinar'da çekilmesi (Gürcan, 2008: 260)²¹ ve hatta filmcilerin kalması

---

girmişlerdir diyerek derginin dönemsel popülaritesini ortaya koymaktadır. (Pulur, 2004)

²⁰ İsmi saydığımız ve saymadığımız birçok edebiyatçı ve sanatçı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Gürcan, 2008: 253-277)

²¹ N. Gürcan bu filmi çekimi sırasında ihtiyaç duyulan iki kuyunun belediye araçları ile Suçikan yakınlarına yapıldığını ancak bunun Belediye Meclis üyelerinden Mustafa

için kiralanmış bir ev nedeni ile bu evin bulunduğu caddeye “Hollywood” caddesi denildiği gibi önemli ayrıntılar anlatılmaktadır. (Gürcan, 2008: 258) Ayrıca N. Gürcan’ın teklifi ile Dinar’da 100 kadar adamıyla ortalığa korku salan eşkıya Koca Mustafa’yı (Gürcan, 2008: 64-74)²² tenkil için gönderilen müfreze kumandanının Dinar’da Ferruh kıza (ilkokul beşinci sınıfa gitmektedir) âşık olması ve onu kaçırmaması sonrası yaşanan hadiselerini anlatan bir filmin çekilmesi sözü de Metin Erksan tarafından verilmiş ancak N. Gürcan bu projeyi senaryolaştıramadığı için bu proje gerçekleştirilememiştir. (Gürcan, 2008: 257) Bu konu ile ilgili olarak N. Gürcan, Hoşçakal Dinar adlı eserinde Ferruh kıza kaçırılan kişinin müfreze komutanı olan teğmen olduğunu söylerken aynı konuda Benim Sevgili Taşram (Gürcan, 2003: 353-354) adlı eserinde ise kıza kaçırılan kişinin Osman Kitiş Bey’in oğlu Ali Bey olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere bu konuda bir karışıklık söz konusudur.

Yine anılarında N. Gürcan, Dinar’da yürütülen sanatsal faaliyetlerden biri olarak tiyatrodan bahsetmekte ancak bunun da onun tabiri ile “Lömlömcülerin” olumsuz yaklaşımı ve dedikoduları nedeni ile sona ermek zorunda kaldığını aktarmaktadır. N. Gürcan’ın bahsettiği tiyatroyu Dinar’a getiren kişi o dönemde halk arasında “Sinemacı Haydar” olarak bilinmektedir. Bu kişi Dinar’da kaldığı süre zarfında nerede ise ayda bir tiyatro oyununu sahnelemiş ve hatta bu dönemde Dinar’da tiyatro oyununda bayan rolünü oynayacak kişi bulma zorluğu nedeni ile N. Gürcan zaman zaman bayan rolünü oynadığını ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 102-104)

N. Gürcan’ın anılarında aktardığı edebiyat dünyası ile ilgili dikkate değer ayrıntılardan birisi de Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan “İnce Memet” adlı tefrika ile ilgilidir. Afyon’da uzun yıllar gazetecilik yapan Muzaffer Görktan, N. Gürcan’a gelerek adı geçen romanın kahramanının Dinar’da eşkıyalık yapan Koca Mustafa ve onun kızını “İnce Memet” olduğunu ifade etmiştir. M. Görktan özellikle romanın dördüncü baskısında geçen “Dinar’ın sıra sıra söğüdü, Ben geçerken yapraklığı böğüdü, Deveciler küçük idi büyüdü, Eyvah İnce Memet yaktın sen beni” türküsünü fikrinin

---

Dedeoğlu tarafından halkın parası sinemacılar için harcandığı gerekçesi ile “Nedret abi, bir komünist rejisörü ilçemize getirip film çekilmesine yardımcı oldunuz. Bu yetmiyormuş gibi başkanı da etkileyerek, belde halkının vergilerini harcatarak Suçkan’da kuyular yaptırınız...” şeklinde eleştirildiğini de ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 260)

²² N. Gürcan, Dinar ve etrafında korku salan Saçlı Koca Mustafa ve arkadaşları adına yakılan türkülerden de bahsetmekte ve 1950’li yıllarda köylerde katıldığı düğün ve seçim çalışmalarında hemen eşkıya Koca Mustafa’ya yakılan türkülerin çalındığını söylemektedir. Bu nedenle de Dinar ve çevresinde eşkıya Koca Mustafa ile ilgili olarak yakılan türkülerini bir araya getirmiştir. Yaklaşık olarak bir araya getirilen türküler 350 dizedir. (Gürcan, 2008: 64-74)

doğruluğuna delil olarak aktarmaktadır. Ancak N. Gürcan daha edebiyata yeni giren birisi olarak Yaşar Kemal'le İnce Memet'in nereli olduğu ile ilgili bir tartışmaya girmek istememiştir. Yaşar Kemal'in kahramanının Çukurova'da yaşadığı şeklinde ki beyanlarını da dikkate alarak daha fazla bu konu üzerine düşmediğini ifade etmektedir. (Gürcan, 2003: 353-354; Gürcan, 2008: 364)

N. Gürcan'ın Dinar'a dair verdiği önemli ayrıntılardan birisi de ilçede bulunan Belediye nikâh salonunda düzenlenen şiir geceleri ile ilgilidir. N. Gürcan bu şiir gecelerinden birisine katılan Fakir Baykurt'un bile şaşırıldığını vaktin gece yarısı olmasına rağmen halkın “Gitmeyin devam edin, n'olur” (Gürcan, 2003: 495) diyecek kadar etkilendiklerini dile getirmektedir. N. Gürcan bu konuda bir tarih vermese de Dinar gibi küçük bir yerleşmede şiir gecesinin düzenlenmesi şehrin dokusu ve ruhu adına her hâlde yadsınmaz değerinde bir hadisedir. Tabii ki, bu hadisede N. Gürcan isminin bulunmasının olayın gelişimini doğrudan etkilediği de unutulmamalıdır.

2.7. *Dinar'da Eşkîya Hadiseleri ve Asayiş*

N. Gürcan, Dinar ve çevresinde yaşanan eşkıya hadiseleri karşısında “Benim güzel ilçem suyundan mı, havasından mı bilmem zaman zaman efeler ve eşkıyalar üretmiştir.” (Gürcan, 2003: 353) diyerek eşkıya hadiselerinin Dinar ve çevresinde ara ara yaşandığını vurgulamıştır. N. Gürcan anılarında bazı eşkıyaları ve yaptıkları işleri anlatarak unutulmaya yüz tutmuş isimleri kayda geçirerek unutulmalarına engel olmaya çalışmıştır. Ona göre bilinen ilk eşkıya 1904 yılında Alacaatlı köyünden Eğri Mehmet adında birisidir. Diğeri ve beklide en ünlüsü Dinar'ın Gökçek köyünden olan ve 1919 yılında asker firarisi olarak dağa çıkan Koca Mustafa'dır. Koca Mustafa ve etrafına topladığı yüz kadar adamı uzun bir süre Dinar, Isparta, Burdur, Afyon çevrelerinde 1925 yılında öldürülene kadar birçok asayişsizlik olayına karışmıştır. Bunlar içerisinde soygun, köy basma, fidye amaçlı adam kaçırmaya, hatta Dinar'ı dahi basma gibi dikkate değer birçok suç mevcuttur.

Koca Mustafa, N. Gürcan'ın dedesi Niyazi Bey'i Dinar'da kaymakam vekilliği yaptığı dönemde öldüreceğine dair haber salmıştır. Aile ise eşkıyanın evi basmasından korkup Niyazi Bey'i eve yakın bir köprünün altındaki sandukada yanına biraz ekmek ve su vererek saklamıştır. Bu hadiseler dikkate alındığında Millî Mücadele döneminin hemen akabinde ülkede yaşanan asayiş sorunlarının küçümsenemeyecek kadar dikkate değer bir hadise olduğu göz ardı edilmemelidir.

N. Gürcan'ın anılarında yer alan önemli ayrıntılardan birisi de aslen Gökçekli olan Ala Bayram isimli bir kişinin oğlu ile birlikte kendi köylülerini pusuya düşürüp soyduktan sonra öldürmeleri hadisesinden sonra

yakalanmasıdır. Ala Bayram önce suçu oğluna atmaya çalışmış ancak oğlunun da itirafı ile suçluluğu tespit edilerek idama mahkûm edilmiştir. Ala Bayram verilen karar mucibince 1958 yılının soğuk bir Şubat ayında şehir meydanındaki bir darağacında asılarak cezasını çekmiştir. N. Gürcan ise yazısı güzel olduğu gerekçesiyle idam hükmünü yazmakla görevlendirilmiştir. Bu, ilçede gerçekleşen son idam vakası olarak ifade edilmektedir. Ala Bayram sabaha karşı idam edildikten sonra hemen cenazesi indirilmeyerek bekli de görmeyenler de görsün de ibret alsın duygusuyla bekletilirken iki atlı arabasıyla Ala Bayram'ın karısı meydana gelir. Arabayı cenazeye yaklaştırır ve elindeki bıçakla yağlı urganı kesmeye çalışır ip soğuktan donduğu için zor kesilir. Tam cenaze düşeceği sırada kadın cenazeye bedenini dayayarak cesedi arabaya indirir. Sonra arabaya binen kadın yola çıkarken orada nöbet bekleyen askerle bir şeyler konuşur ve gider. İzleyenler merakla hemen askere koşup ne konuştuklarını sorar. Asker kadının kendisinden soğuk su istediğini ancak ben de nöbetteyim veremem dediğini belirtir. Bunun üzerine “onun nöbetini mevlâm tutuyor gayri.. İhıcık daş olmuş, kepenegin altında yatıyor ...” dedi diyerek olayı anlatır. Bu olayla ilgili olarak N. Gürcan bazı dizeler kaleme almıştır. Bunlardan biri şöyledir: “Saatle geceyi devirmişti öbür güne/ Çakmaya başladılar sehpayı üç kişi/ Tam meydanın ortasına/ O karanlık ve sessizlikte/ Çekiçlerin yankılanıp geri dönen sesi/Taka tak... taka tak... taka tak.../ Sanki Ala Bayram değil tüm ilçe asılacak!” (Gürcan, 2005: 161-171)

2.8. 1995 Dinar Depremi

Şehrin dışından gelen bir aileye mensup olmasına rağmen Dinar'ı bir Dinarlı kadar benimsemiş ve tabiri caiz ise Dinarlılaşmış birisidir N. Gürcan. Bu düşüncenin doğruluğunu anlamak için Dinar'ın yaşadığı 1995 yılındaki deprem ile ilgili olarak kaleme aldığı duygu ve düşüncelerini okumak yeterlidir. Bu duygu ve düşüncelerin dışında da deprem sonrasında başka bir şehre rahatlıkla gidebilecek imkânlarla sahip olmasına rağmen aylarca bir konteyner içerisinde yaşayarak şehir halkını yalnız bırakmayarak göstermiştir. N. Gürcan'a göre yaşanan deprem şehrin sahip olduğu ruhun kaybolmasındaki birinci sebeptir. İkinci sebep ise deprem sonrasında şehrin yeniden imarı çerçevesinde yapılan hatalardır ki bu hatalar telafisi imkânsız sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Şehrin ruhu derken N. Gürcan geçmiş dönemleri mimari anlamda yaşatan ev ve binaları kastederek bu ruhun iki aşamada yok olduğunu düşünmektedir.

N. Gürcan deprem sonrasında yapılan birçok şeye karşı kızgın ve hatta zaman zaman da öfkelidir. Onu kızdıran şeylerden birisi Dinarlı makam ve mevki sahiplerinin Dinar için depremden sora hiçbir şey yapmamaları onun ifadesi ile “...ilçenin büyük yarasına merhem olacak hiçbir davranışta

bulunmamaları” (Gürcan, 2003: 473) idi. Zira bu çerçevede N. Gürcan dönemin politikacıları ve bakanlarını anılarında isim isim belirterek şehre karşı yapılan vefasızlıkları ortaya koymaktadır. Deprem sadece beraberinde getirdiği yıkımla değil ayrılıkla da Gürcanlar ailesini etkilemişti. Depremden sonra artık Gürcanlar ailesi arkalarında birçok anıyı bırakarak Dinar'dan ayrılmışlar ancak içlerindeki Dinar sevgisi ve özlemini her zaman hissetmişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmamızda Dinar depreminden bir süre sonra ailesi ile birlikte İzmir'e yerleşen N. Gürcan'ın Dinar'a veda etmesinin ardından sılada kaleme aldığı anıları ile ilgili olarak dikkatimizi çeken ayrıntılardan bazılarını ortaya koymaya çalıştık. Bu ayrıntılar bir taşra şehrinin geçmişte ifa ettiği rolleri ve bunları yerine getiren insanların hâl ve tavırlarını ortaya koymaktadır. N. Gürcan'ın hatıralarında anlatılan Dinar'ın hem edebiyat hem sanat hem de ekonomik alanda yadsınamayacak kadar önemli bir konuma sahip olduğu rahatlıkla gözlenebilmektedir. Ayrıca N. Gürcan'ın hatıraları şehrin dokusunun anlaşılması adına da önemli katkılar sağlamakta ve bugün şehirde yaşayan farklı etnik kimliğe sahip insanların şehirdeki varlıklarının tarihsel temellerini de ortaya koymaktadır. Burada dikkati çeken önemli hususlardan birisi ise bu farklı etnik kimliğe sahip insanların Dinar'da çeşitli hor görülme veya zaman zaman ötekileştirilme hadiselerine muhatap olsalar da genel olarak şehrin yerli halkının toplumsal kabul ve hoşgörüsü ile karşılaştıklarının anlaşılmasıdır. Buna karşılıklıta şehre dışarıdan gelen farklı kültür ve etnik sınıflara ait insanların Dinarlılaşmış olduklarını ve bu şehrin bir insanı olduklarını canı gönülden kabul ettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

N. Gürcan'ın anıları dikkate alındığında özellikle kent tarihçiliğinde hatıra ve hatıratın ne kadar büyük bir öneme sahip oldukları da rahatlıkla anlaşılacaktır. Zira yukarıda da izah ettiğimiz üzere Dinar gibi küçük taşra kentleri ile ilgili olarak hatıralar kaleme alınmazsa geçmişe dair birçok ayrıntı zamanla yok olacak ve bu durum da şehrin, geçmişinden bihaber köksüz bir varlık hâline gelmesine neden olacaktır. Bunun olmaması adına Dinar'da yaşayan ve geçmişe dair bir not düşmek isteyen şehir halkından kişilerin hatıralarını kaleme almalarını beklemek ve bu konuda özendirici çalışmalar yapmak oldukça faydalı olacaktır diye düşünmekteyiz.

Kaynakça

Aktar, A. 2006. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atalar, M. 1980. Şeriyeye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe. *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, 303-328.

Atıf Hüseyin Bey. 2010. *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Birinci, A. 2012. *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Bulut, D. 2005. *Nedret Gürcan Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Ün. Sos. Bil. Enst. Türk Dili ve Edeb. Ana. Bil. Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Cündioğlu, D. 2008. *Arka Sokakların Tarihi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Gürcan, N. 1966.05.20. İlçe Başkanının Not Defteri, Camileri Boşaltıp Cephane Koyan Kim. *Milliyet*, 5.

Gürcan, N. 1967.01.24. 555F. *Milliyet*, 5.

Gürcan, N. 2003. *Benim Sevgili Taşram*, İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları.

Gürcan, N. 2005. *Yaşanmış Taşra Öyküleri Benim Sevgili Taşram II*, İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları.

Gürcan, N. 2008. *Hoşçakal Dinar*, İstanbul.

İnce, Ö. 2016.03.18. *Nedret Gürcan'ın Koşça Kal Dinar'ı*. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11006414&yazarid=72>: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr> adresinden alındı

Kara, İ. 1998. *Amel Defteri*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Koçak, C. 2012. *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Koçak, Ö. 2018.04.10. Afyonkarahisar İli ve İlçelerinde Yüzey Araştırmaları

<http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/6-Afyon.pdf>

Lowry, H. W. 1991. *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası*. İstanbul.

Okay, O. 1997. Hatırat, *İslam Ansiklopedisi*, 445-449.

Pulur, H. 2004, 01 11. *Benim Sevgili Taşram (x)*. <http://www.milliyet.com.tr/2004/01/11/yazar/pulur.html> adresinden alındı

Tekin, M. 2009. *Dinar Yazıları*. İskenderun.

Ziya Şakir, 2011. *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışlarının İncelenmesi*

DOI NO: 10.5578/jss.66997
Geliş Tarihi: 13.04.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Şendil CAN**
Cüneyd ÇELİK***

Özet

Bu çalışmanın amacı gelecekte fen bilimleri dersini yürütecek, fen bilgisi ve sınıf öğretmenliği programlarında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının sahip olduğu öğretme-öğrenme anlayışlarını incelemektir. Tarama yöntemiyle yürütülen bu çalışma, 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılı güz dönemi 4. sınıfta öğrenim gören 71 Fen bilgisi ve 70 Sınıf öğretmen adayı olmak üzere toplam 141 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, "Öğretme-Öğrenme Anlayışları Ölçeği" kullanılmıştır. Cinsiyet açısından kadın öğretmen adaylarının, erkek öğretmen adaylarına göre; program türü açısından da Sınıf öğretmen adaylarının, Fen bilgisi öğretmen adaylarına göre daha fazla yapılandırmacı anlayışa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Öğretme-Öğrenme Anlayışı, Fen Bilgisi Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği, Yapılandırmacı Anlayış, Geleneksel Anlayış*

Investigation of Science and Classroom Teachers' Teaching-Learning Understandings

Abstract

The aim of this study is to investigate the teaching-learning conceptions of pre-service teachers who are studying in the science teaching and classroom teaching departments and also who will carry out science courses in the future. The current study employing survey model was conducted on a total of 141 fourth year pre-service teachers (71 are pre-service science teachers and 70 are pre-service classroom teachers) in the fall term of 2015-2016 academic year. "Teaching-Learning Conception Scale" was used as a data collection tool. It was concluded that the female pre-service teachers have higher level conception of constructivist approach than the male students and the pre-service classroom teachers have higher level conception of constructivist approach than the pre-service science teachers.

***Keywords:** Teaching-Learning Conception, Science Teaching, Classroom Teaching, Constructivist Approach, Traditional Approach*

---

* Bu çalışma, 5-8 Mayıs 2016 tarihleri arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde düzenlenen VIII. Eğitim Araştırmaları Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, csendil@mu.edu.tr

*** Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cuneydcelik@mu.edu.tr

Giriş

Bilgi çağı olarak içinde bulunduğumuz şu yüzyılda insan, her an değişen bilimsel ve teknolojik yeniliklere ayak uydurmak zorundadır. Çünkü bilgi günümüzde her an değişim halinde bulunmaktadır. Bu sebeple hem öğrenme hem de öğretim açısından güncel yöntem ve tekniklere gereksinim duyulmaktadır (Çavaş ve Huyugüzel Çavaş, 2014: 164). Bu gereksinim mevcut yöntem ve tekniklerin zaman içerisinde etkisini kaybetmesinden ileri gelmektedir. Bu durumdan yola çıkarak 2004 yılında Türkiye’de, eğitim sisteminin paradigmasında köklü değişiklikler meydana getirerek yeni yöntem ve teknikleri eğitim sistemine kazandırılmıştır. Bu değişikliklerin başında eğitim sisteminin temel felsefesi gelmektedir. Başlangıçta, öğretmen, öğretimin merkezinde aktif bir rol üstlenip bilgiyi aktaran konumunda iken 2004 yılı eğitim sisteminde ki değişikliklerle birlikte öğrenme, öğrencinin kendisinin gerçekleştirdiği aktif bir sürece dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle öğretmenin öğretimi sırasında, öğrencinin ise öğrenimi sırasında kullanılan paradigma 2004 yılı eğitim reformuyla birlikte tamamen değişmiştir. (Aypay, 2011: 7; Chan ve Elliott, 2004: 819). Bir eğitimcinin sahip olduğu öğretme-öğrenme anlayışı gerçekleştireceği eğitim-öğretim faaliyetlerinin belirleyicisi olabilir.

Öğretim programlarının hedeflediği bir dersin öğretimi sırasında öğretme-öğrenme anlayışı, birbirinden farklı stratejiler olarak düşünülen iki temel anlayışı kapsamaktadır: Yapılandırmacı anlayış ve Geleneksel anlayış (Aypay, 2011: 7; Schunk, 2008: 21-22). Geleneksel anlayışta, öğretim programında yer alan bilgilerin öğrenciye aktarılması söz konusu iken yapılandırmacı anlayışta öğrencinin eksikliği doğrultusunda şekillenen işleyiş önemlidir. Geleneksel anlayışta konuya ilişkin etkinlikler, mevcut ders kitabına dayanırken yapılandırmacı anlayışta amaç doğrultusunda el becerileri ile hazırlanmış materyallere dayanmaktadır. Geleneksel anlayışta öğretmen bilgiyi doğrudan aktarmaya yönelik bir yol izlerken yapılandırmacı anlayışta öğrencilerin aktif rol almasına ve dersin işleyişine katılarak anlamlı öğrenmelerine rehberlik eder. Geleneksel anlayışta değerlendirme öğretimden bağımsız olarak ele alınırken yapılandırmacı anlayışta değerlendirme öğrenmenin bir parçası olarak görülür (Brooks ve Brooks, 1999: 17; Aydın, Tunca ve Alkın-Şahin, 2015: 1332). Her iki anlayış doğru olarak kullanıldığı takdirde öğretimin etkisi göz önüne çıkacaktır. Ancak 2004 yılından itibaren öğretim programları, öğrencilerin sadece bilişsel bilgiye sahip olmanın yanında aynı zamanda sahip olduğu bilgiyi günlük yaşamda karşılaştığı bir problemi çözmeye kullanmasını, etkili karar vermesini ve eleştirel düşünmesini hedeflemektedir. Bu bakımdan yapılandırmacı anlayışın sahip olduğu bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, birçok soyut bilgiyi içinde barındıran fen bilimleri gibi bir dersin öğretiminde oldukça önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Çünkü fen öğretiminde bilimsel bilgi

öğrencilere doğrudan aktarılmamalı, uygun ortamlar sağlanarak öğrencilerin bilim insanları gibi çalışıp bilimsel bilgiyi kendileri keşfederek ve arkadaşlarıyla tartışarak oluşturmalıdır. Böyle bir öğrenme, probleme dayalı öğrenme veya keşfetme yoluyla öğrenme gibi öğrencilerin aktif olduğu ve merak ettiği problemlere karşı çözüm getirebilecekleri veya okul dışı ortamlarda yürütülen gezi ve gözleme dayalı öğretim tekniklerinin kullanılacağı bir öğretme-öğrenme anlayışıyla mümkündür (Akpınar ve Ergin 2005: 56-57; Çavaş ve Huyugüzel Çavaş, 2014: 175-177). Dolayısıyla öğrencilere çağdaş koşullarda uygun eğitim-öğretim ortamlarının sağlanması; öğretmenlerin yaşam boyu öğrenmeye açık, fen okuryazarı ve kendini sürekli geliştirebilen özelliklere sahip olmasıyla gerçekleşebilir (Çakıcı, 2012:435). Bu da öğretmen adaylarının lisans öğrenimlerinde bu özellikleri kazanmış olarak mezun olmasıyla ilintilidir. Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde fen bilimleri dersi veren öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarını, geleneksel ve yapılandırmacı anlayış bağlamında inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu belirtilmiştir (Aydın, Tunca ve Alkın-Şahin, 2015: 1342). Bu bilgiler ışığında fen bilimleri dersi verecek öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarından yapılandırmacı anlayışı benimsemeleri, yapılandırmacı anlayışla hazırlanan 2013 yılı fen bilimleri öğretim programının uygulanması açısından oldukça önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı gelecekte fen bilimleri dersini yürütecek, fen bilgisi ve sınıf öğretmenliği programlarında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının sahip olduğu öğretme-öğrenme anlayışlarını incelemektir.

Bu amaç doğrultusunda araştırma aşağıda yer alan sorulara cevap arayacaktır:

1. Öğretmen adaylarının benimsedikleri öğretme-öğrenme anlayışları nelerdir?
2. Öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışları program türüne göre değişiklik göstermekte midir?
3. Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışları cinsiyet türüne göre değişiklik göstermekte midir?
4. Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni öğretme-öğrenme anlayışları mezun olunan lise türüne göre değişiklik göstermekte midir?

1. Yöntem

Bu araştırma, tarama modeli ile desenlenmiş bir araştırmadır. Tarama modelli çalışmaların en önemli özelliği, geçmişte veya günümüzde var olan bir olay ya da durumu var olduğu şekilde betimleyen araştırmalardır (Karasar, 2015:77).

1.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında 4. sınıf Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 71 Fen Bilgisi ve 70 Sınıf Öğretmeni 4. Sınıf öğrencileri olmak üzere toplam 141 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini oluşturan hem fen bilgisi hem de sınıf öğretmeni adaylarının mesleki yaşamlarında fen bilimleri konularını anlatacak olmaları sebebiyle, bu iki program öğrencileri üzerinde araştırmanın gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Dolayısıyla amaçlı örneklem yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Amaçsal örnekleme yöntemi, araştırma da hedef kitlenin, belirli bir özelliğe sahip olma önkoşulunun arandığı durumlarda kullanılmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2012: 100).

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının demografik özellikleri

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	1. Kadın	94	66.7
	2. Erkek	47	33.3
Bölüm	1. Fen Bilgisi Öğretmenliği	71	50.4
	2. Sınıf Öğretmenliği	70	49.6
Mezun Olunan Lise Türü	1. Fen/Sosyal Bilimler Lisesi	2	1.4
	2. Anadolu/Anadolu Öğretmen Lisesi	54	38.3
	3.Genel Lise	82	58.2
	4.Meslek Lisesi	3	2.1
Toplam		141	100

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının; cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelendiğinde 94'ü (%66.7) kadın, 47'si (%33.3) erkek öğretmen adaylarından, öğrenim gördüğü bölüm değişkenine göre incelendiğinde ise 71'i (%50.4) fen bilgisi öğretmenliği ve 70'i (%49.6) sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Diğer taraftan öğretmen adaylarının mezun olduğu lise türleri; 2 (%1.4) kişi Fen Lisesi, 54 (%38.3) kişi Anadolu/Anadolu Öğretmen Lisesi, 82 (%58.2) kişi Genel Lise ve 3 (%2.1) kişi Meslek Lisesi şeklinde dağılım göstermektedir.

1.2. Veri Toplama Aracı

Öğretmen adaylarının öğretim-öğrenme anlayışlarını belirleyebilmek amacıyla Chan ve Elliot (2004) tarafından geliştirilen ve Aypay (2011) tarafından Türkçe'ye çevrilerek uyarlanan "Öğretim- Öğrenme Anlayışları Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, 5' li derecelmeli 30 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler, 12 maddeden oluşan (1, 3, 4, 6, 11, 15, 17, 19, 22, 25, 28 ve 30. maddeler) yapılandırmacı öğretim- öğrenme anlayışı ve 18 maddeden oluşan (2, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 27 ve 29. maddeler) geleneksel öğretim- öğrenme anlayışı olmak üzere iki faktör altında toplanmaktadır.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları (GFI .93; AGFI .91; RMR .50; RMSEA .54), ölçeğin kabul edilebilir değerlere sahip olduğunu göstermiştir. Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ölçeğin geneli için .84, yapılandırmacı anlayış faktörü için .88, geleneksel anlayış faktörü için 0.83 olarak hesaplanmıştır (Aypay, 2011:25). Bu çalışmada ise, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ölçeğin geneli için .78, yapılandırmacı anlayış faktörü için .85, geleneksel anlayış faktörü için .79 olarak hesaplanmıştır.

1.3. Verilerin Analizi

Veriler bilgisayar ortamında SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi aşamasında, öğretmen adaylarının öğretim-öğrenme anlayışlarının çeşitli değişkenlere göre değişip değişmediğini incelemek için, öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermemesi çarpıklık ve basıklık katsayıları ile sınanmıştır. Analiz sonucunda çarpıklık katsayısı .50, basıklık katsayısı ise .81 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlerin +1 ile -1 değerleri arasında olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012: 16).

Öğretmen adaylarının, öğretim- öğrenme anlayışlarının genel eğilimleri betimsel istatistik; Cinsiyet ve program türü değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız gruplar t-testi; Mezun olunan lise türüne göre tek yönlü varyans analizi ile sınanmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda anlamlı farklılık görüldüğü durumda, farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için ise LSD testi yapılmıştır. Tüm istatistiksel hesaplarda anlamlılık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir.

2. Bulgular ve Tartışma

Bu çalışmada, fen bilgisi ve sınıf öğretmen adaylarının sahip olduğu öğretim-öğrenme anlayışları yapılandırmacı ve geleneksel anlayış bağlamında incelenmiş ve öğretmen adaylarının öğretim- öğrenme anlayışlarına; program türü, cinsiyet ve mezun olunan lise türünün etkisi karşılaştırılmıştır.

2.1. Öğretmen Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışları

Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarının dağılımı betimsel istatistikle belirlenmiş, buna ilişkin bulgular Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarına ilişkin betimsel istatistik sonuçları

Öğretme-Öğrenme Anlayışı	N	$\bar{x}$	S
Yapılandırmacı Anlayış	121	4.38	0.47
Geleneksel Anlayış	121	2.56	0.48

Tablo 2 incelendiğinde, fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı anlayışa ilişkin puan ortalaması $\bar{x}=4.38$, geleneksel anlayışa ilişkin puan ortalaması $\bar{x}=2.56$ olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu, öğretmen adaylarının genellikle yapılandırmacı anlayışı benimsediklerini göstermektedir.

Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarından yapılandırmacı anlayışını, geleneksel anlayıştan daha fazla benimsedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar, fen ve teknoloji programının 2004 yılından itibaren yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanmasının (MEB, 2005: 7) ve 2013 yılında fen bilimleri öğretim programının yapılandırmacı anlayışın güncel temaları ve uygun öğrenme ortamları doğrultusunda yenilenmesinin (MEB, 2013: 3) gelecekte programın uygulayıcısı olan öğretmen adayları açısından olumlu olduğu düşünülmektedir. Mevcut araştırma sonucu ile benzer sonuca ulaşılmış araştırmalara literatürde rastlanmaktadır. Aydın, Tunca ve Alkın-Şahin (2015: 1339)'in yaptığı araştırmada fen bilgisi öğretmen adaylarının geleneksel anlayıştan ziyade yapılandırmacı anlayışı daha fazla benimsedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Aypay (2011: 25), Bilgin ve Aykaç (2016: 143), Cheng, Chan, Tang ve Cheng (2009: 322) ve Saçıcı (2013: 48)' nin yaptığı araştırmalar da çeşitli branşlarda öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının yapılandırmacı anlayışı daha fazla tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Diğer taraftan Anagün, Yalçınoğlu ve Ersoy (2012: 8), sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri dersini yürütürken öğretme-öğrenme sürecinde yapılandırmacı anlayışı desteklediklerini ancak yapılandırmacı anlayışın, sınıf içinde uygulamaya dönüştürülmesinde çeşitli zorluklarla karşılaşacağını belirtmiştir. Bu sonuçlar, mevcut araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. İlgili literatürde farklı araştırmaların sonuçlarına da rastlamak mümkündür. Eren (2009: 79), öğretmen adayları ile yürüttüğü araştırmada öğretmen adaylarının geleneksel anlayışa daha yakın bir anlayış benimsediği sonucuna ulaşmıştır.

2.2. Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışlarının Program Türüne Göre Bulguları

Araştırmanın alt problemlerinden bir diğeri, fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarının program türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğidir. Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının, öğretme-öğrenme anlayışlarının program türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplar t-testi ile sınanmıştır. Öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevaplar Tablo 3' te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarının program türüne göre t-testi sonuçları

Öğretme-Öğrenme Anlayışı	Bölüm	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Yapılandırmacı Anlayış	Fen	71	4.27	0.50	139	2.82	.00
	Sınıf	70	4.49	0.41			
Geleneksel Anlayış	Fen	71	2.57	0.46	139	.211	.83
	Sınıf	70	2.55	0.50			

Tablo 3 incelendiğinde, yapılandırmacı anlayışı benimseyen öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışları, program türüne göre anlamlı farklılık göstermektedir [$t_{(139)}=2.82$, $p<.05$]. Buna göre Sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışları ($\bar{X}=4.49$) fen bilgisi öğretmen adaylarına ($\bar{X}=4.27$) göre daha olumludur.

Her iki bölüm için hesaplanan yapılandırmacı anlayışa ilişkin puan ortalamaları, sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı anlayışı fen bilgisi öğretmen adaylarına göre daha fazla benimsediğini göstermektedir. Diğer taraftan, fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının geleneksel anlayışa ilişkin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır [$t_{(139)}=.21$, $p>.05$].

Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının, öğretme-öğrenme anlayışlarının öğrenim gördüğü program türüne göre incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının fen bilgisi öğretmen adaylarına göre yapılandırmacı anlayışı daha fazla benimsediği ortaya çıkmıştır. Bu sonucun, eğitim-öğretime yeni başlayacak öğrenciler için nitelikli öğretimin gerçekleştirilmesi için sınıf öğretmenlerine düşen sorumluluktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu araştırmanın sonucu ile örtüşen bir başka çalışma, Bilgin vd. (2016: 146)' nin birçok farklı programda öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarını tespit etmeye yönelik araştırmasıdır. Bu araştırma sonucu, sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı anlayışını fen bilgisi öğretmen adaylarına göre daha fazla benimsediğini göstermiştir. Yine aynı araştırma da fen bilgisi öğretmen adayları geleneksel anlayışı sınıf öğretmeni

adaylarından daha fazla benimsemiştir. Sınıf öğretmenleri üzerinde onların öğretme-öğrenme anlayışlarını 4 yıllık bir boyutsal çalışma ile ortaya koyan Bıkmaz (2017: 189), sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı anlayışa ait anlayışlarının eğitim-öğretim sürecinde zamanla arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

2.3. Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bulguları

Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme -öğrenme anlayışları, cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplar t-testi ile sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarının cinsiyete göre t-testi sonuçları

Öğretme-Öğrenme Anlayışı	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Yapılandırmacı Anlayış	Kadın	94	4.46	0.41	139	2.95	.00
	Erkek	47	4.22	0.54			
Geleneksel Anlayış	Kadın	94	2.49	0.46	139	2.70	.00
	Erkek	47	2.71	0.48			

Tablo 4 'e göre, fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarının cinsiyet değişkenine göre hem yapılandırmacı anlayış [$t_{(139)}=2.95$, $p<0.05$]; hem de geleneksel anlayış [$t_{(139)}=2.70$, $p<.05$] açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ayrıca kadın öğretmen adaylarının yapılandırmacı anlayışa yönelik ortalamaları 4.46 iken, erkek öğretmen adaylarının yapılandırmacı anlayışa yönelik ortalamaları 4.22 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla kadın öğretmen adaylarının yapılandırmacı anlayışa yönelik öğretme-öğrenme anlayışları erkeklere göre daha olumludur. Diğer taraftan erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2.71$) geleneksel anlayışa yönelik öğretme-öğrenme anlayışını kadınlara ($\bar{X}=2.49$) göre daha fazla benimsemişlerdir.

Fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının, öğretme-öğrenme anlayışlarının cinsiyet değişkenine göre incelediğinde kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre yapılandırmacı anlayışı daha fazla benimsediği görülmüştür. Evrekli, İnel, Balım ve Kesercioğlu (2009: 680)' nun fen bilgisi öğretmenleri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında bu bulguya benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Yine Aypay (2011: 25), Baş (2014: 24) ve Eren (2009: 78) tarafından öğretmen adayları üzerinde yürütülen araştırmada, bu araştırmanın sonucuyla paralellik gösteren bir sonuca

varılmıştır. Ancak literatürde cinsiyet değişkeninin, yapılandırmacı anlayışı benimsemeye etkili olmadığı sonucuna ulaşılan çalışmalar da mevcuttur (Bilgin vd., 2016: 148; Cheng vd., 2009: 322; Oğuz, 2011: 148).

2.4. Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışlarının Mezun Olunan Lise Türüne Göre Bulguları

Araştırmanın dördüncü alt problemi, fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışları, Fen Lisesi/Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu/Anadolu Öğretmen Lisesi, Genel Lise veya Meslek Lisesinden herhangi birinden mezun olma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu problem doğrultusunda fen bilgisi ve sınıf öğretmeni adaylarının, öğretme-öğrenme anlayışlarının mezun olunan lise türü değişkenine göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarının lise türüne göre tek yönlü varyans analizi sonuçları

Boyutlar	Lise Türü	N	$\bar{X}$	S	sd	F	p
Yapılandırmacı Anlayış	1.Fen/Sosyal Bilimler	2	4.08	0.23	3-137	1.85	.141
	2. Anadolu/Anadolu Öğretmen Lisesi	54	4.49	0.37			
	3. Genel Lise	82	4.33	0.48			
	4. Meslek Lisesi	3	4.13	1.27			
Geleneksel Anlayış	1. Fen/Sosyal Bilimler	2	2.77	0.47	3-137	0.91	.436
	2. Anadolu/Anadolu Öğretmen Lisesi	54	2.56	0.42			
	3. Genel Lise	82	2.58	0.50			
	4. Meslek Lisesi	3	2.14	0.85			

Tablo 5’e göre, öğretmen adaylarının, hem yapılandırmacı hem de geleneksel anlayışa sahip olmasında mezun olunan lise türünün anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir [$F_{(3-137)}=1.85$, $p>.05$], [$F_{(3-137)}=0.91$, $p>.05$]. Diğer bir ifadeyle öğretmen adaylarının geçmişte öğrenim gördüğü lise türü onların yapılandırmacı veya geleneksel anlayışı benimsemelerinde etkili olmamaktadır. Literatür incelendiğinde benzer bir sonuca Evrekli, İnel, Balım ve Kesercioğlu (2009: 681)’ nun yaptığı çalışmada ulaşılmıştır. Evrekli vd. (2009: 683), 107 Fen Bilgisi öğretmen adayı üzerinde yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının mezun olduğu lise türünün, öğretme-öğrenme

anlayışlarını etkileyen bir faktör olmadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bu sonuç araştırma bulgusuyla örtüşmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yukarıda elde edilen bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılına gelindiğinde hem Fen Bilgisi öğretmen adayları hem de Sınıf öğretmeni adaylarının öğretme-öğrenme anlayışlarından yapılandırmacı anlayışı geleneksel anlayıştan daha fazla benimsediği görülmüştür. Ancak mevcut sonuçlar, öğretmen adaylarının hala geleneksel anlayışı tamamen reddetmediğini göstermektedir.
- Öğretmen adaylarının öğrenim gördüğü program türünün, öğretme - öğrenme anlayışlarını benimsemeye etkili olduğu ortaya çıkmış, sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı anlayışı fen bilgisi öğretmeni adaylarına göre daha fazla benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre sahip olduğu öğretme-öğrenme anlayışları incelendiğinde kadın öğretmen adayları erkek öğretmen adaylarına göre yapılandırmacı anlayışı daha fazla özümsemişlerdir.
- Öğretmen adaylarının mezun olduğu lise türüne göre öğretme-öğrenme anlayışları incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Elde edilen sonuçlara göre şu öneriler getirilebilir:

- Fen bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırmacı anlayışı benimseyememeleri, mesleki yaşamlarında, yeni öğrendiği bilgiyi transfer etme, bilgiyi sorgulama ve bilgiyi günlük yaşamda karşılaştığı problemlerin çözümünde kullanma gibi becerileri öğrencilerine kazandırmada zorluklar yaşayacaktır. Bu sebeple fen bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırmacı anlayışa yönelik düşüncelerini geliştirecek seçmeli dersler programda yer alabilir veya derslerde yapılandırmacı anlayışa yönelik etkinliklere yer verilebilir.
- Bununla birlikte Fen Bilgisi öğretmenlerinin yapılandırmacı anlayışı tamamen benimseyememesinin altında yatan sebepler, kendileriyle yapılan yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

Akpınar, E. ve Ergin, Ö. 2005. Yapılandırmacı Kuramda Fen Öğretmeninin Rolü, *İlköğretim Online Dergisi*, 4 (2), 54-65.

Anagün, S. Ş., Yalçınoğlu, P. ve Ersoy, A. 2012. Sınıf Öğretmenlerinin Fen ve Teknoloji Dersi Öğretme-Öğrenme Sürecine İlişkin İnançlarının Yapılandırmacılık Açısından İncelenmesi, *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5 (1), 1-16.

Aydın, Ö., Tunca, N. ve Alkın-Şahin, S. 2015. Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğretme ve Öğrenme Anlayışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (3), 1331-1346.

Aypay, A. 2011. Öğretme ve Öğrenme Anlayışları Ölçeği'nin Türkiye Uyarlaması ve Epistemolojik İnançlar ile Öğretme ve Öğrenme Anlayışları Arasındaki İlişkiler, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11 (1), 7-29.

Baş, G. 2014. İlköğretim Öğretmenlerinin Öğrenme-Öğretme Anlayışlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 18-30.

Bıkmaz, F. (2017). Öğretmen Adaylarının Öğretme-Öğrenme Anlayışları ve Bilimsel Epistemolojik İnançlarının Araştırılması: Boylamsal Bir Çalışma. *Eğitim ve Bilim* 2017, 42 (189), 183-196.

Bilgin, H., ve Aykac, N. (2016). Pre-Service Teachers' Teaching-Learning Conceptions and Their Attitudes towards Teaching Profession. *Educational Process: International Journal*, 5(2), 139-151.

Brooks, J. G. ve Brooks, M. G. 1999. *The Case for Constructivist Classrooms*, Virginia: Alexandria Press.

Chan, K. W. ve Elliott, R. G. 2004. Relational Analysis of Personal Epistemology and Conceptions about Teaching and Learning, *Teaching and Teacher Education*, 20, 817-831.

Cheng, M. M. H., Chan, K. W., Tang, S. Y. F. ve Cheng, A. Y. N. 2009. Pre-service Teacher Education Student' Epistemological Beliefs and Their Conceptions of Teaching, *Teaching and Teacher Education*, 25, 319-322.

Çakıcı, Y. 2012. Fen ve Teknoloji Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım, (Ed.) T. Özgür, *Fen ve Teknoloji Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, (2. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Çavaş, B. Huyugüzel Çavaş, P. 2014. Fen Bilimleri Öğretiminde Öğrenme-Öğretme Süreci, (Ed.) A. Şengül ve D. Nil, *Fen Bilimleri Öğretimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. 2012. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*, (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Eren, A. 2009. Examining the Teacher Efficacy and Achievement Goals as Predictors of Turkish Student Teachers' Conceptions about Teaching and Learning, *Australian Journal of Teacher Education*, 34 (1), 69-87.

Evrekli, E., İnel, D., Balım, A. G. ve Kesercioğlu, T. 2009. Fen Öğretmen Adaylarının Yapılandırmacı Yaklaşımına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXII (2), 673-687.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. 2012. *How to Design and Evaluate Research in Education*, (eighth edition), New York: McGraw-Hill, inc., 1221 Avenue of the Americas,.

Karasar, N. 2015. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (28. Basım), Ankara: Nobel Yayınevi.

MEB. 2005. *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (4 ve 5. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB. 2013. *İlköğretim 3-8. Sınıflar Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Oğuz, A. 2011. Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerleri ile Öğretme ve Öğrenme Anlayışları, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9 (22), 139-160.

Saçıcı, S. 2013. The Interrelation Between Pre-Service Science Teachers' Conceptions Of Teaching And Learning, Learning Approaches And Self-Efficacy Beliefs. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Schunk, D. H. 2008. *Learning Theories: An Educational Perspective*. (5th edition). New Jersey: Upper Saddle River Pearson Education, Inc.

Kur'ân-ı Kerim'de Geçen İsm-i Tafdil Kalıpları

DOI NO: 10.5578/jss.66863

Eyyüp Sabri FANİ*

Geliş Tarihi: 31.07.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Kur'ân-ı Kerim Arapça nazil olmuş ilahi bir kitaptır. Gerek mana gerekse lafız yönünden Kur'ân-ı Kerim üzerinde düşünmek, Onu anlamaya çalışmak her Müslüman için dini bir sorumluluk olduğu kadar, Kur'ân-ı Kerim ilimleri ile meşgul olan araştırmacılar için de akademik bir zorunluluktur. Tarihten günümüze konusu Kur'ân-Kerim olan sayısız çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bunlar içerisinde bazı çalışmalar sadece manaya yönelik olduğu gibi bazı çalışmalar da yalnız lafızla ilgili olmuştur. Biz bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim lafızlarından Arapçada Sarf konuları içerisinde yer alan İsm-i tafdil konusunu ele aldık. Çalışmamız, İsm-i tafdil hakkında genel bilgi verdikten sonra Kuran-ı Kerim'de geçen İsm-i tafdil kalıplarını, "خير" ve "شر" lafızları ile yapılan İsm-i tafdilleri; bu İsm-i tafdillerin marifelik-nekirelik, müzekkerlik-müenneslik halleri ile müfret, müsenna ve cemilerini gerekli dilbilgisi izahları ile İsm-i tafdilde aranan anlam ortaklığını Kuran ayetlerinden örnekler vererek ele almayı konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân ilimleri, ism-i tafdil, sarf, marife-nekire, müzekker-müennes, müfred-müsenna-cemi

The Superlative Forms in The Holy Quran

Abstract

The Quran is a divine book that has been revealed in Arabic. It is an academic obligation for researchers who are engaged in the science of the Qur'an to think on the Quran in terms of meaning and speech, and try to understand it as much as a religious responsibility for every Muslim. Numerous studies on the Qur'an have been made from past to present and continue to be made. Some of these studies are directed towards signification, and some studies are only related to words. In this work, we discussed the subject of Ism-i tafdil/superlative, which is included in the subject of Arabic word formation. After we give general information about the topic, our study deals with Ism-i tafdil forms in the Qur'an. It includes in the superlatives made with the words "خير" and "شر", their articles, masculine-feminine and singular-binary-plural forms. It also deals with the meaning partnership required in the superlatives by giving examples from the Qur'an verses.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, esfani@aku.edu.tr

Keywords: *Quran sciences, superlative noun form, word formation masculine-feminine, singular-binary-plural*

Giriş

Tafdil kelimesi lügatte üstün kılmak, önünde tutmak anlamlarına gelir. Arap dilinde sarf ilmi içersinde yer alan İsm-i tafdil fiillerden türetilen kalıplardan biridir. Türkçe de büyültme ismi olarak bilinir. Mutlak veya mukayeseli üstünlük ifade eder. Bu kalıp sayesinde, ortak özelliğe sahip iki varlık arasında karşılaştırma yapılarak aralarındaki ortak özelliğin birinde diğerine göre daha fazla bulunduğu veya birinin diğerine göre daha üstün olduğu ortaya konulur (İbn Hişâm, ts.a.:270; Ermiş ve Özcan, 2016:166). Üstünlük veya fazlalığın mutlak anlamda bir tarafa ait olduğunu belirtmek içinde bu kalıptan yararlanılır. Araştırmamızda İsm-i tafdile ait kurallar, kullanım şartları, çeşitli İsm-i tafdil formları, İsm-i tafdil marifelik, nekralık halleri ile izafet terkinde muzaf olma durumları, "خير" ve "شر" lafızlarının İsm-i tafdil olarak kullanılması, İsm-i tafdil kalıbının gayr-ı munsariflik yönleri, İsm-i tafdil müzekker-müennes, müfred, müsenna ve cemi olma durumları ele alındı. Ayrıca bunların Kur'ân-ı Kerim'de nasıl kullanıldıklarına dair örneklere yer verildi.

Konu işlenirken Sibeveyh(ö.180/796), Müberred(ö.210/825), İbnu'l-Ferhân(ö.538/1143), İbnu'l-Enbârî(ö.577/1181), Sekkâki(ö.627/1229), İbnu'l-Hâcip(ö.647/1249), İbn Mâlik(ö.673/1274), İbn Hişâm(ö.762/1360), Ebû Hayyân Endelûsî(ö.745/1344) gibi Arap dilinin önde gelen gramercilerinin görüşlerine yer verildi. Birçok yerde de Râci el-Esmer'in "*Mucemu'l-Mufasssal fi İlmi's-Sarf*" adlı kitabı çalışmamıza kaynaklık etti. Ancak görüş ayrılığı bulunan hususlara temas edilirken ana konunun ikinci planda kalmamasına dikkat edildi. Konu maddeler halinde, anlaşılır bir üslupla verilmeye çalışıldı. Ayetlerinin izahında Zemahşerî(ö.538/1143), Ebû Hayyân Endelûsî(ö.745/1344), İbn Âdil(ö.776/1374) ve Âlûsî(ö.1271/1854) gibi, tefsirlerinde Arapça gramer konularında tatmin edici bilgiler veren Müfessirlerin görüşlerine başvuruldu.

Bu çalışma ile Arapçanın sarf konuları arasında yer alan İsm-i tafdil hakkında bilgi verilmiş, Kur'ân-ı Kerim'de geçen farklı İsm-i tafdil kalıpları örneklendirilmiştir. Ayrıca İsm-i tafdil kalıplarındaki şekil ve mana farklılıklarına temas edilerek Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında dil bilimin önemi vurgulanmak istenmiştir.

1. İsm-i Tafdil

İsm-i tafdil; iki şey arasındaki ortak niteliğin birinde diğerine göre daha fazla olduğunu veya bu niteliğin tamamına bir tarafın sahip olduğunu belirtmek için kullanılan fiilden türemiş gayr-ı munsarif kalıp isimdir. Bu kalıp isim; renk, kusur ve süsleme anlamı içermeyen çekimli, tam, müspet ve sülâsî mücerret fiillerden yapılıdır. İsm-i tafdil kalıbı müzekker isimler için " أَفْعَلُ ", müennes isimler için ise, " فُعْلَى " dır. Ancak Arapçada üç kelime vardır ki, bunların İsm-i tafdil kalıbında başındaki hemzeleri düşer. Bunlar " خَيْرٌ ", " شَرٌّ " ve " حَبٌّ " kelimeleridir. Bunlardan " حَبٌّ " kelimesi, hemzesi düşmeden de (أَحَبُّ) kullanılabilir(Sekkâkî, 1987:51; Râcî, 1997:149).

Tanımda da belirtildiği gibi dil bilimciler İsm-i tafdil kalıbının türetildiği fiil için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir(İbn Mâlik, 1968:133-135; İbn Hişâm, 1991:418; Radiyyüddîn, 1966: II, 766; Raci, 1997:149).

Bunlar şunlardır:

a. Fiilin sülâsî mücerret fiil olması ve renk, kusur veya süsleme anlamı içermemesi

b. Fiilin tam olması

c. Fiilin müspet anlam taşıması

d. Fiilin çekimli olması

e. Fiilin kesret manası içermesi

İsm-i tafdil kalıbı lafza üstünlük anlamı verebilmek için sülâsî mücerred fiilden yapılıdır. Sülâsî mezîd fiillerden İsm-i tafdil yapılması istisnadır. Bu fiillerden İsm-i tafdil yapılabileceğini söyleyenler karışıklığı ortadan kaldırmak için üstünlük belirtmek istedikleri niteliğe ait mezid fiili mensup mastar şeklinde ayrıca kullanmışlardır(Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2319; Yusuf H.Ö., 1398h.:III,448; İbn Yaîş, ts.:VI, 91).

Örnek:

زيد أكثر إفضالا وإكراما وأعم إحسانا وأشد استخراجا وأسرع انطلاقا

Zeyd (diğerlerinden) en faziletli, en cömert, en iyiliksever, en iyi kavrayan ve en hızlı hareket edendir.

Eğer renk, kusur, süsleme gibi sıfat anlamı ihtiva eden fiillere İsm-i tafdil anlamı yüklenmek istenirse bu fiillerden önce " أكثر " ve " أشد " İsm-i tafdil kalıpları kullanılır ve bu fiiller mensup mastar durumunda bulunur.

Örnek:

زينب أكثر نمشاً من فاطمة و أشد عرجاً منها

Zeynep Fatma'dan daha çilli ve Ondan daha topaldır.

Eğer kusurlu vasıflar görülür nitelikte değilse bu halde " أفعل " kalıbı kullanılarak İsm-i tafdil yapılıdır(Yusuf H.Ö., 1398h.:III,450).

Örnek:

فلان أبلد من فلان و أجهل منه

Falan falancadan daha kaba ve daha bilgisizdir.

Nâkıs fiillerden(كان ve kardeşleri) İsm-i tafdil olmaz. Zira anlam bakımından bu fiiller İsm-i tafdil için uygun değildir (İbn Hişâm, 1991b:418; Radiyyuddîn, 1966: II, 766).

İsm-i tafdili yapılacak fiilin, müsbet yönde manayı artırmaya uygun bir fiil olması gerekir(İbn.Hişâm, ts.a:347; 1991b:418). Ancak menfi manaya sahip fiilden İsm-i tafdil yapılmış olursa fiil mecaz anlamı taşır(Râcî, 1997:150).

Örnek:

فلان أموت قلباً من فلان

Falanın kalbi falancanın kalbinden daha ölüdür.

Burada " أموت " İsm-i tafdil kalıbı " أبلد " ve " أبعء " anlamında mecaz olarak kullanılmıştır.

İsm-i tafdil, fiilin malum kipinden yapılıır. Ancak bazı dil bilimciler, bazı fiiller için fiilin meçhul kipinden de İsm-i tafdilin gelebileceğini ifade etmişlerdir(İbn Hâcib, ts.:42; İbn Hişâm, 1991b:418-419; el-Ezherî, 2000:II,101; Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2319). Ancak bu istisnai bir durumdur(Râcî, 1997:150).

Örnek:

البطل أزهى من ديك

Şampiyon, horozdan daha çalumludur.

" أزهى " İsm-i tafdili kibirlenmek anlamında " زهى " meçhul fiilinden türetilmiştir.

İsm-i tafdil " نعم ", " بئس ", " لئس " gibi câmid fiillerden gelmediği gibi, " كاد " ve " عسى " gibi mukârebe ve tereccî fiillerinden de gelmez(Yusuf H.Ö., 1398h.:III,449; el-Ezherî, 2000:II,101).

İsm-i tafdili yapılacak fiilin anlam bakımından üstünlüğe ve fazlalığa uygun düşmesi gerekir. Üstünlük ve fazlalık İsm-i tafdil için temel bir kuraldır. Eğer fiile fazlalık ve üstünlük manaların yüklenemiyorsa o fiil, İsm-i tafdile uygun değildir. Örneğin, " مات " ve " فنى " fiilleri, ölmek ve yok olmak anlamına geldiğinden bu fiilleri kullanılarak üstünlük ve fazlalık oluşturmak mümkün değildir(İbn Mâlik, 1968:133; İbn Hişâm, ts.a:352).

2. Kur'ân-ı Kerim'de İsm-i Tafdil Kalıpları

2.1. " أفعال " Kalıbı İle Yapılan İsm-i Tafdiller

1- İsm-i tafdilin lâm-ı tarifsiz ve izafet terkibi halinde bulunmadan kullanılması:

Dil bilimcilere göre, " أفعال " formundaki İsm-i tafdilin lâm-ı tarifsiz (nekra) ve izafet terkibi haricinde bulunmasının iki koşulu vardır.

Birincisi; İsm-i tafdil' in lafzî veya takdiri olarak " من " harf-i ceri ile gelmesi.

İsm-i tafdilin lafzen " من " harf-i ceri ile gelmesine örnek:

"أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا" "Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm."(Kehf 18:34)

İsm-i tafdilin takdire "من" harf-i ceri ile gelmesine örnek:

"وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَثْبَى" "Oysa ahiret daha hayırlı ve daha devamlıdır."
(Alâ 87:17)

Bu durumda genellikle İsm-i tafdil isim cümlesinin haberi olur. Fiil cümlesinde İsm-i tafdilin mefule atfedilmesi halinde, cümlede "من" harf-i cerinin takdiri olarak bulunduğu kabul edilir.(Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2330).

Örnek:

"فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى" "O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir."
(Tâhâ 20:7)

İkincisi; İsm-i tafdil kullanılarak bir karşılaştırma yapılması gereklidir. Karşılaştırması yapılan isimlerin müfret, müsennâ, cemi ya da müzekker, müennes olmaları durumu değiştirmez. İsm-i tafdil kalıbı daima müfret ve müzekker formunda gelir(Sibeveyh, ts.:III,203).

Örnek:

"لْيُؤَسِّفْ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْنَا" "Elbette Yusuf ile kardeşi (Bünyamin), babamıza bizden daha sevgilidir."(Yusuf 12:8)

İsm-i tafdil lâm-ı tarifsiz olup ve izafet terkihi içinde muzaf olmadığında, kendinden sonra "من" harf-i ceri ile kullanılır. Ancak manaya işaret eden bir karine olması halinde "من" harf-i ceri takdiri olarak gelebilir.

"وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرَ (من نعيمهم) ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ" "Allah'ın rızası (onların nimetlerinden) daha büyüktür. İşte büyük başarı odur." (Tevbe 9: 72)

2- İsm-i tafdilin lâm-ı tarif ile birlikte kullanılması:

İsm-i tafdil lâm-ı tarifile gelebilir. "الأكرم", "الأعلى", "الأفضل" lafızlarında olduğu gibi. Bu durumda İsm-i tafdil kendisinden önceki ismin sıfatı olarak (müzekkerlik- müenneslik, müfret, müsennâ ve cemilikte) mevsufuna uyum gösterir.

Örnek:

"إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ" "Tarafımızdan kendilerine en güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince,"(Enbiyâ 21:101) Ayette geçen "الحسنَى" lafzı, takdir edilen "العاقبة" kelimesinin sıfatı ve "الأحسن" İsm-i tafdilinin müennes formudur.(Zemahşerî, 2006.:II, 584)

İsm-i Tafdil; lâm-ı tarif aldığı "الأفضلان" şeklinde tesniye, "الأفضلون" veya "الأفاضل" şeklinde cemi ve "الفضلى" şeklinde de müennes formlarında gelir(İbnu'l-Ferhân, 1987:I,134).

İsm-i tafdil lâm-ı tarifli gelmişse iki durum söz konusudur.

Birincisi; Müzekkerlik-müenneslikte, müfret, müsennâ ve cemilikte mevsufuna tabi olması.

Örnek:

"سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ" "Yüce Rabbinin adını tespih (ve takdis) et." (Alâ 87:1)
Burada "الأعلى" İsm-i tafdil olup "رب" kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir.

" مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا " "Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvallik.." (Bakara 1:85) Bu ayete " الدنيا " kelimesi " الأذى " kelimesinin müennesi olarak " الفعلى " formunda gelmiştir. " إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى " "(Bedir savaşında) siz vadinin daha yakın kenarında (Medine tarafında) idiniz, onlar da daha uzak kenarında (Mekke tarafında) idiler." (Enfâl 8:42) Bu Ayette de " الدنيا " ve " القصوى " kelimeleri, mevsufu olan " العدة " kelimesine uyum göstererek müennes formlarda gelmiştir.

İkincisi: Karşılaştırma yapılırken kullanılan " من " harf-i ceri ile kullanılmaz. Çünkü " من " ile lâm-ı tarif bir birinin zıddıdır. Biri bulunursa diğeri bulunmaz.

3- İsm-i tafdilin nekra veya marife kelimelere muzaf olması:

İsm-i tafdil nekra veya marife kelimelere muzaf olarak gelebilir. Bu hallerin her birine ait özel koşullar söz konusudur.

Birincisi: İsm-i tafdil nekra isme muzaf olduğunda müfret ve müzekker gelir. Buradaki temel kural, İsm-i tafdil formunun müfret, müzekker gelmesinin yanı sıra muzafun ileyh olan ismin de; müzekkerlik-müenneslik, müfret, tesniye ve cemilikte kendisiyle karşılaştırılan İsm-i tafdilden önceki isme uyum göstermesidir(İbn Hişâm, 1991b:377; ts.a:307).

Muzafun ileyh camit isim veya cemi yerine kullanılan müfret isim olduğunda da İsm-i tafdil nekra olarak gelebilir.

Örnek:

"إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْفُجُودِ أَوْلَ مَرَّةٍ" "Çünkü siz birinci defa da (Tebük seferinde) yerinizde kalmaya razı oldunuz." (Tevbe 9:83)

" مرة " camit isim olarak " المرات " yerine kullanılmıştır(Zemahşerî, ts.:II,206).

Örnek:

" وَلَا تَكُونُوا أَوْلَ كَافِرٍ بِهَيْدٍ " "Sakin onu inkâr edenlerin ilki olmayın!" (Bakara 1:41) Ayette geçen " كافر " kafir kelimesi müfret olarak gelmiş olsa da cemi manasına kullanılmıştır(Ukberî, ts.:I, 34).

İkincisi: İsm-i tafdilin marife isme muzaf olması halidir.

Dil bilimciler bunun iki durumda olabileceğini belirtmişlerdir.

1. İsm-i tafdilin izafet terkibi içinde olmadan ve lâm-ı tarifsiz(nekra) olarak geldiği hale benzer şekilde müfret ve müzekker gelmesi.

Örnek:

"وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ" "Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en istekli olanları olduklarını görürsün." (Bakara 1:96) Ayette geçen " أحرص " İsm-i tafdil kalıbında müfret-müzekker formudur. Kendisinden önce gelen zamire uyum göstermemiştir. Zira kendisinden önce gelen zamir çoğul zamiridir. Eğer uyum gösterseydi " أحرص " yerine " أحرص " şeklinde gelmesi gerekirdi.

2. Kendisinden önce gelen isme uyum göstererek gelmesi(İbn Hişâm, 1991b:417) ki, bunun Kur'ân-ı Kerim' de tek örneği şu Ayet-i Kerimedir.

" وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا " "Böylece biz, her bir yerleşim merkezinde- orada bozgunculuk yapmaları için- günahkârlarını en ileri gelenleri yaptık."(Enam 6:123) Buradaki "أكابر" lafzı "أكبر" lafzının çoğuludur ve kendisinden önce gelen cemi isme uyum göstermiştir(Ukberî, ts.:I,260).

Bu konu Dil bilimciler arasında tartışmalıdır. İsm-i tafdil kendisinden önce gelen isme uyum göstermemesi gerektiğini belirten bazı dil bilimciler bu çeşit İsm-i tafdil kalıplarının aslında İsm-i tafdil manası taşımadığını, ism-i fâil veya sıfat-ı müşebbehe olduğunu ifade etmişlerdir(Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2326). Bazıları ise İsm-i tafdil olarak değerlendirmişlerdir(Müberred, 1994:III,247). Her iki görüşü destekleyecek şekilde kanıtların bulunduğunu söyleyen İbn Mâlik, marife isme muzaf olan İsm-i tafdil kalıbının kendisinden önce gelen isme uyum göstermeyip müfret, müzekker gelmesinin daha yaygın olduğunu ifade etmektedir(İbn Mâlik, 1968:134).

İsm-i tafdil'in marife isme muzaf olduğunda hem müfret-müzekker hem de kendisinden önceki isme adette ve cinsiyette tabi olarak gelebileceğine dair en iyi örnek şu Hadis-i Şeriftir.

ألا أخبركم بأحبكم إليّ وأقربكم مني منازل يوم القيامة أحاسنكم أخلاقاً

Hadis-i Şerifte geçen "أحب" ve "أقرب" İsm-i tafdilleri müfret-müzekker iken, aynı koşullarda "أحسن" İsm-i tafdili "أحسن" formunda cemi olarak kullanılmıştır(Elbânî, 1995:II,417-418).

2.2. "خير" ve "شر" Lafızları İle Yapılan İsm-i Tafdiller

Arapçada İsm-i tafdil kelimeye üstünlük ve fazlalık anlamı kazandırmak için fiilin "أفعل" kalıbına sokulmasıdır. Ancak Araplar aynı maksada yönelik farklı lafızlar da kullanmışlardır. Bu lafızlar başlarındaki hemzeleri hafzedilen "خير" ve "شر" kelimeleridir. Bunlar genel kurala aykırı olarak İsm-i tafdil anlamında kullanılırlar.(İbn Mâlik, 1968:133)

Asılları "أشهر" dir. "أشهر" kelimesinin sonundaki iki "ر" harfi; "Arapçada bir kelimeye iki aynı harf bir arada ayrı ayrı telaffuz edilmez", kuralı gereği şedde ile birleştirilmiştir(İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491).

Dil bilimciler "خير" ve "شر" kelimelerinin başındaki hemzenin düşürülmesini iki temel nedene bağlar. Bunların birincisi kesreti istimal, ikincisi ise fiil kalıbı olmasıdır(İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491; Ezherî, ts.:II;101).

Kur'ân-ı Kerim'de "خير" ve "شر" lafızları İsm-i tafdil olarak birçok ayette geçmektedir.

Örnek:

" فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا " "Mevki ve makamı daha kötü ve askeri daha zayıf olanın kim olduğunu bilecekler."(Meryem 19:75)

" أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا " " O gün, cennetliklerin kalacakları yer çok huzurlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir."(Furkân 25:24)

"خير" ve "شر" "lafızları ile yapılan İsm-i tafdillerin başına "أفعل" kalıbında görüldüğü gibi lâm-ı tarif gelmez. "الافضل" ve "الاجمل" denilebildiği halde "الاحير" ve "الاشر" denilemez. Aynı şekilde bu kelimelerin lâm-ı tarifli müennesleri, tesniye ve cemileri de yapılmaz (Ebû Hayyân Endelûsî, 1998:V, 2320). Bu kelimeler bazen İsm-i tafdil manasında olmadan sadece isim olarak geldiği gibi hemzeleri de hafzedilmeden gelebilir. Bu durumda lâm-ı tarif de alırlar.

Örnek:

"أَلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ" "*Vahiy, aramızda Ona mı verildi? Hayır O, çok yalancı ve çok kötü biridir (dediler.)*" (Kamer 54:25) "ش" (Şin) harfi esre okunduğu gibi ötre de okunabilir. "أشِرٌّ" lafzının şaz olarak (şin) harfi fethalı (râ) harfi şeddeli okunmuştur. Bu durumda "أشِرٌّ" kelimesi "أفعل" kalıbından türemiş İsm-i tafdil olur. Fazla yaygın olmayan bir kullanımdır (Ukberî, ts.:II,250; Zemaşerî, 2006:IV,329; İbn Âdil, 1998:XVIII, 262-263).

"سَيَجْلُمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ الْأَشِرِّ" "*Yarin onlar, çok yalancı ve çok kötünün kim olduğunu bileceklerdir.*" (Kamer 54:26)

2.3. İsm-i Tafdilin Gayr-i Munsarif Oluşu

Arapça da bazı lafızlar asıl fonksiyonu dışına çıkarak farklı anlamlar kazanmışlardır. Bu durum onların gayr-ı munsarif olmalarının asıl nedenini teşkil eder. Bu lafızlardan biri de İsm-i tafdil vezni olan "أفعل" kalıbıdır. Bu kalıbın gayr-i munsarif olma nedeni olarak sıfat anlamı taşıması, fiil kalıbına benzemesi ve sonuna müenneslik tâ (ة) 'sı kabul etmemesi gösterilir. Bu kalıpta gelen sıfatın sıfatı olduğu nesnenin devamlı ve asli bir unsur olması şarttır. Eğer "أفعل" kalıbındaki lafız geçici bir durumu veya bir teşbihi ifade ediyorsa sonuna müenneslik tâ (ة)'sı kabul eder ve gayr-i munsarif olmaz, munsarif olur. Dul adam (رجلٌ أرملة), dul kadın (امرأةٌ أرملة), korkak, zayıf adam (رجلٌ أرنب) örneklerinde olduğu gibi. (Sibeveyh, ts.:III,193; İbn Hişâm, 1991b:453; Suyûtî, ts.: II,166).

Gayr-i munsarif olan "أفعل" lafzı; sıfat olarak kullanıldığında, müennesi "فَعْلَاء" vezninde gelir ("أبيض" lafzının müennesinin "بَيْضَاء" vezninde geldiği gibi), İsm-i tafdil manasında kullanıldığında da ise müennesi "فَعْلَى" vezninde gelir ("أفضل" lafzının müennesinin "فُضْلَى" vezninde geldiği gibi). (İbn Hişâm, ts.:60).

Bu kalıp alem olarak da kullanılır. Bu durumda hem alem oluşu hem de fiil vezninde bulunuşu gayr-i munsarif olmasını gerektirir.

Örnek:

"وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ" "*Benden sonra gelecek Ahmet adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak (geldim.)*" (Saf 61:6)

Ayette geçen "أحمد" lafzı "أفعل" vezninde alem ve gayr-ı munsariftir.

Kur'an-ı Kerim'de sıfat manasında gayr-i munsarif olan İsm-i tafdil kalıpları da bulunmaktadır.

Örnek:

"فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ" "*(Tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde (kaza etsin.)*" (Bakara 1:185)

Bu Ayetteki "أخر" kelimesi "أفعل" kalıbının türetilmiştir. "أخرى" 'nın çoğuludur. O da "أخر" kelimesinin müennesidir (İbn Hişâm, 1991b:452; İbn Yaîş, ts.:VI, 99).

Dil bilimcilerin bir kısmı (Küfe Ekolü), "أفعل" kalıbının gayr-i munsarif oluşunu "من" harf-i ceri ile kullanılma zorunluluğuna bağlamışlardır. Onlar, "أفعل" kalıbını, bu kullanımda izafet terkibi içerisinde muzaf kabul ettiklerinden "*Muzaf isimler tenvin almaz*" görüşünü benimserler (İbnu'l-Enbârî, ts.:II,488-490).

Dil bilimcilerin diğer bir kısmı (Basra Ekolü) ise; "*İsimlerde asıl olan marife olmalarıdır. Ancak bazı isimler sonradan ortaya çıkan sebeplerden dolayı gayr-i munsarif olurlar. "أفعل" kalıbı İsm-i tafdil olarak "من" harf-i ceri ile kullanıldığında fiil kipinin yanında sıfat anlamı da taşıdığından gayr-i munsarif olmuştur,*" görüşünü ileri sürerler (İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491).

Örnek:

"وَإِذَا حُيِّتُمْ بِحَيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا" "*Siz de ondan daha güzeli ile selamlayın.*" (Nisâ 4:86)

Ayette geçen "أحسن" kelimesi hem fiil kalıbında olması, hem de sıfat anlamı taşıması nedeniyle gayr-i munsariftir.

Özet olarak, "أفعل" kalıbındaki İsm-i tafdil'in gayr-i munsarif olma nedeni fiil kalıbı olmasıdır. Bunun delili, fiil kalıbı halinin ortadan kalkması durumunda munsarif olmasıdır. Örneğin, "خيرٌ منك", "شرٌ منك" ifadelerinde olduğu gibi. Bu ifadelerdeki İsm-i tafdiller sıfat anlamı taşımakla beraber fiil kalıbında olmadıklarından tenvin almışlardır. Buradan da, İsm-i tafdil'in gayr-i munsarif oluşunun asıl nedeninin fiil kalıbında bulunması olduğu anlaşılmaktadır (İbnu'l-Enbârî, ts.:II,491).

2.4. İsm-i Tafdilde Müzekkerlik-Müenneslik

Gayr-i munsarif olan "أفعل" lafzının sıfat olarak kullanıldığında, müennesinin "فَعْلَاءٌ" vezninde geldiğini, İsm-i tafdil manasında kullanıldığında da ise müennesinin "فُعْلَى" vezninde geldiğini daha önce ifade ettik. İsm-i tafdil, "أفعل" kalıbında lâm-ı tarifsiz olarak geldiği gibi lâm-ı tarifli olarak da gelebilir (Sibeveyh, ts.:III, 278).

Örnek:

"وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى" "*Rabbinin İsrail oğullarına verdiği en güzel söz yerine geldi.*" (Arâf 7:137)

Ayette geçen "الأحسن" lafzı "الأحسن" İsm-i tafdilinin müennesidir. "كَلِمَةٌ" lafzının sıfatı olarak gelmiştir.

İsm-i tafdil, lâm-ı tarifsiz ve izafet terkibi dışında bulunduğu müfred ve müzekker gelmesi gerekir. Eğer lafız İsm-i tafdil biçiminde olmakla birlikte üstünlük anlamı taşıyorsa, cemi de gelebilir. Cemi olarak gelebilen bir ismin müennes olarak gelmesinde de bir sakınca yoktur (İbn Hişâm, 1979c:II,498; İbn. Yaîş, ts.:VI, 103).

Örneğin, "أخرى" 'in müennesi "آخر", "دنيا" 'nın müennesi "أدنى" "أسوأ" 'in müennesi ise "سوأ" dır. İsm-i tafdil formundaki bu kelimeler üstünlük anlamı taşımadıklarında cemi gelebildikleri gibi müennes, lâm-ı tarifli ve lâm-ı tarifsiz de gelebilir.

Örnek:

"ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفَ" "Onların tanınması ve incitilmemesine en yakın olanı budur." (Ahzâp 33:59)

"مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خُرُؤًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" "Sizden öyle davrananların cezası, dünya hayatında ancak rüsvalktır." (Bakara 2:85) Burada geçen "الدُّنْيَا" kelimesi "الأدنى" 'nın müennesidir (Ebû Hayyân Endelûsî, 1403h.b:I,282).

"فَإِنْ بَعَثَ إِحْدِيهِمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ" "Şayet biri ötekine saldırırsa.." (Hucurât 49:9) "وَلَتَأْتِيَ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا" "Sonra henüz namazını kılmamış olan diğer gurup gelsin ve (seninle beraber namazlarını kılsınlar.)" (Nisâ 4:102)

"ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوَاىَ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ" "Sonunda, Allah'ın ayetlerini yalan sayarak kötülük yapanların akıbetleri en kötü akıbet oldu." (Rûm 30:10) Ayette geçen "السُّوَاىَ" kelimesi "أسوأ" İsm-i tafdil' inin müennes biçimidir ve "عَاقِبَةٌ" kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır (Zemahşerî, 2006:III,216).

2.5. İsm-i Tafdilde Müsennâlık ve Cemilik

İsm-i tafdil cümle içinde müfred geldiği gibi, müsenna ve cemi de gelebilir. İsm-i tafdil müsenna yapılırken diğer müfred isimlerde olduğu gibi raf halinde sonuna (ا ن), nasb ve cer halinde ise sonuna (ب ن) getirilmek suretiyle yapılır.

Örnek:

"أَوْ أُخْرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ" "Sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun.)" (Mâide 5:106) Ayetteki "أُخْرَانِ" kelimesi İsm-i tafdil kalıbında olan "أخر" lafzının müzekker müsenna kalıbıdır.

"فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَأُخْرَانِ يَوْمَانِ مَقَامَهُمْ مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ" "Eğer şahitlerin sonradan (yalan söylemek suretiyle) bir günah işledikleri anlaşılırsa, haklarını yediklerine daha yakın (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır." (Mâide 5:107)

Aynı şekilde Ayette geçen "الأوليان" kelimesi "الأولي" İsm-i tafdil kalıbının müennes müsennâ formudur.

İsm-i tafdilün müzekker cemisinde, cemi müzekker salimde olduğu gibi sonuna raf halinde (ون), nasb ve cer halinde ise (ين) getirilir. Müennes cemi yapılırken de cemi müennes salimde olduğu gibi sonuna (ات) getirilir(Sibeveyh, 1982:III,644; İbnYâiş, ts.:V, 62; el-Müberred, 1399: II, 214; İbn Hişâm, ts.a:281)

Örnek:

" قَالُوا اتُّؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ " "Onlar şöyle dediler: Sana en düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç! "

(Kehf 18:103)

" قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا " "De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?"(Şuarâ 26:111)

Ayetlerdeki İsm-i tafdiller âkil varlıklara sıfat olduklarından onlara uygun cemi kalıpları ile gelmişlerdir(el-Müberred, 1399: II, 214). " الْأَرْذَلُونَ " raf hali, " الْأَخْسَرِينَ " ise, cer halidir.

İsm-i tafdil eğer sıfat manası taşıyorsa şu beş kalıp kullanılarak çoğul yapılır. Bunlardan hangisinin kullanılacağı ise kıyasidir. Belirli bir kuralı yoktur. Bu kalıplar şunlardır: فَعَالٌ - فَعَالان - فَعَائِلٌ - فَعَالٌ - فَعَالٌ (el-Müberred, 1399: II, 214)

Örnek:

" إِنَّهَا لَأِخْدَى الْكُبْرَى " "O (cehennem), en büyük musibetlerden biridir."(Müddessir 74: 35), " وَأُخْرَ يَابِسَاتٍ " " diğerlerini de kuru (gördüm.) "(Yusuf 12: 43) " الْكُبْرَى " kelimesi " الاكبر " İsm-i tafdilinin müennesi olan " الْكُبْرَى " 'nın cemi kalıbıdır.(Zemahşerî, 2006:IV, 186). " أَخْرَ " kelimesi de " أَخْرَى " İsm-i tafdil kalıbının müennesi olan " أَخْرَى " kelimesinin cemi kalıbıdır. " وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا " "Böylece biz her bir yerleşim merkezinde, oralarda bozgunculuk yapmaları için, günahkârlarını en ileri gelenleri yaptık."(Enâm 6:123) " وَمَا تَرَىكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بُادِي " "Basit görüşle hareket eden en alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz."(Hûd 11:27)

Ayetlerde geçen " أَرَادُوا " ve " أَكَابِرَ " kelimeleri " أَرَادُوا " ve " أَكَابِرَ " İsm-i tafdillerinin cemi teksir kalıbı olan " فَعَائِلٌ " kalıbındaki müzekker çoğullarıdır. " وَمِنْ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَايِبٌ سُدٌّ " "Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık)." (Fâtır 35:27)

Ayette geçen " بَيْضٌ " , " حُمْرٌ " , " سُدٌّ " kelimeleri " أَبْيَضٌ " , " أَحْمَرٌ " , " أَسْوَدٌ " , " أَبْيَضٌ " , " أَحْمَرٌ " , " أَسْوَدٌ " kelimelerinin müennes çoğullarıdır. " فَعَالٌ " vezninde gelen sıfatların " فَعَالٌ " veznindeki müennes çoğullarıdır. " وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ " "Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş, iri gözlü esler vardır." (Sâffât 37:48)

Ayetteki " عِينٌ " kelimesi, İsm-i tafdil kalıbındaki " عَيْنٌ " kelimesinin " فَعَالٌ " kalıbındaki müennes çoğuludur.

" إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عَجَافٌ " "Ben (rüyada) yedi zayıf ineğin yediği yedi semiz inek gördüm."(Yusuf 12:43)

Ayette geçen "عَجَافٌ" ve "سِمَانٍ" kelimeleri "أعجف" ve "أسمن" İsm-i tafdiller' inin "فَعَالٌ" kalıbında gelen müennes çoğullarıdır(Zemahşerî, 2006:II, 349).

2.6. İsm-i Tafdilde Mana Ortaklığı

İsmi-i tafdilin temel esaslarından biri de karşılaştırması yapılan nesnelere arasındaki mana ortaklığıdır. İbn Hişâm, İsm-i tafdili tanımlarken onun hakkında; "ortak nitelik bağlamında karşılaştırması yapılan varlıklar arasındaki üstünlük veya fazlalığı bildiren lafız" ifadesini kullanır(İbn Hişâm, ts.a:280).

Örneğin, "الشمس أكبر من الارض" "Güneş Dünyadan daha büyüktür." cümlesindeki "أكبر" kelimesi İsm-i tafdil olup iki nesne arasındaki ortak nitelik olan büyüklüğün Güneşte daha fazla olduğunu ifade eder. Burada büyüklük hem Dünya hem de Güneş için ortak vasıftır. İsm-i tafdil kullanılarak Güneşin büyüklükte Dünyadan daha fazla pay sahibi olduğu belirtilmek istenmiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bazı yerlerde İsm-i tafdil, ortaklık anlamı dışında sadece fazlalığı ya da büyüklüğü ortaya koymak için de kullanılır.

Örnek:

"وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ" "Bu, O'nun için çok kolaydır."(Rûm 30:27)

Ayette geçen "أَهْوَنُ" İsm-i tafdil kalıbında olduğu halde "هَيِّنٌ" anlamında kullanılmıştır. Çünkü Allah katında iki şey arasında zorluk/meşakkat farkı söz konusu değildir. Yani yoktan var etme anlamına gelen "الإبداء" ile yeniden yaratma anlamına gelen "الإعادة" Allah katında farklı uğraş gerektirecek şeyler değildir. Bu açıdan "أَهْوَنُ" lafzına İsm-i tafdil manası verilemez. Ancak insanın fiilleri açısından İsm-i tafdil olarak kabul edilebilir. Çünkü insan bir işi yaparken ikinci kez yapmayı ilk defa yapmaya göre daha kolay görür(Zemahşerî, 2006:III, 220; Ebû Hayyân Endelûsî, 1403:VII, 109).

İsm-i tafdil kullanılarak iki varlık arasında bir üstünlük karşılaştırması yapılır. Ancak bu karşılaştırma yaratıcı ile yaratılan arasında yapılıyorsa tevil edilmesi gerekir.

Örnek:

"رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ" "Rabbiniz, sizi en iyi bilendir."(İsrâ 17:54)

Mutlak bilgi Allah'a ait olan bilgidir. Onun dışındaki varlıkların bilgileri ile Allah'ın bilgisinin karşılaştırılması doğru olmaz. Bu nedenle Ayetteki İsm-i tafdil karşılaştırma anlamı dışında tevil edilmelidir.

Aralarında ortak nitelik olmadığı halde bazı İsm-i tafdil lafızları halk arasında kullanılır. Örneğin, "Bal, sirkeden daha tatlıdır.", "Yaz, kıştan daha sıcaktır." denir. Bundan maksat, balın tatlılığının sirkenin ekşiliğinden fazla olduğunu, aynı şekilde yazın sıcaklığının da kışın soğuktan fazla olduğunu belirtmektir. Bu örneklerde olduğu gibi İsm-i tafdil manada

ortaklığa değil karşılaştırılan varlıklar arasında sadece birine mahsus olan niteliğin fazlalığını göstermek için de kullanılabilir (Suyûtî, ts.:II;104; el-Ezherî, ts.:II, 102).

Örnek:

" وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ " "Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin." (Araf 7:151)

" اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ " "Allah, peygamberliği kime vereceğini daha iyi bilir." (Enâm 6:124)

Bu ayetlerde geçen İsm-i tafdil siygalarıyla bir karşılaştırma amaçlanmayıp sadece Allah'ın rahmetinin ve bilgisinin sınırsızlığı vurgulanmak istenmiştir.

Sonuç

İsm-i tafdil siygası marife-nekire, müzekker-müennes, müfret, müsennâ ve cemi formlarında Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Bu kullanımlarda İsm-i tafdil siygasının asıl amacı olan karşılaştırılan iki şey arasındaki üstünlük veya fazlalığı bildirmek olduğu kadar, yerine göre kelimeye sadece sıfat anlamı kazandırmak veya karşılaştırılan varlıklar arasında sadece birine mahsus olan niteliğin fazlalığını göstermek ya da bununla bir karşılaştırma yapılmayıp yalnız Allah'ın sıfatlarının sınırsızlığı anlatılmak istenmiştir.

İsm-i tafdil ilk bakışta Arapçanın basit bir sarf konusu olarak görülebilir. Ancak yaptığımız araştırma bu konunun önemli hususiyetlerinin bulunduğunu ve Kur'an-ı Kerim'de birçok ayetin bu hususiyetlere örneklik teşkil ettiğini göstermektedir. İsm-i tafdil üzerinden Arapçayı iyi kavramanın Kuran-ı Kerimi doğru anlama ve anlamlandırma ne derecede lüzumlu olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Kuran-ı Kerim'de birçok yerde "خير" ve "شر" lafızları lâm-ı tarif almadan İsm-i tafdil olarak kullanılmıştır.¹

İsm-i tafdil kalıplarını tanımak ve cümleye kazandırdığı manayı bilmek, Kuran-ı Kerim'i anlamaya ve yorumlamaya çalışan her kişinin bigâne kalamayacağı bir husustur. Araştırmamızın Kur'an-ı Kerim'de geçen lafızlardan biri olan İsm-i tafdilin bu bağlamda daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığını görmek çalışmanın hedefine ulaşması için yeterli olacaktır.

¹ شَرُّ الْأَشْرِ (Kamer 54:26) سَيَعْلَمُونَ عَدَا مِنَ الْكُذَّابِ الْأَشْرِ kelimelerinin İsm-i tafdil olarak lam-ı tarif ile kullanılması ancak şiirdeki zaruret nedeniyle olur. Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud (ö.1840), 1999, Birinci Baskı, *Rûhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesâni*, Dâr-u İhyâi't-Turâsil-Arabî, XXVII,125, Beyrut

Kaynakça

Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmud. 1999. Birinci Baskı, *Rûhu'l-Meânî Fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, (Tahkîk:Muhammed Ahmed El-Emed-Ömer Abdüs-Selâm) XXX, Beyrut.

Diyanet İşleri Başkanlığı. 2015. Dördüncü Baskı, *Kur'an Yolu Meâli*, Ankara.

Ebû Abdillâh, Bedruddîn Muhammed(İbn. Nazım). 1998. *Şerh-u Elfiyeti İbn Mâlik*, (Tahkîk:Abdulhamid Muhammed Abdulhamid) Dâru'l-Cil, Beyrut.

Ebû Hayyân Endelûsî, Muhammed b. Yusuf el-Girnâfî. 1998. *İrtişâfu'd-Darb Min Lisâni'l-Arab*(Tahkîk:Dr. Recep Osman Muhammed), Mektebetu'l-Kahire; 1403h. *el-Bahrul-Muhit*, Dâru'l-Fikr

Elbânî, Muhammed Nasuriddin. 1995. *Sissilet-u Ehâdisi's-Sahîha*, Mektebetu'l-Meârif, I-VI, Riyâd.

Ermiş, H. ve Özcan, H.K. 2016. "*İsm-i Tafdil'in Kur'an-ı Kerim'de Kullanım Sıklığı*", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(1):165-180.

Ezherî, Hâlid,ts., *Şerhu't-Tâsrih Ale't-Tavdîh Alâ Elfiyet-i İbn. Mâlik*, Dâru İhyâ-i Kutubi'l-Arabiyye.

İbn Âdil, Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Adil el-Dimeşkî. 1998. Birinci Baskı, *el-Lübâb Fî Ulûmi'l-Kitâb*(Tefsir-u İbn Adil), I-XX, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Akîl, Abdullah b. Abdurrahman. 1980. *Şerh-u İbn Akil Ala Elfiyeti İbn. Mâlik* (Tahkîk:Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Dâru't-Turâs, Kahire.

İbnu'l-Enbârî, Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah. 2002. Birinci Baskı, *el-İnsâf Fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire.

İbnu'l-Ferhân, Kemaluddîn Ebî Sa'd, Ali b. Mesud. 1987. *el-Mustevfâ Fî'n-Nahv*, (Tahkîk: Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Kahire.

İbnu'l-Hâcib, Cemaluddin Ebû Amr Osman b. Ömer, ts., *el-Kâfiye Fi'n-Nahv*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddîn El-Ensârî. 1991. *Şerh-u Şuzûru'z-Zeheb*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut; ts., *Şerh-u Katrin-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Aslan Yayınları, İstanbul; 1979, *Muğni'l-Lebîb An Kutubi'l-Eârib*, Darü'l Fikr, Beyrut.

İbn Mâlik, Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah. 1967. *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Makâsîd* (Tahkîk: Muhammed Kamil Berakât), Dâru'l-Kutubi'l-Arabî

İbn Yaîş, Muvaffakuddîn Ali en-Nahvî, ts., *Şerhu'l-Mufassal*, Mektebetu'l-Mütenebbi, Kahire.

Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, 1399, *el-Muktedab*, Kahire.

Râcî, el-Esmer. 1997. *el-Mucemu'l-Mufassal Fî İlmi's-Sarf*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut

Radiyyuddîn, Muhammed b. Huseyn. 1996. *Şerh-u Radiy Li Kâfiyet-i İbn. Mâlik*, Câmîat-u İmam Muhammed b. Suûd, Riyâd

Sekkâkî, Muhammed b. Ali. 1987. İkinci Baskı, *Miftâhu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Sibeveyh, Ömer b. Osman b. Kaber. 1982. *el-Kitâb*, (Tahkik: Abdusselâm Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kahire.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, ts., *Hemeu'l-Hevâmi Şerh-u Cemi'l-Cevâmi*, Dâru'l-Marife, Beyrut.

Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Huseyn. 1398. *İmlâ Mâ Menne Bihî'r-Rahmân Fî Vucûhi'l-İrâb ve'l-Kıraât*(et-Tibyân Fî İrâbi'l-Kur'ân), Mektebetü'l-Halebî, Mısır.

Yusuf, Hasan Ömer. 1398. *Şerhu'r-Radiy Ale'l-Kâfiye*, Camiat-u Garyunus.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. 2006. Birinci Baskı, *Tefsiru'l-Keşşâf*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut.

Dünyada Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Sağlanan Vergi Teşviklerinin Değerlendirilmesi*

DOI NO: 10.5578/jss.67033

Ali ÇELİKKAYA**

Geliş Tarihi: 26.04.2017

Kabul Tarihi: 05.06.2018

Özet

Yenilenebilir Enerji (YEN) son yirmi yılın en önemli politika konularından biri haline gelmiştir. Dünya genelinde halen 126 ülkede YEN'nin teşviki için çeşitli vergi teşvik politikaları uygulanmaktadır. Bunlar; gelir vergisi istisnası, emlak vergisi muafiyeti, satışlarda; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi ve ithalat vergisi istisnası, hızlandırılmış amortisman uygulaması ve Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) harcamaları indirimi şeklindedir. Ayrıca bazı ülkelerde, fosil yakıtlardan enerji/karbon vergisi alınmaktadır. YEN kaynakları ise bu vergiden muaf tutulmak suretiyle teşvik edilmektedir. Bu çalışmanın yöntemi söz konusu ülkelerde YEN yatırımlarına sağlanan vergi teşviklerini ayrıntılı olarak incelemek ve bu kapsamda bir takım tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Vergi Teşviki, Enerji Vergisi.

Evaluation of Tax Incentives Provided to Renewable Energy Investments in the World

Abstract

Renewable energy (REN) has become one of the most important policy issues of the last twenty years. Various policies are currently being implemented in 126 countries around the world to promote renewable energies. These are; Income tax exemption, real estate tax exemption; In sales, value adder tax (VAT), spesific excise tax (SCT), customs tax and import tax exemption, accelerated depreciation and Research and Develolment (R & D) expenditure reduction. Also, in some countries, energy/carbon taxes are levied on fossil fuels. Renewable energy sources are encouraged by exempting this energy tax. The method of this study is to examine the detail of tax spesific incentives for renewable energy investments in that countries and draw some conclusions and recommendations in this respect.

Keywords: Renewable Energy, Tax Incentive, Energy Tax.

* Bu çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Komisyonu tarafından 201517051 No'lu Proje olarak desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, acelikka@ogu.edu.tr

Giriş

Dünyayı etkileyen petrol krizi ve sonrasında yükselen petrol fiyatları, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması yönündeki çabaları hızlandırmıştır. Buna karşılık, küresel enerji talebinin halen büyük kısmı fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Bu durum parasal yönden maliyetli olmanın yanında, telafisi imkânsız çevresel sorunlar doğurmaktadır (Belhamadia vd., 2014: 1042; Sherlock, 2014: 93). Bu noktada fosil yakıt bağımlılığını azaltmanın en iyi yolu, Yenilenebilir Enerjinin (YEN) yaygınlaşmasıdır. YEN kullanımı; arz güvenliğini artırmakta ve çevreye neredeyse hiç zarar vermemektedir. Bu nedenle, tüm dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştır. Geline nokta YEN teknolojileri hızla gelişmektedir. Ancak halen YEN'in küresel enerji arzı içerisinde payı, %13.7 gibi oldukça düşük bir düzeydedir (IEA; 2017: 6). Diğer yandan YEN yatırımlarına sağlanan destekler artarak devam etmektedir (Holburn, 2012: 654; Dong, 2012: 476). Araştırmalar, YEN'in gelişiminde bu tür desteklerin etkili olduğunu göstermektedir (Farooq vd, 2013: 989; Apergis and Payne, 2010: 656; Berry and Jaccard, 2011: 263; Schaffer and Bernauer, 2014: 16). Bu çalışmanın amacı; seçilmiş ülke/bölgelerde YEN'e sağlanan vergi teşviklerini ayrıntılı olarak incelemek ve bir takım tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktır. Bunun için öncelikle; YEN kavramı ve kapsamı belirlenecektir. Ardından, 2004-14 döneminde YEN yatırımlarının dünyadaki gelişimi incelenecektir. Burada dikkat çeken bir nokta son on yıllık dönemde YEN yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaya başlamasıdır. Daha sonra aralarında; ABD, AB, Çin, Japonya, Hindistan ve Brezilya gibi YEN yatırımlarında öncü ülkelerin de bulunduğu, yüzün üzerinde yerleşim yerinde, YEN'e sağlanan vergi teşvikleri incelenecektir. Nitekim halen dünya genelinde vergi teşvikleri, diğer teşvikleri (tarife garantisi ve portföy standardı) tamamlayıcı olarak tercih edildiği için, çalışma bu anlamda önemlidir. Diğer yandan çalışmanın kapsamı göz önünde bulundurularak, seçilmiş ülkeler ile ilgili incelemeler özet tablolar halinde sunulacaktır. Sonuç kısmı ise genel bir değerlendirme ve bir takım tespitlerden ibarettir.

1. Yenilenebilir Enerji: Kavram ve Kapsam

Yenilenebilir enerjiyi adından da anlaşılacağı üzere yenilenen ya da tükenmeyen enerji kaynağı olarak tanımlamak mümkündür. Bu anlamda YEN'in üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi YEN kaynakları, fosil yakıtlar gibi kullanıldıkça tükenmezler, yani rezervleri sınırsızdır. İkincisi, YEN kaynakları, fosil yakıtların aksine ithal değildir. Böylece fiyat dalgalanmaları karşısında arz güvenliğine daha fazla katkı sağlarlar. YEN'in bir üçüncü özelliği de fosil yakıtlar gibi atmosferin karbondioksit seviyesinde doğrudan bir artışa yol açmamasıdır. Böylece YEN kullanımı arttıkça, fosil yakıtların iklim

üzzerindeki zararlı etkileri azalacaktır (Hogg and O'Regan; 2009: 41; Meeus, 2012: 6; OECD, 2012b: 1; Winkler, 2005: 28).

Uluslararası Enerji Ajansının (IEA) yaptığı sınıflandırmaya göre; YEN; rüzgâr, güneş, biyo kütle, jeotermal ve hidro enerji kaynaklarından oluşmaktadır. Bu beşli sınıflandırma günümüzde tüm ülkelerde genel kabul görmüş durumdadır.

1.1. Rüzgâr Enerjisi

Günümüzde rüzgâr enerjisi; teknolojik olgunluğu, alt yapısı ve maliyet etkinliği nedenleriyle, en yaygın teknolojilerden biridir. Kullanımı, Milattan Öncesine dayanmakla birlikte (Thorning, 2012: 3-4), rüzgârdan elektrik üretimine ilk kez onyedinci yüz yılın sonlarına doğru (1887-İskoçya, 1888-ABD) başlanmıştır. 1941'de ABD/Vermont'ta ilk büyük kapasiteli (1.25 MW) rüzgâr tribünü geliştirilmiştir. Amerikan Havacılık Laboratuvarı'nın (NAL) çok kanatlı rüzgâr tribünleri geliştirmesi, rüzgâra olan ilgiyi artmış, 1976 yılında yelken tipi rüzgâr tribünleri geliştirmeye başlanmıştır (Khan and Khan, 2013: 176). Halen küresel elektrik talebinin %2,5'lik kısmı rüzgârdan karşılanmakla birlikte, rüzgâr kurulumu yıllık ortalama %25 oranında artmaktadır. Bunda teşvikler etkili olmuştur (Contreras and Rodriguez, 2016: 279). Rüzgâr Enerji Konseyi'nin verilerine göre; Çin, 2010 yılından beridir rüzgâr enerjisi üretiminde lider ülke konumunu sürdürmektedir. Sağlanan teşvikler sayesinde 2000-13 döneminde rüzgâr kapasitesi 300 MW'den, 91.424 MW'ye ulaşmıştır. Çin, dünyanın rüzgâr kapasitesinin %28,7'lik kısmını tek başına sağlamaktadır ve 2009 yılından bu yana en fazla rüzgâr kurulumuna sahip ülkedir. 2015 yılı başı itibariyle; küresel rüzgâr enerjisi kapasitesinin yaklaşık yarısından fazlasını; Çin, ABD ve Almanya üçlüsü gerçekleştirmiştir (Sangroya ve Nayak, 2015, 2: 14).

1.2. Güneş Enerjisi

Güneş enerjisi geçmişi Milattan Öncesine dayanmaktadır (Thorning, 2012: 3-4). Başlangıçta ısınma amaçlı olarak kullanılan güneş enerjisinin, elektrik enerjisine dönüştürülmesi fikri ilk kez 1883 yılında Charles Fritz tarafından ortaya atılmıştır. 1946 yılında modern güneş hücrelerinin patenti alınmış, 1956 yılında ilk güneş pili satışa sunulmuştur. Nihayetinde, petrol krizi ile birlikte güneş enerjisinden yararlanma konusundaki çalışmalar hızlanmıştır (Linscott, 2011, 21: 46). Ancak teknolojisi pahalı olduğu için, başlangıçta çok fazla talep görmemiştir. 1990'lı yıllarla birlikte (özellikle 2008 yılından sonra) güneş panellerinin maliyeti düşmeye başlamış ve rüzgâr ile rekabet edebilir hale gelmiştir (KPMG, 2015: 2). Dünya güneş kapasitesi 2000-10 döneminde yıllık ortalama %50'den fazla bir artış göstermiş ve 280 MW'den, 16.629 MW'ye yükselmiştir. Almanya, güneş enerjisi piyasasının yaklaşık %50'sine sahiptir. Ancak 2012 yılından itibaren İtalya, dünyada en büyük piyasa haline gelmiştir. Ayrıca;

ABD, Hindistan, Çin, Japonya ve Türkiye’de yeni piyasalar oluşmuştur (Schleicher, 2012: 65).

1.3. *Biyo Kütle Enerjisi*

Biyo kütle, ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru kömür kullanımının artmaya başlamasından önce en yaygın olarak kullanılan YEN kaynağı özelliğine sahiptir. Ancak yakıt olarak kullanımının yaygınlaşması için aradan uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir. Biyoyakıt, özellikle Brezilya ve ABD’de yaygın kullanılmaktadır. Brezilya, şeker kamışından etanol üretimi konusunda etkin bir YEN programına sahiptir. Ülkede otomotiv yakıtının yaklaşık %18’i etanolden karşılanmaktadır. ABD’de ise satılan benzin %10 etanol katkılıdır. Geline nokta da 2016 yılı itibariyle küresel ulaştırma yakıtının %4’ü biyoyakıttan karşılanmaktadır (<https://www.iea.org/etp/tracking2017/transportbiofuels/>). Bu oran gelişmekte olan ülkelerde %38.1’e kadar çıkarken, gelişmiş ülkelerde %2.8 civarında seyretmektedir (Koutroumanidis vd., 2009: 3627; Linscott, 2011: 68-71).

1.4. *Jeotermal Enerji*

Son dönemdeki teknolojik gelişmeler ile birlikte jeotermal enerjinin kullanım alanları (özellikle evlerde ısıtma amaçlı) artmaya başlamıştır. Jeotermal enerjinin birçok medeniyette önemli bir yeri olmakla birlikte, elektrik üretiminde kullanımı oldukça yenidir. İlk kez 1904 yılında enerji amaçlı kullanıldığı ifade edilmektedir (Uluatam, 2010, 35). Jeotermal tesisler oldukça geniş bir coğrafi alana kurulabilmekte ve depolama tesislerine ihtiyaç göstermemektedir. Bu üstünlüklerine ilaveten güneş tesislerine kıyasla, daha az alana gerek göstermektedir (Linscott, 2011: 74). Dünyanın en büyük iki jeotermal tesisi Kaliforniya ve Filipinlerde kurulmuştur. Filipinler’de jeotermal enerjinin elektrik üretimindeki payı yaklaşık %18 civarındadır (https://www.doe.gov.ph/sites/default/files/pdf/announcements/acd_1_5_phil_energy_plan_2017-2040.pdf Erişim Tarihi: 02.05.2018)

1.5. *Hidro Enerji*

Suyun hidrolik gücü kullanılarak elektrik üretiminin yani hidro elektrik santrallerinin (HES) geçmişi, antik çağlarda kullanılan su değirmenlerine dayanmaktadır. Ancak ilk resmi HES Niagara Şelalesi yakınında kurulmuş ve 1881 yılında elektrik üretmeye başlamıştır. Günümüzde birçok ülkede, HES’lerden yoğun bir biçimde yararlanılmaktadır (Uluatam, 2010, 35). Dünyanın toplam elektriğinin 2016 itibariyle %16,4’lük kısmı ve toplam yenilenebilir elektriğin %71’i hidro enerjiden sağlanmıştır (WEC, 2016, 3). Hidro elektrik enerjisi genelde, hidro elektrik barajları ve rezervuarları kurularak elde edilmektedir. Bu günümüzde halen popülerliğini sürdürmektedir. Bu anlamda Dünyanın en büyük hidro enerji barajları; Çin, Brezilya ve

Paraguay'da bulunmaktadır (WEC, 2016, 9). Dalga ve gel git eylemleri de potansiyel olarak çok büyük enerji kapasitesine sahip olmakla birlikte, bu konudaki Ar-Ge teknolojileri henüz başlangıç aşamasındadır (Linscott, 2011: 60-61).

2. Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Gelişimi

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin (Asya ve Afrika'daki bir milyar insan) elektriksiz yaşadığı bir ortamda, özellikle gelişmekte olan ülkeler elektrik ihtiyacını karşılama amacıyla YEN'i ciddi anlamda kullanmaya ve teşvik etmeye başlanmıştır (UNEP, 2015: 15). Tablo 1'den de görülebileceği gibi son on yıllık süreçte YEN yatırımları dört katına ulaşarak, 2014 yılında 270,2 milyar dolara ulaşmıştır. Buna 50 MW'den büyük hidro yatırımları da eklendiğinde, miktar 301 milyar dolara yükselmektedir.

Tablo 1. YEN Yatırımlarının Dünyadaki Gelişimi

(Milyar dolar)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2013-14 büyüme	2004-14 büyüme
1.Yeni Yatırım	178.5	237.2	278.8	256.4	231.8	270.2	%17	%20
2.Toplam ticari işlem	242.7	295.7	352.3	324.1	298.6	339.0	%13	%20
Yeni Yatırım (Sektörel)								
1.Rüzgâr	81.2	98.9	84.2	84.1	89.3	99.5	%11	%19
2.Güneş	63.7	103.3	155.7	144.3	119.8	149.6	%25	%29
3.Biyoyakıt	10.2	10.1	10.4	7.0	5.5	5.1	-%8	%3
4. Biyo kütle ve atık	13.9	13.0	17.4	12.4	9.3	8.4	-%10	%1
5.Küçük hidro	6.3	5.7	7.2	6.4	5.5	4.5	-%17	%6
6. Jeotermal	2.9	3.0	3.7	1.8	2.2	2.7	%23	%9
7. Deniz	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.4	%110	%24
Toplam	178.5	237.2	278.8	256.4	231.8	270.2	%17	%20
Toplam	178.5	237.2	278.8	256.4	231.8	270.2	%17	%20

Kaynak: (UNEP, 2015: 15).

YEN yatırımlarının bu derece hızlı artışında, Çin ve Japonya'da zirve yapan güneş yatırımlarının (toplamda 74,9 milyar dolar) ve Avrupa'da gerçekleştirilen 18,6 milyar dolarlık deniz tipi rüzgâr yatırımların büyük etkisi vardır. Çin'in yatırımları (özellikle güneş) 2014 yılında bir önceki yıla oranla %39 (20,7 milyar dolar) artarak, 83,3 milyar dolara (Dünya toplamının %46'sı) yükseltmiştir. Bu 2004 yılındaki toplam 3 milyar dolarlık yatırım ile karşılaştırıldığında, Çin'in kısa bir sürede dünya liderliğine ulaştığını göstermektedir (REN, 2015: 79-81). Buna karşılık ABD'nin YEN yatırımları politik belirsizlik yüzünden 2012 yılında %34'lük bir düşüşle 36 milyar dolara gerilemiştir. 2014 yılında 38,3 milyar dolara çıkmış olsada, 2011 yılındaki 50 milyar dolarlık yatırım seviyesinin oldukça altında kalmıştır. Buna rağmen, ABD halen gelişmiş ülkeler arasında en büyük YEN yatırımcılarından biridir. 2014 yılında Japonya, %10'luk bir artış ile 35,7 milyar dolarlık, Hindistan %14

artış ile 7,4 milyar dolarlık ve Brezilya %93'lük bir artış ile 7,6 milyar dolarlık YEN yatırımı gerçekleştirmiştir. Avrupa'da artış %1'in altında kalmış ve 57.65 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bazı ülkeler kriz nedeniyle YEN teşviklerini azaltmıştır. YEN teşviklerinde Almanya %15, İngiltere %50 kesintiye gitmiştir. İspanya'da bazı sübvansiyonların kaldırılması, çok sayıda güneş tesisinin kapatılmasına ve binlerce kişinin işsiz kalmasına yol açmıştır. Çek Cumhuriyeti AB'ye verilen taahhütlere rağmen YEN desteklerinde kesintiye gidilebileceğini duyurmuştur (KPMG, 2015: 2). Ancak Avrupa halen Çin ile birlikte toplam YEN yatırımlarının yaklaşık %60'ını karşılamaktadır. Türkiye, özellikle rüzgara sağlanan cazip krediler sayesinde, 2014 yılında bir milyar dolar üstü YEN yatırımı yapanlar kulübüne dahil olmuştur (BNEF, 2015: 11).

Tablo 2'den de görüleceği gibi son yıllarda YEN yatırımları gelişmekte olan ülkelere kaymaya başlamıştır. 2014 yılında gelişmekte olan ülke yatırımları %36 oranında artarak 131,3 milyar dolara (toplam yatırımın %49'u) ulaşmıştır. Gelişmiş ülke yatırımları ise sadece %3 oranında artarak 138,9 milyar dolarda (toplam yatırımın %51'i) kalmıştır. 2015 yılında ilk kez gelişmekte olan yatırımları (hidroenerji hariç) 156 milyar dolar ile gelişmiş ülkeleri geçmiştir. Bunda Çin, Hindistan ve Brezilya'da gerçekleştirilen yatırımların büyük katkısı vardır. Özellikle Çin halen gelişmekte olan ülke yatırımlarının %63'ünü gerçekleştirmektedir (REN, 2015: 80). Bu manzara bir anlamda YEN teknolojilerinin maliyetli/lüks olduğu ve sadece gelişmiş ülkeler tarafından katlanılabileceği yönündeki yanlış algıyı da değiştirmiştir.

Tablo 2. YEN Yatırımlarının Bölgesel Gelişimi

Milyar Dolar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Gelişmiş Ülkeler	108	121	113	162	190	149	135	139
Gelişmekte Olan Ülkeler	46	61	66	75	89	107	97	131
Toplam	154	182	178	237	279	256	232	270

Kaynak: (REN, 2015: 79).

YEN kaynakları, pazara oldukça uzak alanlarda bulunduğundan, maliyetli enerji nakil hatlarının inşasını gerektirmektedir. Ayrıca hava faktörü ve teknolojik belirsizlikler de YEN üretimini, fosil yakıtlara göre daha riskli/maliyetli hale getirmektedir. Buna rağmen, son yıllarda YEN yatırımların maliyeti önemli ölçüde düşmeye başlamıştır. Hatta bazı ülkelerde fosil yakıtlarla rekabet edebilecek hale gelmiştir. Bunda fosil yakıtlara

sağlanan sübvansiyonlardan YEN'in de yararlandırılmaya başlanmasının büyük etkisi olmuştur (REN, 2015: 28).

Gelinen noktada enerji üretiminde YEN'in payı sürekli yükselmektedir. Küresel nihai enerji üretimine YEN'in katkısı 2013-14 döneminde % 8,5'den, %19,1'e kadar yükselmiştir. Bu aynı zamanda 1,3 gigaton emisyon tasarrufu demektir (BNEF, 2015: 11). Diğer yandan emisyon artmayı sürdürmektedir. Bu uzun dönemde küresel sıcaklığın 3,6 derece yükseleceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla emisyonu kontrol altına almak ve sıcaklık artışını minimize etmek için, YEN teknolojilerine dönüşüm kaçınılmazdır (UNEP, 2013: 35).

3. ABD'de YEN'e Sağlanan Vergi Tevşikleri

ABD'de 1961-1973 Döneminde YEN'den ziyade, nükleer enerjiye ağırlık verilmiştir. Bu dönemde federal Ar-Ge harcamalarının %70'i nükleere ayrılmış, diğer enerji harcamaları oldukça sınırlı kalmıştır. 1973 yılında petrol ambargosu krizi baş gösterince, ulusal enerji araştırmalarında köklü değişiklikler yapılmıştır. Böylece YEN yatırımları, 1974-79 döneminde 32 milyon dolardan, 1,36 milyar dolara yükselmiştir. 1978-1982 yılları arasında büyük ölçekli güneş ve rüzgâr programlarına 2 milyar dolardan fazla yatırım yapılmıştır. 1977 yılında Enerji Bakanlığının kurulması ile birlikte Ar-Ge harcamalarında temel bir dönüşüm yaşanmış ve hükümet YEN'i destekleme kararı alınmıştır (TR 83, 2011,15-16). 2010 yılında Ar-Ge harcamaları içerisinde YEN'in payı %31'e kadar yükselmiştir. 2009 yılında yürürlüğe giren Temiz Enerji Kanunu ile YEN'e yönelik teşvikler artırılmış ve karbon kotaları getirilmiştir. Ancak halen YEN sistemleri, daha ucuz teknolojiler ile (kömür işletmeleri gibi) rekabet noktasında oldukça güçlük çekmektedir (Walsh, 2013: 210; Campbell, 2010: 13; Mingyuan, 2005, 361vd.,; Nixon, 2007: 1).

3.1. Federal Teşvikler

YEN'in, teşviki için federal düzeyde cazip vergi indirimleri söz konusudur. Ancak indirim teknolojinin türüne göre farklılaşmaktadır. Güneş sadece yatırım indiriminden, rüzgâr projeleri ise ağırlıklı olarak üretim indiriminden yararlanmaktadır (Bolinger, 2014: 1).

İlk olarak 1978 Enerji Vergisi Kanunu ile YEN yatırımları için %10 yatırım indirimi (Income Tax Credit-ITC) getirilmiştir. Ancak 1985 yılında yürürlükten kalkmıştır. Bunun üzerine güneş yatırımları durma noktasına gelince, 2005 yılında yeniden yürürlüğe konulmuştur. Buna göre dileyen işletmeler, faaliyete başlanılan yıldaki proje maliyetinin %30'u oranında (2017'den itibaren %10) ITC'den (okul, belediye, hükümet ya da vakıf gibi vergiden muaf kuruluşlar hariç) yararlanabilecektir. Bunun için işletmenin 6 yıl süre

elde tutulma zorunluluğu bulunmaktadır. Aksi takdirde ITC'nin bir kısmı iade edilecektir. ITC'de temel sorun proje yürürlüğe girmeden önce sürenin sona ermesi halinde, indirimden tam olarak yararlanamayacak olmasıdır. Bu nedenle sürenin daha uzun bir döneme yayılması önerilmektedir. Bir diğer sorun da indirimden yararlanacak yatırımcı sayısının sınırlandırılmış olmasıdır. Yeterli fon bulamayan yatırımcıların piyasaya girebilmesini sağlamak için, indirimden yararlanacak yatırımcı havuzunun genişletilmesi, tartışılmaktadır (NC, 2015: 4).

Enerji Politikası Kanunu ile 24.10.1992 tarihinden itibaren ITC'nin yanında, seçimsel bir hak olarak (Production Tax Credit-PTC) uygulaması başlatılmıştır. Uygulama süresi 1999 yılında sona erince; 2000-03 döneminde özellikle rüzgar kurulumlarının sırasıyla; %93, %73 ve %77 oranlarında azalması üzerine, PTC yeniden yürürlüğe sokulmuştur. Güneş hariç, bütün YEN kaynakları PTC'den yararlanabilmektedir. 2005 yılında yararlanma süresi 5 yıldan 10 yıla çıkartılmıştır. Bunun için projenin hizmete girdiği tarih esas alınmaktadır. PTC miktarı; rüzgâr, biyo kütle ve jeotermal için; 2,3 cent/kwh, diğer teknolojiler içinse bunun yarısı olarak uygulanmaktadır. PTC miktarları enflasyona göre güncellenmektedir. Elektrik piyasa fiyatının belli bir eşiği (2015 için 12,27 cent) aşması halinde, miktar aşamalı olarak azalmaktadır (WRI, 2008: 1; Aldy, 2012: 1). Ulusal Vergi Komitesi; PTC'nin bütçeye maliyetini 2014-18 dönemi için 16,4 milyar dolar (13,8 milyar dolarlık kısmı rüzgâr) olarak öngörmüştür. Ancak çevresel ve enerji politikası amaçları göz önünde bulundurulduğunda, yararlanma süresinin sınırsız uzatılması yönünde baskılar mevcuttur (Sherlock, 2015: 8).

Amerikan Yatırım Kanununun (ARRA) ile birlikte, 2009-10 döneminde faaliyete geçen ya da inşaatına başlanan YEN tesislerinin, proje maliyetinin %30'una karşılık gelen bir nakit ödeme programı (1063 Hibe Programı) başlatılmıştır. Bu kapsamda bir defaya mahsus yapılacak ödemeler, fon miktarı ile sınırlı olmak şartıyla, vergiden muaf tutulmuştur. ITC ile eşdeğer bir avantaj sağlayan bu programın amacı krizden etkilenen küçük yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bunun için 2011'den önce inşaata başlanmış ve 2016 yılına kadar tamamlanmış olması gerekmektedir. Bu kapsamda ayrıca 1 Ekim 2011'den önce inşasına başlanan; 4 büyük rüzgâr ve 12 büyük güneş ve diğer bazı proje türleri için 1705 garanti programı kapsamında, düşük faizli kredi garantisi getirilmiştir (Tang vd., 2012: 692).

YEN işletmeleri için 5 yıllık hızlandırılmış maliyet iyileştirilmesi söz konusudur. Bu sayede ortalama 20 yıl ömürlü rüzgar projelerinin 5 yılda amorti edilmesi sağlanmaktadır (REN, 2012: 24).

3.2. Eyalet Vergi Teşvikleri

Eyalet bazında farklı uygulamalar bulunmakla birlikte, her eyaletin en az bir vergi teşvik politikası bulunmaktadır. Tablo 3'ten de görüleceği gibi teşvikler üç ana başlık altında toplanmaktadır¹. Bunlar; i) satış vergisi istisnası, ii) emlak vergisi muafiyeti ve iii) vergi indirimi şeklindedir. Eyaletlerin tamamına yakınında makine-teçhizat satışında, %100 satış vergisi istisnası ve YEN tesisleri için %100'e varan emlak vergisi muafiyeti söz konusudur. Ayrıca YEN üreticilerine değişik oran ve miktarlarda vergi indirimi tanınmaktadır. Bu, yatırım maliyetinin belli bir yüzdesi ya da üretilen elektrik birimi başına, indirim yapılması şeklinde uygulanmaktadır. Bazı eyaletlerde ilave istihdama belli bir vergi indirimi sağlanmaktadır. Bazı eyaletlerde (Teksas ve Newyork) biyo yakıtlara vergi ayrıcalığı tanınmaktadır. Bu teşvikler sayesinde YEN yatırımlarının bütün eyaletlerde arttığı ifade edilmektedir (Black vd., 2014: 136; Menz, 2005: 2402-3).

Tablo 3. ABD Eyaletlerinde YEN Vergi Teşvikleri Özeti

Eyalet	Teşvik Türü
Alabama	1) Vergi kredisi; 20 yıl, %5, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 3) Vergi indirimi; YEN dönüşümüne %100.
Arizona	1) Vergi kredisi; 5 yıl, %10, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 75, 3) Satış vergisi istisnası; 10-20 yıl, % 100.
Kaliforniya	1) Satış vergisi istisnası; % 100,
Konnektikıt	1) Satış vergisi istisnası; % 100, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100
Deleware	1) Kurumlar vergisi indirimi.
Florida	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 2) Vergi kredisi; 0.01/Kwh dolar.
Georgia	1) Vergi kredisi; %35.
Hawaii	1) Vergi kredisi; % 100 (5 yılda; %35, %25, %20, % 10, % 10).
İndiana	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100.
Iowa	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 10 yıl.
Kansas	1) Vergi kredisi; %5-10 (ilk 50 milyon dolarlık yatırım için % 10, aşan %5, 10 yıl, kalan %10 azaltılarak 14 yıl ileri taşınabilir. 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100.
Kentucky	1) Vergi kredisi; %30.
Mryland	1) Vergi kredisi; 0,0085/kWh dolar. 2) Emlak vergisi muafiyeti, % 100, 3) Satış vergisi istisnası; % 100
Massachusset	1) Satış vergisi istisnası; %100

¹ Tablonun derlendiği kaynak için bkz., (Garciano, 2014: 14-72).

Minnesota	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 20 yıl.
Missouri	1) Vergi kredisi; %5, 5 yıl.
Nebraska	1) Vergi kredisi; 0,001 kWh, 10 yıl, 2) Satış vergisi istisnası; % 100, 3) Emlak vergisi muafiyeti, % 100.
New Hamps.	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 5 yıl.
New Jersey	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100.
New Mexico	1) Vergi kredisi; %6, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 3) Jeotermal vergi kredisi; %30, 4) Vergi indirimi; İnşaat bedellerinin %100'ü,
New York	1) Vergi kredisi; değişen miktarlarda, 10 yıl, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100,
Nort Carolina	1) Vergi kredisi; %35, 5 yıl,
Nort Dakota	1) Vergi kredisi; %15, 5 yıl, yılda %3, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 5 yıl, 3) Jeotermal vergi kredisi; %3, 5 yıl, %0,6 şeklinde,
Ohio	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100.
Oklahoma	1) Vergi kredisi; 0,0050/kwh, 10 yıl.
Oregon	1) Vergi kredisi; %35-50, 5 yıl; ilk iki yıl %10, kalan yıllar %5, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100,
Pensilvanya	1) Vergi kredisi; %15.
Rhode Island	1) Satış vergisi istisnası; % 100, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 3) Vergi kredisi; %25.
South Carol.	1) Vergi kredisi; %10.
South Dacota	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100, 2) Satış vergisi istisnası; %100.
Tenessi	1) Satış vergisi istisnası; % 100, 8 yıl, 2) Emlak vergisi muafiyeti; % 67.
Vermont	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100
Virjinya	1) Emlak vergisi muafiyeti; % 100 2) Vergi kredisi; ilave istihdamda 500 5 yıl.

Tablo 3'ten de görüleceği gibi ABD eyaletlerinin tamamına yakınında YEN gereçlerinin satışında %100'e varan satış vergisi istisnası ve YEN tesisler için %100'e varan emlak vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Ayrıca YEN üreticileri için yatırım maliyetinin yüzdesi olarak ya da üretilen elektrik birimi başına bir vergi indirimi imkanı bulunmaktadır.

4. Avrupa Birliği'nde YEN'e Sağlanan Vergi Teşvikleri

AB'de özellikle 1990'lı yılların başından itibaren Ar-Ge'nin yerini, YEN teşvikleri almıştır. Bunda Kyoto Protokolü etkili olmuştur. Protokol, üye ülkelere 2012'ye kadar emisyonu 1990'daki seviyenin %8 altına indirme zorunluluğu getirmiştir. Haziran 2009'da yürürlüğe giren YEN Direktifi (2009/28/EC) ile 2020'ye kadar enerji

karışımı içerisinde YEN'in payının %20'ye çıkartılması kararlaştırılmıştır. Avrupa Konseyi Ekim 2014'te bu hedefi 2030 için %27 olarak güncellemiştir (Knopf vd., 2015: 50; Nielsen and Jeppesen 2003: 3; Klessmann vd., 2011: 7638; Rowlands, 2005: 966). Bu bağlayıcı YEN hedeflerine ulaşabilmek için özellikle 2000'li yıllardan itibaren önemli teşvik politikaları uygulanmaktadır. Bu sayede 2015 yılında YEN'in brüt nihai enerji tüketimi içerisindeki payı %16,7'ye ulaşmıştır. En yüksek oranlar; % 53,9 ile İsveç'te, % 39,3 ile Finlandiya'da, % 37,6 ile Letonya'da, % 33 ile Avusturya'da gerçekleşmiştir. En düşük oranlar ise; % 5 ile Malta ve Lüksemburg'da, % 5,8 ile Hollanda'da, % 7,9 ile Belçika'da, % 8,2 ile İngiltere'de ve % 9,4 ile Güney Kıbrıs'ta gözlenmiştir (Dünya, 16 Mart 2017). Üyelerin tamamında 2000'li yıllardan itibaren vergi teşvikleri de yaygın olarak kullanılmaktadır. Avrupa Parlamentosu vergi teşviklerinin YEN'in gelişiminde en etkin yol olduğu görüşündedir. Ancak halen, vergi teşvikleri yardımcı politika olarak kullanılmaktadır (Cansino vd. 2010: 6001). Tablo 4'te AB-28'in tamamında; YEN hedeflerine ulaşmak için uygulanan vergi teşviklerinin özeti yer almaktadır².

Tablo 4. AB'nin YEN Teşvik Politikası

Ülke	Teşvik Türü
Avusturya	1) Yatırım sübvansiyonu; Güneş paneli (5kW'den az).
Belçika	1) Kurumlar vergisi indirim; %13,5, 2) Hızlandırılmış amortisman; %33.3, 3) İndirimli KDV oranı: %6, 4) Emlak vergisi istisnası.
Danimarka	1) Vergi indirimi; güneş için.
Finlandiya	1) Enerji vergisi istisnası, 2) Yatırım teşviki; rüzgâr %40, diğerleri %30.
Fransa	1) Azalan bakiyeler usulü amortisman, 2) Petrol ve kirletme vergisi; (biyoyakıt hariç), 3) İndirimli KDV oranı; konutlarda %5,5.
Almanya	1) Cazip kredi ve vergi teşvikleri
Yunanistan	1) Gelir vergisi indirimi.
İrlanda	1) Kurumlar vergisi indirimi; sermaye yatırımları için, 2014 son, 2) Ar-Ge İndimi; %25'i oranında ilave indirim, 3)Hızlandırılmış Amortisman; %100.
İtalya	1) Kurumlar vergisi indirimi, 2) İndirimli KDV Oranı; %10.
Lüksemburg	1) Gelir vergisi istisnası; 1-4kW kapasiteli güneş tesisleri

² Tablonun hazırlanmasında yararlanılan temel kaynaklar için bkz., COM, 2005: 22-23; KPMG, 2015: 4-28; Ghiollarnath, 2011: 83-102; MaRS, 2010: 13; OECD, 2012a: 4-6; Ruijs and Vollebergh, 2013: 8; Artigues and Río, 2014: 432-433; IEA, 2016a, 8; IEA, 2014a, 31, 109.

	İçin.
Hollanda	1) Enerji Vergisi İstisnası; 2) Yatırım indirimi; %44.
Portekiz	1) Yatırım indirimi; %40'a kadar, 2) İndirimli KDV oranı; %12, 3) Karbon vergisi.
İspanya	1) Vergi teşvikleri ve bölgesel yatırım teşvikleri.
İsveç	1) Karbon ve sülfür vergisi istisnası; %30 oranında.
İngiltere	1) İklim Değişikliği Vergisi İstisnası.
Güney Kıbrıs	1) Elektrik tüketim vergisi teşviki; 0.22E/kWh, 2003'ten itibaren.
Çekya	1) Gelir vergisi istisnası; 5 yıl, 2) Emlak vergisi istisnası, 3) Fosil kaynaklar vergisi, 4) ÖTV istisnası; Biyo yakıt.
Estonya	1) Elektrik Vergisi İstisnası;
Litvanya	1) Yatırım Programı; ülkede kayıtlı işletmeler ile sınırlı.
Malta	1) Yatırım indirimi; Güneş için, 2) İndirimli KDV oranı; Güneş için.
Polonya	1) ÖTV İstisnası; 2) Emlak vergisi muafiyeti; Güneş PV, 3) Yatırım indirimi; %25'e kadar, 4) 5MLW'yi aşmayan işletmeler için; kayıt harcı, damga vergisi ve yıllık lisans harcı muafiyeti.
Slovakya	1) Elektrik tüketim vergisinden istisna.
Slovenya	1) Karbon vergisi.
Romanya	1) ÖTV istisnası; 2) Hızlandırılmış amortisman, 3) Mahalli vergi istisnası, 5) Kurumlar vergisi indirimi, 6) Gelir vergisi istisnası.

Tablo 4'ten de görüleceği gibi üye ülkelerin tamamında çeşitli vergi teşvikleri uygulanmaktadır. Bu anlamda en yaygın vergi teşviklerinin; indirimli gelir ve kurumlar vergisi uygulaması, hızlandırılmış amortisman, Ar-Ge indirimi, indirimli KDV oranı uygulanması, emlak vergisi muafiyeti olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı ülkelere YEN yatırımları enerji/karbon vergisinden istisna edilmek suretiyle teşvik edilmektedir. Bu düşünce ilk olarak Alfred Marshall (1890), Pigo (1932) ve Tullock (1967) tarafından geliştirilmiştir. Son olarak Pearce tarafından 1991 yılında negatif dışsallıkların neden olduğu piyasa başarısızlıklarını gidermek, bir başka ifadeyle çevre kirliliğinin ve vergilemenin olumsuz maliyetlerini azaltmak için Pigo'nun önerdiği türden bir vergi alınması önerilmiştir (Cansino vd. 2010, 6005). Bu kapsamda tablodan da görüldüğü gibi Birlik üyesi bazı ülkeler fosil enerji tüketiminden enerji vergisi almaktadır. Ancak YEN kaynakları bu vergiden muaf tutmak suretiyle, YEN tüketimi teşvik edilmeye çalışılmaktadır.

5. Çin’de YEN’e Sağlanan Vergi Teşvikleri

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin’in, son 30 yılda GSYİH’sı yıllık ortalama %9,8 oranında artmıştır. Bu da ülkenin enerji talebini ciddi anlamda yükseltmiştir. Halen elektrik ihtiyacının %70’ini kömürden karşılayan Çin, son dönemde potansiyel çevre kirliliği ve arz güvenliği gerekçeleriyle, önemli YEN hedefleri belirlemiştir (ETKB, 2016: 6). Bu hedeflere ulaşabilmek için 2005 YEN Kanunu ile bazı vergi ayrıcalıkları getirmiştir³. Bu sayede YEN yatırımları 2014 yılında %33’lük artış ile 83 milyar dolara ulaşmıştır. Bu aynı zamanda gelişmekte olan ülke yatırımlarının üçte ikisine ve toplam küresel yatırımların yaklaşık üçte birine karşılık gelmektedir. Hedef 2020 yılında YEN’in payını %15’e çıkarmaktır. Bunun için 11 ve 12 inci kalkınma planlarında düşük karbonlu teknolojilerin genişletilmesine öncelik verilmiştir (REN, 2012: 111; He., vd., 2016: 697-8; Qi., vd., 2014: 61-62). Bu kapsamda; Ar-Ge harcamalarına %150 oranında süper indirim getirilmiştir. Yeni teknoloji şirketlerinin brüt gelirine; %15 indirimli kurumlar vergisi oranı uygulanmaktadır. YEN’den elektrik satışında %50 indirimli KDV vardır. Biyodizelin KDV’si iade edilmektedir. Elektrikli araçların MTV’si, 2012’den itibaren %50 indirimli uygulanmaktadır. 2017 sonuna kadar elektrikli araç alınmaları vergiden muaf tutulmuştur. YEN’den elde edilen gelir; 3 yıl tam, sonraki 3 yıl %50 kurumlar vergisi istisnasından yararlanmaktadır (KPMG, 2012: 4; KPMG, 2015: 23; Gouveia, 2013: 53).

6. Kanada’da YEN’e Sağlanan Vergi Teşvikleri

Kanada, son on yılda (2008-2009 hariç) enerji üretimi %12,7 oranında artırmıştır. Aynı dönemde; rüzgâr ve güneşte yaklaşık 13 kat, hidroenerji ve biyo yakıtlarda; %16,1 ve %7,8 oranında artış gözlenmiştir. 2003-13 döneminde enerji arzı içerisinde fosil yakıtların oranı %77,1’den %72,2’ye düşerken, YEN’in payı %18,9’a (%13,3’lük kısmı hidro) yükselmiştir. Kanada hidroenerji üretiminde Çin’den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Kanada, halen Dünyanın yedinci en büyük rüzgâr kapasitesine sahiptir. Bu YEN yatırımlarının pozitif yönde geliştiğini göstermektedir (IEA, 2016b: 209).

Federal hükümet tarafından, yatırım harcamalarının, gerçekleştirildiği yılda ya da yatırımcılara transfer edildiği esnadan tamamen indirilmesine izin verilmektedir. Yakıt yönünden tasarruflu olmayan araçlarda, yakıt tüketimine göre; 1.000-4.000 CAD arasında yeşil vergi alınmaktadır. Söz konusu verginin oranı litre başına; kurşunsuz benzin ve uçak benzininde 10 sent/CAD, kurşunlu benzin ve uçak benzininde 11 sent/CAD, dizel yakıt ve uçak yakıtı (uçak

³ Çin’in YEN politikaları hakkında geniş bilgi için bkz., Bayrak ve Kaya 2016b, 4-7).

benzini hariç) için 4 sent/CAD şeklindedir Eyaletler federal oranlar uygulamakla birlikte, ürüne özgü bir takım indirimler sunabilmektedir. Enerji işletmelerine Ar-Ge harcamaları için %15 (küçük ve orta boylu işletmelerde %35) şeklinde Ar-Ge teşviki (2014 yılında 3,1 milyar CAD) verilmektedir (IEA, 2016b: 34, 73, 263).

Eyalet bazında ise; British Columbia'da, fosil yakıtlar için, götürü bir karbon vergisi getirilmiştir. 2008 yılında 10 ton/CAD olarak uygulanmaya başlanan vergi, sonraki her yıl 5 CAD artarak 2012 yılında 30 CAD'a ulaşmıştır. Bu sayede diğer vergilerde yaklaşık 1,4 milyar CAD indirim gerçekleşmiştir. Alberta'da, YEN harcamaları, 1996'dan itibaren gerçekleştiği yılda tamamen indirilmektedir. Ontario'da, 2002'den beridir, YEN'den elde edilen geliri 10 yıl, kurumlar vergisinden istisna edilmektedir. Quebe'te, 2001'de rüzgâr enerjisi üretiminde %40 ücret vergisi indirimi getirmiştir (IEA, 2016b: 50-52).

7. Hindistan'da YEN'e Sağlanan Vergi Teşvikleri

Hindistan'da enerji sektörü, 1992'den itibaren özelleştirilerek, mali teşvikler yoluyla desteklenmeye başlanmıştır. Hindistan dünyada bir YEN Bakanlığı (MNRE) olan tek ülkedir. Karbon kredisi satan en büyük ülkeler arasında yer almaktadır (Panse and Kathuria, 2016: 423). Toplam tüketim içerisinde hidro enerjinin payı; %16,4 ve YEN'in payı; 12,7 (%68.96'sı rüzgâr) civarındadır. Rüzgâr kurulumunda Dünya beşincisi olma konumunu sürdürmektedir. Rüzgâra ilave teşvikler (vergi tatili, gibi) sunulmaktadır. 2020'ye kadar enerjinin %15'inin YEN'den sağlanması hedeflenmektedir. Eyalet bazında; enerji üretiminin %2-14'ü arasında değişen oranlarda YEN kullanma zorunluluğu bulunmaktadır.

Merkezi hükümetin, hızlandırılmış amortisman planına göre, rüzgar projelerinin %80'i, ilk yılında amorti edilebilmektedir. Nisan 2012'de yeni projeler için bu ayrıcalık kaldırılınca, kurulumda ciddi bir düşüş (3196,9 mW'den 1698,9 mW'ye) gözlenmiştir. Bunun üzerine hükümet Temmuz 2014'te hızlandırılmış amortismanı yeniden getirme kararı almıştır. Rüzgâr ve güneş enerjisi satışından elde edilen gelirin tamamı, 31 Mart 2017'den önce faaliyete başlayan tesisler için, 10 yıl gelir vergisinden istisnadır (KPMG, 2015: 38). YEN gereçleri için indirimli % 5 KDV oranı uygulanmaktadır. İthal lojistik ve donanımlar ÖTV'den muaf. Spesifik rüzgâr, güneş ve biyo kütle kaynakları için ayrıcalıklı gümrük vergisi (%2,5-5 arası indirimli) ve ÖTV oranları (%8'den %0'a) uygulanmaktadır. Rüzgâr projeleri için orman arazilerinin tahsisi ve kiralanması söz konusudur. Ar-Ge projelerini finanse etmek için 2011'de bir Temiz Enerji Fonu kurulmuştur. Fonun finansmanı kömüre vergi koymak suretiyle sağlanmaktadır (Jung and Tyner, 2014: 124).

Eyaletlerin tamamına yakını (Sikkim ve Arunachal Pradesh hariç) sabit YEN hedeflerine sahiptir. Bu hedefler; Karnataka'da %0.25'ten Tamil Nadu'da %10.15'e kadar değişmektedir. Bu hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmak için bir eyalette üretilen yeşil sertifikanın bir diğer eyalette satılmasına izin verilmektedir. Bazı eyaletler rüzgâr tribünü gereçlerini ÖTV'den muaf tutmaktadır. Hükümet ayrıca serbest ekonomik bölgeler kurmak suretiyle, YEN teknolojilerinin ihracatını teşvik etmektedir. Gujara ve Rajasthan'da rüzgâr projesi sahiplerine arazi sağlanmaktadır. 13 eyalette tarife garantisi vardır. Ancak garanti miktarı ve süresi farklılık göstermektedir. Tamil Nadun 3,39/kWH INR garanti sunarken, Uttarakhand 5.15/kWh INR gibi oldukça yüksek bir alım garantisi vermektedir. Tarife miktarları, kapasite kullanım faktörü esas alınarak (gerçek enerji üretimi/rüzgâr tribününün toplam kapasitesi) belirlenmektedir. Böylece rekabetçi getiri sağlamak için kapasite kullanım faktörü düşük olan eyalet daha yüksek, yüksek olan eyalet daha düşük garanti sunmaktadır. Bir araştırma, teşvik sunan eyaletlerde 2001-2011 döneminde daha fazla rüzgâr kurulumu gerçekleştirildiğini göstermiştir (Sangroya ve Nayak, 2015: 24).

8. Endonezya'da YEN'e Sağlanan Vergi Teşvikleri

Endonezya YEN kaynakları bakımından zengin bir ülke olmasına karşın, petrol ürünlerini sübvansede etmeye devam etmektedir. Bu da YEN'in gelişimini olumsuz etkilemektedir. Artan nüfusla birlikte ekonominin yıllık ortalama %6-7 arasında büyümesi, enerji talebini artırmaktadır. Buna karşılık, artan bu enerji talebinin büyük kısmı fosil yakıtlardan (%94) karşılanmaktadır. Buna karşılık ülkenin jeotermal kaynakları dünya potansiyelinin yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. 2003 yılında Jeotermal Enerji Kanunu yürürlüğe girmiştir. 2006 yılında YEN'in payının 2025 yılına kadar %23'e çıkartılmasını öngören bir Kararname yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren YEN'i teşvik için bir takım finansal ve mali teşvik mekanizmaları getirilmiştir (Damuri and Atje, 2012: 13).

Jeotermal ve hidro gibi büyük sermaye gerektiren yani riskli YEN projeleri için genellikle; yatırım hibeleri, indirimli krediler, kredi garantileri ve tercihli fiyatlarla sigortalama gibi finansal teşvikler sunulmaktadır. Hükümet jeotermal araştırmalara finansal destek sağlamaktadır. Jeotermal Kanunu ile arazi kullanımına uzun dönemli (30 yıldan fazla) lisans verilmektedir. 2010 yılında bir alt yapı garanti fonu oluşturulmuştur. Çiftçilere ulusal bankalar tarafından 2006 yılından itibaren palmiye yağı ekimine yönelik, düşük faizli krediler verilmeye başlanmıştır. 2007 yılında küçük ve orta boyllu işletmelerin enerji bitkileri için ulusal bankalardan düşük maliyetli finansman imkânı getirilmiştir. Bu krediler; komisyon ya da harçlardan muaf tutulmuştur. Krediler, çiftçi ortaklıklarına ya da

kooperatiflere belli ürünler için ve 5 yıllığına verilmektedir. Devlet tarafından jeotermal ve hidro projeleri için finansman garantisi sunulmaktadır (Damuri and Atje, 2012: 15).

Mali teşvikler açısından bakıldığında, YEN yatırımcıları, 6 yıl boyunca, her yıl yatırım değerinin %5'i oranında (toplamda %30) gelir vergisi indiriminden yararlanmaktadır. Küçük ve orta boyllu işletmelerde gelir vergisi %50 indirimli uygulanmaktadır. İşletmelere, iktisadi kıymetin türüne göre; 2-10 yıl arasında (binalar hariç) amortisman seçeneği sunulmaktadır. Yabancı kar payları üzerinden, ilgili ülke ile yapılan vergi anlaşmasına bağlı olarak, %10 ya da daha düşük oranda gelir vergisi uygulanmaktadır. Yabancı yatırımcıların zararlarını 5-10 yıl arasında mahsup imkânı bulunmaktadır. Sermaye malı ithalatı, ülkede mevcut olmaması ya da eşdeğerinin uygun özellikleri taşımaması şartıyla, 2-3 yıllığına ithalat vergisinden istisnadır (Damuri and Atje, 2012: 15-16).

9. Diğer Bazı Ülkelerde YEN'e Sağlanan Vergi Teşvikleri

Dünya genelinde hemen her ülkede YEN'e çeşitli vergi teşvikleri sunma yönünde genel bir eğilim oluşmaya başlamıştır. Amaç, enerji karışımı içerisinde YEN'in payını artırmaktır. Tablo 5'de Dünyanın bütün coğrafi bölgelerinden gelişmiş ve gelişmekte olan 28 ülkenin vergi teşviklerinin özeti yer almaktadır. Bu ülkeler arasında; Breziya, Japonya, Norveç, Rusya, Ukrayna ve Pakistan gibi ülkeler de yer almaktadır. Şöyle ki, Brezilya, Dünyanın 6. büyük YEN yatırımcısıdır ve halen enerjinin %43,9 gibi büyük bir oranını YEN'den sağlamaktadır. Japonya, fosil yakıtlara çok sayıda vergi uygulayan nadir ülkelerden biridir. Norveç, Avrupa kıtasında YEN'den en çok yararlanan ülke olup, elektriğin %95 gibi büyük bir kısmını hidro enerjiden sağlamaktadır. Rusya YEN'den çok az yararlanmaktadır. 2013 yılı başı itibarıyla, YEN'in enerji arzı içerisindeki payı sadece %3 (elektrik %15,8) olarak gerçekleşmiştir. Bunda da en büyük pay hidro enerjiye (enerjinin %1,9'u ve elektriğin %15,5'i) aittir. Ukrayna, elektrik üretiminde oldukça düşük bir YEN payına sahiptir. Ancak AB Anlaşmasına paralel olarak Ekim 2014'te bir YEN Eylem Planı açıklanmış ve 2020 için %11 YEN hedefi belirlemiştir. Bunun için 300 milyon UAH tutarında bir bütçe ayrılmıştır. Pakistan, dünyanın en fazla enerji açığı olan 10 ülkesinden biridir. Ülkede birçok yerde her gün yaklaşık 6-8 saat arasında yaşanan elektrik kesintileri yüzünden, YEN seçeneği gittikçe artan bir ilgi çekmeye başlamıştır. İlk kez 1985 yılında enerji üretimindeki kamu tekeli kırılmıştır. Geline nokta da ülkenin önemli biyokütle ve rüzgâr alternatiflerine sahip olduğu araştırmalarla kanıtlanmıştır.

Tablo 5. Diğer Ülkelerin YEN Teşvik Politikaları

Ülke	Teşvik Türü
Abu Dhabi	-Karbon nötr Masdar Şehri; sıfır vergi ve ithalat tarifesi,
Arjantin	-Yeni kıymetler için (otomobiller hariç) KDV iadesi ve hızlandırılmış amortisman, -Biyoyakıt üreticileri için; sıvı yakıt ve motorin vergisinden muafiyet, -Emlak, damga, ciro vergisi istisnası,
Avustralya	- Kota Zorunluluğu; 2020'ye kadar %20, -Ar-Ge Vergi İndirimi; Küçük işletmeler (cirosu 20 milyon AUD'dan az olanlar), %45, büyük olanlar (cirosu 20 milyon AUD'u aşanlar) %40 oranında.
Brezilya	-Biyodizelin asgari %5 oranında dizel ile karıştırılma zorunluluğu, üreticilerin tarım kooperatiflerinden aldıkları girdiler için %4.62 götürü indirim, -Etanol ve biyodizel üretim-dağıtımında indirimli KDV -YEN gereçleri için, KDV muafiyeti, 2015 son, -Etanolde; litrede 0,26 dolar yerine 0,01 dolar, Sao Paulo'da %47, yerine %22 oranı.
Dominik C.	-Fosil Yakıt Vergisi: %5
Fas	-YEN için ayrılan alanda kurulan işletmeler için; KDV ve gümrük vergisi muafiyeti, ilk 15 yıl patent vergisi ve ilk 5 yıl kurumlar vergisi muafiyeti, ardından 20 yıl sabit %8,75 oranı.
Filipinler	- Gelir Vergisi Tatili; 7 yıl, - İndirimli Kurumlar Vergisi; % 10, - Gümrük vergisi istisnası; 10 yıl, - Sıfır KDV oranı, - Emlak vergisi indirimi; % 1,5 özel oran.
Güney Afrika	- Ar-Ge İndirimi; %100'ü, spesifik projeler %50 ilave, - Hızlandırılmış Amortisman: Üç yılda (50:30:20), - Serbest Bölgeler; gelir vergisi oranı %28 yerine %15.
Güney Kore	- %50 ithalat vergisi indirimi.
Honduras	- İthalat vergisi istisnası
Japonya	-Amortisman seçenekleri; a) Normal amortismanla ilaveten, ilk yıl %30, b) ilk yıl %100, c) küçük ve orta ölçekli işletmelede %7 kurumlar vergisi indirimi, - Petrol- kömür vergisi: 1978 yılından itibaren, bin litre petrolde 2 040, ton LNG ve LPG'de, 1 080, ton kömürde 700 JPY, - Benzin, gaz yağı ve sıvılaştırılmış petrol gazı vergisi; yolların inşaatı için, bin litre benzinde 53800; gaz yağında 32100 ve LPG'de, 9 800 JPY, - Havaçılık Yakıtı Vergisi: 1972 yılından beri, hava alanlarının inşaatı için, bin litrede 26 000 JPY, - Enerji Kaynağı Geliştirme Vergisi; 1974 yılından beri, nükleer Ar-Ge için, 0,375/kWh/JPY, - Yeşil Otomobil Vergisi; düşük emisyonlu araçları teşvik

	için, indirimli oranlar (otomobil vergisi %50 ve otomobil iktisap vergisi %2,7), -Dizel yakıtlı otobüs ve kamyonlar için (binek hariç) tercihli vergileme, 8) Biyo yakıt karışımına göre mahalli vergi muafiyeti.
Kolombiya	-Ar-Ge İndirimi; %50, 5 yıl, - KDV İstisnası; %100, - Gümrük Vergisi İstisnası; %100, -Hızlandırılmış Amortisman; %20.
Kostarika	1) ÖTV, KDV, gümrük ve ithalat vergisi istisnası, 2) Hibrit Araçlara %10-30 arası vergi indirimi,
Malezya	- Gelir Vergisi İstisnası; 10 yıl, (2009'dan itibaren %25), - Amortisman İndirimi; 5 yıl, - Güneş sistemeleri için ithalat vergisi istisnası.
Meksika	- Hızlandırılmış Amortisman; %100, - İthalat ve ihracat vergisi istisnası.
Mısır	-Gümrük ve Satış Vergisi İstisnası.
Nikaragua	- İthalat vergisi, KDV ve diğer vergi istisnası
Norveç	-Doğal Kaynak Vergisi: hidro tesislerinden, emlak vergisinin %0,7'si oranında, - Fosil Yakıt Vergisi.
Pakistan	- Gümrük ve gelir vergisi istisnası.
Peru	- Jeotermik girdileri için ödenen KDV'nin erken iadesi, -Kirlenici yakıtlardan spesifik ÖTV.
Rusya	- İklim Değişikliği Vergisi, - Emlak vergisi istisnası, 3 yıl, - Standardın iki katı amortisman.
Sudan	-Güneş PV, gümrük ve KDV istisnası.
Şili	- Yeşil Binalarda; 80 dolara kadar kurulum %100, 80-175 dolar arası, azalan vergi iadesi, - Fosil Yakıt Vergisi.
Tayland	- Kurumlar Vergisi Tatili: 8 yıl ve 5 yıl ilave %50, - Gümrük Vergisi istisnası.
Ukrayna	- Kurumlar Vergisi İstisnası; 2020 yılına kadar, - İthalatta 2019'a kadar, KDV ve ÖTV muafiyeti, - Arazilerin vergisinde %75 indirim.
Uruguay	- Kurumlar Vergisi İndirimi; %20-%100 arası, - İnşaat işlerinde KDV indirimi, - İthalat Vergisi İstisnası, -Özel yatırım rejimi kapsamında, 2017'ye kadar %90, 2020'ye kadar %60 ve 2023'e kadar %40 kurumlar vergisi indirimi ve rüzgar için KDV istisnası, -Güneş Termal Ar-Ge için; KDV, ÖTV, gümrük vergisi istisnası.
Y.Zelanda	- Etanol karışımı için ÖTV istisnası.
Kaynak: KPMG, 2015: 9-80; REN, 2012,: 38; Ghiollarnath, 2011: 111 vd; CMS, 2008: 24; Jacobs, 2009: 5; Kumar and Shrestha, 2012: 26; OECD, 2011,: 5; Bahar vd, 2013: 31; Steenblik, 2005: 17; Hohler vd, 2005: 13vd.,;	

Trypolska, 2012: 645; Schaefer vd., 2012.: 82vd.; Reiche, 2010: 378; Jacobs vd., 2013: 606; IEA, 2008: 35-45; 65 vd.; IEA, 2009: 43; IEA, 2014b: 219 vd; IEA, 2014c: 73; Ernst and Young, 2015: 138; Siddique and Wazir, 2016: 360; KPMG, 2013: 37; Norden, 2013: 24; IEA, 2015: 370).

Sonuç ve Değerlendirme

Dünyayı etkileyen petrol krizinden itibaren, enerjide arz güvenliği sorunu tüm ülkelerin öncelikli politika konularından biri haline gelmiştir. Küresel enerji talebinin yıllık ortalama %1,5 oranında arttığı düşünüldüğünde, enerji ihtiyacının güvenli bir şekilde karşılanması tüm ülkeler için önemini korumaktadır. Artan enerji talebinin halen yaklaşık %80'inin ithal fosil yakıtlardan karşılanması sürdürülebilir bir durum değildir. Son iklim zirvesinde de ifade edildiği gibi, fosil yakıtlarda kontrollü bir azalışa geçilmesi ve YEN'e dönüşümün hızlandırılması gerekmektedir. Aksi takdirde bu dönüşümde geç kalınması ekonomik felakete ve iklim kaosuna yol açacaktır⁴. Bir başka ifadeyle YEN'e yönelim; ekonomik ve çevresel anlamda kaçınılmaz bir tercih olarak karşımızda durmaktadır.

YEN kullanımı yaygınlaştıkça, halen dünyada egemen olan fosil yakıt üreticilerinden yakıt ithalinin azalacağı bir gerçektir. Bu enerjide dışa bağımlı bütün ülkeler açısından önemli miktarda döviz tasarrufu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla YEN yaygınlaştıkça, enerjide dışa bağımlı ülkelerin temel sorunu olan cari açık azalacaktır. YEN'in yaygınlaşması aynı zamanda iklim üzerindeki zararlı etkileri de azaltmaktadır. Böylece iktisat literatüründeki ifadesiyle YEN kullanımının yaygınlaşması çifte kazanca yol açmaktadır.

YEN'in sayılan bütün bu ekonomik ve çevresel avantajlarına rağmen, birincil enerji arzı içerdisindeki payı düşüktür. Dünya genelinde kirlenici fosil yakıtlara sağlanan sübvansiyonlar sürmektedir. Böyle bir ortamda YEN'in rekabet gücünün artırılabilmesi için en azından başlangıç aşamasında ciddi kamu desteğine ihtiyacı vardır. Bu anlamda bir çok ülke vergi dışı teşviklerin (tarife garantisi ve portföy standardı gibi) yanında YEN'e özgü vergi teşvikleri de uygulamaya başlamıştır. Bunlar içerisinde en çok tercih edilenlerin; YEN üreticileri için gelir/kurumlar vergisi indirimi, YEN satışında harcama vergisi istisnası ve YEN tesisleri için emlak vergisi muafiyet şeklindedir. Ayrıca bazı ülkeler, YEN kaynaklarını, fosil yakıtlardan alınan enerji vergisinden muaf tutmak suretiyle, YEN tüketimini cazip hale getirilmeye çalışılmaktadır.

⁴ Marakeş İklim Zirvesinde 375 sivil toplum kuruluşunun ortak mektubu için bkz., (Ünlü, Dünya, 2016).

Enerjide dışa bağımlı (%70 civarında⁵) ülkelerin başında gelen Türkiye, 5346 Sayılı Kanun ile birlikte 2005 yılından itibaren uygulamaya başladığı tarife garantisinin (TG) de katkısıyla⁶, 2014 yılında 1 milyar dolar sınırını aşmış ve rüzgâr enerjisinin elektrik üretimindeki payını %5,7'ye kadar yükseltmiştir. Bu kapsamda YEN yatırımcılarına 10 yıl süre ile YEN teknolojisinin türüne göre 7,3-13,3 cent/kWh arasında değişen miktarlarda alım garantisi sunulmaktadır. Yerli kaynak kullanımına 5 yıl süre ile 0,4-2,4 cent/kWh arasında değişen miktarlarda ilave katkı verilmektedir⁷. Ayrıca 2017 yılından itibaren YEN yatırımlarını teşvik için ihale sistemi hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin halen YEN için ayrı bir vergi teşvik politikası bulunmaması (genel vergi teşvikleri hariç) diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

---

⁵ (Bkz., TP, 2016, 25; Bayraktar ve Kaya, 2016a, 433; Karagöl ve Kavarz 2017, 14)

⁶ Bkz., Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (RG Tarih: 18.05.2005, RG No: 25819).

⁷ Daha geniş bilgi için bkz., (Bayraktar ve Kaya, 2016a, 437-39; Yılmaz ve Hotunoğlu, 2015, 83-84).

Kaynakça

Aldy, J. E. 2012. *A Preliminary Review Of The American Recovery and Reinvestment Act's Clean Energy Package*, Discussion Paper, January.

Apergis, N. And James, E. P. 2010. Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence From A Panel Of OECD Countries, *Energy Policy*, 38, 656–660.

Artigues, P. and Pablo, D. R. 2014. Combining Tariffs, Investment Subsidies and Soft Loans in Renewable Electricity Deployment Policy, *Energy Policy*, 69, 430–442.

Bahar, H., Jagoda, E. and Ronald, S. 2013. *Domestic Incentive Measures For Renewable Energy With Possible Trade Implications*, OECD Trade and Environment Paper No. 2013/01.

Bayraktar, Y., Kaya, H. İ. 2016a, Kamu Teşviklerinin Yenilenebilir Enerji Yatırımları Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *ICPESS 2016 Bildiriler Kitabı*, 421-446.

Bayraktar, Y., Kaya, H. İ. 2016b, Yenilenebilir Enerji Politikaları ve Rüzgar Enerjisi Açısından Bir Karşılaştırma: Çin, Almanya ve Türkiye Örneği, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, 1-18.

Belhamadia, A. Muhamad, M. Mahmoud, A. Y. 2014. A Study on Wind and Solar Energy Potentials in Malaysia, *International Journal Of Renewable Energy Research*, 4 (4), 1042-1048.

Berry, T. and Mark, J. 2001. The Renewable Portfolio Standard: Design Considerations and an Implementation Survey, *Energy Policy*, 29, 263-277.

Black, G. Donald, H. Davidsolan, M. B. 2014. Fiscal and Economic Impacts of State Incentives For Wind Energy Development in The Western United States, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 34, 136–144.

BNEF.2015. *Global Trends in Renewable Energy Investment*, 2015.

Bolinger, M. 2014. *An Analysis of the Costs, Benefits, and Implications of Different Approaches to Capturing The Value of Renewable Tax Incentives*, (Editor: Meredith, L. Pace), New York: Nova Publishers.

Campbell, R. J. 2010. *China and The United States-A Comparison of Green Energy Programs and Policies*, Congressional Research Service, June 14.

Cansino, J. M. Mari'A, D. P. Pablo, R. Roci'O, R.N. Roci'O, Y. 2010. Tax Incentives to Promote Green Electricity: An Overview Of EU-27 Countries, *Energy Policy*, 38, 6000–8.

CMS. 2008. *Comparative Study on The Main Renewable Energy Support Mechanisms in European Jurisdictions*, 2008.

COM. 2005. *Commission of The European Communities, The Support of Electricity From Renewable Energy Sources*, Brussels, COM(2005) 627 Final.

Contreras, J. Rodríguez, Y. E.2016. Incentives For Wind Power Investment in Colombia, *Renewable Energy*, 87, 279-288.

Damuri. Y. Rizal, R. A. 2012. *Investment Incentives For Renewable Energy: Case Study Of Indonesia*. www.iisd.org/tkn (Erişim Tarihi: 03.12.2014)

Dong, C.G. 2012. Feed-in Tariffs, Renewable Portfolio Standard: Anempirical test of their Relative Effectiveness in Promoting wind Capacity Development, *Energy Policy*, 42, 476–485.

Dünya Gazetesi. 2017. Yenilenebilirde AB Lideri İsveç, 16 Mart Perşembe.

Ernst and Young. 2015. *Global Oil and Gas Tax Guide*, June.

ETKB. 2016. Dünya ve Ülkemizin Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, SGB, Sayı: 11.

Farooq, M. Khalidn, S. K., Ram, M. S. 2013. Energy, Environmental and Economic Effects of Renewable Portfolio Standards (RPS) in A Developing Country, *Energy Policy*, 62, 989–1001.

Garciano, J. L. 2014. *Energy Efficiency and Renewable Energy Tax Incentives*, Federal And State Energy Tax Programs, January.

Ghiollarnath, C. N. 2011. Renewable Energy Tax Incentives and WTO Law: Irreconcilably Incompatible?, Wolf Legal Publishers.

He, Y. Yang, X. Yuexia, P. Huiying, T. Rui, W. 2016. A Regulatory Policy to Promote Renewable Energy Consumption in China: Review and Future Evolutionary Path, *Renewable Energy*, 89: 695-705.

Hogg, K. Ronan, O. 2009. Renewable Energy Support Mechanisms: an Overview <http://www.globelawandbusiness.com/RN/Sample.pdf>, (Erişim tarihi: 18.06.2013).

Hohler, A. Chris, G. George, H. 2005. *UNFCCC Report on Investment in Renewable Energy and Energy Efficiency*.

Holburn, G.L.F. 2012. Assessing and Managing Regulatory Risk in Renewable Energy: Contrasts Between Canada and the United States, *Energy Policy*, 45, 654–665.

IEA. 2017. Key World Energy Statistics, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2017.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2018).

IEA. 2016a. Energy Policies of IEA Countries, Portugal, 2016 Review, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.05.2016).

IEA. 2016b. Energy Policies of IEA Countries, Canda, 2015 Review, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

IEA. 2015. Eastern Europe, Caucasus and Central Asia, Energy Policies Beyond IEA Countries, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

IEA. 2014b. Energy Policies of IEA Countries, Russia, 2014 Review, <http://www.iea.org/t&c>, (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

IEA. 2014a. Energy Policies of IEA Countries, Lüksembourg, 2014 Review, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

IEA. 2014c. Energy Policies of IEA Countries, Morocco, 2014 Review, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

IEA. 2009. Energy Policies of IEA Countries, Chile, 2009 Review, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

IEA. 2008. Energy Policies of IEA Countries, Japan, 2008 Review, <http://www.iea.org/t&c> (Erişim Tarihi: 25.04.2016).

Jung, J. and Wallace, E. T. 2014. Economic and Policy Analysis for Solar PV Systems, in Indiana, *Energy Policy*, 74, 123–133.

Karagöl, E. T., Kavaz, İ. 2017. Dünyada ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji, *SETA Analiz*, Sayı: 197, 1-32.

Khan, M.F. and M.R. Khan. 2013. Wind Power Generation in India: Evolution, Trends and Prospects, *Int. Journal of Renewable Energy Development*, 2 (3), 175-186.

Klessmann, C. Anne, H. Max, R. Mario, R. 2011. Status and Perspectives of Renewable Energy Policy and Deployment in The European Union-What is Needed to Reach The 2020 Targets?, *Energy Policy*, 39, 7637–7657.

Knopf Brigitte, Paul Nahmmacher, Eva Schmid (2015). The European Renewable Energy Target For 2030-An Impactassess- Ment Of The Electricity Sector, *Energy Policy*, 85, 50–60

Koutroumanidis, T. Konstantinos, I. Garyfallos, A. 2009. Predicting Fuel Wood Prices in Greece With the Use Of ARIMA Models, Artificial Neural Net Works And A Hybrid ARIMA-ANN Model, *Energy Policy*, 37, 3627–3634.

KPMG. 2015. *Taxes And Incentives For Renewable Energy*, September.

KPMG. 2013. *Taxes And Incentives For Renewable Energy*, September, 2014.

KPMG. 2012. *Taxes And Incentives For Renewable Energy*, June.

Linscott, B. 2011. *Renewable Energy, A Common Sense Energy Plan*, USA: Tate Publishing.

MARS. 2010. *Financing Renewable Energy*, January.

Meeus, L. 2012. Renewable Energy:Support Mechanisms Analysis, <http://fsr.eui.eu/documents/presentations/energy/2012/120625-29summerschoolenergy/120628meeusleonardo1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.06.2013).

Menz, F.C. 2005. Green Electricity Policies in The United States:Case Study, *Energy Policy*, 33, 2398–2410.

Mingyuan, W. 2005. Government Incentives to Promote Renewable Energy in The United States, *Temple Journal Of SCI. Tech. & Envtl. Law* , XXIV, 355-366.

NC. 2015. *Commercial Guide to The Federal Investment Tax Creditfor Solar PV*, March.

Nielsen, L. and Tim, J. 2003. Tradable Green Certificates in Selected European Countries-Overview and Assessment, *Energy Policy*, 31, 3–14.

Nixon, P. 2007. Renewable Energy Tax Credits, www.nixonpeabody.com (Erişim Tarihi: 10.09.2013).

NORDEN. 2013. Efficient Strategy to Support Renewable Energy, Nordic Council of Ministers 2013, <http://dx.doi.org/10.6027/tn2013-545>. (Erişim Tarihi: 10.09.2013).

OECD. 2012a. Environmental Performance Review Of Germany www.oecd.org/env/countryreviews/germany (Erişim Tarihi: 10.06.2013).

OECD. 2012b. *Linking Renewable Energy To Rural Development*, Executive Summary Brief For Policy Makers (Erişim Tarihi: 17.06.2013).

OECD. 2011. Optimising Incentives to Spur Investment in Renewable Energy in The MENA Region Key Findings From The 7th Meeting of The MENA-OECD Energy Taskforce Presentation to The Euro-Mediterranean Energy Forum Barcelona, 24th And 25th October.

Panse, R. and Vinish, K. 2016. Role of Policy in Deployment of Wind Energy: Evidence Across States of Indi, *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 53, 422–432.

Qi, T. Xiliang, Z. Valerie, J. K. 2014. The Energy and CO2 Emissions Impact of Renewable Energy Development in China, *Energy Policy*, 68, 60–69.

Reiche, D. 2010. Renewable Energy Policies in The Gulf Countries: A Case Study Of The Carbon-Neutral ‘‘Masdar City’’ in Abu Dhabi, *Energy Policy*, 38, 378–382.

REN. 2015. *Renewables 2015 Global Status Report*. http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2015/07/ren12-grs2015_onlinebook_low1.pdf (Erişim Tarihi: 10.06.2016).

REN (2012). *Renewable Energy, Medium-Term Market Report*, <http://www.iea.org/textbase/npsum/mtrenew2012sum.pdf> (Erişim Tarihi: 14.10.2014).

Rowlands, I.H. 2005. The European Directive On Renewable Electricity: Conflicts and Compromises, *Energy Policy* 33, 965–974.

Ruijs, A. and H. R. V. 2013. *Lessons From 15 Years Of Experience With The Dutch Tax Allowance For Energy Investments For Firms*, OECD Environment Working Papers, <http://dx.doi.org/10.1787/5k47zw350q8v-en> (Erişim Tarihi: 14.10.2015).

Sangroya, D. and Jogendra, K.N. 2015. Development Of Wind Energy in India, *International Journal of Renewable Energy Research*, 5 (1), 1-13.

Schaffer, L.M. and Thomas, B. 2014, Explaining Government Choices For Promoting Renewable Energy, *Energy Policy*, 68, 15–27

Schaefer, M.S., Bob, L. Janet, R. S. 2012. The Suitability of A Feed-İntariff For Wind Energy İn Newzealand-A Study Based On Stakeholders' perspectives, *Energy Policy*, 43, 80–91.

Schleicher, T.R. 2012. How Renewables will Change Electricity Markets in Th Enext Five Years, *Energy Policy*, 48, 64–75.

Sherlock, M.F. 2015. The Renewable Electricity Production Tax Credit: İn Brief, Congressional Research Service, www.crs.gov (Erişim Tarihi: 25.12.2015).

Sherlock, M.F. 2014. *The Renewable Electricity Production Tax Credit: İn Brief: Renewable Energy Tax Incentives, Selected Issues And Analyses* (Editor: Meredith L. Pace), New York: Nova Publishers.

Siddique, S. and Rashid, W. 2016. A Review of The Wind Power Developments in Pakistan, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 57, 351–361.

Steenblik, R, 2005. Liberalisation Of Trade in Renewable-Energy Products and Associated Goods: Charcoal, Solar Photovoltaic Systems, and Wind Pumps And Turbines, *OECD Trade And Environment Working Paper No. 2005-07*.

Tang, A. Nicolachiara, J.T. 2012. Financing Renewable Energy Infrastructure: Formulation, Pricing and Impact of A Carbon Revenue Bond, *Energy Policy*, 45, 691–703.

Thorning, M. 2012. Impact of Tax Policies on the Commercial Application of Renewable Energy Technology and on U.S., *Economic Recovery*, April 19.

TP. 2016. Türkiye Petrolleri, Ham Petrol ve Doğalgaz Sektörü Raporu, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r%20Raporu%2FTP_HAM_PETROL-DOGAL_GAZ_SEKTOR_RAPORU__2015.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2018).

Trypolska, G. 2012. Feed-in Tariffin Ukraine: The Only Driver Of Renewables'Industry Growth?, *Energy Policy*, 45, 645–653.

TR 83 Bölgesi Yenilenebilir Enerji Raporu. 2011. <http://www.ctso.org.tr/depo-dosya/b91e6d2481b7f475c6e80c3016e38ca5--bd-.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2015).

Uluatam, E. 2010. Yenilenebilir Enerji Teşvikleri, *Ekonomik Forum Dergisi*, TOBB, 34-41.

UNEP. 2015. *Global Trends In Renewable Energy Investment 2015*, <http://www.fs-unep-centre.org> (Erişim Tarihi: 10.02.2016)

UNEP. 2013. *Frankfurt School-UNEP Centre/BNEF. Global Trends in Renewable Energy Investment 2013*, <http://www.fs-unep-centre.org> (Erişim Tarihi: 10.09.2013).

Ünlü, D.E. 2016. Türkiye'nin İklim Karnesi Çok Zayıf, *Dünya Gazetesi*, 18 Kasım Cuma.

Walsh, K.M. 2013. Renewable Energy Financial Incentives: Focusing On Federal Tax Credits and The Section 1603 Cash Grant: Barriers To Development, <http://environs.law.ucdavis.edu/issues/36/2/walsh.pdf> (Erişim Tarihi: 07.03.2014)

WEC. 2016. World Energy Council, World Energy Resources, Hydropower 2016, https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2017/03/WERResources_Hydropower_2016.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2018).

Winkler, H. 2005. Renewable Energy Policy in South Africa:
Policy Options For Renewable Electricity, *Energy Policy*, 33, 27–38.

WRI. 2008. The Bott Om Line on, Issue 4, April.

Yılmaz, O., Hotunluoğlu, H. 2015. Yenilenebilir Enerjiye
Yönelik Teşvikler ve Türkiye, *ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
2 (2), 74-97.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE*

UNVAN	AD	SOYAD	ÜNİVERSİTE
Prof. Dr.	Melek	ACAR	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Çağhan	ADAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Oktay	AKBAŞ	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali İhsan	AKGÜN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	Sedat	AVCI	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Raşit	AVCI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ayşe	AYDIN	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Özge	AYDIN ŞENGÜL	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr.	Fusun	BALIK ŞANLI	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Metin	BAŞ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr.	Yüksel	BAYRAKTAR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Filiz	BEKTAŞ BALÇIK	İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Abdurrahman	BENLİ	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Sinan	BOZKURT	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr.	Münevver	CAN YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Pınar	CAVAŞ	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Cenk	CELASİN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr.	Ogün	COŞKUN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet Ali	ÇELİKEL	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Seher	ÇETİNKAYA	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr.	Tanju	DEMİR	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr.	Celal	DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin	ELMAS	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	Filiz	ERDEMİR GÖZE	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Seval	ERDEN	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Hamza	ERMİŞ	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Şule	ERŞAN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Birsen	GİDERER	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa	GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Emine	GÜMÜŞSOY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr.	İsmail Orçun	GÜNDÜZ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömer	İSHAKOĞLU	İstanbul Üniversitesi

* Sıralama soyadlarına göre yapılmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi	Ümit	İZGİ ONBAŞILI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Tuğrul	KANDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Arman Aziz	KARAGÜL	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr.	Fatih	KARAKUŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Atilla	KARATAŞ	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Esmeray	KARATAŞ ATEŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Abdülaziz	KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Hilal	KAZU	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr.	Canan	KOÇ	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa	KOÇANCI	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa	KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Berna	KÖSEOĞLU	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr.	Nesrin	KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.	Özge	METİN ASLAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Gürbüz	OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Aclan OMAĞ	OMAĞ	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ayhan	ÖZER	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İbrahim	ÖZKAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Aydan	ÖZSOY	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Serdar	ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Elbeyi	PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Naci Tolga	SARUÇ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Namık Kemal	ŞAHBAZ	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömer	TEKŞEN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr.	Metehan	TOLON	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Zeliha	TRAŞ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim Halil	TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ayşegül	ULUTAŞ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	İdris	VARICI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet	YARAMIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Gül	YAŞARTÜRK	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr.	Dündar	YENER	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr.	Kürşat	YENİLMEZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Murat	YEŞİLTAŞ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasan	YÜREK	Mersin Üniversitesi